

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

HANNİBAL

HELENİSTİK BİR HAYAT

Eve MacDonald

Türkçesi
Faruk Uysal

BİYOGRAFI

HECE

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Eve MacDonald

Kanada Halifax'da doğdu. University of Alberta'nın (Kanada) Klasikler bölümünden derece ile mezun oldu. Daha sonra Londra'da Arkeoloji Enstitüsü'nde yüksek lisans ve University of Ottawa'da (Kanada) Antik Dönem Tarihi konusunda doktora yaptı.

Hâlen Cardiff Üniversitesi'nde Antik Dönem Tarihi Öğretim Üyesi olarak çalışmakta olup, Roma İmparatorluğu'nun içinde ve dışındaki kültürler hakkında araştırmalar yap-

makta, Kartaca, Roma ve Yunan arkeolojisi ve tarihine dair dersler vermektedir. Arkeolojik saha çalışmaları Eve'in bilimsel deneyimlerinin her zaman önemli bir parçası olmuştur. İtalya'da ve Tunus Kartaca'da yapılan kazı çalışmalarına katıldı. En son yaptığı saha çalışmaları, "Persler ve Komşuları Projesi" için Gürcistan, İran ve Umman'daki Sasani Pers İleri Karakolları'nın kazılarını kapsamaktadır.

Eve, çalıştığı arkeolojik ve kültürel alanlarla ilgili olarak Akdeniz ve Orta Doğu'da rehber olarak çalıştı. Yunanistan, Türkiye, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'ya turlar düzenledi.

Kartaca tarihi ve arkeolojisi üzerine uzun çalışmalar sonucu ortaya çıkan *Hannibal: Helenistik Bir Hayat*, yazarın ilk kitabıdır. Eve, Sasani İmparatorluğu'nun tarihi üzerine yeni bir kitap çalışması içindedir. Londra'da yaşıyor.

Faruk Uysal

Antalya Korkuteli 1956 doğumlu olan Uysal, Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünü bitirdi. ABD'de Western Illinois University'de yüksek lisans yaptı. Kamu kurumlarında denetim elemanı olarak çalıştı, idari görevlerde bulundu. Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te iki yıl görev yaptı.

Şiir ve yazı hayatına üniversite yıllarında başlayan Uysal, Kıyam dergisinin kurucularındandır. Şiir, yazı ve çevirilerini, Kıyam, Maveria, Aylık Dergi, Kayıtlar, Yedi İklim, Dergâh, Hece ve Edebiyat Ortamı dergilerinde yayımladı. Yazılarında zaman zaman Korkut Soylu müstearını kullandı.

Kitapları: *Şiir*, *Beyaz Yürüyüş*, *Kayıp Konuşmacı*, *Kısılmalar*. **Çeviri**; Edward Estlin Cummings'ten *Seçilmiş 100 Şiir*. **Günlük**; *Taşkent Defteri* (Türkiye Yazarlar Birliği 2016 gezi ödülü), **İnceleme**; *Bir Devletin Anatomisi*.

H A N N İ B A L

HELENİSTİK BİR HAYAT

Eve MacDonald

Türkçesi
Faruk Uysal

HECE YAYINLARI

Hece Yayınları: 516
Biyografi

Orijinal adı
HANNİBAL: A Hellenistic Life

*Bu kitabın telif hakkı © Hece Yayınları tarafından
©A&A Rights Agency aracılığıyla "Yale Representation Limited"dan alınmıştır.*

©Hece Yayınları

İngilizce aslından çeviren
Faruk Uysal

Yayın Yönetmeni
Muhsin Mete

Editörü
Murat Kılıç

Birinci Baskı
Kasım 2018

Kapak Tasarımı
www.sarakusta.com.tr

Teknik Hazırlık
Hece Yayınları

ISBN: 978-605-7547-04-0

Baskı
www.dumat.com.tr

HECE Basın Yayın Reklamcılık San. Tic. Ltd. Şti.
Konur Sokak No: 39/1-2 Kızılay-Çankaya/Ankara Yazışma: P.K. 79
Yenişehir/Ankara T: (0 312) 419 69 13 F: (0 312) 419 69 14
e-posta: hece@hece.com.tr
Sertifika No: 17672

*Halam Elizabeth (Betty) MacDonald'a (1930-2011),
ilham ve teşvikleri için.*

İÇİNDEKİLER

Sunuş /	9
Teşekkür /	13
Resim ve Haritalar /	15
Soy Ağacı /	28
Giriş: Sıradışı Düşman /	29
Bölüm 1: Hannibal ve Kartaca /	37
Bölüm 2: Helenistik Dünyada Büyük Bir Adam:	
İskender'den Hamilkar'a /	59
Bölüm 3: Babasının Oğlu /	85
Bölüm 4: Gades'ten Saguntum'a Barsid İberyası /	109
Bölüm 5: Efsane: Hannibal İtalya'ya Gidiyor /	137
Bölüm 6: Trebia'dan Trasimeno'ya Fatih Hannibal /	161
Bölüm 7: Zirve: Cannae ve İtalya'da Savaş /	187
Bölüm 8: Cannae'den Sonra /	213
Bölüm 9: Hannibal'ın İkilemi, 212-209 /	241
Bölüm 10: Yeniden Alplerde /	269
Bölüm 11: Hannibal Dönüyor /	293
Bölüm 12: Hannibal Sürgünde /	319
Sonsöz: Hannibal Sonrası /	331
Notlar /	347
Kaynakça /	457
Dizin /	489

SUNUŞ

Tarihi yazan ya da yazdıran imparatorlar, krallar, sultanlar, kahramanlar, seçkinler, zenginlerdir. Bu durum benim tarihe karşı hep mesafeli ve kuşkucu olmama neden olmuştur. Ama Hannibal'ın durumu farklıdır. O da bir seçkin, bir general, bir kahraman olmasına karşın, kendi tarihini yazamamıştır. Onun tarihini biz, düşmanı Romalıların yazdıklarından ve yazdırdıklarından okuyoruz. Polybius, Diodorus, Siculus, Plutarch, Zonaras'dan...

Roma, Kartaca ve Hannibal'a ait her şeyi yok etmesine rağmen, Hannibal, iki bin küsur yıl sonra hâlâ var olmayı başarabiliyor. Bakın, Kartaca yok ama Hannibal var.

Kitabın yazarı Eve MacDonald şöyle söylüyor: "Hannibal'ın adı, aynı zamanda, Roma ile savaşan bir kahraman olarak Avrupa sömürge güçleri ile mücadelede somutlaşarak kolonyalizm sonrası Kuzey Afrika'da yankılandı. Eski Libya diktatörü Muammer Kaddafi, en küçük oğluna Hannibal adını verdi ve Arap Baharı sonrası Hannibal'ın anısı Kuzey Afrika kültürel mirasında kesinlikle başka bir anlam üstlenecektir."

Ben bu kitabın muhatabı olan okuyucunun, en az hayatının bir noktasında ya okuduğu bir romanda ya izlediği bir tiyatrodan, bir filmde, bir belgeselde, bir operada, ya da başka bir şekilde yolunun Hannibal ile kesişmiş olmasını kuvvetle muhtemel görüyorum.

Örneğin, ünlü Rus şair Puşkin'in biyografisini okurken ataları-

nın soy adının Hannibal olduğunu öğrenince şaşırmıştım. Hannibal söz konusu olunca, zaman ve mekân kavramları aşılabiliyor.

“Hele var ki bir tablo / Görse şaşar Anibal / Ördeklerden bir filo / Bir de kazdan amiral”. Ne zaman duydum bilmiyorum, ama ilk duyduğumda bir mâni olduğunu sanmıştım. Meğer hiciv şairi Fazıl Ahmet Aykaç'a ait bir dörtlükmüş.

Hannibal, korku romanlarının ve korku filmlerinin başrol oyuncularına isim oldu. Bir dizide seri katil ve yamyam birine, Hannibal isminin verilmesi, bana kasıtlı bir tercih gibi geldi ve diziyi bu yüzden iki bölümden fazla izleyemedim.

Kitabın adı, *Hannibal: Helenistik Bir Hayat*. “Helenistik” sözcüğünden pekâlâ farklı şeyler anlayabiliriz. Bu da bizi derin bir tartışmanın ortasına sürükleyebilir. Öyle ya, ne demek “Helenistik”? Hannibal’ın yaşamı nasıl olur da “Helenistik” olarak nitelendirilebilir?

“Helenistik” tabiri, Büyük İskender’den sonraki Yunan sanatı, tarihi ve kültürüyle ilgili olarak kullanıldığı gibi, Büyük İskender’in istila ettiği topraklarda Grek kültürünün Doğu kültürüyle karışması sonucu oluşan melez kültürü ve Grek etkisi olmaksızın Diadokların hâkimiyeti boyunca ortaya çıkan bir kültürü ifade etmek için de kullanılabilmektedir.

Kitabın orijinalinde “Punic” olarak geçen sözcüğü, ülkemizdeki akademik çalışmalarda ve tercümelereki yaygın kullanımını dikkate alarak dilimize “Pön” olarak aktardım. Kitapta çok sayıda kişi adı geçmektedir. Kaynaklardan* Pön dilindeki yazılışını öğrendiğim kişi adlarının, İngilizcesini değil, Pön dilindeki yazı-

* Bk. Benz, Frank L., *Personal Names In The Phoenician And Punic Inscriptions*, Biblical Institute Press, Roma, 1972.

lıklarını tercih ettim; “Barcid” yerine “Barsid”, “Hamilcar” yerine “Hamilkar”, “Carthalo” yerine “Kartalo” gibi.

Çeviri için, iki dilin de (kaynak ve hedef diller) bilinmesi ön koşuldur, ama işlemin doğası bu kadar dar değildir. Çevirinin bir de değişik tutum ve yöntemler bilmeyi gerektiren türsel tarafı vardır. Şiir bilgisi olmadan şiir çevirmek veya felsefe bilgisi olmadan felsefi bir metni çevirmek ya da tarih bilgisi olmadan tarihi bir metni çevirmek çoğu kez isabetli bir çaba değildir.

Bu açıdan tarih bilgimin yetersizliğinin farkında olarak küçük tarih araştırmalarının yanı sıra, konunun uzmanlarına da başvurma ihtiyacı duydum. Bunlardan biri var ki burada ismini anmadan geçemeyeceğim. Başım sıkıştıkça bilgisine başvurduğum ve kitabın bilimsel editörlüğünü de üstlenen değerli Arş. Gör. Murat Kılıç’a teşekkür ediyorum.

Bir dilden başka bir dile giderken bilgi kaybının olmaması kaçınılmazdır. Bütün çabama ve özenime rağmen Türkçeye aktarmada eksiklikler ve yanlışlıklar olmuşsa bunlar için şimdiden kitabın değerli yazarından ve okurlardan özür diliyorum.

Ayrıca beni bu uzun ve yorucu uğraşa sokan, tarih bilgime yeni bilgiler ekleme fırsatı veren yayıncım Ömer Faruk Ergezen ve cümlelerde önemli dokunuşları bulunan yayın yönetmeni Muh-sin Mete’ye de teşekkür etmek istiyorum.

Okurları da tarihi bir bütün olarak görmeleri ve Hannibal’ı, daha doğrusu içlerindeki hayal gücünü, zafer tutkusunu tanımaları için kitabın sayfalarına davet ediyorum.

Faruk Uysal
Kasım 2018, Ankara

TEŞEKKÜR

Bu kitabı yazma sürecinde bana yardımcı dokunan birçok insan oldu. Bu listenin başında Yale Üniversitesi Yayınlarındaki çok sabırlı editörlerim Heather McCallum ve Rachael Lonsdale geliyor. Ayrıca hatalarımı tespit eden, sorunlarımı ve atladığım bölümleri görmeme yardım eden, faydalı gözlemleri ve teşvikleriyle gözümü açan isimsiz okuyucuların yorumlarına da oldukça müteşekkirim. Geriye kalan hatalar zaten bana aittir. İyi dostlarım ve iş arkadaşlarım Sandra Bingham ve Stephen Copp bu hikâyenin yaratılmasına birçok yönden yardımcı oldular. Reading Üniversitesi'nde "Kartaca" dersini alıp birçok fikri, düşüncesi ve yorumu olan öğrencilerim kitabın son aşamalarında Hannibal konusundaki fikirlerimi toparlamama çok yardımcı oldular. Birçok arkadaşım, ailem ve iş arkadaşlarım da her zaman beni cesaretlendirdiler ve Hannibal'dan başka düşünülecek şeyler olduğunu söylediğimde beni her zaman dinlediler, onlara da müteşekkirim. Teşekkürlerin en büyüğünü ise eşim Keith Tracey'e etmeliyim, sabırla, yetkin editörlüğüyle bu kitabın çok daha iyi olmasını sağladı.

RESİM VE HARİTALAR

RESİMLER

1. Yıldızlı Bronz Zırh, Tunus Ksour es-Saf'dan, MÖ üçüncü yüzyıl © Musée National du Bardo, Tunus.
2. Eryx'den Drepanum'a (Trapani) doğru bir görünüm ve Aegate adaları. Yazarın fotoğrafı.
3. *Hannibal'ın Yemini*, Benjamin West, 1770. Kraliyet Koleksiyonu © Majesteleri Kraliçe Elizabeth II 2014.
4. *Hannibal'ın Yemini*, on dokuzuncu yüzyıl çizgi romanı Britanya Müzesi.
5. Pön di-şekli, bir yüzünde Melqart (muhtemelen Hamilkar) diğer yüzünde fil ve üzerinde eli sopalı fil sürücüsü kabartması, tarih MÖ 237-209. Britanya Müzesi.
6. *Hannibal Alpleri Geçiyor*, Heinrich Leutemann, 1866, gravür, elle boyanmış. Yale University Sanat Galerisi ortak alanında sergileniyor.
7. *Hasdrubal'ın Kafası Hannibal'a Verilirken*, Giambattista Tiepolo, 1725-1730. © Kunsthistorisches Müzesi, Viyana.
8. Hannibal'ın Türkiye'de Atatürk tarafından dikilen heykeli. Yazarın fotoğrafı.
9. Hannibal büstü (?) Capua'dan. Mary Evans Resim Kütüphanesi.

Eve MacDonald

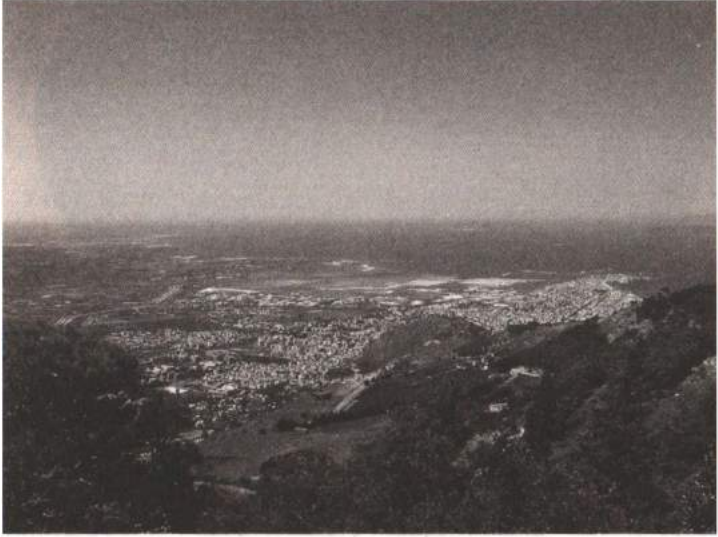
HARİTALAR

1. Orta Akdeniz: Kartaca, Roma ve Sicilya
2. Batı Akdeniz
3. Kartaca ve çevresi.

Bütün haritalar Stephen Copp tarafından çizilmiştir.

1. Bronz yaldızlı göğüs zırhı, Ksour es Saf, Tunus'tan, MÖ üçüncü yüzyıla ait. Bu güzel dekore edilmiş göğüs zırhı, Hadrumentum'un güneyindeki Kartaca topraklarının sahil bölgesinde bir mezarda bulunmuştur. Helenistik tarzda, İtalya'da yapılmıştır ve Hannibal kuşağı bir askere ait olabilir.

2. Eryx'den (modern Erice) bir manzara, Drepanum (Trapani) ve Aegates Adası'na doğru. Tepe, Eryx'in en yüksek noktasıdır, Sicilya'nın batı ve kuzeybatı sahillerine hâkimdir.

3. *Hannibal'ın Yemini*, ressam Benjamin West, 1770. Ye min sahnesine, on sekizinci yüzyılın romantizm ve egzotizmi hâkimdir. Resmin odağı, bir kaide üstünde duran Romalılaşmış bir Ba'al heykelinin gölgesindeki kurbanlık boğa ve genç bir çocuğun ona dokunup dokunmama konusunda duyduğu tereddüttür.

4. *Hannibal'ın Yemini*, on sekizinci yüzyıla ait bir karikatür. 'The Bedfordshire Hannibal', on sekizinci yüzyılda popüler medyada çağdaş politikacıların hicvedilişiyle Hanibal'ın yemin hikâyesinin ne kadar benzer olduğunu, generalin hayatından sahnelerle gösteriyor.

5. Pön şeklinin iki yüzü; Melqart (muhtemelen Hamilkar) ve fil figürü (MÖ 237-209). Melqart figürü bir kulübün Heraklean niteliği ile ve tersinde bir fil binicisi ile tasvir edilmiş. Sikke, İberya'da basılmıştır ve belki de Barsid ailesi ve fetihleriyle ilgili tüm görüntülerin en çok bilinenidir.

6. *Hannibal Alpleri Geçiyor*, ressam Heinrich Leutemann, 1866. Bu el yapımı gravürün teması, on dokuzuncu yüzyıl bakış açısı ile Kartacalı generalin Alpleri geçişindeki dramadır.

7. Giambattista Tiepolo'nun tablosu, 1725-1730. Bu on sekizinci yüzyıl resmi, MÖ 207'de Metaurus Savaşı yenilgisinin ardından kampa atılan Hannibal'ın kardeşi Hasdrubal'ın kafasını tanıdığı ânı gösterir.

8. Hannibal'ın başı, yirminci yüzyılda İstanbul yakınlarındaki Gebze'de bir anıt. Atatürk'ün talimatıyla, onun ölümünden sonra yaptırılmıştır. Gebze, antik Libyssa'ya ait bir yerleşim bölgesi ve Hannibal'ın öldüğü yer olarak düşünülmektedir.

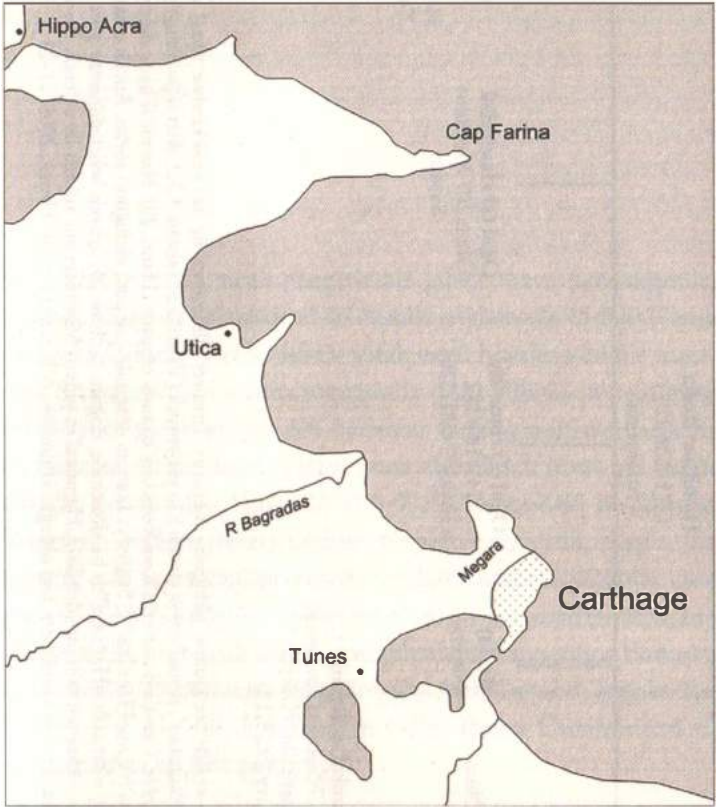

9. Capua'da mermer Hannibal (?) büstü. Hannibal'ın en bilinen görüntüsüdür ama gerçekte Hannibal olmayabilir. Portre, Capua'da veya yakınında bulunan ve açıkça kasklı, pelerin (*paludamentum*) giyen Romalı askerî bir komutan figürüdür.

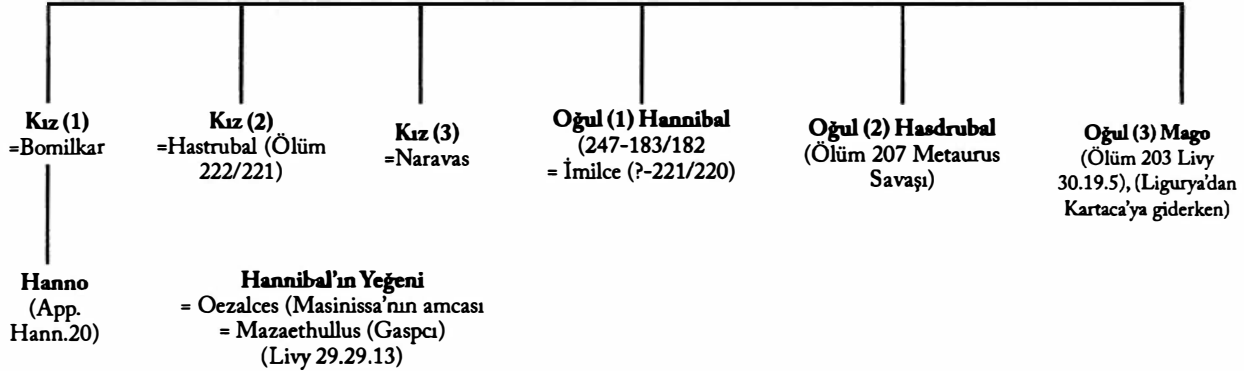
Harita 1: Orta Akdeniz: Kartaca, Roma ve Sicilya

Harita 3: Kartaca ve çevresi

Soy Ağacı

Hamilkar Barka
(275-229/228*)
= Anonymous

Not: Hamilkar Barka'nın en az altı çocuğunun olduğunu biliyoruz. İsimleri bilinmeyen üç kız evlilikleriyle siyasi ve askerî ittifaklar kurdular. Oğulları, "aslan yavruları", Roma'yı yok etmek için yetiştirildi (Valerius Maximus 9.3.2, dört oğlu olduğunu iddia etmiştir), torunu Hanno, Appian'a göre, Cannae'de süvarinin sol kanadına komuta etmiştir (Hann. 20). Hannibal hariç diğerlerinin yaşı büyük ölçüde farazidir. Cornelius Nepos, Hamilkar'ın Sicilya'ya komuta ettiğinde çok genç olduğunu söyler. Ancak o zamanlar dört çocuk babasıydı ve o kadar genç olamazdı –Hannibal'ın bu dönemde, doğum tarihini 247 olarak belirlediğimize göre (Lancel, 1999,9), yirmili yaşlarının sonunda olduğunu tahmin edebiliriz. Hannibal'ın yeğeni Masinissa'nın amcası ile evlendi. Bu yeğen Hannibal'ın kız kardeşinden birinin kızıdır, ama hangisinin kızı olduğu bilinmiyor. Aile tarihi için bk. Hoyos, 2005, 21-23.

* Yazar bazı tarihlerde "MÖ" ibaresini kullanmamıştır. Kitapta "MÖ" ve "MS" ibaresi yer almayan bütün tarihler "MÖ"dür. çev.

GİRİŞ

SIRADIŞI DÜŞMAN

MÖ 216 yazında, sıcak rüzgârlı bir günde hava karardığında, Cannae kasabası yakınlarındaki Apulia ovalarında 45.000 Roma askeri katledildi.¹ Ertesi sabah, şafak vakti hayalet gibi bir manzara ortaya çıktı. Gecenin soğukunda ceset yığınlarının üzerine bir sis inmişti ve sadece ölü bedenler değil, yaralıların bazıları da düşman tarafından hayatları sona erdirilmek üzere gri ışığın altında sıralanmıştı (Livy 22.51.6-7).² Cannae'deki bu alanda, Roma'nın seçkin yöneticilerinin birçoğu yatıyordu, saygın bir konsül, eski konsüller, praetorlar ve diğer yüksek hâkimler çarpışmada öldürülmüştü. Cannae bir Roma ordusunun şimdiye kadar gördüğü en büyük askeri yenilgilerden birine sahne olmuştu ve bu yenilginin mimarı otuz bir yaşındaki Kartacalı kumandan Hannibal Barka idi. Hannibal'ın zaferi Roma Cumhuriyeti'ni unutulmanın eşiğine getirmişti.

Cannea zaferi ve kazandığı diğer zaferler yüzünden Hannibal, Roma'nın yükselişine dair epik anlatılarda en büyük düşmanlardan biri olarak anılır. Romalı tarihçi Livy'ye göre Hannibal neredeyse insan üstü bir varlıktı, "tehlikelerle yüzleşmek konusunda inanıl-

* Hükümetin bir cumhuriyet olarak işlediği Antik Roma Devleti'dir (MÖ 509-27). Bu devlette yurttaşlarca seçilen bir senato ve senatonun içinden çıkan yürütme ve yargı güçleri mevcuttur. çev.

maz bir cesareti vardı ve tehlike içindeyken de aşırı becerikliydi. Hiçbir zorluk onu fiziksel olarak yormuyor veya zihinsel olarak yıldırılmıyordu ... İster at üstünde ister yayan olsun, en iyi asker oydu, çarpışmaya ilk o girer, savaş alanından en son o ayrılırdı” (21.4.5-8). Hannibal cesurdu, yıldırılamazdı ve onu yenilgiye uğratmak neredeyse imkânsızdı. Yaşlı Pliny onu “sıra dışı bir düşman” olarak tanımladığında, Hannibal Roma’nın bütün diğer düşmanlarının kendisiyle kıyaslandığı efsanevi bir kişilik hâline geldi (*NH* 7.29). Hannibal’ın ünü, ona karşı savaşanlar arasında bile, onun en zeki ve çağının en kararlı askerî kumandanı olduğu yönündeydi.

Cannae yenilgisinin eşiğinde Romalılar mücadeleye devam etti. Uzun süren savaş bütün Batı Akdeniz’e yayıldı, Hannibal’ı yenilgiye uğratmak için ilerlediler (MÖ 218-202). Birçok modern bakış açısına göre Hannibal’a karşı verilen savaş Roma’nın iktidar tarihinde bir dönüm noktasıydı.³ Hannibal yenildiğinde, Romalıların Akdeniz üzerinde tam tahakkümüne hiçbir engel kalmamıştı; başka hiçbir düşman Roma hegemonyasına Hannibal gibi karşı koyamazdı. Hannibal ile yapılan savaş Roma *hâkimiyetini* belirledi ve Roma’nın imparatorluk yolunda yapacağı diğer bütün savaşların niteliğini gösterdi. Hannibal Savaşı’ndan elli yıl kadar sonra Romalılar Hannibal’ın şehri olan Kartaca’yı tamamen yok ettiler (MÖ 146). O tarihten itibaren Hannibal’ın kimliğinin ve ününün sahibi oldular ve bu efsaneyi kendi başlarına var ettiler.

Romalı büyük hatip Cicero, “Kartacalılardan kim Hannibal’dan daha çok bilgeliğe ve mertliğe sahiptir?” diye sormuştur. Cicero’ya göre o yıllarca imparatorluk ve zafer için tek başına savaşmıştır. Kendi hemşerileri onu şehirden sürgün ederken, görüyoruz ki düşmanımız olmasına rağmen Hannibal bizim yazdıklarımızda ve vatandaşlarımızın anılarında değer görüyor (*Pro Sestio* 68. 142). Kartaca’nın yıkılmasından yüz yıl sonra Julius Caesar iç savaşlar esnasında şehrin kalıntılarının yakınında kampını kurup rüyasında

“bütün bir ordunun ağladığını” gördüğünde Romalılar, Hannibal’ın öyküsünü daha da güçlü bir şekilde sahiplendiler (Appian, *Lib.* 136). Bu rüyadan ortaya *Colonia Iulia Concordia Karthago* Caesar’ın varisi Octavian Augustus tarafından kurulan yeni bir Roma kolonisi çıktı.⁴ Yeni Kartaca eskisinin yıkıntıları üzerine kuruldu, Romalılar Kartaca kentinin kalbi olan Byrsa tepesinin üzerine yeni şehri inşa ettiler ve Hannibal’ın şehrinden geriye kalan bütün kalıntılar ortadan yok oldu. O andan itibaren Romalılar hem Hannibal’ın hem de Kartaca’nın öyküsünün tek sahibiydi. “MÖ birinci yüzyılda Silius Italicus, *Punica* (1.1-3)⁵ adlı şiirinde “Burada *Aeneadae*’nin şanının cennete yükseldiği ve şanlı Kartaca’nın İtalya’nın emrine girdiği savaşa başlıyorum” diye yazmıştır. Romalı yazarlar ve tarihçiler amansız düşman kumandanının verdiği Büyük Savaş efsanesini ve onu yetiştiren Kartaca kültürünü yazmışlardır.

Hannibal’ın biyografisi bu noktadan sonra başlamalıdır, çünkü bizim bildiğimiz Hannibal Roma’nın yükselişi hikâyelerine uyarlanmıştır. Eğer Hannibal ile ilgili herhangi bir şeyden emin olacaksak, bu Romalılar ve ona karşı savaşanlar için Hannibal’ın ne anlama geldiğidir. Yunan tarihçi Polybius Hannibal konusunda en güvenilir eski kaynak durumundadır. Polybius konuyla çok yakından bağlantılıdır ve MÖ 146 yılında Kartaca’nın yıkılışına tanıklık etmiş bile olabilir. İkinci yüzyılda Roma’ya esir olarak getirilen bir Yunanlı olan Polybius, Yunanlı hemşerilerine birden ortaya çıkan bu Romalıların bu kadar kısa sürede dünyada nasıl büyük güç sahibi olduklarını anlatabilmek için Romalıların tarihini yazmıştır (1.3.3-6).⁶ Hannibal MÖ 183’de öldüğünde Polybius onyediyedi yaşlarında bir gençti. Hannibal’ın serüvenleri günün popüler tarihinde hem kutlandı hem de yerildi ve Polybius’un gençliğinde bu hikâyelerin özel bir yeri vardı. Polybius ve Romalı Livy gibi onu izleyen tarihçiler için Hannibal’ın yaşamı, Roma’nın Kartaca ile mücadelesini şekillendirdi ve bu hikâyede önemli ve destansı bir rol oynadı.

Romalılar ayrıca Hannibal'ın daha az çekici özelliklerine ilişkin bir değerlendirme yaptılar ve Livy'nin çizdiği portrede, "adamin büyük erdemleri onun muazzam kötülükleriyle eşleştirilmişti: Acımasızca zulüm, Kartacalılara özgü hainlik, gerçeğe saygı duymama, dürüst olmama, tanrılardan korkmama ya da bir yemine saygı duymama ve vicdansızlık" (21.4.9-10).⁷ Roma kaynakları bu cesur ve acımasız düşmana tipik bir Kartacalının özelliklerini atfetti: Kartacalılara özgü bir hainlik ve güvenilmezlik.

Romalılar üçüncü/ikinci yüzyılda Hannibal ve Kartacalılardan "Pön" olarak bahsetmeye başladılar.⁸ Pön, Romalı yazarların betimlediği kültürel tipe verilen isimdi. Bu Kartacalıların düşmanları tarafından kullanılan isimdi ve şu anda Roma ve Kartaca savaşlarına verilen modern isim olmakla birlikte Kartaca dili ve kültürünü tanımlamak için de kullanılır.⁹ "Kartacalı" terimi siyasi varlığı yansıtırken ve fatihler tarafından fethedilenlere isim olarak verilirken, Pön etnik bir terimdir. Bu kesinlikle Hannibal'ın kendisinden bahsetmek için kullanacağı türden bir terim değildir. Livy'nin açıklamasında Hannibal'ın en büyük kusurlarından biri, "Pön'den daha fazla ihanet" idi (*perfidia plus quam Punica*, Livy 21.4.9). Livy'nin okurları içgüdüsel olarak bu Pön ikiyüzlülüğünün veya ihanetinin ne manaya geldiğini anlayabilirdi. Livy'den sonraki yıllarda, Valerius Maximus "Pön kurnazlığı dünyada meşhur oldu," diye yazmıştı (7.4.4).

Bu ünlü Kartacalı stereotipi, Hannibal'ın İtalya'yı istila etmesinin doğrudan bir sonucu olarak ortaya çıkmış olabilir. Hannibal, eski kaynaklarda Kartaca kültürünün en çok tartışılan konusudur ve şu sorunun hâlâ cevabı yoktur: Bu insan mı Kartacalı stereotipi yarattı, yoksa Kartacalı stereotipi mi bu insanı yarattı? Savaş döneminde İtalya'da şöhreti arttıkça, Roma'da Hannibal karşıtı propagandanın yaygınlaşmaya başlaması ve Hannibal'ın nihai yenilgisinden sonra da bu propagandanın yerleşik hâle gelmiş

olması mümkündür.¹⁰ Romalıların zihnindeki Kartacalı yargısı, Hannibal ile karşılaşmalarına dayalı olarak sonradan oluşmuştur. Pön etiketi Kartacalıların üzerine yapıştı ve artık Hannibal, Kartaca ve onların dünyası ile ilgili kültürden bahsedilirken kullanılan genel bir terim oldu.¹¹

Hannibal'ın bu iki vasfı –cesur general ve güvenilirmez Pön– Romalılar için her zaman bir çelişki değildi. Roma tarihinde, Hannibal hem yenilgisi Roma'yı büyüten en değerli düşman hem de kendi eylemleri Kartaca'nın ve halkının tahrip edilmesini meşrulaştıran en paha biçilmez kötücül ve en sahtekâr Pön idi. Bu ikilem modern tarihçilere bir miras olarak kalmıştır. Romalılar Hannibal'a hayran oldukları kadar, ondan korkuyorlardı da. Bazı Romalılar, Hannibal'ın hain davranışlarının Kartaca'yı simgelediğine ve şehrin yıkımına yol açtığına inanıyordu.¹² Kısacası, Kartacalıların kendilerine gelenleri aldıklarını ima etmek üzere hikâye inşa edildi

Hannibal Savaşı ile, Hannibal ve Kartaca hakkındaki saf Roma görüşüne karşı çıkan tarihçiler kalıcı olmadı. Var olduklarını biliyoruz, Polybius ve diğerleri dönem boyunca, bugün erişebildiğimizden çok daha geniş bir kaynak yelpazesini incelemişlerdi. Kartaca yanlısı duruş sergileyen önemli Yunan tarihçileri vardı. Hannibal'ın kampına seyahat eden ve içeriden bakış açısıyla Pön Savaşları tarihini yazan Spartalı Sosylus'un ismini özellikle biliyoruz.¹³ Sicilya'daki Kale Acte'den Silenus adlı bir başka tarihçi de Hannibal ile seyahat etti ve onun hayatını yazdı (Cornelius Nepos, *Hann.* 13.3).¹⁴ Ancak Cicero'nun, "Hannibal'ın efsanesinin önemli bir aktarıcısı" olarak nitelendirildiği Silenus'un yazdığı tarihin sadece bazı parçaları günümüze kadar gelebildi (*De div.* 1.49). Hannibal hakkında, olayların rasyonel yorumuyla çelişen görüşler, büyük oranda kayboldu. Bize Roma iktidarının baskın öyküleri kaldı. Tarih gerçekten galipler tarafından yazıl-

mıştır ve Kartacalılar ile Hannibal'ın yaşamı hakkında elimizde olan tek şey galiplerin yazdıklarıdır. Bize intikal eden belgeler, sadece Roma gözünden yansıyan bir Hannibal imgesi sunar.

Hannibal Romalıların ilk dikkatini çektiğinde ve böylece tarihe giriş yaptığında, MÖ 221-219'da İber yarımadasında (modern İspanya ve Portekiz) savaşıyordu. Orada kendisini nihayetinde Roma'nın "en büyük düşmanı" hâline getirecek olan yolu seçti.¹⁵ O zamandan beri, Roma ile yaptığı savaşların destansı doğası ve onu, ordusu ve filleriyle Alplerin ötesine götüren İtalya yolculuğu, yorumcuları ve halkı hayran bırakmaktadır. Eski ve modern dünyalar, onun cesareti ile büyüldü. Alpler üzerindeki yolculuğundan sonra gelen çarpıcı askerî zaferler onun efsanesini pekiştirdi. Hayatının sonraki yılları, İtalya'yı ve Akdeniz'i dolaşarak, Romalılarla savaşarak geçti. Roma'nın büyümekte olan gücüne karşı bir isyan sembolü hâline geldi ve bu onun stratejik bir deha ve kahraman bir savaşçı olarak şöhret kazanmasını sağladı.

Hannibal'ı ve onun takip ettiği yolu anlamak için, onu var eden tarih, efsane ve kültüre bakmak hayati önem taşımaktadır. Gerçek Hannibal'ın olağanüstü bir birey olup olmadığı sorgulanmamaktadır, hayatının büyük kısmı efsane hâline gelmiştir ve başarılarının köklerinin kendi zamanında ve yerinde aranması gerekmektedir. Üçüncü yüzyılda Akdeniz, Büyük İskender'in fethi sonrasında yaratılan Helenistik krallıkların kültürel egemenliği altındaydı (MÖ 356-323). Bu dönem Akdeniz'de büyüme ve yayılcı savaşlar dönemi idi. Hannibal'ın Kartacası, Akdeniz'in merkezinde, Kuzey Afrika kıyılarında birincil bir konuma sahip, toplumsal ve siyasi değişimlerden derinden etkilenen bir bölgeydi. Üçüncü yüzyıl, başka bir merkezi Akdeniz kenti olan Roma'nın yükselen gücüne tanık oldu. Bu iki güçlü şehir devleti yüzyıla Helenistik güç odaklarının müttefikleri olarak başlayacak ve Helenistik kralların mücadelelerine derinlemesine

dahil olan acımasız düşmanlar olarak yüzyılın sonuna gelecekti. Böylece Hannibal'ın Roma'ya meydan okuması ve göz kamaştırıcı zaferleri, bu Helenistik savaşın efsanevi askerî başarılar ortamında gerçekleşti. Bu Helenistik dünya Hannibal için hem kendi gözünde hem de düşmanın gözünde bütünleşme sağladı.

Hannibal'ı anlamamız için eşit derecede önemli olan bir diğer husus ise Kartaca'nın Roma tarihi ve hafızasında oynadığı rol ve bıraktığı kendine özgü mirastır. Kartaca'nın yok edilmesi Hannibal'ı en çok tanınan, ancak en az anlaşılan eski kahramanlardan biri haline getirdi.¹⁶ Hannibal bize hiçbir anı bırakmadı ve kültürü tamamen yok edildi, ancak hayatına olan ilgi bin yıllar boyunca devam etti. Hannibal'ın, birçok dilde, çok sayıda, yüzyıllar boyunca uzanan yarı kurgusal yarı tarihsel hikâyeleri vardır. Tarihçiler, onun hayatını, inanılmaz askerî başarılarını ve mirasını analiz ettiler.¹⁷ Hannibal portreleri, çağdaş kültürlerin Roma tarihiyle ve geçmişle ne şekilde ilgilendiklerini her zaman yansıtır. Hannibal'a olan ilgi bugüne kadar devam etmiştir ve modern kültürde kalıcı bir rol oynamaktadır. Bugün, büyük savaşların hafızasının, olaylardaki değişim ve yorumlamaların tarih boyunca nasıl yankılandığını yeniden düşünmek yararlı olacaktır. Hannibal'ın hikâyesinde, o zamanın hayat tarzını ve büyük olaylarını göz önünde bulundurmaya çalışırken, yirmi birinci yüzyılın büyüyle ona nasıl ve neden geri döndüğümüzü de yansıtmaya çalışıyorum.

Bu kitap, bir insanın Roma'nın doğmakta olan gücüne karşı verdiği destansı mücadelesinin öyküsüdür. Bir imparatorluğun inşa ediliş ve bir başkasının yıkılış öyküsüdür. Büyük maceralar, cesur girişimler ve efsanevi savaşlar bugün hâlâ anlatılıyor. Ayrıca, Hannibal'ın herhangi bir tasvirinin merkezi olan kayıp şehir ve kültür Kartaca'nın da hikâyesidir. Çünkü Hannibal'ı ve onun kaynaklarımızda tasvir edilme biçimini şekillendiren Kartaca kültü-

Eve MacDonald

rüdü. Kartaca antik dönemin en büyük şehirlerinden biriydi ve üçüncü yüzyılda bu şehrin nüfuzu Kuzey Afrika ve Orta Akdeniz adalarına kadar uzanıyordu (Harita 2). MÖ bin yılının başlarında Fenikeliler tarafından kurulan Kartaca, Akdeniz'i çapraz olarak kesen ticaret yolları ağının merkezinde gelişen bir şehirdi.¹⁸ Şehrin kültürü Levant denilen Doğu Akdeniz bölgesinin geleneklerine dayanıyordu. Ancak Kartaca, MÖ üçüncü yüzyılda Hannibal'ın doğumundan itibaren geniş bir bakış açısına sahip çok kültürlü bir metropol olarak gelişti. Akdeniz'e yakın, ama aynı zamanda döneminin Yunan ve Romalı yazarlarına yabancı bir şehirdi.¹⁹ Hannibal'ın hayatı ve ölümü ile ilgili hikâyeler bize klasik bir bakış açısından geçerek ulaşmıştır, ancak bu hikâyelerin kökleri Kartaca kültürü ve geleneklerindedir. Bu nedenle Hannibal'ın hikâyesine, Kartaca şehrinin Pön tarihi ve efsaneleri hakkında bildiklerimize göz atarak başlamak önemlidir.

BÖLÜM 1

HANNİBAL VE KARTACA

İnsanların yaptığı bir Tyre kolonisi;
Savaş için cesur ve ticaretinde gayretli:
Adı Kartaca; Juno onu çok sevdi
Kendi Argos'undan, Samian sahillerinden daha çok.
İşte arabası durdu; burada, eğer Cennet nazik olsaydı,
Korkunç bir imparatorluk koltuğu kurardı.

(Virgil, *Aeneid* 1.21-26¹)

Büyük antik kent Kartaca ve Hannibal'ın hikâyelerinin kaderi, tarih ve efsanede iç içe geçmiştir. Hannibal Kartaca'nın en ünlü kişisiydi ve adı Pön dilinde "Ba'al ile iyilik bulan kişi"² anlamına geliyordu. Ba'al, Kartaca ulusal kahramanlar anıtındaki baş tanrı ve Kartaca, Pön dünyanın en müreffeh kenti ve kültür merkezi idi. Hannibal'ın Kartacası, Akdeniz'in Afrika kıyılarında, büyük servet ve güzelliğe sahip ünlü ve köklü bir şehirdi.³ MÖ 247'de Hannibal doğduğunda şehir neredeyse altı yüzyıldır ayakta idi. Kartaca'nın zengin kültürel mirası ve kökenleri Hannibal'ın çocukluğunu şekillendirdi ve eğitiminde ve kimliğinin oluşmasında büyük rol oynadı.

Efsaneye göre Hannibal'ın ailesi, köklerinin izini, Tyreli Fenikelilerin MÖ ilk bin yılda şehrin olduğu yerde ilk koloniyi kurdukları zamana kadar sürdürebiliyorlardı (Silius Italicus, 1. 70-77).

Bu dönemde Kartaca, Roma'dan 65 yıl önce, Tyreli Elissa tarafından kurulmuş olup Romalı tarihçi Velleius Paterculus bazı yazarların şehre Dido dediğini öne sürmüştür (1.6.4). "Asil kandan olan" Hannibal'ın ünü, efsanevi bir kraliçe ve şehrin kurucusu olan Tyreli mülteci Dido'nunkinden daha büyüktür.

Hannibal'ın Kartacasının öyküsü, Sidon, Tyre ve Byblos (modern Lübnan) gibi Levant'ın liman kentlerinden erken Demir Çağı'nda gelen Fenikelilerle başlar. İlk Milenyum'un başında Fenikeliler, özellikle de Tyreliler, gemileriyle Akdeniz'e yayılmış, Yakın Doğu'nun kentleşmiş dünyasında ticareti yapılacak doğal kaynaklar için geniş çapta araştırmalar yapmışlardır.⁴ Fenike gemileri, Akdeniz kıyılarına eşyalar bırakıp, değerli materyalleri alıp, fikirlerini yayarak seferler düzenlediler. Antik Yunanlılar, onların alfabesini kabul etti ve Yakın Doğu'nun hikâye ve efsaneleri, onların gemileri ile Akdeniz'in karşı kıyılarına taşındı.⁵

Hannibal'ın şehri Kartaca ilk milenyumun başlarında batıya doğru açılan Fenike denizcilerinin kurduğu şehirlerden biriydi.⁶ Antik edebi kayıtlarda geçen referanslardan, erken Fenike yayılımının doğasını öğrenebiliriz. Antik Levant'ın sofistike şehir merkezleri, Fenikelilerin ticaret zenginliklerinin anahtarıydı ve İbranice İncil'deki bilgiler ticareti neyin sürdürdüğünü anlatıyordu. Ezeziel Kitabı (27:12), "Tarshish, pazarlarda ticaretini yaptığı gümüş, demir, kalay ve kurşun gibi emtialarıyla sizin tüccarınızdır" ifadesinden söz eder. Bu, gümüş, demir, kalay ve kurşunun çok büyük zenginlik kaynağı olduğu dönemlerdir ve bu değerli metaller İspanya'nın batısı ve Orta Akdeniz bölgelerinde (kalay, gümüş) ve Etruria'da (demir cevheri, bakır) bulunuyordu. Tarshish, Tartessos anlamına gelir, Yunanca'da Herakles topraklarının ötesinde Guadalquivir ırmağının yakınlarında (eski dilde Baetis), Fenikeli Gadir kolonisinin kuzey batısında (antik Gades şehri/şimdiki Cadiz) maden açısından zengin topraklardır.⁷ Birkaç yüzyıl sonra Kar-

tacalılar ve Romalılar hâlâ önemli doğal kaynakların kontrolünü kendi ellerinde tutmaya çalıştıkları için, Hannibal Savaşı sırasında bu bölge, en yoğun mücadelelerden bazılarına tanık oldu.

Erken Fenikeliler ticaretten yararlanmak için Akdeniz'i çapraz geçen stratejik noktalarda bir ticaret ağı kurdular. Topluluklar, İspanya'nın batısı, Balear adaları, Sardunya, Elba, Malta, Sicilya'da ve Kuzey Afrika kıyılarından Atlantik'e kadar gittiler. Yerleşimin bu kadar geniş bir alana yayılmış olması, maden zenginliğinin geniş çapta kullanılmasına bağlı olmalı. Fenikelilerin "keşif gezilerinden büyük bir kazanç elde ettiklerine" şüphe yoktur, eski yazarlar tarafından "zengin" olarak nitelendirilirler.⁸ Ticaret, iş ve servet bağlantıları, Yunanlı ve Romalıların kendilerine atfettikleri, Fenike ve Kartaca miras ve kimliği ayırt edici bir parçasıydı.

Kartaca'daki ilk Fenike şehrinin tarihi MÖ 814'e kadar uzanır ve buraya yerleşen ilk insanlar Tyre'den gelmişlerdir.⁹ Bölgede yerleşimin erken arkeolojik kanıtları hâlâ bulunmakta ve dokuzuncu yüzyılın sonlarına denk düşmektedir. Kesinlikle sekizinci yüzyılda ve yedinci yüzyılın başlarında Kartaca halkı daha geniş bir Akdeniz ile ticaret yapıyordu ve kapsamlı yerel tarımsal üretim ve nispeten yüksek düzeyde sanayileşme gelişmişti. Kartaca en erken evrelerinde gelişti; bu nedenle bazıları Kartaca'nın en başından beri büyük ölçekte bir şehir olmayı amaçlandığına inanmaktadır.¹⁰

Kartaca'nın kuruluş efsanesine göre, Elishat adlı Tyreli bir prenses kenti kurmuştur. Yunanlılar tarafından Elissa olarak adlandırılan Fenikeli Elishat, Latince'de Dido oldu. Dido'nun "gezgin" anlamına geldiği ve Elissa'nın soyadı olduğu düşünülmektedir. Dido ve kardeşi Pygmalion, genç yaşta ölüp, yetişkin bir varis bırakmayan, Tyre'nin MÖ dokuzuncu yüzyıldaki kralı Mettenos'un çocuklarıydı. İki kardeşten büyüğü olan prenses Dido, Tyre'yi saltanat vekili/kral olarak yöneten tanrı Melqart tapınağının yüksek

rahibi ile evlendi. Pygmalion meşru bir erkek mirasçı olarak tahtı istedi ve Dido'nun kocasını öldürdü. Pygmalion'un egemenliği MÖ 831-785 arasında devam etti ve Tyre'nin soylular sınıfını ikiye böldü. Dido'yu destekleyen hizip, Melqart Tapınağı'ndaki kutsal nesneleri alarak bir filo ile şehri terk etti.

Efsenenin bir başka versiyonunda kraliçenin hazinesiyle ve Pygmalion'un zulmünden kaçmak isteyen adamlarıyla birlikte Afrika'ya gitmek için yola çıktığını ve Afrika'da bugün Kartaca'nın bulunduğu yere geldiğini anlatır (Appian, *Lib.* 1).¹¹ İlk efsanelerin günümüze kadar gelen versiyonlarında bile, Hannibal yankıları olabilir. Dido ve mülteciler, Utica'nın Fenikeli kolonisinin zaten kurulu olduğu Afrika'ya gittiğinde, yerel sakinleri (eski kaynaklarda Libyalı olarak bilinirler) yeni bir Tyreli yerleşimine direndiler. Dido daha sonra Libyalıları kendi topraklarından vazgeçirmek için kandırdı ve bir öyküde “bir öküzün kapsayabileceği kadar toprak” satın almak için yerel bir kabile reisi ile görüştü. Ardından bir öküzün derisini, ince uzun bir şerit hâline getirerek Byrsa tepesi olarak bilinen ve daha sonra Kartaca kalesi olan alanı elde etmeyi başardı. (Appian, *Lib.* 1; ve Justin 18.5.9). Dido'nun, Kartaca şehrinin kalbini elde etmek için kullandığı yöntem, yerel liderleri kandırmak için kullanılan zeki bir hile haline geldi. Bu türden bir hilekârlık özellikle “müzakereleri kendi avantajlarına çevirme sanatında üstün olan” tüm Kartaca halkını ve Hannibal'ı karakterize etmektedir.¹²

Tyreliiler şehirlerine Qart Hadasht dediler, bunun anlamı “yeni şehir” idi ve yeni bir Tyre'yi ifade ediyordu.¹³ Kuruluş efsanesinin en iyi bilinen bölümü Dido'nun öyküsünü Truvalı Aeneas, Roma'nın kuruluşuyla birleştirir. Aeneas'ın yanan Truva'dan kaçışı, onu Kartaca'ya getirmiş ve burada güzel Dido'nun cazibesi onu asıl ve büyük görevi olan İtalya'ya gidip Roma halkının kurulmasına yardımcı olmaktan uzaklaştırmıştır. Gizli bir buluşmadan sonra, Aeneas isteksizce yeni sevgilisinden ayrıldı ve yol-

culuğuna kaderini İtalya'ya taşımak üzere devam etti. Bu gayeyle Dido'yu kalbini kırarak ve onu intiharın eşliğinde bırakarak terk etti. Efsanenin Virgil'den naklen günümüze ulaşmış versiyonuna göre, reddedilen Dido'nun Aeneas'ın soyundan gelenlere ölüm döşeginde lanet ettiği anlatılır. Bu lanet, Romalıların hayal dünyasında, büyük düşman Hannibal'ı ortaya çıkarmıştır:

Bunlar benim dualarım ve vasiyetim;
 Ve siz, Tyrelilerim benim, her lanet gerçekleşiyor.
 Prense, unvana ve insanlara karşı
 Ebedi nefret ve ölümcül savaşlar ilân ediliyor.

Libyalı kanımızdan bir intikamcı doğsun
 Ateş ve kılıç ile yalancı yavruyu takip etsin.
 Silahlarımız, kıyılarımız, denizlerimiz onlarınkine karşı
 Bu nefret bütün evlatlarımıza geçsin

Aeneid 4. 894-904

Bu efsane, Kartaca'yı modern dünya için tanımlar. John Dryden'in 1697'de *Aeneid* ile ilgili yaptığı çarpıcı çeviri, Kartaca ve efsanesini İngiliz dilinde popüler bir hikâyeye dönüştürdü.¹⁴ Aynı dönemde, sayısız oyun ve opera, Truva prensi tarafından erdemi aşağılanmış olan egzotik kraliçenin hayatına son verdiği trajik hikâyeye odaklanmıştır. Christopher Marlowe'un *Kartaca Kraliçesi Dido'su*, Purcell'in *Dido ve Aeneas'ı* ve Berlioz'un on dokuzuncu yüzyıl operası *Les Troyens'i* ile bu hikâyeye, modern çağın ilk dönemleri boyunca canlı tutulmuştur.¹⁵ Virgil'in kahramanlık hikâyesinin zamanı aşan popülerliği, Dido'nun önemini ve ancak Hannibal tarafından gölgelebilen en büyük Kartacalılardan biri olduğunu gösterir.

Antik çağda, üçüncü yüzyıla ve Hannibal'ın Roma ile olan savaşına kadar, Fenikeli Kraliçe Dido'nun efsanesi, sevgilisi Truvalı Aeneas'ın efsanesi ile bağlantılı değildi. Bu versiyonun Yunan-Ro-

ma geleneğinde Roma ve Kartaca arasındaki savaşlar için bir açıklama olarak tasarlandığı düşünülmektedir. Bu, Batı Akdeniz'deki Romalılar, Yunanlar ve Kartacalıların kökenlerini Truva Savaşı'nın aynı destansı geleneğine bağlamanın bir aracıydı.¹⁶ Bundan neredeyse iki yüzyıl sonra şair Virgil, hikâyesinin en kalıcı versiyonunu yazdığında, İmparator Augustus, Hannibal'ın yıkılan şehrinin (ilk yüzyılın sonlarında) üzerine yeni bir Roma kenti kuruyordu.¹⁷

Akdeniz'deki birçok Fenikeli koloniden sadece Kartaca için bir kuruluş efsanesi vardır. Bu efsane, Kartaca'yı Greko-Romen kuruluş geleneklerine uydurmaya çalışan klasik yazarların bir yaratısı da olabilir. Ya da Dido efsanesi, Tyreli Kartaca'nın batı Fenike şehirleri arasında büyük önem kazanmasının nedenini açıklayan bir tarihi çiziyor da olabilir.¹⁸

Dokuzuncu yüzyılda kurulduğundan beri Kartaca, Batı Akdeniz'in en önemli ve müreffeh şehirlerinden biri ve Pön dünyasındaki en güçlü şehri oldu.¹⁹ Kent, etrafındaki bölgelerden Libyalıları, yakınlardaki Utica'daki insanları ve Tyre'nin ve Levant'ın diğer şehirlerinden daha birçok göçmeni çekti. Kentin kökeni çok kültürlü idi. MÖ 654 yılında şehirden Ebusus (İbiza) adasına bir koloninin gönderilmesiyle birlikte, kolonyal bir temelden kendi başına bir iktidara geçiş başlamıştır (Diodorus Siculus 5.16).²⁰ Kartaca'nın yedinci yüzyıldaki özerk bir siyasi varlıktan üçüncü yüzyıldaki Roma ile çatışmalar dönemine geçişi içeren tarihsel gelişimi inişli çıkışlı olmuştur. Gittikçe kalabalıklaşan Batı Akdeniz, doğudan daha fazla göç aldı ve Yunanlılar sekizinci yüzyıla altıncı yüzyıl arasında Küçük Asya ve Yunanistan'da yeni koloniler kurdular. Bu yerleşim yerleri hem Kartacalılara hem de onların müttefikleri olan ve etki alanları Orta Batı Akdeniz'de bulunan Etrüsk ülkesine kadar yayıldı.

Kartaca geleneği ve kültürü yavaş yavaş gelişti, Tyre'nin kuruluşundan ve MÖ altıncı yüzyıldan beşinci yüzyıla kadar, bölgedeki çıkar

çatışmalarının temelini teşkil etti.²¹ Kartacalılar devletlerini ve limanlarını, gelişime entegre biçimde ticarî ve askerî filolarla denize bakacak şekilde inşa ettiler. Yakın ticaret ortakları olan Etrüsklerle ittifak kuran Kartacalıların, Yunan kolonilerinin artan varlığına ve genişleyen çıkarlarına karşı mücadele ettiklerini görüyoruz. Bu dönemin önemli bir olayı, Korsika'nın doğu kıyısında MÖ 530 yılında gerçekleşen Alalia (Aleria) deniz savaşıydı. Çatışmada, Etrüsk güçleri ile onların müttefiki Kartacalıların bir filosu, Alalia'daki üssünde korsanlık yapan bir İyonyalı Yunan (Phocaeans) donanması ile karşı karşıya geldi.²² Korsika'daki üs, Massalia'nın (Marsilya) Phocae yerleşiminin Rhône ağzındaki bir uzantısı olabilir. Açık bir zafer söz konusu olmadığı halde, Alalia'daki deniz çarpışması, Yunanların Batı Akdeniz'e açılmasını durdurmuştur (Herodotus 1.165-166).²³ Hannibal bu savaşı, Kartaca'nın Orta Akdeniz'deki rolünü üstlenmeye karar verdiği an öğrenmiş olabilir.

Etrüskler, Yunanlılar ve Kartaca arasındaki üçlü denge, MÖ 509'da cumhuriyet olarak kurulan Roma'nın yükselişi ile değişmiştir. Kartaca ve Roma arasındaki ilk antlaşma bu döneme ait olup, o tarihlerde her şehrin çevresindeki etki alanlarını ortaya koymaktadır (Polyb. 3.22-23).²⁴ Antlaşma iki devlet arasındaki bu ilk ilişkide Kartaca'nın daha güçlü statüde olduğunu yansıtmaktadır. Etrüsk iktidarı Roma fetihleri karşısında zayıfladı ve beşinci yüzyılda Kartaca, Yunanlılarla Sicilya bölgesindeki toprak hegemonyası için bir dizi çatışmaya girdi.²⁵ Kartaca'nın Batı Sicilya'daki müttefikleri olan Elymianları ve sahildeki eski Fenike kolonilerini savunmak için savaşa girmesi ile başlayan çatışma, dördüncü yüzyılda adada daha doğrudan bir Kartaca etkisine neden oldu. Sicilya'daki Yunan şehir devletlerinin tiranları arasında sık sık cereyan eden savaşlarda, Kartacalılar genellikle müttefiklerine komutanlar ve birlikler tedarik ediyordu. İttifakların çıkarlarını korumak için güç kullanımı o sırada devletler arası ilişkilerde geçerliydi.²⁶ Kartaca zenginliği inişli çıkışlı za-

manlardan geçti ve Himera'da Hamilkar adlı bir general tarafından müttefikler ordusunun büyük bir yenilgiye uğratılmasını takiben MÖ 480'de, Kartacalılar on yıllar boyunca Sicilya konusunun dışında kalacakları bir döneme girdiler.²⁷

Günümüze kadar ulaşan tarihin odak noktası neredeyse tamamen fetihler üzerinedir ve Kartaca'daki mütevazı hayatın detaylarına daha az rastlanır. Sicilya ile Kartaca arasındaki yakın bağlantı tarihsel kaynaklarımızca defalarca teyit edilmektedir ve dördüncü/üçüncü yüzyılda adanın batısında bir Kartaca toprağı bulunmaktadır. Akdeniz'de ticaret hacmi bu dönemde Batı Sicilya ve Kartaca arasında artmıştır.²⁸ Diodorus Siculus (13.81.4-5), Sicilya'nın güney kıyısındaki Agragas şehri (Agrigento) seçkinlerinin zeytinyağı üretimine yaptıkları büyük yatırım bize bu yağ için tek bir pazar olduğunu söylemektedir; Kartaca.²⁹

Kartaca, Akdeniz boyunca doğu ve batıdaki müttefik kıyı yerleşimlerini geliştirdi. Bunların bazıları koloni bazıları da kıyı boyunca sıçrama tahtası gibi kullanılan müttefik topluluklarıydı, bunlar ticaret gemileri için güvenli bir alan sağlıyordu. Buna karşılık, Kartaca donanması da bu şehirler için koruma sağlıyordu. Eski bir denizci el kitabında Kuzey Afrika kıyılarında yapılan bir yolculuğa dair bilgilerden Kartaca'nın Lepcis Magna'dan (modern Libya) uzak batıya ve Atlantik Okyanusuna kadar olan bir alanı kontrol ettiğini öğreniyoruz.³⁰ Bunun manası muhtemelen bu geniş kıyı şeridinin etrafında Kartaca'nın müttefikleri olan ve kendi kurumları ve hükümetleri bulunan şehirlerin olmasıydı.³¹ Hannibal'ın zamanında, Kartaca kültür imparatorluğu ortak askerî ve ekonomik çıkarlarla birlikte var olmuş olabilir.³²

Uzun tarihi boyunca, Kartaca halkı ana kentleri Tyre ile derin bağlantılarını devam ettirdi. Kartaca çeşitli dönemlerde, doğudaki siyasi çekişme ve dış baskılarla uğraşan Tyre'nin (ve Levant'taki

diğer şehirlerin) nüfusunu kendine katmış gibi görünüyor.³³ Kartacalılar, Tyre tanrısı Melqart'ın büyük tapınağına düzenli olarak teberru ödemeye devam ettiler. Çok popüler bir Kartacalı isim olan Hamilkar, aslında Hannibal'ın babasının adıydı ve ismi Pön dilinde "Melqart'ın hizmetkârı" anlamına geliyordu. Kartaca'da "Şehrin Efendisi" olarak bilinen Melqart'ın önemi, kentin kuruluşuna kadar uzanmaktaydı. Dido tarafından Kartaca'ya getirilen Tyre'deki Melqart tapınağının kalıntıları şehrin en kutsal yönleriyle bağlantılıydı. İkinci yüzyılda Polybius, İtalya'daki Tiber burnunda duran bir Kartaca gemisi hakkında şöyle yazmıştır: "Bu tür gemiler, Kartaca'da, Kartacalıların Tyre'ye gönderdiği ve Tanrılarına ilk meyvelerin geleneksel sunumu için özel olarak seçilmişti" (Polyb. 31.12.11-12). Diodorus, Kartaca'da halk hazinesine giden her şeyin onda birinin tanrıya gönderilmesinin gelenek hâline geldiğini söyler (20.14.1-3).³⁴ Kartaca'nın halk hazinesinin onda biri Tyre'ye gittiğine göre bu şehirler arasındaki bağlantı güçlü olmalıydı. Bazı seçkin Kartacalı aileler, bu önemli kökenlerinin bilinmesi için bilinçli bir şekilde "Tyre'nin oğulları" unvanını bile kullanmış olabilirler. Hannibal ve ailesi de dahil olmak üzere Kartaca seçkinlerinin zihninde, Tyre'nin varlığı ve bu mirasa olan bağları, kentin tarihi boyunca her zaman mevcuttu.³⁵

Kartaca, Yakın Doğu ile sıkı bağlara sahip, çok kültürlü ve zengin bir liman şehriydi. Şehrin refahı Akdeniz genelinde duyulmuştu ve Kartaca gemileri çok geniş bir alanda seyahat ediyorlardı. Kartacalı denizcilerden Hanno adlı bir kâşifin kıyı rehberinden elde edilen bulgulara göre, kendisinin çıktığı yolculuk Akdeniz'in ötesine, Afrika'nın batı kıyılarından Nijer deltasına kadar ilerlemişti.³⁶ Bu geniş ticaret ağı, şehrin limanlarından geçen kültürel eserlerin çeşitliliğinde görülebilir. Şehrin kuruluşunun ilk zamanlarından başlayarak şarap ve yağlardan, çanak çömlek ve mücevherata kadar birçok şey deniz ötesinden ithal edilmekteydi.³⁷ Skarab böceği yüzükleri ve çinili adaklıklar gibi Mısır kültürüne

özgü nesneler Kartacalıların mezarlarında, Korinth ve Atina'nın çanak çömlekleriyle ve üzeri ince ince işlenmiş tas olarak kullanılan deve kuşu yumurtası gibi Afrika'ya özgü eşyalarla karışıyordu.³⁸ Zamanla, bu etkiler sanatın ve anma törenlerinin tarzlarıyla birlikte azaldı ve biçim değiştirdi. Kartaca'daki Pön dönemi mezarlarında bulunan eserlerin çeşitliliği ve karışıklığından Kartaca kültürünün heterojen doğası anlaşılır.³⁹ Büyük Akdeniz dünyasının sofistike fikirleri, dışa dönük bir bakış açısına sahip ve nüfusu büyük çeşitlilikler barındıran Kartaca kültürünü etkilemiştir.

Sonraki yılların Roma kaynakları, denizle bağlantılı kültürlerle karşı derin bir önyargı olduğunu ortaya koymuştur. Romalılar, Kartacalıların ticaret insanı niteliğini, denize bakan bir şehirde yaşamının doyumsuz davranışlara yol açtığını düşünen basmakalıp fikirlere bağladılar. Tarihçi Appian, bir Roma elçisinin sözleriyle Kartaca'nın çektiği sıkıntılarla ilgili bütün suçu, Sicilya'daki savaşlara ve Sardunya'nın deniz üzerinde olmasının doğurduğu handikaba bağlamıştır (*Lib.* 86). Cicero Romalıların, Kartacalıların onların topraklarında kendilerini zorla kabul ettirmelerinden ve doğal olarak agresif bir iktidara karşı kendilerini savunmalarından endişe duyduklarını iddia etmiştir. Hannibal'ın eylemlerinde somutlaştırılan Kartaca'nın saldırganlığı, Romalıların zihninde denizle olan bağlarından kaynaklanmıştır.⁴⁰ Denizin insan karakterinde olumsuz bir faktör olduğu inancı benimsendi. Cicero, "Kartacalılara sahtekârlık ve yalancılık, ırklarından dolayı olduğu kadar, konumlarının doğası gereği verilmiştir" dedi ve "onların birçok farklı dilde konuşan tüccarlarla ve yabancılarla iletişim kurdukları için, aldatarak kazanma aşkından ilham aldıklarını" iddia etti (*De agr.* 2.95). Cicero, Romalıların çok kültürlü ve çok dilli Kartacalıları doğası gereği tehlikeli ve tehditkâr olarak görmekten hoşnut olduklarını belirtti. Hannibal'ın karakterinin olumsuz yönlerinin Roma tarafından ifade edilmesinin köklerinde onun kültürü konusunda çok şüpheli olmaları yatıyordu.

Gerçekte Kartacalılar, Romalılara kıyasla elbette daha agresif ya da daha tehditkâr değildi, ancak iki devlette zenginliğin kaynağı çok farklıydı. Romalılar geleneksel olarak tarımsal bir toplumdur. Kartaca, tarihinin başından itibaren yoğun bir tarımsal üretim geliştirmiş ve etkisini çevresindeki bölgeye yaymış olsa da, Fenike kökenli tüccar stereotipini her zaman devam ettirmiştir. Hannibal zamanında, Kartaca'nın seçkin aileleri, şehri çevreleyen ve Kuzey Afrika'nın kırsal alanına yayılmış zengin tarım alanlarında mülkleri olan geniş arazi sahipleri idi.⁴¹ Hannibal'ın ailesinin mülkleri, Hadrumetum şehri yakınında (şimdiki Sousse, Harita 2), Kartaca topraklarının doğu kıyılarındaki arazilerde toplanmıştı.

Kartaca halkının yaşam gerçekleri, her zaman düşmanları tarafından çizilen Kartaca portresine uygun değildir. Sorunun büyük kısmı Romalılar tarafından yaratılan imgede yatıyor. Hannibal, Kartaca ile Roma arasındaki ilişkide şiddetli savaşın hâkim olduğu bir dünyaya geldi. Diğer tarafın tasvirinde doğal bir yoğunluk olması normaldi ve elimizde Kartacalılara dair sadece Roma tasvirleri olsa da benzer özellikler Romalılara da düşmanları tarafından yöneltilmiş olmalıydı. Açacak olursak, Kartacalılar özellikle kötü olmasalar da Yunan ve Roma edebi tanımlamalarında her zaman olumsuz şekilde anlatıldılar.⁴² Batı Akdeniz'de uzunca bir süre farklı kültürler barış içinde yaşasa da savaş ve savaş propagandası sıklıkla ilişkileri üzerinde etkili oluyordu. Daha sonraki Roma geleneğine nüfuz eden Kartaca kültürünün tanımlanışı büyük ölçüde olumsuzdur. Valerius Maximus, Hannibal'ın Cannae'de Romalılar'a karşı zafer kazanmaktan ziyade aldatıldığını, "bunun püf noktasının hainlik ve aldatmacalarla donatılmış Pön cesareti" olduğunu söylemiştir (7.4, ext.2).⁴³ Pön hainliği ve Fenikelilerin hiddet, dolandırıcılık ve aldatmacası, Roma kaynaklarına göre, Hannibal ve Kartacalılarda vücut bulan düşmanın karanlık sanatıydı.⁴⁴

Latin literatüründeki ilk Kartacalı tasvir üçüncü yüzyılın sonlarında ve ikinci yüzyılın başlarında Romalılar için Latince oyunlar yazar Plautus'un eserlerinde bulunur. "Tanrım –gerçekten Pön bir şeydi bu yaptığı" (*Poen.* 975-977), Plautus bunları İkinci Pön Savaşı'nın sonunda (veya hemen sonrasında), Hannibal hâlâ Romalıların zihinlerinde oldukça yeni ve hayattayken yazmıştı. *Peonulus*, veya "küçük Pön" adındaki oyunun konusu artık *Karchedonias* yani "Kartacalılar" denen ve hâlâ var olan Yunan komedyası değildi. Plautus'un oyunu Romalılarla Kartacalıların ne kadar aşına olduğunu ortaya koymak için kullanılıyordu. İngiltere'de Fransızlar ve Almanlar hakkında yapılanlar gibi Pön şakaları yapıyordu. Romalılar ve İtalyalılar ana karakter olan Pön tüccarın kültürel tuhaflıklarına ve ulusal betimlemelerine gülüyorlardı. *Poenulus*, Hannibal Savaşı'nın sonunda Kartacalılarla ilgili kabul gören kültürel etiketleri güçlendiriyordu.⁴⁵

Karakterlerin içerisinde, Kartaca'dan kaçınan kızlarını aramaya çalışan, dindar ve makul derecede sempatik bir Kartacalı tüccar olan Hanno bulunuyordu. Oyun, bu savaş yıllarında esir alınmış ve köleleştirilmiş on binlerce kişinin durumunu mizahla yansıtıyordu. Kartacalı karakterler, kültürel açıdan özel kıyafet olan bir Pön elbisesi giyiyor ve bir aktör "hancının kölesi gibi duran bu uzun etekli adam da kim?" (*Poen.* 975-977) diye soruyordu.⁴⁶ Plautus'un oyunlarında "Pön etek" erkekçe olmayan bir kıyafetti ve bu erkekçe olmama etiketi, Kartacalıların etekleri altına kadın iç çamaşırı giydiğini söyleyen Polybius tarafından tekrarlanıyordu.⁴⁷ Benzer şekilde, Romalıların gözünde hem Hanno hem de kölelerinin yabancı olduğu küpelerinden anlaşılıyordu (978-981).⁴⁸ Oyunda Hanno'ya diğer karakterler tarafından da hakaretler yağıyor, Sardunya soygunlarına, tuzlu su balıklarına ve sarımsağa gönderme yapıyordu. Seyirciler için bunlar Kartacalı tüccarların taşıdığı mallardı. Geçit törenlerinde kullanılan fil ve vahşi hayvan heykelleri, oyunlar ve ödülleri Kartaca hayatını da çağırıyordu.⁴⁹ Birinci Pön Savaşı esnasındaki bir zafer yürüyüşünde yüzden fazla filin Roma'dan geçirildiğini biliyoruz

(Pliny *NH* 7.139, 8.16–17, Livy *Per.* 19). Bu nedenle Kartaca ve filer arasındaki bağlantı Hannibal'ın büyük kahramanlıklarından bile iyi kurulmuş bir mecaz olabilir. Plautus ayrıca Kartaca gemilerinin domuz eti taşımadığını söylemiştir ve Polybius'un domuzları Kuzey Afrika'nın vahşi hayatı içinde saymaması da Kartacalıların domuz eti yemediğini ve domuz kurban etmediklerini doğrularken, Yahudi veya Müslüman geleneklerine dair bir ima olabilir (12.3.1-4).⁵⁰

Plautus'un Kartacalı tüccarı, "... bütün dilleri bilir ancak bilmiyormuş gibi davranır. Gerçek bir Pön'dür" (*Poen.* 112-113). Virgil, "Tyre'nin çifte dilli insanları"nı yazdığında, kurnaz çok dil bilen tüccar imajı perçinlenmiştir (*Aen.* 1.661).⁵¹ Pek çok dilde konuşan bir kişi şüphelidir ve Hanno'yu hileci olarak nitelendirmek klasik bir etnik klişedir. Ayrıca, Plautus'un oyunda Pön dilini sergilemesine izin verir. Pön dili, Plautus tarafından yazıldığında, sesler anlamsız gibi geliyor ve Latin dilinin nasıl duyulduğuna dair bir taklit olduğu düşünülüyor.⁵² İnsanların konuştuğu dilin kulağa nasıl geldiğiyle, kültürel kıyafetleriyle, yemek gelenekleriyle ve diğer gelenekleriyle dalga geçmek modern dünyada da yaygın bir uygulamadır. Plautus Pön diliyle oynar ve Latince gibi görünüp başka anlamları olan kelimelerle dalga geçer (*Poen.* 1014).

Oyunda Hanno'nun birçok özelliği Hannibal'ı karikatürize etmektedir ve seyirci de kime atıfta bulunulduğunu doğrudan anlamaktadır.⁵³ Plautus'un oyunu Romalıların ve İtalyanların Kartacalıları ve Hannibal ile olan aşinalığını açıkça ortaya koyar.⁵⁴ Hanno işini "şık ve kurnazca" sürdürürse de (*Poen.* 111), Romalıların erdemli ve doğal olduğunu düşündüğü pek çok özelliği gösterir. Plautus, Hanno'yu oldukça dindar ve kendini adamış olarak tasvir eder; tasvir tamamen negatif değildir ve sempati unsurları vardır. Dolayısıyla, Kartacalıların Roma ve Yunan kültüründeki karakterizasyonu, monolitik ya da basitçe negatif olmaktan uzaktı.⁵⁵ Hannibal'ın Pön kültürü farklıydı, ancak aynı zamanda çağdaş Romalılara çok aşi-

neydi. Daha sonraki Roma tarihçilerinin propagandası iki kültür arasında kesinlikle daha farklı ve derin bir anlayış içermektedir.⁵⁶

Plautus'tan, Kartaca'nın Hannibal zamanının erkeklerinin, Yunan ve Romalı meslektaşlarından kültürel olarak farklı olduklarını öğreniyoruz. Elbiselerinin tarzı farklıydı, kulakları delikti, genellikle çok dillilerdi ve domuz eti yemiyorlardı. Herodot gibi eski tarihçiler (MÖ beşinci yüzyıl), Fenikeli erkeklerin geleneksel olarak sünnet edildiğini, ancak Yunanlılarla yakın ilişkiler kuranların yerel gelenekleri kabul edip çocuklarını sünnet ettirmediklerini yazmıştır. Kartacalıların sünnet geleneğini sürdürüp sürdürmediği bilinmemekle beraber, sürdürmeleri, Roma ve Yunanların, Kartacalıların "ötekiliği" (Herodotus 2.104.3-4; Aristophanes *Birds* 227-228) konusundaki görüşüne katkıda bulunulmuş olurdu. Kartacalılarla özdeşleştirilen kültürel kalıpları, özel olarak Hannibal'a bağlamak zor olsa da, şüphesiz onun bize ulaşan tasviri bunlardan etkilenmişti.

Hannibal'ın zamanındaki Kartaca kenti, "limanla çevrili ve surlarla takviye edilmiş Afrika'dan dışarı çıkmayı hedefleyen" (Cicero, *De agr.* 2.87) kıyıda demir atmış bir gemi gibi görünüyordu.⁵⁷ Kent bir yarımada üzerinde kuruluydu ve Kartaca'ya denizden yaklaşan gezginler, kentsel manzaranın devasa deniz duvarlarının arkasında yükseldiğini görürlerdi. Doğuya bakan anıtsal bir deniz kapısı, iki kulenin yanındaki iki kemerden oluşuyordu ve ziyaretçinin şehre geldiğinde gördüğü ilk etkileyici şey bu oluyordu.⁵⁸ Deniz duvarlarının ardında büyük akropolis şehrin merkezinde yükseliyordu. Bu, Fenike-Pön tanrısı Eshmun adına yaptırılan bir tapınakla taçlandırılan Byrsa tepesiydi. Tapınak büyük olasılıkla yakın doğu tarzında inşa edilmişti, duvarlarla çevriliydi. Duvarlarla çevrili bölge içinde düz çatılı bir tapınak olurdu.⁵⁹ Eshmun, Kartaca'daki halk kültürünün önemli bir tanrısıydı. Eshmun'un koruması altında olan Kartacalıların hukuk düzenlemeleri ve yö-

netişimi buna göre belirlenmişti. Bu, senatonun, tanrının bulunduğu semtte toplanmasıyla vurgulanmaktadır.⁶⁰

Byrsa tepesinin iki yanında, dar basamaklı sokakları olan çok katlı konutlar vardı. Binalar, altı katlı, ortak bir orta avlusu olan, birden çok ailenin kaldığı konutlardı: Kentin merkez bölgesinde nüfus yoğunluğuydu.⁶¹ Hannibal'ın ailesi gibi seçkinlerin daha büyük şehirli evleri, belki de Byrsa'nın kuzeyinde yükselen tepelerde ya da denizin yakınında, kasabanın ana merkezinden biraz uzakta idi. Bu tepelerden körfez manzarası görülürdü ve yaz aylarının sıcaklarında burada serin bir esinti olurdu.⁶²

Byrsa tepesinin tabanında ana pazar alanı (agora/forum) vardı. Bu merkezi bir halk meydanıydı ve belki de Greko-Romen Apollo ile o zamanlar eşit olan Reşef tanrısı için bir başka önemli şehir tapınağını içeriyordu.⁶³ Zengin bir şekilde süslenmiş olan tapınağın içerisinde 1.000 talent ağırlığında altın bir sunakta tanrı heykeli bulunurdu [1 talent, 26 kg] (Appian, *Lib.* 127). Bu kalabalık Pazar alanı ayrıca magistratların adalet dağıttığı ve şehir hükümetinin günlük görevlerini ifa ettiği yerdi (Livy 34.61.15). Pazarın hemen yanında, biraz daha güneyde şehrin etkileyici limanları vardı. Pön Kartacasının sonraki dönemlerinden itibaren, şehrin bu bölgede iki çok büyük limanı oldu, bunların kalıntıları bugün hâlâ görülebilir.⁶⁴ Limanlarla ilgili eski bir açıklama bunların anıtsal yapısını ve yüksek faaliyet kapasitesini ortaya koyar. Demir zincirlerle kapatılabilen, denizden yükselen 21 metre genişliğinde ortak bir girişi vardı. "İlk liman ticaret gemileri içindi ve burada her türlü gemi toplanırdı. İkincisi askerî liman ve bir adaydı, hem limana hem de adaların etrafına aralıklarla büyük iskeleler yerleştirilmişti" (Appian, *Lib.* 96). Askerî liman, gemi döküntüleriyle doluydu, 220 tekne kapasitesine sahipti. Cephe zarif bir şekilde dekore edilmişti ve her rıhtımın önünde limana ve adaya devamlı bir revak görünümü veren iki adet İyon sütunu duruyordu.⁶⁵

Limanların öne çıkması, kentin Afrika'nın kuzey ucu üzerindeki yerinin, dar bir yarımadaadaki deniz şeritlerine doğru çıktığını gösterir. Kartaca, karadan yapılan saldırılardan korunmak için geniş bir savunma duvarına sahip dar bir uzatma ile toprağa bağlandı.⁶⁶ Bu muazzam üçlü duvar 14 metre yüksekliğindeydi. Kentin kara tarafını koruyordu ve 60 metre aralıklarla uzunluğu boyunca dört katlı kuleler vardı. Kuleler askerleri barındırmak ve askeri malzeme deposu olarak kullanılıyordu. Şehrin ikinci bölümünde, 300 fil için oda, 4.000 at için ahır ve 20.000 asker için barakalar (Appian, *Lib.*95) bulunuyordu.⁶⁷

Kartaca, fiziksel güzellikleri kadar hükümeti ile de ünlüydü. Hannibal'ın çağdaşı bir coğrafyacı ve matematikçi olan Eratosthenes, "Yunanlıların çoğu kötü değil, barbarların birçoğu inceliklidir. Romalılar ve Kartacalılar hükümetlerini hayranlık uyandıracak şekilde çalıştırırlar" diye yazmıştır (Strabo 1.4.9). Aristoteles, *Politika* adlı eserinde Kartaca hükümeti hakkında da yazmıştır. Kitapta, hükümetin doğasına ve MÖ dördüncü yüzyıldaki mevcut kurallarına değinilmektedir. Kartaca, Yunanlı olmayan, analiz edilmeye değer tek hükümdür. Aristoteles'e göre, "Kartaca oligarşik hükümdür, ancak halkın bir kısmını kolonilerine gönderip zenginleştirerek oligarşinin sakıncalarından başarıyla kurtulmasını bilir. Bu onların, her derde deva ve devlete istikrar sağlayan bir yöntemidir" (*Politika* 2.8.9).⁶⁸

Hannibal'ın ailesi Barsidler, hem politik hem de askeri anlamda Kartaca hükümet elitine bağlıydı ve kent yönetiminin en üst seviyesinde faaliyet göstermek üzere yetiştirilirdi. Üçüncü yüzyılda kuşatıldıkları zaman, Kartaca hükümeti, seçkin ailelerin güç ve nüfuz için savaştıkları hizipli bir oligarşiydi. Hannibal'ınki gibi uzun süre devam eden bir aile, yakın aile bağları, evlilik ilişkileri ve karşılıklı dayanışma yoluyla oluşan ittifaklar sayesinde ayakta kalır. Polybius, İkinci Pön Savaşı'nın başlangıcında, Kartaca'daki oligarşik hükü-

metin gücünün, “çok fazla söz hakkı verilen insanlar” (6.51.3-8) ile aşırı demokratik davranışa yöneldiğini bize anlatmaktadır.⁶⁹ Polybius, demokrasi hayranı değildir, sadece Hannibal’ın ve Kartaca’da güce sahip olanların politik desteklerini halk meclisinden aldığına ima eder.⁷⁰ Bu meclisler, Kartaca’da hükümet hiyerarşisinin en küçük basamağını meydana getiren erkek vatandaşlar topluluğudur.⁷¹

Barsid ailesi, Kartaca’daki magistratların seçildiği, elit vatandaş grubuna mensuptu. Pön adı “büyük olanlar” (*drm*) anlamına geliyordu ve bir senato olarak işlev görüyordu. Aristoteles, Kartaca hükümeti tasvirinde Kartaca’daki senatodan “büyüklerin konseyi” (*gerousia*) olarak bahsetmiş ve Kartacalıların “yöneticilerin sadece liyakat için değil, aynı zamanda halkın refahları için seçilmesi gerektiğine” inandığını belirtmiştir. Kartaca’daki günlük hükümet kararları, senatonun üç yüz kadar üyesi arasından yılda bir kez seçilen *sufet* adlı yöneticiler tarafından verilirdi. *Sufetler*, Kartaca Cumhuriyeti’nin egemen gücünü şekillendirmiştir. Livy’ye göre, Roma eşdeğer olarak “praetor” terimini kullanılıyordu (33.46.3-4).⁷² Senatonun geniş yelpazesi içinde Kartaca’da nüfuz sahibi diğer gruplar da yer alıyordu. Senato içerisinde elitlerin bir iç grubu vardı. Yine Aristoteles’ten, bu grubun “yüz dört kişilik bir konsey” olduğunu ve “liyakate göre” seçildiğini, ayrıca otuz senatörden oluşan daha küçük bir grubun, bir tür yüksek “yaşlılar konseyi” olarak görev yaptığını öğreniyoruz.⁷³

Kartaca’daki anlaşılması güç olan sistem, belki de daha iyi anlaşılmış Roma politik ve askerî örgütlenmesine bakılarak açıklığa kavuşturulabilir. Roma’daki senatoryal seçkin ailelerin son derece rekabetçi doğası ve bu kişilere askerî roller verilerek büyük bir üne kavuşma imkânı sağlanması, muazzam zenginlik ve siyasi nüfuzu beraberinde getirmiş, Roma Cumhuriyetinde neredeyse savaş ve fetihlere süreklilik kazandırmıştır. Öyle görünüyor ki, Kartaca’nın daha “emperyal” davranmaya başladığı MÖ 400 yılından sonra,

Kartaca donanmasının sömürsünden, seçkin Kartaca erkekleri (bir bütün olarak nüfusun yanı sıra) ayrıca pay almaktadırlar.⁷⁴ Güçlü aileler ve bunların destekçilerinin bu dönemde kontrolü ellerinde tuttukları, askerî başarının senatoya yansıdığı görülmektedir.⁷⁵ Savaşçı bir aristokrasi, Roma ve Kartaca arasındaki ortak noktalardan biridir. Hannibal'ın ailesi de üçüncü yüzyılın ikinci yarısından sonra Kartaca politikasında belirleyici olmuştur.⁷⁶

Hannibal ve iki küçük kardeşi kumandanlık etmek ve “Roma ile savaşmak” için yetiştirildi (Valerius Maximus 9.3.2). Roma’da askerî komuta ailesel bağlantılar yoluyla elde edilirdi ve general-ler eski konsül ve praetorlardan seçilirdi, askerî güç vatandaşlık kurallarını belirlemede etkindi.⁷⁷ Kartaca’da generaller magistrat olmadan önce askerî görevlerde bulunurdu. Hannibal’ın kariyerinin bu düzende olağanüstü ya da normal olup olmadığını anlamak zordur.⁷⁸ Sahadaki kumandanların gücü ve politik özerkliklerinin derecesi Hannibal, babası ve kardeşleri ve Hannibal Savaşı döneminde İspanya’daki diğer Pön generallerle bağlantılı olarak çok tartışılmıştır.⁷⁹ Pön Savaşları esnasındaki Kartaca askerî kumandanlarının kendi başlarına karar verme yetkileri oldukça geniş görünüyordu. Politikalar Kartaca’daki senato kadar alandan da yönetiliyordu.⁸⁰ Bu durum, “olaya özgü” denilen ve askerî kumandanlar tarafından verilen Roma karar süreçlerinden çok farklı değildi.⁸¹ Antik dünyada bir general evinden ne kadar uzaktaysa, başına buyrukluğu o kadar fazlaydı. Kartacalı generallerin inisiyatif kullanmalarını dengeleyen sistem ise başarılı olamayanlara verilen çok ağır cezalardı. Başarısız olduğu kabul edilen bir kumandan Kartaca’ya döndüğünde yargılanacağını ve ceza alacağını bilirdi. Aslında Birinci Pön Savaşı’nda birden fazla durumda başarısız olan kumandanlar için seçilen ceza çarmıha gerilmekti.⁸² Kartacalı erkeklerin kumandanlıkla birlikte elde ettiği büyük avantaj ve fırsatlar, başarısız olmaları durumunda eşit derecede büyük felaketler getiriyordu.

Yeterince kaynak bulunmadığından dolayı, Kartaca'da kanunların uygulanması veya oluşturulması hakkında çok şey bilemiyoruz. Şaşırtıcı bir bilgi, Kartacalıların alkol alma konusundaki sıkı kurallarını yazan Plato'dan gelmektedir. Plato Kartaca'da "görevdeki bir askerin" içki içmesinin yasak olduğunu, askerin sürekli su içmesi gerektiğini yazıyor. Alkol yasağı şehirdeki köleler ve görevdeki yargıçlar ile (kalabalık limanlardaki) kaptanlar için de geçerliydi. Kartaca'daki kanun koyucular, vücut eğitimi ve sağlık sebepleri dışında, hiç kimsenin gündüz şarap içmemesini salık veriyorlardı, ya da gece, "kadın ya da erkek fark etmez, çocuk yapmaya karar verenlerin içmemesi gerekiyordu" (*Laws* 647a-b). Bu alkol düzenlemesi toplumun iyi organize olduğunu da göstermektedir. Eski dünyada şarap çoğunlukla suyu daha güvenli hâle getirmek için suya katılıyordu, ancak Kartacalıların koyduğu gündüz şarap yasağından yapabileceğimiz bir çıkarım su kaynaklarının görece temiz ve güvenli olduğu olabilir.

Üçüncü yüzyıl itibarıyla Kartaca anıtsal ve çok kültürlü bir şehir haline gelmişti. İyi yönetilmesiyle ünlüydü, kentsel nüfusu kalabalık ve çeşitliydi, endüstriyel üretimi fazlaydı, tarımsal refahı ve denizcilik kültürü Akdeniz'in ötesine ulaşmıştı. Kartaca sıklıkla "güzel" ve "varlıklı" olarak tanımlanıyordu.⁸³ Bu iddialar şüphe uyandıracak kadar çok tekrar ediliyordu, ne zaman "Kartacalıların zenginliği her türden varlığı içeriyordu" (Diodorus Sic. 20.3.3) veya "Kartaca dünyanın en varlıklı kentiydi" (Polyb. 18.35.9) denses, bu her zaman topraklarının işgal edilmesi ile bağlantı içinde anlatılıyordu.⁸⁴ Eski kaynaklar Kartaca'nın zenginliğini abartma eğilimde olsalar da biz Kartaca'nın yaşam standardı yüksek, iyi yapılandırılmış bir şehir merkezi bulunan kalabalık ve varlıklı bir şehir olduğunu biliyoruz.⁸⁵ Romalı doğa tarihçisi Pliny'nin bize aktardığına göre, Kartaca aynı zamanda bir kütüphaneler şehriydi (*NH* 18.22-3) ve Mısır geleneğindeki gibi papirüs ruloları bulunuyordu. Günümüze kadar ulaşan ve bilinen tek Kartaca metni

olan, Mago adında bir tarım uzmanı tarafından yazılan ünlü bir zirai tez Yunanlılar tarafından birçok defa tercüme edilmiştir.⁸⁶

Pön Kartaca'nın büyük bir kısmı MÖ 146 yılında yok edildi ve Romalılar şehri kalıntılarının üzerine yeniden kurmuştu. Şehrin kurumlarına ve kültürüne dair kabullerimiz Yunan ve Latin yazarların çarpık bakış açısından gelmektedir. Kartaca ve sonrasında Hannibal, çağdaş Yunan ve Roma kaynaklarında din ve kültür kapsamında ele alınır.⁸⁷ Kartacalılar, Kartaca'nın doğu kökleri Fenike mirası ile dişi Tanit tanrısını yansıtan ve çok yönlü bir tanrı olan Ba'al Hammon'a odaklanan bir tanrılar panteonuna tapıyorlardı.⁸⁸ Tanrı Melqart, Hannibal ve ailesinin imgeleminde ve benlik tasarımıyla önemli bir rol oynuyordu. Melqart Batı Akdeniz'in kahraman tanrısıydı ve Herakles ile büyük maceralar, askerî hünerlerle bağlantılıydı. Hem Kartaca şehrinin hem de Hannibal'ın maceralarının baba tanrısıydı.⁸⁹

Kartaca'daki en önemli ve tartışmalı dini değer alanı, deniz kenarındaki ticari limanların arkasında bulunan Tanit'in Kutsal Alanı olarak da anılan Tophet'tir.⁹⁰ Burada ibadet çok küçük çocukların ve küçük hayvanların (bazen ikisinin birden) yakıldıktan sonraki kalıntılarının sunulmasını içeriyordu, bunlar defnedilir ve daha sonra bir dikilitaş veya (genellikle cenazelerde kullanılan) açık havada ufak bir mabedi andıran bir taş olan naiskoi taşı ile işaretleniyordu. Tophet ritüelleri Ba'al Hammon ve onun hayat arkadaşı tanrıça Tanit'e ibadetle yakından bağlantılıydı (Tanit bazı yazıtlarda Tinnit olarak anılmaktadır). Bu açık hava sunağı (veya ibadethanesi) şehrin ilk işgalinden kalma en eski kalıntıları içerir.⁹¹ Kartaca'da Tophet'in ritüel önemi ve alanın şehrin nüfusu için önemi, alanın yüzyıllar boyunca sürekli kullanılmasından anlaşılabilir.

Kartaca ve daha uzak bölgelerde yaşayan insanların yeminle-

rini yerine getirmek için Ba'al Hammon'a ve Tanit'e yaptıkları adakların kayıtlarında pek çok türde adaklık ve binlerce dikili taş vardır.⁹² Şehrin kuruluşundan yıkılışına ve daha ötesine kadar, ibadethane tekrar tekrar kullanılmış, temizlenmiş, restore edilmiş ve Kartaca'nın kimliğinin özünde yeniden şekillenmiştir. Ateşle kurban verme eylemi, Dido'nun kendisini bir odun yığınının üzerine attığı Kartaca kuruluş efsanesinde çok önemli bir sembolik önem arz eder. Yıllık ölme ve yeniden doğma ritüeli ateşi içeren ve şehrin tarihinde başka eski öykülerde de yer alan Melqart'a yapılan ibadette kilit öneme sahipti.⁹³ Alanın dini önemi açıktır ancak orada gerçekte ne olduğu hâlâ tartışma konusudur. Tophet'teki kalıntıların bebek kurban edilmesinin sonucu olup olmadığı konusunda, ki eski kaynaklarımız bundan bahseder, evrensel bir karar birliği yoktur. Alanın 1920'lerde bulunmasıyla başlayan tartışma bugün hâlâ devam etmektedir. Bu kadar karmaşık bir alanda yüzyıllar boyunca tek bir basit ritüelin yapılmadığına şüphe yoktur. Ayaklı vazolarda birçok farklı sunu bulunmaktadır ve bunların en azından bazıları kurban edilmiş çocukların kalıntıları gibi görünmektedir.⁹⁴

Üçüncü yüzyılda, Kartaca'da bu geleneklerin dışında birçok başka tarikat bulunmuştur. Helenistik dünyanın etkisi ve Yunan kültürü, bütün Akdeniz'e hem görsel hem de dil açısından yayılarak Kartaca'ya ulaşmıştır. Eğitimli Kartacalılar Yakın Doğu geleneklerini öğreniyorlardı ama aynı zamanda Hannibal gibi Yunanca da öğreniyorlardı.⁹⁵ Sicilya'daki uzun süreli Kartaca etkisi boyunca, Helenistikleşme dördüncü ve üçüncü yüzyıllarda daha görünür hâle geldi. Demeter ve Persephone tarikatlarının varlığı, Yunan tarikatının önemli Sicilya versiyonu dördüncü yüzyılın başlarında meydana geldi.⁹⁶ Üçüncü yüzyılda da yaygın sanat biçimlerinde Helenistik etkinin kanıtları görülebiliyor. Hannibal'ın kuşağından Kartaca ordusundan bir kumandanın mezarında bulunmuş olan bir göğüs zırhının üzerindeki işleme-

ler, İyon sütunları, rozet dekorasyonu ve klasik sitildeki yüz, daha geniş bir Akdeniz kültürünün yansımasıdır (Fig. 1).⁹⁷

Kartacalıların şehri ve kültürü sofistkeydi ve Poenulus'daki Hanno karakteri gibi, bunun birçok görünümde çok kültürlü Akdeniz'e yayıldığını görüyoruz. Kartaca yabancı kültürel ve dini etkilere açık bir şehirdi. Aynı zamanda Tophet şehrin kuruluşuyla ilgili derin dini inançları olan bir kültürü yansıtmaktadır. Tyre ile kopmayan bu bağ, Kartacalıların Yakın Doğu'dan devraldıkları mirasların geleneklerine bağlı kaldıklarını göstermektedir. Akdeniz'in merkezindeki bu mağrur şehir, kuzeyli, güneyli, doğulu ve batılı kültürleri içine alarak Hannibal'ı yaratmıştır. Hannibal'ın zamanında Kartaca'yı tanımlayan tek bir kimlik değil, şehrin kökenlerinin ve tarihinin karmaşıklığını ifade eden birçok kimlik vardır.⁹⁸

Hannibal bu asil mirasın, Kartaca'nın uzun tarihinin ve efsanelerin oldukça farkında olabilir. Kartaca şehrinin daha geniş bir Akdeniz perspektifinin etkilerinin kendine has karışımı Hannibal'ı daha açık biçimde görebilmemize yardım eder. Kartaca, efsaneleri ve zengin kültürü Hannibal'a dair anlayışımızı, Romalı fatihlerin zihnimize işlediği önyargılı basmakalıplara rağmen güçlendirir. Hannibal, sade bir Kartacalıdan çok daha fazlasıydı ve hayatının büyük bölümünü Kartaca'dan uzakta geçirdi. Hannibal aynı zamanda hem doğuda hem de batıda Helenistik dönemin geniş Akdeniz kültürünün bir ürünüydü. Bu, kahraman generallerin ve risk almayı seven maceraperestlerin cesur girişimlerini kucaklayan bir dünya idi. Hannibal hem "en ünlü Kartacalı" hem de parlak şahsiyeti ve şöhretiyle topraklarını fethedenlerin gözünde, kendi kültürünü ve toplumunu geride bırakmış bir adamdı.⁹⁹

BÖLÜM 2

HELENİSTİK DÜNYADA BÜYÜK BİR ADAM

İSKENDER'DEN HAMİLKAR'A

...bu noktadan sonra tarih tabii olarak bir bütün hâline gelir: İtalya ve Afrika'nın olayları, Yunanistan ve Asya'nın kilerle ilişkilidir.

(Polybius 1.3.4)

Helenistik dönem Akdeniz'de MÖ 323 yılında İskender'in ölümünden son Helenistik kraliçe Kleopatra'nın MÖ 31'de Actium'da yenilmesine kadar olan dönemi kapsar. Hannibal, İskender'in ölümünün üzerinden henüz yüz yıl geçmeden, üçüncü yüzyılın ikinci yarısında büyümüş ve eğitim almıştı. Bu dönem Kartaca, Yunan ve Roma tarihi açısından belirleyici bir dönemdi.¹ Hannibal'ın yaşamı ve ölümüyle ilgili resmimiz, daha çok Helenistik Akdeniz'in karmaşıklığıyla doludur.² Akdeniz'deki güç ve imparatorluk fikirleri, İskender'in ölümüyle kalıcı olarak dönüşmüştür. Appian, dönemin tarihini yazmanın, kendisini nasıl "Kartaca'dan İspanya'ya, İspanya'dan Sicilya'ya veya Makedonya'ya götürdüğünü, bazı yabancı ülkelerde büyükelçiliklere nasıl girmesi veya onlarla iş birliği yapması gerektiğini, arkasından tekrar Kartaca veya Sicilya'ya bir gezgin gibi geri dönüşünü" anlatır (*Preface* 12). Üçüncü yüzyıla gelindiğinde, Akdeniz dünyası daha önce hiç olmadığı kadar kendi içinde bağlantılıydı.

İskender'den önce Pers gücünün boyunduruğunda olan ve her biri bölgesel nüfuza sahip Doğu Akdeniz'in şehir devletleri kendi içlerinde dağıldı ve nüfusları etrafa yayıldı. Her türden büyük güç veya büyük krallıklar (monarşilerden cumhuriyetlere kadar) hegemonyalarını ve varlıklarını arttırdılar. Kartaca, Roma, Syracuse gibi Orta Akdeniz'in güçlü şehir devletleri, bir dönem Helenistik krallıkların etkisinin dışında hareket ettiler.³ Bu döneme "Akdeniz Anarşisi" denildi ve bu tanım kendi neslinin en başarılı generali olan Hannibal'ın yetiştiği ortamı özetlemektedir.⁴

Hannibal'ın askerî liderlik tarzı Büyük İskender ve onun fetihlerinin efsanelerinden sonra gelişti. İskender'in kahramanlıkları sonu gelmeyen askerî fetihler için yeni bir tasavvur yarattı ve Hannibal, bilinen dünyanın ötesindeki krallıkları fetheden efsanevi liderin hikâyelerini dinleyerek büyüdü. İskender'in kahramanlıklarının daha acımasız gerçekliği MÖ 333 yılında Tyre yağmalandığında Kartaca'da hissedilmiş olmalı. Bu dönemde Kartaca hükümeti İskender ile buluşmak üzere Hamilkar Rhodian adında bir elçi gönderir.⁵ Öykünün bir versiyonunda, Hamilkar krala gizlice yaklaşır, kendini onun çevresine sevdiren ve Makedonya'dan sığınma talep ediyormuş gibi davranır. Hamilkar daha sonra gizlice, tahta tabletlere yazılıp balmumuyla kaplanmış hâlde İskender'in planlarını Kartaca'ya gönderir (Justin. 21.6.1-7). Ama Kartacalılar onu, İskender'in ordusunda bir casus olarak görür. İskender'in ölümünden sonra Hamilkar Kartaca'ya döndüğünde, şehri [Makedon] krala satmakla suçlanarak idam edilir (Justin. 21.6.7).

İskender'in Mısır'daki yeni şehri olan İskenderiye'nin kuruluşu, Kartacalıların Kuzey Afrika'daki müttefik toprakların kaynak kullanımı ve ticaret yolları üzerine rekabet edilmesi konularında endişelenmesine sebep olmuş olabilir. Hatta İskender'in bir sonraki büyük fethinin Kartaca olmasını planladığı ancak ömrünün

vefa etmediği de söylentiler arasındadır (Diodorus Sic. 18.4.4; Justin 21.6.1-7). Tyre'nin kuşatılması ve İskender'in planları ile ilgili bu öykü ve efsaneler Kartaca'ya, şehirleri yıkıldıktan sonra gelen Tyreli mültecilerle birlikte taşınmış olabilir.⁶

İskender'in MÖ 323 yılındaki ölümü şehirlerde bir boşluk yarattı ve Doğu Akdeniz devletleri bunun arkasından gelen çekişmelere kapılıp gittiler. İskender'den sonra gelen generaller ("Halefler" diye adlandırılan), İskender'in 33 yaşındaki zamansız ölümünün bıraktığı güç duvarını aşmak için yarıştılar. Halefleri, İskender'in imparatorluğundan sürekli savaşlarla büyük krallıklar oluşturdular. Ptoleme Mısır'ı, Selevkos Asya ve Antigonos Makedonya krallıkları arasında istikrarsız bir güç dengesi vardı. Kargaşa uzlaşmazlık yaşanan bölgelerde alevlendikçe, askerî güce başvurma politik süreçlerin temel bir parçası hâline gelmiş olabilir. Helenistik dönemin önemli sembolik kavramlarından biri fetih mızrakla kazanılmış toprak idi ve bu krallıkların yöneticileri meşruiyetlerini askerî zaferlerle sağlıyorlardı.⁷

"Helenistik yapının" Kartaca üzerinde doğrudan etkisi bulunan ilk lideri Syracuseli tiran Agathocles idi (MÖ 360-289/288). Agathocles Syracuse'de gücü ele geçirdi (MÖ 317) ve Sicilya'yı fethedip gücüne güç katmak üzere yola çıktı. Bu onu Sicilya'nın batısındaki Kartacalı müttefiklerle çatışma noktasına getirdi. Kartacalılar tarafından büyük bir yenilgiye uğratıldıktan sonra, bu defa Syracuse 310 yılı itibarıyla kuşatma altındaydı. Agathocles paralı askerlerden bir ordu kurarak Kartaca'ya beklenmedik bir saldırı gerçekleştirdi. Bu cesur bir girişimdi. Agathocles'in güçleri Kartaca'dan çok uzak olmayan Cap Bon körfezinin karşısında karaya çıktılar (Harita 1). Kaderini talihine emanet eden Agathocles gemilerini yaktı ve kırsal bölgeyi yağmalamaya girişti. Burada, Kartaca'nın kalbinde tarımsal bir manzarayla karşılaştı; "... akıntıların suladığı bahçeler orkidelerle doluydu. Köy

evleri birbiri ardı sıra, görkemli bir şekilde inşa edilmişti ... Pön aristokrasinin mülklerinin her yerinde zenginliğin görüntüsü hâkimdi” (Diodorus Sic. 20.8.3-4).⁸ Orduları Sicilya kuşatmasında dağılan Kartacalılar bu hamleye karşı hazırlıksızdılar ve işgalcilere karşı topladıkları kuvvetler plansızdı (Diodorus Sic. 20.11). Agathocles’in Kartaca’yı uğrattığı yenilgi çok büyüktü ve Kartaca toprağında kaosa, Afrika’daki müttefikleri arasında ise başkaldırıya yol açtı.⁹

Kartacalılar, Agathocles’in keşif birlikleriyle ve topraklarında ilk defa Afrika’daki konumlarını zora sokan bir dizi acımasız savaşla karşı karşıya kaldılar. Agathocles’in orduları ile Pitoleme Cyrene kralı Ophellus arasındaki bir ittifak girişimi, Kartaca için büyük bir felaketle sonuçlanabilirdi. Ancak, nedeni anlaşılamayan ve hiçbir yerde açıklanmayan bir ihanet, Agathocles’in eski müttefikine saldırıp onu öldürmesine, askerlerini de kendi ordusuna katmasına sebep oldu.¹⁰ Kartaca Afrika’daki geleneksel müttefiklerden mahrum kaldı ve giderek uzaklaştı. Syracuse güçleri müttefik Utica ve Hippo Acra şehirlerini Kartaca’nın kuzeyine götürdüler ve Libya müttefikleri Helenistik egemen Agathocles’in tarafına akın ettiler. Olaylarla dolu dört yıldan sonra MÖ 307’de, Kartaca bütün zorluklara rağmen hâlâ ayakta idi, Agathocles, ordusunu, oğullarını ve Afrika’yı kaderine terk ederek, Sicilya’daki gücünü korumak üzere geri döndü. Kartacalılar sonunda kaybettikleri bütün topraklarını geri kazandılar, ancak Agathocles’in cesur macerası Kartaca’nın işgale karşı zayıflığını bütün dünyaya göstermiş oldu. (Diodorus Sic. 20.5-69; Justin 22-23).¹¹

Agathocles’in keşif yolculuğu, Helenistik dönemin yayılmacı eğilimlerinin zincirleme etkilerinin Orta ve Batı Akdeniz’e nasıl geldiğini gösterir.¹² Agathocles gibi krallar veya tiranlar veya ona karşı savaşan Kartaca Cumhuriyeti generalleri için fetih bir yöntem hâline gelmişti. Askerî kumandanlar fetih ufuklarını

geleneksel kargaşa alanlarının ötesine taşıldılar. Agathocles'in Afrika'yı işgali Kartaca ve Syracuse'nin neredeyse iki yüzyıldır savaşmakta olduğu kuralları değiştirdi. Artık durum sadece Sicilya'da karışıklık veya şu ya da bu tarafta müttefikleri istilalardan korumak değildi. Daha büyük, coğrafi olarak daha yayılmacı güç aranmaya başlanmıştı ve Afrika'nın işgali tehdidi Kartaca'nın en büyük zayıflığı haline gelebilirdi.

Helenistik kralların altın çağında, yazarlar ve halk tarafından kutlanan bir kahraman kumandanlar dönemi başladı. Bu generaller İskender'de vücut bulmuş olan güç modelini ve "kahraman liderliği" temsil ettiler. Sonradan gelen liderler meşruiyetlerini sağlamak için İskender'in imajını kullandıklarından, onun temsil ettiği güç ve fetih sembolizmi halef krallardan Batı'nın şehir devletlerine kadar bütün Akdeniz'e yayıldı.¹³ Güçlü Kartaca ve Roma cumhuriyetleri de bu askerî zafer öykülerinden eşit derecede etkilenmişti. Büyük generallerin hikâyeleri ilâhî öğelerle birleşerek efsaneler hâlini alıyordu. Hannibal bu savaşlar üzerine çalışmış, onların tekniklerini öğrenmiş ve Kartaca'nın büyük generallerinden birinin oğlu olarak, savaş stratejileri konusunda eğitilmiş olabilir.¹⁴

Üçüncü yüzyıl ekonomik büyüme ve Akdeniz çevresinde artan ticaret dönemi, ayrıca Kartaca'da artan refah dönemi. Şehir ideal bir şekilde Akdeniz'in ortasında kurulmuştu ve giderek büyüyen dünyanın ticaretinden pay elde edebiliyordu.¹⁵ Zenginlik ve kraliyet çekişmeleri İskender'den sonra gelen kralları daha rekabetçi olmaya itti, daha büyük ve daha iyi savaş gemileri, mancırıklar, kuşatma silahları ve cephanelikler kullanılmaya başladıkça, dünyanın en iyi savaş silahı sahipleri olma yoluna gittiler.¹⁶ Gelişmiş silahların potansiyelini keşfeden ilk ve en önemli Helenistik kral Poliorcetes (Şehirlerin Kuşatıcısı) olarak bilinen Makedonyalı Demetrius idi. MÖ birinci yüzyılda Yunan ve Roma hayatını

derleyen Plutarch, “Demetrius’un askerleri mancınıkları kullanmada ve şehir duvarlarını yıkacak koçbaşlarını taşımada ustaydı” diye yazmıştır. Demetrius’un ordusunun kaplumbağa şeklinde zırhlı koçbaşları 55 metre uzunluğundaydı ve 1.000 kişi tarafından taşınıyordu. Devasa mancınıkları 80 kilo civarında kayalar 400 metre uzağa fırlatabiliyordu ve en korkulan silahı da *Helepolis* (Şehirler Alıcısı) adıyla bilinen devasa, tekerlekli, müstahkem bir kuleydi. Bu kulenin tabanı 15 metre kareydi, 30 metreden daha uzundu ve içinde mancınıklar ile büyük sapanlar vardı.¹⁷ Agathocles’in Utica saldırısının belgeleri bir kuşatma silahını tarif eder, şehir ahalisinden esir alınanlar makineden aşağı sallandırılır, bu şekilde saldırıya geçilir, şehrin içindeki savunmacılar için bir ikilem oluşturulurdu, makineye karşı koymak için şehrin kendi vatandaşlarını öldürmesi gerekirdi. (Diodorus Sic. 20.54.3-7).

Savaş makinaları, yatırım ve gelişimin en açık görüldüğü alanlardı. Denizi kontrol etmek Akdeniz’deki kârlı ticareti kontrol etmeyi sağlıyordu. Akdeniz çevresinde bulunan gemi enkazları, kıyılardaki batan gemilerin sayısı hakkında bilgi verir. Gemi sayısının arması ise, daha fazla ticaret ve daha fazla kâr elde edilmesi demektir. Bu büyümeye bağlı olarak savaş gemilerinin sayısında da büyük artış olmuştur. Klasik dönemde standart bir gemi, her küreği tek kürekçinin çektiği üç sıradan oluşurdu.¹⁸ Dördüncü yüzyılda dört kürekli (*quadrireme*) geminin ortaya çıkışına kadar, üç kürekli gemi esas savaş gemisiydi, Aristoteles (Pliny aracılığıyla) bize bunun Kartaca icadı olduğunu söyler (*NH* 7.207-8). Dört kürek farklı bir konseptti, iki kürek sırası vardı ve her kürekte iki adam olurdu. Bunu beş ve altı kürekli gemiler (*quinqueres and hexires*)¹⁹ izledi. Beş kürekli gemilerin nasıl işlediği hâlen tartışılır, ancak, iki veya üç kürek sırası olduğu ve her tarafta beşer kürekçinin bulunduğu düşünülmektedir.²⁰ Daha azametli olan beş ve altı kürekli gemiler, aslında filolara öncülük etme işini yapıyorlardı, ancak üçüncü yüzyılın ortalarında

Polybius beş kürekli gemilerin Kartaca donanmasında standart savaş gemisi haline geldiğini söylemektedir (1.20.9-16). Deniz savaşı tekniğindeki yenilikler büyük deniz savaşlarından bu yana gelişmiştir ve özellikle eski kaynaklarda Birinci Pön Savaşı'nda Kartaca ve Roma arasında yapılan mücadelelerde bu gelişmeler oldukça önemliydi.²¹

Kartacalılar çok özel deniz kültürü ve geleneklerini Fenikelilerden miras almışlardı ve kent üçüncü yüzyılda bir deniz gücü olarak biliniyordu. Kartaca'nın denizcilikteki cesareti doğal olarak gelişen bir şeydi. Etkisi denize dayanıyordu ve gemiler Kartaca'nın müttefik şehirlerle bağlantı kurduğu araçlardı. Devlet servetinin büyük kısmını limanların kontrolü ve erişim için alınan vergilerden elde edilmiş gibi görünmektedir. Dolayısıyla, Kartaca denizciliği "rakipleri karşısında ünlüydü; denizcilik, uzun zamandan beri kendi milli zanaatları olmuştu" (Polyb. 6.52.1-2). Kartacalıların benlik algısı da denizle bağlantılıydı ve Kartaca vatandaşları donanmada hem komutanlık etti hem de iş gücü olarak çalıştı. Kartaca'daki başlıca güç vasıtası olduğu için, komutanlıktan inşaata kadar, donanmanın tüm yönleriyle ilgili becerilere oldukça önem verildi. Gemi imalatından liman işlerine, gemicilerin denizciliğine kadar donanma, Kartaca'daki nüfusun tüm katmanlarına işlemişti.²² Elimizdeki delillere göre Kartaca'da sürekli bir donanma vardı, ihtiyaç hallerinde bu donanmayı özel olarak finanse edilen denizcilik işletmeleri destekliyordu. Görünüşe göre bireyler, belirli görevler için gemiler inşa ettiler ve donattılar. Örneğin, MÖ 250 yılında Sicilya'da Lilybaeum'u Roma ablukaya aldığı anda, Rodoslu Hannibal adında Kartacalı bir amiral ve mükemmel ekibi bu ablukadan kaçmayı başardı. Rodoslu'nun, gemilerini kendisinin donattığı yazılmıştır (Polyb. 1.46.4-13). Kartaca'daki deniz savaşlarında başarı ile ilişkili bir teşvik sistemi söz konusuydu, bu da komutadaki kişiye daha fazla cesaret veriyordu.²³

Üçüncü yüzyılın ortalarında, deniz kuvvetleri olarak Kartaca'nın ününe şiddetle meydan okundu. Kartaca daha önce Batı Akdeniz'de hâkimiyet kuracak çok az rakiple karşı karşıya kalmıştı. Yeni Helenistik egemenlerin ortaya çıkışı ve Roma'nın gelişmesi, Kartaca'daki statükoya meydan okudu. Bu ayrıca, Yunan Adriyatik devleti Epirus (319-272) kralı Pirus'un ortaya çıkışı ile Hannibal'ın hikâyesinin ve Helenistik dünyanın bağlantılarını oluşturan kritik bir dönemdir.

Gerçek bir Helenistik lider olan Pirus, siyasi niyetleri olan komşu krallıkların fethi üzerine, yüksek iddiaları olan dinamik bir askerî kumandandı. İlk karısı Antigone (Mısır hükümdarı I. Ptolemy'nin üvey kızı) vesilesiyle Demetrius Poliorcetes ile kayın birader olarak hanedanla iyi ilişkiler kurdu ve daha sonra Syracuse Tiranı Agathocles'in kızı Lanassa ile evlendi. Üçüncü yüzyılın ikinci çeyreğinin başlarında İtalya'ya gelmek suretiyle Pirus, Helenistik dünyaya Batı Akdeniz'in emellerini hâkim kıldı.²⁴

Hannibal, Epiruslu generalinin hayranıydı ve Romalılara yaklaşımı Pirus'un savaşlarına ve maceralarına dayalıydı.²⁵ MÖ 281 yılında Pirus'un Tarentum şehrinin emrinde (modern Toranto) Güney İtalya'yı işgal etmesi batıdaki Yunanlılar, Kartacalılar ve Romalılar arasındaki ilişkilerde bir model değişimine sebep oldu. İlk defa Helenistik bir kral ve ordusu İtalya ana karasında Romalılarla karşı karşıya geldi, İtalya ve Sicilya ilişkileri Helenistik dünya ilişkileriyle karşılaştı. Pirus komutasındaki orduya yirmi tane savaş fili alındı ve bunlara "Makedonyalıların tuhaf canavarları" adı verildi (Justin 18.1). Bu, Romalıların ve Kartacalıların "Akdeniz dünyasının medeni çekirdeği" ile ilk askerî karşılaşmaları olabilir.²⁶

Roma'nın İtalya'nın güneyine yayılması Pirus'un işgaline zemin hazırladı. Birbirini izleyen savaşlar Orta İtalya'daki Samnium'un

fethi ve Roma'nın Apenin dağlarını geçen kilit ticaret ve ulaşım yolları üzerinde kontrol sahibi olmasını sağladı. Romalıların Samnium üzerindeki son zaferi (MÖ 290), Roma ve İtalya'nın güneyindeki Yunan şehirleri (Magna Graecia olarak bilinen) arasındaki tampon bölgeyi ortadan kaldırdı. Varlıklı Magna Graecia şehirleri, dördüncü yüzyılda ve üçüncü yüzyılın başlarında Roma'nın İtalya'da giderek artan etkisinden dolayı endişeliydi. MÖ 350 yılından itibaren güçlü kökenlerinde bir Sparta kolonisi olan güçlü Tarentum şehri komşularına karşı savaşlarda görev alan Yunan generalleri işe almaya başladı. Pirus, amcası Epiros'lu İskender'in de yer aldığı bir listenin en sonunda yer alıyordu (Ölüm MÖ 330).²⁷

Pirus, MÖ 281'de Epirus'dan İtalya'ya geçti ve Roma kuvvetlerine karşı iki zorlu savaş kazandı; bunların birincisi MÖ 280'de Heraclea'da ve ikincisi MÖ 279'da (Harita 1) Ausculum'da idi. Her iki savaşta da Pirus zafer kazandı, ancak o kadar büyük kayıplar verdi ki, Romalılar etkin biçimde Helenistik krallığı yola getirdiler.²⁸ "Zafer ... kansız değildi, Pirus'un kendisi de ciddi biçimde yaralanmıştı ve çok fazla askeri öldürülmüştü; zaferinde coşkudan çok ihtişam vardı" (Justin 18.1). Pirus'a ait olduğu bildirilen, "Bir kez daha yenersem, Romalıların benimle savaşacak bir tek askeri kalmayacak" ifadesi, bu savaşların tarihe "Pirus zaferi" olarak geçmesine neden oldu (Diodorus Sic. 22.6.2).

Kartaca'nın Batı Sicilya'da uzun süreli müdahalesinin odak noktaları, adanın batısında Panormus (Palermo), Drepanum (Trapani) ve Lilybaeum (Marsala) müttefik liman şehirleriydi.²⁹ MÖ 278 yılının yazında bir Kartaca ordusu Syracuse'yi kuşatmaya geliyordu. Syracuseliler eski düşmanlarına karşı savaşıp kuşatmayı kaldırmak için Pirus ve ordusunu Sicilya'ya çağırma fırsatına balıklama atladılar.³⁰ Yardımı karşılığında Pirus'a Agrigentum, Leontini ve Syracuse şehirlerinin kontrolü teklif edildi, Lanas-

sa ile yaptığı evlilik de onun bunu kabullenmesinde etkili oldu. Helenistik kral Syracuse'ye cesurca yelken açtı, korunaksız yakalanan Kartaca donanmasını şaşırttı. Pirus kısa bir süreliğine Syracuse ve Epirus kralı oldu ve hegemonyasını adaya yaymak istedi.³¹ Kartacalılar Pirus'un savaşta bilenmiş kara kuvvetleriyle Romalılar gibi başa çıkamadılar. Pirus'un Sicilya'da etkin olduğu üç yılda çok ağır yenilgiler yaşadılar (MÖ 278 sonbaharından 275 ilkbaharına).³² Pirus Kartacalıların Batı Sicilya'daki güçlendirilmiş kalesi olan Eryx'e saldırdığında, Kartaca'nın hâkimiyeti şimdi korunaklı bir liman olan Lilybeum'a kadar gerilemişti. Pirus, Lilybaeum'a dayandı ve Kartaca donanması şiddetli bir saldırıya karşı adadaki devriyelerini elinde tutmayı başardı.³³ Pirus zor duruma düştü (Plutarch, *Pyrrh.* 23). Romalılar İtalya'ya bir intikamla geri tepmişlerdi ve Pirus'un müttefiklerinin kendilerine dönmesini istiyorlardı. Bu durum, Pirus'un Sicilya'dan çekilmesine neden oldu, geride bıraktığı kargaşa "fırtına yemiş bir gemiye" benzetildi (Plutarch, *Pyrrh.* 24). Pirus Messina Boğazı boyunca kovalandı, gemilerini Kartacalılar karşısında kaybetti ve adadan çekildi.

Pirus'un işgali hem Roma hem de Kartaca güçlerini ve bölgesel çıkarlarını tehdit etmişti. Bu iki güç ortak düşmanlarına karşı iş birliği yapmaya karar verdiler. Polybius, "Pirus'un işgali esnasında Kartaca ve Roma arasında son bir antlaşma yapıldığını" yazar (279/8). Antlaşmada Kartacalılar, Romalılara yardım ederek ulaşım ve savunma için gemi sağlamayı kabul ederler. Ancak her iki ülke kendi adamlarının parasını ödeyecektir. Antlaşmadaki önemli bir madde, Kartacalıların Romalılara gerektiğinde denizde de yardım etmesini öngörüyordu, ancak hiç kimse tayfaları isteği dışında karaya çıkmaya zorlayamayacaktı (Polyb. 3.25.1-5). Romalılar ve Kartacalılar arasında iki devletin çıkar alanlarını dikkatli biçimde belirleyen anlaşmalar ve iş birliklerinin tarihi altıncı yüzyıla kadar uzanıyor. Bu antlaşmada iki şehrin Pirus'a

karşı birbirine askerî yardım sağlaması şartı da eklenmişti.³⁴ Buradan ayrıca Kartaca'nın donanma gücünün Romalılar için çok daha önemli olduğu ve Kartaca'nın bu alanda daha fazla kaynak sahibi olduğu da anlaşılabilir.

Pirus geri çekildiğinde, Sicilya'daki Kartacalılar ve İtalya'nın güneyindeki Romalılar ilerlemeye başladılar (Polyb. 1.6.8).³⁵ Romalı tarihçi Dio, Pirus alandan geri çekilmeye başlayana kadar, Kartaca ve Roma'nın birbirlerinin büyüyen nüfuzuna karşı tetikte olmadıklarına inanır (Cassius Dio. 11.1-4). Roma ve Kartaca arasındaki iyi ilişkiler burada bitmiş ve Pirus'dan sonraki ilk ilerlemelerde ilk düşmanca karşılaşma Sicilya'da gerçekleşmiştir. Bu aynı zamanda Birinci Pön Savaşı'nın da başlangıcıdır (MÖ 264-241).³⁶ Pirus'un kendisinin de bu potansiyeli görmüş olduğu, "Kartacalılarla Romalılara bıraktığımız şu savaş alanına bak" şeklindeki ifadesinden anlaşılıyor (Plutarch, *Pyrrh.* 23).³⁷

Hannibal üzerinde, çocukluğundan kişiliğini oluşturan yıllara kadar en büyük etkiyi Birinci Pön Savaşı yapmıştır.³⁸ Temelde Kartaca ve Roma etki alanlarının arasında kalan Sicilya adası üzerinde kontrol sahibi olmak için savaşıyorlardı (Harita 1).³⁹ Bu destansı bir savaştı, yirmi üç yıl sürdü ve Orta Akdeniz'de jeopolitik gücün yeniden düzenlenmesiyle sonuçlandı.⁴⁰ Kartaca'nın veya Roma'nın MÖ 264 yılında böyle bir savaşa niyetlenmiş olması çok olası değildir. Daha modern "büyük" savaşlarda olduğu gibi, savaşçılar bu kadar büyük bir stratejik ve askeri çatışmayı öngörememişlerdi, yirmi yıldan fazla sürdü ve yüzbinlerce savaşan ve sivilin hayatına mal oldu.⁴¹

Polybius'un Birinci Pön Savaşı anlatımında, Kartaca ve Roma "dünya imparatorluğunu" paylaşamayan iki eşit güçtür (Polyb. 1.3.7).⁴² İki tarafı savaşa çeken olaylar daha önemsizdir, mesele Messana (Messina) şehri ile bir grup paralı asker etrafında

döner. Bunlar, Oscan savaş tanrısı olan Mamers'in adamlarıydı (Roma'da Mars'a eşdeğer).⁴³ Mamertineler, Pirus'un işgali sırasında Sicilya'da faal olan birçok gruptan biriydi ve başlangıçta Agathocles'e (ölüm MÖ 289/288) bağlı hizmet ettiler. Agathocles öldüğünde, paralı askerler, Sicilya ve İtalya arasındaki dar denizi koruyan önemli bir şehir olan Messana'nın denetimini ele geçirdi. En dar noktada, Messina Boğazı dört kilometre genişliğinde ve şehir, ana karadaki İtalyan şehri Rhegium'da (Reggio Calabria) denizin sadece on iki kilometre uzağında bulunuyordu (Harita 1). Romalılar Rhegium'u ele geçirmişler (MÖ 270) ve bu kaleden başka bir grup paralı askeri atmışlardı.⁴⁴

Pirus'dan sonra II. Hiero (MÖ 271-216) Syracuse'yi yönetmeye başladı ve Mamertineleri Messana'dan atmak istedi. Mamertineler 269 yılında, Syracuse'de savaşta yenildi ve liderleri ele geçirildi.⁴⁵ Bu felaketin karşısında "bazıları Kartacalılara başvurarak kendilerini ve kaleyi teslim etmeyi teklif ederken bir başkaları Roma'ya bir delegasyon gönderdi" (Poli 1.10.1-3). Kartaca kuvvetleri Messana'daki kaleyi, Lipari adasında bulunan üslerindeki birliklerle işgal etmeye davet etti. Romalılar olay yerine geldiğinde Mamertineler Kartacalılara döndü ve onları kaleden attı.⁴⁶ Sadakat yön değiştirdiği için Mamertineler Romalıları şehre girmeye davet etti ve Kartacalılar eski düşmanları olan Syracuse-lilerle bir ittifak kurmaya yöneldi.

Durum değişken bir hâl almıştı ve eski kaynaklar olayları çok daha kısa bir süreye sıkıştırmışa benzemektedir.⁴⁷ Olaylardan yüz yıl sonra bunları kayda geçiren Polybius kaynaklarından o kadar emin değildi ki, onları yanlışlıkla ve kanıtları manipüle etmekle suçladı (1.15.6-12). Savaşın ilk sonuçlarına göre Messana'nın mülkiyeti Romalılara geçmiş ve Kartacalı kumandanın görevini bıraktığı için çarmıha gerildiğini biliyoruz.⁴⁸ Mamertinelere yardım etmek için İtalya'yı geçmek Romalılar için radikal bir

karardı ve Sicilya'nın Kartaca'nın etki alanında olduğunu açıkça beyan eden mevcut anlaşmaların dışına çıkabilirdi.⁴⁹ Roma yanlısı Polybius bile Mamertinelerin istediği yardımı sağlamanın tutarsızlık olup olmadığından emin değildir (1.10.3-5).⁵⁰ Romalılar, Messana'ya rahatça yerleşmişlerdi ve Kartacalıların yarattığı olası tehdidi kendi yabancı politikalarındaki herhangi bir iki yüzlülükten daha çok dikkate alıyor gibi görünmüyorlardı. Romalıların Mamertineleri desteklemesi, İtalya ana karası dışında ilk defa savaşa katılmalarıyla, Roma'nın emperyalist hedeflerinin yükselişinde önemli bir durumu temsil eder. "Bu kitabın başlangıç noktası olarak, Romalıların İtalya'dan denizi ilk geçtiği ânu almalıyım" (Polyb. 1.5.1).

Kartacalılar için Romalıların yaptığı, açıkça saldırgan bir hareketti. Kartaca, Mamertinelerin yardımına gelerek daha önceki yüzyıllardaki gibi Sicilya'daki müttefiklerin askerî yardım taleplerine karşılık veriyordu. Kartacalıların bakış açısına göre, Romalılarının Messana'ya karşı eylemleri Sicilya'yı alma girişimiydi. Roma geleneği ise, Sicilya'nın kuşatılmasının Mamertinelerin yardımına gelmekten kaynaklanan uzun mücadelenin beklenmedik bir sonucu olduğunu iddia ediyordu.⁵¹ Romalı politikacıların paralı askerlere yardım etmek için Sicilya'ya geçmelerinin geleneksel etki alanlarından çıkıp bölgedeki en güçlü iki şehir olan Syracuse ve Kartaca'nın etki alanına girmek anlamına geleceğini fark etmediğine inanabilir miyiz? Diğer taraftan, daha sonraki Roma kaynaklarından biri, Roma kuşatma yaparken Kartaca gemilerinin Tarentum açıklarında belirdiğini iddia eder (MÖ 272) ve bu da başlı başına imzaladıkları çatışmasızlık anlaşmasının bir ihlali anlamına gelmektedir (Cassius Dio frag. 43).⁵² Romalılar bu ilk Kartaca girişiminin Messana'da bir eylemde bulunmaları gerektiğini, yoksa bunun kendi etki alanlarının Kartaca tarafından bozulacağı anlamına geldiğini iddia etmektedir. Roma'nın bu şekilde harekete geçmesinin sebebi gelecekte Kartaca'nın se-

bep olabileceği potansiyel bir tehdittir. Bundan Helenistik çağda her iki tarafın da sahip oldukları alanlardan çıkma eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır ve sonuçta bu durum Roma'yı doğrudan Kartaca ile uzlaşmazlık durumuna getirmiştir. Bunun arkasından on yıllar boyunca süren savaş gelmiştir.⁵³

Romalılar karada neredeyse Pirus'a eşit olduklarını göstermişlerdi, ancak Sicilya için savaşa girdiklerinde, kendilerini kanıtlayacak bir donanmaları yoktu. Polybius'un bize anlattığı üzere, "donatılmış gemileri olmadığı gibi savaş gemileri de yoktu" ve Sicilya savaşının başlangıcında "müttefiklerinden ödünç beş ve üç kürekli gemiler almışlar ... ve birliklerini Messina boğazına geçirmişlerdi" (Polyb. 1.20.13-16).⁵⁴ Ancak Polybius sırf etkili anlatım için Romalıların deniz tecrübelerini aşağılamakla suçlanmaktadır ve "Romalıları bu konuda acemi gibi düşünmek savaştan yüzyıllar önce Roma denizciliği ile ilgili bildiğimiz şeylerle çelişir".⁵⁵

Romalılar Kartacalıların beş kürekli modeline göre yeni bir filo inşa etmeye başladılar, bunlar o dönemde en iyi gemi sayılıyordu. Yeni Roma donanmasının tasarımı savaşın başlarında Campania kıyıları açıklarında yakalanan bir Kartaca gemisinden alınmıştı. Bu gemiler seri olarak üretilmeye başlandı, zira Roma, İtalya'da gerek duyduğu malzemelere erişebileceği ormanlık alanlar elde etmişti (Polyb. 1.20.7-16).⁵⁶ Sonuçta iki büyük donanma Birinci Pön Savaşı'nda karşı karşıya gelmişti, Polybius bu karşılaşmaya yapılmış en büyük donanma savaşı der. "Bir Antigonus'un, Ptolemy'nin veya Demetrius'un büyük filolarıyla yapacakları büyük savaşlardan çok daha büyüğü ... bu savaşın tarihi araştırıldığında, mücadelenin boyutları insanı hayrete düşürür" diye yazmıştır Polybius (1.63.7).

"Bu savaş hem denizde hem karada yirmi üç yıldan daha uzun sürdü".⁵⁷ Savaşın odağı Sicilya etrafında saat yönünde kaydı-

ça ve daha sonra Kuzey Afrika'ya taşındıkça, yoğun savaş dönemleri yaşandı. Savaşın ivmesi iki taraf arasında sürekli değişti, her biri sırayla yenilgiler ve zaferler yaşadı. Şehirler kuşatıldı ve adaların etrafındaki denizlerde büyük savaşlar yaşandı. Savaşın ikinci yılında (MÖ 263/262), Roma Senatosu 40.000 askerden oluşan konsül ordularını da Sicilya'ya gönderme kararı aldı, bu Roma'nın Sicilya hakkındaki niyetlerini ve savaşın ilk aşamasının yoğunluğunu gösteriyordu.⁵⁸ Roma ordusu Sicilya'ya ulaştığında “şehirlerin çoğu Kartacalılara ve Syracuselilere karşı ayaklandı ve Roma'nın tarafına geçti” (Polyb. 1.16.1-3).⁵⁹

İlk zaferden sonra Roma konsülü Valerius Maximus Messalla, Syracuse'yi kuşattı. Syracuse kralı Hiero, karşı karşıya olduğu ordunun boyutunu düşünerek, “Roma'nın potansiyel gücünün Kartaca'nınkinden çok daha tehlikeli,” olduğunu çabucak fark etti ve barış politikası izledi (Polyb. 1.16.4-5). Romalılar Syracuse ile cömert koşullarda anlaştılar ve bu noktadan itibaren Sicilya'da bir operasyon üsleri oldu. Romalılar Syracuse'den ayrılarak Sicilya'nın güney kıyısındaki en önemli şehir olan Agrigentum'u (Yunanca Akragas) kuşatmaya, birlikleri için gıda tedariki toplamaya ve Kartaca güçlerinin gıda kaynaklarını kesmeye çalıştılar.⁶⁰

Kartacalılar Agrigentum'u stratejik bir üs olarak gördüler ve buradan Sicilya'nın güney batı kısmını savundular, burayı önceki on yıl boyunca ellerinde tuttular (Harita 1).⁶¹ Şehirdeki Kartaca garnizonu artık Syracuse ile müttefik Roma konsül ordularının ortak tehdidi altındaydı. Kartaca'ya haber gönderip destek istediler. Kartaca'da Liguryalılardan, Keltlerden ve İberyalılardan yeni bir ordu kuruldu. Bu kuvvet Agrigentum'u Roma saldırısından korumak için Sicilya'ya gönderildi (Polyb. 1.17.4-5).⁶²

Kartaca'nın kara ordusu her zaman zayıf noktası olarak görülürdü, bu yargının sebebi Kartaca'nın deniz ötesinde savaşan paralı

askerlere bağılı olmasıydı. “Her zaman kiralık asker tutma alışkanlıkları vardı” diye yazıyor Polybius (1.71.1-2). Kartacalıların paralı askerleri yabancı topraklarda savaşmak için tuttuğuna inanılır, Kartacalı askerlerden oluşan birlikler ise yurttan ve donanmada savaşırdı. Gerçekte o kadar belirgin olmasa da eski yazarlar Roma vatandaşlarından oluşan ordu ile Kartaca’nın paralı askerleri arasında muhakkak çok büyük fark olduğunu söylerler. Kartaca ordusunun kuruluşu zamanına göre alışılmadık değildi ve büyük ihtimalle zamanının birçok Helenistik ordusu da böyle kuruluyordu. Üçüncü yüzyılda askerlik bir meslekti ve erkekler işe alınıp savaş neredeyse oraya gitmek için para alıyorlardı.⁶³ Kartacalıların askerî hizmet için daha fazla para ödüyormuş olması Sicilya’da savaşacak yeni kuvvetler oluşturmada zorlanmadıkları anlamına geliyor (Diodorus Sic. 16.81.4).⁶⁴

Roma birlikleri kuşatma yaptığında Agrigentum duvarları içerisinde 50.000 kadar insan kısıtlı kalmıştı. Romalılar ekinleri yaktığı için yiyecek bir şey yoktu ve kuşatmadan kısa süre sonra insanlar açlık çekmeye başladılar (Polyb. 1.18.7). Yeni kurulmuş olan Kartaca ordusu oraya vardığında Roma birliklerini çevreledi, kuşatıcıları kuşatma altına aldı. Şehrin içindeki umutsuzluk Kartaca komutanı Hanno’yu, halkı rahatlatmak için, Romalılarla çatışmasına itti. Gün boyu yapılan yakın çarpışmada Romalılar galip geldi. Beş ay süren bir kuşatmadan sonra, şehrin içindeki Kartacalı komutan, ordusunu tahliye etme fırsatını kullandı, askerlerini yenilgi ve esaretten kurtardı, ancak halkı savunmasız bıraktı.⁶⁵

Daha sonra kendilerine karşı çıkacak kimseyi bulamayan Romalılar şehre dalıp yağmaya başladılar, birçok insanı köle olarak aldılar, her türden birçok mal yağmaladılar (Polyb. 1.19.15). Yıkım o kadar büyüktü ki, bazıları Romalıların bütün şehri esir aldığını söyler (Diodorus Sic. 23.9.1). “Agrigentum’da olanlar

Roma Senatosuna ulaştığında, daha önce hiç olmadığı kadar eğlendiler ve kıvanç duydular” (Polyb. 1.20.1-3). Güzel ve zengin şehir yağmalandıktan sonra Roma’nın Sicilya’ya karşı tavrı değişti. Romalı komutanlar yağmaladıklarını Roma’ya götürdüler ve Agrigentum’un heykelleri, altınları ve hazineleri büyük bir geçit alayı ile Romalılara sergilendi. Polybius Agrigentum’dan Roma’ya akan zenginliğin Romalıların niyetini değiştirdiğini ve bunun da Messena Savaşı’nın Sicilya Savaşı’na dönüşmesini başlattığını söyler.⁶⁶

Agrigentum’un kuşatılmasından ve yağmalanmasından sonra deniz savaşlarından biri Aeolian adalarında Lipara adlı Kartaca bölgesine doğru Kuzey Sicilya’dan çıkıntı yapan Mylae (Milazzo) burnunda gerçekleşti (MÖ 260) (Harita 1). Önceki dört yıl boyunca Kartacalılar Romalıları taciz ediyor, İtalya’ya akınlar düzenliyor ve denizdeki üstünlüklerini Roma gemilerinin yolunu kesmek için kullanıyorlardı (Polyb. 1.20.1-9). Romalılar bunun üzerine düşmanlarına eşdeğer, Kartaca modeline dayalı “dört kürekli 100 ve üç kürekli 20” geniş gemiden oluşan büyük bir donanma kurdular (1.20.15). Bunların azametli görünmesini sağlayacak bir yenilik yaptılar. Bu yenilik yükleme köprüsü olarak bilinen *corvus* (veya *corax*, Latince karga) idi. *Corvus* geminin burnuna eklenen ve geminin tayfasının düşman gemiyi yakalayarak güvertesine çıkmalarını sağlıyordu. Üçüncü yüzyıldaki donanma savaşları Kartaca donanmasının üstün becerileri ve manevra yeteneğinden faydalandığı sıkıştırma tekniği ile yapılıyordu. Kartacalı denizciler denizdeki her gemiden hızlı gidebilir ve daha iyi manevra yapabilirlerdi, ancak *corvus* ile Romalılar düşmanlarının denizcilik becerilerini aşır su üstünde kara becerileriyle savaşabiliyorlardı.⁶⁷

130 gemiden oluşan bir Kartaca donanması Lipari’den suya indirilmişti ve Roma donanmasının dört kürekli 100, üç kürekli

20 gemisi vardı.⁶⁸ Kartacalılar, kendilerine özgü bir güvenle yola çıktılar, amiralleri daha önce Kral Pirus'a ait olan "yedi kümeli kadirgada" idi (Polyb. 1.20.9 ve 1.23.3-4). Kartaca donanmasının gemileri hızlı ve hafifti, kolaylıkla manevra yapabiliyorlardı ve denizcileri Akdeniz'in en iyileriydi. Kartacalı denizciler, kaynaklara göre, yeni Roma uyarlamasından habersizdi ve iki gemi çarpışınca *corvus*, Kartacalı gemiyi tuttu ve hızlı bir şekilde Roma askerlerinin düşman gemisine geçmesini sağladı. Romalılar, Kartacalı gemicilere bire bir saldırdılar, bazı Kartacalılar öldü ve diğerleri, ne olup bittiğini dehşetle izlediler, "savaş, tıpkı bir kara savaşı gibi gerçekleşti". Kartacalı gemicilerin hızlı manevra kabiliyeti ve üstün yetenekleri, köprünün üzerine yerleşen Roma lejyonların müdahalesi sonucu bir yarar sağlamadı (Polyb. 1.23.3-10).

Tüm mürettebatlarıyla birlikte (amiralin gemisi Helenistik kadirga dahil) otuz Kartaca gemisi ele geçirilmişti.⁶⁹ Elli kadar Kartaca gemisi de (dört kürekli bir gemide 300 kürekçi olduğu hesap edilmektedir) tamamen battı. Roma zaferinin bu kadar etkili olması Romalıların "denizde acemi" olduklarını söyleyen Polybius'un savları hakkında akıllara sorular getirmektedir. Roma kumandanının da gemilerle manevralar yapacak ve yeni köprü taktikleriyle büyük kazanımlar sağlayacak kadar tecrübesi vardı.⁷⁰ Mylae'den sonra, Kartaca'nın denizdeki üstünlüğü bir illüzyon gibi görünmeye başladı ve kayıplara Sardunya da eklendi. Savaş çarpışmalarla devam etti (Polyb. 1.24.8-13, 25.1-4). Kartacalıların deniz savaşlarında yenilgiye uğraması, Kartaca'nın deniz gücü ve Roma'nın kara gücü olduğu düşünüldüğünde şaşırtıcıdır. İki tarafın birbirine göre güçlülüğü ve zayıflığı kaynaklarımızda abartılmış olabilir, ancak Kartaca'nın uğradığı yenilgilerin rehabet ve strateji değiştirmedeki yetersizlik gibi liderlik unsurlarından kaynaklandığını anlaşılmaktadır. Yanlış yönetim nedeniyle savunmasız ve düzensiz kalmışlardı.⁷¹

Romalılar, kendilerini güvende ve cesur hissediyorlardı ve savaşı Kartaca'ya götürerek kendi başarılarından azami şekilde yararlanmayı düşünüyorlardı. Eğer Afrika'da Kartaca'yı engellerlerse, Sicilya kesinlikle çabucak düşecekti. Roma ordusu Sicilya'nın güney sahilinde toplanmış ve yol boyunca ilerlemeye hazırlanıyordu. Kartacalılar, bu istilayı her ne pahasına olursa olsun önlemeye kararlıydı ve Agathocles'ten onlarca yıl önce öğrenilen dersleri hatırlıyorlardı. Sonuç Mylae'den dört yıl sonra MÖ 256 yazında Ecnomus'taki büyük deniz savaşıydı. Savaş, Agrigentum'un hemen doğusunda, Sicilya'nın güney sahillerinde birbirine karşı iki kuvvetin tam mürettebatıyla gerçekleşti (Harita 1).

Polybius, Kartacalıların 350 donatılmış gemiden oluşan filosuyla yola çıktığını ve Romalıların 320 civarında savaş gemisi ve at, silah gibi ihtiyaç malzemelerini taşıyan ilave gemilerle (Polyb. 1.25.7-9) yola çıktığını söyler. Bu rakamlar modern bilim adamları tarafından aşağıya çekilmiş ve Romalılar için 230 gemi ve Kartaca için belki 200 gemi olarak düzeltilmiştir. Ancak bu düzeltmeye dair somut bir dayanak bulunmamaktadır. Eski hesaplamalara göre Roma kuvvetleri 140.000 kişiye, Kartaca kuvvetleri ise 150.000 kişiye yakındı (Polyb. 1.26.7-9). Polybius bile sayılara şaşırılmış görünmektedir ve dediğine göre "bu rakamlar yalnızca izleyen birinin gözüne çarpmakla kalmaz, aynı zamanda karşılaşmanın çapını ve iki tarafın kaynaklarını şaşkınlık içinde okuyan okur tarafından da anlaşılabilir".⁷² Abartılan rakamlarla sonradan yapılan modern tahminler göz önüne alındığında, savaşa dahil olan yaklaşık 250.000 kürekçi ve denizci olduğu anlaşılır, bu da bu savaşı tarihin en büyük deniz savaşı yapar.⁷³

Bir Kartaca filosu, Kartaca'dan Lilybaeum'a doğru yola çıkmış ve sahili saat yönünün tersine geçerek, Heraclea Minoa'daki üslerine yönelmişti (Harita 1). Roma'nın geçişini engellemek için buraya konumlandılar. Roma filosu limandan ayrılırken hem konsülle-

rin hem Marcus Atilius Regulus'un hem de Lucius Manlius'un komutasındaki gemiler, başında amiral gemisi *hexireme* (altı kürekli) olmak üzere yan yana seyir halindeydiler. Afrika'nın en kuzey ucunda bulunan Cap Bon için yola çıkmışlardı. Kartacalılar sol taraflarında Sicilya, sağ kanatlarında açık deniz olacak şekilde hizaya girdiler ... tüm gemilerinin yönü Romalılara bakıyordu (Polyb. 1.27.3). Taktikleri, Roma hatlarını kırmayı amaçlıyordu. Bu, sık sık kullandıkları, düşman gemilerine yelken açıp oluşumlarını bozarak hep üstünlük sağladıkları bir yöntemdi.⁷⁴ Kartacalılar Roma gemileriyle ayrı ayrı çarpışmalarla bir araya gelip "corvus"tan kaçınarak daha fazla şanslarının olduğunu düşündüler. İlk olarak Roma hattını kırmayı başardılar: "Dolayısıyla tüm çatışma üç bölümden oluşuyordu ve üç deniz savaşı birbirinden farklı yerlerde devam ediyordu" (Polyb. 1.28.3). Savaşta yakın çarpışmalar yaşandı, ancak 64 tane Kartaca gemisinin ele geçirilmesi Roma'nın zafer kazanmasına neden oldu. Ayrıca Kartacalılar otuz gemi ve Romalılar yirmi dört gemi kaybetti.⁷⁵

Kartaca'da şehir duvarları siyah kumaşlarla kaplanmıştı, bu kumaşlar şehrin yasta olduğunu gösteriyor ve bu deniz faciasında kaybedilen insanları simgeliyordu.⁷⁶ Yaşanan kayıpların maliyeti gerek can kayıpları gerek gemi kayıpları ve gerekse silah ve erzak kayıpları olarak çok fazlaydı. Şehrin sadece vatandaş kaybı on binlerce olmalıdır. Kartaca, uğradığı yenilgi sonrasında barış istemiş olabilir ve bazı kaynaklar bu dönemde Roma'ya elçi gönderildiğini ileri sürer. Ancak bu olaylar için yazılan ana tarihte Polybius, barış görüşmelerinden bahsetmiyor.⁷⁷

Kartacalılar, Ecnomus'taki yenilgi karşısında teslim olmadılar ve daha fazla asker işe aldılar, daha çok gemi inşa ettiler. Yunanistan'dan asker istihdam etmek üzere bir birlik Kartaca'dan yola çıktı. Kartaca, savaşın seyrini değiştirmek için insan gücü ve askerî danışmanlar arıyordu. Kartacalıların azimleri, özellikle

istilacı bir güçle karşı karşıya kaldıklarında, çoğunlukla Romalı-lara atfedilen özellikleri sergileyen liderlerinin genel özelliklerine dair bazı bilgiler vermektedir. Kartaca'nın korunması büyük önem taşıyordu. Vatandaşların savaşlarda yalnızca kentin korunması için kullanılması da bunu yansıtmaktadır.

Kartacalılar, Ecnomus'taki yenilgiden sonra kendilerini kaçınılmaz olana hazırladılar. Agathocles istilası kesinlikle unutulmamıştı ve Kartacalılar bir başka ordunun saldırısına hazırlanıyordu. İki Roma konsülü ordularını yeniden gruplandırdı ve ardından "denize açıldılar ve Afrika'ya doğru ilerlemelerini sürdürdüler" (Polyb. 1.29.1). Agathocles'in elli yıl önce yaptığı gibi, Roma kuvvetleri Cap Bon'daki topraklara kadar geldi ve belki de Syracuse halkı kendi Roma müttefiklerine tavsiyelerde bulunmak için oradaydı.⁷⁸ Sicilya'ya en yakın nokta burasıydı ve istilacı kuvvetler, sahil boyunca güneye doğru ilerledi. Romalılar, burnun doğu tarafındaki doğal limanlardan birine sahip olan Clupea şehrinde (*Aspis*, Polyb. 1.29.5-6, modern Kelibia) bir üs kurdular (Harita 1). Romalılar "güzel ve lüks döşenmiş evleri" yağmalarken Kartaca kırsalını savunmak için yapılan herhangi bir girişimden haberimiz yok. Mülkler "arandı ve binlerce hayvana rakipsiz Roma güçleri tarafından el kondu".⁷⁹ Roma'dan emir aldıktan sonra konsüllerden biri olan Regulus Afrika topraklarında kalırken, diğer konsül Manlius Vulso ele geçirdikleri mal ve insanları (Polybius 20.000 köleden bahseder) taşıyan filoyla Roma'ya geri döndü. Regulus kırk gemi, 15.000 yaya ve 500 atlı askerle yola çıktı (Polyb. 1.29.9).⁸⁰

İstilanın maddi etkisi, Cap Bon'un ucuyla Clupea'nın arasında yer alan Kerkouane arkeolojik alanında görülebilir. Kerkouane (antik adı bilinmiyor), antik dünyada çok sevilen mor renkli bir boya üreten küçük bir Pön kıyı kentiydi. Kasaba, tamamen kazılan az sayıdaki Pön işgal alanından biridir. Tarım ve balıkçı-

lıkla geçinen küçük bir kasabada yapılan kazılar, kent yaşamının yüksek standardı hakkında bir fikir vermektedir. Arkeolojik kayıtlar bize, Kerkouane'nin Regulus emrindeki Romalılar'ın geldiği dördüncü yüzyılın sonunda Agathocles'in işgalinden kurtulduğunu göstermektedir. Kanıtlar, Kartaca ve Roma arasındaki kapsamlı savaşlara daha insani bir bakış açısı getiriyor. Kerkouane'nin kk nüfusu, çok iyi inşa edilmiş, kk mozaik zeminlerle bezenmiş kk evlerde, i tesisatları ve kk küvetleri bulunan evlerde iyi bir şekilde inşa edilmiş bir merkezde yaşıyordu. şehrin iyi inşa edilmiş banyolarının çokluğu, bazı akademisyenlerin banyo yapmanın Pn Kerkouane'deki günlük yaşamın önemli bir parçası, bir çeşit ritüel olduğunu varsaymalarına yol açtı. Regulus'un istilasının kentin terk edilmesine yol açtığı düşünülmektedir. Kasabanın nüfusu belki de Roma'ya geri gönderilen yirmi bin esir arasındaydı ve geride kalanlar denizde savunmasız kalan yerleşim yerlerinden uzaklaşmış olmalıydı. Burası bugün yıkıcı istila sırasında kırsal kesimin durumuna dair bilgi veren güzel bir sitedir.⁸¹

Regulus, karadaki faaliyetlerine M 255 yılının baharında başladı. Körfezin öbür yanında yer alan Kartaca'ya doğru batıya gitti. Adyn kasabasında (belki de Tunus'un hemen güneyinde bulunan Uthina'nın) iki general olan Bostar ve Hasdrubal'ın liderliğindeki ilk Kartaca birliği ile karşı karşıya geldi. Deneyimli Roma komutanı çabucak inisiyatif kullandı ve Kartaca mevzilerine saldırdı. Regulus zafer kazandı ve kuvvetlerini tepelerden kuzeye doğru hareket ettirerek Tunus kasabasını (modern Tunus) almaya başladı. Tunus kenti şehrin ve tarımsal merkez bölgesinin arasında Kartaca'nın on sekiz kilometre güneyinde bulunmaktadır. (Polyb. 1.30.4-15) (Harita 1).⁸²

Kendine güvenen bir Roma ordusu ile karşılaşan ve Libyalı ve Numidya müttefiklerinin düşmanlarına teslim olmaları ile karşı

karşıya kalan Kartaca halkı büyük bir baskı altındaydı. Bir dizi mağlubiyetin ardından, daha önce imzalanan barış antlaşması bir gereklilik olarak kabul edilebilirdi. Senatodan bir grup insan Regulus ile görüşmeler yaptılar ancak bir anlaşmaya varılamadı. Polybius, Regulus'un çok ağır koşullarda ısrar ettiğini ve Kartacalı senatörlerin bunları reddettiklerini ifade eder (1.31.7-8).

Kartaca'nın bu karanlık günlerinde Yunanistan'a giden ekip yeni istihdam edilen askerlerle ve aralarında Xanthippus adında deneyimli bir Spartalı komutanla geri döndü. Xanthippus'a, Kartaca Senatosu tarafından (Polyb. 1.33.5) en tecrübeli kişi olarak düşünüldüğü için, komutanlık yetkisi verildi. Spartalı general, filler bulunan Pön savaş hatlarını maksimum avantaja dönüştürdü. Yeniden düzenlenmiş Kartaca ordusu Xanthippus'un, Roma güçleri de Regulus komutasında olmak üzere, iki ordu açık alanda savaştı. Savaş, tam bir Roma yenilgisi ile sona erdi.

Spartalı Xanthippus Kartaca şehrini kurtardı ve Hannibal, bu ünlü zaferi gençliğinde inceledi. Hannibal'ın babası Hamilkar'ın Spartalı general komutasında savaşmış olması da mümkündür.⁸³ Bu zafer Kartacalılar için önemli bir gelişme oldu, ayrıca ellerinde esir olarak bir Roma konsülü bulunmaktaydı.⁸⁴ Beklenmedik bir Kartaca zaferi, savaşın seyrini bir kez daha değiştirdi ve bir dizi felakete uğrama sırası şimdi Romalılardaydı.⁸⁵ Regulus'un yakalanması haberi üzerine Roma, "ayakta kalan birliklerini kurtarmak" için Afrika'da Clupea'ya gitmek üzere başka bir filo hazırladı. (Polyb. 1.36.5). Hayatta kalan kişileri topladıktan sonra, bu gemiler Sicilya'nın güney sahili boyunca Syracuse'a doğru seyir halindeyken korkunç bir fırtınaya yakalandılar. Adam kaybı ve gemi hasarı açısından felâket çok büyüktü ve fırtınadan sonra 350 Roma gemisinden sadece 80 kadarı sağlam kaldı. Roma felaketinin bilançosu, yüz bin civarında insan kaybıdır; bu şişirilmiş bir

rakam olsa bile kayıp kesinlikle on binlerce kişidir. Bazı bilim adamları, Roma gemilerindeki “corvus”un yenilme nedeni olduğuna, açık denizlerde gemileri önemli ölçüde dengesiz hâle getirdiğine ve felaketi daha da arttırdığına inanmaktadır.⁸⁶

Spartalı Xanthippus, Afrika’daki krizden kaçınarak, Kartaca’dan ayrıldı; elbette girişimleri sayesinde daha varlıklıydı. Savaşın odağı Sicilya’ya geri döndü, fakat orada vaziyet, felaketin etkilerinden sonra şaşırtıcı derecede bir çabuklukla (Polybius’un 1.38.6’daki yorumu, “İnanılamayacak kadar hızlıdır.”) toparlanan Romalıların lehine çevrilir. Kartacalıların talihi bozulmuştur. MÖ 254’te Panormus’u kaybetmişler ve bu onlar için önemli bir darbe olmuştur. Kentin Sicilya’nın dağlık kuzey batı köşesinde yer alan derin doğal limanı, yüzyıllar boyunca bir Fenike/Kartaca müttefik limanıydı⁸⁷. Kartacalılar hâlâ Drepanum ve Lilybae’nin batı kıyı limanlarını ellerinde tutuyorlardı, ancak zamanında Roma’nın başarısızlıklarını ve savaşın o dönemindeki politik karışıklığını lehlerine çeviremediler.

Panormus’un düşmesinden sonra Kartaca magistratlarının, yakalanan konsül Regulus’u Roma’ya “Pön giysileri içinde tutsak olarak” gönderdiği söylenir. Regulus efsanesi, Roma’nın Pön Savaşları destanının tarihine yayılmıştır ve hikâye, Kartaca’nın eski konsülü göndererek bir barış antlaşması ya da belki bir esir alışverişinde bulunmayı umduğunu yazmaktadır. Ancak Regulus senatoda ortaya çıktığında Kartaca’da çaresiz bir malî durum olduğunu ifade etti ve Romalıları asla bir barış kabul etmemeye, Kartaca yıkıluncaya kadar savaşmaya çağırdı. Bu görevden sonra Regulus, gönüllü olarak Kartaca’ya dönme sözünü tuttu ve orada idam edildi (ya da esaret altında öldü).

Regulus’un ölümü ile ilgili çok sayıda hikâye var, ancak Polybius’un onlardan hiç söz etmemesi, bu hikâyelerin Romalılar

tarafından, Kartacalı vahşeti karşısında konsülün kahramanlığını vurgulamak için sonradan uydurulmuş olabileceği şüphesini doğuruyor. En eski versiyon, Regulus'un esareti ve ölümünden önce Roma'daki son günlerini anlatan Horace'ın (MÖ birinci yüzyıl) şiirinde bulunur:

Senatonun tereddütlü niyeti güçlendirerek,
kendisini hiçbir adamın yapmadığı
bir örnek yaparak ve aceleyle,
acılı dostlar arasından şerefle sürgüne gitmek.

Ama biliyordu barbar işkencecinin niyetini
ona hazırlanıyordu. Hatta bir kenara itti
yolunu kapatan akrabalarını,
ve gidişini geciktiren insanları

(*Odes* 3.5)

Daha sonraki Romalı yazarlar, hikâyeyi daha da büyüterek, Kartacalıların barbarlığı fikrini ön plana çıkarırlar. Efsaneler Kartacalıların Regulus'u nasıl korkunç yollarla öldürdüğünü anlatıyor. Bir versiyonunda Regulus'u tutsak edenler onu sivri uçlu demir bir kafes içine almış ve ayakta ölüme terk etmiştir. İşkence sahnesi, Romalılar tarafından, Kartacalıların zalimliği ile Romalıların manevi cesaretini bir arada göstermek niyetiyle yapılmış olsa bile, Birinci Pön Savaşı'nın kalıcı imgelerinden birini oluşturmuştur⁸⁸.

Regulus'un ölümüyle ilgili anlatılanların doğruluğu, daha sonraki bir kaynakta, Diodorus Siculus'da bulunan bir öykü ile sorgulanır. Diodorus, Regulus'un dul karısının kocasının ölümüne misilleme yaparak iki Kartacalı mahkûma işkence etmek ve onları öldürmekten dolayı suçlandığını iddia etmektedir. Bu suçlama o kadar ciddidir ki, Regulus ailesi neredeyse Roma mahkemele-

Eve MacDonald

rinde duruşmaya çıkarılacak duruma gelmiştir (24.12). Modern araştırmacılar, Regulus'un işkence hikâyesinin, dul kadının eylemlerini meşru hâle getirmek için sonradan uydurulup uydurulmadığını sık sık merak etmişlerdir.

Barış teklifini reddetmekle Kartaca daha fazla yenilgiye uğradı ve toprakları tekrar Sicilya'nın batı kenarına kadar geriledi. Roma, adanın geri kalanını kontrol ediyordu, ancak Romalılar MÖ 249'da Drepanum'daki savaşta çarpıcı bir donanma yenilgisine uğradı. Hannibal'ın babası Hamilkar, MÖ 247'de Sicilya'daki Kartaca kara kuvvetlerinin komutasını devraldı. Savaşın seyri acımasızdı ve Sicilya'da kalan Kartaca üssü bir Roma ablukası altındaydı. Eğer bugüne kadar Kartacalıların uğradığı sürekli yenilgilerin sona ermesi isteniyorsa, Hamilkar'ın acil bir başarı sağlaması gerekecekti. Hannibal, on yedi yıldır süren uzun ve kanlı savaşın on yedinci yılında dünyaya geldi. Hem pratik hem de psikolojik olarak Romalılara karşı yürüttüğü bu destansı mücadelede babasının askerî kumandaya yükselişi, Hannibal'ın sonraki hayatını ve tercihlerini şekillendirecekti.

BÖLÜM 3

BABASININ OĞLU

Beni memnun etmeyen bu durumu, duygularımla daha uyumlu olan başka bir durumla –Hannibal’ın babası Hamilkar Barka’nın tanrılarının önünde oğluna Romalılardan intikam alma yemini ettirdiği sahneyle kıyasladım. O zamandan beri Hannibal, benim hayal gücümde yerini aldı.

(Freud, *Interpretation of Dreams*, 196)

Sigmund Freud, Hannibal’ın babası Hamilkar ile olan ilişkisini *Rüyaların Yorumu*’nda (Interpretation of Dreams) konu eder. Freud bize, okuldayken onu Roma ve Kartaca tarihinin meşgul ettiğini ve kendisini toplumun dışında gören birçokları gibi onun, Romalılardan daha çok Kartacalılara yakın olduğunu söyler.¹ Freud, Hannibal ile özdeşleşti ve Hamilkar gibi bir babanın zorbalığa karşı ayaklanmasını hayal etti. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında, izlenimci şair Cézanne, genç Hannibal’ın güçlü babasının önünde nasıl olacağını bir şiirde tasvir etti. Bu iki modernite örneği Freud ve Cézanne, babasıyla ilişkisini farklı şekilde yorumlasalar da Hannibal’ın hikâyesi ile şahsen bağ kurdular. Her ikisi de Hamilkar’ın, Hannibal’ın yaşamı ve yaptığı seçimler üzerindeki muazzam etkisini vurgulamıştır. Antik ve modern birçok tarihçi, Hannibal’ın eylemlerini ve Roma’ya karşı savaşını Hamilkar’ın gerçekleşmemiş isteklerine atfetti ve oğulda babanın hayallerini gördüler.² Hannibal’ın eylemlerini babasına, babasının hayatına atfetmemiz sorgulanabilir ol-

masına rağmen, babasının yaşamı ve ünü, Hannibal'ın seçimlerini anlamamız için büyük önem arz etmektedir.

Hannibal'ın babası, Sicilya'da komutaya geçtiğinde yirmilerinin sonunda veya otuzlarının başında "genç bir adamdı".³ Bu, orduda komutaya gelecek bir Kartacalının askerî kariyerinde şaşırılacak bir yaş olmayabilir. Hamilkar o sırada evliydi ve üç kız çocuğu ve sadece bir oğlu vardı. Aristokrat bir aileden gelen seçkin bir Kartaca generali olarak, muazzam kentinin kökenleriyle kendini tanımlıyordu. Kartaca'da bir ailenin şöhretinin artması, gerçekte ya da hayali olarak şehrin kuruluş kökenlerine bağlanmayı gerektiriyor olabilir. Güçlü bir aile kimliği hissi "Antik Barkaların Tyre hanesinden soylu Hamilkar" tanımlamasında da görülebilir (Silius Italicus 70-77). Barka "şimşek" veya "yıldırım" anlamına geliyordu ve Tyre'ye olan bağlantı, Silius Italicus'un Barsidleri, Dido'nun kendisine kadar götüren bir şecere yaratma çabası olabilir. Çabanın Barsid ailesinin kendi propagandasından kaynaklanması da mümkündür. Aileyi orijinal kurucularına bağlamak, Tyre ile aralarında sıkı bir ilişki kurdu ve bu durum Kartaca'daki bir aile için prestijli bir durumdu. Hamilkar'ın "Tyre'nin oğlu" olması halinde Barsid ailesi, mirasını efsanevi kraliçe Dido'nun takipçileri ile bağlantılı hâle getirebilirdi. Baba ve oğullar dışındaki aile geçmişi hakkında çok az şey biliniyor ve bunun ötesindeki her şey, daha sonraki Romalıların şiirlerindeki yalanlardan üretiliyor.⁴

Hamilkar, Birinci Pön Savaşı sırasında zeki ve sıra dışı bir askerî komutan olarak ilân edildi. Hem Kartaca'da hem de İberyâda savaş sırasında ve sonraki yıllarda liderliği kutlandı ve bu durum Kartacalı yönetici elitler arasında onu üst basamaklara taşıdı. Onun şöhreti Akdeniz'in geneline yayılmıştı. Romalı biyografi yazarı Cornelius Nepos, "Hamilkar ve Hannibal'ın genel olarak Afrika doğumlu tüm erkekleri, ruh ve cesaret açısından geride bıraktıklarını" yazmıştır (*de Regibus* 5).

Hamilkar'ın MÖ 247'de Sicilya'ya gelişi, savaşın son safhasında durumu değiştirmiş gibi görünüyor.⁵ "Hamilkar'ın Romalılara karşı Sicilya'daki mücadelesi, ikisi de mükemmel antrenmanlı olan ve her ikisi de cesaretleriyle tanınan seçkin iki şampiyonun ödül için karşılaştığı bir boks maçıyla mukayese edilebilir" (Polyb. 1.57.1). Genç Hamilkar, Sicilya'da komutayı ele alınca savaşta Kartaca stratejisine yenilikçi düşünceler getirdi. Roma ile savaşta kesinlikle yeni bir kuşağı temsil ediyordu. On yedi yıllık mücadeleden sonra, Kartaca'nın genç seçkin adamları, geleneksel askerî kurumların Roma'nın meydan okumalarına karşı başarısızlığa uğradığına tanık oldular.⁶ Hamilkar o ana kadar Romalılar tarafından belirlenen savaşın biçimini değiştirmek üzere yola koyuldu. Sicilya'nın batı kısmındaki Roma işgalini, İtalyan sahillerine baskın yaparak ve Romalıları taciz ederek bozdu. Roma ordusu ile karşı karşıya gelmedi, ancak Roma devriyelerine ani saldırılar yapıp geri çekilme taktiğini uyguladı. Niyeti, Sicilya'nın batısında tutunan Roma güçlerini mümkün olduğunca dengesiz ve külfetli hâle getirmek, Kartacalıların bozulan moralini düzeltmekti.⁷

Hamilkar'ın inisiyatifi Romalılardan almaya ve savaş İtalya'ya götürmeye çalışması, Kartaca'daki savaş görüşünde önemli bir değişikliği yansıtıyordu. Bu noktaya kadar Kartaca savunma savaşı yapmıştı; toprakları parça parça ufalırken kalan topraklarına tutunmaya çalışıyordu. O zamana kadar, Kartaca'nın Romalılarla barış yapmak için en az iki denemesi olmuştu, ancak bunlardan hiçbir olumlu cevap gelmedi. Hamilkar'ın ilk manevraları, Güney İtalya'nın Bruttium kıyı bölgesine ve Locri bölgesine (Polyb. 1.56.2-11) baskın yapmaktı. İtalya'ya saldırmaya ve yarımadanın güneyindeki yeni müttefik Roma topraklarında düzensizlik yaratmaya devam etti. Bu şekilde, Roma'nın dikkatini saldırılarda kayıplar yaşayan İtalyan müttefiklerine çevirerek, Sicilya üzerindeki baskılardan bazılarını hafifletmeyi umdu. Hannibal'ın da on yıllar sonra İtalya'da savaşırken bu taktik üzerine hareket ettiği açıktır.

Sicilya'da Hamilkar, adanın kuzey batı ucuna, 'Heirkte'de denen bir yere' hareket ederek orayı işgal etti (Polyb. 1.56.3). Oradan Panormus limanına bakan ana karakol ve Eryx şehrinin (modern Erice) bir kısmı yeniden ele geçirilene kadar bir gerilla savaşı başlattı (Harita 1). Eryx stratejik bölgesi, Sicilya'nın kuzeybatısındaki en yüksek noktada bulunmakta ve Fenike'nin yerleşiminin en erken döneminden itibaren tanrıça Astarte için kutsal kabul edilmekteydi. Tanrıça kenti, Sicilya'nın batı kıyısından, adanın batı ve kuzey görüş açılarına sahipti ve doğrudan Drepanum (Trapani) ana limanına bakıyordu (Polyb. 1.55.7-10). Hamilkar Eryx kasabasını geri aldı ancak Romalılar, yukarıda anılan tanrıça bölgelerini kaybetmemeyi başardı. Roma kaynaklarını ve iletişim hatlarını kesti fakat kendisi de tehlikeli bir konumda kaldı (Polyb. 1.58.2-3). Her iki taraf da bu kutsal alanın sunduğu stratejik avantajı kontrol etmek için çalışırken bir sorun ortaya çıktı (Şekil 2, Eryx'ten Sicilya'nın batı kıyısının görünümü).⁸

Hamilkar'ın küçük zaferleri ve adanın batısındaki toprakları geri alma konusundaki başarısı, on yıllar boyunca aşağılayıcı yenilgilerin ardından bazı Kartacalılarda olumlu bir psikolojik etki doğurdu. Kartaca'da yaşayan her aile kayıplar yaşadı, bu insanların binlercesi esir alındı veya köle olarak satıldı. Kartaca'daki nüfusun tüm katmanları, ekonomik ve psikolojik derin etkiler yaratan bir savaşa girmişlerdi. Hamilkar, savaşın bu evresindeki komutasında büyük beğeni topladı. Bundan sonra popülerliği ve etkisi ülkesinde giderek büyüdü.

Ancak bu küçük zaferler, Kartaca'nın karşı karşıya kaldığı tehlikeyi ortadan kaldıramadı: Sicilya'da ellerindeki küçük topraklarda varlıklarını sürdürmek için mücadele ediyorlardı. Romalılardan kontrolü bir miktar geri almışlardı, ama genel izlenim Hamilkar'ın karadaki çabalarına rağmen, Kartaca'nın savaşın son altı yılında geniş bir savunma stratejisine geri dönmüş olması-

dı. Donanmada ve kara birliklerinde ayrı bir strateji bu sorunun temelinde yatıyor olabilir. Belki de ordunun farklı branşlarından sorumlu olan seçkin ailelerin arasındaki anlaşmazlıklardan dolayı, tutarlı bir plan oluşturmak için isteksizlik söz konusuydu. Kartaca refahı, filolarının ve Akdeniz'in limanlarını kontrol etme kabiliyetinin üzerine inşa edilmişti. Sicilya'yı kaybetmek bir zamanlar düşünülemezdi bile ama Kartacalılar savaştıkları düşmanların azmini hafife almışlardı. Hamilkar Sicilya'daki altı yıl boyunca yenilmez olmasına rağmen, Kartaca ordusunun savaşa devam etme ve güç ortaya koyma becerisi sona ermiş gibi gözüküyordu.⁹

En az on yıl boyunca Kartacalıların ve Romalıların kaynakları bu yorucu savaş ile en alt sınırlarına kadar gerilemişti. Appian MÖ 252 yılı hakkında "Hem Romalılar hem de Kartacalılar parasızdı" diye yazmıştı, ancak savaş bir on yıl daha sürdü (Sic. 5.1). Kartacalılar, nakit para açısından o kadar kötü durumdaydılar ki, Mısırlı II. Ptolemy'den 2.000 talent [1 talent = 26 kg] borç almayı denediler ve başarısız oldular. Polybius, her iki tarafın gücünün felç olduğunu ve kaynakların uzun süreli vergi ve harcamayla tükendiğini iddia ediyor (1.58.9). Roma devleti, savaşın son safhasında yeni bir filo inşa etmek için para toplama amaçlı özel finansmana yönelmişti. İki taraf da sadece finansal açıdan yok olmakla kalmayıp, aynı zamanda insan kaynakları açısından da çöküntüye uğramıştı.

Kötü maddi durum, gümüş karışımının azaltılması suretiyle Kartaca'da bu dönem basılan sikkelere de yansımıştır.¹⁰ Romalı yazar Suetonius, Claudia adında asilzade bir aileden Romalı meşhur bir kadın hakkında bir anekdot anlatır. Kadın, Roma'da bir çöplükten geçerken yolunu bir sürü evsiz ve fakir insan kestiği için, kardeşinin (MÖ 249'da Drepanum'u yenen Publius Claudius Pulcher) başka bir filoyu kaybetme ihtimalinin çok kötü olduğunu belirtti, böylece ayaktakımı şehrin sokaklarından temizlenecektir (Tib. 2.3). Drepanum'daki deniz savaşında yenilgiye

uğradıktan sonra Romalılar, köleleri ve şehirdeki fakirleri savaşın sonuna doğru gemilerde çalıştırmak üzere işe almak zorunda kaldılar. Kartaca'nın da aynısını yaptığını düşünmek gerekir.¹¹

MÖ 241 martının başında Eryx'teki garnizonun ele geçirilmesi için kaldırılan bir Kartacalı yardım filosu, Sicilya'nın batı sahilinde uzanan Aegate adalarından Levanzo'nun kuzeyinde, yeni kurulan bir Roma filosuyla karşılaşınca, gittikçe zorlaşan savaşın sonu aniden geldi (bk. Harita 1 ve Şekil 2). Kartaca gemileri adanın kuzey ucundan dönerken, Roma gemileri ile karşılaştıklarında erzaklarla yüklüydüler.¹² Başlarında yeni askerler ve ace mi denizciler bulunan Kartaca gemileri, taşıdıkları malzemele rin ağırlığı sebebiyle daha zor manevra yapabiliyorlardı (Polyb. 1.61.4). Ayrıca, bu yeni Roma filosunun ortaya çıkışı da onları şaşırtmıştı. Sekiz yıl önce Drepanum'un kaybedilmesinden sonra Roma'da denizcilik işleri büyük ölçüde kısıtlanmıştı. O zamandan beri Kartacalılar en azından deniz savaşını kazandıklarına inanıyorlardı. Polybius, "Romalılarla denizde bir daha çatışma yaşamayı beklemediklerini" yazdı (1.61.5). Fakat Romalılar başka bir filoyla denize döndüklerinde Kartaca'yı şaşırtarak kolay ve çabuk bir zafer kazandılar. "Elli Kartaca gemisi battı ve yetmiş tane si tüm mürettebatı ile yakalandı", toplam esir sayısı 10.000 idi (1.61.6). Kurtulan Kartaca gemileri, rüzgâr yardımıyla Kartaca'ya geri döndü.¹³ Bu daha önceki savaşlar gibi Romalılar için dramatik bir zafer olmasa da Kartaca ve Eryx dağındaki garnizon için kalan son dayanaktı. Roma konsülü Lilybaeum'a doğru yola çıktı. Yenilgi haberi Kartaca'ya ulaştığında, şehrin surları bir kez daha kara kumaşlarla kaplandı. Hamilkar'a "durumla başa çıkması için tam yetki" verildi ve bir uzlaşma talep edildi. (Polyb. 1.62.3).¹⁴

Birinci Pön Savaşı'nı resmen sonuçlandıran müzakereli barış anlaşması, muzaffer Roma konsülü Lutatius'un adını aldı. Lutatius Barış Anlaşması'nın şartları Kartaca için ceza niteliğindeydi.

Her iki tarafın da büyük kayıplar verdiği savaştan sonra, Romalılar zengin vatandaşlarından aldıkları borçları Kartaca'ya ödetmek suretiyle onları cezalandırmaya çalıştılar. Antlaşma şöyleydi:

Kartacalılar ile Romalılar arasında aşağıdaki şartlarda dostluk olacaktır ... Kartacalılar, Sicilya'nın tamamını ve İtalya ile Afrika arasındaki adaları tahliye edecektir [yani Aeolian adaları, Pantelleria ve Lampedusa]; Hiero'ya savaş açamazlar, Syracuselilere ve müttefiklerine karşı silah kullanamazlar. Kartacalılar, tüm tutsakları fidye almadan Romalılara bırakacaktır. Kartacalılar yirmi yıl boyunca Romalılara 2.200 Euboea talentini ödeyecektir.

(Polyb. 3.27.1-6)

Birinci Pön Savaşı'ndaki yenilgi, Kartaca'nın güç ve nüfuzunu ciddi olarak kısıtladı. Hamilkar Barka sahada yenilmedi, ancak Kartaca şehri yıldırılmıştı. Sicilya'nın uzun süren ve çok sevilen limanlarından çekilme başladı. Kartaca için bu bir felaketti, limanlar artık kaybedilmişti, devlet iflas etmiş ve insanlar tükenmişti. Kartacalılar Roma şartlarını kabul ettiler ve barış için küçük düşürüldüler. Sicilya (Syracuse tarafından kontrol edilen bölge hariç) Roma'nın ilk denizaşırı eyaleti ve imparatorluğa giden yolda bir basamak taşı oldu.¹⁵ Polybius Birinci Pön Savaşı'ndaki durumu kaçınılmaz olarak göstermez ve iki gücün deniz kapasitesinin birbirine eşit olduğunu vurgular. Polybius'un görüşüne göre, savaş her iki şekilde de sonuçlanabilirdi, ancak Romalılar daha derin kaynaklara sahiplerdi ve biraz şans ve daha akıllı deniz taktikleri ile kazandılar. Hamilkar, evine dönebilir, askerî gücün zirvesine çıkabilir ve Roma ile başka bir destansı mücadeleye giden olayları başlatabilirdi.¹⁶

Kartaca tarafından Birinci Pön Savaşı'ndaki yenilgilerinden alınan dersler, bir sonraki savaşta savaşacak nesiller tarafından içselleştirildi. Hannibal sadece altı yaşındaydı ve eğitimine başlamıştı.¹⁷ Kartaca kültürünün eğitim gelenekleri bilinmiyor, an-

cak ünlü bir ailede kayırılan bir oğul olarak Hannibal özel bir şekilde yetiştirildi ve seçkin öğretmenler tarafından evde okutuldu. Dersler, Helenistik Akdeniz’de öğrenim dili olan Yunancayı ve askerî komutayı da kapsıyordu. Sicilya’nın kaybedilmesinin mirasından ve asil geçmişinden gurur duymak üzere yetiştirilen Hannibal’ın Kartaca kökenli neslinin üzerindeki etkisi büyük olmalıdır. Roma’yla olan savaş, birbirine öğrendikleri zafer hikâyelerini ve büyük generalleri anlatmaktan keyif alan bu erkek çocukların üzerine bir gölge düşürmüş olmalıdır. Deniz muharebelerinde yaşanan muazzam insan kaybının gerçekleri, olayları yaşamış olanlarda bir kahramanlar taburu ve büyük düşmanlık yaratmıştı. Bu dönemde büyüyen Kartacalılar kuşağı, Romalıları Birinci Pön Savaşı’ndan sorumlu tuttu, ancak Kartacalı komutanlarının çoğunluğunun (Hamilkar ve Spartalı Xanthippus’ın önemli istisnaları hariç) göreve uygun olmadığı düşünüldü.

Hannibal’ın erken çocukluk yılları, Kartaca şehri için üzücü bir dönemde geçti. Çünkü Kartaca halkının sefaletine ek olarak, Roma barışında durum savaştan daha iyi değildi. Birinci Pön Savaşı’ndan sonra üç yıl boyunca Kartaca “çok ciddi bir iç savaş” gördü “... ki şehir hiçbir zaman böyle büyük bir tahribata uğramadı” (Cornelius Nepos, *Ham.* 2.1).¹⁸ MÖ 241 yılındaki barışın sonucunda Hamilkar askerlerini Eryx’deki dağ kalesinden Lilybaeum limanına transfer etti. Orada görevinden istifa ederek Kartaca’ya döndü ve Lilybaeum komutanı Gisco’ya orduyu dağıtma ve birliklerini eve gönderme görevini verdi (Polyb. 1.66.1). Bir sonraki tehlike, Kartaca ordusunun farklı tabakaları ve paralı askerleri arasında ortaya çıktı.¹⁹

Lilybaeum’da Gisco’ya yapılacak çok fazla iş kaldı. Sicilya’nın batısındaki Kartaca gücü son buldu ve kentin Pön nüfusunda kayıplar yoğun olarak hissedildi. Hem Sicilya hem de Kartaca’ya yüzyıllardır bağlı olan aileler, topraklarını, evlerini ve kimliklerini

birakmaya zorlanmış olmalılar. Önceki on yılın büyük bölümünü abluka altında geçiren insanlar başka yerlerde mülteci oldular. Çoğu Lilybaeum'dan Kartaca'ya geçerek kentte yeni bir hayat aramayı denediler. Eski kaynaklarda sivil nüfusla ilgili bilgi neredeyse yok, ama o yaz Lilybaeum limanında yaşanan sahneleri hayal edebiliyoruz.

Askerî nüfus daha iyi belgelenmiştir. Kartaca birlikleri hem müttefik topraklarından hem de Kartaca'ya bağlı olmayan bölgelerden işe alınan ücretli askerlerden oluşuyordu. Afrika'daki komşu krallıklardan ve Libya'dan toplanan piyadeler ve Numidyalı denilen atlı süvari birlikleri vardı. Balear adalarından gelen sapancılar gibi diğer müttefik bölgelerden gelen birlikler söz konusuydu.²⁰ Ayrıca Kartaca ve müttefik bölgelerle bağlantısı olmayan ve asker üretmekle meşhur topraklardan olan askerler vardı: Yunanistan'ın doğusu, Kuzey İtalya yarımadası, Lusitanya (Portekiz'in bir parçası) gibi... Ayrıca Polybius, Kartaca'nın paralı askerleri arasında "İberyalılar, bazı Keltler, bazı Liguryalılar ve Balear adalarından gelenlerin olduğunu" (1.67.7) da belirtir.

Yorucu, maliyeti yüksek bir savaş geçiren ve kaybeden Kartaca, ilkin, Lilybaeum'da Gisco'nun emri altında bekleyen, yenilgiye uğramış, büyük ölçüde parası ödenmemiş askerî bir güç olduğu gerçeğiyle yüzleşmek durumundaydı. Savaş öncesi Kartacalıların paralı askerlerine çok yüksek ücretler ödeyebilecek kapasitede olduğunu belirtmiştik (Diodorus Sic. 16.81.4). Askerler, hemen ödeme bekliyorlardı, bu nedenle Hamilkar'ın Teğmeni Gisco kademeli bir geri çekilme planladı. Tüm askerlerin birlikte Kartaca'ya nakli mantıklı bir çözüm gibi görünmedi; onları hoşnutsuzluğa yol açmadan önce paraları ödenerek gruplar halinde kendi ülkelerine gönderecek şekilde bir çözüm buldular (Polyb. 1.66.4).²¹

Sıklıkla olduğu gibi, ülkedeki sivil liderler askerî komutanların ba-

kış açısını paylaşmaz.²² Kartaca devleti mali kargaşa içindeydi ve Giso'nun dikkatli planına rağmen, sivil liderler askerler bir araya toplandığında onlarla müzakere yapmayı umuyorlardı. Giso'nun tavsiyesi göz ardı edildi ve gemilerle paralı askerler şehre geldi. Yazdı, ücretsiz ve hoşnutsuz askerlerden oluşan topluluklar gece gündüz sokaklarda gezdi. Askerler "sıkça suç işledikçe" durum daha zorlaştı, bu askerler "ahlaka aykırı davranıyorlardı" (Polyb. 1.66.6). Giso'nun düzenli tahliye stratejisi dikkate alınmamıştı.

On dokuzuncu yüzyıl yazarlarından Gustave Flaubert, ünlü romanı *Salammô*'da (1862'de yayınlandı) Kartaca ordusunun Birinci Pön Savaşı'ndan sonraki durumunu yazarken, Polybius'un bu paralı askerlere dair tasvirini kullandı. "Bütün ulusların orada olduğunu," tasavvur etti Flaubert:

Liguryalılar, Lusitanyalılar, Balearialılar, Afrikalılar ve Roma'dan kaçanlar... Ağır Dorian lehçesi yanında kulağa çalınan Keltçe heceleri savaş arabaları gibi gıcırtilar yayarken, İyonların bitiş sesleri, çakalların çölün sessizliğinde yankılanan çığlıkları gibiydi. Yunanlı incecik yapısıyla, Mısırlı geniş omuzlarıyla, Kantabrialı kalın baldırlarıyla tanınabilirdi. Miğferlerinin tüylerini gururla sallayan Karyalılar, bitki özleriyle vücutlarına çiçek resimleri yapan Kapadokyalı okçular vardı, kadın kıyafetleri giyen terlikli ve küpeli birkaç Lidyalı yemek yiyordu. Diğerleri parlak kırmızı renkli, gösterişli mercan heykellerini andırıyordu.²³

Flaubert'in tanımları tamamen kurgusal ve derinden oryantalist olmasına rağmen, MÖ 241 yazında Kartaca'da toplanan canlı ve çok uluslu mücadele gücünün özünü içermektedir.

Paraları ödenmeyen askerler, doğal olarak Kartacalıların paralarını ödemekten kaçındığını düşünüyordu. Durum oldukça gergindi. Kartaca hükümeti, çeşitli paralı askerlerin kumandanlarını, kır-

sal kesimde daha iyi bakılacaklarını düşünerek, kentten çekilmeye ikna etti. Askerlerin kenti terk etmeye istekli olmaları isyanın henüz akıllarında olmadığını göstermektedir. Kartaca'dan paralı askerler, güneybatıda 170 kilometre uzaktaki Libyafenike kenti Sicca'ya gönderildi (bk. Harita 1). Orada son ödemelerini bekliyorlardı. Libyafenikeli, Kartaca tarafından kontrol edilen Libya nüfuslu bölgelerde yerli ve Kartaca popülasyonlarının heterojen bir karışımını gösteren kültürü ifade eder (Pliny, *NH* 5.24). Seçilen yer muhtemelen paralı askerlerin çoğunluğunun Libyafenikeli veya Numidyalı olduğu gerçeğini yansıtıyor. Her askere, yolculuk masraflarını karşılamak üzere altın sikkeler verildi. Yunan sikkesine eşdeğer olan madeni paranın, bir askerin yaklaşık dört günlük masrafları tutarında olması muhtemeldir.²⁴ Askerlerin, Polybius'un "bagajı" dediği, yani eşleriyle, çocuklarıyla ve askıları olarak ifade ettiği eşyalarıyla şehirden ayrılmaları Kartaca vatandaşlarına bir rahatlama sağlamış olmalıydı, fakat bu durum Sicca'ya giden yolda kırsal kesim sakinlerine büyük zarar verdi (1.66.6-9).²⁵

Sicca'ya vardıklarında askerler işsiz kaldılar, yapacakları bir şey yoktu, içki içmeye devam ederek kalan ödemenin miktarını ve generallerinin verdiği sözleri düşünüyorlardı. Artık savaş sırasında Kartaca tarafından sert bir muameleye maruz kalmış bir iç bölgedeydiler. Yirmi üç yıllık çatışma, bu önemli tarım bölgesine yüksek düzeyde vergi ve zorunlu askerlik getirdi. Hoşnutsuz bir yerel halk ile ücretini alamayan askerlerin birleşimi hızla büyüyen öfkeye yol açtı. Afrika'daki Kartaca komutanı Hanno Sicca'ya geldiğinde, bir sürü yeni taleple karşılaştı. Kartaca zamanı gelen ödemeleri bile zar zor yapabilecekti. Askerler, kendilerine ödeme yapılmayacağını hissetmeye başlamışlardı ve kendilerine söz veren generallerin hiçbiri ortalıkta görünmüyordu.²⁶

Bu ortamda, söylentiler ve hoşnutsuzluk o kadar büyüdü ki 20.000 asker Sicca'yı terk edip Kartaca'ya doğru yürüdü ve Tu-

nus kasabasının (modern Tunus) 18 km güney batısında kamp kurdular (Polyb. 1.67.13). Tunus'ta, çok sayıda Libyalı ve birçok farklı etnik kökenden gelen isyankâr askerler –İberyalılar, Keltler, Liguryalılar ve bir Yunanlı karışımı– yerel desteğe güveniyordu (Polyb. 1.67.10-11).²⁷ Kamplarındaki isyancılarla buluşan Kartaca Senatosunun müzakerecileri, talepler karşısında yıkıldılar. Büyük ve fahiş olmasına rağmen, tüm talepleri kabul ettiler. Kartacalılar sayıca azdı, kaynakları yoktu ve paralı askerlerin giderek artan öfkesinden korkuyorlardı.

Bu adamlara Sicilya'da komuta eden General Hamilkar Barka, henüz kriz tartışmalarında yer almıyordu (Polyb. 1.68.1-9). Bu, onun nerede olduğu sorusunu gündeme getiriyor. Eski kaynaklar, Hamilkar'ın Sicilya'yı terk ettikten sonraki hareketlerini ikna edici bir şekilde açıklamıyor. Savaşın bitiminde adadan çıktığında gözden kaybolmuştur. Polybius, isyankâr askerlere Sicilya'da çok şey vaat ettiği ve bu sözlerden hiçbirini yerine getirilmediği için, Hamilkar'ın askerleri yatıştırmak için ilk başvurulacak kişi olmadığını söyler (1.68.12). Bu kısmen doğru olabilir, ancak Hamilkar'ın birliklerin en saygın generali olarak çağrılmış olduğunu düşünebiliriz. Tarihçi Appian, Hamilkar'ın Sicilya'daki savaşın yürütülmesindeki tutumu dolayısıyla bir kovuşturmayla uğradığından söz ediyor. Bu nedenle, ülkesinde kendisine yönelik yürütülen yasal işlemler, Sicilya'dan aniden ayrılmasının nedeni olabilir. Bu durum ayaklanmanın bastırılmasında kendisine neden yetki verilmediğini de açıklayabilir (Appian, *Ib.* 4).²⁸

Askerî komutanlara kovuşturma yoluyla katı biçimde hesap sorulması konusundaki Kartaca uygulamaları, yaygın bir şekilde biliniyordu. “Savaşlarda, vatandaşlar komutanlarını lider olarak görüyorlar, devlet için tehlikeyi üstlenen ilk kişilerin bunlar olduğunu söylüyorlar; fakat barışı kazandıklarında, aynı adamları suçlu buluyorlar, onlara karşı kıskançlıkla sahte suçlamalar yapıyor ve

onları cezalandırıyorlar ...” (Diodorus Sic. 20.10.2-5).²⁹ Pön iç politikaları hakkında çok az şey biliyoruz ve ana aktörlerin motivasyonunu tespit etmek zor olsa da bu noktada Kartaca hükümeti ile Sicilya’dan dönen generaller arasında gerçek bir bölünme olduğuna dair güçlü göstergeler var. Hamilkar’ın paralı asker isyanında mahkemede yargılanmaktan kaçınmış olması oldukça olası.

Sonunda Lilybaeumlu komutan Gisco isyancılarla buluşmak üzere çağırıldı. Paralı askerler de iki lider ortaya çıkardı: Campania’dan eski bir Romalı köle olan Spendius ve Mathos adında bir Libyalı. Her iki adam da isyan için kişisel nedenlerle güçlü seslerdi ve Kartacalılarla bir anlaşmaya varma eğiliminde değillerdi. Eski bir Romalı köle olan ve Roma ordusundan kaçan Spendius, Lutatius antlaşması şartlarına göre Roma’ya geri gönderilmemesi konusunda aşırı derecede hassastı. Mathos, Roma ile savaş sırasında Kartaca tarafından ana vatanı Libya’da uygulanan zor koşullardan kaynaklı yerel hoşnutsuzluğu ifade ediyordu. İsyanda savaşan diğer Libyalılarla birlikte Kartaca hegemonyasına karşı yerel bağımsızlığın sesi oldu.

Gisco’nun hakemlik girişimi reddedildi ve yaşanan kargaşada yakalanıp zincire vuruldu. Bu, paralı askerler ile Kartaca şehri arasındaki “açık savaşın” başlangıcını işaret etmektedir (Polyb. 1.70.6). Kartaca için kritik bir darbe, Libya birliğinin Kartaca topraklarındaki Libya-Fenike kasabalarındaki elçiliklerini isyana çağırmasıyla geldi. Buraları onların vergi gelirlerini, fazladan yiyecek kaynakları ve askerleri elde ettikleri topraklardı.³⁰ Paralı asker isyanı, Kartaca’nın kalbinde bir ayaklanma haline gelmişti ve kentin bütün bu kaynaklardan bir darbeyle mahkûm edildiği anlamına geliyordu (Polyb. 1.71.2). Kartaca şimdi bir iç savaşla mücadele ediyordu.

Böylece genellikle Polybius’da rastladığımız ve başka kaynaklar-

da kullanılan, “fasılasız” anlamına gelen “Truceless Savaşı” adı verilen terim ortaya çıktı. Her iki kavram da Afrika’da ortaya çıkacak olanları karakterize etmektedir (1.65.6).³¹ Polybius, Libyalı müttefiklerin çoğunun, Kartaca’nın hükümet ve vergilendirme sistemi (1.72.1-6) nedeniyle asilere katıldığını düşünüyor. Sicilya üzerinden Romalılara karşı verilen savaş hem Kartaca’nın hem de Afrika topraklarının zenginliği ve üretkenliği üzerinde olağanüstü bir azalmaya sebep olmuştu. Yirmi üç yıl süren deniz ve kara harpleri ve Afrika topraklarının Romalılar tarafından işgali, Kartaca’nın tarımsal üretimi ve müttefik topraklarının refah seviyesi üzerinde etkisini gösterdi. Vergi yükü, zirai üretimlerine el konulan ve direndikleri için ceza olarak vergileri acımasızca iki katına çıkarılan Libyalıların ve Libyafenikelilerin üzerindeydi. General Hanno, Hamilkar’ın Sicilya’da faaliyet gösterdiği sırada Afrika’da ağır vergilendirme ve boyun eğdirme politikasını uygulamıştı. Hanno’nun politikalarının sonucu, Libyalıların “isyan etme güç ve cesaretleri kırılmıştı” (Polyb. 1.72.4).³²

Libyalı lider Mathos, 70.000 asker topladı ve MÖ 240 baharında çok yönlü bir saldırıyla savaşa başladı.³³ Tunus’taki ana asi kampının yarımada erişimini engelleyip Kartaca’yı kırsal kesimin geri kalanından koparırken, kuzeydeki Kartaca müttefik şehirleri, Utica ve Hippo Acra (modern Bizerte) kuşatma altına alındı (bk. Harita 3). Kartacalılar şehre yardım etmeye veya erzak sağlamaya istekli çok az destekçiyle kentin duvarlarının arkasında sıkıştı. Asiler görmüş geçmiş, Barsidlerin ve Hanno’nun cüretli taktikleriyle eğitilmiş deneyimli askerlerdi, kuşatmayı engellemek için gönderilen askerler bunlara denk değildi, (Polyb. 1.74.9).

Hanno’nun isyancılara karşı ilk hamlesi hızla felakete yol açınca, bir liderlik değişikliği çağrısı yapıldı. Polybius’un Hanno eleştirileri serttir: “fırsatlardan nasıl yararlanılacağı hakkında hiçbir fikri yoktu ve genel olarak deneyim ve enerji eksikliği vardı.” Hanno

“düşüncesiz ve mantıksız” olarak nitelendirilir ve yaratıcılığı olmadığı için taktiği düşman kampına “güçlü kuvvetli filleri” ile saldırmakla sınırlıdır. Eleştiriler, başarıya ulaşma yeteneğinin olmayışına da odaklanır. Hanno’nun asi ordusu ile baş edemediği kanıtlandığında, Hamilkar Barka komutanlığa getirildi (1.74.2-4).

Hanno’nun itibarının yıkılması, Polybius’un aşırı Barsid yanlısı önyargılarını yansıttığından, dikkatli bir şekilde okunmalıdır.³⁴ Bununla birlikte, Hanno’nun isyancı ordusuyla başa çıkamamasının sonucu, Hamilkar’ın bir kez daha Kartaca’nın askeri gücünün kurtarıcısı hâline gelmesi ile sonuçlanmıştır. Hamilkar, Hanno’nun yerine geçmemiş, yeni bir orduyla komutada ona katılmıştır. Bu kuvvet ile ilgili yazılanlar karışık bir birliği tasvir ediyor. Hamilkar’a yetmiş fil, toplayabildikleri bütün ilave paralı askerler, atlı ve piyade birlikleri ile düşmanlardan kaçan askerler verildi. Böylece yaklaşık 10.000 asker toplandı (Polyb 1.75.2-3). Asileri derhal pusuya düşürdü ve bu hızlı başarısı Kartacalılar arasında güven ve cesaret sağladı (1.76.1-9, 11). Paralı askerler, bununla birlikte, geri çekilmediler ve Hamilkar’ın ordusu bir platoda kamp yaparken onu kuşatmaya başladılar (1.77.6-7).

Hamilkar’ın Massyli Numidyalı prensi Naravas kampına zamanında gelmesi bu seyri değiştirdi ve bu harekette kilit bir olay oldu. Massyli, Masaesyli ve Mauri, üçüncü yüzyılda Kartaca topraklarının batısından Atlas Okyanusu’na doğru Kuzey Afrika bölgesinde meskûn farklı Numidyalı halklardı.³⁵ Naravas ailesinin geleneksel olarak Kartaca ile ittifakı vardı ve özellikle “Barkaların dostluğuna” önem veriyorlardı.³⁶ Polybius, Naravas’ın Hamilkar’a şahsen hizmet vermek istediğini vurguluyor (1.78.1-9). Hamilkar o kritik anda 2.000 kişilik vasıflı süvari ordusuna sahip oldu. Naravas’ın bağlılığı o kadar önemliydi ki, Hamilkar, Kartaca’ya sadık kalırsa kızını prensle evlendirme sözü verdi. Hannibal’ın kız kardeşlerinin tümü, kilit siyasi ittifaklar sağlamak için evlendi

ve bu bağlantılar bize Naravas'ın sunduğu Numidya ittifakının önemi hakkında bazı bilgiler verir. Hamilkar şahsen, yerel liderler ve birliklerinin arasında böyle bir bağlılığı sürdürüyordu. Onun itibarı ve prestiji, askerî fetihlerinde ve Hannibal'ın daha sonraki başarılarında önemli bir rol oynadı bu ittifakı sürdürdü.³⁷

Naravas ve süvarileri savaşı kısa zamanda etkiledi. İlk savaşlarında 10.000 düşman askerinin can verdiği önemli bir rol oynadılar.³⁸ Kartaca ordusuna, süvari, filler ve yaya askerleri ile katılarak Hamilkar'ın emri altına girdiler. Bölgede otorite tekrar sağlandı ve Numidian ve Libya birliklerinin sadakatleri geri kazanıldı. Esir düşenler karşılıksız tedavi edildi. Onlara, Kartaca'ya karşı silah kuşanmamak için yemin verdirilerek, Hamilkar'ın ordusuna katılma veya özgürlük teklif edildi. İsyancıların desteğini balta-lamayı amaçlayan bu akıllı politika, Libya iç bölgesinde Kartaca iktidarının yeniden tesisi için, uzun süren mücadelenin başlangıcına dönüşecekti (Polyb. 1.78.9-15).

Ancak Libya asi ordusu, kolaylıkla yenilgiye uğratılamadı, kararlıydılar, güçlüydüler ve iyi örgütlenmişlerdi. Polybius, onları Kartaca'nın uygar güçlerini devirmek için savaşan haydutlar ve uygar olmayan barbarlar olarak görüyor. Libya'nın bağımsızlığı fikri bölge genelinde kabul gördü ve bu, yerel halkın Kartaca'ya karşı bir orduyu desteklemek için ilk kez ortaya çıkışı değildi. Agathocles MÖ 310 yılında Afrika'yı işgale kalkıştığında, "Kartacalıların uzun zamandır devam eden istilasına karşı öfkeli olan Libya'lı müttefiklerinin" desteğine güveniyordu. Agathocles, isyan için bir fırsat yakalayacaklarını doğru bir şekilde tahmin etmişti (Diodorus Sic. 20.3.3).

MÖ 241-237 yılları arasındaki ayaklanmalar esnasında, Libya'nın bağımsızlığına dair işaretler, paralı askerlerin sikkelelerinde açıkça belli oluyordu. İsyancılar bağımsız bir Libya adına

sikke bastırmıştı. Bu paralar Kartaca paralarının yeniden basımı ve stil olarak Kartaca prototiplerine dayanıyordu, bazıları form ve yazılarında bağımsızlık için güçlü bir siyasi mesaj taşıyordu. Bunların içinde özellikle dikkat çekenleri, gümüşten yapılmış üzerinde Yunan harfleriyle LIBYA yazan, ayı ve aslan sembolü bulunan bir ve yarım şekellerdi. Muhtemelen bu paralar, isyancı askerlere ödeme yapmak ve yerel halkı askere almak için kullanılmıştı. Libya sikkelerinin üretimi, Kartaca hegemonyasına alternatif olarak, yerel kimliğin öne çıkarılması suretiyle bir siyasi meşruiyet arayışı olarak yorumlanabilir.³⁹

Ayaklanmanın alevi, Sardunya adasındaki Kartaca yerleşimlerine kadar yayıldı.⁴⁰ MÖ 240/239'da bazı noktalarda ve Mathos ve Spendius isyanının "öykünme" sürecinde, bir ayaklanma bir başkasına yol açmıştır (Polyb. 1.79.1).⁴¹ Kartaca'daki durum göz önüne alındığında, Sardunya'daki garnizonlar kesinlikle ödeme almıyordu. Hanno adında başka bir komutan adada yeniden garnizon kurmak için yeni düzenlenmiş bir orduyla buraya gönderildi; ancak adaya geldiklerinde bu yeni birlikler hızla isyancılara katıldı. İsyankâr Sardunyalı birlikler Hanno'yu çarmıha gerdi ve adadaki tüm Kartacalıları işkence etmek ve öldürmek için harekete geçtiler (Polyb. 1.79.4). Kartaca cevap vermek için fazla güçsüzdü. Zaten Afrika'da şiddetli bir mücadele yürüten Kartaca için Sardunya fazla uzak bir savaş mahalliydi.

Paralı Asker Savaşı MÖ 241'de başlamış ve 238 yılının sonuna kadar sürmüştü, ancak her bir aşamanın süresi açık değildir.⁴² Ayrıntılı anlatım Polybius'da bulunmasına rağmen, kronolojinin saptanması zordur. Her iki tarafta tırmanan katliamlarla aşırı şiddetli çatışmaların gelişmiş olduğu açıktır. Polybius, bir Galyalı lideri olan Autaritus'un bir birlik meclisine hitap ettiği ve bütün mahkûmların idam edilmesini savunduğu bir sahneyi anlatır (Polyb. 1.80.6). Niyet, askerleri Kartaca makamlarıyla olası her-

hangi bir uzlaşmanın dışına itmektir. Liderler, kimsenin teslim olmamasını sağlamaya karar verdiler ve “askerlerin Kartaca’ya karşı duydukları nefreti daha da arttırmak için, büyük bir suç senaryosu hazırladılar” (Polyb. 1.79.8). Karar oybirliği ile verilmedi ve bazı isyancılar idamlara karşı konuştu, ancak sonuçta alınan kararlar gerçekleştirildi. İsyancılar, General Gisgo da dahil olmak üzere esirlerin üzerine çullandılar. Önce ellerini ve diğer uzuvlarını kesip, sakat bıraktıktan ve bacaklarını kırdıktan sonra nihayet canlı kalan tutsakları bir hendeğe attılar (Polyb. 1.80.13).⁴³

İsyancılar, rastladıkları her Kartacalıya işkence etmek, öldürmek ve Kartaca’nın her müttefikinin ellerini kesmek için kendi aralarında sözleştiler. Yedi yüz rehine idam edildi. Asi kumandanlar bu eylemlerden sonra Kartaca’dan merhamet beklememeleri gerektiğini ve savaşın artık müzakereyle çözülemeyeceğini biliyor olmalıydılar. Esirlere karşı bu aşırı muamele, isyancı askerleri artık popüler ve karizmatik olan Hamilkar’ın sorumlu olduğu ve üst düzey yetkilere sahip olduğu Kartaca’ya kaçmaktan caydırmak için tasarlanmış olabilirdi.⁴⁴ Tutsaklara şiddet yoluyla muamele edilmesine karşı, Hamilkar da kendi tutsaklarına karşı hoşgörü politikasını misilleme eylemlerine dönüşmeye başladı. Bölgede esir alınan ve ona tutsak olarak getirilenler “kılıçtan geçirildi ... ya da fillere atıldılar” (Polyb. 1.82.2). Her iki tarafta da merhamet yoktu.

İki ayrı orduya komuta eden Hamilkar ve Hanno, Gisgo ve diğer infaz kurbanlarının intikamını almak için bir araya geldi (1.81.1-2). Polybius’un dediğine göre, iki general kuvvetlerini birleştirdi ve daha sonra “öyle ciddi çatışmalar yaşandı ki, Kartaca yönetimi ikisinden birinin görev yerini terk etmesini” emretti (1.82.3-6). Hangi komutanın emrine gireceklerinin seçimi askerlere bırakıldı. Askerlerin tercihi Hamilkar olunca, Hanno savaş alanından emekli oldu fakat siyasi faaliyetlerini devam ettirdi. Barsid ailesinin, gelecek on yıllar boyunca sarsılmaz bir düşmanı oldu.⁴⁵ Kar-

taca yönetimi, birleşik bir orduya komuta eden Hamilkar'ın emrinde çalışmak üzere başka bir general gönderdi (Polyb. 1.82.12).

Bu anlaşmazlık gelecek yıllarda Hannibal için ciddi sonuçlar doğuracaktı. Hamilkar ve Hanno figürleri, Kartaca'daki iç siyasi mücadelede hep farklı taraflarda yer aldılar.⁴⁶ Hem Polybius hem de Livy, Pön Savaşları boyunca Kartaca'daki siyasi gruplar arasındaki bölünmeleri tanımlamışlar, ancak çok az detay vermişlerdir. Kartaca hükümetinde popülist ve gelenekçi unsurlara dayalı hizipler teorisi, eski yazarlara dayanan modern araştırmalarda gelişti ancak aynı biçimde, bu hizipler iktidar için mücadele eden farklı geniş aile gruplarını temsil edebiliyordu. Barsidler ile Hanno liderliğindeki hizipler arasındaki uzun süredir devam eden düşmanlık, Hannibal'ın müteakip savaştaki çabalarını doğrudan etkileyecek olan kopuk bir politika ile sonuçlanacaktı.

Savaşın devam etmesiyle hem iyi hem de kötü "talih" Kartaca'nın yakasını bırakmadı. Bir fırtına, Kartaca'nın güneyindeki ve doğudaki kıyı şeridi boyunca müttefik şehirlerden yardım getiren bir filoyu yok etti (Polyb.1.82.6 -*Emporia* denir: bk. Harita 2).⁴⁷ Sonra, Hippo Acra ve Utica düşman safına geçince, başka bir darbe yaşandı. Bu şehirler, Kuzey kıyı bölgelerinde Kartaca'ya sadık kalan merkezlerdi. İsyanı baskı altına alınınca, vatandaşlar garnizon askerlerini öldürüp cesetleri surlardan attılar. Utica'daki olaylarla cesaretlenen isyanın liderleri Mathos ve Spendius, Kartaca'yı kuşatmak için ilerlediler.

Kartaca'nın yenilmeye ne kadar yaklaştığı belki de en iyi Kartaca'nın düşmanlarının, Syracuse'nin ve Roma'nın tepkilerinde görülür. Kara yoluyla tüm kaynaklar kesildiğinde, malzemeler deniz yoluyla gelmek zorunda kaldı. Kartaca "ittifak halinde olduğu devletlerden medet ummaya ..." (Polyb. 1.83.1) zorlandı. Bu konuda Syracuse'nin Kartaca'nın yardımına geldiği,

ancak Roma'nın tepkisinin daha muğlak olduğu söylenmektedir. Syracuse imparatoru Hiero en çok yardım eden müttefikti ve "talepleri karşılamada istekliydi". Polybius bunu yapmanın onun kendi çıkarına olduğunu düşünüyordu, çünkü Hiero, Kartaca'nın düşmesinin yalnızca Roma hegemonyasının işine yarayacağını ve Roma büyürse Syracuse'nin kaybedeceğini biliyordu (1.83.3-5).

Kartaca'nın durumuna Roma'nın tepkisi daha belirsizdi. Kartacalılar "denizden kuşatılınca İtalya'dan Libya'ya giden tüccarların düşmana erzak sağlaması" Roma'nın asilere yardım ettiğini ima eder (Polyb. 1.83.7). Kartaca'ya 500 kadar mahkûm götürüldü ve takip eden görüşmelerde Romalılar, Roma geleneğine göre Sicilya Savaşı'ndan kalan 2.743 kadar tutsağı Kartaca'ya götürmeyi kabul ettiler.⁴⁸ Bundan sonra Roma tüccar gemileri Birinci Pön Savaşı'nı bitiren antlaşma gereği Kartaca'ya erzak sağlamaya başladılar. Roma'nın ilk tepkisinin, isyancı paralı askerlere yardım etmek olacağı açıktı; bu, Romalıların Kartaca'ya yönelik niyetlerini gösteren bir durumdur. Antlaşma şartlarına rağmen bu, düşmana zarar vermek için bir fırsattı.

MÖ 238 yılına gelindiğinde savaş bitmeye yaklaşıyordu, ancak düşmanlıklar devam ediyordu. Hamilkar kuşatıcıları kuşattı ve onları ordusuyla tuzağa düşürdü (Polyb. 1.84.1). Libya askerlerinin, Hamilkar'ın ordusunu zora sokan savaşı devam etti, çarpışmaya girmediler ama askerlerin hareketlerini tahmin ederek pusular ve tuzaklar kurdular. Bu, Romalı General Fabius Maximus Cunctator'ın İkinci Pön Savaşı'nda Hannibal'a karşı kullanacağı (geciktirici) bir taktikti. Polybius'un kahramanı Hamilkar Libyalı grupları birbirinden kopararak ve izole ederek bu taktiklerin üstesinden gelmeyi başardı. Nihayet Spendius'un ordusuyla karşı karşıya geldiklerinde tuzağa düştüler ve "ne savaşa girmeye cesaret ediyorlardı ne de kaçınmaya" (1.84.11). Hamilkar isyancıların çevresini sardı ve onları açlıktan öldürdü. Savaşın korkunç şiddeti, düşmana teslim olmadan

önce esirlerini ve kölelerini yemek zorunda kalan Libyalılarla devam etti. Ancak bu teslim olma savaşı sona erdirmeyi.

Spendius, Galyalı Autaritus ve sekiz diğer Libyalı lider, şartları görüşmek üzere Testere adı verilen yerin yakınında Hamilkar'a teslim oldular (Polyb.1.85.7).⁴⁹ Modern tarihçiler bu yerin Zaghuan'da, Tunus'un 40 km güneyinde ve modern Hammamet şehrinin 20 km batısında (belki de Cebel-i Cedid'de), Cebel es-Serra denen tepelerin yakınında olduğunu tahmin ediyorlar. Anlaşma, Kartacalıların, isyancıların herhangi birisini tutsak olarak seçebilecekleri ve ordunun geri kalanının özgür olacağı yönündeydi. Hamilkar daha sonra mahkûmlarla görüşecek olan on elçiye seçti. Bu durum, kamptaki askerlere, kendi liderlerinin Hamilkar ile anlaşmış onlara ihanet etmiş gibi görünüyordu. Anlaşma haberi askerlere ulaştığında, şartları kabul etmeyi reddettiler, bir tuzaktan korkuyorlardı. Bir kez daha başkaldırdılar. Hamilkar onları kuşattı ve yok etti.⁵⁰

Mathos'un ordusu hâlâ Tunus'ta olduğundan, savaş henüz sona ermemişti. Hamilkar ilk önce kırsal alanı güvenceye aldı ve ardından kaybettiği bölgeler üzerinde kontrolü yeniden kurdu ve kalan isyancı güçleri kuşattı. Tunus şehri, güneyde Hamilkar ve kuzeyde Kartaca'ya bakan tarafta Hannibal adında bir general tarafından kuşatılmıştı. Hamilkar'ın "Testere'de" esir tuttuğu on Libyalı lider, şehrin surlarının hemen dışında çarmıha gerildi. Bu infazlara rağmen Mathos, teslim olmak için ikna olmadı, elbette kendi kaderini kentin duvarları boyunca görüyordu. Umutsuzluk içinde döndü ve Hannibal'ın kuzeydeki ordusuna saldırdı. Mathos, komutan Hannibal'ı yakalamayı ve Kartacalıları kendi kamplarından çıkarmayı başardı. İntikam almak isteyen Mathos, daha sonra yeni tutuklularını yoldaşlarının idam edildiği yere götürdü. Spendius'u çarmıhından kaldırdı ve Kartaca komutanı Hannibal'ı misilleme için çarmıha gerdi (Polyb. 1.86.4-6).⁵¹

İsyan MÖ 238 yılına kadar devam etti. Askerlik yaşına gelen bütün vatandaşların askere alınmasıyla birlikte Kartaca'da tam bir seferberlik meydana geldi ve daha önce görevinden atılan komutan Hanno göreve döndü. Kartaca ordusu sonunda galip geldiğinde isyancı Libyalıların tüm kuvvetleri savaşta öldürüldü ya da tekrar müttefik oldular. Yıpratıcı bir mücadele olmuştu, ancak Hamilkar'a hem kazandığı zaferden hem de sonrasında Afrika'daki Kartaca topraklarını genişletmesinden dolayı övgüler yağdırıldı. "Kartaca sınırlarını genişletti ve yıllarca orada hiçbir savaş olmamış gibiydi, Afrika'nın dört bir yanına böyle bir barış ortamı getirdi" (Cornelius Nepos, *Ham.* 2.5). Kırsal kesimde ve Kartaca'da kalan izler varlığını korumuştur, ancak tarih Libyalıların çektiklerini değil Hamilkar'ın ününü günümüze taşıdı. Böylece Kartaca üç yıl dört aylık isyanda felaketin eşliğinden Afrika'da güçlü bir konuma taşındı (Polyb. 1.88.7).⁵²

Nihai zaferin rahatlığı Kartacalılar için büyük olmuştur, ancak her savaşın bitiminde unutulmayan bir acı vardır. Kartaca, Sardunya'daki askerî varlığını artırarak henüz isyanı bitirmeye hazırlanırken, Romalılar adayı ele geçirdi. İlk önce Roma, yasal olarak Kartaca bölgesi olarak kabul edildiği için Sardunya'daki isyana karışmayı reddetti. Ardından Romalılar politikalarını değiştirdiler ve Paralı Asker Savaşı'nın sonunda (MÖ 238/237) adadaki asilerden bir davet aldıklarını ileri sürdüler. Kartaca, Sardunya üzerindeki egemenliğinin Lutatius Barışı'nda kabul edildiğini belirterek Romalılara itiraz etti. Romalılar, bu konuda Kartaca'ya meydan okudular ve Livy'nin dediği gibi, "Kartaca'yı kandırıp Sardunya'yı ele geçirmiş oldular" (21.1.5).⁵³

Roma, Kartaca'nın Roma'ya saldırmak için bir ordu toplamakta olduğu yalanıyla Sardunya hazırlıklarının savunma amaçlı olduğunu, amacın Sardunya'yı geri almak olmadığını söyledi. Kartacalılar bu ihanet yüzünden derinden hırslandı, ancak henüz Roma

ile yeni bir savaşı başlatacak durumda değillerdi. Yeni durumu kabullenmekten başka çareleri kalmadı. Romalılar bunu tahmin etmiş olmalıydı, Sardunya kendilerine bırakılıyordu. Ayrıca Kartaca, Roma'ya 1.200 talent de tazminat ödemeyi kabul etti.⁵⁴

Romalılar, Sardunya'nın İtalyan sahillerine yakın konumda olduğunu savunarak eylemlerini haklı gösterdiler; bu da adanın gelecekte Roma'ya saldırmak için kullanılabilecek bir başlangıç noktası olabileceği anlamına geliyordu. Görünüşe göre, Roma açısından iki ülke arasındaki düşmanlıklar bitmekten çok uzaktı. Kartacalılara göre, Roma'nın Sardunya'yı ele geçirmesi sıkışıklıktan yararlanarak yapılmış büyük bir ihanetti, bir aşağılama ve alaycı bir hareketti. Hatta Polybius bu hususta Romalıları eleştirmektedir. Sardunya'nın İkinci Pön Savaşı'nın başlıca sebeplerinden biri olduğunu ve bunun "hırsızlık" olarak nitelendirildiğini iddia etmiştir (Polyb. 3.30.4).

Paralı Asker Savaşı'nın Polybius'daki tanımlayıcı açıklaması, eşi benzeri görülmemiş şiddet, işkence ve barbarlık ayrıntılarıyla verilmiştir. Bu, "zalimce ve ilkelerin hiçe sayıldığı, tüm savaşların ötesinde" bir vahşetti. Savaşın son sahnesi "Mathos'u kasabaya götüren ve her türlü işkenceyi yapan genç erkeklerin zafer yürüyüşüdür" (Polybius 1.88.6-7). Kartacalıların ve Libyalıların zalimliği, çatışmanın kanlı ve zalimce yönlerini vurgulamaktadır. Hamilkar birçok rakibin arasında -Libya asileri, düşman Kartaca muhalefeti ve Romalılar- hikâyenin ana kahramanıdır. Her şeyden önce bu hikâye, Libyalı ve paralı askerlerin portresini tehlikeli, kanunsuz, aşırı acımasız ve şiddetli olarak çizer. Bunlar uygar bir gücü devirmek isteyen barbarlar olarak tasvir edilmektedirler. Libyalıların Afrika'daki Kartaca egemenliğine karşı meşru kaygıları, Hamilkar'ın üstünlüğünün anlatımında Polybius tarafından ortadan kaldırılmıştır.⁵⁵

Paralı Asker Savaşı hikâyesi, okuyucularını paralı askerler hakkında uyarmak için Polybius'un anlattığı bir rivayetten daha fazlasıdır. Hamilkar'ın yükselişini ve Kartaca'nın komşularının tarihine yansıyacak güçlü etkisini tasvir etmektedir. Kartaca'nın bu iç savaş yıllarında yaptığı önemli hatalar oldukça açıktı (1.88.8-12). Sebep ve sonuç hakkında Polybius'un tarihi ilgisi, eski bir iç çatışmanın ve Kartacalıların Libya ayaklanmasına karşı verdikleri mücadelelerin önemini yakından incelemiştir.⁵⁶ Savaş hikâyeleri Kartaca ve komşularının yakınlığına ışık tutmaktadır. Kartaca'nın kurulduğu tarihten itibaren Tyreliler Kuzey Afrika'daki yerli halklarla evlilik yapmışlardı.⁵⁷ Hamilkar, Libya ve Numidya birliklerinden oluşan bir orduyu muhafaza etmekle ilgili önemli dersler aldı. Barsid ailesi için askerî başarı, Kuzey Afrika'daki komşu insanlarla kişisel ittifaklara bağlı olacaktı.⁵⁸ Hamilkar'ın iktidara geldiği dönem, Numidya krallıklarında önemli siyasi ve askerî figürlerin yükselmesine neden oldu.⁵⁹

Bu yılların olayları, Hannibal'ın askerî fetih, iş birliği ve ittifak yaklaşımını şekillendirdi. Şiddet ve yıkım tehdidi yakında olup, Romalıların ihaneti de eşit derecede tehlikeli olmuştu. Hannibal bu olaylardan önemli dersler çıkardı; özellikle Romalıları asla güvenilmemesi gerektiğini, askerlerin kişisel sadakatlerinin önemini, Kartaca Cumhuriyeti siyasetinin kararsız doğasını ve politikacıların alandaki bir generale nasıl ihanet edebileceklerini öğrendi.⁶⁰ Kartaca'da kargaşa dindikten sonra Sardunya'nın kaybedilmesi Akdeniz'de daha fazla toprak aramak için Kartacalıları yola revan etti. Kartaca'nın kahramanı Hamilkar, Afrika'da büyük toprakları boyunduruğu altına aldıktan sonra, genç oğlu Hannibal'ı yanına alarak İberya'nın yolunu tuttu (Polyb. 2.1.5). Böylece bir sonraki Roma çatışmasının ilk adımı atılmış oldu.

BÖLÜM 4

GADES'TEN SAGUNTUM'A BARSİD İBERYA

Babam Hamilkar, ben daha dokuz yaşında bir çocukken, Kartaca'dan İspanya'ya başkumandan olarak yola çıktığında, tanrıların en Büyüğü ve en İyisi olan Jüpiter'e kurbanlar sundu.
(Cornelius Nepos, *Hannibal*, 2.3-4)¹

Hannibal babasıyla birlikte MÖ 237 yazında Kartaca'yı terk etti. Dokuz yaşındaydı ve 202 yılına, kırk beş yaşına gelinceye kadar şehre geri dönmeyecekti.² Hamilkar'ın İberya'ya (modern İspanya ve Portekiz) gidişi ayinler ve tanrılara kurbanlarla kutlandı. Önceki on yılın felaketlerinden sonra, Kartaca'daki refahın yenilenmesi ve seferinde yeni topraklar, yeni limanlar elde edilmesi için Hamilkar ilâhî destek istedi. Hannibal, babasının ayakta durduğu ve yeni macerasına çıkmadan önce tanrı Ba'al'e kurban verdiği o hüznü anı hatırladı. "Hamilkar, tanrılar şerefine toprağa şarap dökmüş, tüm alışılmış ritüelleri yerine getirmişti" ve daha sonra "iyi işaretler" almış, dokuz yaşındaki oğlu Hannibal'ı yanına çağırmıştı. Olay, kurbanların kanlı gövdeleriyle kaplı bir sunağın önünde gerçekleştirildi ve Pön geleneğine göre inek kurban edilirdi.³ Hamilkar en büyük oğluna döndü ve sefere katılmak isteyip istemediğini sordu. Hannibal "sevinçle kabul etti" ve o anda Hamilkar onu elinden tuttu, sunağın altına aldı ve elini kurbanlığın üstüne koymasını söyledi.

Hannibal tanrılarının önünde “Romalılarla asla dost olmayacağına” yemin etti (Polyb. 3.11.5-7).⁴ Livy’ye göre, İkinci Pön Savaşı’nın hikâyesi, Hannibal’ın Roma’ya karşı düşmanlık yemini ettiği (21.1.4-5) bu yola çıkış ânında başladı. Gerçekte dokuz yaşındaki Hannibal, yemin hakkında ritüelinden çok babasına yoldaşlık etme fikrinden dolayı heyecan duyuyordu. Kartaca’nın kurtarıcısı olarak bilinen Hamilkar, oğlunu büyük bir maceraya çıkarıyordu.

İberya faaliyetlerinin başlangıcındaki yemin Hannibal’ın hayatında en çok tekrarlanan hikâyelerden biridir.⁵ Aynı zamanda Hannibal’ın kendisinin ağzından bugüne kadar gelen az sayıdaki anekdottan biridir. Yemin, Hannibal’ın İtalya’yı istila etmesinin sebepleri konusundaki Roma görüşünü yansıtmaktadır. Erken dönem modern Avrupa sanatı bu olayı konu edinmiş ve özellikle on yedinci ve on sekizinci yüzyıllardan bu yana, sunak gölgesinde babası ile masum bir genç çocuğu ve büyük bir tanrı figürünü tasvir eden birçok yorum yapılmıştır. Yemin hikâyesinin kullanımı on sekizinci yüzyıl Britanya’sında siyasal hicivlere uzanacak kadar yaygındı ve Bedford Dükü’nü çağdaş bir Hannibal olarak tasvir etmek üzere yapılan resimler ortaya çıkmıştı (Şekil 3 ve 4).

Romalıların gözünde, Hamilkar’ın düşmanlığı oğluna geçti ve bu Hannibal’ın eylemlerini başlattı. İmparatorluk döneminde Pön Savaşlarının tarihini inceleyen Romalı yazarlar, bu düşmanlığı derin ve kişisel hâle getirdi.⁶ İmparator Tiberius döneminde yazan Valerius Maximus hikâyesinde, üç oğlunun birlikte oynamasını seyreden Hamilkar’ın ağzından, “bunlar, Roma’nın yıkımı için yetiştirdiğim aslan yavruları” (9.3. Ek.2) diye yazar. İlk çocukluk yıllarından beri “o [Hannibal] Romalılara karşı savaşmak için eğitilmişti” (Zonaras 8.21). Bu durum, Roma İmparatorluk hafızasının, Cumhuriyet’in geleneksel değerleri üzerinde yükselirken, Roma’nın yükselişini nasıl hatırladığını göstermektedir.⁷ Romalılara karşı Kartacalılar, Hamilkar ve Hannibal’ın duyduğu nefret ne

kadar derinse, Romalıların zaferi o kadar büyük ve Kartaca'nın ve kültürünün yok edilmesini haklı çıkarmak o kadar kolay olacaktı. Böylece Hamilkar'ın ve Hannibal'ın nefretine vurgu bir edebi yöntem haline geldi. Barsidler ve diğer birçok Kartacalının Roma'ya düşmanlığından kuşku duymak için çok az sebep var; ancak bunu müteakip fetihlerinin ardındaki itici güç olarak görmemeliyiz.⁸

Hamilkar, dini ritüelleri yapıp iyi işaretleri gözlemleyince, Kartaca'dan ayrıldı. MÖ 237 yazıydı. Beraberinde fetih için can atan bir ordu vardı ve misyonu "İberya'yı Kartaca'nın egemenliği altına almaktır" (Polyb. 2.1.5-7).⁹ Hamilkar'ın davranışını tamamen anlamak zordur, çünkü Kartaca'nın beklentisi belirsizdir, ancak kendisine yönetilecek bir ordu ve fethedilecek topraklar sunulan Romalı prokonsül ile kıyaslanır.¹⁰ İber yarımadası onun meydan okumasıydı ve Hamilkar'ın görevi, Kartaca'nın yararı için toprak edinmektir. Altı yıl sonra (MÖ 231'de) İberya'da Kartaca iktidarını araştırmak üzere gönderilen bir Roma delegasyonu ile görüştüğünde, Hamilkar Romalıları Kartaca'nın neden bölgeye girdiğini açıkladı: Savaş borcunu ödemek için yeni toprak edinmeye gitmişti (Cassius Dio frag. 48). Romalıların Sardunya'yı ele geçirdikten sonra, haksız yere borçlarını arttırdığını da sözlerine ekledi.¹¹

Paralı askerler karşısındaki başarısının ardından Hamilkar Kartaca'da egemen bir figür olarak ortaya çıktı ve taraftarları konseyi ve halk meclisini kontrol edebilecek çoğunlukta idi. Hamilkar'a ve oğlunun politikalarına karşı ne kadar muhalefet olduğu, bazı tartışmalara konu olmuştur.¹² Kartacalı seçkinler tarafından Hamilkar'ın İber seferine karşı yapılan direniş, paralı askerlere karşı yapılan savaşta Hamilkar tarafından gölgede bırakılan Hanno ile anlatılır. Hanno, Barsid politikalarına yapılan muhalefetin sesiydi ve hâkimiyetleri süresince Barsid karşıtı bir hizibin başındaydı. Hanno, MÖ 238/237 yılında, Kartaca'nın

paralı askerlerin isyanının ardından Afrika'nın yerel kuvvetlerinin güçlendirilmesini sağlayacak bir politika önermişti.¹³

Kartaca'nın İberya'yı fethetmesi ve bu yeni bölgenin tahkim edilmesi, İkinci Pön Savaşı'nın başlamasıyla ve Hannibal'ın İtalya'yı istila etmesiyle sonuçlanan bir dizi olayı başlattı. İki Pön Savaşı arasındaki yirmi yılda Kartacalıların Akdeniz'in batısında etkisi artarken, Roma yayılması da komşu topraklara uzandı. Her iki devlet de genişlemekteydi; zenginliklerini ve etkilerini komşuları pahasına arttırmakla meşgul oldular. Diğerleri için ortaya çıkan jeopolitik seçenekler ya taraf seçmek ya da bu güçleri birbirine düşürmekti. Bu olaylar Roma'yı ve Kartaca'yı on yıllar boyunca süren ve Batı Akdeniz'in tamamına yayılan başka bir savaşa sürükleyecekti.¹⁴

Sefer, Kartaca'dan başladı ve Afrika ile Avrupa arasındaki en yakın nokta olan Herakles sütunları arasından İberya'ya ulaştı. Atlantik kıyısında antik Gades (Gadir/Cadiz) kentinde karaya çıkmışlardı.¹⁵ Literatürde Gades, Batı Akdeniz'in en eski Fenikeli yerleşim yeri idi ve Guadelete nehrinin ağzında bir dizi adada yer alıyordu (Harita 2).¹⁶ Uzun zamandır zengin bir şehir olan Gades, Kartaca'nın dil ve kültür kökenini paylaşıyordu ve iki merkez, Hamilkar'ın 230'lardaki gelişinden önce yakın müttefikti.¹⁷ Gades antik dünyada bir hac şehri idi ve büyük tapınağı nehir ağızlarından birinde bulunan Fenike Tanrısı Melqart'tı, inanlar hac için Akdeniz'in ötelerinden buraya geliyorlardı. Batı Akdeniz'in sömürgeleştirilmesinin başlangıcında, Fenike/Pön tanrısı Melqart Yunanlıların Herakles'iyle bağdaştırıldı ve Gades'teki tapınakta her yıl düzenlenen yeniden doğuş festivaline birçok ulus iştirak ediyordu. Bir yetişkin olarak Hannibal, bu Melqart/Herakles'i, kendi Akdeniz tanrısı, Batı Akdeniz'in fethedici kahramanı olarak gördü. Melqart'a tapınma, aynı zamanda Gades, Tyre ve Kartaca arasındaki önemli bir bağlantıydı. Fetih için Gades'e geldiğinde Hamilkar'ın destek için bu tanrı

kültüne başvurduğunu varsaymak mantıksız olmaz. Kartaca'nın gücünü İberya'ya getiren "Tyre'nin oğlu", kendi oğlunun da yirmi yıl sonra İtalya'ya çıkacağı seferde yapacağı gibi, Melqart'ın tapınağına hacca gitmeyi bekliyordu.¹⁸

Gades, İbranice Tevrat'ta Tarshish, Yunanca'da Tartessos olarak anılan ve Turdetani halkının yaşadığı, zengin mineralleri olan bölgeye en yakın limandı. Savaştan sonra Kartaca'daki mali zorluklar göz önüne alındığında, İberya'nın bu bölgesine sefere çıkmanın motivasyonu kolaylıkla anlaşılabilir.¹⁹ İberya'ya Barsid seferinin arkasındaki itici güç, iç bölgeden Gades'e kadar deniz üzerinde kontrol sağlamak ve benzer şekilde, sonrasında Roma'nın fethiydi. Üçüncü yüzyılda Güney İberya, İç bölgedeki şehir yerleşimlerinde yaşayan İberyalı ve Keltiberyalı (Kelt ve İberya bölgeleri arasındaki karışık bölge) eski Fenikeli (ve bazı Yunan) kıyı sömürgelerinin bir karışımıydı. Kartaca'nın fethini kendisine çeken ana bölgeler, Gades'in Atlantik ucu, Baetis nehri boyunca (Guadalquivir) iç kesimde ve doğudaki sahil boyunca modern Andalucía [Endülüs] ve modern Valensiya bölgesi idi (bk. Harita 2). Bu alan, doğal kaynakları ve tarımsal arazileriyle sömürgecilerin dikkatini çekiyordu; halklar politik olarak birleşmiş değildi, sayısız krallığa bölünmüşlerdi. Kartaca, uzun süredir İber askerlerini ordularında kullanıyordu ve Barsid liderliği ile bölgedeki bazı insanlar arasında kişisel bağlantılar kurulmuş olabildi.²⁰

Bu durum fethi kolaylaştırdı ve Hamilkar, Gades'i üs olarak kullanarak bir imparatorluğu kurma yoluna çıktı. Cornelius Nepos, Hamilkar'ın fethini şöyle özetledi: "Denizi geçtikten ve İspanya'ya geldikten sonra servet için büyük işler yaptı. Güçlü ve savaş halindeki ülkeleri bastırdı ve tüm Afrika'yı atlarla, silahlarla, insanlarla ve parayla zenginleştirdi" (*Ham.* 4.1). Hamilkar İberya'da büyük bir isim yaptı, İberya'yı fethetti ve yarımadanın güney iç bölgesinde bir üs kurdu. Asıl ordusu 20.000 kişi olabilir,

ancak yeni fetihler sonucu yeni askerlerin katılımıyla on yıl sonra İberyâ'daki Kartaca ordusu 56.000'e çıktı.²¹

Hannibal, MÖ 237'den 229'a kadar geçen sekiz yılda çocukluktan çıkıp gençlik dönemine girdi, Hamilkar ise bu sürede İberyâ'da bir Kartaca imparatorluğu kurdu. İki genç kardeşi Hasdrubal ve Mago ile birlikte babasının yanında öğrenim görerek büyüdüler. Üç çocuk, Hamilkar'ın vesayeti ile teğmenleri tarafından genç yaşta savaş sanatlarını öğrenerek yetiştirildi (Zonaras 8.21).²² Kamp- ta büyütülen çocuklar, at sırtında savaşmayı öğrendiler ve askerî strateji ve komutanlık konularında dersler aldılar. Onlara daha geleneksel beceriler öğretmek için öğretmenler istihdam edildi ve Sosylus adında bir Spartalının Hannibal'ın Yunanca öğretmenle- rinden biri olarak seçildiğini biliyoruz (Cornelius Nepos, *Hann.* 13.3). Hannibal'ın politik konularda liderlik ve dil öğretmeni Sosylus, gelecek nesillerde onun nasıl tasvir edileceğini belirledi.²³ Hamilkar'ın başarıları arttıkça, fethedilen topraklar ülkeye dahil oldukça, onun Kartaca'daki itibar ve desteği de arttı. Oğulları, özellikle de en büyükleri olan Hannibal'a yönelik kabulleri her ba- şarıyla birlikte artmış olmalıydı. Hamilkar, yeni kazandığı toprak- lara hükmetmek ve yeni fetihler yapmak için oğullarını yetiştirdi.

Hamilkar'ın askerî fetihlere yaklaşımı açıktı. Kasabalar ve şe- hirler, Barsid generalinin gücüne teslim olmayı seçerlerse görece merhamet görebilirlerdi, ancak karşı koymaya kalkarlarsa, sonuç sert olurdu. Bir pasajda Diodorus (25.10.1-3), Hamilkar'ın çe- şitli İber ve Kelt kabilelerine (Tartessians dahil) karşı savaştığını ve bütün orduyu yok ettiğini iddia ettikten sonra "... kontrolü ele aldı ve sağ kalan üç bin kişiyi kendi ordusuna kattı" der. Di- odorus, Hamilkar'a direnmek üzere bir ordu kuran İndortların işkence ve çarmıha gerilme hikâyesi ile devam eder. Hamilkar daha sonra İndort'un ordusunu serbest bıraktı ve birçok askeri kendi gücüne dahil etti. Ödül ve ceza politikasını kullandı.²⁴ Bu

süreç, Kartacalılar için önemli bir bölgesel temel üs kurulunca-ya kadar tekrar edildi. Bu bölge üzerindeki kontrol, Hamilkar Barka'nın kişisel prestijine çok fazla bağlıydı.

Hamilkar'ın İberya'da bir Kartaca eyaletine giden rotası, elde ettiği toprakların kontrol ve koordinasyonuydu. Böylece, "İberya'da birçok kenti egemenliği altına aldıktan sonra ... Acra Leuka adında önemli bir şehir kurdu" (Diodorus Sic. 25.10.3).²⁵ Helenistik monarşilerde birçok örneği görülen bu fetih biçimi, toprak edinmenin yeni şehirlerin kurulup birleştirilmesiydi. Yunanca'da Beyaz Kale veya Beyaz Körfez anlamına gelen Acra Leuka, kıyı şeridinin özgün yapısı nedeniyle bugünkü Alicante şehri olarak tanımlanmaktadır. Kente dair neredeyse hiçbir maddi kanıt yok ve kuruluşundan bahseden tek kaynak da Diodorus'tur. Buranın Alicante'de bulunduğu dair tartışmalar ikna edicidir, özellikle de buradaki antik alanda hiç Pön kalıntısının bulunmaması bu savı güçlendirir. Az sayıdaki kanıtlar, Hamilkar şehri Acra Leuka'nın bulunduğu yer ve varlığını bile, sorulara açık bırakır ve bu dönem için sahip olduğumuz kaynaklarla ilgili sorunları gösterir.²⁶

Romalılar, Kartaca'nın kendi batılarındaki toprak hegemonyası konusunda tetikteydi. Kesinlikle Rhone ağzına bakan görüş alanları coğrafi olarak İberya'daki eylemlere daha yakın olan Massaliler (Marsilya'dan) müttefiklerinden olanları duymuşlardı. Massaliler, kendilerine doğru genişleyen Kartaca kontrolünden dolayı gergindiler. Hamilkar'ın fetih döneminde Romalılar başka yerlerde güç üsleri kurmakla meşguldü. Roma, İtalya'dan Adriyatik Denizi boyunca İliya korsanlığını (MÖ 230/229) kontrol etme ve İtalyan yarımadasının kuzeyinde bulunan (Po Vadisi) Galyalılarla mücadele etme girişimine atılmışlardı (Polyb. 2.2.1-4). Bu bağlamda geç Roma tarihçisi Cassius Dio (fragman 48), 231'de Hamilkar'a gönderilen Roma elçilerinden bahsediyor. Olayın gerçekliği sorgulanır, çünkü Dio bu olaya atıfta bulu-

nan tek kaynaktır. Bununla birlikte, kısa bir açıklama Romalıların Hamilkar'ı "araştırmak" için bir heyet gönderdiğini iddia ediyor. Romalıların İberya'daki Hamilkar'ı resmi olarak ziyareti, "iki konsülün, biri kara ordusu ve diğeri 200 gemilik bir filo ile" İlirya'yı işgalinden önce gerçekleşti (Polyb. 2.11.1).²⁷ Roma delegasyonunun Hamilkar ile ilgili niyeti, Roma büyük bir askerî yolculuğa çıkarmadan önce, tüm diğeri sınırları güvence altına almak olabilir. Birinci Pön Savaşı'ndan sonraki on yılın sonunda, Kartaca'dan alınan savaş tazminatının son ödemesi, Romalı elçilerin Hamilkar'a yaptığı ziyarete denk gelmiş olabilir.²⁸

Heyet resmi bir elçilik şeklini aldı. İki taraf bir araya geldiklerinde Hamilkar, Romalılara, Sardunya'nın (MÖ 238'de) kendilerinden "çalınması" ve Kartaca'ya artan ödemeler dayatılmasının ona başka alanlara yayılmaktan başka çare bırakmadığını söyledi. Eğer bu durum gerçek ise, Hannibal'dan onlarca yıl önce Kartaca'nın İberya'yı fethinin, Romalılar tarafından bir tehdit olarak algılandığı anlaşılmaktadır. Toplantı, iki ülke arasında var olan gerginliğin iki savaş arası dönemde su yüzüne çıkmadığı anlamına geliyor. Hamilkar'ın Kartaca'daki güçlü konumu, Romalıların kendisiyle görüşmek için ilgilerini çekmiş olabilir. Hamilkar'ın artan nüfuzu, Kuzey Afrika'da Numidyalılar arasında çıkan isyan dolayısıyla daha görünür oldu. Hamilkar isyanı bastırmak üzere damadı Hasdrubal'ı gönderdi. Kartaca politikası, Barsid İberya'nın mali ve askerî desteğinden etkileniyordu.²⁹

Romalılarla yapılan görüşmeden iki yıl sonra, MÖ 229-228 kışında Hamilkar öldürüldü. Birçok eski kaynak, Livy'nin, Hamilkar'ın ölümünü "zamanında bir ölüm" olarak tanımladığını (21.1.1) ve olayın farklı versiyonları olduğunu söyler. Diodorus'un romantik açıklaması sıkça alıntılanır: Helice adındaki bir şehri kuşatmış olan Hamilkar, ilk başta dostça davranıp sonra bir saldırı başlatan yerel bir kralın hilesine kurban gitmiş-

tir.³⁰ Kahraman Hamilkar, ordusu ile birlikte iki büyük oğlunu (Hannibal ve Hasdrubal) kurtarmak için, düşman askerlerini kendi başına ordusundan uzaklaştırmış ve at sırtında derin bir nehre dalmıştır. “At sırtında nehirde can verdi” fakat oğulları kurtuldu (25.10.4). Cornelius Nepos, “modern Toledo yakınlarında bulunan Vettone adlı bir kabileye karşı savaşırken attan düştüğünü” söyler, Polybius sadece “en savaşçı ve cesur kabilelerin biriyle savaşırken can verdiğini” belirtir (*Ham.* 4.2).³¹

Hamilkar, Birinci Pön Savaşı’nda (MÖ 247) Sicilya’da komutayı aldığı anda “genç bir adam” (Cornelius Nepos, *Ham.* 1.1) iken, ölümü 40 ya da 50’lerin ortalarında herhangi bir yerde gerçekleşmiş olabilir.³² O, “cesur ve dahi, her iki hasletin en büyüğü olarak kabul edilmesi gereken general olarak tanımlanır ...” ve hatta yenilgi döneminde bile Hamilkar, Birinci Pön Savaşı’nın tartışmasız yıldızıydı (Polyb.1.64.6). Hamilkar tarafından fethedilen İberya madenlerinden gümüş ile basılan bir Pön şekeli, keskin karakterli kalın bir kaşa sahip, sakallı bir yüzü gösterir (Şekil 5).³³ Bu figür kesinlikle Herakles kılığında Kartaca tanrısı Melqart’ı temsil etmektedir, ancak tanrının olgun bir versiyonunun bu sakallı portresi, Hamilkar’a benzer özellikler de gösterebilir. Figür’ün Hamilkar olması zayıf bir varsayım olsa da, oğullarının onun efsanevi kahraman olarak hatırlanmasını istediğine inanmak ve her varsayımı dikkate almak gerekir.

Hamilkar, üçüncü yüzyılın en dinamik karakterlerinden ve başarılı ordu komutanlarından biriydi. En büyük oğlunun hayatında Hamilkar, etkileyici bir kahraman figürüydü. Hannibal onunla savaşarak, İberya’yı zayıflatmak için takip ettiği politikayı ve stratejik yaklaşımı izleyerek öğrenecekti. Gerçekten, Hannibal ile küçük kardeşleri Hasdrubal ve Mago, hayata birer çırak olarak hazırlandılar. Kahraman babalarının gözlerinin önünde öldürülmesi, özellikle de iki büyük oğul için acı olmalıydı.³⁴

Hamilkar'ın ölümünden sonra Kartaca'daki meclis, "ordunun komutasını damadı ve baş deniz subayı (*trierarch*) Hasdrubal'a teslim etti" (Polyb. 2.1.9). "Adil" olarak bilinen Hasdrubal, antik kaynaklardan birçoğunda kapsamlı bir açıklama yapılmadan hakkında çok sayıda düşmanca yorum olan bir adamdır. Hamilkar ve Hasdrubal arasındaki bağlantı MÖ 241 yılına kadar gider. Appian'ın Birinci Pön Savaşı'nın bitimindeki olayların karışık kronolojisi Hamilkar'ın "mahkemeye çıktığını ... düşmanları tarafından savaştaki olayları ele alış biçimi yüzünden" yargılandığını gösterir. Fakat devlet büyüklerinin çıkarını koruduğu için bu yargılamadan ceza almadan kurtulmuştur. Hamilkar Barka'yı destekleyen önemli yöneticilerden biri olan Hasdrubal, "Barka'nın kızı ile evlenmişti" (Appian, *İb.* 4).³⁵ Hamilkar'ın üç kızı vardı ve isimleri bilinmeyen kızlar stratejik ortaklarla evli idi (bk. Soy Ağacı). Hamilkar, kızlarının evliliği ile ilgili olarak, önde gelen Kartacalı politikacılar ve güçlü Numidya krallığına mensup Prens Naravas ile bağ kurdu.³⁶ Hasdrubal, halefi olarak hem önemli bir siyasi müttefikti hem de evlilik yoluyla Barsid ailesinin bir üyesiydi. İbery'a'da Hamilkar için doğal bir halef idi. On sekiz yaşında olan Hannibal ise, babasından daha başarılı olmak için henüz çok gençti.

Roma tarihçileri, bize Hasdrubal'ın karakterinin ilginç, ancak bulanık anlatımını bırakmışlardır. Hasdrubal bir tür restore edici gibi gözüküyor ve Kartaca'da politik gücünü büyük oranda halk meclisinde rüşvet ve nüfuzla satın almakla suçlanıyor (Cornelius Nepos *Ham.* 3.3). Politik olarak meclis desteğine güveniyordu ve Livy, Hasdrubal'ın İbery'a'da "Kartaca devletinin isteklerine" karşı liderlik konumuna getirildiğini iddia ediyor (21.2.4). Livy daha da ileri giderek Hasdrubal ve Hamilkar'ın arasında ailesel bir ilişkiden daha fazlasının olduğunu ileri sürerek Hasdrubal'ın karakterini hafife alır. Livy, "genç güzel görünüşüyle Hasdrubal, *diyorlar ki*, başlangıçta Hamilkar'ın ilgisini çekmişti" şeklinde,

ağır imalarda bulunur. Hasdrubal'ın Hamilkar'ın dikkatini çeken pasif bir karakter olduğu iması, erkekliğini ve dolayısıyla karakterini ve dürüstlüğüne baltalamak için yapılmıştır.³⁷ Hasdrubal'ın, Hamilkar'ın görev süresi boyunca, Kartaca ve İberya arasında gidip geldiğini ve onun güvenilir bir teğmeni ve damadı olduğunu biliyoruz. Hamilkar tarafından, İberya birliklerinin başında Numidya'daki isyanı bastırmak için gönderildi ve onun Kartaca'daki rolü belki de Barsid siyasi gücünün temsiliydi (Diodorus Sic. 25.10.3). Bu siyasi rolü gereği, Kartaca'daki karar vericileri, Barsid yanlısı kararlar vermeye zorlaması, kaynaklardaki olumsuz şöhretini açıklayabilir.

Hannibal on sekiz yaşındayken, artık süvari birliklerine komutan ve Hasdrubal'ın yardımcısı olarak daha aktif bir rol aldı. Livy'ye göre ilk ortaya çıktığında, kayınbiraderine yardımcı olan cesur bir yüzbaşıydı. "Yaşlı askerler, genç Hamilkar'ın geri geldiğini düşünüyorlardı; ifadesinde aynı dinamizmi, gözlerinde aynı gücü, aynı yüz ifadesini ve özellikleri gördüler ..." Livy'nin anlatımında Hannibal, babasını ve babasının askerlerine olan güvenini hatırlatır. Livy, "cesur veya cüretkâr bir sefer çağrısı yapıldığında komuta etmek için Hasdrubal'ın yerini alacak kimse yoktu, rütbeli ve rütbesiz askerler başka hiçbir komutanın altında daha güvende olamazdı" diyor (Livy 21.4.2-5).

Hannibal, kayınbiraderi adına Keltiberya topraklarında ilerlemeye devam ediyordu. Büyük Hamilkar'ın oğlu olmasına rağmen, sadece askerlerden biri gibi davrandı ve bu onunla askerleri arasında derin bir bağ yarattı. "Görevini bıraktığı tek zaman dilimi uyku haliydi, bu da yumuşak bir yatak üzerinde veya sessizlikte değildi, herkes onu asker pelerinine sarılmış, nöbet yerinde yerde yatarken görürdü." "Muazzam derecede yetenekli ve cesurdu, ister at üzerinde isterse yaya olsun, en iyi asker oydu. Savaşa ilk giren, savaşta en son kalan kişi o olurdu" (Livy 21.4.2-10). Bu atak

askere dair Livy'nin sözlerinden başka Hannibal'ın hayatındaki bu önemli safha ile ilgili çok az bilgi var. Bu dönemin İberya'da Kartacalılar için önemli bir zaman dilimi olduğunu biliyoruz. Babasının ölümüyle ailenin başına geçen bu genç adam, savaşa gidiyor genç erkek kardeşlerine savaş sanatı öğretiyordu.

Kartaca hükümdarlığındaki İberyalılar, Hasdrubal'a İberya prensinin kızı ile evlendiğinde "gücü sınırsız general" unvanını verdiler (Diodorus Sic. 25.12). Hasdrubal bu sırada Hannibal'ın kız kardeşiyle de evli idi ve kız kardeşin nerede olduğunu ve hâlâ hayatta olup olmadığını bilmiyoruz.³⁸ Hasdrubal İberya'da büyük bir iktidar elde etti ve bunu Kartacalı konumunu güçlendirmek için kullandı. Ancak Polybius, Romalı senatör ve Hannibal'ın çağdaşı olan Fabius Pictor'u anlatırken, Hasdrubal'ı Kartaca'daki hükümeti devirmek isteyen bir megaloman olarak niteliyor. Fabius bize İberya'da büyük bir egemenliğe sahip olan Hasdrubal'ın Afrika'ya nasıl geldiğini ve Kartaca anayasasını kaldırmaya ve hükümetin şeklini monarşiye dönüştürmeye kalkıştığını anlatıyor. Kartaca'nın yöneticileri Hasdrubal'ın meydan okumasını reddetti ve böylece İberya'ya "geri döndü ve orayı yönetti, Kartaca Senatosunu hiç dikkate almadı" demektedir (Polyb. 3.8.1-5). Otokratik yönetim iddialarını reddedersek ve Fabius Pictor'un Barsid ailesine karşı düşman olduğunu hesaba katarsak, Hamilkar'ın ölümünden sonra Hasdrubal'a yöneltilen ithamlar ve İberya'daki gücün ele geçirilmesiyle ilgili Kartaca'daki politik çatışmalara çok az ışık tutulmuştur.³⁹

Hasdrubal, 50.000 yaya, 6.000 süvari ve 200 filin bulunduğu bir orduyla Hamilkar'ın ölümünden sorumlu kişilerden intikam almak için derhal harekete geçti. Sonuçta Orissi (Oretani) kabilesi ve "onların on iki şehri ... eline düştü" (Diodorus Sic. 25.12). Hasdrubal'ın stratejisi kazanılan toprakların birleştirilmesi ve askeri müdahale ve yumuşak güç kullanımı ile İberya'ya doğru

yayılmayı esas aldı. İberyalı bir kabile reisinin kızını tercih ederek, evliliğini bile bu amaç için kullandı (Diodorus Sic. 25.12).⁴⁰ Aynı dönemde Hannibal da İmilce adında bir İber prensesle nişanlandı ve daha sonra evlendi. İmilce, Oretani halkının başkenti olan stratejik şehir Castulo'nun güçlü bir kabile reisinin kızıydı.⁴¹ Castulo, Kartaca bölgesinde önemli bir geçiş oluşturan Guadalquivir'in (Baetis) bir kolu olan Guadalimar nehri kıyılarında bulunuyordu. Bölgenin zengin maden kaynaklarına bağlantısı vardı (Harita 2). Hannibal'ın evliliği, Castulo halkının bağlılığını elde etmek için kullanıldı. Hamilkar'ın dahil olduğu Barsid ailesi ile İber halkı arasındaki aile bağları onların güç ilişkilerini açıklamaktadır. İberya'da müttefikler için kişisel sadakat çok önemliydi ve aile bağları Kartaca ile bağlantıları pekiştirdi.⁴²

Barsid hanedanının modern İspanya'ya yaptığı kalıcı katkılardan biri, Murcia bölgesinde güneydoğu kıyılarındaki Yeni Kartaca (Cartagena) şehridir. Diodorus, Hasdrubal'ın "deniz kıyısında bir şehir kurduğunu ve buna Carthago Nova" dendiğini yazar (25.12).⁴³ Yeni Kartaca, MÖ 229 ile 228 tarihlerinde (MÖ 225 de olabilir; kaynaklarda farklılık söz konusu) daha önceden var olan bir İberya şehrinin yerinde Kartaca İberyası'nın başkenti olarak kuruldu. Yeni Kartaca, mükemmel konumuyla ve Akdeniz'den Kartaca'ya yelken açma kolaylığıyla öne çıkan bir cazibe merkeziydi. Yeni Kartaca'daki limanlar, hâlâ Batı Akdeniz'in en iyi limanlarıdır ve iki doğal liman, heybetli tepelerle çevrilidir. Modern Cartagena şimdi İspanyol donanmasına ev sahipliği yapmaktadır ve MS on altıncı yüzyıldan bu yana İspanya'nın en önemli donanma limanlarından biridir.

Polybius, MÖ ikinci yüzyılın ortalarında, kurulalı henüz yüzyıl olmayan Yeni Kartaca'yı ziyaret etmiş ve şehri tanımlamıştır.⁴⁴ Edindiği izlenim heybetli bir şehir olduğudur; "... güneydoğuya bakan ve girişte yaklaşık yirmi iskele uzunluğunda (yaklaşık 3,6

km) ve on iskele (yaklaşık 1,8 km) genişliğinde bir körfezden bahsetmektedir”. Körfez bugün de aynı kalmıştır ve doğal özellikler güvenli ve korunaklı bir liman sağlamıştır. “Ağzında her iki tarafta da sadece dar bir geçit bırakan bir ada bulunmaktadır ve bu ada deniz dalgalarını kırmaktadır, bütün körfez mükemmel bir şekilde sakindir.” Şehir “körfezin en kuytu köşesinde yarımada şeklindeki bir tepede” bulunuyordu (Polyb. 10.10.1-5). Arkasındaki tepeler derin limanlar onu fırtınalardan koruyordu.

Yeni Kartaca’daki etkileyici Kartaca siperleri, kazı çalışmalarında çıkarılmış ve bunlar kentin büyüklüğü hakkında fikir vermiştir. Şehrin kara tarafını çevreleyen istihkâm aralarında boşluk bulunan iki paralel duvardan oluşuyordu ve büyük taş bloklarından yapılmıştı. Duvarlar günümüzde bazı yerlerde üç metreye kadar yükselir ve ilk yapıldığı zaman on metre boyunda olduğu tahmin edilmektedir. Yeni Kartaca duvarları kentin tarihi için kanıt olarak kullanılabilecekse, üçüncü yüzyılın savunma mimarisindeki en gelişmiş teknikle inşa edilmiştir.⁴⁵ Kent, yıkılışına kadar İberya’daki Kartaca İmparatorluğunun güç simgesi ve başkenti idi. (Polyb. 3.15.3). Hannibal, kuruluşundan İtalya’ya gidişine kadar burayı üs olarak kullandı ve burası Barsid hanedanının mükemmel başkentiydi. Şehir bölgedeki madencilik kasabalarıyla bağlantılı olan nehirlerin yakınında ve Kuzey Afrika’ya kolay erişim için elverişli bir konumdaydı (Polyb. 2.13.1-2). Konumu itibarıyla yeni kazanılan İberya toprakları bu şehre bağlandı.

Hasdrubal yönetimindeki bu yeni ve prestijli şehrin inşası İberya ve Kartaca’da Barsid hanedanının gücünü artırdı. Kent, Kartaca’nın otoritesinin ve refahının bir ifadesiydi. Yeni Kartaca’nın en tanınmış tepesinde, tanrı Eshmun’a ait bir tapınak vardı ve onun varlığıyla şehir, Byrsa tepesinde ibadet edilen Eshmun’un bulunduğu bir Kartaca manzarası yansıtıyordu.⁴⁶ İkinci büyük tepede, Hasdrubal sarayı adı verilen “ihtişamlı” bir bina bulunuyordu (10.10.9-

10). Bu iki önemli bina kent manzarasına hâkimdi. Kartaca döneminde kentsel nüfusun ne kadar olduğu konusu tartışmaya açıktır. Yeni Kartaca, İberya yarımadası için önemli bir merkez olur ve muhtemelen sahil boyunca ancak Massalia ile kıyaslanabilir.⁴⁷

Yeni kurulan liman şehri “İberya’daki Kartaca İmparatorluğunun simgesi ve başkenti” olarak inşa edildi (Polyb. 3.15.3).⁴⁸ İberya’daki Kartacalı lider Hasdrubal yerel egemenler ve otokratlar arasında ikili bir role sahipti: İberyalılar arasındaki yerel egemen otokrat ve aynı zamanda Kartaca’nın temsilcisi. Bu iki rol bir arada olabiliyordu. Hasdrubal MÖ 226 yılında Roma Senatosundan bir heyeti karşıladığında, Kartaca’nın temsilcisi rolündeydi. Toplantı, yazın sonlarında ya da sonbaharda gerçekleşti ve iki taraf Ebro Anlaşması olarak bilinen yeni bir anlaşmaya vardılar. Anlaşma, Kartaca askerlerinin Ebro nehrinin kuzeyine doğru silahla girmemesi üzerindiydi (Polyb. 2.13.7) (Harita 2). Antlaşmanın arka planında Roma yaklaşımının, Kuzey İtalya’nın fethi ile ilgilendikleri ve Alplerin ötesinde Gal tehdidiyle karşı karşıya oldukları bir dönemde, İber yarımadasında bir Kartaca iktidarını içerdiği açıktı. Bu, Romalıların (ya da kıyılardaki Massali müttefiklerinin), o zamanlar İberya’da kontrol ettikleri bölgeden daha kuzeyde Kartaca etkisinin artması konusunda endişe ettiklerini göstermektedir. Polybius, “Romalılar o sırada ... Kartaca’ya emir vermek veya onunla savaşa girmek için girişimde bulunmadı, çünkü bir Kelt işgali tehdidi ile karşı karşıya idiler (2.13.3-5). Polybius, Roma’nın er ya da geç Kartaca ile savaşa girmeyi düşündüğünü, ancak bu yıllarda İberya’daki Kartaca ile anlaşma yapmanın Roma için daha faydalı görüldüğünü söylemektedir.”⁴⁹

Ebro Anlaşmasının imzalanması konusundaki Kartaca yaklaşımını anlamak çok zordur. Polybius, Kartaca’nın böyle bir belgeyi imzalamadaki sebeplerinin neler olduğuna değinmedi ve kafalarda pek çok soru kaldı. “Kartacalılar Ebro’yu silahsız geçme

niyetinde olduklarından” (Polyb. 2.13.7), burayı İber yarımadasındaki güçleri için doğal bir sınır olarak mı kabul ettiler? Veya Romalılar gibi, İber yarımadasında bir dönem için hegemonik kontrollerini güçlendirerek kârlı çıkmayı bir yöntem olarak mı görüyorlardı? Kartacalılar da Romalılara şartlar dayattı mı? Belki Romalıların Ebro’nun güneyinde kalan topraklara müdahale etmemelerini sağlamak istemişlerdi. Kartacalılar, MÖ 226 yılındaki antlaşmayı nehrin güneyindeki hegemonyalarının Roma tarafından kabul edildiği ve aynı şekilde Roma’nın (veya Roma müttefiklerinin) kuzeydeki etkisini kabul ettikleri şeklinde görmüş olmalılar. Hasdrubal’ın Kartaca güçlerinin Ebro’dan daha ilerisine uzanmasına gerek olmadığını düşünmesi ve iki ülke arasında paylaşım politikaları izlemeye istekli olması mümkündür. Bilinmesi zor olan şey, Polybius’un anlattıklarının, sonraki savaşın başlangıcı için Roma’nın gerekçelerine ne kadar uydurulmuş olduğudur. Antlaşmayı bozduğu için Kartaca’ya yapılacak Roma suçlamalarının kalbinde Ebro yer alacaktır. İki taraf da antlaşmayı bozmak için benzer nedenlere sahip olabilirler, ancak konunun ayrıntıları yüzyıllardır tartışılmalıdır.⁵⁰

MÖ 222/221’de, Ebro Anlaşması’ndan dört yıl sonra, Hasdrubal, İberyalı bir muhalif tarafından öldürüldü. “Kartacalılar onun yerine Hannibal’ı İberya’da en üst düzey komutan olarak atadı; gençliğine rağmen onu seçtiler, çünkü cesur bir ruhu, hızlı ve işlek bir zekâsı olduğunu zaten göstermişti” (Polyb. 2.36.3). İberya’da Kartaca iktidarı böylelikle Hamilkar’ın oğlu, yirmi beş yaşındaki Hannibal’a geçti. İlk olarak İberya’daki Kartacalı birlikler tarafından lider olarak seçildi, daha sonra senato ve Kartaca halkı “oybirliği ile askerlerin seçimini onayladı” ve atamayı tasdik ettiler (Polyb. 3.13.3-5). Yirmi beş yaşında genç bir adam olmasına karşın karşılaşacağı zorluklara tamamen hazırdı. Hannibal, komuta etmek, Kartaca ordusunu yönetmek ve babasından ve kayınbiraderinden sonra yönetime gelmek üzere eğitilmişti.

Hasdrubal'ın liderliğinin yedi yılı boyunca onun yardımcılığı görevini yürütmüştür.⁵¹

Hannibal, İberya'daki Kartaca'nın siyasi ve askerî gücünü tam kontrol altına almaya hazırды. MÖ 221 yılında Hasdrubal'ın yerine geçtiğinde, tıpkı babası ve kayınbiraderi gibi mücadeleye başladı. Oybirligi ile Hannibal'ı komutan olarak seçen askerler, onun komutasında Olcades kabilesindeki önemli ayaklanmayı bastırmak için yola koyulmuşlardı (Harita 2). Ordularıyla en önemli kent Althaea'nın önünde kamp kuran Hannibal, bir dizi saldırı ile kentte yaşayanları dehşete düşürdü ve şehri hızla ele geçirdi. Sonuçta, bu kabilenin geri kalan kasabalarının, daha fazla direniş olmaksızın "yıldırılması ve Kartaca'ya teslim olması sağlandı". Hannibal, ardından İber yarımadasında daha büyük bir başarıyla daha ileri adımlar attı. "Kasabalara haraç ödetti ve bol miktarda para kazandı, Yeni Kartaca'da kış kalesine çekildi" (Polyb. 3.13.4-7).

Hannibal'ın bir general olarak başarısının anahtarı, birliklerinin sadakatinde yatıyordu ve askerlerine "fazlasıyla cömert davranıyordu, hemen bir ödemede bulundu ve daha fazla ödeme sözü verdi". Hannibal kendisiyle ilgili "büyük bir iyi niyet uyandırmayı başardı ... ve bu yolla geleceğe ümitle bakılmasını sağladı" (Polyb. 3.13.8). Askerlerinin bağlılığı Hannibal'a yenilmezlik havası kattı. Hannibal büyük riskler üstleniyor ve planlarını yerine getirmek için imkânsız olanı başarabileceğine inanacak bir orduya ihtiyaç duydu. Zaferlerini, cesurca, inisiyatif alarak, rakiplerinden daha iyi düşünerek ve kendi becerileri üzerine kumar oynayarak elde etti. Askerlerinde uyandırdığı derin bağlılık duygusu, ona mümkün olan en büyük başarı şansını verdi.

Hannibal, MÖ 221/220 kışını muhtemelen eşi İmilce ile Yeni Kartaca'da geçirdi. Çift, İberya'daki Kartaca gücünün, Barsid ailesinin ve yerel müttefiklerin simgesiydi. Hannibal, İmilce'nin

şehri olan Castulo ile Hasdrubal'ın görevde olduğu zamandan beri süren ittifaktan birkaç yıl önce evlenmiş olabilir (Livy 21.11.13 ve 24.41.7). Roma kaynaklarında 220 yılında (Silius Italicus 4.770-790) "ilk ve tek oğlundan" söz edilmesine rağmen, bu pek inandırıcı değildir, muhtemelen çiftin başka çocukları da vardı.⁵² Kentteki kış aylarında Hannibal ve karısı için bir saray yapılmış olabilir. Hannibal'ın genç Kartacalı meslektaşları ve müttefik İber birliklerinden komutanlar, zamanlarını bir sonraki harekât sezonuna hazırlanmak için harcadılar. Hannibal, Kartaca'dan gelen temsilcileri, casusları ve elçileri kabul etmenin yan ısıra, adeta Kartaca toprağında adalet dağıtmıştı.

MÖ 220 yılının ilkbaharında, Hannibal bu kez Vaccae kabilesine karşı taarruza geçti (Polyb. 3.14.1). Hannibal, modern zamanların Salamanca bölgesinin derin iç kesiminde bulunan önemli Hermandica kasabasını hızla ele geçirdi.⁵³ Bu başarılar, bir komutan olarak Hannibal'ın askerî dehasının erken birer göstergesidir. Hannibal'ın çevresinde büyüyen efsane, fetihler yaptığı ve İberyalı düşmanlara karşı acımasızca savaştığı daha ilk yıllarda ortaya çıkmıştır.⁵⁴ Bir lider olarak şöhreti ve bir komutan olarak askerî yeteneği onu, on yıldan fazla bir süre neredeyse karşı konulamaz kıldı.

MÖ 220 yılında yaşanan bir olay, Hannibal'ın dehasını ve ataklığını mükemmel bir biçimde gösteriyor. Bir seferden Yeni Kartaca'ya dönerken, Carpetani kabilesinden (Tagus nehri kuzeyinden bir dağ kabilesi) bir ordu tarafından baskına uğradı. Hannibal hemen harekete geçti ve Carpetani birliği tarafından takip edilerek Tagus'un uzak tarafına çekildi. Suyu bir tampon olarak kullandı ve kırk fili düşmana karşı meydan okumak için ön sıraya koydu. Polybius, "barbarların çeşitli noktalarda geçişi nasıl zorladıklarını ve sudan çıkınca çok sayıda kişinin filler tarafından öldürüldüğünü" anlatıyor.⁵⁵ Nehrin uzak kıyısında düşman ordusunun geri kalanı, "nehrin karşı tarafındaki Hanni-

bal birliklerinin nehri geçerek taarruz edişini ve yüz binden fazla kuvvetin kaçışını sadece seyrediyor” (Polyb. 3.14.2-10).⁵⁶

Komutanlığından bir yıl sonra Hannibal, babası ve kayınbiraderinden daha fazla İberya içlerinden yeni topraklar fethetti. Kartaca güçlerine direnmenin imkânsız olduğunu kanıtladı ve “Saguntum halkı hariç, Ebro’nun güneyinde kalan diğer kabilelerin hiçbiri onunla karşılaşmayı göze alamadı” (Polyb. 3.14.9). Saguntum, Yeni Kartaca’nın 250 kilometre kuzeyinde, Ebro’nun 135 kilometre güneyinde (Harita 2) denize yakın yüksek bir sırt üzerinde önemli bir kasabaydı. Bu şehrin etrafında, Hannibal’ın komutasındaki ilk yıllarda Kartaca ve Roma’yı tekrar savaşa kıskırtan birtakım olaylar cereyan edecektir.⁵⁷

Hannibal’ın gelecekteki düşmanlarıyla karşılaştığı ilk kayıtlı tarih 220 yılıydı.⁵⁸ Hannibal başarılı seferinden Yeni Kartaca’ya döndüğünde, senatodan üst düzey delegelerden oluşan Roma elçilerini onu beklerken buldu. Şehir, başarılı bir harekâttan sonra dinamik komutanın ve birliklerin geri dönüşüyle meşguldü. Aktif limanlar ve çok kültürlü nüfus Roma delegelerini muhakkak etkilemiş olmalıydı. Ayrıca belki de şehirde gördükleri güvenenden endişe duyuyorlardı. Hannibal Romalıları huzuruna kabul etti. Senatonun bu önemli adamları büyük bir yetkiye sahipti ve saygıyla muamele görmeleri bekleniyordu. Romalıların arasında, eski konsül P. Valerius Flaccus ve eski elçi Q. Baebius Tamphilus da vardı.⁵⁹ Seferden hemen sonra genç ve kendine güvenen Hannibal ile olgun, tecrübeli Roma senatörleri arasındaki görüşme düzgün gitmedi. Büyükelçiler Hannibal’a Saguntum’un iç işlerine karıştığı için sitem ettiler. Görevleri “Hannibal’a Saguntum halkını barış içinde Roma’nın müttefikleri olarak terk etmesi için resmi bir uyarı yapmaktı” (Livy 21.6.3-6). Hannibal elçileri küçümseyerek bunu reddetti. Onlara ikiyüzlüler dedi ve onları Saguntum’un iç işlerine karışmakla suçladı. Roma müda-

halesinin Saguntum'daki Kartaca yanlısı vatandaşların ölümüne yol açtığını iddia etti.⁶⁰ Tarih, Hannibal'ın davranışlarını düşüncesizlik, acelecilik ve gençlik cehaleti olarak değerlendirdi. Polybius da, Roma elçileri ile müzakerelerde bulunabileceğine, ancak bu fırsatı değerlendirmede başarısız olduğuna (ya da bunu istemediğine) inanır.⁶¹ Hannibal yaptıklarını, "adaletsizlikle kurbanların ölümüne sebep olanları asla görmezden gelmemek şeklindeki eski bir Kartaca ilkesi" ile savundu. Romalılar, Hannibal'ı tekrar Saguntum'a müdahale etmemesi konusunda uyardılar ve aynı mesajı vermek için Kartaca'ya yelken açtılar. Hannibal da, Kartaca'ya "talimatlarını sormak" ve "Romalıların bölgedeki Kartaca müttefiklerine müdahale ettiğini" belirtmek üzere rapor gönderdi (Polyb. 3.15.8).⁶² Polybius, Romalıların bu gelişmeden itibaren savaşın kaçınılmaz olduğuna inandıklarını ve Kartacalılarla İber yarımadasında savaştıklarını iddia eder.⁶³

İki taraf arasındaki sorun, resmi bir Roma-Saguntum dostluğunun (*amicitia*) varlığına dayanır. Romalılar, Hannibal'ın müttefikleri Saguntum'a müdahale ettiğini ve bu nedenle Kartacalıların saldırgan olduğunu iddia eder. Kartaca'nın argümanı ise, Saguntum'un Ebro nehrinin güneyinde yer aldığına ve bu nedenle Roma ile yapılan antlaşmaya dâhil olmadığına dayanır. Kartaca, Saguntum'un hem kentte hem komşu kabileler arasında Kartacalı müttefiklerine saldırganca davrandığını iddia etti. 226'da yapılan Ebro Anlaşması'nın ayrıntıları bu argümanlarda kilit öneme sahiptir. Bilindiği kadarıyla Ebro Antlaşması'nda Saguntum şehriden bahsedilmemiştir, ancak kentin Kartaca'nın etki alanında olmasına rağmen, 226 ve 219 arasında Roma ile kent arasında, bir ilişki kurulduğu anlaşılıyor. Akla yatkın bir senaryo, Saguntumluların Kartaca etkisinin artmasından tedirgin oldukları ve onların dengi olarak Romalıları başvurdıklarını ya da Roma'nın müttefikleri Massalileri devreye soktuklarını göstermektedir. Romalılar ve Saguntum'un ittifaklarını ne zaman kurdukları konunun kalbidir.

Polybius'un "Saguntum'un Hannibal zamanından çok uzun yıllar önce Roma'nın korumasına kavuştuğunun kabul edilen bir olgu olduğu" iddiası, sorunun kavranmasına çok az katkı sağlar (3.30.1).⁶⁴

Çatışmaya varan olaylarda, Saguntum ile Kartaca müttefiki komşu bir kabile (220 ya da daha önce) karşı karşıya geldi.⁶⁵ Anlaşmazlığın sebebi hakkında elimizde bilgi yoktur, ancak İberya'da Kartaca hegemonyası genişledikçe, şehir yönetimleri ve devletler doğal olarak kutuplaştı. Kartacalıların yakın çevrelerinde artan etkisinden dolayı bir tehditle karşı karşıya kaldıklarını hisseden Saguntumluların bir kısmı Romalılara destek için başvurmuş olabilir. Saguntum ile Roma ittifakı muhtemelen 223 yılından önce başlamamıştı.⁶⁶ Roma'yı Kartaca'nın artan gücü için bir denge olarak gören Saguntumlular vardı, fakat şehir içinde Kartaca yanlısı hizipler de vardı. Bir noktada (223 ile 220 arasında herhangi bir zamanda) Romalılar bir iç çatışmaya taraf oldular ve görünüşe göre Kartaca yanlısı grubun üyeleri olan ve Saguntum'da önde gelen bazı adamlar öldürüldü. Dolayısıyla birbirine bağlı ve Hannibal'ı Roma ile karşı karşıya getiren iki olay vardı; biri iç işleriyle ilgiliydi, diğeri komşu bir kabileyi içeriyordu. Bölgesel bir anlaşmazlığın daha büyük güçler çağırarak çözülmesi, üçüncü yüzyılda olağandışı bir olay değildi, ancak olayın mahiyetine ilişkin kaynaklarda yeterince bilgi yoktur.⁶⁷

Hannibal Yeni Kartaca'da kışladı ve 219 baharında Saguntum'u kuşatmak üzere yola çıktı (Polyb. 3.17.9; Livy 21.15.3). Bereketli bir düzlükle çevrili bir sırtın üst kısmında bulunan Saguntum, güçlendirilmiş ve saldırıya direnmek için tahkim edilmişti. Konumu o kadar güvenliydi ki, Saguntum'un tarihindeki diğer tek başarılı kuşatma Napolyon Bonapart'ın ordusunun 1811 yılındaki Yarımada Savaşı'nda şehri ele geçirmesiyle gerçekleşti. Hannibal'ın kuşatması yaklaşık sekiz ay sürdü. Böylesi bir saldırıya direnmek üzere inşa edilmiş bu şehre uzun ve zorlu bir saldırı yapıldı.

Saguntum'un duvarlarını aşamayan Hannibal, uzun bir kuşatmaya girme konusunda ağır dersler edindi ve daha sonra aynı şeyi İtalya'da yapmaktan kaçındı. Kesin tarihler belirsiz olmakla beraber, sefer Mart sonu Mayıs başı arasında bir tarihte başlamış, Aralık 219 veya Ocak 218 tarihine kadar sürmüş olabilir.⁶⁸

İlginçtir ki, Romalılar kuşatma boyunca müttefiklerine yardım edecek hiçbir şey yapmadılar. Bu konuda Roma'da bazı kararsızlıkların veya felaketlerin göstergesi olabilir. 219 yılının Ocak ayında, Romalılar yıllık konsüllerini seçtiler ve konsüller Mart ayında göreve başladılar. Roma'nın tutumu konusundaki tartışmanın ve kararsızlığın Saguntum ve Roma arasındaki belirsiz ilişkiden ve bu müdahalenin önceden var olan sözleşmeye dayalı olup olmadığından kaynaklanıyor olması da muhtemeldir.⁶⁹ Bu olaylarla ilgili daha şüpheli bir bakış açısı, Romalıların Saguntum'u yem olarak kullanarak Hannibal'ı savaşa kıskırttığını söyler.

Hannibal'ın Saguntum'a yaklaşımı, Hamilkar, Hasdrubal ve üçüncü yüzyılda Akdeniz'de faaliyet gösteren generallerin kullandığı yöntemle uyumluydu. Bir antlaşma veya ittifak mümkün olduğunda, merhamet gösterilirdi. Direnerek düşen bir şehri, düştükten sonra sert bir muamele bekleyebilirdi ve Saguntumlular şiddetli bir direniş gösterdi. Livy'nin anlatımı olayları detaylandırmış olup, Saguntum kuşatması Silius Italicus'un epik şiiri *Punica*'da en ayrıntılı şekilde ele alınmıştır.⁷⁰ Şair, Hannibal geniş karaltı şeklinde ortaya çıktı, "önce savaş trompetleri dehşete düşmüş Saguntum'un kapılarında duyuldu ve o bu savaşı, daha büyük bir savaş için hevesle seçti", diye yazdı. (*Pun.* 1.271-272).

Kartacalılar şehre üç yönlü bir saldırı düzenledi ve sapan, mancınık, platformlar ve saldırı kuleleri gibi en gelişmiş kuşatma araçlarını kullandılar. Saguntumlular savunma konusunda kararlıydı ve kendi silahlarını kullanarak Kartaca birliklerinde kayba neden

oldular. Livy'nin *phalarica* dediği bu silah; ucunda bir zincir ve ziftli bir keten sarılmış olan bir çeşit ateşli demir bir mızraktır. Mızrak kısmı 1 metre uzunluğundaydı ve bir adamın zırhını ve vücudunu delip geçebiliyordu (Livy 21.8.10-12). *Phalarica*, vücuttan önce kalkana çarpmış olsa bile, “alevler askerın kalkanını düşürmesine ve diğer silahlara karşı savunmasız kalmasına, panikle öldürülmesine” neden oluyordu.

Saguntumlular, kent duvarları Kartacalıların kararlı saldırılarıyla zayıf düşünce iç kalelerine çekildiler. Hannibal “dikkatsiz bir şekilde duvara yaklaşırken, uyluğundan aldığı ciddi bir mızrak yarasıyla yere yıkılır” (Livy 21.7.10). Yara o kadar kötüydü ki, iyileşmek için savaş alanından geçici olarak çekilmesi gerekti, ancak kuşatmanın büyük kısmında “cesaret vermek için şahsen oradaydı” ve şehir alındığında büyük savaş ganimetlerini dağıtma sözü vermişti (Livy 21.11.3-5).

Hannibal kuşatmayı yalnızca bir kez terk etti. Castulo bölgesinde Oretani ve Carpetani arasında bir çatışmayı yatıştırmak için ordusunun bir kısmıyla oraya gitmek zorunda kaldı. Eşi İmilce'nin bu bölgeden geliyor olması, bu durumla kişisel olarak ilgilenmek istediği anlamına gelir (Livy 21.11.13 ve 24.41.7). Yokluğunda, komutayı Himilko'nun oğlu Maharbal'a bıraktı.⁷¹ Sonunda, MÖ 219'un bitimine doğru, sekiz uzun ayın nihayetinde, Saguntum artık dayanamadı. Roma'dan veya diğer müttefiklerden herhangi bir yardım gelmeyince şehir düştü. Nüfus dağıldı, kalanlar katledildi veya köle olarak satıldı.

Cesur, temiz çocuğu Saguntum'un
O büyük yılda buraya geldin,
Azametli Hannibal sen taç giydin
Öfkenle ölümsüz şehri yerle bir ettin.

Ben Jonson (c. 1572-1637)⁷²

Saguntum kentinin ele geçirilmesi, Roma tarihi boyunca yankılanan efsanevi bir olay haline geldi. Livy'nin tarihinde Roma destanlarında Truva kuşatmasına paralel olarak anlatılan bu olay, büyük bir Kartaca öfkesi olarak tasvir edilmiştir. Livy için Hannibal'la savaş yapmanın gerekçesi buydu.⁷³ Saguntum'un ele geçirilmesini anlatmak, Romalıların yaptıklarını eski Yunanlıların kahramanlarının yaptıklarına benzeşen destansı bir savaş hikâyesini başlatır. Hikâye, tarihte o kadar çok yankı buldu ki, on yedinci yüzyıl İngilteresi'nde Ben Jonson'un şiiri, "öfkesiyle" Kartacalıları Roma'ya sürüp savaş başlatan "azametli Hannibal'ın" bir portresini çizer. Jonson, kimin savaşı başlatmada sorumluluk sahibi olduğu ve kimin "doğrunun" yanında olduğu konusunda hiç şüpheye yer bırakmaz.⁷⁴

Saguntum'a Roma desteğinin gelmemesi konusunda ortaya atılması gereken pratik sorular söz konusudur. Bu kadar büyük bir öfke varsa, Roma neden müttefiklerinin yardımına gitmedi? Livy'nin karışık kronolojisi, kendisinin (veya kaynaklarının) Roma kararsızlığının üstünü örtmeye ve 220-219 olaylarını geçiştirmeye çalışmaktan sorumlu tutuldu. Aslında Livy, kronolojinin mantıklı olmadığını ve olayları bir araya getirmede sıkıntı yaşadığını itiraf etmektedir (21.15.3-6). MÖ 219 yılında Romalılar, eskiden müttefikleri olan Pharoslu Demetrius'un İliya'da yeni Makedonya Kralı V. Philip ile ittifak kurmasından rahatsız oldular. Romalıların 219 yılının baharında konsülleri Lucius Aemilius Paullus'u, komutasında bir "kuvvetle" İliya'ya gönderdiğini biliyoruz (Polyb. 3.16.7). Belki de Hannibal, Romalılar doğuya bakarken Saguntum'a karşı şansını kullanmıştı (Polyb. 3.16.5-7).⁷⁵ Polybius, kaynaklarından duyduğu hayal kırıklığını "berber dükkânı dedikodusu" (2.20.5) olarak nitelendirdi. Özellikle Sosylus ve Chaereas Romalıların Saguntum'daki durum karşısında ellerinin ayaklarının dolaştığını iddia etmişlerdir.⁷⁶ Olayların belirli bir anlatıya uyacak şekilde uyarlandığından ve suçun Hannibal'ın omuzlarına yüklediğinden şüphe yok gibi görünüyör.

Saguntum'un ele geçirildiği haberi nihayet Roma'ya ulaştığında, büyük ihtimalle MÖ 218 yılının Şubat/Mart aylarında, Roma Senatosu muhtemelen bir sonraki eylemlerinin ne olacağını tartıştı. Kayıtlar, "Pönler eski düşmanları olmasına rağmen ..." savaşa giden yolda oybirliği olmadığını gösteriyor (Livy 21.16.5). Senatodan bazıları, hemen savaş talep eden L. Cornelius Lentulus gibi saldırgan bir tutum takındı. Lentulus, "Kartaca ordularına karşı savaş için gecikmeden oy kullanmaları ve orduları ikiye bölüp İberya'ya ve Afrika'ya göndermeleri gerektiğini belirtti" (Zonaras 8.22.2-3). Diğerleri savaş için daha az istekliydiler. Q. Fabius Maximus yönetimindeki ılımlı politikacılardan oluşan bir hizip, savaşın kesinlikle gerekli olmadığını, önce elçi göndermelerini ve Kartacalıların hatalı olmadıklarına dair elçilerini ikna ederse Romalıların sessiz kalması gerektiğini, fakat hatalı oldukları anlaşılırsa, Romalıların onlara karşı savaş ilân etmesi gerektiğini söyledi ve ekledi; "o zaman savaş sorumluluğunu onların üstüne yıkabiliriz" (Zonaras 8.22.2-3).⁷⁷ Romalıları suçu tamamen Hannibal'a atmaya ve düşmanlıktan Kartaca'yı sorumlu tutmaya istekliydiler. Fabius Maximus'un niyeti, Romalıları savaş başlatmakla ilgili yükümlülükten kurtarmaya çalışmaktı. Savaşın başlamasının nedenleri o kadar karışıktı ki, Polybius savaş ilân edilmesi konusunda herhangi bir tartışmanın olmadığını ve "bir heyetin derhal Kartaca'ya gönderildiğini" söyler (3.20.1-7).⁷⁸

Aynı dönemdeki Kartaca Senatosunda da tartışmalar başlamış olmalı, ancak ayrıntılar Roma'da olduğundan daha az açıktır. Belli ki, Kartaca yöneticileri de Romalıları gibi yeni bir savaş konusunda ikiye bölünmüştü. Roma ve Kartaca liderlerinin bir kısmı savaşı önlemek için bir araya gelmiş bile olabilirler.⁷⁹ Barsidler'in eski düşmanı olan Hanno, Livy'nin bize netlikle anlattığına göre, Kartaca Senatosunda eleştiriler yaptı ve Roma ile başka bir savaşın getireceği yıkım konusunda uyardı. Hanno, Saguntum'un kaderini Kartaca'nın (Livy 21.10.4-13)⁸⁰ nihai ka-

deriyle ilişkilendirmişti. Kartaca Senatosunun çoğunluğu yine de Hannibal'ın arkasındaydı ve sürekli olarak Kartaca'nın kuyusunu kazmaya çalışan Roma'dan şüpheleniyorlardı. Barsid liderlerinin büyük başarıları Kartacalıların şu anda kendi komutanlarına sırt dönmelerinin neredeyse imkânsız olduğu anlamına geliyordu. Dolayısıyla hem Kartaca hem de Roma, fetih ve genişlemeye devam etme konusunda kararlıydılar. Taraflardan hiçbiri çatışmadan geri çekilemezdi.

MÖ 218'de Kartaca'ya gönderilen Roma elçilerinin görevi, Kartaca'yı savaş ilân etmeye zorlamak gibi görünüyor. Bu, iki üst düzey konsülün de bulunduğu beş kişilik bir heyetti.⁸¹ Görüşme Kartaca Senatosunda gerçekleşti ve iki ülke arasındaki antlaşmaların teknik yönleri ve anlaşma koşullarını kimin bozduğu hakkındaki iddialar ve karşı iddialar üzerine odaklandı. Her iki taraf da diğerini suçladı. Romalılar kesinlikle İberya'yı Kartaca'dan kazanılacak büyük bir ödül olarak gördüler.⁸² Roma elçileri Hannibal ve onun akıl hocalarının Roma'ya teslim edilmesini talep eden bir ultimatom verdiler. Hannibal'ı teslim etmenin İberya'ya el koyma olacağını Kartacalıların bilmeleri gerekirdi ve bu imkânsız bir talepti. Hannibal'ın Akdeniz'de kontrol ettiği bölge, Kartaca'nın Afrika topraklarından daha büyüktü.⁸³ Romalılar Kartacalıların savaştan kaçınmasını imkânsız hâle getirdiler. Kartaca Senatosunda, Roma elçilerinin kıdemli üyesinin togasına sarınmış olarak konuşma yapması dramatik bir manzaraydı. "Hem savaş hem de barış istediğini" ve ikisinden hangisini seçerlerse onu ilân edeceğini söyledi. Kartaca *sufeti* (baş magistrat) meydan okuyarak, elçinin Romalıların istediğini söylemesi gerektiğini belirtti. Roma elçisi savaşı seçti ve Kartaca senatörlerinin birçoğu bir anda "kabul ediyoruz" diye haykırdı (Polyb. 3.33.14). Bu görüşmenin sonucu MÖ 218 yılında Kartaca'nın Roma ile tekrar savaşa girmesi idi. Saguntum'un ele geçirilmesi Romalılar için, hazırlık aşamasında olan bir savaş için mükemmel bir fırsattı.

Bununla birlikte, hiç düşünmedikleri şey, bu savaşın İtalya'da yapılacağı ve kendi güçlerini köklerinden zorlayacağıydı.

Polybius ve Livy, Hannibal'ın iktidara gelmesinden sonraki ilk planının Roma'ya karşı savaş yapmak olduğunu ve yaptığı her şeyin bu amaca hizmet ettiğini iddia ediyorlar. Livy (21.10.4), "iktidar için yanıp tutuşan ve bunun için tek bir yol gören bir genç adam" ifadesini kullanıyor. Polybius, Kartacalıların ve özellikle Hannibal'ın hatalı olduğuna inanıyor, "Roma ve Kartaca halklarının başına gelen her şey tek sebepten kaynaklanıyor –bir adam ve bir zihin– Hannibal'dan bahsediyorum" diyor (9.22.1). Livy için "Hannibal, komutan olarak ilân edildiği andan itibaren, sanki Roma'ya savaş açmaya karar vermişti" (21.5.1). Ayrıca şu ifadeleri de kullanan yine Polybius'tur; "komutayı alır almaz ... amacının Roma'ya savaş ilân etmek olduğu anlaşıldı..." (2.36.3-4).

Dolayısıyla, sahip olduğumuz kaynaklar açık olsa da Roma yanlısı yazarların bu dikkatlice oluşturulmuş argümanlarının, bildiklerimizle tutarlı olup olmadığı dikkate alınmaya değerdir. İkinci Pön Savaşı'nın bütün sorumluluğu, Hannibal'ın omuzlarında duruyordu. Savaştan sonra hem Kartacalılar hem Romalılar Hannibal'ı savaştan sorumlu tuttu. Her iki taraf için de günah keçisi bulmak kolaydı. Livy'den sonra, tarihçiler savaşı Barsid ailesiyle Romalılar arasında kişisel bir savaş olarak tasvir ettiler. Bununla birlikte, diğer kayıtlarda, Polybius, Romalıların savaşa başlama sırasındaki rolünü değerlendirmede daha ihtiyatlıdır. Roma'nın Sardunya üzerindeki ikiye bölünmüşlüğü yansıtır ve Paralı Asker Savaşı sonunda Kartacalılara yüklenen tazminatın ağır olduğunu belirtir. Ancak Polybius, Hamilkar'a olan "nefret" in oğullarına geçtiği ve bu durumun savaşın hızlandırıcısı hâline geldiği sonucuna da varıyor. Polybius, İkinci Pön Savaşı'nın başlangıcı ve nedenleri arasında ayrım yapar; Saguntum kuşatması ve Hannibal'ın Ebro'yu geçmesi konusunda "bunların savaşın

başlangıcı olduğuna mutlaka katılıyorum, fakat hiçbir şekilde savaşın sebepleri olduğunu düşünmüyorum” (3.6.3) diye açıklar görüşünü. Sebeple, çatışmayı başlatan hareket aynı değildir. Polybius’un değerlendirmesine göre, daha geniş jeopolitik hususların hesaba katılması gerekir.⁸⁴

Hannibal’ın Kartaca kuvvetlerine komuta ettikten sonraki eylemleri, Hamilkar ve Hasdrubal’ın politikalarının devamı oldu. Polybius’un öne sürdüğü gibi, babasının Hannibal’a takip etmesini tavsiye ettiği bir plan var mıydı ya da Hannibal yeryüzünde ortaya çıkan olayları mı izlemişti (3.14.10)? Livy, “Hamilkar daha uzun yaşasaydı, Kartacalıların aslında Hannibal idaresi altında başlattıkları istilayı, Hamilkar’ın başlatmış olacağını” söyler (21.2.1). Livy’nin görüşünde, İber yarımadasının büyük kısmında Kartaca kontrolünün pekiştirilmesi, yalnızca İtalya’nın istilasının habercisiydi.⁸⁵ Birinci Pön Savaşı’nın etkisinin ve gücünün kuzey ve doğuya yayılmasından bu yana yıllar geçmişti. İberya’da canlanan Kartaca gücü şimdi Roma’nın ilgisini çekmişti. Hem Kartaca hem de Roma’da dış politika, yayılmacı ve “doğaçlamaydı”.⁸⁶ Bir devlet tamamen teslim olmadıkça, savaşın önüne geçebilme şansı çok azdı. Tam hikâyeyi asla bilemeyiz, ancak savaşa dair Roma argümanına karşı şüphe duymak mantıklıdır. Hikâye nihai sonuca uyacak şekilde uyarlandı ve iki taraf da eşit şekilde yeni bir savaşa girmeye istekli oldu. Bir şey açıktır: MÖ 218’de barışçıl bir çözüm bulunması için bir şans yok gibi görünüyordu. Üçüncü yüzyılda uyuşmazlıkların çözülmesi için adım atmanın yolu savaştı.⁸⁷

BÖLÜM 5

EFANE

HANNİBAL İTALYAYA GİDİYOR

... düşmanlarıyla çarpışanlar, nereli olursa olsunlar gözümde Kartacalıdır ...

Hannibal in Ennius (*Ann.* 234–235)

Hannibal'ın efsanesi İberya'da şekillendi ve burada Saguntum'un yıkılması onu Roma'nın gücüyle karşı karşıya getirdi. Silius Italicus'un *Punica'sı*, genç dinamik liderin romantik yanını yakalar: "O [Hannibal] Jüpiter'in fırlattığı yıldırımlara doğru atını sürdüğünde, Kartacalılar olaya seyirci kaldı ve Asturyalılar korkudan titrediler" (1.252–255). Hannibal miti, daha ilk mücadelelerde büyüdü. Liderliği büyük bir kabul görürken, İberler arasındaki zaferleri ve Saguntum kuşatması onu ünlü kıldı. Hannibal, MÖ 218 yılında, Kartaca İberya'sından ayrılıp Romalılarla savaşmaya giderken, nereye giderse gitsin onu takip edecek bir orduya ve taktikleriyle tanrıları bile yenebileceğine dair bir şöhrete sahipti.

Daha sonraki Romalı tarihçi Dio'nun da dediği gibi, Hannibal, "kavgada daima ilk vuranın kazanacağına" inanırdı (Cassius Dio 13.54.5). Savaş artık kaçınılmazdı ve Roma ordularını İberya ve Afrika'ya göndermeye hazırlanıyordu. Hannibal kendi planlarını yaptı, Kartaca'nın desteğini aldı ve kuşkusuz Roma'nın ha-

zırlıklarını da takip ediyordu. Bir Roma saldırısı beklemek yerine, İtalya'daki Romalılara karşı savaşmayı planladı. Hannibal'ın stratejisi doğru istihbaratın alınmasına dayanıyordu. Bu mevsimde Roma'dan Sicilya yoluyla Kartaca ve İberya'ya gelen insan sayısı artıyordu.¹ Akdeniz'in kıyılarına yığılmış ticaret gemileri vardı ve kentleri ticaret yoluyla birbirlerine bağlıyorlardı. Antik dünyadaki tüccarlar sıklıkla casus olarak kullanılıyor ve casusluk yapmakla suçlanıyorlardı.² Livy'nin hikâyesinin ilerleyen kısımlarında Roma'da Kartaca temsilcilerinin varlığından bahsediliyor ve Hannibal'ın savaşın büyük bölümünde Roma planlarını bildiğini tahmin ediyoruz (22.33.1). Muhabirler ve casuslar ağı genişti ve bağlılarının bir kısmını istihbarat toplayıcı olarak istihdam etmiş olabilirdi. Roma ordularına dair daha sonraki kanıtlar, özellikle istihbarat amaçlı askerlerin de varlığına işaret etmektedir; bunun Latince karşılığı *speculatores*³ idi. Hannibal'ın destek birlikleri arasında Roma ordularına katılmış ajanları bile olabilirdi. Bunlar, gerçekte casusluk yapıp da son aşamada saf değiştirenler olabilirdi. Hannibal'ın büyük becerilerinden biri, sürekli olarak düşmanı şaşırtma kabiliyetiydi, bu da gerçekte onun daha savaşın başlangıcında kurduğu istihbarat ağının kapsamına işaret eder.⁴

Saguntum'un düşüşünden sonra Hannibal, kaçınılmaz Roma saldırısına karşı, İberya ve Kartaca'nın güvenliğini sağlama kararı aldı. Ayrıca, İtalya'ya giden yollardaki kabilelerin niyetlerini test etmek için elçiler gönderdi. Hannibal, inisiyatifi Roma'nın elinden almak istiyorsa, çıkmayı planladığı yolda ordusunun nasıl karşılanacağını bilmeliydi. Ayrıca, elçilerini İtalya'nın kuzeyinde yaşayan Galyalılar arasında sıkıntı çıkarmaya teşvik edebilirdi. Güney Galya da dahil olmak üzere, İberya ile İtalya arasındaki önemli liman ve adaları Romalılar kontrol etmekteydi ve bu yoldan başka seçeneği yoktu (bk. Harita 2). Kartaca'daki hiçbir filo onlarca yıl boyunca Romalılar ile karşılaşmamıştı ve Kartaca'nın Sicilya, Sardunya ve Korsika'daki limanlarının kaybedilmesi ile

deniz seçenekleri ciddi oranda zayıflatılmıştı.⁵ Açıkçası Hannibal, karada savaşmaktan başka seçeneğe sahip değildi ve bütün yol boyunca müttefiklerinin desteği gerekiyordu.

Yeni Kartaca'da MÖ 218 kışında hazırlıklar yapıldı. Saguntum'un kuşatmasında ele geçirilen ganimetler, muzaffer askerler arasında bölüştürüldü, Kartaca'nın payı da gönderildi. Sonra Hannibal dinlenmeleri için birliklerini kışlık konaklama yerlerine ve İberyalı olanları da evlerine gönderdi. Vekaletini küçük kardeşi Hasdrubal Barka'ya, bıraktı, ona kendi yokluğunda "İberya hükümetini nasıl yöneteceği ve Romalılara karşı yapması gereken hazırlıklar konusunda talimatlar verdi." "İki bölge arasındaki bağlılığı pekiştirmek üzere" (Polyb. 3. 33.5-6) İberya'dan Afrika'ya (13.850 piyade, 1.200 süvari ve 870 Balearlı sapancı) ve Afrika'dan da İberya'ya asker sevk etti.

Hasdrubal'ın deniz gücü, (32'si tayfa dolu) 50 adet beş kürekli, 2 adet dört kürekli ve (tamamı tayfa dolu) 5 adet üç kürekli kadirgadan oluşuyordu. Ayrıca "Libyafenikelileri, Libyalılar ve Numidyalılardan oluşan 2.550 kişilik süvari, 11.850 Libyalı, 300 Liguriyalı ve 500 Balearlıdan oluşan piyade gücünün yanı sıra 21 de fil vardı" (Polyb. 3.33.5-16). Okuyucular, bu çok özel ayrıntıların doğruluğunu merak etmeleri durumunda Polybius'a bakabilirler. Zira o, "Hannibal'ın İtalya'da olduğu sırada bu listeleri yaptığı bronz bir tableti Lacinian burnunda bulduğunu" (3.33.17-18) iddia ederek, kaynağının kusursuz olduğunu savunmuştur. Günümüze kadar gelemeyen bu yazıt, büyük adamın kendisi tarafından yazılmış ve daha sonra soyundan gelecekler için bir sütun üzerine yerleştirilmiş bir çeşit *res gestae*⁶ olabilir.⁶ Asker sayısının ayrıntıları ve kardeşine bıraktığı birlik tipleri Hannibal'ın titiz doğasına, dikkatli ve ayrıntılı planlamasına dair ipuçları verir.

⁵ *Res gestae*, tarihi şahsiyetlerin kendi ağzından hayatını ve başarılarını anlattığı anıtsal kitabe. çev.

İtalya'ya yapılan yürüyüş cesur ve riskli bir stratejiydi ve planları mükemmel işlemeliydi.

MÖ 218'nin başında herhangi bir resmi savaş ilân edilmeden önce, neyin gelmekte olduğunu bilerek taraflar hazırlıklarını yaptılar.⁷ Roma senatosu, iki konsül komutasında biri İberya'ya, diğeri Afrika'ya gitmek üzere iki ordu yola çıkardı. (Polyb. 3.40.2, Livy 21.17 1-9). “Onlar [Romalılar] savaşın İtalya'da gerçekleşeceğini düşünmediler” ve İberya'da Saguntum'u üs olarak kullanmaya hazırlanıyorlardı (Polyb. 3.15.13). Bir konsül olan Publius Cornelius Scipio'ya İberya “eyaleti” verildi; diğerkonsül Tiberius Sempronius Longus'a Sicilya ve Afrika... Romalılar'ın, savaşmak için yetiştirdiği asker sayısı, amaçlarının büyüklüğüne işaret ediyordu.⁸ O yıl, altı yeni lejyon (her birinde 4.000 piyade) kurdular ve toplam 64.000 kişilik (24.000 Romalı ve 40.000 müttefik) piyade ve 6.200 kişilik (1.800 Romalı ve 4.400 müttefik) süvari ordusu oluşturdular, ayrıca 220 adet beş kürekli gemiden oluşan bir filo (Livy 21.17.1-9) yola çıktı. Roma kuvvetinin büyüklüğü, Roma'nın Kartaca ile savaşmak ve savaşı çabucak kazanmak istediğini gösteriyordu.

Romalılar iki katmanlı bir saldırı planladı. Filonun en büyük kısmı (160 adet beş kürekli gemi) ve müttefik birliklerine sahip iki lejyon Sicilya'ya giderek Kartaca'ya saldırmaya hazırlanan Sempronius'a katıldı. Publius Scipio, “altmış gemi ile İberya'ya” yola çıktı (Polyb. 3.41.2) ve müttefik birliklerle beraber iki lejyon oldu. Geri kalan iki lejyon, Po vadisindeki Galyalıları bastırmak için Kuzey İtalya'ya gidecek olan Praetor Lucius Manlius Vulso'nun komutasında bulunuyordu; [Romalılar] “lejyonlara yeni asker kaydıyla meşgul olurken aynı zamanda ... Cisalpine Galya'da iki koloni kurmak için bir plan yürütüyorlardı” (Polyb. 3.40.3-8). Hannibal'ın planlarına dair haberler, umulduğu gibi, Galya'da bir Roma karşıtlığı oluşturmuş olabilir. Galya'daki Boii

kabilesi, “Kartacalıların gelmekte olduğuna dair kendilerine ulaşan mesajlardan cesaretlenerek isyan halinde idiler. Bütün bu sıkıntılara rağmen Romalılar arasındaki güven seviyesi yüksekti. Büyük bir ordu oluşturmuşlardı ve şüphesiz, açık bir zafer ve topraklarında genişleme beklentisi içindeydiler.

Yeni Kartaca’da, İtalya’ya giden rotayı keşfetmek için gönderilen izciler “hem dağların durumuyla hem de Alplerin bu tarafında bulunan Kelt reislerinin olumlu tepkileriyle” Hannibal’a geri döndüler (Polyb. 3.34.3-6). Hiç şüphesiz Hannibal, kış boyunca Roma planlarından haberler aldı ve kış istirahatindeki askerler MÖ 218 ilkbaharının ilk günlerinde çağrılmaya başladı. Hannibal, birliklerini ve vatandaşlarını Roma ile savaş için toplarken “yüksek bir ruh hâli” içindeydi.⁹ Hannibal’ın zekâsının parlaklığı, esasen, savaşın paradigmasını daha savaş başlamadan önce nasıl değiştirdiğinde yatar.

Hannibal’ın İtalya’da maceraya sürüklediği ordu, “Afrikalılar, İspanyollar, Liguryalılar, Keltler, Fenikeliler, İtalyanlar ve Yunanlılardan’ (Polyb. 11.19.4) oluşuyordu.¹⁰ Bu, sadece kiralanmış bir askerler topluluğu değildi, bazıları kendi komutanlarının emrinde ve bazıları da Kartacalı komutanların kontrolü altında olan farklı güçlerin ve askerlerin bir karışımıydı. Ordu, farklı kavimlerden oluşmuştu; yerel birliklerin üzerinde kendi geleneksel savaş üniformaları vardı, heterojen bir şekilde görünüyordular ve belki de yabancılarda birlik olduklarına dair bir fikir uyandırmıyordu. Hannibal birlikleri, sadece para karşılığı savaşan askerler değil, liderlerine bağlı, kurallara sadık ve organize “profesyonelden oluşan bir güç” idi. Eğer Cicero’nun yorumuna inanırsak, “Hannibal ... ordusundaki askerlerin doğum yerine değil, sadece liyakatine önem veriyordu ...” (*Verr.* 2.5.31), askerî komutada, statüden ziyade yeteneğe (ve bağlılığa) değer veren eşitlikçi bir yaklaşımı vardı. Hannibal’ın ordusunu oluşturan birliklerin çoğu, şimdi Kartaca yönetimine

tabi olan topraklardan geliyorlardı ve Kartaca iktidarına bağlıydılar; buna rağmen askerî yükümlülük, sözleşmelerinin bir parçasını oluşturmuyordu.¹¹ Orduya vatandaş katılımının eksikliği, Roma sisteminin tersi olup, çoğu zaman Kartaca'nın başarısızlığının bir nedeni olarak gösterilmektedir. Bu Roma merkezli bir bakış açısıdır ve çoğu asker, vatandaş olsun olmasın, komutanlarına sadık kalmıştır. Hannibal kabiliyetiyle, ordusunun farklı bölümlerini başarılı bir şekilde, tek parça bir makine gibi birleştirmeyi başarmıştır.¹²

Hannibal'ın liderliği altındaki bu ordu, Romalılara ve çağın en etkili kuvvetlerine eşit olarak değerlendirilmiştir.¹³ Livy'nin çizdiği portreye göre Hannibal, "tehlikelerle karşılaştığında, onlarla yüzleşmek konusunda muazzam bir cesarete ve büyük bir becerikliliğe sahipti. Hiçbir sıkıntı karşısında fiziksel olarak tükenmez ve zihinsel olarak yenilmezdi. Sıcağa ve soğuğa dayanabilme yeteneğine sahipti; yeme ve içme konusunda zevklerine değil, doğal gerekliliklere bağlıydı" (Livy 21.4.5-8). Livy, Hannibal'ı örnek bir yaşamı olan ve komuta yetkilerini asla hafife almayan sert bir asker olarak tanımladı.¹⁴

Büyük İskender'in başarı tarifi, fiziksel sıkıntıya dayanma, yiyecek ve içecekless kalabilme becerisidir (Arrian, *Anabasis*. 7.28, Plutarch, *Alex*. 4.4).¹⁵ Livy'deki Hannibal tasviri ise, azim, askerlerine ve müttefiklerine güven şeklinde edebi bir ifadeye bürünür. Bu tasvir, Hannibal'ın komutanlığının sırlarını çok iyi yansıtır. Livy'nin kaydettiği özellikler, Hannibal'ın, Pirus'un rol modeline ve elbette İskender'e dayanan bilinçli olarak benimsenmiş liderlik felsefesinin bir parçası olabilir. Xenophon gibi dördüncü yüzyıl liderlerinin ideal özelliklerinin övülen bir dirayet ve itidal olduğunu biliyoruz.¹⁶ Hannibal'ın askerî liderlik eğitimi ve büyük generallerin eylemleri hakkında böylesi eserler olmalıydı. Hannibal kesinlikle bu liderlik tarzını geliştirdi çünkü, o bir askerın oğlu ve büyük askerî liderlerin öğrencisiydi.¹⁷

Usta satranç oyuncusu gibi Hannibal, ordudaki çeşitli grupları tutarlı bir strateji ile hareket ettirdi. Her birliğin sahada farklı bir rolü vardı. Hannibal'ın yapacağı savaşlarda süvari çok önemliydi ve fark yaratan Numidyalılardı.¹⁸ Diğer birlikler Kuzey Afrika'dan çıkmıştı ve Libyalıları, Libyaenikelileri, Gaetulyalıları ve Moorları kapsıyordu. Hannibal'ın ordusundaki Keltler ve İspanyollar savaş yeteneklerinden dolayı meşhurlardı, onlar "lider topluluklardı" ve bu nedenle onların bağlılığı ve motivasyonları doğrudan Hannibal'a dayanıyordu.¹⁹ Bildiğimiz kadarıyla bu farklı gruplar kendi komuta yapılarını korumuş ve ona bağlı kalmışlardır. Ordudaki etnik grupların her biri kendi savaş kıyafetlerini giymişlerdi, bu nedenle bir gözlemci Hannibal'ın güçlerini birbirinden farklı kıyafetler ve renklerle parçalı bir yapı olarak görebilirdi.

Kumanda zinciri ve Hannibal güçlerinin örgütlenmesinin sırrı başta Hannibal'a ilişkin kaynaklardaki yorumlardan anlaşılır. Dolayısıyla ordunun genel yapısını tam olarak tespit edemeyiz, ancak orduda emirleri yerine getirmek ve gerektiğinde inisiyatif kullanmak için oldukça yetenekli, sadık ve uzman bir komutan kadrosunun olduğunu görebiliriz. İki kardeşi, Hannibal'ın geniş askerî varlığının önemli iki parçasıydı. Hasdrubal, İberyâ'da Kartaca komutanı olarak kaldı ve Mago, Alplerdeki yürüyüşünde Hannibal'a eşlik edecekti.²⁰

Savaş yolu, Hannibal'ı İber yarımadasının sahili boyunca, Pirene üzerinden Güney Galya'ya, Alpler üzerinden İtalya'ya götürecekti. Bu yol, eskiçağda, Herakles'in mit ve efsanelerine dayandığı için, "Herakles yolu" olarak biliniyordu. Herakles, kefareti yerine getirmek üzere Yunanistan'dan dünyanın batısında bulunan bir ada olan Erytheia'da otlayan Geryon sığırlarını toplamak üzere gönderilir (Hesiod, *Theogony* 980). Bu efsanevi ada, Avrupa ve Afrika'nın bulunduğu noktada bulunuyordu. Erytheia adası antik kaynaklarla Gades şehrine bağlı olarak geçer (Pliny

NH 4.36).²¹ Günümüzde takımadaların güney ucundaki St Peter (Aziz Peter) olarak bilinen ada, Antik çağda ünlü bir tapınağa ev sahipliği yapıyordu. Bu tapınak Yunanlılar ve Romalıların kahramanı Herakles’le eşit tutulan Fenike tanrısı Melqart’a izafe edilmiştir.²² Hannibal, İtalya seferinden önce bu tapınağa bir hac ziyaretinde bulundu.

Livy, “destek birliklerini kontrol ettikten sonra Hannibal’ın Gades’e gitmek için yola çıktığını orada Herakles üzerine yemin ettiğini, harekâtının başarısı için adaklar sunduğunu” iddia eder (Livy 21.21.9). Bu, Hannibal’ın Melqart tapınağına gittiği ve orada Saguntum kuşatmasından edinilen ganimetleri tanrıya takdim ettiği ve onun desteğinin devamını istediği anlamına gelir.²³ Bu adaklarda Kartacalılar dua yaparken genellikle “çünkü o sesleri işitendir” ifadesini kullanırlardı.²⁴ Hannibal tanrıya adaklarını sunduktan sonra, tanrı tarafından takdis edilmiş olduğunu hissetmiş olmalıydı. Her bahar (Şubat/Mart), Melqart’ın yeniden doğuşunun ritüeli Gades’te kutlanırdı ve Hannibal’ın katıldığı tören de bu olabilirdi (Silius Italicus 3.1-31).²⁵ Barsid ailesi Fenike tanrısı Melqart’ı kendi tanrıları ve koruyucuları olarak kabul ettiklerine göre Hannibal, karadan İtalya’ya yapmayı planladığı seferde, Melqart’ın Yunanlı muadili Herakles’in hikâyesine bilinçli olarak öykünmüş olmalıydı.

Popüler efsaneler Herakles’i “çağının en büyük kumandanı” olarak nitelendirir (Dionysius, *Rom. Ant.* 1.41). Mitolojide Herakles, büyük bir ordu ile İtalya’ya gider ve karşı konulduğunda “büyük bir savaş verir” (Dionysius *Rom. Ant.* 1.41). Hikâye, hem Fenikelilerin hem de Yunanlıların erken dönem genişlemesi sırasında, Yunan kahramanının Batı Akdeniz geleneklerine nasıl eklemeye edildiğine dairdir. Herakles efsanesinin üçüncü yüzyıl versiyonu, Kelt, Keltiberya, Galya bölgeleri boyunca ve İtalya’da popülerdi. Efsaneler, Batı Akdeniz’in sömürgeci göçmenleri ile yerli halkla-

rını, Yunan/Fenike mitolojisi ve dininin merkezinde birleştirmeye hizmet ediyordu. Efsane bütün yol boyunca biliniyordu. Böylece Hannibal, tıpkı İskender'in takdis için Siwa'daki kâhine gittiği gibi, Gades'teki Melqart kutsal tapınağını ziyaret etti.²⁶ Buradan Herakles yolunu izleyerek ordusu ile Alpleri geçecekti.²⁷

Hannibal bu hac yolculuğunu kısmen, girişmekte olduğu sefer münasebetiyle Melqart/Herakles maceraları arasında bir bağ kurmak için yapıyordu. Hannibal ününün farkındaydı ve bilinçli bir şekilde "efsane yönetimi" ya da bugünkü tabirle PR yapmakla meşguldü.²⁸ Efsanedeki Herakles, büyük komutan, süper kahraman ve Batı Akdeniz'de bir kurtarıcıydı.²⁹ Onun seferleri kasabaları ve şehirleri canavarlardan, kötülüklerden ve zulümden kurtardı. Roma dahil olmak üzere Batı Akdeniz'deki pek çok şehir ve kasaba, Herakles ile bağlantıları olduğunu iddia ediyorlardı. Hannibal ya da onun tarihini yazanlar da Yunanlı Herakles efsanesini ve Melqart'ın ululuğunu Hannibal'ın liderlik şöhreti ile bağlamaya çalışmışlardır.³⁰ Hannibal her zamankinden daha fazla ilâhî yardıma ihtiyaç duyacak ve eğer başarılı olursa, bu yolculuk onun işlerini ölümsüzlerin saflarına yerleştirecek ve onu Herkül'den sonraki ilk yapacaktır (Appian, *Syr.* 10).³¹

Hannibal, tanrıların lütfunu kazanarak Yeni Kartaca'ya döndü ve "90.000 piyade, 12.000 süvari ve 37 fille kıyı boyunca yola çıktı" (Polyb. 3.35.1).³² Ordu, Yeni Kartaca'dan Mayıs ayının sonu veya Haziran ayının başında ayrıldı ve Kartaca bölgesinin ötesine, bilinmeyenlerle dolu Ebro nehrine doğru yürüdü.³³ Hannibal'ın yolculuğu devam ettikçe ünü de büyüdü, yarı mitolojik bir statüye ulaştı. Bu, yolculukla ilgili efsanelerin oluşumu, komutanın yakınındaki insanlara dayanıyordu. Artık erişme imkânımızın olmadığı Kartaca yanlısı bir kaynak, bu maceranın efsane yanını ilk dile getirmiş olabilir.

Livy, ordusu Onussa kasabası yakınlarında Ebro nehrine yaklaşıırken, Hannibal'ın gördüğü bir rüyadan bahseder.³⁴ "Hannibal rüyasında kendisini İtalya'ya götürmek üzere Jüpiter tarafından gönderildiğini iddia eden genç ve tanrı benzeri bir adam görür." Bu rehber rüyada Hannibal'a kendisini takip etmesini ve kesinlikle gözlerini ondan ayırmamasını söyler.

İlk başlarda, Hannibal korkmuş ve gözlerini ondan ayırmamış; fakat sonra, insan olmanın verdiği merakla bakmasının yasak olduğu şeyin ne olduğunu düşünmeye başlamış. Bakmadan edememiş ve arkasında şaşırtıcı büyüklükte, süründükçe arkasındaki ağaçları ve çalıları yıkan bir yılan görmüş, kıvrımlarında sağır edici bir fırtına kopuyormuş. Hannibal genç adama bu korkunç görüntünün ne olduğunu ve ne anlama geldiğini sormuş. Adam ona bunun İtalya'nın yıkılışı olduğunu ve yolculuğuna devam etmesi ve başka soru sormaması ve kadere boyun eğmesi gerektiğini söylemiş.

(Livy 21.22)

Bu rüyanın öyküsü pek çok antik kaynakta yer almıştır ve Hannibal'ı anlatan modern tarihçiler de buna eşit derecede yer vermiştir.³⁵ Savaş öncesi bir rüya geleneği, Roma imparatoru Konstantin'in MS 312 yılında Milvian köprüsü savaşından önce rüyasında Hristiyan sembollerini kabul ettiği ânın ötesine, Pers kralı Cyrus'a kadar uzanır ve antik çağda devam eder. Hannibal'ın rüyasının en eski hâli, Cicero'da bulunmakta ve onun kaynağının, Yunan tarihçi Silenus'un eserini kaynak alan Coelius Antipater olduğu belirtilmektedir³⁶. Rüyanın anlamı, Cicero zamanından bu yana yoruma açık olmuştur. Hannibal'ın rüyadaki kılavuzu, tanrılar tarafından Galya ve Alpler üzerinden geçişi için kendisine verilen bir yoldaş olarak, görevine ilâhî bir anlam yüklemiştir. Muhtemelen aday olan Herakles, masalın Roma versiyonlarında hiç böyle tanımlanamamıştır. Yine de, orijinal yazarın Kartaca

öncesi versiyonunda açık bir şekilde yapıldığını hayal edebiliriz³⁷. Rüyanın öyküsü, Hannibal efsanesinin yaratılmasına ve efsanenin oluşumuna bir daha göz atmamızı sağlar.

Çok pratik bir şekilde, rüyada ima edilen ilâhî lütuf, bir ordu için birleştirici bir sembol görevi görür³⁸. Rüyalar ve bir komutanın rüyaları moralin anahtarıdır. Kültürel olarak farklı Hannibal savaşçılarının Herakles benzeri destansı bir seferi üstlenmelerini sağlayabilirdi. Rüyalar, komutanın ilâhî bir güç tarafından yönetildiğinin düşünülmesini sağlayan bir araçtı ve kulaktan kulağa Hannibal birlikleri arasında yayılmış ve askerlerin liderlerine bağlılıklarını artırmıştı. Çok parçalı bir Helenistik ordunun, ilâhî bir güçle desteklenen bir liderin doğurduğu birleştirici güce ihtiyacı vardı. Rüya ve tanrılara olan bağ, Roma müttefiklerinin zihninde de işe yarayacaktı. İberler, Keltler, Liguryalılar, Yunanlılar, Samnitler ve Lucanların, fetih rotası üzerinde yer alan tüm farklı halklar ve kültürlerin kazanımları, Hannibal'ın başarı stratejisi için önemliydi.³⁹

Helenistik dönemde orduları genellikle komutanlar temsil ederdi ve askerler komutanlarına doğrudan bir sadakat ile bağlıydı. Hannibal, İberya'dan kendisiyle birlikte yola çıkan, kendisine sadık olan ve yeteneklerine güvenen güçlü Helenistik bir orduya sahipti. Savaşmak için para ödenmesinin ötesinde, Hannibal'ın emri altındaki savaşı yapacak askerler, generallerinin başarısı ile erişecekleri menfaati de biliyorlardı. Yolculuklarının destansı doğası bağlılıkları ve davranışları üzerinde rol oynamış olmalıdır, bu nedenle komutanlarının efsanesine ve ilâhî korumasına inanıyorlardı.⁴⁰

Rüyasından esinlenerek Hannibal, ordusunu üçe bölüp Ebro'dan geçirmek suretiyle yeni bir dünyaya adım attı (Livy 21.23.1). İrmak boyundaki etnik yapı güneye benzemiyordu. Sömürgeciler (çoğunlukla Yunanlılar) kıyı bölgelerinde hâkim durumdaydı ve

çeşitli İber ve Kelt kabileleri iç bölgelerde bulunuyorlardı. Keltleri İberlerden ayıran Pireneler, kıyı şeridindeki Roma müttefiki Yunan şehirlerinden uzak durmak isteyen Hannibal'ın ilk bariyerini oluşturdu. Ebro ve Pireneler arasındaki bölgeyi almak biraz çaba gerektirdi; ağır çatışmalar, "çok ciddi taahhüt ve büyük kayıplar"la sonuçlandı (Polyb. 3.35.3-4). Bölge boyunduruk altına alındıktan sonra Hannibal, bölgenin sorumluluğunu 10.000 yaya asker ve 1.000 süvari ile komutanı Hanno'ya bıraktı. Aşağı yukarı aynı sayıda askerî de bir iyi niyet göstergesi olarak ve arkasında kalan İberya'daki sadakati pekiştirmek için "desteğe ihtiyaç duyarsa geri çağırarak üzere" evlerine yolladı (Polyb. 3.35.6).

Livy, seferin başlarındaki bu olayların farklı bir versiyonu olarak, Carpetani'den 3.000 kişinin orduyu nasıl terk ettiğini ve Hannibal'ın amacına yürekten inanmadığını düşündüğü 7.000'den fazla Carpetani askerini terhis ederek eve gönderdiğini yazar (21.23.4-6). Polybius ve Livy'de rakamlar aynıdır, 10.000 asker görevden ayrılmıştır ve Hannibal'ın askerlerine karşı olan iyi niyeti her iki senaryoda da açıktır; iki ifade arasındaki temel farklılık, Livy'nin Hannibal'ı askerleri terk ederken, Polybius'un ise bırakacağı birlikleri seçerken tasvir etmesidir.

Kaynaklardaki bu farklılık, Hannibal'ın Ebro'yu geçtiğinde planlarındaki bir değişikliği yansıtabilir. Eğer Yeni Kartaca'dan yola çıkmış olsaydı, Roma konsül ordularının ikisinin de kendisine yaklaşma ihtimali vardı, ama sadece birinin bu yolda olduğunu öğrendi, dolayısıyla Hannibal güçlerini azaltabilirdi. Yolda ordunun ihtiyaçlarını karşılamak büyük bir zorluktu, sayıyı azaltmak yola devam edebilmek için iyi bir tedbirdi; güçlerini daha hareketli kılacak ve yönetmek daha kolay olacaktı.⁴¹ Ayrıca, Hanno'ya da "ağır bir askerî yük" bıraktı, askerlerinin yükünü hafifletti ve ordusunu daha çevik hâle getirdi (Polyb. 3.76.5).

Böylece Hannibal ile Pireneler'e çıkan, "50.000 yaya ve 9.000 atlıdan" oluşan bir güç rota üzerindeki bir sonraki engel olan Rhône nehrine (Harita 2) vasıl olmak için Galya boyunca yürüdü.⁴² Hannibal hızlı bir şekilde hareket ederek Rhône'a doğru ilerledi. Roma müttefiki Massalia'dan (Marsilya) uzaklaşmaya çalıştı. Modern hesaplamalar ordusunun ilerlemesini günde yaklaşık 15 kilometre olarak belirtmektedir.⁴³ Roma konsülü Publius Scipio, Hannibal'a doğru yola çıktı ve iki lejyonuyla birlikte Ligurya sahilinde yol aldı. Kuzey İtalya'daki Keltlerin bir isyanıyla yola çıkmıştı ve Massalia yakınlarındaki birliklerine eriştiği zaman, belki de zaten Eylül ayının başı ya da ortasıydı (Polyb. 3.40.3-14). Hannibal ile ilgili olarak duyduğu son haber onun Pireneler'i geçtiği idi, ancak yol üstündeki kırsal bölgelerin zorluğu ve Pireneler ile Rhône arasındaki Kelt kabilelerinin sayısı yüzünden Publius Scipio Kartacalıların hâlâ çok uzakta olduğundan emindi (Polyb. 3.41.6).

Hannibal, sağda Sardunya Denizi'ni izleyerek yürüyüşe devam etti ve Romalıların yaptığı tahminin öncesinde ordusu ile birlikte aniden Rhône geçidinde görüldü (Polyb. 3.41.7). Konsül, Hannibal ve ordusunun bu kadar hızlı yürüyebildiğine şaşırdı ve Kartacalıların konumunu belirlemek ve yerlerini doğrulamak için keşif süvarileri gönderdi. Massalia'daki Roma ordusu burada, Galya'da Kartaca'yı savaşa sokmaya karar verdi. Bu nedenle Publius Scipio "geride kaldı ... düşmanla savaşmak için en iyi yerin neresi olduğunu komuta heyetiyle tartışmak istedi" (Polyb. 3.41.8-9).

Rhône'un batı kıyısındaki Hannibal, denizde "daha dört günlük yolu olan" bir Roma ordusunu beklemek niyetinde değildi ve geçişe başladı. Polybius'un detayı yine özel ve büyüleyicidir. Hannibal'ın elli bin piyade artı süvarileri ve filllerinden oluşan ordusuna nehri geçirmeye çalıştığını anlatır. "Her yolu deneyerek ırmak kenarında yaşayan yerlilerle dostluk kurmaya çalıştı

ve Rhône vadisinin sakinlerinin birçoğu deniz ticaretiyle meşgul olduğu için çok sayıda kano ve bot satın aldı” (Polyb. 3.42.1-4).

Yeterli sayıda malzeme almak ve inşa etmek iki gün sürdü ve o sırada “Kartacalıların geçişini önlemek için karşı kıyıda büyük bir barbar gücü toplanmıştı”. Nehrin yanında devam eden hazırlıklar ile ordunun bir kısmı (Livy 21.27.2’de çoğunlukla İspanyollar,) nehri geçip karşı kıyıda bekleyen düşman birlikleriyle ilgili bilgi toplamak üzere Hanno (Bomilkar’ın oğlu) komutasında gece kuzeye yollandılar. Irmağa varmalarının beşinci gününde Hanno saldırıya hazırды (Polyb. 3.43.6’ya göre dumanla işaret verildi) ve geçiş başladı. Bu hareketler yine, Hannibal’ın duman işaretleri gibi bazı yeni iletişim teknikleri kullandığını ve kuvvetlerini harekete hazırlamak için öncülük yaptığını göstermektedir.⁴⁴

Hannibal, birbiriyle yarışarak nehrin karşısına geçmeye çalışan teknelerin önündeydi. Askerler “birbirleri ile dalga geçerek, coşkuyla bağırıp şarkı söyleyerek akıntıya karşı ilerlemeye çalışıyorlardı ... Kartacalıları teknelerin ilerlemesini yüksek tezahüratlarla takip ederken ... barbarlar [Keltler] savaş çığlıkları atmaya başlamışlardı”. Hanno’nun birlikleri o sırada kamplarına girerek Keltlere saldırdılar. Kartacalıları onları ‘tamamen şaşırttı’ ve düşman birliklerinin dağılmasına neden oldular. Tam o anda Hannibal, ilk bölüğünü ırmaktan geçer geçmez oluşturdu ve çatışmaya girdi. Geçiş başarılı olduğunda, ordunun geri kalanı o gece nehrin doğu kıyısına taşınmış ve kamp yapmıştı. Rhône’un batı kıyısında yalnızca filler ve bakıcıları kalmıştı.

Kartaca filleri neredeyse kırk yıldır ordunun ayrılmaz bir parçasıydı, ancak daha önce bu coğrafyada bir maceraya girmemişlerdi.⁴⁵ Fil, yönetici Barsid ailesiyle eş anlamlı hâle geldi ve kendilerini tanımlarının önemli bir parçasıydı (bk. Resim 5). Elbette, Hannibal’ın seferinde onları getirme çabası, bize onlara ne kadar

önem verdiğine dair bir fikir verir.⁴⁶ Genel görüş, Rhône kıyılarındaki bu Kartaca fillerinin, esas olarak Afrika orman filleri olduğu ve bu fillerin Afrika Savana fillerinden biraz daha küçük olduğu yönündedir. Antik ordular, modern zamanlarda aşına olunan Sahra Afrikası filini hiç kullanmamışlardı.⁴⁷ Afrika orman filleri artık Kuzey Afrika'da yaşamıyor ama Kartaca döneminde oldukça yaygındı.⁴⁸ Fillerin Hint türleri de Hannibal Savaşı'nda ortaya çıkmış olabilir, ancak kanıtlar kuşkuludur.⁴⁹ Irmak kıyısında hangi tür fil olursa olsun, Kartacalılar bunların davranışları ve tepkileri konusunda bilgi sahibiydiler ve suda nasıl davranacaklarını da kestirebiliyorlardı.

Ertesi gün Hannibal Roma konsülünün ve ordusunun Massalia'da olduğunu öğrendi. Hareketlerini gözlemlemek için 500 Numidyan süvari gönderdi. Aynı sabah, İtalya'daki dağlardan gelen Kelt kabilelerinden elçiler, resmen askerlere takdim edildi. Bunlardan bazıları özellikle Magilus adındaki kişi orduya hitaben, Alp-lerin öbür tarafında destek vermeye hazır olduklarını belirtti. Hannibal'ın o sırada Rhône ırmağı yanında toplanan birliklerine verdiği sözler, Polybius'un hayal gücünden geliyor olabilir, ancak düşünmeye değerdir. En büyük psikolojik meydan okuma, fiziksel zorluklar ve tehlikeler önünde durmaktadır. Seferleri ve seferde yüklenecikleri riskler, buna değmek zorundaydı. Hannibal birliklerini ırmaktan geçişleriyle ve "müttefiklerinden gelen olumlu haberlerle ... kendi komuta gücüyle ... ve bugüne kadar göstermiş oldukları başarılarla" cesaretlendirdi (Polyb. 3.44.1-13).

Filler hâlâ nehri geçememişti ve öğleden sonra Numidyalı süvariler apar topar geri döndüğünde, fillerin geçişini daha fazla geciktirmemek gerekti (Polyb. 3.45.1). Publius Scipio'nun Romalı süvari birliği geldiğinde Numidyalılar çok uzaklaşmamıştı ve iki taraf "cesaret ve öfkeyle" çatıştı. Romalılar, çatışmada 140 kişi kaybettiler ama 200 kişiden fazlasını kaybeden Numidyalı-

ları kamplarına kadar takip ettiler ve etrafı iyice gözlediler. Daha sonra döndüler ve Roma komutasını bilgilendirmek için sahile geri gittiler (Polyb. 3.45.1-3). O anda Hannibal, savaşı İtalya'da sürdürmek üzere stratejik bir karar verdi. Roma ordusunu Rhône'da durdurabilir ve onlarla çatışabilirdi, ancak yürüyüşüne devam etme kararı aldı. Livy, Hannibal'ın karar vermeden önce seçeneklerini tarttığını iddia etmesine rağmen, Polybius böyle bir soruyu gündeme bile getirmemektedir (21.29.6-7).

Ertesi gün sabah şafak vakti Hannibal, tüm süvarilerini denize doğru göndererek koruma görevi yapmalarını emretti. Atlılar komutana ulaşır ulaşmaz Roma Ordusu'nun kuzeye ilerleyeceğini biliyordu. Hannibal, "piyadeleri kampın dışına taşıdı ve onları kuzeye" gönderdi, "kendisi de nehri geçmesi için bırakılan filleri ve askerleri bekledi" (Polyb. 3.45.5-6). Bu vurgu yine, Hannibal'ın fillere verdiği değeri belirtiyor, özellikle onları nehrin karşısına çıkarmaya yönelik ayrıntılı planı, zamanı ve çabayı düşünürsek... Filler yüzebilirler, ancak kaynaklarımıza göre Hannibal bu seçeneği düşünmüyordu. Belki de fil sürücülerini, yaz sonu veya güz başlangıcı ırmak en düşük seviyesinde olmasına rağmen, akıntının hâlâ çok güçlü olduğuna karar vermişti.⁵⁰

Fil geçiş gününde Rhône kıyısındaki sahne yerliler tarafından kuşaklarca nakledildi ve Hannibal'ın efsanesi daha da büyüdü (Polyb. 3.46.1-12; Livy 21.28.5-12). Kartacalılar, birbirine bağlanmış güçlü sallardan bir duba yapmışlardı. Bunlar nehrin kıyısına getirildi. Filler sal üzerinde yürüdüklerini fark etmesin diye salların üstü toprakla kaplandı. Filler için yapılan sallar nehrin içine doğru 65 metre uzanıyordu, çok büyük ve sağlam iki salın uçları gemilere bağlandı. Önünde iki dişi fil bulunan "Hintli fil seyisleri" filleri iskeleye çıkardı ve sala bindirdiler. Filler binince bunların ipleri kesildi ve tekneler tarafından çekilerek nehirde ilerlemeye başladılar. Filler panikledi; bazıları suyun içine atla-

dı ve nehir yatağında nefes almak için hortumlarını kullanarak yürüdüler, diğerleri olduğu yerde kalakaldı. Fillerin bakıcılarının birçoğu boğuldu ya da akıntıya kapıldı, ama sonunda otuz yedi filin tamamı karşıya geçirildi.⁵¹

Karşıya geçen filler, “süvarilerle birlikte bir arka koruma” oluşturdu ve Kartaca birliklerinin sonuncusu, Rhône kıyısı boyunca kuzeye doğru ilerledi (Polyb. 3.47.1). Roma konsülü ve ordusu, Kartacalıların Rhône’u geçtikleri yere ancak üç gün sonra ulaştı (Polyb. 3.49.1). Hannibal’ın bu orduyu karşıya geçirme hızı Publius Scipio’yu şaşırtmıştı, Scipio Kartacalıların “bu yol üzerinden İtalya’ya asla ulaşamayacaklarından neredeyse emindi” (3.49.2).⁵² Roma konsülü ordusunu çevirip Marsilya’ya yürüdü ve kuvvetlerini gemiye bindirmeye başladı. Sahile vardığında Publius Scipio, savaşın başlangıcında Roma bakış açısına göre en iyi kararlardan birini verdi. Konsül, kardeşi General Cornelius Scipio komutasındaki ordusunu İberya yarımadasına gönderip kendisi daha fazla kuvvet toplamak için İtalya’ya döndü. Dağlardan inen Kartacalılarla karşılaşmak için kuzeye yürümeyi planladı. Kardeşinin birliklerini İberya’ya göndermekle de, birkaç yıldır Hannibal’a yardım edemeyen ve takviye gönderemeyen Kartaca’yı meşgul edebileceğini düşünüyordu.⁵³

Hannibal’ın Rhône’u tam olarak geçtiği yer hakkında tarihi uzun bir tartışma var. Geçit yeri önemlidir, çünkü Kartaca ordusu tarafından Alpler yoluyla geçilen rotayı belirlemeye yardımcı olacaktır. Polybius (3.42.1), Hannibal’ın Livy’nin Volcae (21.26.6-7) olarak adlandırdığı bir kabilenin topraklarında denizden dört gün yürüyüş yaparak nehri geçtiğini söyler. Rhône nehrinin deltası, üçüncü yüzyıldan beri önemli ölçüde büyümüşü ve günde 15 kilometre yürüyüşe dayanılarak, bazı hesaplamalar Durance nehri birleşiminin kuzeyinden, bazıları ise güneyinden geçildiğini söyler (Polyb. 3.50.1). Hannibal “Herakles yolu” olarak bilinen

yolu bilinçli olarak seçtiyse, Durance vadisinden ve Alplerin üzerinden İtalya'ya kadar ordusunu götürmüş olmalıydı. Alp geçitlerinin en güneyindeki bu yol Hannibal için imkânsız hâle geldi, çünkü bir Roma ordusu oldukça yakındı. Bu nedenle Kartaca ordusu kuzeye dönmek ve Hannibal planlarını değiştirmek zorunda kaldı, dağlar arasında başka bir yol aramaya zorlandı (Polyb. 3.47.1, Livy 21.31.1-4). Çarpışmanın nerede, nasıl olacağının kendisi tarafından belirlenmesinin ve Romalıların savaş yerini seçmesine izin verilmemesinin gerekli olduğuna inanıyordu.⁵⁴

Theodore Ayrault Dodge, 1891'de Hannibal'ın büyük askeri tarihini yayınladı. Dodge, yüz yirmi yıl önce tarihini yazdığında, Hannibal'ın Alpleri geçmesi üzerine 350 eser yayınlanmıştı. Yaklaşık elli yıl önce *Trunk Road for Hannibal* (Hannibal İçin Fil Yolu) adlı kitap, belli bir yolun kullanılabilirliğini ispatlamak için, Jumbo adında bir filin Col du Clapier'den geçirilmesini amaçlayan İngiliz Alp keşfini anlatmaktadır.⁵⁵ Bu konu hâlâ ilgi çekiyor ve son zamanlarda bisikletli üç kardeşin yaptığı televizyon programı dahil olmak üzere, bu sefer üzerinde yeni eserler yazılıyor ve canlandırmalar yapılıyor.⁵⁶

Hannibal'ın harekâtı ile ilgili modern ve süregiden şaşkınlığımızın bir kısmı gittiği yolun hâlen belli olmamasından kaynaklanır, ancak ihtimaller Col de Clapier ile Col de la Traversette arasındadır.⁵⁷ Rhône'u geçtikten sonra eski kaynaklarımız Hannibal'ın kuzeye döndüğü yönünde hemfikir; "dört gün boyunca geçit yerinden istikrarlı bir şekilde yürüyerek Ada denilen bir yere ulaştı ..." (Polyb. 3.49.5; Livy 21.31.4).⁵⁸ Bu dört günlük yürüyüşün ardından Livy ve Polybius, farklı güzergâhlar seçti ve açıklamalarında büyük düzeltmeler yapmak zorunda kalmadan İtalya'ya doğru ikisinin yolunu da izlemek çok zordur.⁵⁹ Ordudakilerle konuştuğunu iddia ettiği için, genellikle daha güvenilir bir kaynak olarak görülen Polybius'un güzergâhını, bizi götürdüğü yere kadar takip edebiliriz.⁶⁰

“Ada” olarak adlandırılan yerde Hannibal, Allobroges bölgesinde taht için savaşılan iki kardeş arasındaki çatışmaya müdahale etti. Muzaffer kardeş minnettar kaldı ve Hannibal’a erzaklar verdi, askerlerini yeniden silahlandırdı ve bütün orduya dağlardan geçen yollarında giymeleri için “sıcak tutan giysiler ve ayakkabılar” verdi (Polyb. 3.49.8-12). Eylül sonu ya da muhtemelen Ekim ayı başı ve havalar hâlâ sıcak gitmesine rağmen, dağlara kış yakında gelecekti. Yeni bir müttefik reis, dağlardaki düşman kabilelerin (yine Allobroges, ama geniş bir kabileden daha az dost canlısı bir grup) topraklarında tırmanmaya başladığında Hannibal’a çok değerli destek sağladı.⁶¹

Nehir kıyısında on gün süren 140 kilometrelik bir yürüyüş sonrasında ordu “Alplerin tırmanışına başladı” ve yerli destekler evlerine döndüler (Polyb. 3.50.1). Bu noktaya kadar beraber gelen düşman kabile liderleri, süvari ve silahlı muhafızlarından korkarak Kartaca ordusunu yalnız bıraktılar. Tırmanış başladığına göre süvari daha az etkili olacak ve Kartaca birlikleri daha savunmasız kalacaktı. Düşman kabileler güzergâh boyunca stratejik konumda bulunuyorlardı. Polybius, Hannibal’ın ilerlemesi durumunda pusuya düşeceğini ve ordusunun imha edileceğini ima eder. O gece kampta Hannibal, adamlarını geçit boyunca yerel kabilelerin gücünü kırmak için görevlendirdi ve böylece pusu kurmaya çalıştılar. Kartaca ordusu hareket etmeye başlayınca yerliler saldırdı. Yol kaygan ve engebeli olduğu için yük taşıyıcıları ve atları kolay hedefti, bu durum izledikleri dar yol boyunca kargaşaya neden oldu. Hannibal ve adamları karşı saldırıya geçtiler ve kendi birlikleri de zarar görmesine rağmen, Allobroges’e büyük ölçüde kayıplar verdirdiler (Polyb. 3.51.1-13).

Hannibal’ın ordusu bir başka pusudan daha kurtuldu ve ordu dağların dar geçitlerinden yukarıya doğru ilerledikçe daha fazla “adam, malzeme ve at” kaybına katlandı. Kartacalılar, “arkadan

ve önden gelip bazı hayvanların ölümüne sebep olan” askerleri zor duruma sokan küçük grupların saldırılarıyla karşılaşılıyordu. Ancak düşman “fillere yaklaşmaya cesaret edemedi, dokuz gün sonra Hannibal zirveye ulaştı ve orada ordusuna iki gün dinlenme izni verdi” (Polyb. 3.53.4-10).

Polybius (3.54.2), “Alpler, İtalya’nın ortasında duran bir hisar gibiydi” diyor ve dağların zirvesinde Hannibal’ın adamlarını toplayıp Po nehrinin vadisine baktığını belirtiyor. İtalya, önlerinde uzanıyordu, yorgun ve yaralı adamlar vadi boyunca bakarken, Hannibal’ın onlara bekledikleri pek çok müttefikin geleceğine ve büyük ganimetler kazanacaklarına dair hikâyeler anlattığını söylüyor. Geçidin Polybius versiyonunun, Hannibal yanlısı Sosylus veya Silenus ya da Romalı Fabius Pictor’dan alındığı düşünülüyor. Sorun şudur ki Alplerin zirvesinde Po vadisi ve İtalya’ya bakabileceğiniz bir geçit yoktur. Bu nedenle kaynaklardan biri bu öyküyü uydurdu, ya da belki de Avrupa zirvesinde İtalya’ya bakarken o anda olması gerekeni hayal ediyorlardı. Polybius’un kaynağı eğer Romalı Fabius Pictor ise, Alplerin tepesinden tarif edilen manzara aslında Apeninlerin kuzey ucundan Alplere ve güneyden Po’ya bakan manzara. Apeninler’den Polybius’un tarif ettiği şekilde, Po ve Alplerin tamamını görebilirsiniz –bir hisar gibi.⁶²

“Pleiades’in gelişi yakınlaştığı için, zirvelerde kar birikmişti.” Pleiades takım yıldızı Ekim ayının sonlarında ufka doğru ilerler, Hannibal ve ordusu zirveye bundan çok kısa süre önce ulaşmışlardı.⁶³ Ordu, 2000 metre yüksekliğinde olan ve Ekim sonu / Kasım başı karla donan bir geçidin üstünde uzun süre dinlenememiştir.⁶⁴ İniş, neredeyse tırmanış kadar tehlikeliydi ve düşman askerleri orduya saldırmamasına rağmen ölümcüldü. Geçen yılın sertleşmiş karının üzerine yağın yeni kar yüzünden dar, dik yolda “hem askerler hem de hayvanlar başlarına ne geldiğini anlamıyorlardı ... yolun kenarına adım atan herkes tökezleyip uçuşuma

yuvarılandı". İlerleme yavaştı "ya fillerin ya da paketlerin yolun aşırı darlığı nedeniyle geçmesinin imkânsız olduğı bir yere ulaşıtlar" ve heyelanlar dağın yüzeyini başka bir yere taşıdı (Polyb. 3.54.1-7, 3.55.1).

Kartaca ordusu zor durumdaydı, geri dönemediler; ama ileri gitmek de çok tehlikeliydi. Hannibal ordusuna bu açığa çıkmış sırtta kamp kurdurdu ve hayvanların geçişini sağlamak için "askerlere karı süpürterek temizletti ve sarp kayalık boyunca patika bir yol açtırdı" (Polyb. 3.55.6). Bu, yorgun kuvvetler için zor bir görevdi, ancak dağda ölmektense ilerlemek tek seçenektir. Livy, Kartaca ordusunun yolunu nasıl şekillendirdiğine dair ilginç ayrıntılar sunar:

bazı büyük ağaçları devirdiler ... dalları soyup büyük bir kütük yığını yaptılar. Bunları ateşe verdiler ... kayalar ısındıkça sirke dökerek parçaladılar. Kayalık yüzeyi bu şekilde ateşlerle parçaladıktan sonra, uçurumun eğimini kısa zikzaklı yollarla yumuşattılar, böylece yalnızca yük hayvanları değil, filler bile aşağıya çekilebilecekti (21.37.2-4).⁶⁵

Dağlardan çıkış yolunun yapımı dört gün sürdü, bu sırada yük hayvanları neredeyse açlıktan ölüyordu (Livy 21.37.4; Polyb. 3.54.7-8). Nihayet meralara ulaştığında ordunun dinlenmesine ve hayvanların otlamasına izin verilmişti. Ovalara doğru son yolculuğa hazır olmaları üç gün daha aldı (Livy 21.37.6, Polyb. 3.56.1).

Yeni Kartaca'dan Po vadisine olan tüm yolculuk beş ay sürmüş ve yolculukta sağ kalanların sayısı, İberya'dan ayrılan ordunun ancak gölgesi kadardı.⁶⁶ Hannibal'ın güçleri şimdi kendi hesabına göre 20.000 piyade ve 6.000 süvari kadardı (Polyb. 3.56.4). Rhône'u geçtikten sonra "36.000 asker ve çok sayıda at ve diğer hayvanları kaybetti" (Livy 21.38.5).⁶⁷ O, Napolyon Bonapart'ın

iki bin yıl sonra not ettiği gibi, “sırf savaş alanını elde edebilmek için değil, savaş hakkı için ordusunun yarısını kurban etti”.⁶⁸ Hannibal, Alplerden geçip savaşı İtalya’ya getirerek, inisiyatif Roma’nın elinden aldı. Beklentilerinin ne olduğunu bilmek imkânsız olsa da Hannibal yarım orduyu kurban etmeye geçecek bir karar almış olabilir.

Hannibal’ın İtalya’ya yapmış olduğu uzun seferin en büyük başarısı, savaşta yaratılan strateji değişikliğiydi. Kartacalılar daha önce İtalya’yı istila etmeye teşebbüs etmemişler ve Birinci Pön Savaşı’nda inisiyatif düşmana vermişlerdi. İtalya’yı istila ederek, Hannibal bu ivmeyi yakaladı ve Romalıları beş yıl içinde bocalayacakları bir geri plana itti. Daha da önemlisi, Sicilya’da toplanan ve Kartaca’yı istila etmeye hazırlanan Roma filosu Kuzey İtalya’ya çağrıldı. Hannibal’ın hareketi, Romalıları işgal planlarından uzak durmaya ve savunma stratejileri benimsemeye zorladı.

Hannibal’ın seferinin sembolik yönlerinin de etkileri görülmeye başladı; bu yeni taktik Romalıları doğaüstü bir gücün yaklaşmakta olduğu hissini vermişti. İtalya’nın işgali, Roma’nın tüm tarihinde çok nadir görülen bir olaydır ve altı yüz yıl daha tekrarlanamayacaktır.⁶⁹ Alplerin efsanesi o kadar önemliydi ki, rasyonalist Polybius kendisini Hannibal’ın başarılarını küçültmek zorunda hissetti ve bazı yazarları “Hannibal’a doğa üstü güç vehmetmekle okuyucuyu etkilemeye çalıştıkları” için eleştirdi. Polybius, bu yazarların hikâyeyi, bazı tanrı ya da kahramanlar Hannibal’la tanışmamış ve ona yol göstermemiş olsaydı, bütün ordusu yanlış yola saplanacak ve tamamen yok olacaktı, şeklinde bir noktaya getirdiklerini iddia ediyordu (3.47.6-9). Polybius, rasyonel bir tarihçinin, Hannibal’ın başarılarına ilişkin ilâhî destek iddialarına kulak vermemesi gerektiğini düşündü ve böylece Alplerin geçişinin hızla efsane hâline geldiğini ispatladı.⁷⁰

Dağlardan inen birliklerin gerçekliği oldukça farklıydı. Adamlar bin bir zorlukla dağlara çıkmış, aynı derecede zorluklarla inmişler ve “korkunç acılar çekmişlerdi ... ihmaller ve erzaklarının azalması nedeniyle çok sefil durumdaydılar” (Polyb. 3.60.3). Bu ordunun Roma lejyonlarına karşı durup savaşabileceğini hayal etmek zordu. Müttefik bir kabile olan Insubres topraklarında bulunan Hannibal, vücut ve ruhun iyileşmesi sağlanıncaya kadar adamlara ve atlara iyi bakılması için her türlü önlemi aldı. (Polyb. 3.60.7-8).⁷¹ Arkadaşlarının yarısının kaybedildiğine şahit olan adamların moral bozukluğu ve üzüntüsü yeni bir savaş gücü oluşturmamanın ne kadar zor olduğunu gösteriyordu. Bu ordunun, müteakip ayda savaşmaya devam edip iki savaş kazanması oldukça şaşırtıcı. Dolayısıyla, uzun yolculuğun kayıp ve zorluklarının dramatik etkilerinin kaynaklarımızda abartılmış olması da mümkündür⁷².

Ülkesiyle olan tüm iletişimden feragat ederek, düşman olup olmadığı belli olmayan, dolayısıyla saldırmak veya bastırmak durumunda olduğunu bilmediği milletlerin arasından yürüyerek, geçilmesi imkânsız olarak görülen Pireneleri ve Alpleri geçerek ve ordusunun yarısını feda ederek savaş alanını kendisi belirlemek için İtalya'ya geldi, sadece savaş hakkı için.

(Napoleon Bonaparte on Hannibal)⁷³

Hannibal'ın hayatının bu en sembolik yanı, Alpleri tam teşekküllü bir ordu ve fillerle geçmesi, bugün hâlâ hayranlık duyulan cesaret ve dehanın bir birleşimidir. Bu macera, dağlarda on binlerce askerin yanı sıra atlar ve filler taşımanın mantığını sorgulayan modern bir kitle yaratmıştır. On sekizinci yüzyılın sonlarında İtalya'nın kuzeyindeki Avusturyalılara karşı harekete geçen Napolyon da Alpleri tam teşekküllü bir ordu ile geçti, Bu hareketi hâlâ modern tarihçileri şaşırtmaktadır: “O kadar inanılmaz bir hareket ki, modern bir eşdeğeri yok, bunu yapan asker, Hannibal, bütün dünyanın gözünü korkutmuştu.”⁷⁴ Eski tarihin ve

askerî liderlerin öğrencisi olan Napolyon, daha sonra Hannibal'ı kendi yazışmalarında tartıştı ve "Hannibal Alpleri fethetti ... ama biz onların etrafından dolaştık" dedi. Napolyon, Hannibal'ın hayatının son yılları, St. Helena'da sürgünde iken yaptıkları ve motivasyonları hakkında da bilgi verdi. "Hannibal'ın belki de en şaşırtıcı özelliği, tüm girişimlerinde kanıtlanan cömertlik, güven ve ihtişamıdır. Yirmi altı yaşındayken neyin imkânsız olduğunu görmüş ve imkânsız görülen şeyleri gerçekleştirmiştir."⁷⁵

Napolyon'un Hannibal'ın motivasyonu hakkındaki yorumları, bize, aralarında iki bin yıl olan iki askerî dehanın benzersiz görünümünü sağlıyor. Stratejist olan Napolyon, Kartaca'nın askerî dehasına yansıyor ve aynı pasajda Hannibal'ın kariyerinde şansın ve zalimliğin ne derece rol oynadığı üzerinde duruyor:

Kariyerinin ve yaptığı büyük işlerin büyük kısmını şansa ve talihe borçlu olduğuna kim inanır? Elbette o, çok güçlü bir ruha ve savaş bilgisi bakımından son derece yüksek bir görüşe sahip olmalı, bu adam, genç fatihi tarafından selamlandığında, yenilmiş olmasına rağmen tereddüt etmeyecek, kendisinin, şimdiye kadarki en iyi iki general olan İskender ve Pirus'un hemen arkasında yer aldığını söyleyecektir.⁷⁶

Alplerin çağlar boyunca sahip olduğu etki, Hannibal'ın geçişini mit ve kahramanlık alanına sokmuştur (Şekil 6). Jason, Argonotlar ve Aeneas ile kıyaslanır, Achilles'in yanında yer alır.⁷⁷ Bu destansı eylem, Hannibal'ın Romalılar ve İtalya halkları üzerindeki psikolojik etkisinde önemli rol oynamıştır. Ordusunu Alpler üzerinden İtalya'ya götürerek Hannibal, ilâhî ilham alan lider konumunu pekiştirdi. Alpler yüksek, dondurucu ve tehlikeli idi. Onları geçmek kahramanlara özgü destansı bir başarıydı.

BÖLÜM 6

TREBIA'DAN TRASIMENO'YA FATİH HANNİBAL

Thrasimene gölü dar geçitler içinde
Acelecilik felaket getirdi Roma'ya, vatana;
Çünkü Kartaca savaşçıları cezbeder orada
Benden önce onun hünerli büyüleri burada.

(Lord Byron, *Child Harold's Pilgrimage* Canto 4, LXII)¹

Hannibal İtalya'ya geldi ve Roma'ya savaş açtı. Stratejisi, Afrika'ya ve İbery'a karşı Roma saldırılarını bozmak ve savaşın odağını İtalya ve Roma müttefikleri üzerine kaydırmaktı. Hannibal'ın İtalya'daki varlığı Romalıları savunmaya zorladı. Olaylar başlamadan önce İtalya'nın istila edilebileceği fikri akıllarına gelmemiş gibi görünüyordu. Polybius şöyle demektedir “Roma'da, ... Hannibal'ın ordusu ile İtalya'da olduğu ve bazı şehirleri kuşattığı haberi geldi. Onlara tamamen şaşırtıcı gelen bir şeydi bu” (3.61.7-9). Romalılar, konsüllerinin Galya'da Hannibal'a müdahale edeceğinden ve Alp-lerden geçmeden önce bu orduyla baş edeceklerinden eminlerdi. Hazırlıksız yakalandılar, düşmanlarını hafife almış ve iletişimlerini yavaşlatmışlardı.² Ancak hâlâ başarı konusunda iyimser olmalıydılar. Hannibal'ın şimdiye kadarki başarıları, güçlü ama bölünmüş İber ve Kelt kabilelerine karşı olmuştu. Roma lejyonlarının disiplinli gücüne karşı savaşmak tamamen farklı bir şeydi.

Hannibal'ın MÖ 218 sonbaharının sonlarında ortaya çıkması üzerine, konsül Tiberius Sempronius Longus, Afrika'yı istila etmeyi planladığı Sicilya'dan geri çağrıldı. Kartacalılar Romalılarla denizde çarpışıyorlardı, niyetleri Lilybeum'u geri almak ve planlarını bozmaktı (Polyb. 3.61.9-10; Livy 21.49-51).³ Bu noktada Hannibal ve Kartaca arasındaki kapsamlı ve koordineli bir strateji, savaşın tüm zamanlarından daha belirgin olarak gözüküyor. Konsül ordusunun Sicilya'dan çekilmesi Hannibal için kritik bir hedef olan Kartaca'ya yönelik doğrudan tehdidi hafifletti. Regulus ve Agathocles'in Kuzey Afrika'daki daha önceki istilaları, düzeni tahrip etmiş ve İtalya'daki Hannibal için zorluklar yaratmıştı. İnisiyatifi ele geçirerek amacına ulaştı: Savaş İtalya'daydı ve Roma'nın planları bozulmuştu.

Hannibal'ın başarısının yolu, İtalyan yarımadasında bulunan komplike Roma iktidar sistemini bozmakta yatıyordu. Müttefik şehirleri Roma'dan uzaklaştırmak için ödüllendirme ve Romalıları İtalya'da izole etme becerisi gelecekteki zaferin anahtarı olacaktı. İtalya'nın büyük kısmı üçüncü yüzyılın başlarından itibaren yasal ittifak, sömürgeleştirme ve vatandaşlık ödülleri yoluyla Roma'ya bağlıydı.⁴ İtalya'nın kuzeyi ve Cisalpina Galya'nın Kelt kabilelerinden güneydeki Yunan şehirlerine ve merkez İtalyan Lucania ve Samnium halklarına kadar, müttefikler hayati önem taşımaktaydı. Savaş kuvvetinin büyük bir kısmını oluşturan yardımcı birliklerle Roma ordusunu desteklediler. Hannibal'ın niyeti mevcut ittifak sistemini mümkün mertebe istikrarsızlaştırmaktı. Ordunun büyüklüğünü göz önüne alarak kesinlikle askere ihtiyaç duyuyordu. Bunu başarmak için geniş bir yelpazede halklara ve kültürlere hitap etmek ve zorlu Roma üssü için gerçekçi bir tehdit olarak görülmek durumuyla karşı karşıya geldi. Roma'nın kuzeyindeki varlığı ile Roma'da "büyük bir alarm" yaratarak ve Alpleri geçip imkânsız başarılar Hannibal, Romalılar ve müttefikleri arasında karışıklık ve çatışma yaratmıştı.⁵

İtalya'daki ilk hareket, Kartacalı müttefik İnsubres'in (Polyb. 3.60.8) düşmanları olan Taurini kabilesinin (muhtemelen modern Turin) ana şehrine saldırıydı. Hannibal stratejisi kısmen, kuzey İtalyanlarla erken karşılaşmalardan anlaşılabilir. Onların dostluğunu ve ittifakını istemek için bir teşebbüste bulunuldu, ancak bu reddedilince Hannibal şehri kuşatmak suretiyle üç gün içinde aldı. "Kendisine direnen herkesi kılıçtan geçirdi" ve sonuç olarak "komşu barbar kabileleri ... hemen kendi kabilesine kattı" (Polyb. 3.60.8-9). Bu İberya'daki standart Barsid usulü idi ve İtalyan yarımadasının kuzeyinde Kelt kabileleri arasında etkili bir şekilde işe yaradı. Artık sıra Hannibal'ın Alpler ile bölgeye yeni gelen Roma ordusu arasındaki pozisyonunda ne yapacağına idi. İlerlemekten başka şansı yoktu ve arkasında düşman kuvvetleri bırakamazdı. Romalılar Po nehrinden geçerek kendilerini Hannibal ile aslında ona katılabilecek olan kalabalık Kelt orduları arasında buldular. Artık Hannibal'ın yapması gereken hızlı bir şekilde üstünlüğü elde etmek ve bu olası müttefikleri Roma tehlikesinden kurtarmaktı. Polybius burada, Hannibal'ın "müttefik olmaya hazır olanları cesaretlendirmek için bazı girişimlerde bulunmaya karar vermesinin", belirleyici faktör olduğunu iddia eder (3.60.13). Hızlı bir galibiyet gerekliydi ve ilkbahara kadar bekleyemezdi. Bu, Romalılara savunmalarını hazırlamak ve müttefikleri kendilerine daha çok bağlamak için şans vermek olurdu.

Bir Roma ordusu ile Hannibal'ın İtalya'daki güçleri arasındaki ilk karşılaşma, Po'yu kuzeyden besleyen bir kol olan Ticinus'un yakınında gerçekleşti (bk. Harita 1).⁶ Livy, iki taraf karşılaşmadan önce, Hannibal'ın İtalya'ya gelişiyle ilgili efsane ve dedikoduları Roma konsülü Publius Scipio'nun sözleriyle anlatarak, bir fikir veriyor. "Ben, bu Hannibal'ın, kendisinin iddia ettiği gibi seyyahalar hususunda gerçekte Herkül'e eşit olup olmadığını ya da babası tarafından sadece bir haraç –ve vergi mükellefi olarak bırakılıp bırakılmadığını, aslında onun Roma halkının bir kölesi

olduğunu görmek istiyorum” (Livy, 21.41.7). Publius Scipio’nun savaş sözleri ve Hannibal’ın şöhretini küçümsemesi, muhtemelen Livy’nin bir icadı olmasına rağmen efsanenin gücünü ortaya koyuyor. Her başarısıyla Hannibal efsanesi büyümüştü; önce bölgedeki hızlı genişlemesiyle İberya’da, daha sonra Saguntum’da ve sonunda İtalya’ya yürüme cüretkârlığı ile... Konuşma aynı zamanda Hannibal’ın hamisi ve koruyucusu Melqart/Herakles’in iddiasına da atıfta bulunuyordu. İtalyan yarımadasının kuzeyinde Hannibal’ı bekleyen Roma ordusu ve hatta konsül Publius Scipio, bu “şaşırtıcı ... küstah ve cüretkâr” meydan okuma yüzünden şaşkınlık içindeydi (Polyb. 3.61.6).⁷

Publius Scipio’nun kuzeyinde bulunan Hannibal’la karşılaşması için zorlu bir yol vardı. Roma konsülü Hannibal’a tepki vermek zorunda kaldı; planlarını değiştirmek ve Kartaca’nın öngörülemeyen hareketleriyle uğraşmak zorundaydı. Eylül sonlarında, Rhone’un girişinde ağabeyi Gnaeus’u ordu ile bırakarak yola çıktı. Küçük askeri birliklerini yanına alarak İtalya’ya çekildi. Pisa’ya vardıktan sonra, Etruria üzerinden ilerleyerek Praetor Lucius Manlius Vulso komutasındaki iki lejyona ulaştı. Bu lejyonlar, Keltlerin düşman Boii kabilesi ile mücadele etmek için kuzey İtalya’da konuşlandırılmıştı. Bu ordu ile Scipio, düşmanı beklemek için Po vadisine doğru hızla ilerledi.⁸

Sonbahar sonlarında sisli bir sabah vakti Hannibal, batıdan Po’ya doğru ilerledi ve doğudan Scipio geldi –her iki ordu da nehrin kuzey tarafındaydı.⁹ İki kuvvet bir gün boyunca yürüdü, neredeyse birbirlerinin üstüne gelmişlerdi. “Ertesi sabah, iki general süvarileri yola çıkardı” ve süvari birlikleri “karşı karşıya geldi ... çabucak savaş düzeni aldılar”. Atmosfer gergindi ve her iki taraf da çarpışmaya hevesliydi. İlk başta süvariler arasındaki denge korunurken, Hannibal’ın Numidya süvarileri “dış kanattan saldırdılar ve Romalıları üstünlük sağladılar”. Çatışmanın sonunda

Roma süvarilerinin düzeni bozuldu, sağ kalanlar kaçtılar ... ve sadece birkaçı konsül ile kaldı (Polyb. 3.65.1-7). Publius Scipio yaralandı ve hikâyenin bir versiyonunda oğlu (aynı isimle daha sonra Roma kahramanı olan Scipio) tarafından ölümden kurtarıldı.¹⁰ Hikâyenin daha az kahramanca bir versiyonu, konsülü Liguryalı bir kölenin kurtardığını yazar (Livy 21.46.9-10). Nihayetinde, Publius Scipio, askerlerini, nehrin karşısına, Placentia (Piacenza) Roma kolonisine “emniyetli bir yere” geri çekmeyi başardı (Livy, 21.46.1-10; Polyb. 3.66.2).

Hannibal ilk zaferle yetinmedi, Romalıları takip etti. Bu zaferin önemi, yeni müttefiklerin ve ihtiyaç duyulan malzemelerin sağlanması ve kırsal alana yerleşilmesi şeklinde hafife alınmamalıdır. Vadideki kabileler, Keltler gibi, Kartacalıları “destekleyeceklerini” deklare ettiler ... Hannibal’a hizmet etmek için birlikler gönderdiler” (Polyb. 3.66.6-7). Kartaca liderinin yanında ve Roma karşıtı olmanın cazibesi güçlü idi. Bu ilk çarpışma, bazı tereddütlü Keltleri, “Kartaca halkının geleceğinin kesinlikle daha parlak olduğuna” ikna etmeye yetti (Polyb. 3.67.1-4).

Hannibal, bilmediği topraklardan geçiyordu ve yerel destekçilerinin bilgisine güvenmek zorundaydı. Scipio’yu Placentia’ya kadar takip etti ve iki günlük bir yürüyüşün ardından Po’yu geçti. Kartacalıları nehri geçmek için teknelerden bir köprü inşa ettiler. Livy, ırmak geçilirken fillerin akıntısının kesilmesi için nasıl kullanıldığından bahsederken, Polybius bu ilginç fikri imkânsız olarak görür (Polyb. 3.66.6; Livy 21.47.5-6). Hannibal “ordusunu düşmanın tamamını görecektir şekilde konuşlandırdı ve Romalıları savaş yapma fırsatı sundu. Romalıları savaşa girmediler. Konsül ağır yaralandı ve herhangi bir çarpışmaya karşı tedbir aldılar. O gece, Roma ordusunda Kelt yardımcı birlikleri isyan etti ve Romalıları kendi kamplarından saldırdılar. Birçok askeri öldürdüler ve yaraladılar, öldürülenlerin başlarını keserek korku

saldılar. Böyle dramatik bir hareketle Roma kampındaki Keltler Hannibal'ın tarafına geçtiler. Bu durum Romalılara bir başka darbe oldu. Yaralı ve şimdi müttefikleri tarafından terk edilmiş olan Publius Scipio, karşı koyacak durumda değildi. Kartaca ordusu ile o sırada bir çatışmaya girmenin felâket üstüne felâket olacağını fark etti (Polyb. 3.66.10-67.3). Hannibal şimdi üstünlüğü elinde tutuyordu.

Romalı lejyonların karşılaştığı daha acı gerçek ise, müttefiklerinin de isyan etmekte olduğuydu. Placentia'da artık güvende değillerdi.¹¹ Publius Scipio, Ticinus'dan sonra Po ile Alpler arasındaki açık ülkenin Kartaca süvari ordusunun üstünlüğü göz önüne alındığında Romalılar için uygun bir savaş alanı olmadığını da farkına vardı (Livy 21.47.1).¹² Konsül, aynı gece şafaktan hemen önce ve "Trebia nehrine ve çevredeki tepelere doğru yürüdü" (Polyb. 3.67.9). Hannibal Numidya süvarilerini peşinden gönderdi ve ana ordu onları takip etti. Trebia'nın doğusundaki tepelerde Romalılar, siper ve çitlerle güçlendirilmiş bir kamp kurdular. Orada, güneydeki diğer konsül ordusu takviye kuvvetlerinin gelmesini beklediler (Polyb. 3.68.1-6).

Sempronius'un lejyonları, Publius Scipio'nun ordusu ile birleşmek için Sicilya'daki İtalyan yarımadasının tamamı boyunca yol aldı. Afrika'yı istila etmeye hazırlanıyorlardı ve şimdi büsbütün farklı bir meydan okumayla karşı karşıya kaldılar. Uzun ve zorlu bir yolculuktan ve ordunun kuzeye nasıl geçtiği hakkındaki farklı versiyonlar bugüne kadar gelmiştir (Polyb. 3.68.14; Livy 21.49-51). Livy, Adriyatik kıyılarında yelken açan ve liman kenti Ariminum'da (modern Rimini) toplanan konsül ve lejyonlarını tasvir ediyor (Harita 1).¹³ Bununla birlikte, Polybius'a göre, askerlere konsül tarafından Ariminum'da belli bir günde buluşmak üzere yemin ettirildi ve böylece bütün ordunun birlikte yürümesi iptal edilerek, yol boyunca çok fazla askeri besleme yükünden kurtuldular. Bu

versiyonda, askerler araziye yaya olarak geçtiler ve Sempronius'un kendisi de ordusunun bir kısmıyla Roma'ya yürüdü.¹⁴

Hannibal, Romalıların kampta yaralanan ve bastırılan Publius Scipio'ya destek sağladığını tahmin etmiş olmalıdır. O, bu arada, Kuzey İtalya ovalarının kontrolüne tamamen sahiptir. Kartacalılar, nehrin batı tarafında Trebia'nın karşısındaki Romalılardan yaklaşık 40 stade (yaklaşık 7 kilometre) uzakta bir kamp kurarlar (Polyb. 3.68.7). Hannibal'ın tarafına daha fazla şehir, kasaba ve kabile katılır. Placentia'nın yaklaşık 50 kilometre batısındaki Clastidium'daki (modern Casteggio) garnizon komutanı taraf değiştirir ve kasabayı Hannibal'a teslim eder. Romalılar, Clastidium'u hububat ve erzak için depo olarak kullanmışlardı, bu nedenle bu taraf değiştirme, Kartacalılar için çok takdir edilen bir destektir (Polyb. 3.69.1; Livy 21.48.9). Hannibal, kasabadaki Roma garnizonunun hayatlarını bağışladı ve ona yardım eden adamı onurlandırdı. Aynı yolu takip etmek isteyen diğerlerini cesaretlendirmek için garnizon iltihakına cömertlikle yaklaştı. İtalya için olan bu savaş müttefikler tarafından kazanılacaktı ve Hannibal, askerî çatışmaların kazanılması için yerli halkın kazanılması gerektiğinin bilincindeydi. İşgalin öncesindeki hazırlıklar çok kapsamlıydı. Roma'nın zarar gören ünüyle birleşerek Kartacalıların amacını haklı çıkaran bir domino etkisi, Hannibal'ın karizması ile birleşmişti.

Yeni lejyonların gelişiyile Roma güçlendi ve iki taraf arasındaki bir sonraki çatışma Romalıların Kartacalılardan daha iyi hâle geldiklerini gösterdi (Polyb. 3.69.10-14). Bu durum meslektaşları Publius Scipio karşıt görüşü savunurken (Polyb. 3.70.1-4), mümkün olan en kısa sürede "kararlı bir savaş başlatmak" için istekli olan konsül Sempronius'u cesaretlendirdi. Hannibal da savaşın şart olduğunu düşünüyordu. Yeni Kelt müttefikleri kararsızdı ve onların "coşkusundan" yararlanmak için en iyi yol, savaşta de-

nenmemiş bu yeni Roma ordusunu ele geçirmekti (3.70.9-11). Polybius'a göre, geçmiş boyunca insanın karşısında olan Semp-ronius Longus, "kendi ihtirasının dürtüleriyle" hareket etti.

Roma sisteminde, bir konsülün askerî zaferinin getirisini görev süresiyle sınırlayan bir durum söz konusuydu. Yeni konsüller Mart ayında göreve geleceklerdi. Bu durumda, ilkbaharda yapılacak bir savaş Sempronius'un hırsına uygun düşmüyordu, çünkü birkaç ay içinde lejyonların komutasında kendisi olmayabilirdi. Oysa Hannibal'ın generallerinde zaman sınırı yoktu, komutanlar nöbetleşe görev yapmıyorlardı. Polybius'un anlatımı kesin olarak Scipio yanlısıdır ve Sempronius'u meslektaşının yaralı bir şekilde savaş kazanmasını kendisi için zararlı gören ve savaşmak arzusunda biri olarak tasvir eder.¹⁵ Hannibal, Roma sistemindeki rakiplerinin kendi aralarında çatışmasına izin vermeyi seviyordu. Onun titiz planlaması, daima savaşın yerini ve zamanını kontrol etmeye dayanıyordu.

Hannibal, kış gündönümünde soğuk ve karlı bir günde, "Numidyalı atlıları, dayanma gücü yüksek olan tüm askerlerini topladı" ve düşman kampına sevk ederek Romalıları oradan çıkardı (Polyb. 3.71-74; Livy, 21.54-56).¹⁶ Gayesi "kahvaltı veya herhangi bir hazırlık yapılmadan önce düşmanla çarpışmaktı" (Polyb. 3.71.10). Yine şaşırtma taktiği hayati önem taşıyordu. Hannibal birlikleri iyi beslenmişlerdi ve "vücutlarını ateşin karşısında yağla kaplamışlardı". Bu, geçmeleri gereken nehrin dondurucu suyundan bir nebze olsun korunmak içindi. Roma kampında Sempronius'un önceki karşılaşmadan dolayı güveni yüksekti ve Hannibal'ın birliklerini görünce kendi birliklerine ilerleme emri verdi. Hava çok soğuktu "... [Roma] askerleri ve atları neredeyse sabah kahvaltısı etmeden kamptan çıktılar ... ve Trebia'yı geçmek zorunda kaldılar, suyun seviyesi göğüslerinin üstündeydi" (Polyb. 3.72.1-4).

Kahvaltı, eski kaynaklarda sıklıkla sözü edilen bir şey değil, ama Trebia savaşında önemli bir rol oynamış gibi görünüyor. Savaşın başlangıcında iki defa Kartacalıların kahvaltı ettiği, ancak Romalıların etmediği vurgulanıyor. Polybius, anlatımının sadece bir bölümünde kahvaltıdan bahsediyor.¹⁷ Hikâye, Hannibal'ın birliklerine özen gösterdiğinin altını çiziyor ve bu ihtimam sonucu askerlerinin kendisine güvendiği anlamına geliyor. Kahvaltı üzerindeki vurgu, Hannibal'ın bir lider olarak becerilerini gösterir ve dolayısıyla bu bilgilerin kökeni muhtemelen Kartaca yanlısı bir kaynaktır. Tarihin bu dönemlerinde, kış koşullarında cereyan eden tek savaş Trebia'dadır. Sıklıkla sözü edilen kış savaşı gelenekleri arasında, kahvaltı yapmanın da önemli bir yeri olabilir. Kışın savaş yapılması nadir görülen bir şeydi ve Romalılar deniz aşırı bir imparatorluk haline gelene kadar savaşlar genellikle mevsimseldi.

Hannibal, Romalıların nehri geçtiğini görünce, mızraklı asker ve atıcılardan oluşan birliklerini öne çıkararak piyadeleriyle ilerledi. Ordusunda, İspanyollar, Keltler ve Afrikalılardan oluşan 20.000 piyadeye ek olarak, Kelt müttefikleri de dahil olmak üzere 10.000 süvari vardı. Süvariler kanatlarda, filler de onların önünde duruyordu. Sempronius süvarilerini geri çekti ve piyadelerini "her zamanki Roma düzeninde" hazırladı. Konsülün kuvvetleri, 16 bin Romalı ve 20 bin müttefik piyade ile 4.000 süvari idi (Polyb. 3.72.11-13; Livy 21.55.4 -sayıları biraz farklı). Bu durum Romalıların Hannibal'dan çok daha az süvariye sahip olduğunu göstermektedir.¹⁸

Hannibal savaş alanını ve tarzını seçmekle kalmadı, aynı zamanda sürpriz bir unsuru devreye soktu. Sabah şafaktan önce kardeşi "oldukça genç ama savaşçı azmiyle dolu" Mago'yu (Polyb. 3.71.5), kendi elleriyle seçtiği 2.000 süvariyle birlikte, ovayı şekillendiren su yollarında pozisyon aldı. Bunlar stratejik noktalara gizlendiler ve beklemeye başladılar. İki ordu şiddetle savaşa tutuştu. Savaş

başladığında Mago ve süvarileri, Roma güçlerinin merkezine “bütün orduyu şaşkınlık ve korku içinde bırakarak arkadan” saldırdı. Romalılar için şartlar korkunçtu, soğuk ve ıslaklık dayanılmazdı. Nehir önlerinde bir engeldi, yağmurun şiddeti ve ağırlığı hareketlerine mâni oluyordu, sayıca kendilerinden çok fazla süvari ile karşı karşıya gelmişlerdi. “Öncü birliklerdeki Romalı askerler Kartaca hattının ortasından geçmeyi başarmış olsa da, etrafları kuşatılmıştı. Bu hadise Hannibal için, daha sonra başka bir savaşta kullandığı ünlü stratejisine ilham kaynağı olmuştur. Hannibal Romalılarla ilk karşılaşmada muazzam bir şekilde yeni taktikler öğrenmiştir. Sonunda, her şeye rağmen Placentia’ya çekilebilen Roma “birliklerinin büyük bölümü de filler ve süvariler tarafından nehir kenarında öldürülmüştür” (Polyb. 3.73.1-74.8).

Trebia’da Hannibal, taktik becerisini ve zekâsını sergiledi. Romalıları kendi şartlarında savaşa çekti, düşmanın zihnini okudu ve adamlarını içinde bulundukları koşullara göre hazırladı. Bu askeri liderlik sayesinde o, Kuzey İtalya’nın efendisi olmuştur.¹⁹ Kartacalılar savaşta esas olarak Keltleri kaybetmişlerdir. Afrikalı ve İspanyol askerlerin çoğu hayatta kaldı, ancak soğuk ve zorlu şartlar nedeniyle savaştan sonra daha büyük kayıplar geldi: birçok insan ve biri hariç bütün filler yok oldu (Polyb. 3.74.8-11). Zaferin psikolojik etkisi, daha sonraki kayıplara rağmen çok önemliydi, zira efsaneyi güçlendirdi ve Hannibal’ın doğaüstü itibarını artırdı. Livy, “bu felaketle Roma’da yaşanan paniğin çok büyük olduğunu, insanların düşmanın kent üzerine hemen yürüyeceğine inandıklarını” söylüyor (21.57.1).

Kış mevsimi gelmişti ve Hannibal için çözmesi gereken çok şey vardı. Bu önemli erken karşılaşmalar onun lehine oldu. Birçok sürpriz unsur, hava durumu ve karşı konulamaz güç havası düşmanı korkuttu ve Roma ile müttefik olmayan yerel halkı cesaretlendirdi. Yerel askerler Hannibal’a sadıklardı ve liderlerine güve-

niyorlardı. Ancak bir sonraki hamle çok daha karmaşık olacaktı. Hannibal müttefiklerini nasıl bir arada tutacağını ve Romalıları stratejik hedeflerine nasıl çekebileceğini düşünmek zorunda kaldı.

Kış boyunca Roma vatandaşı savaş esirlerini hayatta tutmakla yetinmesine rağmen, Roma müttefikleri esirlere “büyük iyiliklerde” bulundu. Hannibal onlara “kendileriyle değil, Romalılarla savaş geldiğini, akıllı olmalarını, dostluğunu benimsemeleri gerektiğini, çünkü her şeyden önce İtalya halklarının özgürlüklerini yeniden kurmak için uğraştığını” söyledi. Amacı, “Romalıların kendilerinden almış olduğu şehirleri ve toprakları iyileştirmelerine” yardımcı olmaktı (Polyb. 3.77.3-7). Hannibal bu sözlerle yetinmeyip müttefik birliklerini fidye almadan evlerine gönderdi. Amacı, hem müttefikleri Romalılara göre daha iyi bir seçenek sunduğuna inandırmak hem askerî hem de siyasi savaş kazanmaktı. Önümüzdeki birkaç yıl içinde etkili olacağı kanıtlanmış, ancak uzun vadede sürdürülmesi zor bir stratejiydi bu.²⁰

Hannibal’ın MÖ 218/217 kışında ilginç bir hikâyesi vardır ve belki de Romalılar, Kelt müttefiklerine nereye kadar güvenebileceklerini göstermek için hep tekrarlamışlardır bu hikâyeyi. Kış günlerinde, Hannibal kılık değiştirip kampa girerek tipik bir “Pön aldatmacası” yapmış, Kelt müttefikleri tarafından suikasta uğramaktan sakındığı için de çeşitli renk ve biçimlerde peruklar kullanmıştır (Polyb. 3.78.1-4). Livy, 218/217 kışı boyunca yükselen Kelt düşmanlığı için makul bir açıklama getiriyor. Çünkü, “savaşın yapıldığı yer kendi topraklarıydı ve iki ordu da kış şartlarının yükünü çekiyorlardı” (22.1.1-4). Livy’ye göre, Kelt liderleri birçok gizli plan yapmaya çalıştı, ancak Hannibal tavırlarını değiştirerek ve hatta farklı dillerde konuşarak onları kandırmaya devam etti.²¹

Roma anlatıları, sıkça Hannibal’ın hilekârlık ve sahtekârlık masallarını tekrarlar ve aynı şekilde Keltlerin müttefikler olarak

güvenilmezliğiyle ilgili hikâyeler üretirler ve bu durum olayı anlamayı zorlaştırır. Kılık değiştirme hikâyeleri, Romalıları kendilerinden vazgeçmiş olan Keltlerin değersiz müttefikler olduğuna ve hatta Hannibal'ın onlara güvenemeyeceğine ikna etmek için, tekrarlanırdı. Ancak hikâyede efsaneye dayalı yankılar da vardır. Hannibal, tanınmayacak hâlde kampta gezinebilmesi ve görünümünü değiştirebilmesi, Homeros'un *İlyada*'sında Troy'taki Yunan askerlerinin kampını Poseidon'un ziyaret etmesi gibi, kaybolup istediğinde görünebilen tanrılara çok benzemektedir.²² Daha akla yatkın bir açıklama, Kartacalı liderin asker, erzak ve yiyecek için muhtaç olduğu Kelt müttefiklerinin kaprislerine karşı ne kadar savunmasız olduğu şeklinde olabilir. Şüphesiz Romalılar Kuzey İtalya'ya, Hannibal'ı yakalayan veya öldüren iyi bir ödül verileceğini duyurmuş olmalıydı.

Roma'ya dönen Sempronius, ertesi yıl konsül seçimlerini izlemek için şehre doğru yola çıktı. Konsül olarak atanan Gnaeus Servilius ve Gaius Flaminius, kendilerine "müttefik kazanmak ve kendi lejyonlarına asker toplamak, savaş üssü olacak olan Ariminum ve Etruria'ya malzeme göndermek" ile meşgul oldular (Polyb. 3.75.5). Livy, kış mevsiminde Roma ordusu için huzur olmadığını, Hannibal'ın süvarilerinin, "Po'dan gönderilenler hariç, sürekli Roma tedarik yollarını kestğini belirtiyor" (21.57.5).

Trebia'daki yenilgi, Romalıların zihinlerini dine yöneltti. Tanrılar tarafından terk edildiklerini hissediyorlardı ve bunun ayrıntıları, Livy'nin Trebia'dan sonraki kış öykülerine yansdı. Livy, kötü haberler "insanların zihinlerini batıla döndürdüğü zaman böyle şeyler olur" (21.62.1-2) diyor. Kuzeydeki yenilgi, Romalıları ağır bir yük yükledi ve tanrılar tarafından lanetlendiklerinin işaretleri olarak gökyüzünde parlayan gemi benzeri figürler, Umut Tapınağı'nın şimşekler tarafından vurulması, Lanuvium'da tanrıça Juno'nun kaidesine yerleşmiş bir karga ve Picenum'da yağ-

mur yerine taş yağmıştı. Bu son işaret, “dokuz günlük bir kurban törenine yol açtı ... ve şehir ayinlerle arındı ve yetişkin hayvanlar tanrılara kurban edildi”. Tanrılara hediyeler sunuldu. Romalılar Hannibal’a karşı tanrılarının rızasını kazanmaya çalıştılar. Herkül (Latin Herakles) tapınağında ve diğer yerlerde dualar edildi. Bu durum Hannibal’ın propagandasının halk üzerindeki ve Roma’daki din adamları üzerindeki etkisini göstermektedir.²³ Roma zihninde Hannibal, Herakles’in ilâhî desteğini kişisel olarak almıştı, bu durum Romalıların kendilerinin de bu desteği almak için daha fazla çalışmasını sağlamıştır. Livy, Romalılar için Kehanet kitaplarında (Sibylline Books) öngörüldüğü şekilde, bu vaaz ve ayinlerin yapılmasının, insanların tanrılarla olan ilişkiler konusunda duydukları kaygılarının azalmasına neden olduğunu” belirtir (21.62.11).

Baharın gelmesiyle birlikte Hannibal harekete geçti ve güneye doğru yola çıktı, artık dağlık alanlardan geçişler kolaydı.²⁴ Mayıs ayına kadar kışı geçirdiği yerden ayrılmış olabilir.²⁵ Hannibal’ın Apeninler üzerinden geçtiği rota en az tahmin edileni ve Roma konsülünü şaşırtma ihtimali en yüksek olanıydı. Polybius’un açıklamalarına göre, “Hannibal her zaman beklenmedik çözümü seçmek gibi bir mizaca sahipti” (3.78.6).²⁶ Kartaca ordusu dağların üstünden geçerek Arno nehri vadisindeki su basmış bataklıklardan geçti (Livy 22.2.1-3.1; Polyb. 3.79.1-11). Hannibal, Ariminum, Arezzo ve Luca da dahil olmak üzere Romalıların bulunduğu bölgeden uzaklaştığından emin oldu (bk. Harita 1).²⁷

Kartaca generali ve birlikleri Etruria’nın bataklıklarında, son derece ıslak zeminde dört gün zorluklarla boğuştu. Hannibal’la Alpleri aşan Afrikalı ve İspanyol birlikleri, macerayı Kelt müttefiklerinden daha iyi yönetiyorlardı. Ordu, ıslak zemin üzerinde, “Afrikalılar, İspanyollar ve ön kısımdaki en iyi savaşan birliklerle bir araya geldi ve aralarında yük katarları vardı ... Keltler birlik-

lerin arkasında konuşlandırıldı ve süvari ordunun arka tarafına getirildi ve muhafız komutası kardeş Mago'ya emanet edildi" (Polyb. 3.79.1-4). Bu taktik, sudan ve çamurdan yıpranan Keltlerin geri dönmelerini engellemek içindi.

Hannibal, güneyde son hayatta kalan fili kendisi sürüyordu. Etruria ilkbaharında, çok kültürlü çok dilli ordusunu fil üstünde yöneten bir komutan figürü oluşturmak kuşkusuz çok etkileyici olmalıydı. Ancak ağır hareket Hannibal için de zor oldu ve göz enfeksiyonuna yakalandı. Enfeksiyon tedavi edilemedi ve "uyku yoksunluğu, nemli geceler ve bataklık atmosferi" (Livy 22.2.10-11) yüzünden giderek kötüleşti. Sonuç olarak bir gözü görme yetisini kaybetti ve ağrıdan şiddetli acı çekmesine rağmen durup tedavi olamadı (Polyb. 3.79.12). Yürüyüşün zorluğu ve gözünü kaybetmesi Hannibal'ın efsanesine eklendi ve her ikisi de efsanenin artması için belki de gereğinden fazla vurgulandı.²⁸ Tek gözlü bir Hannibal, antik dünyadaki büyük savaşçılar geleneğine çok iyi uyuyordu: "eklememiz gerekir ki, en savaşçı ve en üst düzeyde becerikli komutanların en dikkat çekici özelliklerinden biri de, bir gözlerinin olmamasıydı; Philip, Antigonus, Hannibal ve Sertorius gibi..." (Plutarch, *Sert.* 1.4).²⁹

MÖ 217'de Roma konsülü, birliklerini ve müttefiklerini seferber etti ve Syracuse Kralı II. Hiero da Giritlilerden oluşan birlikle kendisine destek verdi (Polyb. 3.74.7).³⁰ Romalılar, 217 ilkbaharına kadar bölgede muazzam kuvvetler topladılar, bu da sahip oldukları kaynakların büyüklüğünü yansıtıyordu. İbery'a'da General Scipio komutasında iki lejyon ve müttefik birimleri vardı ve Trebia'dan sonra adaları savunmak için Sicilya ve Sardunya'ya lejyonlar gönderildi. Garnizonlar, güneyde sadakatinden emin olunmayan Tarentum gibi şehirlere gönderildi (Polyb. 3.75.4). Yeni konsül Servilius, Publius Scipio'nun birliklerini aldı, ordusunu yeni acemi birliklerle takviye etti. Flaminius, Sempronius'un

lejyonlarına sahipken, o Arinium'da bir üs kurdu ve Etruria'ya gitti (Livy 21.63.15).³¹ Roma lejyonları, Hannibal'ın alabileceği iki ana güzergâhı korumak için konumlandırıldılar.³² Flaminius hiç durmadan, Etruria ve Umbria'dan güneye Roma'ya kadar giden yolun kenarında Arretium (modern Arezzo) yakınlarında kampını kurdu.

Hannibal, Arno Vadisi üzerinden Roma üssüne yaklaşırken, Arrettium'dan altmış kilometre uzaklıktaki Faesulae (Floransa'nın yaklaşık beş kilometre kuzeydoğusundaki modern Fiesole) yakınlarındaki kampa yöneldi. Kartaca ordusu, Polybius'un iddia ettiği uzun çamurlu yürüyüşlerinden sonra dinlendirilmiş, dört gün ve üç gece boyunca süren bu yolculuktan sonra toparlanmıştı. Hannibal, Romalıların yerini araştırmak için gözcülerini gönderdi. Rakamlardan emin olmamamıza rağmen, Hannibal'ın askerlerinin sayısı 40.000-50.000 arasında değişiyor.³³ Bu, İtalya'ya geldiği sayının iki katıdır.

Hannibal'ın gözlemcileri, Arrettium'da kamp yapan Roma konsülü hakkında cesaret verici bilgilerle geri döndüler. Hannibal'a deneyimli bir komutan olan ve 220'li yıllarda Cisapline Galya'da savaşan Flaminius hakkında bilgiler verdiler. Yakın zamanda Roma ordusundan ayrılmış olan, yeni müttefiklerinden bazıları da Flaminius ile yaşadıkları tecrübeler ve karakteri hakkında Hannibal'ı bilgilendirdiler. Flaminius şöhretli, yetenekli ve kendine güvenen biriydi. Dolayısıyla Hannibal tarafından yapılacak meydan okumaya karşı cevap vermeye istekli olmalıydı. Polybius'a göre o, "savaşın yürütülmesi hakkında bir şey bilmeyen ve bir yeteneği olmayan ama kendine aşırı güvenen tam bir çete reisi ve demagog" idi (3.80.3).

Livy ise, bu konuda çok daha suçlayıcıdır. Flaminius'u göreve geldiğinde konsül ritüellerini yerine getirmeyi reddederek kehanet-

leri aşığulamakla suçlar. Flaminius ordusuyla doğrudan görüşmek üzere gitti ve orada konsüllüğe başladı, bu da 15 Mart'tan itibaren İtalya'nın kuzeyinde ordu ile birlikte olduğu anlamına geliyordu. Flaminius'un Roma'daki resmi törenden önce kuzeye yola çıkmasının sebebi tanrılara saygısızlıktan ziyade acelecilik olabilir, ancak Livy'nin sözünü ettiği işaretler "korkutucuydu", kurban edilen bir dana ayini yöneten kişinin elinden kaçmış, etraftakilere kanı sıçramıştı. (21.63.5-14). Bunun anlamını, Roma kaynaklarına göre, açıkça yaklaşımakta olan yenilginin sorumluluğu tamamen Flaminius'a aitti ve tarihi anlatılar tamamen ona karşı idi. Sonraki kuşaklar Flaminius'u, Polybius'un yargılayıcı ifadesiyle hatırlar; "korkaklık ve aptallık, kişide utanç verici kusurlardır ... ama bir generalde bulunursa, en büyük halk felaketidir" (3.81.7).

Hannibal ve birlikleri Fiesola'da kamp yapıp dinlenmiş ve bu arada Haziran ayı da girmişti.³⁴ Kartaca ordusu üssünü terk etti ve Arno vadisinde güneye, Roma kampına doğru ilerledi ve ülkeyi "gözünün önünde" istila ederek Flaminius'u gülünç duruma düşürdü. (Polyb. 3.81.1-2). Bütün bu faktörler Hannibal'a, Flaminius'a saldırması için bol bol fırsat vermenin uygun olacağını gösteriyordu (3.80.5). Hannibal ordusu ile Roma konsülünü kışkırtıyor, gözlerinin önünde gösteri yaptırıyordu. Buna "Flaminius'un verdiği cevaplar, Hannibal'ın önceden planladığı sonuçlara ulaşmasını sağlıyordu" (3.81.12).

İlerleyen Kartacalılar, yemyeşil Val di Chiana'dan güneye devam etti. Hannibal, takip etmek için, Flaminius'un, kendisini Roma'ya doğru ilerlediğini sanmasını istemiş olabilir. Sonra Hannibal doğruya doğru "Cortona şehrini ve tepelerini solunda ve Trasimeno gölünü sağında tutarak" ilerledi (Polyb. 3.82.9).³⁵ Kartaca ordusu ilerledikçe ekinleri yaktı ve kırları harabeye çevirdi. Amaçları düşmanı eyleme geçirmekti. Belki de Flaminius, Hannibal'ın kovalaması ile kampından çıkarıldığı zaman, Servilius lejyonla-

rının kuzeyden inmesini umarak, Kartaca ordusunun tabii olarak iki Roma ordusu arasına düşmesini planlamış olabilir (3.86.1-3).³⁶ Muhtemelen toplamda 25.000 kişi olan iki lejyon ve müttefik birlikle savaşmaya niyetli olamazdı. Zira Hannibal'ın ordusu, eğer sayılara inanırsak neredeyse iki kat daha büyüktü. Tahminler bir yana, biz Trasimeno Gölü'nün kuzey kıyısında Hannibal'ı izlerken Flaminius'un ne düşündüğünü tam olarak bilemiyoruz.

20 Haziran'da Hannibal, göl ile kuzeydeki tepeler arasında dar bir geçitten ordusunu geçirdi. Bu dar geçit, tepelerle çevrili küçük bir oaya açılıyor ve göl tarafından çevreleniyordu. Flaminius aynı gece "çok geç bir saatte göl kenarında kamp yaptı (Polyb. 3.83.7). Hannibal, Roma ordusunun yakın olduğunu biliyordu ve bir tuzak kurdu. Niyeti başından beri bu muydu ya da Flaminius'un yakınlığı nedeniyle son dakika kararı mıydı, bilmiyoruz. Polybius, Hannibal'ın bütün hazırlıklarının gece boyunca yapıldığını söyler: "göl kıyısında ve dar boğazdan geçerek" Hannibal tepeyi tırmanıp buraya İspanya ve Afrika kuvvetlerini yerleştirir. Polybius'un çok ayrıntılı açıklamasına göre, Hannibal'ın Balearlı atıcıları ve mızraklı askerleri ön sıraya koyar ve onları geçidin sağındaki tepelerin altına bir sıra halinde yerleştirir ve benzer şekilde süvarileri ve Keltleri de konuşlandırır ... onları bu tepelerin altında kesintisiz olarak yerleştirir" (3.83.1-4).³⁷ Ertesi gün şafak vaktinde, Flaminius iki lejyonunu geçide sürdü. Gözlemciler keşif gezisine gönderilmemişti; görünüşe göre, ileride ne olduğu fark edilmiş olabilirdi (Livy 22.4.4). Belki de Hannibal'ın sis altındaki geçitte 50.000 kişilik bir güç gizlediği fikri, neredeyse inanılmaz görünüyordu (Harita 1).³⁸

Bugün hâlâ, bir yaz sabahı Trasimeno'ya yapılan bir gezide, göldeki sisin onu çevreleyen tepeleri sakladığı görülür (Polyb. 3.84.1). Roma lejyonları tuzağa düştüğünde görüş alanı kısıtlıydı. Hannibal, ilerleyen Romalılarla buluşmak için "öncülerin göl boyunca

geçmesine izin verdi” ve bunlar hemen ilk temasta geriye sinyal verdi. Sonra Kartaca ordusu, düşmana giden en kısa yolu kullanarak baskın yaptı ... Romalılar, daha “gözleriyle görmeden etraflarının çevrildiğini anladılar” (Livy 22.4.5-7). Romalı komutanlar birliklerini savaş düzenine sokmak için mücadele ettiler, ancak henüz “düzene girilemeden, önde ve yanlarda çatışmalar başladı”. Düşman askerleri ve komutanları tamamen karışıklık halindeyken Kartaca askerleri saldırdılar. Livy’nin detaylı açıklaması, kargaşa duygusu veriyor: “Böyle yoğun sis altında, kulaklar gözlerden daha yararlıydı. Yüzlerini seslerin geldiği yere, açılan yaraların, bedenlere ve zırhlara düşen mızrakların, kargaşa ve panikten kaynaklanan çığlıkların tarafına çeviriyorlardı” (22.5.3-4).³⁹

Tuzak işe yaradı ve muhteşem bir etki yarattı. Hatta Hannibal, stratejisinin ne kadar başarılı olduğuna şaşırmış olmalıdır. Konsül Flaminius ile birlikte adamlarının yaklaşık 15.000’ini de öldürdüler, büyük bir kısmını da esir aldılar. Kartaca birlikleri, çoğu Keltler olmak üzere 1.500 ila 2.500 asker kaybetti. Livy, birçoğunun yaralanmadan dolayı öldüğünü söyleyerek korkunç durumu, biraz daha belirgin bir hâle getirerek tasvir etmeye çalışıyor (Polyb. 3.85.5 sayılar; Livy 22.7.3).

Hannibal yine İtalyan müttefiklere merhametle yaklaştı, bunları savaştan sonra serbest bıraktı ve “İtalyanlarla değil, İtalya’nın özgürlüğü için Romalılarla savaşmaya geldiğini” söyledi. Yakalanan Romalı askerler o kadar çoktu ki “onları kontrol altında tutmak için birliklerine dağıtmak” zorunda kaldı. Ölenleri rütbelerine layık törenlerle gömdüler (Polyb. 3.85.3-5) ve “Hannibal Flaminius’un cesedini bulup gömmek için elinden geleni yaptı ancak cesedi bulunamadı” (Livy 22.7.5). Kelt savaşçılarından birinin Flaminius’un kafasını zafer hatırası olarak kestiği ileri sürülüyordu.⁴⁰ Kartaca güçleri, düşen askerlerin zırhını ve silahlarını toplamak için savaş alanını taradı. Toplanan ekipmanlar, özellikle kalkanlar Libyalı pi-

yadelere olmak üzere, ihtiyacı olan askerlere dağıtıldı. Bu durumu Livy, “Ertesi yıl Cannae’de çoğu Trasimeno’da ele geçirilen silahlarla donatılmış olan Afrikalı askerler, Romalı savaşçılar zannedilebilirdi” şeklinde not eder (Livy, 22.46.4).⁴¹

Trasimeno’daki kıyımdan birkaç gün sonra, istihbaratı iyi olan Hannibal, geride kalan konsül Servilius’un yakınında olduğunu öğrendi. Herhangi bir öncü kuvvetle karşılaşmak üzere Baş Süvari Komutanı Maharbal’ı gönderdi. Servilius, Hannibal’ın Etruria’da olduğu haberinin duyulması üzerine, güneyden yola çıktı. İlerleyen süvari grubu Gaius Centenius komutasındaydı (Polyb. 3.86.3). Maharbal’ın Numidyalıları (ve mızraklı askerleri), Umbria’nın bir yerinde dört bin Romalı süvari ile karşılaştı, yaklaşık yarısını öldürdüler ve geri kalanını da yakaladılar (Livy 22.8.1). Zafer tamamlandı zira Servilius süvarileri olmadan, Hannibal’ın üzerine daha fazla ilerleyemedi.

Hannibal şimdi bir sonraki hamlesini yapmak ve yürüyüşünün yönünü belirlemek durumundaydı. “Şimdilik Roma’ya yaklaşma fikrini” geri plana attı ve Etruria’yı terk ederek güneye Umbria’ya doğru ilerledi. Ardından Picenum’dan (modern Le Marche) Adriyatik’e geçti.⁴² Bu yolculuk on gün sürdü. “O sırada, ne olup bittiğine dair haberi deniz yoluyla Kartaca’ya gönderdi, işgalden beri denizle ilk teması bu olmuştu” (Polyb. 3.86.8-9). Bu, Kartaca ile daha doğrudan iletişim kurabilme imkânının olmadığı on sekiz aydan sonra ilk defa Hannibal’ın memleketi ile doğrudan temasa geçtiği anlamına geliyordu. Kartaca’nın Trasimeno’daki zaferine verdiği yanıt yeterince yazılmamıştır ancak Polybius’un iddia ettiğine göre, “Kartaca tarafından haber sevinçle karşılandı” diyebiliriz. Genç generale daha fazla yardım gönderileceğine dair söz vermiş ve harekâtın Kartaca tarafını güçlendirme kararı alınmıştı. Kartaca, “İtalya ve İberya’da savaşın yürütülmesine her türlü desteği verecekti” (Polyb. 3.87.5).⁴³

Hannibal şimdi Kartaca ile temas halindeydi ancak Trasimeno'dan sonra aldığı spesifik önlemlerin açık ve ayrıntılı bir ifadesi elimizde bulunmamaktadır. Bir Kartaca filosu 217 yazında Ostia'dan İberya'daki Roma ordusuna malzeme taşıyan Roma nakliye gemilerini ele geçirdi (Livy 22.11.6). Cosa'nın Etrüsk limanından çıkarılan bir Kartaca filosunun vaziyeti, eski Kartaca-Etrüsk ittifakının tekrar canlandığını düşündürebilir. Hannibal, bölgedeki istilasına destek bulmuştu ve belki de Roma'ya saldırı öncesinde Etruria filosuyla bağlantı kurmayı planlıyordu.⁴⁴ Polybius, Etruria'da Kartaca gemileri için planlı bir toplantı yapıldığını, ancak daha büyük bir Roma filosunun yaklaşmasıyla hızlı bir şekilde yola çıkmak zorunda kaldıklarını öne sürüyor (3.96.7-9). İkmal planları ve Kartaca donanması ile bağlantı, Hannibal'ın ilk genel stratejisinin bir parçası olabilir, ancak kaynaklarımız tutarlı bir yeniden yapılanma için yeterli ayrıntı vermiyor. Bu bağlamda eşgüdümlü bir kara ve deniz harekâtı mantıklıdır, Roma filosunun üstünlüğü ve Kartacalıların kullanabileceği dost bir liman olmaması, bu politikayı olması gerekenden daha az etkili kılmış; bu durum Hannibal'ı Kartaca'dan uzak tutmuştur.⁴⁵

Kartaca'dan maddi destek gelmemesi, Hannibal'ın ordunun ihtiyaç duyduğu şeyleri kırsal kesimden almak zorunda kaldığı anlamına geliyordu. Çok fazla şey yağmalandı ve o kadar çok ganimet vardı ki, ordunun bunları taşınması çok zordu (Polyb. 3.86.10). Besin maddeleri, barınma ve askerlerin devam eden ihtiyaçları temel kaygılarıydı ve bu konuda sorunlar yaşandı. İtalyan müttefiklerini kazanmak, onların ürünlerini yağmalamaktan çok daha kolay olurdu. Ordu doğuya doğru hareket ederken Adriyatik'e yakın bir yerde kamp kurdu. Livy, Hannibal'ın yorgun ve savaş yüzünden bitkin düşmüş birliklerini toparlamaya zaman harcadığını ve "adamlarının ve atlarının sağlığına ve düzgün tedavi edilmelerine çok özen gösterdiğini" iddia ediyor (3.87.1). Askerlerin durumu endişe kaynağı olmalıydı. Atları uyuza yakalandı

ve adamları, yürüyüş ya da savaş halinde on dört ay harcadı. “Atlar eski şarabın içinde banyo ettirilerek” uyuzları tedavi edildi. Bu belki de başka yerde bilinmeyen eski bir Kartaca veterinerlik becerisiydi. Picenum’un zengin ve verimli toprakları sayesinde adamları da yeterince beslendiler (Polyb. 3.88.2).⁴⁶

Hannibal’ın stratejisi hem yolda asker toplamayı hem de Roma ittifakından kaçanları cezbetmeyi başardı. Her zaferden sonra daha birçok kişi Kartaca komutasına katıldı. Hannibal’ın, Romalıların en önemli müttefikleri olan İtalyan şehirlerinin desteğini kazanması da gerekiyordu, çünkü şehirlerin desteği olmadan harekât sürdürülemezdi⁴⁷. Farklı etnik kökenlerden olan ve farklı dilleri konuşan, gelip İtalyan yarımadasına yerleşen birçok kişi yüzyıllardır Romalılarla savaşıyordu ve bunların birçoğu Hannibal’ın saflarına katılmaktan memnundu. Capua’da üzerinde “Hannibal’ın adamlarıyla birlikte savaştı” yazısı bulunan, Felsnas adında 106 yıl yaşayan bir Etrüsk’e ait olduğu anlaşılan bir mezar taşının bulunması büyüleyicidir. Felsnas Hannibal’a katılan çok sayıda insandan biriydi. Uzun ömrü düşünüldüğünde muhtemelen en iyi hatırladığı ve dikkat çekici olan şudur: Hannibal’ın adamlarıyla savaşarak elde edilen ihtişam.⁴⁸

Hannibal’ın öyküsünün büyük bir kısmı bize Romanın bakış açısıyla yansıdığı için, Hannibal’ın mitlerinin şehri ne kadar etkilediğini Roma’nın Trasimeno’daki belalı yenilgiye verdiği tepkide görebiliyoruz. Roma’daki tepki dramatikti, Romalılar “ölçülü ve itibarlı bir tavır takınmadı” (Polyb. 3.85.9). Üç gün sonra süvarilerin yenilgi haberi geldiğinde, umutsuzluk daha da arttı. Bir konsül öldü, bir ordu yok edildi ve bu kayıplardan Roma’daki ancak birkaç aile etkilenmedi (Livy 22.7.6-14).⁴⁹ Roma siyasi sistemi, bir diktatörün atanmasına izin verdi –bu adam kriz zamanlarında sivil ve askerî konularda mutlak güç sahibi olacaktı. Bununla birlikte, bir askerî diktatörün atanması, “uzun

zamandır ne yapılmış ne de böyle bir atamaya ihtiyaç duyulmuştu". Normalde bir diktatör konsüller tarafından seçilirdi. Ancak Hannibal'ın orduları tarafından Servilius'un Roma'yla irtibatı kesildi ve Flaminius öldü. Bu yüzden "insanlar şimdiye dek benzeri görülmemiş bir adım attılar ve bir diktatör atadılar" (Polyb. 3.86.7; Livy 22.8.5-7).

Hannibal tehdidi Quintus Fabius Maximus'un diktatörlüğüyle sonuçlandı. Comitia Centuriata (Halk Meclisi) tarafından seçildi ve diktatörlüğü daha önce bir kez sivil bir konumda ve iki kez de konsüllükte elde etmişti. Marcus Minucius da *magister equitum* (süvari komutanı) ikinci komutan olarak seçildi ve diktatörün yokluğunda onun halefi olarak atandı (Polyb. 3.87.9). Diktatörlüğün bu olağandışı tutumu, Hannibal tehdidi karşısında Roma'daki ailelerin arasındaki rekabeti göstermektedir. Diktatör olarak Fabius Maximus normalde kendi süvari komutanını kendisi seçecekti, ancak diktatörün siyasi rakibi olan Minucius seçilmişti, bu durum kriz zamanında farklı hiziplerin ve bazı tartışmaların olduğuna işaret etmektedir.⁵⁰

Roma'da krize verilen dinsel tepki, siyasete de aynı derecede yansdı. O kadar ki, Öyle ki Fabius Maximus, "resmen göreve başladığı gün, senatoyu dinin meseleleriyle ilgili bir oturumla açtı". Konsül Gaius Flaminius, "düşüncesizlik ve kabiliyetsizlikten ziyade ritüelleri ve kehanetleri göz ardı etmesi sebebiyle" kınandı (Livy 22.9.7). Romalılar yenilginin sebebinin tanrılarının öfkesi olduğunu ve bu öfkenin dindirilmesi gerektiğini ilân ettiler. Fabius Maximus ve senato Kehanet kitaplarına bakarak tanrılarının ne istediğini anlamaya karar verdiler (Livy 22.9.8).⁵¹ Kutsal kitapların emirlerini takiben Jüpiter'e yeminler edildi, Roma'ya iki yeni kült ve tapınak kuruldu.⁵²

Roma'ya vaat edilen yeni tapınaklardan biri, doğrudan Hannibal

tehdidine karşı düşünöldü. Sicilya'da Eryx Dağı'nın kuzeybatısında (Livy 22.9.7) bulunan költ merkezi tanrıça Venüs Erycina'ya ithaf olundu. Venüs Erycina, Kartacalılar tarafından Astarte olarak ibadet edilen tanrıçanın Latince ismi idi. Astarte'ye Yunanlılar Afrodit, Romalılar ise Venüs olarak tapınırdı. Sicilya'daki tapınma merkezi, Birinci Pön Savaşı'nda önemli bir stratejik yerdı ve köken olarak Melqart'a da bağlanmış olabilir.⁵³ Birinci Pön Savaşı'nın son evresinde Romalılar Hamilkar Barka'nın şiddetli düşmanlığı karşısında kutsal alana sıkıca tutunmuşlardı. Roma'da tanrıçaya költ kurulması, Venüs'ün (Astarte ya da Afrodit) gücünü Kartaca'ya karşı kullanmasını sağlamak için olabilir. Romalılar sembolik olarak onu Kartaca'ya, dolayısıyla Hannibal'a olan ve uzun zamandır devam eden bağlantısından uzaklaştırmaya çalışıyorlardı. Sicilya'da, Kartaca nüfusunun desteğinin güçlü olduğı Yunan mitolojik gelenekleri, költün kuruluşunu, Roma'nın kurucusu olan Aeneas'a bağladı. Böylece, Romalıların Güney İtalya ve Sicilya'daki müttefikleri arasında önemli olan Yunan geleneklerine bağlantıları vurgulanmaya başlamıştı.⁵⁴ Hannibal en başında din ve efsane politikalarının İtalya için olan mücadelede büyük yer tutacağını anlamıştı ve şimdi Romalılar bunu yapıyordu.

Fabius Maximus'un Trasimeno'daki yenilgiye tepkisinin altında yatan, Roma halkının tanrılar tarafından terk edildiğine inanmasıydı.⁵⁵ Hannibal'ın propagandası, Roma halkının zihninde işe yaradı ve mucizevi özellikleri ile büyük zaferinden dolayı tanrıların onun arkasında olması konusunda korkuyorlardı. Hannibal, Herakles'in kendi tarafında olduğunu ve ilâhî güç tarafından destekleneceğini iddia etti. Bu yüzden Fabius Maximus bu üstünlüğe karşı koymak için bazı adımlar attı. Fabius'un Venüs Erycina költünü benimseme kararında kendi aile geçmişi de büyük bir rol oynamaktadır. Bu költ Fabius'un diktatörlüğünü, büyükbabasının Samnitlere karşı yaptığı savaşla (MÖ 295) birleştirdi. Konsüllüğü esnasında Venüs'e (*Venus Obequens*) başka

bir tapınak sözü vermişti.⁵⁶ Bu girişimiyle Fabius Maximus, kamuoyunun korkusunu giderme çabasıyla birlikte, diktatörlüğünü ünlü atalarının zaferlerine bağlayarak Hannibal'la olan savaşında yeni bir başlangıç yapmak istemişti. Bu durum rakip aileler tarafından güç politikalarının nasıl kullanıldığını ve Roma'da karar verme süreçlerinin bu dönemde nasıl işlediğini gösterir.⁵⁷

Venüs Erycina'nın aynı zamanda yemin ettiği Mens kültünün daha sıradan bir amacı vardı. Mens "sağduyu" tanrıçasıydı ve belki de diktatör Fabius Maximus'un yönetime getirmesi gereken şeyi simgeliyordu. Mens, Flaminius'un Trasimeno'da gösterdiği şeyin tam tersiydi. Bu denge, kentteki daha geleneksel inançlara yurtdışından gelen etkilerin karıştığı üçüncü yüzyıl Roma kültürünü yansıtıyordu. Egzotik Venüs Erycina kültü, hem Kartaca tanrıçasının benimsenmesini göstermekte hem de Romalıları epik bir Yunan geçmişine bağlamaktaydı. Mens, yerli Roma'nın değerlerine dayanan çok dünyevi ve merkezi İtalya olan Roma ve Latin kültürünün geleneklerine bağlı bir kült idi.⁵⁸ İlahi destek için yapılan savaş, üçüncü yüzyılda İtalya'nın siyaseti için pek çok etkiye sahipti; Hannibal en başında zaferi elde etmek için bunun kazanılması gereken bir mücadele olduğunu anladı.

Hannibal için MÖ 218-217 yılları, parlak zaferler ve efsanevi mücadeleler getirdi. Hannibal'ın karizmatik liderliği ve askerî başarılarından dolayı kaynaklarımızda bu dönemde İtalya'daki savaş hakkında tek bir odak noktası vardır. Ancak savaş, Batı Akdeniz'in çoğuna hızla yayılmış ve bu yıllarda İberya ve Sardunya'yı saran diğer bölgelerde takip edilmiştir.⁵⁹ Hannibal'ın küçük kardeşi Hasdrubal Barka, İberya'nın savunmasına ve güçlendirilmesine devam etmek için orada bırakılmıştır. Cornelius Scipio'nun ağabeyi General Scipio (konsül MÖ 222-221'de), Rhone'un ağzında lejyonlarını ve filosunu ağabeyinden (iki lejyon ve müttefiklerden oluşan yaklaşık 25.000 kişi) teslim aldı-

ğı zaman doğrudan Emporium'a (modern Ampurias) gitmişti. Emporium, Roma'nın bölgedeki ana müttefikleri Massaliler tarafından kurulan bir koloni idi (Polyb. 3.76.1). MÖ 218 sonbaharında oraya vardığında, savaş mevsiminin sonuna yaklaşılmıştı (Polyb. 3.49.4; Livy 21.32.3).⁶⁰

Kartaca kumandanı Hannibal'ın Ebro'nun ötesindeki topraklarla ilgilenmek için bıraktığı Hanno, Roma istilasına kuvvetle tepki gösterdi ve onlarla Cissa kentinde karşılaşmak için yola çıktı.⁶¹ Bu savaş, Kartacalılar için bir felâketti. Hanno ve önde gelen İber müttefik liderlerinden Andobales, "tüm orta İberya'nın despotu" olarak nitelendirildi, ikisi de yakalandı. General Scipio, savaşı kazandı ve Hannibal'ın İtalya'ya doğru yola çıktığı sırada geride bıraktığı tüm değerli ganimetlere sahip oldu (Polyb. 3.76.6-7; Livy 21.60.7). Bu, Hannibal'ın İtalya yürüyüşünde boyun eğdirdiği, ancak Romalılar tarafından çabucak geri alınan bir bölgeydi.⁶² Romalılar, Hasdrubal'ı kardeşiyle karadan bağlantıya geçmekten alıkoymayı amaçladılar. Müttefiklerini onlardan kaçırırken, Kartaca'ya İberya'daki güç üssüne hapsetmeye çalıştılar.⁶³

Bu yenilginin haberi Hasdrubal'a ulaştığında hemen güneyden yola çıkarak Ebro'yu geçti. Burada General Scipio'nun Roma filosunu korumasız buldu. Filodaki adamlar hem "tedbirsiz hem de kendilerinden emin" idiler. Hasdrubal saldırdı ve adamların birçoğunu öldürdü. Gerisi gemilerine sığınmak zorunda kaldı. Hasdrubal daha sonra Ebro'nun güneyinden çekildi, buradaki şehirleri güçlendirdi ve oraya garnizon kurup Yeni Kartaca'da kışı geçirdi. General Scipio filosuna geri döndü ve olanlar için askerlerini cezalandırdı. Genellikle yerini terk edenler için öngörülen geleneksel dayakla öldürme (dayakla ölmeyenleri de sürgüne gönderme) cezasını uyguladı ve Tarraco'daki kış konağına çekildi (Polyb. 3.76.12).⁶⁴

1

217 yılı, Hasdrubal Barka gibi İtalya'daki kardeşi için de iyi geçmedi. İlkbaharda Hasdrubal, Ebro'nun kuzeyinde bulunan Romalılara hem kara hem de deniz saldırıları başlattı. Hasdrubal'ın filosu, Massaliler tarafından desteklenen Roma güçleriyle karşı karşıya geldi. Yirmi beş gemi kaybıyla Ebro nehrinin ağzında yenildi (Polyb. 3.95.1-6; Livy 22.19.1-12).⁶⁵ Romalılar, Ebro'yu ve gemilerini saf dışı ederek Kartaca topraklarının derinlerine girdiler. Yeni Kartaca'nın güneyinde ve Ebusus (İbiza) adasında bile kırsal bölgelere baskınlar düzenlediler. İyi yetişmiş atıcıları Hannibal'ın ordusunda önemli rol oynayan Balear adaları, barış yapmak için Roma'ya elçiler gönderdi.⁶⁶

Romalılar, müttefikleri arasında Kartaca güçleri için duyulan herhangi bir rahatsızlık unsurunu desteklediler ve Keltiber isyanı başladı. Birçok yönden bu, İtalya'da olan bitenin tersiydi ve Hasdrubal Barka'nın kardeşine yaptığı destek vaadini yerine getirmesini imkânsız kılıyordu. General Scipio'nun Ebro'daki başarısı ve elde ettiği sonuçlar Roma senatosunu destek göndermek için cesaretlendirdi. Yirmi gemilik bir filo, bir süre sonra MÖ 217'de buraya geldi ve Scipio'nun komutasına girdi (Polyb. 3.97.2). Publius Scipio'ya prokonsül unvanı verildi ve "bu tarihten sonra iki Scipio kardeş İberya'daki savaşı sürdürdü" (Appian Hisp.15).⁶⁷ İber yarımadasında devam eden Roma baskısı, Barsid kardeşlerin İtalya'da üçünün beraber savaşmalarını engelledi ve artık Hasdrubal'ın Hannibal ile birleşmesi aylar değil, yıllar alacaktı.⁶⁸

BÖLÜM 7

ZİRVE

CANNAE VE İTALYA'DA SAVAŞ

Ve o şarkı söyledi... Fabius'un gecikmiş zaferlerinin, Cannae'nin kötü kavgasının ve dualara cevap veren tanrıların şarkısını...

(Propertius 3.3. 9-10)

Hannibal ve ordusu Trasimeno'dan hemen sonra rahat hareket etti. Levazımlarını toplarken ve askerlerini düzene sokarken kendisine karşı koyacak hiçbir Roma kuvveti yoktu. İtalya çevresindeki şehirlerden elçiler geldi; bazıları onun nabzını yoklamak için, bazıları da sadece tanışmak, tavsiyede bulunmak ve planlarını anlamak içindi (Livy 22.13.2-3).¹ İtalya, müttefik Roma topraklarıydı, ancak birçok ittifak, seçimden ziyade güç kullanıyordu. Roma'ya düşmanlık az değildi ve birçoğu Hannibal'ı Roma hegemonyasına bir panzehir olarak görüyor olabilirdi. Hannibal ittifak arayan herkesi memnun edecekti, ancak beslenecek büyük bir güçle çok uzun süre tek bir yerde kalamadı. Kartaca ordusu dinlendirildikten sonra, Adriyatik tarafından güneyde Apulia bölgesini seçti. Hannibal Roma ittifakının en çok burada savunmasız olduğuna ve taktiklerinin en başarılı şekilde uygulanabileceğine inandığı için Apulia bölgesine gitti. Güneye hareket ederek, Apeninlerin doğusunda kalan Hannibal, doğrudan Romalılar tarafından kontrol edilen topraklardan kaçındı. Ordu, Roma'daki

Luceria kolonisine ve çevresindeki kırsal bölgeye saldırarak, Arpi kasabası yakınlarındaki Modern Gargano'nun verimli tarım bölgesine girerek burayı yağmaladı (Polyb. 3.88.2-6) (bkz Harita 1).

Karşı konulmadan, Hannibal Roma müttefiklerine ve kolonilerine saldırdı ve kırsal alanın tam kontrolüne sahip oldu. Romalılar, başarısını perçinleyecek başka bir savaş için kışkırtmayı düşünmüş olabilir. Yeni atanan diktatör Fabius Maximus'un bir orduyla üzerine geldiği yönündeki haberleri alan Hannibal çatışmaya girmeye hazırdı. Fabius'a doğru hareket ederek, kuvvetlerini kamp dışına çıkardı ve Roma kampına yakın bir mesafede savaş düzenine soktu, ancak bir süre bekledikten sonra, kimse onunla karşılaşmak için dışarı çıkmadığı için tekrar kendi kampına çekildi (Polyb. 3.89.1).²

Diktatör olarak Fabius Maximus, dört lejyona kumanda ediyordu ve Hannibal'la mücadelede net bir strateji izledi. Kartaca ordusu ile doğrudan çarpışmak gibi bir niyeti yoktu, onlar ne yaparlarsa bunu etkisiz kılmayı planladı. Fabius Maximus, bu çarpışmama taktiğiyle meşhurdu ve sonraki kuşaklar tarafından *Tebirci* olarak bilindi. "Riskten kaçınmak", Hannibal'ın etkili, disiplinli mücadele gücünün ve üstün süvari savaşının tehlikelerini anlayan Fabius için iyi bir açıklama olabilir. Fabius, Polybius'un (3.87.6) gözünde "kararları hayranlık uyandıran ve büyük yetenekleri olan bir adamdı". Birliklerinin çoğunun, Kartaca ordusu ile savaşacak nitelikte olmadığını anladığı için, seçenekleri sınırlıydı. Romalıların diğer güçlü yönleri vardı ve "bu avantajlar ... bitmez tükenmez bir hükmetme gücünde ve asker kaynaklarının fazlalığında yatıyordu (Polyb. 3.89.9). İki bin yıl sonra Napolyon 1812'de Rusya'yı istila edince, büyük Rus general Kutuzov neredeyse sınırsız sayıda insana hükmetme gücüne ve kırsal kesime dair yüksek bilgisine dayanarak, üstün bir savaş gücünü yenmek için benzer taktikler kullandı.³

Risk alan Hannibal ve riskten kaçan Fabius Maximus, iki stratejist birbirini yenmeye kalkıştı. Fabius, “düşmana paralel hareket etmeye, ülke hakkındaki bilgisinin kendisine sağladığı avantajla uygun yerleri önceden işgal etmeye gayret gösterdi” (Polyb. 3.90.1). Roma’nın niyeti, Hannibal’ı yakınına girerek taciz etmek, istihbarat için gönderilen adamları çatışmaya mecbur bırakmak, savaşmak için kışkırtmak ve tuzağa düşürmektir. Bu strateji Romalıların uygun zamanı kollamalarına ve askerlerinin Kartaca ordusuna karşı tecrübe kazanmalarına imkân sağladı. Hannibal, bunun ordusu için ne kadar tehlikeli olduğunu ve “diktatörün uyanıklığı konusunda bir endişe hissetti” (Livy, 22.12.5-6). Fabius’un taktikleri, Hannibal’ın İtalya’daki müttefiklerine ulaşma kabiliyetlerini kısıtladığı için, askerleri hayal kırıklığına uğradı ve korktular. Kartaca ordusunda asker sayısı sınırlıydı ve evlerinden uzaktaydılar. Savunmasız durumdaydılar ve bu durum devam ederse yenilgiye uğrayabilirlerdi. Polybius’un belirttiği gibi, “Fabius, kendisini herhangi bir riske maruz bırakmamak veya savaşa girmemek için, komutasındaki ordunun güvenliğini öncelikli ve esas amacı olarak tutmakta kararlıydı” (3.89.2). Bu zamana kadar Hannibal, özgüvenleri ve saldırganlıklarıyla çarpışmaya itilen Roma komutanlarıyla yaptığı savaşları kazanmıştı. Fabius farklıydı.

MÖ 217 sonbaharına kadar yaz sonu boyunca Hannibal, kışkırtma ve talanla uğraşırken, Fabius geciktirme ve geri çekilmeyle meşgul oldu. Livy, Fabius’un arazi yakma taktiğinden bahseder. “Kasabaları ve yerleşim yerleri güvenli olmayanların güvenli yerlere çekilmesi ve Hannibal’ın rotasının etrafında bulunanların çiftliklerinden çıkmasını ... binalarını ve ekinlerini yakmasını söyledi ... Düşmana herhangi bir mal bırakmamak gerekiyordu” (22.11.4). Taktikler etkili oldu, zira Hannibal için MÖ 217/216 kışında (22.32.3) ciddi erzak sıkıntısı yaşadığına dair raporlar söz konusudur. Bununla birlikte, Polybius Kartacalıların 217 harekâtının sonuna kadar “çok miktarda ganimet elde ettiğini”

söylediğinden Fabius'un taktiğinin gerçek etkisini değerlendirmek zorlaşmaktadır (3.92.9).⁴

Hannibal'ın Fabius'un taktiklerine karşı tepkisi, ordusunu batıdan Samnit dağlarına ve Campania'ya geçirerek Latince *ager Falernus* denen verimli topraklara götürmek oldu. "Capua çevresindeki düzlük, İtalya'da hem verimliliği hem de güzelliği yüzünden en çok sevilen yerdi" diye ekliyor Polybius (3.91.2). Bu alan resmen Roma topraklarıydı (340'da Capua tarafından devredilen) ve Campania'lılara dördüncü yüzyılda sınırlı bir Roma vatandaşlığı verilmişti.⁵ Bölge Yunanlıların, Oscanlıların (bölgenin İtalyanları) ve Roma sömürgecilerinin bağımsız, heterojen bir karışımıydı. Bölgede Capua gibi kilit şehirler, "bir zamanların en zengin şehirleri" ve ayrıca Cumae, Neapolis (Napoli) ve Nuceria (Polyb. 3.91.6) gibi sahil boyunca uzanan liman kentleri bulunuyordu, Hannibal buradaki varlığının "ya düşmanı savaşmak zorunda bırakacağını ya da kendisinin savaşı kazandığı ve Romalıların topraklarını ona bıraktığı şeklinde algılanacağını düşünüyordu" (Polyb. 3.90.11).⁶

Campania'ya girdikten sonra Hannibal, Polybius'un batıda deniz, güneyde ve doğuda yüksek dağlarla çevrili adeta "tiyatro dekoru" olarak tanımladığı alanda kendini buldu. "İçinde dar ve zorlu sadece üç geçit bulunan dağ çemberi" tiyatronun koltuklarını oluşturunuyordu, ancak bölge aslında Polybius'un tarif ettiği kadar erişilemez değildi (3.91.8-19).⁷ Fabius Maximus, bazı Roma generallerinin ajitasyonuna ve özellikle de Hannibal'ın cezalandırılmadan geçip gitmesine dayanamayan Süvari Komutanı Minucius'un hareketine rağmen, stratejisini sürdürdü. Livian gelenekte Roma'nın ikinci kumandanı, "müttefiklerimizin katledildiği ve mülklerinin yakıldığı manzarayı görmek için seyirciler olarak mı geldik?" diyerek, emir komutaya karşı çıkmıştır (22.14.3). Roma kuvvetleri Campania ovası üzerindeki tepelere konuşlanmıştı, Kartacalılara paralel olarak ilerliyordlardı ve ku-

zeyden Roma'ya giden yolları izlerken dağ geçitlerini tutuyorlardı.⁸ Minucius, taktikleriyle "diktatörün, tanıklık etmek üzere orduya muhteşem seyirci koltukları sağlamak için büyük sıkıntıya katlandığını söyleyerek Fabius'la dalga geçti" (Plutarch, *Fab.* 5.5).

Hannibal'ın yaz boyunca güneyde kalma motivasyonu Polybius tarafından ele alındı: "Bu taktiğin şehirler arasında alarm yaratacağını ve onları Roma'ya olan bağlılıklarını sonlandırmak için ikna edeceğini umuyordu" (3.90.10-13). Fabius Maximus, Hannibal'ın ordusunu tepelerden izlerken, "bazı kaçaklar tarafından diktatöre ait bir üzüm bağı Kartacalılara gösterildi". Hannibal, bu bağ dışında bütün alanın yerle bir edilmesini emretti. "Bir gizli antlaşmanın yapıldığı izlenimini yaratmak ve Fabius'un bunun karşılığını aldığını göstermek" istedi (Livy, 22.23.4-5). Bu taktik, Roma düşmanlığını, diktatörün gecikme politikasına yönlendirmek için tasarlandı. Hannibal, Fabius Maximus'un mesafesini korumasını daha zor hâle getirmeyi ve halkı kendisine düşman etmeyi umdu.⁹ Fakat, Hannibal'dan yana davranan müttefiklerin çoğu saf değiştirmeye ikna olmamıştı. Bölge insanları savaşın bir sonraki safhasının neyi doğuracağını görmek için bekleyiş içine girmişlerdi.¹⁰

Sonbahar gelince, Hannibal Apulia'ya döndü. Campania'da yaklaşık bir aydır "Romalıları kıskırtmak için elinden geleni yapıyordu". Hâlâ kendi tarafına çoğu insan geçmemişti, acilen askerleri ve yükleri için kışı geçirecek uygun bir yer bulması gerekiyordu. Hannibal, "güvenlik istiyordu ... kış mevsimine uygun bir yer olmalıydı, burada ordusunun sadece şimdi rahat etmesini değil, ilerleyen zamanlarda da erzaklarını sağlayabilmeleri gerekiyordu." (Polyb. 3.92.8-9). Roma diktatörü aynı hesapları yapmış ve Hannibal'ın Apulia'ya geri çekilmesini engellemek için ordusunu konuşlandırmıştı. Çünkü Fabius, "Hannibal'ın Falernia topraklarına girmek için kullandığı geçitlerden geri döneceğinden emindi" (Livy 22.15.3).¹¹

Apulia'ya dönmek Apeninleri geçmek demekti ve dağ önemli bir engeldi. Özellikle de Hannibal Romalıların yüksek tepeleri işgal ettiğini ve dağların ötesine geçen geçitleri engellediğini bilmekteydi. Romalılara göre bu, Fabius Maximus'un yıpratma taktığının nihai olarak işe yaraması gibi görünüyordu.¹² Geçidin en dar kesiminde, muhtemelen Cales'in kuzeyinde Callicula vadisinde dört bin Roma birliği yerleştirildi.¹³ Fabius, "önündeki bir tepede bulunan ordusunun büyük bir kısmının geçmesini" bekledi. Kartacalılar gelip kamplarını kuruncaya kadar, Fabius ganimetlerini uzaklaştırabileceğini ... ve hatta muhtemelen tüm harekâtına bir son vermeyi düşündü" (Polyb. 3.93.1). Romalılar Hannibal hakkında oldukça ihtiyatlı davranıyorlardı, tepeyi ele geçirmelerine ve onu tuzağa düştüklerine rağmen saldırmıyorlardı.

Hannibal durumunu değerlendirdi ve kendisine kurulan tuzağı karşılamak için bir plan geliştirdi. Yolu kesilmiş gibi görünüyordu ve "kendi stratejisinin kendisine karşı kullanıldığı dikkatinden kaçmadı" (Livy 22.16.4-5). "Hizmetlerden sorumlu görevli" unvanını taşıyan en önemli yardımcısı Hasdrubal'a, bulabileceği kadar çok kuru ince ağaç dalı ve bağ çubuğu toplamasını, bunlardan küçük küçük demet yapmasını emretti.¹⁴ Daha sonra, ele geçirilen canlı hayvanlardan en güçlü iki bin öküzü bir araya topladılar (Polyb. 3.93.4). Bağ çubuklarıyla ve kuru dallarla karışık demetleri öküzlerin boynuzlarına bağladılar (Livy 22.16.5-8). Planları, piyadelerin (mızraklı askerlerin) hava karardığında boynuzlarında alevler yanan öküzleri dar geçidi koruyan Romalılar ile Kartaca kampı arasındaki alana doğru sürmektir. Hannibal, ordusunun gece vakti dar geçitten Apeninlere geçerken saklanması için dikkat dağıtacak bir durum yaratmayı planlıyordu. Adamlarına, "bir sonraki meydan okumada ellerinden geleni yapmaları için özen göstererek" akşam yemeğini alıp erkenden dinlenmeye geçmelerini emretti (Polyb. 3.93.6).

Roma saat sistemine göre “gecenin üçüncü bölümü [gece saat 3 suları] bittiğinde ... öküzlerin boynuzuna bağlanan kuru dalları yakma ve öküzleri geçide sürme emri verdi”. Geçidi koruyan Roma askerleri, ışıkların yamacın üzerinde ilerlediğini görür görmez, Hannibal’ın ordusunun bu yönde hareket ettirdiğini düşündüler. Işıklarla gidenler geçidin dar kısmını geçerek düşmanla buluşmak için tepeye doğru ilerlediler. Romalı askerler, öküzlere ulaştıklarında kafaları karıştı. Korkuları, gerçek beklentilerinden çok daha müthiş olmalıydı (Polyb. 3.93.7-3.94.2). Hannibal’ın neredeyse doğaüstü itibarı bu kandırmacanın başarılı olmasına yardımcı olmuş olmalıydı. Roma askerleri, açıkça onun yeteneklerinden ötürü korkuyorlardı ve karanlıkta özellikle onun büyülu planının ne olabileceği konusunda dikkatli davranıyorlardı. Romalılar dar geçitten uzaklaştığında, sığırların ardından Hannibal, ağır silahlı birlikleri önünde, süvarileri yanında, İspanyollar ve Keltlerle birlikte boğazdan geçti (Polyb. 3.93.10). Böylece Hannibal bütün ordu ve hazinelerini dar vadiden güvenli bir şekilde geçirdi ve Romalılara yakalanmadı.

Ünlü General Tian Dan’in, Hannibal’ın planından yaklaşık elli yıl önce, oldukça benzer bir şekilde Çin’deki bir savaşta boynuzları alevli öküz kullandığına dair bir kayıt söz konusudur. Hannibal’ın ne kadar geniş çapta eğitim aldığını ve dünyanın geri kalanıyla ne kadar bağlantı hâlinde olduğunu gösteren bir durumdur bu.¹⁵ Fikirlerin kökenlerini kesin olarak bilmenin imkânı yok; bu nedenle herhangi bir benzerlik olağanüstü bir tesadüf de olabilir. Plan başarılı olmuştu ve şafakta Roma kuvvetleri öküzlerin arasında ilerleyen Kartaca piyadelerine bakıyordu. Hannibal, İspanyol askerlerinin bir kısmını geri gönderdi, bunlar Romalılara saldırdı, binlerce kişiyi öldürdü ve güvenli bir şekilde geçitten geri geldiler (Polyb. 3.94.6).¹⁶ Üstün yetenek, hayal gücü ve istihbarat bir kez daha Romalıları bozguna uğratmıştı.

Her zaman ihtiyatlı Fabius, “kargaşayı duydu, ancak bunun bir tuzak olduğuna inandı ve özellikle karanlıkta savaşmaya isteksizdi” (Livy, 22.18.1). Böylelikle dehşete düşmüş bir Roma ordusu, Hannibal’ı Samnium’dan Apulia’ya kadar takip etti. Kışlık alanlar için yapılan araştırma, Hannibal’ı Luceria’nın çevresindeki kırsal bölgeye ve bol miktarda mısırın bulunduğu Geronium şehrine kadar götürdü (Polyb. 3.100.1-2). Harekât boyunca genelde “terör” yaydı, bu nedenle Geronium vatandaşlarına ittifaklarını talep etmek ve söz vermek için bir mesaj gönderdiğinde talebi görmezden gelindi (Polyb. 3.100.3). Hannibal daha sonra şehri kuşattı ve sakinleri “kılıçtan geçirildi” (Polyb. 3.100.4). Öte yandan Livy, Hannibal’ın kış aylarında yerleşmeye karar verdikten sonra kentin terk edildiğini ve terk edilmiş binaları hububat depoları olarak kullandığını iddia ediyor (22.18.7).¹⁷

Roma’da, Hannibal’ın mucizevi kaçışının politik yansımaları ortaya çıktı ve “Fabius’un erteleme taktikleri artık Roma’da ve kampta gözden düşmüştü” (Livy 22.15.1). Fabius Maximus büyük tecrübeye sahip bir askerdi, ancak taktikleri kendi ordusu ve Roma halkı arasında güçlü bir muhalefet yarattı. “Askerler Fabius ile alay ettiler ve kibirlenerek ona Hannibal’ın *paedagogus*’u dediler,” diye yazdı biyografisinde Plutarch (*Fab.* 5.4). Bu aşağılayıcı bir terim olarak kabul edilir ve İngilizce’ye tercüme edilmesi çok zor bir kelimedir. *Paedagogus*, oğlan çocuklarının okula gönderilmesi, kitaplarının taşınması ve özel öğretmeni olarak çalıştırılan köleleri ifade ediyordu. Hannibal’ın Campania’daki tuzağa düşmüş gibi göründükten sonraki mucizevi kaçışı ve “Fabius’u daha önceki her şeyden daha çok aşağılamıştı” (Plutarch, *Fab.* 7.2). Fabius Maximus, Hannibal’ın kış konağı aradığı zamanlarda Roma’ya geri çağırıldı. Livy, ziyaretin dini nedenlerle yapıldığını söylüyor, ancak gittikçe kabul görmeyen stratejisi hakkında senatodan gelen soruları cevaplamaya çağırıldığı yönünde spekülasyonlar vardır. Fabius, Roma’dayken, Minucius lejyonların yönetimini üstlendi. Fabius,

Roma'ya gitmeden önce Minucius'a Hannibal'ı gölgeleme stratejisine uymasını söyledi, ancak Minucius "riski göze alan tamamen büyük bir savaş stratejisini tercih etti" (Polyb. 3.94.10).¹⁸

Geronium'daki Kartaca güçleri, kendilerine kış boyunca yetecek malzeme toplamakla meşguldü. Hannibal'ın endişesi askerlerini ve hayvanlarını iyi durumda tutmaktı çünkü, "ordunun içinde o en çok süvarilerine güveniyordu" (Polyb. 3.101.11). Besin tedariki önemli bir endişe kaynağıydı ve hayvanların önemli bir bölümünü sağlıklı tutmak için yem ve meraya gerek duyuluyordu. Bu onu saldırıya karşı savunmasız bıraktı. Kış hazırlığı için Hannibal ordularının büyük bir bölümünü yağmaya gönderdi ve bölgeyi savunmak için bir çekirdek güç ekibi bıraktı. Minucius, tahıl ve erzak toplamaya çalışan Hannibal askerlerini yakından izledi. Hannibal, Geronium yakınındaki bir kampı güçlendirerek ileri bir konumda kaldı ve piyadelerden bir kısmını kendisi ile Romalılar arasındaki bir tepe üzerinde kalacak şekilde yerleştirdi. Minucius, Kartaca askerlerinin savunmasız olduğunu hissetti ve silahlı birliklerini tepeye yapılacak saldırı için harekete geçirdi. Romalılar hamle yaptı, Hannibal ve adamları çekilmek zorunda kaldılar (Polyb. 3.101.4-7).

Çatışma, Hannibal'ın esas zaafını açığa çıkardı; adamları yağma yapmalıydı, zira askerlerin ve hayvanların besine ihtiyacı vardı. Bu durum kampını koruma ve savaşma gücünü azaltıyordu. Minucius'un saldırgan taktikleri, düşmanların çoğunun etrafa dağıldığı bir günde meyvesini verdi ... lejyonerlerini Kartaca kampının önüne çekti ... süvarilerini ve piyadelerini yağmacıları öldürmek ve esir almamak emriyle saldırı başlattı. Hannibal, kamptan dışarı çıkıp Roma lejyonlarıyla çarpışacak veya askerlerini yağmadan alıkoyacak insan gücü olmaksızın yakalandı. Minucius, Hannibal'ı köşeye sıkıştırdı ve askerlerinin birçoğunu öldürmeyi başardı. Onlar bu durumda iken, Hannibal'ın yardımcısı Hasdrubal 4.000 süvari ile yetişti ve Romalıları geri püskürtmeyi başar-

dılar. Kartacalılar ileri pozisyonlarını terk etmek ve Geronium'a geri çekilmek zorunda kaldılar. O andan itibaren daha dikkatli yağma yaptılar (Polyb. 3.102.1-11). Hannibal, İtalya'da geçirdiği tüm dönemlerde, düşmanın çarpışma şartlarını dikte etmesine izin veren az sayıdaki zamanlardan birini yaşadı. Malzeme tedariki ile meşgul olması, savaşa hazır olmadığı anlamına geliyordu.¹⁹

Minucius'un Hannibal'a karşı başarısı, Roma'da tamamen orantısız biçimde büyütüldü. Olaylar "gerçekler abartılarak ve insanları memnun edecek" şekilde bildirildi (Polyb. 3.103.1).²⁰ Roma'daki farklı hizipler savaşın kontrolü için mücadele etmekteydiler, subaylardan biri (Metilius) kürsüye çıkıp Minucius'u öven bir konuşma yaptı (Plutarch, *Fab.* 8.3-4). Karar vericiler üzerindeki baskı büyük olmalıydı, çünkü sonuçta Minucius'a, Fabius Maximus ile eşit statü veren bir görevlendirme oldu. Romalılar, savaşa dair müspet bir algı doğurmak için her sebebe sarıldılar, böylece "Minucius'un itibarı artarken bütün suç Fabius'a yüklendi." Sonuç olarak, Roma'da aynı eylem alanı için iki diktatör seçildi. Fabius alana geri geldiğinde, Minucius ordusunu ikiye bölmeye karar verdi ve birbirlerinden iki kilometre uzaklıkta kamp yaptılar (Polyb. 3.103.6-8).²¹ Romalılar arasındaki bu bölünme iki konsülün tutumunu yansıtmaktaydı. Bölünmüş ve birbirine güvenmeyen düşman ordusu, Hannibal için bir avantajdı.

Romalılar ordularını bölerken olanlar Hannibal'ın dikkatinden kaçmadı, çünkü hem taraf değiştirenlerden hem de casuslarından istihbarat topluyordu (Livy 22.28.1; Polyb. 3.104.1). Hannibal, kendine fazla güvendiği ve saldırgan olduğunu anladığı Minucius'u kışkırtmaya odaklandı, bu tam da savaşa çekmek istediği türden bir insandı. İnisiyatifi eline alan Hannibal, kendi kampıyla Minucius'un kampı arasında bulunan, kuvvetli bir konum oluşturan küçük bir tepeyi işgal etmeye karar verdi. Tepede ağaç yoktu, ancak girinti ve çıkıntılar birlikleri saklamak ve

Minucius'u pusuya düşürmek için ideal bir konum sağlıyordu. Hannibal görünmeyen stratejik noktaları işgal etmek için birliklerini gece gönderdi, şafakta silahlı piyadeleriyle birlikte tepeye yürüdü. Minucius Hannibal'ın beklediği tepkiyi verdi, silahlı piyadelerini ve süvarilerini harekete geçirdi, askerlerinin başında yola çıktı (Polyb. 3.104.1-7). Romalıların ilk piyade dalgası geri püskürtüldü ve arkadan gelen askerlerin ortasına düştüler, bu anda pusu açığa çıktı ve Minucius etrafının çevrildiğini gördü. Uzaktan Fabius Maximus olup biteni izledi, askerleriyle kurtarmaya geldi, Minucius'un geri çekilmesine yardım etti, Hannibal onları izledi, ancak Fabius'un düzenli birliklerinin gelmesiyle kovalamayı bıraktı ve savaşı sona erdirdi. Romalılar büyük kayıplar verdiler ve Minucius dersini almıştı (Polyb. 3.105.1-10).

MÖ 217 sonbaharının hikâyesinin çoğu, Fabius Maximus'un stratejisini sonradan anlayan Romalı tarihçiler tarafından anlatılır. Polybius, Minucius'un davranışını şu şekilde değerlendiriyor: "Roma'dakiler için, bir generalin öngörüsü, sağduyusu ve ince hesaplamalarıyla, bir askerinin pervasızlığı ve gösterişi arasındaki fark çok açık hâle geldi" (3.105.9). Fabius Maximus'un bilgeliği ve Minucius'un aptallığı, muhtemelen Polybius, Livy ve Plutarch'ta bir hususu vurgulamak amacıyla abartılıyor. Bu iki adam ve farklı iki strateji, Hannibal konusunda Roma politikasının aşırılıklarını yansıtmaktadır. Roma'daki fikir ayrılıkları Hannibal'ın becerikli taktiklerinin ve yaratıcı yeteneklerinin bir sonucuydu. Romalılarla satranç taşı gibi oynuyordu. Gelecek nesillerin yorumları, Fabius Maximus'un 217 sonbaharında Hannibal ile savaşa girmekten kaçınarak Romalıları büyük bir mağlubiyetten kurtardığı yönündedir. Şair Ennius ikinci yüzyılda "tek başına savaşı geciktiren bir adam devletimizi kurtardı" diye yazmıştır (*Ann.* 363).²²

217 yılının Aralık ayında diktatörlerin görev süresi bitmek üzereydi (altı aylığına atanmışlardı) ve yeni konsül seçimleri 216'nın

Ocak ayında yapıldı. Romanın anayasal durumu o yılın sonunda çok büyük değişiklik geçirmişti. Görevde iki diktatör, hayatta kalan bir konsül (Servilius) vardı. Yeni seçilen magistratlar Mart ayında göreve geldiler ve aradaki süreçte Servilius ve Marcus Atilius Regulus'a (ölen Filaminus'un yerine seçilmişti) prokonsül yetkileri verildi. İtalya'daki Roma kuvvetlerinin kontrolünü ele aldılar (Livy 22.25.1-19).²³

Bu dönemde Roma'da siyasi ve anayasal anlaşmazlık patlak verdi. Bunun açıklaması Livy'de bulunabilir, zira Livy aristokratların geleneksel hizipleri ile Roma senatosundaki alt tabaka görevliler arasında, doğrudan bir çatışma tasviri yaparak argümanları basitleştirir, Fabius'un taktiklerine karşı çıkan, herkesi tehlikeli popülistler olarak gösterir.²⁴ Bu tartışmaların altında güçlü bireyler arasında bir sonraki savaş mevsiminde benimsenecek stratejilerle ilgili fikir ayrılıkları yatmaktadır. 216 yılındaki konsül seçimleri sürecinin sonuçları bu fikir ayrılıklarını ve alışılmadık anayasal durumu yansıtır. (Livy 22.32-33).²⁵

Roma'daki siyasi elitin kendi aralarındaki boğuşmalarının arkasında, Hannibal'ın geniş halk kitlelerinin zihinlerinde yarattığı büyük endişe söz konusuydu. Livy Roma'da yakalanan Kartacalı bir casusun elleri kesildikten sonra serbest bırakıldığını, Campus Martius da yirmi beş kölenin muhbirlikten dolayı çarmıha gerildiğini yazar (22.33.1). Kötü işaretler gelmeye devam ediyordu; "gökten taş yağıyordu, Sabine'den ve Caere'nin sakin sularından kan akıyordu ... ve birçok kişiyi de yıldırım çarpmıştı" (Livy 22.36.7-9). Livy'nin verdiği bu detaylar şehirde bir paranoya havasını, politik kumpasları birbirinden şüphe duyan ve geleceği için kaygılanan insanlar arasındaki kargaşaları yansıtmaktadır. Romalıların birçoğu, tanrıların Roma'ya sırtını döndüğü endişesini taşıyordu.²⁶

Kış boyunca ve 216 yılının bahar mevsiminin başlarında

Hannibal'ın aklında başka şeyler vardı, ancak istihbarat ağı sayesinde Roma'daki durumdan sürekli haberdardı. Bu esnada küçük bir şehir boyutunda olan ordusu, bir şehir topluluğu gibi işliyordu, kampta geçen beş ayda hazırlıklar devam ediyordu, savaş eğitimi sürüyordu ve bu asker şehrinde ekonomik faaliyetler geliyordu. Arkeolojik kayıtlarda bu kısa dönemle ilgili çok az kayıt vardır, ancak İtalya'nın diğer bölgelerinden askerlere ödeme yapmak üzere bu kampta basılmış Kartaca sikkeleri bulunmuştur.²⁷ Hannibal'ın ordusu, kadınlar, çocuklar, fırsatçılar, kaçakçılar ve köleler de dahil olmak üzere Polybius tarafından "bagaj" olarak tanımlanan büyük bir takipçi gruplarına sahipti. Aynı zamanda hareket hâlindeki bir ordunun ihtiyaçlarının farkında olan tüccarlar, tedarikçiler ve demirciler vardı. Bunların hepsi göz önüne alındığında Hannibal'ın yönetim yeteneklerinin müthiş olduğunu söyleyebiliriz.²⁸

"Bütün kış ve bahar boyunca iki ordu birbirinin karşısında kampta kaldı" (Polyb. 3.107.1). Hannibal ordusunu "mevsim ilerleyip ekilenlerden tedarik almak mümkün olunca" harekete geçirdi (3.107.2). Apulia'da ekinler Mayıs sonunda veya Haziran başında biçilir.²⁹ Yeni seçilen Roma konsülleri Lucius Aemilius Paullus ve Gaius Terentius Varro Mart ayında göreve başladılar ancak Haziran ya da Temmuz ayına kadar orduya katılmadılar. Marttan Hazirana kadar yeni lejyonlar için asker topladılar ve yardımcı birlikler göndermeleri için müttefikleriyle iletişime geçtiler. İki konsül cumhuriyetin tecrübeli insanlarıydı, ancak pek savaş görmemişlerdi. Aemilius Paullus 219 yılında, konsül olmasından birkaç yıl önce "İlirya Savaşı'nı cesaretle yönetmişti" (Polyb. 3.107.8). Varro ailesinde senatör olan ilk kişiydi (*a novus homo*). Livy'nin alaycı yorumu ile babası kendi tezgâhı olan bir kasaptı. Varro'nun durumu, cumhuriyette çok üst bir konum olan geleneksel senatörlük kariyeriyle çelişiyordu (Livy 22.25.18-19).³⁰ Varro'nun 216 yılında konsül olmadan önce ne kadar askeri komuta tecrübesi olduğu tartışılır.³¹

Hannibal, kış boyunca kırsal alanda keşifler yapmış ve arazide kilit teşkil eden stratejik noktaları öğrenmişti. Bir sonraki hamlesinin hesabını Romalıların elini zayıflatmak için yapıyordu. Bu amaçla Kartaca ordusu, kış konaklarından 96 kilometre güneydoğuya ilerleyerek Aufidis ırmağı kenarında Cannae adı verilen duvarla çevrili küçük bir kente ulaştı (Harita 1).³² Daha önce Romalılar Cannae'yi tahıl ve Canusium'dan gelen erzak için deposu olarak kullanıyorlardı. Hannibal, pozisyonu itibariyle kırsal bölgelere komuta etmeyi sağlayan, stratejik olarak yerleştirilmiş kalesi için Cannae'yi ele geçirdi. Cannae'den Romalıların tedarik hatlarını kesebiliyordu (Polyb. 3.107.5). Romalıların tedarik hatlarını kesmek ve savaştan kaçınmalarını imkânsız olmasa da zor hâle getirmek taktiksel olarak iyi bir hareketti. Kentin etrafındaki arazi Hannibal'ın süvarileri için ideal bir yerdi (Polyb. 3.107.5-7).³³

Cannae'de Hannibal Romalıların tepkisini bekledi. Romalılar onu kışlık karargâhlarından takip ettiler ve bölgede kamp yaptılar.³⁴ Bu noktaya kadar iki prokonsül, Servilius ve Regulus, büyük bir çatışmadan kaçınmış, ancak adamlarının eğitimi ve kendilerine güvenmelerini sağlamakla meşgul olmuşlardı, büyük çarpışmayı açıkça talep etmemişlerdi (Polyb. 3.106.4). Hannibal Cannae'yi aldığı anda senato çatışma kararı aldı ve iki yeni konsül yeni silah altına alınmış askerleriyle birlikte alana geldiler. İki tarafın askerlerinin toplam sayısını bilmek oldukça zor. Polybius (3.114.5) ve Livy (22.46.4) Hannibal'ın 40.000 piyadesi ve 10.000 süvarisi olduğuna inanır. Bu güzel yuvarlak 50.000 rakamı, doğruluğu hakkında şüphe uyandırıcı olsa da alternatif olmadığı için kabul edilmektedir.³⁵

Roma askerlerinin sayısı ile ilgili tahminler oldukça çeşitlidir, ancak bütün kaynaklar sayının yüksek olduğu konusunda hemfikir. Polybius "alana 8 lejyon getirmeye karar verdiklerini ve Roma tarihinde bunun daha önce hiç yaşanmadığını" iddia etmekte-

dir (3.107.9). Niyetleri Hannibal'ı sayı üstünlüğüyle yıldırmaktı. Livy'nin zamanında bile kesin bir bilgi yoktu, Livy "savaşa gelen birliklerin sayısı ve türleri konusunda kaynaklar arasında anlaşmazlık vardır" demiştir ve "piyade ve süvari sayılarında artış olmuştur" diyerek müttefik birlikler dahil 87.200 kişilik bir tahmin yürütmüştür (22.36.1-2).³⁶ Roma birliklerinin tamamı 80.000 kişi kadar olabilir, ancak bunların hepsinin Cannae'de Hannibal'la savaşmaya gelmiş olması mümkün değildir ve en yakın dönemdeki değerlendirmeler sayısı 70.000 piyade ve 6.000 süvari olarak belirtmektedir.³⁷ O gün Cannae'de bulunan Kartacalıların sayısı 42.000 olarak tahmin edilmektedir, 8.000 kişi kampta garnizonda bırakılmıştır.³⁸ Tam rakamları bilemiyoruz ancak eğer Romalılar bu karşılaşmayla savaşı bitirmeyi düşündülerse Hannibal'ın ordusunun iki katı askerle oraya gitmiş olabilirler (Polyb. 3.109.4).

MÖ 216 Temmuzunun sonunda Hannibal iki buçuk kilometre uzağına kamp kurdukları Cannae'den bu büyük Roma ordusunu görmüş olabilir.³⁹ Apulia'nın yaz sıcağında Romalıların yaklaşması gözden kaçamazdı. 80.000 kişilik bir ordu yaklaşırken kilometrelerce öteden görülebilecek toz bulutları çıkarmış olmalıydı. Yazın tepeler ve araziler çıplaktı, ekinler biçilmişti ve uzanıp giden ovalar her yönden iyi bir görüş açısı sağlıyor olmalıydı.⁴⁰ Hannibal ona doğru gelen ordunun büyüklüğüne şaşırmış veya bu meydan okumadan dolayı heyecanlanmış olabilir. Savaşa girerken düşünceleri kayıtlı değildir, ancak Hannibal gibi risk almayı seven biri için bu nihai bir kumaşdı. Zafere giden yolda çok dikkatli stratejik taktikler gerekiyordu, hiçbir şey şansa bırakılamazdı.

Roma sisteminde, iki konsülün ordusu da alandayken "konsüller farklı günlerde ordularının kumandasına geçtiler (Plutarch. *Fab.* 15.1). Bu durumun, devamlılık, strateji ve tutarlılık açısından sakıncaları açıktı; ancak Romalılar cumhuriyetin en önemli iki adamı arasındaki rekabetle bu şekilde başa çıkıyorlardı. Aemilius

Paullus'un komutaya geçtiği gün, "kampın etrafındaki bölgenin düz ve ağaçsız olduğunu görünce, süvari sayısı açısından üstün olan düşmana saldırmaya karşı çıktı". Terentius Varro'nun ise karşıt fikirde olduğu malumdu (Polyb. 3.110.2).⁴¹

Hannibal izleyip beklerken Roma kampındaki fikir ayrılığını stratejik olarak kullanabilecek durumdaydı. Bir sonraki gün komutayı Varro alınca Romalılar "kamptan çıktılar ve düşmana yaklaşmak için ilerlediler". Romalılar ilerlerken Hannibal onları piyade ve süvarileriyle karşıladı, küçük bir çatışma çıktı ve "gece çökmeden çatışan birlikler birbirinden uzaklaştılar, Kartacalıların saldırısı umdukları başarıyı elde etmedi" (Polyb. 3.110.4-8). Bu karşılaşma Romalıların güvenini yerine getirdi, belki de Hannibal'ın niyeti buydu. Bir sonraki gün komutaya geçen Aemilius Paullus, Romalıların Aufidus ırmağının iki yanında iki kamp kurmalarını emretti. Burası savaş yeri olacaktı.

Hannibal askerlerini yakın bir çarpışma için hazırladı. Birlikleriyle konuştu, cesaretlerini ve deneyimlerini överek güven duygularını pekiştirdi. Sayıca az olmalarına rağmen, alan tercihi kendi lehine olduğu için, askerlerinden minnet içinde olmalarını istedi (Polyb. 3.111.4). Askerlerinin komutanlarına olan inancı olağanüstüydü. Çok sonraları bir antik dönem askeri stratejisti, Hannibal'ın savaşta askerlerini cesaretlendirme başarısının sırrını, onları savaşta cesurca ölenlerin kısa süre sonra hayata geri döndüğüne ikna etmesiydi diye yazdı (Polyaenus, *Strat.* 6.38.2). Cesur askerlerin ölümsüzlüğüne dair bir inanç, kendilerinden sayıca iki kat daha fazla olan düşmanla karşılaştıklarında gerekli ve faydalıydı.⁴²

Hannibal daha sonra birliklerini ovaya sürdü ve Cannae şehrinde Romalıların karşısında kamp kurdu (Polyb. 3.111.11).⁴³ Sonraki gün askerlerini ırmak boyunca yürüttü, "niyeti savaşmaktı"; ancak Aemilius Paullus "savaş yerini beğenmedi ... ve kararsız

kaldı". Belki de Paullus Hannibal'ın inisiyatifi ve savaşın yeri ve zamanını seçme hakkını reddediyordu.⁴⁴ Cannae için en iyi kaynak olan Polybius, Roma konsülleri arasındaki gerilim ve anlaşmazlıktan Aemillius Paullus'un baskın çıktığını söyler. Polybius, tarihini Aemillius Paullus'un torununun himayesinde yazdığını unutmamak gerekir, bu nedenle Varro'nun saldırganlığı ve Paullus'un ağırbaşlılığı, sonradan meydana gelen felaketin suçunu Paullus'un üstünden atmak için abartılmış olabilir.⁴⁵ Hatta Aemillius Paullus'un üstünden sorumluluğu kaldırmak için kayıtlar değiştirilmiş bile olabilir.⁴⁶

Atmosfer gergindi, kararsız kalınmıştı ve askerler çok sinirliydi. Hannibal iki Roma kampının küçük olanından gelen su taşıyıcıların yolunu kesmek için süvariler gönderdi, bu "savaşmak için can atan" Roma askerleri için başka bir provokasyondur (Polyb. 3.112.1-5). Sonunda bir sonraki günün şafağında iki taraf alanda karşılaşmak üzere konuşlandı. Hava sıcaktı ve rüzgâr güneyden esiyordu, kayıtlarda o gün komutanın Varro'da olduğu ve kuvvetlerini Roma kamplarından çıkardığını yazıyor. Büyük kampın askerleriyle birlikte ırmağı geçti ve ordunun tamamı güneye bakan şekilde onları savaş düzenine soktu. "Roma vatandaşı süvarilerini sağdaki nehre yakın ve aynı çizgide yan yana yerleştirdi ... müttefik atlıları sol kanada dizdi ve ordunun ön tarafında da aynı mesafede hafif silahlı birliklerini koydu" (Polyb. 3.113.3-5). Roma piyade birimlerini birbirine normalden daha yakın vaziyette yerleştirdi ve merkezi derinleştirdi. Bunun sebebi herhangi bir taktikten ziyade alandaki asker sayısının çokluğu olabilir.⁴⁷

Bu savaş Hannibal'ın oynadığı en büyük kumar olabilirdi. Ancak hafif silahlı piyadelerini, "sapancılarını ve mızraklı süvarilerini ırmağın diğer tarafına göndererek kuvvetlerinin geri kalanını kamptan çıkardı, iki kısım halinde akıntıdan geçirdi ve düşmanın karşısına sıraladı". Hannibal ordusunu Varro'dan sonra yer-

leştirdi ve kuvvetlerini düşmanın sistemine göre ayarlama şansı oldu. Sol kanada “Roma süvarilerinin karşısına İberyalı ve Kelt atlıları koydu”, daha sonra ağır silahlı Afrikalılar geldi. “Bunun arkasından İberyalı ve Kelt süvarileri geldi, ardından Afrikalıların geri kalanlarını yerleştirdi ve sağ kanatta Numidyalı atlılar vardı” (Polyb. 3.113.6-7). Hannibal ordusunu merkezi biraz daha içeri olan bir “hilal şeklinde” düzenledi. Polybius’un ifadesine göre, “Hannibal’ın amacı Afrikalıları yedek kuvvet olarak tutmak ve eğrinin tepesinde ileri doğru ince bir hat oluşturan İberyalılar ve Keltlerle saldırıya başlamak” (3.113.9). Keltlerin ve İberyalıların savaşta özellikle korkutucu olduğu anlatılır, Keltlerin çıplak göğüsleri ve İberyalıların mor saçakları ile pırıl pırıl beyaz tuniklerin “büyük bedenlerini” daha da büyüttüğü belirtilir (Livy 22.46.5-6).

O gün alanda Kartaca ve Roma askerî komutasının seçkinleri vardı. “Romalıların sağ kanadı Aemilius Paullus’un, sol kanadı Terentius Varro’nun ve merkez de bir önceki yılın konsülleri Atilius [Regulus] ve Servilius’un komutasındaydı.” Kartaca tarafında “Hasdrubal sol tarafı komuta ederken Hanno sağ tarafı kontrol ediyordu [Livy sağda Maharbal’ın olduğunu söyler 22.46.7] Hannibal kardeşi Mago ile birlikte merkezi tutuyordu” (Polyb. 3.114.6-8).⁴⁸

Hannibal’ın kuvvetleri, özellikle yaya askerleri, sayıca çok azdı, piyadeler Roma kuvvetleriyle çarpışmaya başladığında Kelt ve İberyalılar geri çekilmeye başladı. Hannibal’ın planı buydu: Trebia Savaşı’nda öğrendiği zayıflıkları hattın merkezinde kullanarak Romalıları merkeze çekmek. Daha güçlü olan Roma merkezi ilerlediğinde silahlı piyadeleri ve süvarileri yanlardan saldırtarak çevrelerini sarmak. Hannibal’ın önceki zaferlerine rağmen Roma kuvvetleri sayı üstünlüklerine güveniyorlardı ve ilerlemeye istekliydiler. Roma birlikleri Kartaca birliklerinin merkezine doğru

ilerledikçe, Trasimeno'dan alınan Roma silahlarını kullanan Libyalı bölükler içeriye doğru dönüp Romalılara yanlardan saldırdılar. Bu esnada Hasdrubal komutasındaki Kartaca süvarileri Roma süvarilerini yendi, Roma piyadelerinin arkasından dolaşıp diğer taraftaki müttefik süvarilerine saldırdı. Ön ve arkadan baskı altında olan Roma müttefik süvarileri alandan kaçtılar. Sonuç olarak Roma piyadeleri Kartacalılar tarafından tamamen çevrelendi ve yok edildi (Polyb. 3.115–116).⁴⁹

Livy savaşı şöyle özetler: “ve Cannae Savaşı'na gitti ... kaçan konsül (Varro) aşağı yukarı 50 adamla kalmıştı ve ordunun büyük kısmı da orada ölen diğer konsülün kaderini paylaşmıştı” (22.50.1-3). Cannae'de ölen veya esir alınan Romalıların sayısı bilinmiyor. Polybius ve Livy ölüm bilançoları hakkında farklı bilgiler veriyorlar. “Ölen Romalıların sayısının 45.500 piyade ve 2.700 süvari olduğu söyleniyor, müttefiklerin sayısı da aşağı yukarı aynı.” Livy ölenlerden adı bilinenleri listeliyor bunun içerisinde konsül Lucius Aemilius Paullus ve konsüllerin yüksek memurları ... 25 yüksek rütbeli subay, eski konsüller ve bayındırlık görevlileri bulunmaktadır.” Ayrıca önceki yılın konsülü Servilius, Süvari Komutanı Minucius ve senato tarafından görevlendirilen 80 senatör bulunmaktadır. Hayatta kalan konsül Varro elinde kalan adamlarla birlikte Venusia yakınlarına kaçtı, yakalanan askerlerin sayısı 3.000 piyade ve 1.500 süvariydi (Livy 22.49.15-18).

Polybius'un Roma kayıplarına dair açıklaması Livy'den farklıdır; “Terentius [Varro] ile 70 askerin Venusia'ya kaçtığı ve müttefik atların yaklaşık 300'ünün farklı şehirlere ulaştığını iddia ediyorlar ... yaklaşık 10.000 civarında piyade esir alındı ama bunlar gerçekte savaşa katılmamışlardı, muhtemelen 3.000 asker de savaş alanından komşu şehirlere kaçtı ... geri kalan 70.000 civarında kişi cesurca can verdi” (3.117.3). Polybius'un ölenlerle ilgili verdiği rakamlar savaştaki Roma birliklerinin sayısıyl tutarsızdır,

bu nedenle Livy'nin sayıları tercih edilir.⁵⁰ Cannae'de ölen Romalıların tam sayısı bilinmez, ancak onbinlerce olduğu kesindir. Yenilginin etkileri yıkıcıydı, sekiz lejyonluk bir ordunun neredeyse tamamı yok oldu.

Hannibal'ın büyük zaferi de ordusuna pahalıya patladı. Ölenlerin sayısı 8.000'e yakındı ve Livy bunların Hannibal'ın "en iyi askerleri olduğunu" yazdı (22.52.6). Ölenlerin çoğunluğu Keltiler, bu tahmin, Hannibal'ın ordusunda ölenlerin sayısının 5.700 olduğunu söyleyen Polybius'a aitti (3.117.6). Ölenlerin sayısı görece daha az olsa da, Hannibal için bu, askerlerin önemli bir kısmını teşkil ediyordu ve bu kadar askeri kaybetmeyi göze almamıştı. Daha az sayıda savaşçı kaybetmek bile, yerine konulacak asker az olduğu için, gelecekteki çarpışmalarda şansını kısıtlayacaktı.⁵¹

Sonraki günün şafağında, "Kartacalılar ganimet toplamak ve kıyımı incelemek için bir araya geldiler, ancak gördükleri manzara muzaffer olanlar için bile şok ediciydi." (Livy 22.51.5-9). Yakın savaş biçiminde, kılıç ve mızraklarla yapılan süvari çatışmaları, yavaş ölüme neden olan yaralar açmıştı. Kartacalıların sayısı azdı ve ellerinden geldiğince çabuk biçimde Romalıları etkisiz hâle getirmeye çalışmışlardı. Livy, kesilmiş bacaklar ve diz tendonları, kan içinde ayağa kalkıp tekrar yaralanan yarı ölü askerler ve ıstırapları son bulsun diye yalvaranlarla ilgili kan dondurucu detaylar verir. Cesetler gruplara ayrıldı, "Hannibal cenaze töreni için adamlarını topladı ... ve bazı kaynaklar Roma konsülünün de bulunup gömüldüğünü söyler". Çok fazla ganimet vardı: "atların yanı sıra esirler, gümüşler ... geri kalan her şey ordu tarafından yağmalandı" (Livy 22.51.5-52.4).

Bu zaferle birlikte, Hannibal bütün zamanların en büyük askeri komutanı olarak ününü perçinledi. Ünü ve kişisel karizması, stratejik ve askeri zekâsı ile birlikte insan yönetme becerisinin

bir birleşimiydi. Cannae’de savaşmak için topladığı ordu kumandanlarına adanmış istisnai bir kuvvetti. Savaşın bütün yönleri kutluydu: strateji, harekâtın doğruluğu ve Hannibal’ın subaylarının çarpışma esnasındaki kıvraklığı... Cannae’deki zafer, askerî stratejistler tarafından bir “başyapıt” olarak görüldü ve eski zamanlardan beri hep inceleme konusu oldu.⁵²

Savaşın hemen sonrasında, Hannibal’ın yardımcılarında biri olan Maharbal, Roma’ya ilerlemesi için komutanına baskı yaptı. “Beni izle. Önden süvarilerle giderim, böylece Romalılar geldiğimizi anlamadan oraya girmiş oluruz” dedi.⁵³ Ancak Hannibal o anda Roma’ya gitmekte bir fayda görmedi. Bu noktada Hevesli Maharbal’ın ağzından, savaşın en ünlü cümlesi dökülür: “Savaş kazanmayı biliyorsun Hannibal, ancak zaferi nasıl kullanacağını bilmiyorsun!” (Livy 22.51.2-4). Hannibal bunu reddetmekte haklı mıydı yoksa Maharbal doğru mu söylüyordu?⁵⁴ Geriye dönüp bakıldığında belki Maharbal haklıydı ama o günün koşullarıyla değerlendirildiği zaman, Roma 400 kilometre mesafedeydi ve yorgun bir ordunun bu yolu gitmesi neredeyse üç hafta sürerdi. Roma’ya doğru bir ilerleme ve sonrasında korunaklı şehri uzun süre kuşatmak gerekiyordu.

Gerçekte Hannibal Roma’ya ilerlemenin gereksiz bir seçenek olduğunu düşünmüş olabilir. Üçüncü yüzyıl savaş geleneklerine göre Cannae gibi bir yenilgiden sonra barış seçeneği gündeme gelmez, zafer kazananlar yenilenlere kendi şartlarını dayatırdı. Cannae’deki bu büyük zaferden sonra Hannibal’ın verdiği kararlar Romalıların barış isteyeceğine inandığını gösteriyor ancak Birinci Pön Savaşı’ndaki Kartaca tecrübeleri ona aksini söylemiş olabilir.⁵⁵ Yine de Roma’nın yaşadığı yenilgi eşi görülmemiş türdendi. Helenistik dönemde savaş nadiren bütün bir devletin veya şehrin yıkımını amaçlardı. MÖ 146 yılında Romalıların Kartaca’yı yok etmesi, bu kuralın önemli bir istisnasıydı. Savaşta

zafer kazanan bir ordu bir veya iki şehri ele geçirirdi, tarla ve ekinleri yok ederdi, birkaç mücadeleyi kazanır, böylece yorgun ordu teslim olurdu. Daha sonra zafer kazanan taraf avantajlı bir barış elde etme şansını yakalardı.⁵⁶

Hannibal'ın Cannea'deki zaferine verdiği tepki bin yıldır tartışılmaktadır. Romalı hicivci Juvenal (MÖ ikinci yüzyıl) "Cannae'den Roma'ya yürüyüp yürümeyi sürekli tartışan" zavallı hitabet öğrencilerini tasvir ederken bu tartışmanın da bir parodisini yazmıştır (*Satires* 7.160-4). Hannibal'ın Cannae'deki zaferine verdiği ilk tepki barış koşullarını konuşmak için Roma'ya elçi göndermesiydi. Bütün esirleri topladı ve hep olduğu gibi "gruplara ayırdı ... müttefikler için iyi sözler söyledi ve bunlar fidyersiz salıverildi". Daha sonra Romalı esirleri topladı ve onlarla konuştu, bu daha önce hiç yapmadığı bir şeydi. Onlara Romalılarla yaptığı savaşın bir ölüm kalım meselesi değil, onur ve güç mücadelesi olduğunu söyledi ... Atalarının daha önce Roma'nın cesaretine teslim olduğu gibi, şimdi de düşmanlarının onun başarı ve cesaretine teslim olması gerektiğini söyledi" (Livy 22.58.2-3). Daha sonra esirlere kendilerini fidyeyle kurtarma şansı verildi ve Roma'daki senato ile konuşmak üzere esirler arasından on sözcü seçildi. Geri döneceklerine söz vermeleri şartıyla seçilen bu on kişinin Romaya gitmesine izin verildi. Seçilen esirlerle birlikte Hannibal, Kartalo adında Kartacalı bir asili de gönderdi. "Kartalo'nun görevi, Romalılar barışa yanaşırsa şartları sunmaktı" (Livy 22.58.7).

Bu esnada Roma'da bir panik havası hâkimdi. Praetorlar Senatoya çağrıldığında "kulaklar kadınların gürültülü beddualarıyla inliyordu". Şehirde kadınların kamuya açık alanlara çıkmasını yasaklayan kanunlar çıkarıldı ve yas tutmaya kısıtlamalar getirildi. İnsanların kaçmasını engellemek için şehir kapılarına muhafızlar konuldu (Livy 22.55.1-8; Plutarch, *Fab.* 18.1). Yenilginin gerçek boyutu, hayatta kalan konsül Terentius Varro'nun 10.000 adamıyla kaçtığı

Canusium'dan yazdığı mektup geldiği zaman anlaşıldı. Şehir üzerindeki etki, halkın ve hükümetin tepkilerinde açıkça görülüyordu. Tanrıça Ceres'in (Yunan Demeter) yıllık ayinleri iptal edildi. Geleneksel olarak evli kadınlar, tahıl ve bereket tanrıçası Ceres'e ibadet ederlerdi, yas tutan kadınların bu ibadetlere katılması yasaktı. Cannae'den sonra yaşlı olmayan evli kadın kalmamıştı. Bu nedenle bu önemli ayin iptal edildi (Livy 22.56.4-5).⁵⁷ Zira Cannae'deki ölüm bilançosu, Roma'daki her aileye dokunuyordu.

Livy, bir histeri hâlinin hâkim olduğu şehirdeki alâmet ve işaretleri listeler. En büyük sıkıntı, o yıl iki Vestal rahibesi Opimia ile Floronia'nın cinsel suçlardan tutuklanmasıydı. Eğer şehrin kutsal ocağının bekçileri olan Vestal bakireleri tapınağın merkezindeki ocağın sönmesine izin verir veya bekâretlerini yitirirlerse, şehrin tehlikede olduğu anlaşıldı. Vestal rahibelerinden biri canlı canlı gömüldü, diğeri intihar etti. Kadınların biriyle zina yapan adam ölene kadar kırbaçlandı (22.57.2-3). Senato Fabius Pictor'u (Polybius ve Livy tarafından kaynak olarak kullanılan yazar) MÖ 216 yılında Delphi'ye göndererek Apollo kâhininden tavsiye almasını istedi ve tanrıların öfkesini dindirmek için Kehanet kitaplarına başvuruldu (Livy 22.57.5).⁵⁸

Kehanet kitaplarının önerdiği çare Livy'i bile şok etti, çünkü Livy'nin "karamsarlık kurbanı" diye adlandırdığı bir töreni içeriyordu. Livy (22.57.6), kutsal kitapların gerektirdiği bu kurban töreninde, "Galyalı bir erkek ve kadın ile Yunanlı bir erkek ve kadının Forum Boarium'da (büyükbaş hayvan pazarı) etrafı taşlarla çevrili bir şekilde canlı canlı gömüldüğünü" söyler. Bu Galyalı ve Yunanlıları kurban etme geleneği cumhuriyet tarihinde iki ayrı olayda daha (228 ve 114/113 yıllarında) gerçekleşmiştir ve en sonunda MÖ 97 yılında senato kararıyla yasaklanmıştır. (Pliny, *NH* 30.12).⁵⁹ Bu törenin anlamı hâlâ bilinmemektedir. Bir görüş bu ritüelde Galyalı ve Yunanların gelecekteki düşmanları temsil et-

mek için seçildiğini ve gelecekte savaşlarda yaşanan kayıpları engellemek için yapıldığını söyler.⁶⁰ Livy, dolaylı olarak, törenin savaş gücünün yenilenmesi anlamına geldiğini ve tanrıların öfkesini dindirmek suretiyle gelecekteki zaferleri garantilediğini söyler.⁶¹

Roma senatosu Marcus Junius'u diktatör olarak, Tiberius Semp-ronius Gracchus'u da onun süvari komutanı olarak atadı. Yeni yönetim paralı ordu toplamaya karar verdi ve 17 yaşını doldurmuş her erkeği askere çağırdılar, bazıları daha da genç olmalı çünkü Livy içlerinde hâlâ *prætecta* togası (bu 16 yaşın altındaki erkek çocukların giydiği bir elbisedir) giyenler olduğunu söyler. Asker sıkıntısı, "köle nüfusundan sekiz bin güçlü genç adamın" devlet tarafından satın alınmasına ve silahlandırmasına yol açar (Livy 22.57.11). Köleleri orduya kaydetme uygulaması daha önce de yapılmıştır, ancak üçüncü yüzyılda gayet nadirdi.⁶² Bu yeni alımlarla birlikte Romalılar, 4 yeni lejyon ve 1.000 kadar süvari (aşağı yukarı 18.000 asker) topladılar.⁶³

Hannibal'ın elçisi Kartalo, Romalılar tarafından geri çevrildi ve şehirdeki tepkiyi anlatmak için Apulia'ya döndürüldü. Bir lictor (konsül adına hareket eden görevli), Kartalo'yu yolda karşıladı ve onu diktatör adına gece olmadan Roma topraklarını terk etmesi konusunda uyardı (Livy 22.58.9). Roma vatandaşı esirler Kartalo geri döndükten sonra yollarına devam ettiler. On adam senatoya gittiler ve senatoda uzun ve hararetli tartışmalar yaşandı. Esirler için kesinlikle fidye ödenmemesine karar verildi. Herhangi bir vatandaşın da oğlu, kocası veya kardeşinin serbest kalması için fidye ödemesi yasaklandı (Livy 22.59-61.10; Polyb. 6.58.8). Roma'nın "barış yok, fidye yok" tepkisi, onların kendine özgü istisnai doğasını anlatması bakımından çarpıcıdır.⁶⁴ Bu nedenle esirler Hannibal'a elleri boş döndüler.

Cannae'den sonraki aylarda, zaferini pekiştirdikten ve bazı

Apulia şehirlerinin bağılılığını kabul ettikten sonra, Hannibal kardeşi Mago'yu Kartaca'ya büyük zaferinin haberi ile gönderdi. Hannibal'ın hayatını, kaynaklarımızın doğası gereği, sadece Roma bakış açısından öğrenebiliyoruz. Olaylara Kartaca'da verilen tepki hakkında, Livy ve Polybius'daki bilgi, kısa ifadelerden ibarettir. Kartaca'ya yapılan yolculuk tehlikeliydi, Roma donanması kıyılarda devriye geziyordu ve İtalya ile Kuzey Afrika arasında henüz Kartacalılara dost bir liman yoktu.⁶⁵ Mago'yu, "Roma'ya olan bağılıklarını terk eden Bruttiumlular ve diğer toplulukların yaşadığı İtalya'nın güney ucundaki şehirlerin birinden bir Kartaca gemisi almış olmalıdır (Livy 23.11.7).⁶⁶

Uzun yıllardan sonra Barsid ailesinin bir üyesi, Kartaca'ya dönüyor ve senatoda konuşuyordu. Mago ağabeyinin büyük kahramanlıklarını anlattı. "Hannibal savaş alanında altı komutanla karşılaştı, bunların dördü konsül, diğer ikisi diktatör ve süvari komutanıydı, yanlarında altı konsül ordusu vardı". Mago ölenlerin sayısını aktardı (şimdiye kadarki bütün savaşlarda), verdiği sayılar "200.000'den fazla ölü, 50.000'den fazla esir" şeklindeydi. Cannae'den sonra Hannibal'ın tarafına geçen güney İtalyalılar da listedeydi: "Bruttiumlular, Apulialılar, Samnitler ve Lucanlar Kartaca tarafına geçmişti, Capua Hannibal'a teslim olmuştu –Capua, Campania'nın başkenti olmakla kalmayıp Romalılar yenildikten sonra ... İtalya'nın da başkentiydi". Mago senatodaki konuşmasını, "bu zaferler için, büyük ve ölümsüz tanrılara gerçekten çok şükretmeliyiz" diyerek sonuçlandırdı (Livy 23.11.7-12).

Mago bu dramatik konuşmayla birlikte "senato binasının girişine altın yüzüklerin dökülmesini emretti". Ölen Roma askerlerinin parmaklarından alınan bu yüzükler, büyük bir yığın oluşturdu, ki bazı kaynaklara göre yüksekliği üç ölçekten fazlaydı. Livy bunun bir abartı olduğunu düşündüğünü de ekler (23.12.1-2). Mago'nun gösterisi oldukça dramatiktir ve Kartaca senatosunun

çoğunluğunu bu haberler çok mutlu etmiştir. Mago'nun ziyaretinin sebebi Hannibal'ın Kartaca'dan daha fazla destek istemesiydi. "Harekât evden çok uzakta sürüyor ... çok miktarda tahıl ve para harcanıyor," diye belirtti. Burada Hannibal'ın mücadelesinin gerçekleri, Kartaca'nın ileri gelenlerinin önüne serildi ve kazanmak için daha fazla kaynağa ihtiyaç olduğuna vurgu yapıldı. Eğer Kartaca'lular Hannibal'a yardım etmek istiyorlarsa senatonun "takviyede bulunması, ... tahıl göndermesi ve Kartacalılara çok iyi hizmet eden askerlere ödenmesi için para göndermesi gerekiyordu" (Livy 23.12.3-4).

Livy'ye göre, tek karşı çıkan Paralı Asker Savaşı gazisi ve senatodaki Barsid ailesinin uzun zamandır düşmanı olan Hanno idi. Zaferin heyecanına kapılmayan, soğukkanlılığını ve ihtiyatlılığını elden bırakmayan Hanno, şüpheyle "Romalıların barış için Hannibal'a elçi gönderip göndermediğini" sordu (23.13.1). Hanno'nun tereddütlerine rağmen Kartacalıların yürekleri sevinçle dolmuştu ve senato kararıyla 4.000 Numidyalı (süvari) 40 fil ve ... gümüş (tam miktarı bilinmemektedir) gönderilmesine karar verildi. Mago ve adı bilinmeyen Kartacalı general (Livy'de diktatör olarak geçer) İspanya'ya ordulara takviye için 20.000 piyade ve 4.000 süvari toplamak üzere gönderildi (Livy 23.13.7-8).⁶⁷ Ağabeyini görevinin başında bırakıp önce Kartaca'ya, daha sonra İspanya'ya giden genç Mago Barka'nın, onu bir daha göremeyeceği acaba aklına gelmiş midir?⁶⁸

CANNAE'DEN SONRA

Yenilenler yenildiklerini bilmezse, galipler zafer kazanmamıştır.
(Ennius, *Ann. frag.* 31.493)

MÖ 216 yazının sonunda Hannibal'ın, Cannae'de Roma ordularının bozguna uğramasından sonra, zaferin tadını çıkarmak için çok az bir zamanı oldu. O, savaş alanında kendi ordusunun farklı parçalarını yöneten usta bir stratejist rolünde idi. Polybius'a göre Hannibal'ın dehası, “doğal olarak ortak hiçbir şeyi olmadığı” halde yüksek bir işlev gösteren heterojen bir orduya komuta edebilmesinde yatıyordu.¹ Herkesi uyum içinde tutarak dümeni iyi idare eden bir kaptanla kıyaslanıyordu (Polyb. 11.19.3). Hannibal, aslında ordusundaki çeşitliliği Roma lejyonlarının düzeninden istifade etmek için kullandı, düşmanın dengisini bozmak için şaşırtıcı ve alışılmışın dışında taktikler uyguladı.²

Cannae'deki zaferin ışıltısı Hannibal için çabuk geçti, çünkü Romalılar savaş alanı dışında da yenme göreviyle karşı karşıya kalmıştı. Tükenmiş kuvvetlerini takviye için Güney İtalya'daki şehir ve devletlerden gelecek ittifaklara, üslere ve desteklere her zaman-
kinden daha çok ihtiyaç duyuyordu. Bir önceki yılda Hannibal ordularını Apulia, Samnium ve Campania'ya götürmüştü, ancak Cannae'ye kadar bölgeden hiç önemli destek görmemişti. Eğer

savaşı kazanırsa, zaferini sağlamlaştırması ve İtalya'nın güneyinde bir güç üssü kurması çok önemliydi. Nihai zafer için strateji, müttefik toprakları Roma'dan ayırmaktı. Eğer başarılı olursa, Romalılar yarımada boyunca hâkimiyetlerini koruyamazlardı. Hannibal'ın Cannae'den sonraki politikası, güneydeki İtalyanları Roma hegemonyasından kurtarmak ve müttefiklerini bir araya getirerek birleşik bir İtalya algısı oluşturmaktır.³ Hannibal'ın zaferleri karşısında Roma'nın taktiği, kendisini dönemin Hannibal karşıtı propagandalarında gösterir. Cannae'den sonra hayatta kalan Roma konsülü Varro, Venusia'da yaptığı bir konuşmada, "bu Kartacalı düşmanın, dünyanın en ücra köşelerinden geldiğini, Afrika'nın yerlisi bile olmadıklarını, kanun ve medeniyet bilmediklerini..." belirtmiştir. Bu sözler Kartacalı Hannibal'ın ve onun çok kavimli ordusunun yabancı (dolayısıyla barbar) olduğunu vurgulamak için seçilmiştir. Varro Güney İtalyalılara "Afrika ve Kartaca'nın kanunlarının kendilerine dayatılmasını isteyip istemediklerini, İtalya'nın bir Numidya veya Moor toprağı olmasını kabul edip etmediklerini" sormuştur (Livy 23.5.11-12). Bu konuşma tamamen Livy'nin uydurması olabilir, ancak şüphesiz Romalıların müttefiklerine yaptığı çağrıyı ve Hannibal karşıtı propagandalarını yansıtmaktadır. Hannibal kendisinin özgürlük getirdiğini iddia ediyor olabilir, ancak Romalılar, getirilenin İtalyanlara özgü olmayan, yabancı bir özgürlük olduğunu söylüyorlardı.⁴

Cannae'den sonra dönemin kabullerine göre Romalılar savaşı kaybetmiş gibi görünüyorlardı. Mago Kartaca'da Senatonun huzurundayken, Cannae Savaşı'ndan sonra Kartaca tarafına geçen halkları ve şehirleri sayıyordu (Livy 22.61.11-13, 23.11.11).⁵ Ancak durum Livy'nin gösterdiğinden çok daha karmaşıktı ve Hannibal tarafına geçenler (Bruttium, Apulia, Campania) sayıldığı kadar fazla değildi. Livy Romalıların kayıplarını abartmaktadır ve gerçek şudur ki Roma'nın elinde hâlâ çok büyük toprak vardı ve İtalya'nın güneyinde gücü ve nüfuzu sürüyordu. Livy'nin

anlatımında doğru olan şey ise Cannae'ye kadar "müttefiklerin Roma'ya sadakatinin sarsılmaz olduğu, ancak şimdi sağlamlığını yitirmeye başladığıydı, bunun tek sebebi kesinlikle imparatorluğa olan inancın yitirilmesi idi (22.61.10). Roma'ya olan sadakatte büyük bir değişiklik yaşanmıştı, ancak Romalıların elinde hâlâ savaşı sürdürebilecekleri birçok üs vardı.

Sonuç olarak şehirler yerel konumlarına göre taraf değiştirdiler veya Roma'ya sadık kaldılar.⁶ Güney İtalya Cannae'ye kadar Roma kontrolü altında bulunan şehir devletlerinden oluşuyordu, her yer ittifaklarla veya sözleşme yükümlülükleriyle Roma'ya doğrudan bağlıydı. Bu bağlantılar dördüncü yüzyılda ve üçüncü yüzyılın başlarındaki Roma fetihleri ile sağlanmıştı. Etrüsklerle yapılan savaşlar, zaman içinde üç Roma Samnite Savaşı, Pirus'un işgalini içeren bu uzun süreç müttefiklerden oluşan bir eklemelenmiş sistem oluşturdu. Her şehrin yönetici seçkinleri güç ve himayeye dayalı ittifakları için müzakere ediyorlardı. Planında başarılı olmak için, Hannibal bu seçkin aileleri Roma'ya karşı galibiyet sağlayacağına ikna etmeliydi. Her şehirdeki seçkinlerin rekabetçi doğası, bir seçkin aile Romalıları desteklediğinde, bir başka hoşnutsuz ailenin bu fırsatı ele geçirmek için bekleyeceği anlamına geliyordu. Hannibal'ın yaklaşımı bu özel duruma hitap ediyordu. Bu karmaşık ve zor bir işti ve Hannibal yeni müttefikler kazansa da birçok şehir Roma'ya sadık kaldı.

Şehirlerin Hannibal'a katılmasında bir benzerlik vardı. Hannibal bir şehre yaklaşırsa, ilk olarak yönetici seçkinlerle irtibata geçiyordu. Bir şehir Kartacalılar'a katıldığında, yönetici aileler arasında her zaman hizipçilik oluyordu.⁷ Livy, Compsa'dan yerli bir seçkin olan Statius Trebius örneğini verir (23.1.1-3). Compsa, Samnium, Lucania ve Apulia arasındaki sınırda, Aufidus ırmağının kaynağında bulunan stratejik bir Samnit şehriydi (Harita 1). Trebius ailesi, Romalılarla müttefik olan rakip bir ailenin mu-

halifiydi. Hannibal'ın yaklaşımı Trebius ile iletişime geçip onun grubuyla müzakere etmek, böylece onların da şehrin insanlarını ittifaka ikna etmesini sağlamaktı.⁸ Şehirde bir seçkin ailenin Hannibal lehine yaptığı müdahale Compsa'da yeterli oldu.

Hannibal'ın önceki zaferlerinde yakalanan İtalyan müttefiklerine karşı sergilediği hoşgörü politikası, şehirlerdeki görüşü etkilemek üzere tasarlanmıştı. Cannae'den önce bile, bir grup Capualı *equites* (süvari) Trasimeno'da Romalılar için savaşmış ve Hannibal'ı Capua'nın başkaldırmaya istekli olacağına ikna etmişti (Livy 22.13.2-3). Campania'daki Nola'da, Cannae'deki sahada bir "ceset yığnında yarı ölü olarak bulunan" Lucius Bantius'un hikâyesi anlatılır. Hannibal ona nezaketle yaklaşmış ve onun cesaretine hayran kalmıştı. Sonuç olarak Bantius, "Nola'nın Kartacalıların kontrolüne geçmesini" savunmuş, ancak Roma konsülü Marcellus, askerî yeteneklerini överek ve "iyi bir at ile 500 denarii" (gümüş sikke) vererek onu bu düşünceden vazgeçirmiştir (Livy 23.15.7-15). Bu şekilde İtalya'nın güneyindeki müttefiklerin kalbi ve aklını kazanmak üzere yapılan mücadele, her şehirde bir zaman için kazanılmış veya kaybedilmiştir.

Hannibal, ilk önce Apulia ile Samnit ve güneyde Bruttium topraklarının desteğini almak için harekete geçti. Apulia'daki en önemli kasaba olan Arpi, Kartaca tarafına geçtiğinde, bölgedeki diğer şehirler de onu takip etti (Polyb. 3.118.3; Livy 22.61.10-12).⁹ Hannibal daha sonra Campania'ya gitti ve ilk önce Neapolis (Napoli) limanına ilerledi. İtalya'nın batı kıyısındaki bir limana sahip olmak Hannibal'a tedarik ve destek için Kartaca ve İspanya'ya daha kolay erişilebilirlik sağlayabilirdi.¹⁰ Hannibal'ın paradoksu müttefik kazandıkça ordusu daha çok genişliyor ve Kartaca'dan gelecek desteğe daha çok ihtiyaç duyuyordu. Ancak Napoli direndi ve Hannibal şehri kuşatmamaya karar verdi (Livy 23.1.5-10). MÖ 216-214 yılları boyunca Hannibal tekrar tekrar Napoli'yi alma-

ya çalıştı, ama şehir Roma'ya sadık kaldı. Ayrıca Hannibal, uzun süren bir kuşatmanın ordusunun büyük kısmını buraya bağlayacağını ve diğer müttefiklerini Roma saldırılarına karşı savunmasını bırakacağını Saguntum'daki deneyimden biliyordu.¹¹

Napoli'den çıktıktan sonra Hannibal yakındaki Capua'ya yöneldi. Bir liman olmasa da Capua, Campania'nın en büyük şehriydi, "uzun zamandır zenginlik ve refah içindeydi" (Livy 23.2.1) ve dördüncü yüzyıldan beri Romalıların müttefikiydi. Aslında Capua, bir Etrüsk şehriydi, ancak beşinci yüzyıldan beri Samnite şehri olmuştu, insanlar Oscan dilini konuşuyorlardı ve kıyıdaaki Yunan kolonilerinden büyük ölçüde etkileniyorlardı.¹² Capua, üçüncü yüzyıldaki Campania şehirlerinin çok katmanlı kültürel yapısını yansıtıyordu. Bağımsız bir senatosu ve vatandaş konseyi vardı, halkı kısıtlı Roma vatandaşlığı (*civitas sine suffragio*) hakkına sahipti. Capualılara oy verme hakkı ve Roma'da devlet görevi verilmiyordu, ancak Roma hukuku kapsamında bazı yasal korumalara sahipti. Sınırlı yurttaşlıklarının gereklilikleri arasında doğrudan vergilendirme, zorunlu askerlik hizmeti ve haraç da yer almaktadır.¹³ Aslında bu durumun bazı avantajları olmasına karşın, "temsil hakkı olmadan vergi ödeme" üçüncü yüzyılda büyük ölçüde yük olarak görülüyordu.¹⁴

Capua, Güney İtalya'nın kontrolü için stratejik bir noktaydı. Hannibal Cannae'den sonra Campania'ya geçtiğinde, Capualılardan bir delege heyeti kendisiyle iletişime geçti. Aynı grup, durumu müzakere fırsatı olarak kullanmak için Venusia'ya Roma konsülü Varro'yu görmeye de gitmişti. Varro'nun vaatlerini reddetmişler ve şimdi ittifak için Hannibal'a dönmüşlerdi (Livy 23.7.1). Livy'nin bakış açısına göre, Capualıların yaklaşımı emperyalistti; niyetleri "o anda Hannibal ile kendi şartlarıyla bir anlaşma yapmak ve Hannibal savaşı bitirip Afrika'ya döndüğünde İtalya'nın kontrolünün kendilerine bırakılmasıydı" (23.6.1). Pacuvius Calavius

adında, şehirde Kartaca yanlısı kesimin lideri konumunda olan bir adam, Capua adına görüşmeleri gerçekleştirdi (Livy 23.8.2).

Hannibal Campania'ya girene kadar Capualılar onunla iletişime geçmeseler de Trasimeno'daki zaferden bu yana Kartaca tarafına geçmek istiyorlardı. Hannibal'ın tarafına geçmek Capua hükümetine güçlü bir müzakere konumu kazandırdı ve ileri sürülen şartlarda "hiçbir Kartaca generalinin veya yüksek magistratının Capua vatandaşları üzerinde yetkisi yoktur, hiçbir Capua vatandaşı isteği dışında askerî veya başka türlü bir hizmete zorlanamaz" deniyordu (23.7.1). Livy'nin anlatımına göre Capua, Hannibal ile ittifakı Campania'daki egemenliğini artırmanın bir yolu olarak görüyordu. Hannibal, bu ittifaktan uygulamada çok az çıkar elde ederken, Capualılara Kartaca'ya karşı yükümlülükleri olmadan yetkiler verildi. Romalıların dayattığı zorunlu askerlik hizmeti kesinlikle Capualılar arasındaki fikir ayrılığının bel kemiği idi ve bu hizmeti kendi iradeleriyle yapmak istiyorlardı.¹⁵

Kartaca'nın aleyhine olan şartlara rağmen, Capua'nın Hannibal tarafına geçmesinin ve bunun o anda Hannibal için anlamının sembolik önemi azımsanamazdı. Bu, savaş alanında zaten yenilgiye uğramış olan Romalıları karşı, büyük bir politik darbe oldu. Roma'da hissedilen ihanet duygusu Livy'nin yazılarından anlaşılabilir. Livy Capua insanlarına hakaretler yağdırırken, onlara "kibirli ve güvenilmez" demiştir (23.5.1). Önde gelen vatandaşlardan çoğu Romanın senatör ailelerine himaye veya evlilik yoluyla bağlı olduğundan, bu ihanet çok daha derinden hissedilmiş olmalıdır. Romalıların Capua'nın taraf değiştirmesine bu kadar şaşırması beklenmedik bir şeydir, bir önceki yüzyılda şehir Romalıları karşı birden fazla taraf değiştirmişti. Capua hiçbir zaman Romalıların en sadık müttefiki olmamıştı.¹⁶

Roma ve Capua arasındaki yakın bağlantı üç yüz Capualı süva-

rinin Sicilya'da Roma güçleriyle birlikte savaşması ile anlatılabilir. Bu askerler Hannibal ile şehir arasındaki müzakerenin odak noktasıydı. Anlaşma gereği Hannibal üç yüzden fazla esirini Capua'ya verdi, bu şekilde Romalılarla kendi insanlarını değiş tokuş yapmış oldular.¹⁷ Sicilya'da savaşan Capualı askerler nihayetinde şehre dönmemeye karar vermişler ve Romalılar onlara sadakatleri karşılığı vatandaşlık vermişti. Bunun sonucunda Capua'daki aileler Hannibal yanlısı ve karşıtı hiziplere ayrıldılar, en sonunda şehirdeki Kartaca kazanımının kuyusunu kazdılar. İki taraf arasındaki gerilim çok yüksekti ve Capua'da kalan Roma vatandaşlarının bağlanıp banyolara kapatıldığını, burada sıcaktan boğulduklarını öğreniyoruz (Livy 23.7.2-3).¹⁸

MÖ 216 Eylülünün sonlarında müzakereler tamamlandığında, Hannibal şehrin praetoruna bir mesaj göndererek "bir sonraki gün Capua'da olacağını" bildirdi.¹⁹ Efsanevi Kartaca generalinin oraya gelişi "bütün halkın" onu "hevesle" beklediği anlamına geliyordu. Neşeli kalabalıkların toplandığı bir şehre zaferle gelmek, iki yıldır zaferlerini kutlama şansı bulamadan İtalya'da savaşan Hannibal'ı mutlu etmiş olmalıdır. İnsanlar generali görmek için sokaklara sıralandığında, Hannibal nihayet çabalarının sonucunu aldığını düşünmüş müdür? "Şehrin tamamı çok heyecanlıydı!"²⁰ Bu olaylar, büyük zaferlerinden sonra Hannibal'ın edindiği kahraman statüsünü göstermektedir. Livy bize Hannibal'ın gün boyu şehirde dolaştığını ve ardından Capua Senatosunda bir konuşma yaptığını söylüyor. "Hannibal Campanialılara, kendisine olan dostluğu, Roma ittifakına tercih ettikleri için teşekkür etti ve sözlerinin arkasında olduğunu söyledi; bunun anlamı Capua'nın kısa süre sonra İtalya'nın başkenti olacağıydı" (Livy 23.7-10.10).

Hannibal o geceyi şehrin fikrini değiştirmesinde büyük rol oynayan iki seçkin Capua vatandaşının evinde geçirdi. O gece ziyafette oldukça eğlendi, ev sahibi Pacuvius Calavius ve ünlü bir

Capualı general de arkadaşlarıyla birlikte yemeğe davet edildi. Capua'daki herkes Hannibal'ı görmek için o kadar hevesli değildi ve Livy'ye göre Pacuvius Calavius'un oğlu Hannibal'ı yemek esnasında öldürmeyi planlamıştı. Babası oğlunu sonunda cınayetten vazgeçirdi, ancak bu hadise Hannibal'ın İtalya'da sürekli içinde olduğu tehlikeyi yansıtmaktadır. Sadakatin bölünmesiyle birlikte, Romalılar karizmatik düşmanlarından kurtulmak için her fırsatı kullanmışlardır (Livy 23.8.1-10.10).²¹

MÖ 216 sonbaharında Hannibal'ın ordusu Güney İtalya'ya yayıldı. Şehri teminat altına almak ve Roma saldırılarından korumak için Capua'da bir garnizon bırakıldı. Diğer iki ordu Apulia ve Bruttium'da bulunuyordu. Hannibal şimdi Kartaca'dan yardım gelmesini her zamankinden daha çok bekliyordu. En geç bir sonraki ilkbaharda kardeşi Mago'nun İtalya'ya yeni birliklerle dönmesini umuyordu. Hannibal'ın bu kuvvetleri karaya çıkarmak için bir liman kentini ele geçirmesi gerekiyordu ve savaş mevsimi devam ettiği için harekete geçti. Capua'dan sonra Romalılarla kedi fare oyunu oynuyorlardı. İlk hedefi yine Napoli oldu, burada "vaatler ve tehditler havada uçtu", belki de Capua'nın ittifakı sağlandıktan sonra Napoli'nin biraz daha yumuşak başlı davranacağını düşünmekle hata ediyordu (Livy 23.14.5). Hannibal daha sonra rotasını Campania vadisinde en güneydeki şehirlerden biri olan ve toprakları doğuda Napoli ile komşu olan, tam karşısında Vezüv dağı bulunan Nola'ya çevirdi. Bir liman olmasa da Nola, Oscan dilini konuşan bir şehirdi, Napoli ve kuzeyde başka bir önemli merkez olan Cumae ile uzun süreli ittifakları vardı (bk. Harita 1).²² Hannibal Nola'ya yaklaşıncı, şehrin idarecileri yakınlarda Casilinum'da bulunan Roma Praetoru Marcus Claudius Marcellus'a haber yolladılar (Livy 23.14.10). Marcellus 220'li yıllarda yapılan Galya savaşı gazisi ve tecrübeli bir komutandı. Marcellus'un ordusu Nola'ya dikkatlice yaklaştı, büyük ihtimalle Hannibal ile karşılaşmaktan kaçınmak için dağ yolunu tercih ettiler. Hannibal kuvvetleri Nola

topraklarını terk ettiler, Nuceria şehrine doğru ilerlediler ve şehri alıp yağmaladılar (Livy 23.15.2-6).

Hannibal daha sonra Nola'nın dışındaki kampına döndü. Bu şehrin sadakati tam dengede idi. Marcellus'un ordusu şehri kuşattı ve iki hizip şehir duvarlarıyla Kartaca kampı arasındaki alanda çarpıştılar (Livy 16.16.2-5). Hannibal'ın varlığı şehri huzursuz etti ve insanlar hâlâ belli belirsiz bir şekilde Roma'ya sadık olduğu halde, Marcellus şehir taraf değiştirmeden önce risk alıp savaşa girmeye karar verdi. Hannibal kuvvetlerini şehrin dışında düzene koydu ve çarpışmaya hazırlandı. Marcellus Hannibal'ı şehir duvarlarının dışında bekler hâlde bıraktı. Hannibal burada çarpışma olmayacağını düşünüp kuvvetlerinin bir kısmını kampına geri gönderdiğinde, Marcellus şehirdeki kuvvetlerini dışarı çıkardı. Çıkan çatışmada Kartacalılar büyük kayıplar verdiler (ne kadar olduğunu bilmiyoruz, Livy 16.15'de kendi sayılarından şüpheli: 500 Romalıya karşı 2.800 Kartaca askeri olabilir). Roma kaynakları savaş başladığından beri ilk iyi haber olan bu zaferin önemini vurgulamaktadır. Marcellus, Cannae'den sonra Hannibal ile karşılaşan ilk Romalı generaldi ve başarısı ile büyük ün kazandı.

Hannibal geri çekildikten sonra Casilinum'u kuşatmaya gitti, ancak burayı bir sonraki ilkbaharda alabildi. Marcellus Nola'da kanunlar yaptı, Nolalıları baş eğdirmek için korkuttu. Fakat Kartaca ittifakından memnun olan kilit vatandaşlar hain ilân edildi. Marcellus yetmiş adamın kafasını kestirdi ve bunlara ait mülkler Roma halkının ortak mülkü oldu (Livy 23.17.2-4). Böylece Campania halkı kendilerini iki kuvvet arasında sıkışmış buldu ve ince bir çizgide durmak zorunda kaldılar.²³ Nola Hannibal'ın hedefi olmaya devam etti ve sonraki üç yıl boyunca şehri almayı tekrar tekrar denedi.²⁴

Marcellus ile karşılaşmasından sonra Hannibal, MÖ 216 kışını Capua yakınlarında geçirdi. Capua doğudan ithal ettiği parfümleri

ve kokulu yağları ile ünlüydü. Katı Roma zihninde bu ün fazla rahatlık anlamına geliyordu. Burada topraklar zengin ve verimliydi, kıyılardaki limanlar Capualıların her türlü lüksü ithal etmesine yarıyordu. Livy bütün Kartaca ordusunun o kış Capua'nın içinde olduğunu ve şehrin sıcaklığı ve rahatlığının Hannibal'ın ve savaş görmüş askerlerin sağlamlığını kırdığını ifade etmiştir.²⁵ Romalıların zihninde Capua'nın insanı bozan lüksü “en büyük zorlukların ykamadığı adamları aşırı rahat ve sınırsız zevkle mahvetmişti...” “Uyku, içki, ziyafetler, fahişeler, hamamlar ve rehavet giderek daha tatlı hâle geldi ve bunlar onların fiziksel ve ahlaki kuvvetini bozdu” (Livy 23.18.10-13). Anlatılan efsaneye göre, Kartaca askerleri yumuşak yataklarda ve daha yumuşak kadınların kollarında yatmaya alıştılar ve artık iyi askerlerin yüceliğini ve ahlakını kaybettiler. Romalıların zihninde bu adamlar, yenilemez Hannibal'ın kendisi bile, şehrin baştan çıkarıcı kokularında ve sıcak hamamlarında kuvvetini kaybetti. Oysa o kış, gerçekte askerlerin büyük çoğunluğu için, anlatılanlardan daha az rahat geçmiş olmalı. Zira ordunun çoğunluğu için kışlık kamp yeri, Capua'nın arkasındaki Monte Tifata dağındaydı. Yüksek rütbeli askerler tabii ki şehirde kalmıştır, ancak ordunun çoğunluğu artık Kartaca ile müttefik olan diğer şehirlerde konaklamıştı (Livy 23.18.10-16).²⁶

MÖ 216/215 kışında Hannibal bir sonraki hamlesini planlıyordu. Onun en büyük engeli, yaklaştığı her şehirde karar vericileri etkileyecek kadar insan gücüne sahip olmamasıydı. Dahası, yeni müttefiklerini kendisine bağladığı sistem, Kartaca modeline dayalı görünüyordu. Bunun anlamı yeni müttefiklerin Roma'ya karşı askerî müdahaleye katılmak için Hannibal'la birlik sağlamak zorunda olmamasıydı. Yeni müttefiklerin bazıları bu konuda destek sağlamıştı, ancak bunu kendi topraklarının savunulması için yapmışlardı (Hanno'nun ordusunda yer alan Bruttiumlular ve Lucanlar hakkında bk. Livy 24.15.7). Bu yolla Hannibal, ittifaklarını neredeyse her zaman zorunlu askerlik hizmetiyle yü-

kümlü tutan Romalılarından ayrılıyordu. Hannibal böyle yapmakla, aslında kendi başarısını baltalamış oluyordu.

Hannibal ve ordusu için önemli olan bir husus da, müttefiklerin Roma'dan uzaklaşması ve Romalıların askere alabileceği insan sayısının azalmasıydı. 216'dan sonra Hannibal'ın üs olarak kullanabileceği şehirler vardı ve ihtiyaçları sabitti. Yeni müttefiklerle birlikte, bu şehirleri Roma'nın geri alma denemelerinden koruma sorumluluğunu da üstlenmişti. Şehirlerini Hannibal'a teslim eden seçkinlere maddi ödüller veriliyordu. Bunlar artık mümkün olmadığında, ittifakların parçalanmaya başladığını göreceğiz.

Seçkinler arasındaki rekabet Hannibal'a ittifaklar kazandırırken, güneyde şehirler arasındaki rekabet onun aleyhine işliyordu. Hannibal'ın genel stratejisi İspanya'da, İtalya'nın kuzeyinde ve Apulia'nın büyük kısmında işe yaramıştı, ancak zengin Campania bölgesinin kendine özel şehir merkezlerinde bu o kadar kolay değildi. Capua Hannibal'ın önemli bir müttefikiydi, ancak taraf değiştirmesi Campania'daki şehirler arası rekabetten dolayı daha çok Romalıların işine yaramıştı. Capua'nın komşu kentler üzerinde egemenlik kurarak bölgede rakipsiz konuma gelmesi ihtimali, diğer Campania şehirlerini Roma'ya sadık kalmaları için ikna etmeye yetmişti. Aslında Hannibal, Capua'ya istediği önceliği vererek kendi planlarının aleyhine hareket etmişti.²⁷ Aynı şekilde, Romalılar da Campania'daki şehirler arasındaki güçlü rekabetin üzerine oynadılar (örneğin Capua, Napoli, Nola, Cumae) ve karşılıklı düşmanlığı olan müttefiklerini korumak için kullandılar.²⁸

Hannibal'ın müttefiklerinin bölük pörçük yapısı tutarlı bir savunma stratejisinin uygulanmasını zorlaştırdı. Hannibal İberyaya yarımadasından ayrıldığından bu yana ilk defa toprak savunmak zorunda kalmıştı, bunun anlamı da ordusunu yardımcılarının yöneteceği birimlere ayırmak zorunda olduğuydu.²⁹ Yeni

müttefikleri korumak için kaynaklar kısıtlıydı ve savaş sürdükçe kaynaklar daha sınırlı hâle geliyordu. Sonraki yıllarda Romalılar Hannibal'ın kazanımlarını yıktılar ve İtalya'da kaybettikleri yerleri tek tek geri aldılar. Ancak, çok fazla insan güçleri ve avantajları olmasına rağmen Roma ordularının Hannibal ile bir meydan savaşında tekrar karşı karşıya gelmemeye çalışması Hannibal'ın zafere ne kadar yaklaştığını göstermektedir. Cannae'den önce Fabius Maximus'un savunduğu stratejiyi benimsediler ve sayısal üstünlüklerini kullandılar. Güçlerini böldüler ve Kartacalılara bütün yönlerden saldırdılar, yeni askerleri eğitmek için ufak çaplı çarpışmalara girdiler, ancak avantaj tamamen kendilerinde olmadan savaşa yanaşmadılar. Yine de Güney İtalya'nın kontrolünü ellerine almaları neredeyse on yıl sürdü, bu da Hannibal'ın gösterdiği üstün taktik ve askerî beceriyi ortaya koymaktadır. Bu kadar çok Roma lejyonuna karşı destek almadan çoğunluğu başarılı askerî operasyonları gerçekleştirmek çarpıcı bir başarıydı.

Campania kilit savaş alanlarından biriydi. Romalılar daha fazla toprak kaybetmemeye kararlıydılar ve bölgedeki kilit şehirlerde garnizonlar kurdular. 215-205 yıllarında Romalılar sadece Campania'da bile genellikle dört ila altı, ama bazen de yedi adet iki-lejyon orduyu tutabiliyorlardı.³⁰ Önemli bir yıl olan 212'de, Romalılar bütün alanlara 25 lejyon yerleştirdiler, bu savaşın en büyük sayısıydı (Livy 24.11.1-2, Polyb. 2.24.1-16).³¹ Aktif askerlerin sayısı 200.000'in çok üstündeydi. Eğer iki yüzyıl sonra Roma'nın Akdeniz'in büyük bir kısmını kontrol edeceğini ve silahlı kuvvetlerinin sayısının İmparator Augustus yönetiminde 28 lejyona çıkacağını düşünürsek, bu rakam çok daha çarpıcı görünür.³² Romanın insan gücü konusundaki ayrıntıların ve vurguların çoğu Polybius'tan gelir, çalışmalarından birinin konusu okuyucularını Romalıların sırf bu nüfus kaynağı yüzünden baskın olduğuna inandırmaktır: "Hannibal'ın sonradan saldırmaya kalktığı kuvvet çok büyüktü" (2.24.1). Her senaryoda, Hanni-

bal sayıca azdı ve 217-216 yıllarındaki neredeyse bütün zaferleri açmaza girdi ve yetenekleri törpüldü. Bu yıldırma savaşı her zaman Romalıların lehine olacaktı.³³

MÖ 216/215 kışında Roma yine siyasi kargaşa ile çalkalanıyordu. Kaderi ince bir çizgide duran Roma, gazilerine döndü. Plutarch bu kişileri “gençliklerinde Sicilya’da Kartacalılara karşı savaşanlar” olarak tanımlıyor; “en iyi zamanlarında İtalya’nın savunması için Galyalılarla savaştılar ve gaziler olarak kendilerini bir kez daha Kartacalıların karşısında buldular” (*Marc.* 1). Roma’da 215 yılında seçilen konsüller Tiberius Sempronius Gracchus ile Lucius Postumus Albinus idi. Albinus daha 215 Martında görevine başlayamadan Po vadisinde şimdiki Modena yakınlarında Boii Galyalıları ile savaşırken öldürüldü. Yerine başka bir konsül seçildi ve seçim sonucu açıklandığı gibi büyük bir gök gürültüsü ile yıldırım düştü. Batıl inançları olan Romalılar için bu, seçim sonuçlarının iptal edilmesi demekti ve “Marcellus görevden çekildi” (Livy 23.31.13). Bu noktada konsüllük için Fabius Maximus’un önü açıldı, kendisi bu unvana üçüncü kez sahip oldu (Livy 23.31.14).³⁴ Marcellus, birkaç ay önce gerçekleştirdiği Nola savunmasından dolayı oldukça popülerdi ve güneydeki ordusunun komutasını bir *propraetor* olarak devraldı (Livy 23.39.8). Diğer konsül olan Gracchus’a ise, 25.000 kişilik müttefik birlikleri ile yeni kurulan gönüllü kölelerden oluşan bir ordu verildi. Gracchus bu güçleri sonraki üç yıl boyunca Campania ve Apulia’da önce konsül, daha sonra da prokonsüller *imperium* olarak yönetti (Livy 23.32.1).

Fabii ailesinin fertleri ve yakınları, saygıdeğer Fabius Maximus önderliğinde, sonraki üç yılda iki konsüllüğün en az birinde görev yaptılar. Fabii ailesi, Roma’daki muhafazakâr aristokrat bir sülaleyi temsil ediyordu. Sonraki yıllarda yapılan seçimlerde bu kadar etkili olmaları, seçim süreçlerine hile karıştığı yönünde

tartışmalara neden olmuştur. Din adamları okulunun başı olan Fabius Maximus'un, Marcellus'un seçimini, ona bir yıl sonra bu pozisyonu vaat ederek iptal etmiş olması muhtemeldir. MÖ 214 yılında Marcellus'un yerine konsül olduğunda Fabius Maximus bu göreve dördüncü defa geliyordu, bir yıl sonra 213'de de oğlu konsül oldu. Bu dönemde Roma yönetimi, yüksek rütbelileri her yıl değiştirme geleneği yerine, süreklilik ve mücadelenin kontrolüne odaklandı. Aynı kişiler üst üste konsül olarak görev yaptı. Kaynaklar cumhuriyetin büyük aileleri arasında rütbe kargaşalarının yaşandığını yazmakta ve bu düzensizlikleri savaşın gerekliliği ile açıklamaktadır.³⁵

Hannibal'ın Roma'yı müttefikinden olabildiğince mahrum bırakma planı şehrin mali durumunda büyük etkiler yapıyordu. Lejyonlarını çoğaltmak ve silahlandırmak için Romalıların, müttefiklerin sadece insan gücüne değil, aynı zamanda varlıklarına da ihtiyacı vardı. MÖ 215 yılının ilkbaharında Roma devleti ciddi bir mali krizle karşı karşıya kaldı ve bütün müttefiklerden para ve malzeme talep edildi (Livy 23.21.1). Sicilya'da kumandan olan Titus Otacilius, "askerlerinin ve çalışanlarının zamanında para veya tahıl alamadıklarını ve bunu gerçekleştirecek kaynaklarının kalmadığını" yazıyordu.³⁶ Otacilius gümüş ve tahıl borç almak için Syracuse kralı Hiero'ya gitti. Sicilya'daki kuvvetleri için hem para hem tahıl aldı. Hiero'ya borç ödemek için ayrılan para İtalya'nın doğu kıyısındaki donanma için kullanılmak zorunda kalındı (23.38.12). Aşırı mali sıkıntı yüzünden Roma vatandaşlarından alınan vergiler (*tributum*) iki katına çıktı ve basılan paraların değeri düşürüldü: bronz sikkelerin ağırlığının azaldığına dair kanıtlar bulunmaktadır (MÖ 215 yılında).³⁷ Roma'nın geliri ve insan gücünü artırmak için aldığı sıkı önlemlerin içerisinde orduya alınacak vatandaşlar için gerekli nitelikleri azaltmak, bunların yerine donanmalarda köleleri ve şehirli fakirleri çalıştırmak geliyordu. Yeni denizcilere gönüllü vatandaşlar tarafın-

dan verilen vergilere dayalı bir ödeme yapıldı.³⁸ Roma devleti çeşitli kredi biçimleri geliştirdi, bunların içerisinde varlıklı vatandaşların yetim ve dulları desteklemesi vardı ve ordunun bazı mensupları da gönüllü olarak maaş almadı.³⁹ Ölüm bilançosu ve sürekli savaş durumu Roma devletini birçok alanda operasyonlar yürüttükleri bu üç yılda gerileme noktasına getirdi.

Yarım yüzyıl kadar önce Pirus Roma insanlarını Lernalı Hydra'ya benzetmişti, bu kafası her kesildiğinde yerine yeni bir kafa çıkan, yemalnilmesi imkânsız bir masal canavarıydı (Plutarch, *Pyrrh.* 19).⁴⁰ Pirus'un iyi bir öğrencisi olduğu söylenen Hannibal bu kıyaslamayı İtalya'ya girdiği her yıl daha iyi anlamış olmalıdır.⁴¹ Romalıları defalarca ezici yenilgilere uğrattığı ve Roma'da ve İtalya'da büyük kargaşalara sebep olduğu halde, Hannibal Romalıları barış anlaşması yapmaya yanaştıramadı. Aslında, Romalılar hem insan gücü hem de mali bakımdan kriz içindeyken bile İtalya'ya ve diğer savaş alanlarına büyük ordular gönderebiliyordu. Hannibal'ın güçleri MÖ 215 yılında en yüksek sayıya ulaşmıştı ve o zaman alana dört ordu çıkarmıştı, ama düzenli olarak bunların sadece üç tanesi işlevseldi.⁴² İtalya'nın dışından Hannibal'a gelen desteklere dair tek alıntı 215 yılında Kartaca'dan fillerle birlikte gelen yeni birliklerin Bruttium limanına inmesidir (Livy 23.43.5-6). Hesaplamalar Hannibal'ın ana ordusunun sayısını 40.000 artı Bruttium'da bir bölük olarak belirler. İtalya'da faaliyette olan Roma kuvvetleri, yıllık olarak bu sayının iki katı ve müttefiklerdeki bölükler olarak belirlenebilir.⁴³

Hannibal ve Roma birlikleri arasındaki sayısal orantısızlık, kuvvetlerin tedarik ve destek alanının genişletilmesinin ne kadar önemli olduğunu gösterir. Cannae'den sonra Hannibal'ın eline İtalya dışında müttefikler edinme şansı geçmişti. Zaferi Akdeniz çevresinde duyulmuştu ve doğudaki ve Sicilya'daki Helenistik monarşiler dostluk için ona ellerini uzattılar. MÖ 217 yılında, Makedonyalı

V. Philip Roma'nın Trasimeno'daki yenilgisini duyduğunda sürgündeki İliyalı yönetici Pharoslu Demetrius, Philip'in topraklarını genişletmesi için onu teşvik etmeye başladı (Polyb. 5.101-2).⁴⁴ Cannae haberleri Helenistik kralların saraylarında yankılanmaya başladığında, Philip'in kendi hırsları da artmış olmalıydı çünkü Hannibal'ın karizması artıyordu ve Romalıların yenilmesi yakın görünüyordu (Livy 23.33.14). Karizmatik ve cesur askerî kumandanları Helenistik dünya seviyordu ve Hannibal'ın cesurca zaferleri onu efsaneleştirmişti (Livy 35.14.5-12; Plutarch, *Pyrrh.* 8.2).⁴⁵

Hırslı genç kral Philip ilk adımı atıp Kartacalılarla iletişime geçmiş olabilir (Livy 23.33.4). İtalya'nın içinde ve dışında müttefiklere ihtiyaç duyan Hannibal, soyu doğrudan Büyük İskender'e dayanan bir kralın kendisine yaklaşmasını hoş karşılamış, hatta bundan gurur duymuştur. Philip'in eylemlerinin arkasındaki asıl strateji Adriyatik kıyılarındaki Makedonya çıkarlarıyla çatışan bir durum olarak Romalıların İliya'ya müdahalesiydi. İliyalı Kral Demetrius, Philip'in huzuruna MÖ 219 yılında İliya'daki Roma kargaşasından kaçan bir mülteci olarak gelmişti ve Makedonya'daki varlığı Philip'in dikkatini Adriyatik Denizi'ne ve Roma ilişkilerine çevirmişti.⁴⁶ Makedon krallar, hegemonyaları altında olduğunu düşündükleri bir bölge olan İlyria'dan, Roma müdahalesine dair bulanık görüntüler alıyorlardı (bk. Harita 1).⁴⁷ İliya'da görevli vekil yönetici, Roma ile Philip arasında bir lades kemiği hâline gelmişti. 217'de Romalılar, Pharos'un Demetrius'u teslim etmesini istemiş, ancak Philip bu isteği reddetmişti (Livy 22.33.3-5). Makedonya kralı daha sonra Adriyatik'te artan çıkarlarını sürdürebilmek için bir filo inşa etmişti. Belki de amacı Roma taraftarı yöneticiyi yerinden ederek, Demetrius'u vekil kral olarak yeniden yönetime getirmekti.⁴⁸

Kral Philip ile Hannibal arasında doğrudan müzakereler, Philip'in 215 yazında, Xenophanes adındaki Atinalı bir elçiyi İtalya'ya göndermesiyle başladı (Livy. 23.33-34; Polyb. 7.9). El-

çiyi taşıyan Makedonya gemisi Romalıların kontrol ettiği limanlar olan Brundisium ve Tarantum'dan kaçınmak için Hannibal'ın dostu olan, Locri yakınındaki Bruttium'a ve Juno Lacinia Tapınağına yanaştı (Livy 23.34.2). Xenophanes, Makedonya kralından Hannibal'a bir dostluk ve ittifak teklifi getirdi. Tabii ki Hannibal onu sıcak karşıladı. İki taraf arasında ittifak kuruldu ve bir yeminle resmiyete dökülen ve "yeminli dostluk anlaşması" olarak tanımlanan anlaşma yürürlüğe girdi (Polyb. 7.9.1). Xenophanes Hannibal'ın yanından ayrılarak Gisgo, Bostar ve Mago adındaki Kartacalı temsilcilerle birlikte Philip'e döndü.

Makedonya gemisi güney kıyısından yola çıktığında, Publius Valerius Flaccus komutasındaki bir Roma filosu, Rhegium'daki Roma üssü ile Bruttium kıyısı arasında devriye gezerken gemiyi gördü. Flaccus geminin yolunu kesmek için filodan gemiler gönderdi. Roma denizcileri gemiye çıktıklarında gemide Kartacalıları ve Makedonyalıları buldular ve haliyle ihtiyatlı davrandılar. Livy "Kartacalıların kıyafetlerinin ve görünümünün şüpheli olduğunu ... ve sorgulandıklarında aksanlarının onları ele verdiğini" anlatır (23.34.5-6). Roma askerleri biraz araştırınca, Hannibal'dan Kral Philip'e gönderilmiş olan belgeyi bulurlar.⁴⁹

Anlaşma belgesi genel olarak "dostluk ve iyi niyet" beyanı idi ve Roma'ya karşı karşılıklı yardım sözü ile Phillip'in İliya'daki müttefiki Demetrius'un Romalılar tarafından alınan topraklara tekrar gönderilmesini içeriyordu. Anlaşma aynı zamanda Hannibal'ın stratejik amaçlarını da açık ediyordu. Belge Hannibal'ın İtalya'da başarılı olduğunu varsayıyordu ve Romalıların gücünün azaldığını belirtiyor, böylece "Tanrılar bize Romalıları ve müttefiklerine karşı zaferi nasip ettiğinde, Romalılar Kartacalıları barış teklif ederlerse, biz ... sizi de bu barışa katacağız" yazıyordu (Polyb. 7.9.12-13). Hannibal anlaşmada Romalıların Kartaca işlerine müdahale etme gücünü kısıtlayabileceğini varsayıyordu. Philip Romalıları kendi

etki alanından uzak tutmayı amaçlıyordu ve gelecekteki Kartaca-Makedonya müttefik projeleri hakkında beyanlar içeriyordu.⁵⁰

Polybius'un belge üzerinde yaptığı çalışma orijinal lisanın Pön dili olduğunu ve Yunanca'ya tercüme edildiğini göstermektedir. Anlaşmadaki ifade biçimi belgenin Pön/Fenikeli doğasını yansıtmaktadır; "... tarafımızda savaşan tanrıların ve güneşin, ayın ve dünyanın huzurunda; ırmaklarımızın, limanlarımızın ve sularımızın huzurunda ... Kartaca'yı yöneten bütün tanrıların huzurunda; Makedonya'yı ve Yunanistan'ın geri kalanını yöneten bütün tanrıların huzurunda" (Polyb. 7.9). Söze göller, akarsular ve diğer devletler ve milletlerin tanrılarıyla başlamak Yakın Doğu anlaşmalarının tipik bir ifade biçimiydi ve bu anlaşma biçiminin Yunan ve Roma geleneklerine yabancı olduğu anlamına gelir.⁵¹ Bu belge bize uluslararası ilişkilerde Hannibal'ın ve Kartacalıların Fenike miraslarından gelen resmi geleneklerini kullandıklarını gösterir.

Bu belge Hannibal'ın Philip'le olan kişisel dostluk yeminiydi.⁵² Hannibal'ın yemini, bu anlaşmada olduğu gibi Kartaca devleti adına da önemli bir rol oynuyordu. Metnin yazılma biçiminden yeminin Kartaca adına verildiği anlaşılıyordu: "Bu, general Hannibal, Mago, Myrcan, Barmocar ve Kartaca Senatosunun diğer üyeleri arasında yeminli bir anlaşmadır" (Polyb. 7.9.1).⁵³ Teknik olarak bu anlaşma, alandaki bir Kartacalı generalin başka bir bireyle anlaşma yaparken kullandığı türden bir anlaşmaydı.⁵⁴ Helenistik dünyada büyük bir gücün önemli kralı olan Philip bu müzakerelerden sonra daha resmi bir anlaşma beklemişti. Diğer durumlarda Hannibal yabancı şehirlerle, örneğin Tarentum ve Syracuse ile yaptığı nihai anlaşma müzakerelerini onay için Kartaca Senatosuna gönderirdi. Belki de Hannibal'ın kampında Kartacalı senatörlerin bulunması bunu gereksiz kılmıştı.⁵⁵

Hannibal ve Philip arasındaki bu yeni ittifak, "Pön Savaşı ile

zar zor başa çıkarken Makedonya ile çok büyük boyutta bir savaşla karşılaşmaktan korkan” Romalılar üzerinde istenen etkiyi yapmıştı (Livy 23.38.5). Roma hemen saldırıya geçti ve ege-men oldukları İliya’da Makedonya donanması ile çarpıştı. Son Hannibal savaşında Roma’nın donanma üstünlüğü nihai zaferde önemli bir rol oynamıştı. Kartaca gemileri sürekli Roma donanması tarafından Sardunya’da, İspanya’da ve Sicilya’da yenilmişti.⁵⁶ Romalılar donanma üstünlükleri sayesinde Hannibal’ın Philip ile ittifakının sağlayabileceği avantajları boşa çıkarabiliyorlardı.⁵⁷

Hannibal’ın zaferleri bölgedeki Roma müttefiklerini rahatsız etti. Cannae’den hemen sonra İtalya ve Adriyatik’in ötesinden güçlü liderler ona ulaştılar. İtalya’dan komşu devletlere düşmanlıklar yağarken Birinci Pön Savaşı’nın merkezi olan Sicilya’nın mücadelenin içine çekilmesi an meselesiydi. Livy “Savaş alanının İtalya olmaktan çıktığı düşünülebilirdi, bu yüzden iki halkın bulunduğu Sicilya’ya odaklandılar” demiştir (24.36.4). Aslında Sicilya’daki en varlıklı ve güçlü şehir olan Syracuse’nin öyküsü savaşın sonucu üzerinde önemli bir rol oynadı.⁵⁸

Hannibal ilk önce İtalya’yı işgal etti, Syracuse hâlâ doksan yaşlarındaki kral II. Hiero’nun yönetimindeydi ve uzun süren krallığı Birinci Pön Savaşı’nda başlamıştı. MÖ 260’da ittifakını Kartaca’dan Roma’ya çeviren Hiero, ilk savaşı toprağının büyük bölümüne dokunulmadan atlatmıştı. Bu durum şehrin refahını artırdı ve Hiero’nun Romalılarla olan uzun ittifakı saltanatını kesinleştirdi.⁵⁹ Çatışmaların arasındaki yıllarda Syracuse Roma’nun sadık bir müttefikiydi, ancak bölgesel bir güç olarak bağımsızdı. Cannae’den sonra, Hannibal’ın askerî zaferlerinin çapı Syracuse halkını rahatsız etti ve genç nesil arasında Roma ittifakına karşı gizli bir düşmanlık başladı. Uzun saltanatı boyunca Hiero şehrin düzenini korudu ancak şimdi, doksanlarında, etkisi azalıyordu. Hannibal’ın zaferleri sonucunda, Hiero’nun oğlu, varisi ve salta-

nat vekili Gelo, Kartacalılarla ittifak kurduğunu beyan etti. Hane-
dan kargaşası dönemini başlattı.⁶⁰ Gelo şüpheli bir şekilde aniden
öldü, “ölümü zamanı o kadar manidardı ki babası bile şüpheli ko-
numundaydı” ve Gelo’nun ölümünden uzun süre geçmeden, sal-
tanatının elli dördüncü yılında Hiero da öldü (Livy 23.30.11-12).
Bu ölümler Syracuse’de bir güç boşluğu oluşturdu (Polyb. 7.8.4).

Hannibal casusları, ajanları ve elçileri yoluyla Syracuse’deki ge-
lişmeleri takip ediyordu. Kartaca ve Roma yanlısı hizipler iktidar
için mücadele etmek üzere sahnede idi. Livy, “Hiero’nun ölümü
bütün durumu değiştirdi” demiştir. İktidar Hiero’nun on beş ya-
şındaki torunu Hieronymus’a geçti. Syracuse’de tahta geçtiğinde,
asıl güç Hieronymus’un enişterisi Adranodorus ve Zoippus’un
elindeydi (Hiero’nun kızlarının kocaları), bunlar on üç Syracu-
seli asille birlikte genç kralın muhafızları olarak atandılar (Livy
24.4.1-4). Syracuse’deki güç mücadelesi eski kralın sarayında bir
vahşet, entrika ve suikast dönemini başlattı. Hem Roma’nın hem
de Hannibal’ın casusları çeşitli hizipleri ele geçirmeye çalışırken
birçok kargaşa ve komplo yaşandı.⁶¹ Hiero’nun ölümünden son-
ra, genç varisin hayatına dair, muhafızlarından biri olan Roman
tarafı Thraso’yu da kapsayan bir komplo ortaya çıktı (Livy
24.4.5-5.14’e göre Thraso yalan yere suçlanmıştır).

Hieronymus daha sonra İtalya’daki Hannibal’a elçi göndermeye
ve Kartacalılarla iş birliği yapma fikrine ikna edildi (Polyb. 7.2.2).
Hannibal tabii ki elçiyi mutlulukla karşıladı ve yardımcılarında-
nı (üç kürekli gemilerin Hannibal ile aynı adı taşıyan kuman-
danı) iki özel elçi ile birlikte yeni kralla müzakere etmek için
gönderdi. Elçiler Hannibal’ın ordusunda görev yapan Kartaca-
Syracuse kökenli kardeşler Hippokrates ile Epicydes idi.⁶² İtalya
dışındaki savaşta gerçekleşen olaylar üzerinde Hannibal’ın kont-
rolü tartışma konusu olmuştur, ancak Sicilya’daki Kartaca politi-
kasını İtalya’daki üssünden yönettiği konusunda çok şüphe yoktur.

Hannibal, Syracuse ile yeni bir ittifak görüşürken, Sicilya'daki Roma kumandanı Appius Claudius Pulcher, Hieronymus'a temsilciler göndererek "ataları ile yaptığı anlaşmanın yenilenmesini" istedi. Roma elçileri kralın huzuruna çıkarıldı. Hannibal'ın elçileri de oradaydı, bu Romalılar için hem düşmanca hem de küçük düşürücü bir tavidir. Hannibal'ın büyük zaferlerinin hikâyelerinden ve karizmatik liderliğinden doğal olarak başı dönen çocuk kral Roma elçilerini Kartacalıların önünde azarladı. Hieronymus Romalılara "İtalya'daki savaşlarda Kartacalılar tarafından mahvedildikleri için onlara acıdığını" söyledi (Polyb. 7.3.2-4).⁶³ Roma elçileri bunun karşılığında tepki verdiler ve genç kralı düşmanlarının sözlerini kabul etmemesi ve büyükbaşıyla yapılan anlaşmayı bozmaması için uyardılar.

Syracuse'deki yönetici konsey ne yapılacağı konusunda fikir ayrılığı yaşadı, ancak Adranodorus'un (kralın halasının kocası) ve destekçilerinin etkisiyle Roma'ya savaş açma kararı alındı (Polyb. 7.3-5). Hieronymus ile yapılan görüşmelerden sonra Kartacalı elçiler Kartaca'ya yollarında "Hannibal ile görüşülen konularda bir anlaşma yapmak için" iki Syracuse görevlisiyle birlikte geri döndüler (Livy 24.6.7).⁶⁴ Hieronymus on beş yaşında bir çocuktü ve fikir ayrılığı yaşayan danışmanlarının insafına kalmıştı. En dengesiz müttefik olup çıkması şaşırtıcı değildi ve bir grup elçi Kartaca'da anlaşma müzakereleri yaparken, anlaşmanın şartlarını değiştirmeye karar verdi. İlk anlaşmada Kartaca Sicilya'da Romalılara karşı arazi ve deniz kuvveti tedarik edecekti ve Romalılar püskürtüldüğünde iki güç Sicilya'yı ikiye bölecekti, Himera nehri sınır olacaktı (Harita 1). Diğer danışmanlar Syracuse egemenliğini geleneksel sınırlarının ötesine taşıma ihtimalini gördü. Kralı asil soyu (anne tarafından Kral Pirus ile akrabaydı) ve Syracuse'nin büyük potansiyelinden bahsederek ikna ettiler (Polyb. 7.4.1-2; Livy 24.6.7).

Hieronymus başka bir grup müzakereciyi bütün Sicilya'yı talep eden yeni koşullarla Kartaca'ya gönderdi. Syracuse'nin, Kartaca'nın adayı kendisi adına geri almasına yardım etmesi şartıyla, Kartaca'ya İtalya'da yardım edeceğini söyledi (Polyb. 7.4.2). Bu durumda Roma'nın veya Kartaca'nın Sicilya'da bir çıkarı olmayacaktı. Genç adamın dengesizliğini ve zorda kalmış durumunu anlayan Kartacalıların yine de Syracuse'ye ve Sicilya'daki limanlara erişmeye ihtiyacı vardı. Bu nedenle Sicilya'nın tamamen Syracuse tarafından yönetilmesini, adada Roma gücünün yok olması kaydıyla kabul etmiş göründüler (Polyb. 7.4.7-8; Livy 24.6.8).

Anlaşmanın yeni şartları Hannibal'a iletildiğinde, bundan memnun olmuş olamaz, ancak bu yeni ittifak İtalya'daki çabaları için oldukça önemliydi. Syracuse'den daha büyük bir müttefik ve Romalıların dikkatini dağıtacak başkaldırmış Sicilya'dan daha büyük bir koz bulamazdı. Kartacalılar Sicilya limanlarına girebilirlerse, Hannibal ihtiyaçlarını kolayca karşılayabilirdi. Büyük ihtimalle amacı henüz belli olmayan genç, tecrübesiz bir krala da güç vermeye istekliydi.

MÖ 214 yılında Syracuse savaşa hazırlandı, artık on üç aydır kral olan Hieronymus bir orduyla birlikte yakın bir kent olan Leontinoi'ye yola çıktı. Burada pusuya düşürölüp katledilmesiyle saltanatı kısa sürdü (Polyb. 7.7.3). Katliamdan Roma ajanlarının sorumlu olması muhtemeldir. Kralın ölümü en çok Romalıların işine yaradı, ancak Syracuse için verilen mücadelede başka birçok unsur vardı. Şehrin farklı hiziplerinin üzerinde etki sahibi olmaya çalışan Roma ve Kartaca ajanlarının yanı sıra, halkın arasında önemli bir anti-monaşist grup vardı. Genç kralın sabırsız ve mantıksız olduğu ortaya çıkmıştı ve her hizip bu ölümden sorumlu olabilirdi. Suikastın sonrasındaki karışıklıkta, Adranodorus gücü eline almaya çalıştı, ancak o da öldürüldü. Sonrasında Hiero'nun kraliyet ailesindeki bütün erkek, kadın ve çocuklar katledildi (Livy 24.25-26). Yeni hükümet başa geçtiğinde, Roma

ittifakını yeniden kurmak için adımlar atıldı ve Lilybauem'daki donanmasında bulunan Appius Claudius Pulcher ile irtibata geçildi. Müzakereler devam ederken, Syracuse'de magistrat seçilen Hannibal'ın elçileri Hippokrates ve Epicydes gücü ellerine alıp şehrin başına geçtiler. Kesinlikle Syracuse'deki Hannibal yanlısı hizip için hareket ediyorlardı ve muhtemelen Hannibal'dan doğrudan emir alıyorlardı (Livy 24.27.1, 30.2-32.9, Polyb. 8.3.1).⁶⁵

Syracuse'nin kontrolü ince bir çizgi üzerindeyken, donanma desteği alan bir Kartaca ordusu şehri savunan Syracuse güçlerine destek verdi. Bu esnada Himilko kontrolündeki başka bir Kartaca ordusu Sicilya'da, Heraclea'da karaya çıktı ve Agrigentum şehrini Birinci Pön Savaşı'nda kaybedilmesinden elli yıl sonra geri aldı. Himilko'nun amacı adadaki şehirler arasında daha büyük bir kargaşa yaratmaktı. Romalılar eşzamanlı olarak Sicilya'daki ordularını harekete geçirdiler. Tılsımlı generalleri Marcellus, Appius Claudius Pulcher'e 214 sonbaharının başında katıldı ve Sicilya'daki askerî harekâtın komutasını eline aldı.⁶⁶ Roma kuvvetleri Lilybeum'da bulunan filoyu 100'den fazla gemi ve üç lejyonluk bir kara ordusuyla desteklediler (213 yılında 130 gemi ve dört lejyona kadar çıkmışlardı).⁶⁷ 213 yılı ilkbaharında iki Roma kumandanı Syracuse üzerine ortak bir kara ve deniz saldırısı gerçekleştirdiler.

Kartacalılar İtalya'daki savaşta Hannibal'a yardım etseydi, Sicilya mücadelesi çok daha kritik olurdu. Syracuse, etkin şehir merkezi ve geniş limanları ile Akdeniz'in en büyük şehirlerden biriydi. Hem doğal olarak hem de yapıları sayesinde çok korunaklıydı. Romalı coğrafyacı Strabo, iki yüzyıl sonra Syracuse'nin bir *pentapolis* yani beş kentli bir şehir olduğunu yazdı. Şehrin merkezi iki liman arasındaki Ortygia adasıydı ve burası ana karadaki Achradina, Tycha ve Neapolis'e komşu olan, sivil hayatın merkeziydi.⁶⁸ Syracuse'nin etrafını çeviren duvarlar Ortygia adasını ve ana karadaki kırsal alanları içinde bulunduruyordu. Duvarlar

17 kilometre boyunca uzanıyordu ve şehrin kuzeyinde Epipolae olarak bilinen bir platoyu içine alıyordu.⁶⁹

Romalılar Syracuse'ye iki yönlü bir saldırı başlattılar, kara kuvvetleri duvara Hexapylon kapısından saldırırken donanma Achradina üzerinde yoğunlaşıyordu. Marcellus'un saldırı filosunda beş kürekli altmış gemi, güncel silahlar, hatta Polybius'un *sambuka* adını verdiği yüzen bir kuşatma makinesi vardı (8.4.3).⁷⁰ Kendine güvenen Marcellus etkileyici donanmasıyla şehir duvarlarına gittiğinde, "kişisel prestijinin Syracuselileri korkutacağını" varsayıyordu. Ancak Syracuse duvarlarının ötesinde daha etkileyici bir silah vardı ve Marcellus ünlü bilim insanı ve mühendis Arşimet'in gücünü hesaba katmamıştı (Plutarch *Marc.* 14).⁷¹ Saldırının ilk aşamalarında sofistike Roma savaş makineleri "sadece filozofun (Arşimet) tahmininde değil, aynı zamanda kendi inşa ettikleriyle kıyaslandığında da önemsiz hâle getirilmiştir" (*Marc.* 14).

Arşimet babası bir astronom ve matematikçi olan, muhtemelen eski kral Hiero ile akrabalığı bulunan bir Syracuse yerlisiydi.⁷² Üçüncü yüzyılın ortasında İskenderiye'de öğrenim gören Arşimet, Hiero'nun uzun krallığı esnasında Syracuse'ye döndü. Eski kral Syracuse'yi öğrenmeyi ve bilimsel deneyleri destekleyen Helenistik bir merkez haline getirmişti. Arşimet bu yönetim altında yaşadı ve çalıştı. İşlerinin bir kısmı şehrin savunması ve güçlendirilmesi üzerineydi. Şehrin duvarları beşinci yüzyılda inşa edilmişti, ancak Helenistik dönemdeki çok özel savaş silahlarının gelişmesiyle duvarlar ve kaleler Hiero'nun döneminde güçlendirildi ve Arşimet bu işten dolayı ödüllendirildi (Diodorus Sic. 14.18.4-8).⁷³ Syracuse iyi tahkim edilmiş kara savunmaları ve deniz duvarlarıyla korunuyordu. Şehir kolay kolay düşmezdi ve şehre yapılan ilk Roma saldırısı püskürtüldüğünde, şehir bunu Arşimet'e borçluydu.⁷⁴

Her kayıтта Arşimet'in kuşatma karşıtı silahları mucizevi olarak

geçer ve Arşimet Helenistik dönemin savaşa karşı geliştirdiği yenilikçi teknolojiyi temsil eder. Makinalarının içinde “mancınıklar, ağır kayalar fırlatan sırtıklar, kancalı demirler ve *scorpions* (akrep) adı verilen küçük mancınıklar vardı.” Bu makinalarla Syracuse savunucuları Roma gemilerini batırdı, piyade hatlarını kırdı ve askerler arasında kargaşa yarattılar. Arşimet’in silahlarını kullanan Syracuselilerin savunması o kadar etkiliydi ki, “Romalılar doğa üstü bir düşmanla savaştıklarını düşünmeye başladılar” (Plutarch *Marc.* 15.1-17.4).

Arşimet’in idaresinde Syracuse’nin bu mükemmel savunmasına dair kanıtlar sonraki kaynaklardaki anlatılardan gelir, bunların en eskisi Polybius’tur ve Cicero’da da atıflar bulunabilir. Plutarch’ın *Life of Marcellus* (Marcellus’un Hayatı) adlı eserinde şehrin Arşimet savunması üzerinde uzun bir ara söz bulunur. Maalesef Arşimet’in yaşamı ve ölümüyle ilgili bilgilerin bulunması zordur, bunun sebebi muhtemelen Hannibal gibi Arşimet’in de antik dünyada öldükten sonra adının duyulmasıdır. Adı eski bilim ve icatları simgeler, dünyanın en tanınan bilim insanlarından biridir, Helenistik bir Einstein gibidir. Bugün bile “Evraka/Bulдум” sözü ile Arşimet bilinen bir isim ve eski dünyada deha ve teknolojinin sembolüdür.

Büyük kuşatma ve Syracuse savunmasının öyküleri Roma geleceğinde gelişti ve Arşimet efsanesini doğurdu.⁷⁵ “O orada oldukça hiçbir şekilde saldırı yapmaya cesaret bile edemediler ve bu da Arşimet’in onlara karşı çıkmasına imkân tanıdı” (Polyb. 8.7.9). Birçok yönden Arşimet Romalıların zihninde bilim adamı olarak Hannibal’ın askeriyede olduğu noktaya geldi; ikisi de Roma’nın büyüklüğüne kafa tutan başarılı adamlardı. “Arşimet’in makinaları” Syracuse’yi savunmakta o kadar başarılıydı ki, Romalıların saldırıdan vazgeçmelerine sebep oldular. Romalılar yapılacak en iyi şeyin şehir duvarlarının uzağında durmak ve Syracuse’nin te-

darik yollarını keserek hem karada hem denizde teslim olmaya zorlamak olduğuna karar verdiler (Livy 24.34.16).⁷⁶

Daha sonra Himilko komutasındaki Kartaca ordusu Stracuse'ye yaklaştı (Agrigentum'daki üstün). Amaçları şehri kuşatmadan kurtarmaktı. Himilko "güçlü ve sayıca üstün olan düşmanlarının Syracuse etrafında güvenli mesafede yerleştiğini" fark etmişti, bu yüzden Sicilya'ya doğru harekete geçip diğer şehirleri Kartaca'ya katılmaya teşvik etmeye karar verdi. Hannibal Sicilya'daki olayları yakından takip ediyordu, temsilcilerine, destekçilerine ve ajanlarına adanın bütün ana merkezlerinde kargaşa çıkmasını sağlamaları talimatını vermişti. Bu sırada Morgantina yöneticileri (Syracuse'nin kuzeybatısında 100 km uzaklıkta bir şehir) şehirlerindeki Roma garnizonuna ihanet ettiler ve Kartaca tarafına geçtiler (Livy 24.36.9-10). Bu durum adanın yönetimini ince bir çizgiye taşıdığı için Marcellus, Syracuse'yi kuşatma altında bıraktı ve ordusunun bir kısmıyla Sicilya'da daha fazla taraf değiştirme olmasını önlemeye gitti.⁷⁷

Syracuse Savaşı Sicilya'daki şehirler için acımasız bir mücadeleye dönüştü. Morgantina'nın taraf değiştirmesi diğer şehir devletlerini cesaretlendirdi ve Roma garnizonları artık kalelerden atılmaya veya askerleri öldürülmeye başlandı. Henna (Modern Enna) adındaki stratejik olarak önemli kara kentinde gerçekleşen olayların ayrıntıları Roma garnizonu tarafından bir alanda kısırılan silahsız bir kalabalığın katledildiğini söyler (garnizondakiler de katliamla tehdit edilmişlerdi). Bu durum, daha büyük bir başkaldırıya yol açtı, çünkü "önceden kararsız olanlar bile şimdi Kartacalıların tarafına geçmişlerdi (Livy 24.37-39).⁷⁸ Marcellus Enna'da daha önce Nola, Campania'da kullandığı caydırıcı unsuru devreye soktu. Bunun diğer Sicilya kentlerinin de sadakatini sağlayacağını düşünmüştü, ancak yanılıyordu.

MÖ 213/212 kışında Marcellus geri dönüp Syracuse'nin Hexapylon kapısı denen kuzey kapısının yakınlarında kamp yaptı. Kartacalıların kuşatmayı kırıp ambargoyu kaldırma çabaları devam etti. Bazı erzaklar şehre ulaştı, ancak şehir açmazdaydı. Romalıların ilk başarısı şehirden taraf değiştiren birinin ilkbaharda Artemis tapınma şöleninde “çok miktarda şarap” tüketildiğini söylediğinde gerçekleşti (Livy 25.23-24). Tanık çok fazla içki içildiğini, çünkü ambargo yüzünden insanların yiyeceği başka bir şey kalmadığını söyledi. Marcellus bu dikkat dağıtıcı şölen anını kuzeyde Syracuse'ye bakan bir plato olan Epipolae'yi almak için bir fırsat olarak kullandı. İnsanlar festivalle meşgulken gece saatlerinde duvarlara tırmanmak için adamlarını gönderdi. Marcellus arkalarından gitti ve Syracuse'ye yüksek platonun tepesinden baktığında muhtemelen “gözleri önüne serilmiş dünyanın en güzel şehrini” gördü (Livy 25.24.11).⁷⁹ Syracuse gibi şehirlerin düşüşü Helenistik dönem Roma generallerinde ve onların tarihini yazan Romalı tarihçilerde şiirsel bir etki yaratırdı. Marcellus burada “iki Atina donanmasının battığını, liderleriyle iki büyük ordunun yok olduğunu ve burada Kartacalılarla yapılan bütün büyük savaşları hatırladı (Livy, 25.24.12-13).⁸⁰ Marcellus almak üzere olduğu şehrin güzelliği ve azameti yüzünden ağladı.⁸¹

Ancak olaylar Marcellus'un öngördüğü kadar çabuk ve kolay gerçekleşmedi. Birlikleri Achradine'ye doğru ilerlerken büyük direnişle karşılaşp geri çekilmek zorunda kaldılar. Şehirde karışıklık çıktı, Romalılar Neapolis ve Tyche'nın şehir merkezlerini kontrol ederken, Epicides yönetimindeki Syracuseliler Ortygia şehrini ve adasını kontrol ediyorlardı. Syracuse'deki Kartacalı Amiral Bomilkar bu fırsatı kullanarak Roma ambargosunu kırdı ve otuz beş gemiyle Kartaca'ya doğru yola çıktı. Syracuse'deki olayları Kartacılara rapor etti ve daha sonra birkaç gün içinde 100 gemilik bir filo ve erzaklarla Syracuse'ye geri döndü (Livy 25.25.11-13).⁸²

Kartacalılar buldukları her şeyi fırlatarak kuşatmayı kırmaya çalıştılar. Başka bir Kartaca filosu geldi ve şehir ile Roma kampı arasındaki kıyıda karaya çıktı. Bu olaylar Livy’de bir veya iki paragrafla anlatılmaktadır, ancak aylarca sürmüştür ve sonuçta her iki tarafça parça parça kontrol altına alınan Syracuse topraklarında birçok açmaz yaşanmıştır. MÖ 212 sonbaharında uzun, sıcak yaz aylarından sonra şehirde veba salgını başlamıştır. Bu salgın iki orduyu da etkilemiştir, ancak daha büyük etkisi Kartacalılar üzerinde olmuştur.⁸³ Veba hem Kartaca generali Himilko’yu hem de Syracuse’daki Kartacalı lider Hippokrates’i öldürünce, Romalılar bütün Syracuse’yi kontrol altına aldılar.

Veba nedeniyle zaten kırılmış olan nüfus birbirinden çok uzaklara dağılmamıştı ve Romalılar bulabildikleri herkesi öldürüp malları yağmaladılar. Roma’ya çılgınca tezahürat yapıldı, Marcellus Syracuselilerin tanrılara adadığı heykellerle, diğer malları ve sanat yapıtlarıyla gösteriş yaptı, çünkü amacı bunların sadece zaferini süslemesi değil, aynı zamanda başkenti güzelleştirmesiydi (Plutarch *Marc.* 21).⁸⁴ Marcellus’un Syracuse’yi alması Romalılar için yeni ufuklar açan bir olaydı. Syracuse heykellerle, resimlerle ve sunak adaklarıyla dolu çok özel bir Helenistik kentti. Romalılar bu zenginlik karşısında şaşkına döndüler, o an Kartaca ellerine geçecek olsa edineceklerinden kat kat daha fazla ganimet vardı (Livy 25.31.11, ayrıca bk. Plutarch *Marc.* 19.3, Polyb. 9.10.1–13). Eski kaynaklar ganimetleri listeler ve eritilip binalarda kullanılmış bronz ve gümüş ile halıları yazarlar (Pliny, *NH* 14.13). Elde edilen zenginlikle ilgili bu yazılar ve Syracuse’de kazanılan büyük zafer Hannibal ile olan savaşın Roma toplumunun hafızasına hem fiziksel anlamda hem de büyük şehirlerin düşüşü ile nasıl işlendiğini göstermektedir.

HANNİBAL'IN İKİLEMİ, 212-209

Hannibal, Romalılar ablukalarını sıkılaştıracağından, Capua'yı savunmaya kararlı değildi.

(Livy 26.12.1)

Hannibal MÖ 212 yılında, savaşta önemli bir dönüm noktası olan Syracuse kaybedildiğinde umutsuzluğa düşmüş olmalı. Eğer Kartacalılar şehri alabilseydi ve Sicilya'nın zenginliğine sahip olabilselerdi, nihai bir zafer mümkün olabilirdi. Sicilya için verilen mücadele henüz bitmemişti ve Kartacalılar da tamamen pes etmemişlerdi. Agrigentum hâlâ ellerindeydi ve burada adam ve kaynak açısından ciddi yatırımlar yapmaya devam ediyorlardı. Burası adanın karşısında harekâta imkân veren bir üs idi. Hannibal, muhalefeti Roma'ya yöneltmek için, Muttines adlı Libya-fenikeli bir süvari komutanını Agrigentum'a gönderdi. Muttines Hannibal'dan taktik eğitimi almış zeki bir asker olarak bilinirdi. Sicilya'da Roma tehdidine karşı "zamanında yardım götürerek Kartaca müttefiklerini sadık tutmak" için çok çabalamıştı (Livy 25.40.5). Muttines'in büyük çabasına rağmen adanın tamamının Roma kontrolüne geçmesi an meselesiydi.¹

Romalılar için, Syracuse'nin alınması bir dönüm noktasıydı ve Helenistik dünyada neredeyse yüz yıl sürecek şehir yağmalarının

da başlangıcı oldu. Eski dünyanın sanatı ve hazineleri Roma'da savaş hatıraları olarak kullanıldı, bazıları bunlarla evlerin kapılarını, kamu alanlarını, hatta evleri süsledi (Livy 38.43.9-10).² Tarihlerine bakıldığında Romalıların abartılı söyleminde bu hatıraların Romalıların geleneksel karakterinde bir değişimi tetiklediği bile söyleniyor. Fethedilen topraklardan alınan ganimetler Roma'daki hayatı geri dönülemez biçimde değiştirmiş olabilir. Daha sonra Romalılar şehre akan bu lüksü eleştirdi ve kimileri bu saltanatın Romalıların ahlaki kumaşında bir kırılma yarattığını iddia etti. "Yunan" lüksünün Roma Cumhuriyeti'nin temel değerlerini aşındırdığı görüldü ve bunlar Hannibal'ı yenme konusunda çok önemli olan değerlerdi.³

Cicero'ya göre, Marcellus'un Syracuse'den alıp kendine sakladığı söylenen tek nesne "büyük Arşimet'in yaptığı bir gökyüzü küresiydi" (*De Rep.* 1.21). Arşimet bile şehrin ele geçirilmesinden kurtulamamıştı; Syracuse'yi soyup soğana çeviren yağmalamanın kurbanı olmuştu. "Birçoğu öfkeyle birçoğu da açgözlülükle hareket ederken", şehrin büyük savunucusu ve çağın en büyük düşünürü olan Arşimet'in kaderi, bir Roma askerinin elinde mühürlendi (Livy 25.31.9). Bir asker, toprakta dikkatle diyagramlar çizen, kim olduğunu bilmeyen bir adamla karşılaşır. Arşimet bütün dikkatini geometriye yoğunlaştırmıştır, askerin sorularına cevap vermez ve Arşimet, Marcellus öldürülmemesini emretmiş olmasına rağmen öldürülür. (Valerius Maximus 9; Cicero, *De Finibus* 5.50).⁴

Marcellus'un Syracuse yağması çok fazla modern eleştiriye maruz kalmıştır ve daha sonra Roma yorumcuları bu olayı Roma Cumhuriyetinin sonradan zayıflamasının gerekçesi olarak kullandılar. Ancak bu eleştiriler daha somut bir sebebi gizlemenin bir yolu olabilir. Marcellus'un başarısının büyüklüğünün altında yatan zaferinin alkışlarla ilân edilmesiydi ve bu Roma'daki keskin kişisel rekabetleri yoğunlaştırdı. Marcellus'un Hannibal ile çarpışma ve

şöhret için savaşma isteği Roma'dan "popüler bir destek" topladı, bu, ihtiyatlı olmayı neredeyse beş yıldır resmi politika yapan Fabian destekçilerinin içine dert oldu. Bu nedenle, büyüyen şöhretine karşın Roma Senatosundaki rakipleri Marcellus'a resmi bir övgüde bulunmayı reddederek yalnızca bir "takdirle" yetindiler.⁵

Hannibal'ın dikkati İtalya'nın güneyine çekilmişti. Destek olmadan müttefiklerini korumasına ve topraklarını genişletmesine imkân yoktu. Hannibal nereye giderse gitsin arkasında bir veya iki Roma ordusu oluyordu. Diğer Roma orduları da gitmediği yerlere odaklanıyorlardı. Bu nedenle Hannibal Campania'ya gittiğinde Romalılar da Apulia ve Magna Graecia şehirlerine doğru ilerlediler.⁶ Bu şekilde Hannibal'ın kazandığı topraklar ve ittifaklar insan gücü yönünden üstün Roma tarafından yavaş yavaş ama geri dönülemez biçimde ele geçirildi.

Hannibal toprak kazanımlarını kaybetmişti ve MÖ 212 yılında, Syracuse düşmeden önce, dikkatini İtalya'daki başka bir Yunan şehri olan, Sparta kolonisi Tarentum'a çevirdi (modern Taranto) (Polyb. 8.24-34, Livy 25.7-11, 13.1).⁷ Hannibal Tarentum-Roma ittifakının çok sağlam olmadığını biliyordu, çünkü yüzyılın başlarında Roma istilalarına karşı Güney İtalya'da yardım için Pirus'u çağıran Tarentumlulardı. Pirus Savaşı'ndan sonra Tarentum Roma'nın eline geçti (MÖ 270) ve zorla müttefik yapıldı. Bu olayı bilen Hannibal, Cannae'den sonra Tarentum vatandaşlarının hemen kendi tarafına geçmemelerine şaşırmişti. Aslında, Polybius Tarentum'un Roma'yı terk etmesini bekledi ve hatalı biçimde Cannae'den sonra 216 yılında şehrin hızla taraf değiştirenler arasında yer aldığını iddia etti.⁸

Ancak Tarentum, Güney İtalya'daki şehirlerin kendilerini içinde buldukları zor duruma bir istisnaydı. Ekonomik bağlantıları dahil birçok unsur Tarentum'un Roma'ya olan sadakatini korumuş

olabilir, ancak Romalılar işi şansa bırakmadılar. Şehir doğu Brundisium limanı ile Venusia (modern Venosa) arasında Via Appia'da bulunuyordu, ikisi de üçüncü yüzyılın başında kurulmuş önemli Latin kolonileriydi (bk. Harita 1).⁹ Cannae'den sonra kolonilerini ve ulaşım bağlantılarını korumak isteyen Romalılar hızla bölgeyi güvenceye almak için harekete geçtiler ve şehri bir garnizonla işgal ettiler. Bu gelişme ittifakın Hannibal'a kaydırılmasını halk için zorlaştırdı.¹⁰ Şehrin seçkinleri Roma yanlısı ve karşıtı hiziplere bölündüler, ancak en önemlisi, savaşın başında önde gelen ailelerin üyeleri Roma'ya rehin olarak götürüldü. Romalılar güneydeki birçok şehirden rehineler aldılar bu da Magne Graecia ve Tarentum şehirlerinde huzursuz bir ittifakı korumuş olabilir.¹¹

Cannae'den iki yıl sonra, MÖ 214 yılında Hannibal, Avernus gölü yakınlarındaki Campania'dayken, Tarentum'un seçkinlerinden beş kişilik bir heyeti kabul etti. Heyet, Hannibal'a şehrin gençlerinin çoğunun kendisi ile ittifak yapmak istediğini söylediler (Livy 24.13.1-2). Birçok kişinin, özellikle de savaşma yaşındaki gençlerin onun tarafına akın etmesi, Hannibal'ın kişisel çekiciliğini ortaya koyuyor.¹² Şehrin bu genç erkekleri Romalılarla, Hannibal'a karşı savaşmışlardı ve diğer müttefikler gibi, "Kartacalıların Roma müttefiklerine karşı devamlı olarak gösterdiği nezaketi" görüp serbest kalmışlardı (Livy 24.13.1-2). Bu heyetten ve genç adamların ilgisinden dolayı Hannibal'ın zihni Tarentum limanına dönmüştü. Livy Hannibal'ın bu zengin ve ünlü şehri "almak için arzusuna karşı koyamadığını" söyler (24.13.5). Hannibal için Tarentum, doğuya erişiminden ve Adriyatik'in karşısındaki yeni müttefikleri Makedonya kralından dolayı çok cazipti.¹³ Hannibal Campania'da sıkışıp kalmaya devam etti, Napoli ve Nola'yı yeniden almaya çalışıp başarısız oldu, liman için başka yerlere bakmaya başladı.¹⁴

MÖ 214 yılının sonbaharında, Marcellus'un Sicilya'ya gitmesiyle aynı zamanda, Hannibal bir orduyla Tarentum duvarlarına yü-

rüdü. Şehrin etrafındaki kırsalı tahrip etmedi, barışçıl bir teslim olma bekliyordu. Karşılık göremedi ve şehir kapılarını Kartacalılara açmadı, Roma garnizonu hâlâ kontrolü elinde tutuyordu. Hannibal ordusunu geri çekti ve Apulia'da bir kış daha geçirdi. O yıl konak yeri olarak Salapia'yı seçti ve burada birlik üssünü kurdu. Hannibal'ın o yıl yerli bir kadınla ilişkisi olduğu söylen-tileri yüzyıllar sonra hâlâ konuşulur ve Pliny'nin kayıtları şehrin "Hannibal'ın bir fahişe ile aşk kenti" olarak ünlendiğini söyler (NH 3.103). Hannibal'ın İtalya'da geçirdiği zamana dair sesler, Salapia'nın yaşanmış en heyecan verici yer olduğunu gösteren bu hikâyede yüzyıllardır hâlâ yankılanır.¹⁵ Hannibal ile hatırlanan ve net bir şekilde tanımlanan bu ilişki, belki de kısa bir karşılaşmadan çok daha fazlaydı. Hannibal, İtalya'daki yıllarında bir tek hayat kadınıyla karşılaşmış olamazdı. Bu hikâyenin Appian kayıtlarında başka bir versiyonu daha bulunur ve bu versiyonda, "Hannibal ordusunu Lucania'daki kış konağına sürer ve bu acımasız savaşçı kendisini alışık olmadığı lüksün ve aşkın kollarına bırakır" diye geçer (Hann. 43).¹⁶

Cannae'den sonra Hannibal ile ittifak kuran ilk şehir Arpi'nin de Oğul Q. Fabius Maximus tarafından yönetilen bir orduyla kuşatılıp düştüğüne dair haberle, MÖ 213 yılının savaş mevsimi çok kötü başladı (Livy 24.46.1-7). O yaz Hannibal Apulia'nın Salentine yarımadası denen güney bölgelerine, İtalya çizmesinin topuklarına gitti. Burada Hannibal'ın Tarentum'a geçiş imkânı vardı ve ayrıca herhangi bir destek gerekirse doğudaki Makedon müttefiklerinin erişebileceği bir bölgedeydi.¹⁷ Mevsimi destek toplayarak ve Salentine yarımadasındaki şehirleri alarak geçirdi, temelde Tarentum'un Roma garnizonunu başından atabileceği bir ortam hazırlıyordu. 213-212 yılının kışında Hannibal kampını Tarentum'a üç günlük mesafede olan Apulia'da kurdu.¹⁸ Şehri almayı kafaya koymuş gibi görünüyordu, belki de Campania'nın ötesinde bir seçenek sağlamak ve doğuya, Adriyatik'in ötesine,

müttefikleri tarafından gönderilecek destekler için dışarıya açılmak istiyordu.

Hannibal Tarentum ile ilişkisinde bir değişiklik yaratabilecek olan Roma'daki olayların haberini almış olmalıdır. Bölgedeki şehirlerden getirilip Roma'da tutulan esirler kaçmaya çalıştı. Bu adamlar güneye giden yolda yakalandılar ve şehre geri getirildiler. Burada, meclisin önünde, hain olarak cezaya çarptırıldılar. Cezaları kırbaçla başladı ve Capitoline Tepesi'nin güneydoğu eteklerine atılarak öldürüldüler (Livy 25.7. 10-14). Bu genç adamlar Tarentum'un ve Güney İtalya seçkinlerinin çocuklarıydı ve infazları "İtalya'daki en meşhur iki Yunan şehir devletinde (Livy 25.8.1-2, Tarentum ve Thurii'ye gönderme yapıyor) hoşnutsuzluğa" yol açtı. Tutsaklar öldürülmüş, dahası Tarentum'daki herhangi bir Roma muhafızı uzaklaştırılmamıştı.

Tarentum ile Magna Graecia şehirlerinde gerçekleşen olaylar, bu yıllarda savaşın seyrinin değişiminin karakteristik olaylarıydı. Hannibal için bir şeyler imkânsız gibi görünürken, Tarentum tutsaklarının infazı, Yunan şehirlerinden bazılarının taraf değiştirmesine yol açtı ve Hannibal kendisini bir anda yeni ittifakların ve fırsatların eşliğinde buldu.¹⁹ O kış Hannibal, yanındaki Tarentumlu 13 genç adamla garnizondan kurtulmak için anlaşma yapmaya hazırdı. Gece olduğunda, genç Tarentumlular şehri terk ettiler ve kampında Hannibal'ı aradılar. Tarentum'da Roma garnizonu olduğundan, gece vakti gerçekleşen bu olayı saklamak için, adamlar avcı numarası yaptılar. Hannibal onları iyi karşıladı ve huzuruna kabul etti. Birlikte şehri almak için bir plan yaptılar ve yeniden buluşmaya karar verdiler. İki taraf yeniden buluştuğunda, Hannibal Kartacalıların Tarentum halkına hiçbir vergi dayatmayacağına dair söz verdi (Polyb. 8.25.2).²⁰ Bu noktadan sonra Hannibal ile geceleri sürekli buluşmalar yapıldı ve Tarentum'a yapılacak ani bir saldırı için zemin hazırlandı.

MÖ 212 yılının başlarında, saldırı için seçilen gün, Tarentum'daki Roma kumandanının katılacağına bilindiği bir festival esnasındaydı. O gün itibarıyla şehir kapılarındaki muhafızlar Philemenus adındaki komplocunun av veya yağma için şehirden ayrılmasına alışıktilar ve bir şeyden şüphelenmediler. Şehri ele alma planının dikkatli yürütülmesi gerekiyordu. Hannibal komutanlarına emirlere harfi harfine uymalarını söyledi (Polyb. 8.26.9). Plana göre, bir grup Numidyalı şehrin kırsal alanında yağmaya başlayarak Romalıların dikkatini dağıtırken, Hannibal ve 10 bin özel seçilmiş adam, avcı Philemenus ve yem olan bir yaban domuzu ile şehre ilerlediler (Polyb. 8.26; Livy 25.9-12).

Hannibal şehre doğudan yaklaştı ve Temnid kapısına doğru ilerledi. Şehre buradan girmeyi seçmişti çünkü eski bir şehir için alışılmadık biçimde, Tarentum'un duvarlarının içinde, doğu tarafında mezarlık olarak kullanılan bir alan vardı (Polyb. 8.28.6-7).²¹ Şehrin içinde ve dışında sinyal ateşleri yakan saldırganlar sessizce bir noktada birleştiler ve muhafızları gafil avladılar. Roma kumandanı Gaius Livius eğlence sonrasında uykuydu. Kaos ve gürültüyle uyandı, limana gitti, bir bota atlayıp dağlık bir burunun sonundaki derin güney limanını koruyan hisara doğru ilerledi. Yoğun bir sokak çatışması yaşandı ve sonunda Roma garnizonu hisarın içine sıkıştırıldı. Saldırı başarılıydı ancak bu başarı kısmiydi ve şehir merkezi ani saldırılara ve misillemelere karşı savunmasızdı. Bunun anlamı Tarentum'u korumasız bırakmanın imkânsız olduğuydu. Hisarı kuşatacak insan gücü olmayan Hannibal garnizon etrafında bir ambargo kurmaya çalıştı.

Hannibal denizden destek için Kartaca'dan sık sık yardım istemiş olmalıdır. Tarentum denizden yardım gelmeden alınamazdı ve Tarentumluların Romalıların denizdeki üstünlüğüne karşı koymak için fazladan insan gücüne ihtiyaçları vardı. Kartacalı Amiral Bomilkar kuşatmanın sonuna doğru Syracuse sularından

kaçmak zorunda kaldığında, Tarentum'a yelken açmaya karar vermişti (Livy 25.27.12). Denizden destek gelmeyince Hannibal Tarentum hisarına girişi kontrol edemedi ve Romalılar buradan garnizonlarına erzak sağladılar. Hannibal'ın İtalya'daki yılları boyunca denizde ve karada koordineli bir Kartaca hareketine dair az sayıda kayıt bulunmaktadır. Destek sağlamak ve bağlantı kurmak adına sık sık çaba gösterilmiş olmalıdır, ancak o yıllarda Kartaca ve Hannibal arasındaki ilişki konusunda bilgilerimiz yeterli değil.

Hannibal şehrin dışındaki kampına döndü, Tarentumlulara hisara sıkıştırılan Romalılara ambargo uygulamak için bir garnizon asker bıraktı. Bu yarım kalmış bir fetihtir, ancak Tarentum'un düşmesi bütün bölgeyi rahatsız etmeye yetti. Kısa süre sonra, Metapontum şehri ve arkasından Thurii ve Heraclea Tarentumluları izleyerek Hannibal'a ittifaklarını sundular. Hannibal kendisine Roma'ya karşı Kartacalılara katılmaya istekli, İtalya'nın güneyinde yeni ittifaklar buldu (Appian, *Hann.* 6.35). Tarentum ittifakının Hannibal'a dönmesiyle neredeyse bütün bölgenin taraf değiştirdiğine şüphe yoktur, bu da şehrin bölgesel etkisini ve Hannibal ile olan ittifakının önemini göstermektedir.²² Magna Graecia'da, Tarentum'daki garnizonun dışında MÖ 212 yılında yalnızca Rhegium şehri Roma kontrolünde kalmıştır (Harita 1).

Bu esnada, Hannibal'ın Campania'daki yokluğu Capua şehrini risk altında bıraktı ve 212 yılının Roma konsülleri bu fırsatı kullanarak şehir etrafındaki blokajı bir de ambargo ile güçlendirdiler.²³ Capua'da zaten yiyecek kıtlığı vardı, tarlaları yok edilmişti ve Roma konsülleri şehri aç bırakarak teslim olmaya zorluyorlardı (Livy 25.13.1). Şehrin içinde Hannibal'a sadık Capualılar ve Kartaca birlikleri Roma'ya karşı direniş sağlıyorlardı. Hannibal Capua'dan, yiyecek ve kuşatmadan kurtarılmayı talep eden bir mektup aldı. Komutanı Hanno'yu Bruttium'dan Campania'ya gönderdi ve ona şehre erzak götürme emri verdi. Hanno ve or-

dusu stratejik Beneventum kentinin yakınında tahıl ve erzak toplarken Roma konsülü Fulvius Flaccus'un ordusuyla karşılaştı. Romalılar saldırdılar ve Hanno yokken Kartaca kampını ele geçirdiler. Livy 6.000'den fazla askerin öldüğünü ve 7.000 kişinin esir alındığını kaydeder.²⁴ Hanno ordusunun geri kalanıyla Bruttium'a geri dönmek zorunda kaldı, açlıktan ölmek üzere olan Capualıları kendi hâllerine bıraktı (Livy 25.13.3-14.14).

Hannibal'a tekrar araçlar gönderildi, konsüllerin Beneventum'da olduğunu bildirdiler ve "insanlarını savunmasız ve yalnız bırakmamasını" istediler (Livy 25.15.1-2).²⁵ Roma konsülü, Hanno'nun yenilmesini altı lejyonla Capua'ya saldırmak için bir fırsat olarak kullandı. Beneventum'u korumak için ordusuyla birlikte Lucania'da olan Prokonsül Tiberius Gracchus'u çağırtdılar (Beneventum Appeninler üzerinde Apulia ve Campania'ya giden kilit bir yol üzerindeydi). Gracchus Beneventum'a gitmek için yola çıktığında, öldürüldü. Şöhretli prokonsülün ölümüne sebep olan olaylar o kadar karmaşıktı ki, Livy bile "bu ünlü adamın sonunun nasıl geldiğiyle ilgili belirsizlikten" bahseder (Livy 25.16-17). Gracchus, ya Kartaca Generali Mago'ya ("Samnite" olarak bilinir) giderken komutasındaki Lucanlar tarafından ihanete uğradı ve pusuya düşürüldü ya da hikâyenin daha farklı bir versiyonunda belirtildiği üzere banyodayken öldürüldü. Bir rivayete göre, Tiberius Sempronius Gracchus'un cesedi, Hannibal'a getirilmiş, Hannibal da düşmanını askerî bir törenle gömdürmüştür.²⁶ Gracchus öldüğünde, Cannae'den sonra toplanan kölelerden oluşan ordusu düzenlerini bozdular, askerlerin sadakati, savaşmaktan çok komutanlarındaydı (Livy 25.20.1).

Hannibal nihayet Capua'ya yaklaştığında, ciddi bir ikilemle karşı karşıya kaldı. Tarentum'daki iç kale hâlâ Romalıların elindeydi ve Capua şehri de tamamen ambargo altındaydı. Şehirler birbirinden kuş uçuşu 300 kilometre uzaktı ve Hannibal aynı anda iki yerde

birden olamazdı. Savaş büyük ölçüde onun komutasına bağlıydı ve İtalya'nın güneyini kontrol etmek zorundaydı. Politik olarak Capua'daki müttefiklerine yardım etmekten başka seçeneği yoktu. Roma'nın, Hannibal'ın müttefikleri olanların nasıl korumasız kaldığını göstermek için Capua'yı kullanmak istediklerini anlamış olmalıydı.²⁷ Şehri kuşatmadan kurtarmak için tek şansı konsülleri savaşa çekip onları yenmektir. Ancak Romalılar Hannibal'ın şartlarında dört sene önce yaptıkları gibi savaşmayacaklardı.

Hannibal, eğer kendisi yakınlarda olursa, Romalıların Capua ambargosunu daha zor sürdüreceklərini biliyordu. Şehre yaklaşmaya çalıştığında, konsüller Appius Claudius ve Flaccus tarafından hızla uzaklaşmaya zorlandı. Farklı yönler ilerleyerek, Hannibal'ı uzaklaştırdılar ve daha sonra bir yay çizerek Capua'ya geri döndüler.²⁸ Hannibal onları izlememeye karar verdi ve bunun yerine geride kalan müttefik şehirlerinin Praetor C. Fulvius Flaccus'un (konsülün kardeşi) baskısı altında olan Apulia'ya döndü. Livy'nin açıklamalarına göre Fulvius ve ordusu kendilerine çok güveniyorlardı; Apulia'daki başarılarından sonra ellerine geçen ganimetler yüzünden o kadar şımarmışlardı ki, ihmalkâr ve anlayışsız hâle geldiler (25.20.6-7). İstihbaratı hâlâ kuvvetli olan Hannibal muhtemelen Fulvius'un bu tavrından haberdardı ve onu savaşa çekme şansı doğduğu için Capua'dan uzaklaştı. Kartaca güçleri Fulvius'un ordusuna yaklaştı ve Hannibal Herdonea kentinin yakınında savaş yerini seçti. Bir dizi çarpışmada Roma ordusunu yerle bir etti ve kamplarını ele geçirdi. 18.000 adamdan yalnızca 2.000'i hayatta kaldı (25.21.1-10). Livy, bu büyük yenilgiden sonra Roma komutanının Hannibal ile savaşa hazırlıksız girdiğini yazar. Bu, İlk Herdonea Savaşı denen savaş Hannibal'ın Cannae'den sonra ilk zaferiydi. Bu olaylar Prokonsül Gracchus'un ölümüyle birleştğinde, Hannibal'ın yenilgiden ne kadar uzak olduğunu gösterir. Hâlâ hayranlık uyandırıcı bir gücü vardı ve Roma komutanlarının çoğu ihtiyatlı davranıyorlardı.²⁹

Herdonea'daki zafer, Kartacalıları ve müttefiklerini moral olarak desteklemiş olmalıydı, ama bu arada Romalılar Capua'nın etrafındaki tahkimatı tamamlamışlardı. 212 yılının sonuna doğru Syracuse Marcellus'a teslim olduğunda, Capua etrafındaki kuşatma boşta kalan askerlerle daha fazla güçlendirildi (Livy 25.23.1).³⁰ Capua bir hendek ve sur ile çevriliydi. Roma erzakları tahıl depolarından, Casilinum'daki bir tedarik bölgesinden ve yakınlardaki iki kamptan geliyordu. Şehir tamamen çevrelenmişti ve Hannibal'dan çok kez yardım istendi.

MÖ 211 yılında, Hannibal'ın Roma ambargosu karşısında çaresiz kaldığını görüyoruz. Hannibal Campania'ya döndü ve Monte Tifata'da kamp kurdu, ancak kuvvetleri ile şehrin içindeki müttefikleri arasında büyük bir engelle karşılaştı: "Capua'ya giriş yolunu zorlayamıyor, Romalıları da kamptan çıkaramıyordu" (Polyb. 9.3.4-5). Romalılar, Hannibal'ın tarafına geçişini derin bir ihanet olarak gördükleri Capua'nın durumunu, diğer şehirler için bir örnek hâline getirmeye kararlıydı. İtalya'daki lejyonlarının neredeyse yarısını bu kuşatmaya verdiler ve Capualılarla ortak koordine edilen birkaç cersurca girişimine rağmen, Hannibal kuşatmalarını kıramadı.

Bu durum Hannibal'ın İtalya'daki sürekli olan açmazını gösterir; sıkışıp kalmıştı. Capua'yı kaybetmeyi göze alamazdı, ancak Roma kuvvetlerinin çok olduğu Campania'da da tıklıp kalamazdı. Bu durum Hannibal'ın bölgede ordusunu çok uzun süre tutamayacağı anlamına geliyordu.³¹ Capua'daki kuşatmayı kaldırmak ve Romalıların dikkatini dağıtmak için, Hannibal bir nebze tehlikeli büyük bir plan yaptı. Planını uygulamadan önce Numidyalı bir askere para vererek Capualılara planını açıklayan bir mektup götürmesini istedi. Mektubunda Hannibal Capua halkının inancını yitirmemesini istedi ve alanı terk etmediğini, acılarına son vermeye çalıştığını bildirdi (Livy 26.7.6-8; Polyb. 9.5.1-6). Kafasındaki fikir Roma ordularını Campania'dan uzağa

çekmeye çalışmak, böylece şehirdeki baskıyı azaltmaktı. Strateji oldukça riskliydi. Romalılar akıllanmıştı ve Cannae'den sonraki yıllarda Hannibal'ın stratejilerine kanmamayı öğrenmişlerdi. Yine de Hannibal bunun denemeye değer olduğunu düşündü ve ordusunu toplayıp kuzeye yöneldi, Capua'dan 195 kilometre uzağa, Roma kapılarına gitti (Livy 26.7-26.11; Polyb. 9.4-9.7).

Bu konuda iki ayrı senaryo vardır: Polybius'un açıklamaları Hannibal'ı Roma duvarlarının dışına kadar habersizce getirir, ancak Livy'ye göre konsül Flaccus zaten Roma'ya bir heyet gönderip Senatoryu uyarmıştır (Livy, 26.8.1; Polyb. 9.6.1-5).³² Senatoda, Hannibal'ın uzun zamandır düşmanı olan Fabius Maximus bunun Capua kuşatmasını kaldırmak için bir tezgâh olduğunu iddia etti (Livy 26.8.3). Şehirde, Hannibal'ın yaklaşmakta olduğu haberi geldiğinde panik havası hâkim oldu. "Kadınların ağıtları evlerden duyuluyordu, bütün şehirde evli kadınlar sokaklara döküldüler ve tanrıların tapınaklarına koştular. Karmakarışık saçlarını sunaklara sürdüler; dizlerinin üstüne çöküp ellerini göklerdeki tanrılara açtılar ve tanrılardan şehri kurtarmasını istediler..." (Livy 26.9.6-8). Senatörler Hannibal tehdidinin gerçekliğinin daha iyi farkında olabilirler, ancak Hannibal'ın gücü Roma'da büyük panik yaratmayı başardı.

Hannibal ilk olarak şehirden on iki kilometre uzakta kamp kurdu.³³ Roma savunmasız değildi: Prokonsül Fulvius Flaccus ordusuyla buraya gelip şehre girerken, Polybius o anda surların içinde yeni toplanmış bir lejyonun daha olduğunu söyler (9.6.6).³⁴ Hannibal daha sonra Roma'ya biraz daha yaklaşır, Anio ırmağının beş kilometre yakınına kadar gelir. Ordusunu buraya yerleştirir ve iki bin süvarilik bir kuvvetle Roma duvarlarına, "Porta Collina yakınlarındaki Herkül tapınağına" kadar ilerler. Hannibal, Romalıların önünde Herkül tapınağında, koruyucusuna olan ilgisini açıkça göstererek tanrısına saygılarını sunar.³⁵

Gözünüzde Roma surlarına çıkmış, “acımasız ve kayıtsızca” şehrin düzenini inceleyen bir Hannibal portresi canlandırabilirsiniz (Livy 26.10.3). Fakat gerçekte, binlerce insan için büyük düşmanlarını bizzat görme şansı doğmuş oldu. Dolayısıyla Romalılar, Hannibal’ı gördüklerinde, belki de çok etkilenmediler, nihayet bir canavar değil, sıradan bir insandı karşılarındaki. Livy’nin hikâyelerinden birinde, Hannibal’ın Roma’nın dışında kamp yaptığı arazinin satışa çıktığını ve “değerinin azalmadan” satıldığını anlatır (26.11.7).

Prokonsül Flaccus sonunda bir süvari birliği gönderip Hannibal’ı kampına geri püskürtmelerini istedi, ancak bu an, “Kartacalılar Roma kapılarında” şeklinde tarihe geçmiştir artık (Livy 26.10.4). Roma’nın dışında iki taraf çatışmaya girer, ancak kayıtlardaki bilgiler çelişkilidir. Livy kötü havanın iki kez savaşın durmasına sebep olduğunu ve Hannibal’ın şehirden çekildiğini söyler. Hannibal İtalya’nın güneyine hızla ilerlerken Prokonsül Flaccus da Capua kuşatmasına geri dönmüştür. Polybius’a göre, şehirdeki yeni lejyonlar şehir dışına çekilmiş ve “böylece Hannibal’ın saldırılarını kontrol altında tutmuşlardır”. Hannibal ise kırsal bölgeleri yağmalayarak geri çekilmiştir, çünkü Polybius’a göre, Capua kuşatmasının kalktığını düşünmektedir ve zaten amacı da budur (9.6-7). Hannibal geri çekilip de Capua kuşatmasının devam ettiğini duyduğunca, doğrudan İtalya’nın burnuna doğru ilerleyip burada “o kadar beklenmedik bir şekilde ortaya çıkar ki”, Roma’nın müttefiki Rhegium şehrini almasına ramak kalmıştır (Livy 26.12.2; Polyb. 9.7.10).

Hannibal’ın ani saldırıya yatkınlığı dikkate alınırsa, Livy’nin iddia ettiğine göre bütün harekât ani bir eylem şeklinde gelişmiştir (26.7.2). Roma’ya yapılan ilerlemeden sonra düşünülmüş bir plan olması muhtemeldir ve daha geniş bir açıdan düşünmek gerekir. Eğer Hannibal o yıl kardeşleri tarafından İberya’da Romalılara

uygulanan baskıdan haberdar olsaydı (bk. s. 14-26), Romalıların elini zayıflatma kararı verebilirdi. İlerleme daha büyük bir Kartaca stratejisinin parçası olabilir. Belki de Hannibal eğer işin içine şaşırtıcı bir şey katıp Roma duvarlarında belirirse, “avantaj kazanmak için” panik ve korku yaratabileceğini düşünmüştür (Polyb. 9.4.7).

Capua’dan Roma’ya yapılan bu sıra dışı ilerlemenin gerçekliği ve sonrasında Güney İtalya’da Rhegium’a dönen rota, Romalılar zamanında her hareketi engellediği için, boşuna bir gayret hissi verir. Hannibal son kumarını oynamış ve Roma’ya olan ilerlemesinin Capua’da kapana kısılmış müttefiklerini serbest bırakacağını ummuştur, ancak bu kumarı kaybetti. Capua’daki insanlar ihanete uğradıklarını hissettiler: Hannibal geri dönmedi, kuşatmayı da kaldıramadı. Şehirdeki Kartaca garnizonunun kumandanları Bostar ve Hanno generallerine öfkeli bir mektup yazdılar. Hannibal’ı müttefiklerine sırtını dönmekle ve onları “işkence altında bırakmakla” suçladılar. Mektubun devamında Romalıları “Kartacalıların dostluğundan daha hakikatli bir düşman” olarak tanımladılar. Kartaca kumandanları şehirden muhbir kılığındaki birkaç Numidyalıyla bu mektubu çıkarmaya çalıştılar.³⁶ Adamlar şehrin dışına çıkıp Roma kampına ulaşmayı başardılar, ancak biri kamptaki Capualı bir kadın tarafından tanındı (onun metresiydi) ve mektuba el koyuldu. Bu adamlar ve diğer Numidyalı muhbirler, Roma kampında elleri bağlanarak Capua’ya iade edildiler. Kırbaçlandılar ve elleri kesildi (Livy 26.12.10-19).

Livy’nin iddialarına göre, bu kişiler yabancı olmayıp, özellikle de kuşatma esnasında kendileriyle birlikte yaşayan insanlar oldukları için, “bu vahşi cezalandırmayı görmek Capualıların cesaretini kırdı” (26.13.1). Vatandaşlar Roma’ya teslim olmak konusunu tartışmaya başladılar. Capua Senatosu, Romalılara bir heyet gönderip teslim olma koşullarını konuşmaya karar verdi. Karara herkes katılmamıştı. Capua senatörlerinden yirmi yedisi

Hannibal'ın önemli bir destekçisi olan Vibius Virrius'un evine çekildiler. Burada birlikte bir ziyafet tertipleyip yemek yediler ve şarap içtiler, daha sonra da zehir alarak "şehrin kapıları düşmanlara açılmadan son nefeslerini verdiler".

Şehrin teslim olması hayatta kalan yetmiş senatörün infaz edilmesiyle sonuçlandı. 300 Campanialı asil Roma'da hapse atıldı, insanlar dağıldı ve kalan vatandaşlar köle olarak satıldı. Kent vatanı olmayanlar kaldı, zengin ziraat alanları ve binalar Roma halkının malı oldu. Capua'nın zenginlikleri Roma'nın mal varlığı haline geldi. Şaşırtıcı olmayan şekilde, merhametten iz yoktu ve Romalılar eski asi müttefiklerinin üzerinde mutlak güç uygulamaya kararlıydılar (Livy 26.16.6-11, 13). Dahası, Campania'daki ve Capua çevresindeki savaşlarından kurtulmuş olan Romalılar, savaşın diğer alanlarındaki, özellikle Hannibal'ın kardeşlerinin aşırı baskı uyguladığı İberya'daki kuvvetlerinin savunmasına, daha fazla kaynak aktarabilirlerdi.³⁷

Hannibal'ın Roma ile savaşı o yıllarda İtalya'da devam etti, ancak Kartaca gerektiği üzere daha çok, İberya'daki savaşa odaklandı. Kartacalılar İtalya'yı ele geçirmekle ilgilenmiyorlardı ve sanki Hannibal oraya Kartaca adına yarımada'yı fethetmeye değil, Roma'yı yenmeye gitmişti. İberya'da durum çok daha farklıydı ve birçok açıdan savaşın sonucu İtalya'daki olaylardan daha önemliydi.³⁸ İberya'nın güney kısımlarıyla Kartaca şehrini bölgeye bağlayan uzun süreli kültürel ve ekonomik ilişkiler mevcuttu. İberya yarımadasında Kartaca'nın bölgeyi Hannibal'ın İtalya'yı işgalinden önce nasıl on yıllarca doğrudan kontrol ettiğini görüyoruz. Yüzyıllar öncesinden beri, bölge Kartaca için metal ve asker temini açısından bir kaynak olmuştu. İberya'daki Kartaca toprağında Kartaca'nın birçok vatandaşı yaşamış ve bunlar yarımada'da yeni şehirler kurmuşlardı. Kartaca İberya yarımadasındaki toprakları elinde tuttukça, Romalıların onları yenilgiye uğratması o ölçüde zordu.

Hannibal'ın İberya'daki Kartaca kuvvetlerine komuta eden iki kardeşi Hasdrubal ve Mago, Hannibal İtalya'da bulunduğu sırada yoğun çatışmalara girdiler. Babalarının "aslan yavruları" dediği Barsid kardeşlerin verdiği mücadele, esasen iki Romalı kardeş olan, Roma'da "yıldırımlar" olarak bilinen Gnaeus ve Publius Scipio ileydi (Valerius Maximus 9.3. ext.2; Silius Italicus 7.106, Cicero, Pro Balb. 34). Verilen savaşlar Kartaca'nın kaynaklarını büyük ölçüde tüketti ve İtalya'ya Hannibal'a gidebilecek asker ve erzak miktarını düşürdü.

MÖ 216 yılının başında Cannae'den önce, Hasdrubal Barka'nın kardeşine destek vermek ve savaşta yeni bir cephe açmak üzere İtalya'ya yürümesi emredilmişti (Livy 23.27.12).³⁹ Hannibal'ın savaşın başlarında yaptığı plan, bunu da içeriyor olabilir. Hasdrubal'ın gidişi, İberyalı müttefiklerinin (Turdetani olabilir) bu yılın baharında şiddetli çatışmalara yol açan ayaklanmasıyla ertelendi (Livy 23. 26-7).⁴⁰ Himilko adında başka bir Kartacalı general piyade ve süvarileriyle İberya'ya geldi ve başkaldırını sonlandırmaya yardımcı oldu. Hasdrubal'ın İtalya'ya gitme emri aldığına dair dedikodular yayıldığında, müttefikler arasında daha büyük bir kargaşa çıktı. Livy'nin anlattığına göre, İberyalı askerler bir Kartacalıyı daha İtalya'ya kadar izlemek istemiyorlardı. Anladığımız kadarıyla, Hasdrubal'ın kuzeye yönelen ordusu 216 yılının sonbaharında Ebro nehrinde Romalılarla karşılaştı, Cannae'den bir veya iki ay sonra olabilir. Scipio kardeşler bölgelerini Ebro'nun güneyi olarak belirlediler, Hasdrubal ve ordusunu nehri geçerken durdurmak istiyorlardı. İki taraf karşılaştığında, Hasdrubal'ın savaş hattındaki bir zayıflık hattın ortasına açılmasına sebep oldu. İberya birlikleri orta kısmı tutamadılar. Livy'nin açıklamasına göre, İberyalılar Alplerin ötesine geçmekten se evlerinde yenilmeyi tercih etmişlerdi (23.29.6-13).

Hasdrubal Barka savaş alanından kaçtı ordusunun ve Kartaca prestijinin büyük kısmını da İberya'da bıraktı. Hannibal'ın İtalya'daki

zaferlerinin sonrasında, Romalılar Cannae'de büyük kayıplar vermeye devam ederken, Kartacalılar kendilerini İberya'da düşündüklerinden daha iyi bir konumda buldular. MÖ 216 yazının sonunda, Mago Barka'nın Cannae haberlerini bildirmek ve İtalya'daki kardeşine destek ve erzak toplamak üzere Kartaca'ya gittiğini görüyoruz. Yanında 12.000 piyade, 1.500 süvari, 20 fil, 1.000 gümüş sikkelik bir hazine ve "altmış savaş gemisi eşliğinde" yola çıkmak üzereyken, İberya'dan kardeşinin yenilgisinin ve İberyalı müttefiklerinin Romalıların tarafına geçişinin haberi geldi (Livy 23.32.5-6).⁴¹ Kartacalılar derhal plan değiştirerek Mago'yu İberya'ya yolladılar.⁴²

Kartacalıların İberya'daki çabalarıyla, Afrika'daki olaylar yakından bağlantılıydı. İki taraf da Kartaca toprağı sınırındaki Numidya krallıklarının yöneticilerini yargıladığında karmaşık bir diplomasi ortaya çıktı. Kartaca bu önemli müttefikleri elinde tutmaya çalışırken, Roma da onları kazanmaya çalışıyordu. Böylece Masaesyli Kralı Syphax'ın, Roma elçilerinden ittifakları adına hediye olarak bir toga ve fil dişi bir koltuk alması ile konumunun önemi teyit edilmiş oldu. Benzer hediyeler Mısırlı II. Ptolemy'ye de verildi, Numidya kralı güçlü Helenistik Roma müttefikleri ile eşit oldu (Livy 27.4.8).⁴³ Syphax'ın bu şekilde gururu okşanarak Romalılar tarafından bir anlaşmaya ikna edildi. İlk olarak İberya'da Kartaca askerleriyle birlikte savaşan askerlerine, orayı terk etme emrini verdi, daha sonra MÖ 214 ve 213 arasında ülkede bir isyan başlattı (Livy 24.48-49). Syphax'ın Romalılarla iş birliği yapması Kartacalıların Barsid kardeşleri desteklemek için yaptığı çabaları baltaladı. Aynı dönemde, Livy İberya'da birçok Roma zaferini kaydeder.⁴⁴ Kartaca, Afrika'da Numidya kralına karşı savaşmak için önemli bir orduyu geri çekmek zorunda kaldı, Hasdrubal ve Mago Barka'yı kendilerini Roma ordusuna karşı savunmak için ihtiyaç duydukları insan gücünden mahrum bıraktılar.⁴⁵

Bu yıllarla ilgili olarak anlatılanlar Kartacalıların büyük kayıp-

lar verdiğini açıklar, ancak bu yenilgilerin yerleri ve hatta gerçekliği ile ilgili akıllarda çok fazla soru oluşturur. Livy verdiği rakamları abartmakla ve farklı olayları birleştirmekle suçlanır.⁴⁶ Bu dönemde İberya ve Afrika’da büyük mücadeleler yaşandığına şüphe yoktur, ancak ayrıntıların anlaşılması zordur ve durum değişkendir.⁴⁷ Roma baskısı MÖ 212-211 yıllarında devam etti, yine de Roma’nın İberya’da sahip olduğu avantajlar kaynaklarda abartılmış gibi görünmektedir. Livy’nin anlattığı kadarıyla, iki Roma kumandanı “kış konaklarından ayrıldıklarında kuvvetlerini birleştirerek” “İberya’daki savaşı sonlandırmak için” birlikte çaba göstermişlerdi (Livy 25.32.1-2).⁴⁸ MÖ 211 yılında 20.000 kişilik Keltiberya kuvvetleri İberya’da Roma ordularını desteklemişti.⁴⁹

Romalılara karşı artık aktif üç Kartaca komutanı kalmıştı. Hannibal’ın kardeşleri, Hasdrubal ve Mago birer ordunun başındaydılar ve Gisgo’nun oğlu olarak bilinen başka bir Hasdrubal da üçüncü ordunun komutasındaydı. Hasdrubal Gisgo ve Mago ordularını birleştirirken, Hasdrubal Barka Baetis ırmağının yukarısındaki bölgede Amtorgis denen bir şehrin yakınlara yerleşti (Livy 25.32.9).⁵⁰ Yılın başında hem Kartaca hem Roma orduları İtalya ve Sicilya’daki olayları izledi. Hannibal Syracuse’nin düşmesinden dolayı gergindi ve Capua şehri de ambargo altındaydı. Roma komutanları ordularını ikiye bölerek bölünmüş Kartaca güçleri ile karşılaşmaya karar verdiler. Hasdrubal Barka’nın ordusu ve diğer Kartaca komutanlarının orduları Romalılardan sayıca üstündü. Kendilerini, sayısal üstünlüğü sağlamak için düşmanlarını coğrafi olarak bölmek üzere konumlandırmış olabilirler.⁵¹

Mago Barka ve Hasdrubal Gisgo’nun birleşik ordusu Roma ve müttefik orduların üçte ikisini oluşturan Publius Scipio’nun üstüne yürüdü. Hasdrubal Barka, kuvvetleri kalan Roma ve Keltiberyalılardan oluşan diğer Scipio ile çarpışmaya gitti. Mago Barka’nın birliklerinin yanında savaşan “yeni bir düşman vardı.

Bu genç Masinissa idi ... Kartacalıların müttefiki” (Livy 25.34.1-5).⁵² Prens Masinissa, Massyli krallığındandı. Massyli halkı Kartaca sınırında bulunan, Syphax Romalıların tarafına geçtiğinde, ittifakı istenen Numidyalı önemli bir halktı. Masinissa, hâkimiyet alanı Kartaca ile Syphax arasında bulunan Kral Gaia’nın oğluydu. Prens, Kartaca’da büyütölüp eğitilmişti ve evlilik yoluyla Barsid hanedanına bağlıydı; halası Hannibal’ın yeğeniydi.⁵³ Yaşı Mago Barka’ya yakın olan yirmi yedi yaşındaki Masinissa büyük liderlik güç ve özelliklerine sahip gözüküyordu (Livy 24.48.13-49.6).⁵⁴ Genç Numidyalı prens süvariler eşliğinde Romalılarla karşılaşp onları yenmek için İberya’ya gitmişti. Beklenmedik saldırıları Roma birliklerinde kargaşa ve kamplarda panik yarattı.

Publius Scipio, Kartaca müttefiki bir Keltiberya prensi İndibilis’in 7.000 kişilik yeni birlikle ilerlediğini öğrendiğinde, iki kuvvet karşılaşmadan onların yolunu kesmek ve üstelerinden gelmek için harekete geçti (Livy 25.34.6-8). Roma prokonsülü gece vakti Keltiberyalılarla savaşmak için yola çıktı, ancak kendisini takip eden Masinissa’nın Numidyalı süvarileri tarafından saldırıya uğradı. Son darbe, bütün Kartaca ordusu ona arkadan saldırdığında geldi. Böylece Publius Scipio’nun etrafı tamamen sarıldı ve kendisi ile neredeyse ordusunun büyük kısmı yok oldu.

Hasdrubal Barka, bu noktada General Scipio’ya karşı Castulo bölgesinde bir yerlerde mücadele ediyor olabilir. Publius Scipio’nun ölümünden sonra, geride kalan Roma ordusu son derece savunmasızdı. Keltiberyalı müttefiklerin birçoğu şimdi sayısal eksikliklerini ve diğer Roma ordusunun yenildiğini biliyorlardı. Hasdrubal Barka, Roma kuvvetleri arasında bir başkaldırı başlattı ve kısa süre sonra İberyalılar General Scipio’yu terk ettiler. Hasdrubal, Roma ordusunu geri çekilmek için kuzeye yürüdüğü sırada takip etti. Hasdrubal ordusundaki Numidyalı süvariler, Gnaeus’un geri çekilen askerlerini taciz etti. Diğer Roma ordusunu yenilgiye uğrat-

miş olan muzaffer generaller Hasdrubal Barka'ya ulaştılar (Livy'ye göre dört hafta kadar geçmişti) ve Romalıların tamamen etrafını sarmayı başardılar. General Scipio'nun son direnişi çıplak bir tepede gerçekleşti. Adamlarını ileri sürerek ve cesurca dövüşerek öldü, sadece birkaç kişi hayatta kaldı (Livy 25.36.13).

Livy tarafından anlatılan bu hikâye geniş bir zamana yayılmıştır ve Scipio kardeşlerin ölümü konusunda ve İberyâ'da ordularının yok edilme tarihlerinde bazı tutarsızlıklar bulunmaktadır. Livy muhtemelen bu olayları gerçeğinden bir yıl geriye çekmiştir. Scipio kardeşlerin ölüm tarihi MÖ 211 olmalıdır, böylece biz de bunun Hannibal'ın Roma'ya ilerlediği tarihe denk geldiğini varsayabiliriz⁵⁵. Şehre ilerlemeye karar vermeden önce Hannibal'ın kardeşlerinin zaferlerinden haberdar olduğunu düşünmek mantıklı gelebilir. Şehir kapılarında belirerek Capua kuşatmasını kaldırmaya çalışmakla birlikte, Hannibal İberyâ'dan gelen haberleri kendi lehine kullanmayı ummuş olabilir. Ancak olaylarla ilgili kronolojimiz buna emin olmamızı engelliyor. İberyâ'daki Kartaca zaferlerinin haberi Hannibal'a, barış anlaşması konusundaki isteğini yeniden canlandırmış olsa da, Capua'ya yardım etmesi için çok geç ulaşmıştı.

İberyâ yarımadasındaki savaş, özellikle İberyalıların sadakati ve kaynakların kontrolü için mücadele eden iki ailenin becerikli askerî komutanları arasında geçen, büyük bir mücadele olmuştu. Scipiolar ve Barsidler birbirleriyle sekiz yıl mücadele ettiler, çatıştılar, müttefik çaldılar, şehirlere saldırdılar ve avantaj elde etmeye çalıştılar. İki tarafın kayıtlı zaferlerinin sayısında bir denklik olduğu görülüyor, askerî başarıların stratejik bir avantaj yaratmadığı ortadadır. Değişken ve karmaşık bir durum söz konusuydu, ancak büyük Scipio kardeşin amacı İberyâ'daki Kartaca müttefiklerinin taraflarını değiştirmek ve Hannibal'ın kardeşlerini meşgul ederek İtalya'da Kartaca ordularının birleşmesini engellemekti. Bunda da başarılı oldular.

MÖ 211 yılından sonra Romalılar, Gaius Claudius Nero'yu 12.000 piyade ve 1.100 süvari takviyesi ile gönderdiler.⁵⁶ Ayrıca prokonsül yetkileri olan bir kumandana ihtiyaç duyulduğuna ve insanların "İberya için bir prokonsül seçmesine" karar verdiler (Livy 26.18.1-11). Livy, Roma'da hiç kimsenin İberia'da komutanlık görevini üstlenmeye istekli olmadığını ve halkın "yüksek hâkimlerin ve şehrin ileri gelenlerinin yüzlerine baktığında" birbirine bakıp omuz silktiğini söyler (26.18.6). Bu çekimserlikte Roma seçkinlerinin görev için isteksiz olduğunu söyleyebilir miyiz? Belki de Roma'nın seçkinleri, zorlu yılların ardından, Syracuse gibi büyük merkezin ve Capua'nın yeniden ele geçirilmesinden sonra zafer ve zenginliğinden zevk almaya başladıkları İtalya'daki mücadelenin odağını terk etmekten kaçındılar. Buna kıyasla, İberya'daki savaşın henüz bir getirisi olmamıştı, müttefikler dengesizdi ve durum sürekli değişiyordu. Roma senatosundaki kararsızlık ve isteksizlik, İberya'dan vazgeçmek isteyip İtalya'daki savaş çabucak bitirmek niyetinde olanlarla daha yayılmacı olanlar arasındaki bir tartışmayı gizliyor olabiliirdi.⁵⁷

Bu belirsizlik ortamında hikâyeye göre, genç Publius Cornelius Scipio (aynı isimli konsülün oğlu) "aniden ortaya çıktı ... adaylığını ilân etti ve görülebileceği bir yere çıktı" (Livy 26.18.4-11). Genç Scipio, oybirliğiyle seçildi ve senatoda henüz oy kullanma hakkı olmasa da ve yasal olarak bu görev için çok genç olsa da özel bir statüyle kendisine prokonsüllük yetkileri verildi.⁵⁸ Kendisi İberya'da ölen Publius Cornelius'un oğluydu ve şimdi, babası ve amcası öldüğü için, çok güçlü bir ailenin başındaydı (Livy 26.18.4-11).⁵⁹ Scipio'nun bu alışılmadık seçimine giden adımların altında yatan nedenler pek net değildir. En ikna edici açıklama, İberya Savaşı'nı doğrudan Scipio ailesinin fertlerinin yürütmüş olmasıdır. Sekiz yıl boyunca kilit İberya ailelerinin sadakati şahsen büyük Scipio kardeşeydi ve yeni İberya prokonsülünün bu sadakatten kalanların üzerine bir şeyler inşa etmesi önemli-

di.⁶⁰ Görece genç ve daha tecrübesiz bir adamın atanması riskini almak alışıldık Roma yaklaşımında büyük bir değişimdi.⁶¹ Scipio için kişisel olarak, babasının ve amcasının ölümlerinin intikamını alma istek ve arzusu söz konusuydu.⁶²

Birçok yönden, öğrencilik yılları İkinci Pön Savaşı'nda şekillenen genç Scipio'yu var eden Hannibal idi. Scipio ve onun kuşağı düşmanları olan yetenekli Kartaca generalinin tecrübelerinden başka tecrübeye sahip değillerdi. Scipio taktikleri ve stratejileri rakibinden öğrendi. MÖ 218 yılında, on yedi yaşındaki Scipio, Ticinus Savaşı'nda yaralanan babasının hayatını cesurca kurtardı ve neredeyse iki yıl sonra Cannae'den sağ kalanların arasındaydı.⁶³ Cannae'den sonra, Scipio "cumhuriyete asla ihanet etmeme" yemini eden bir grup genç seçkinin başındaydı, bu Hannibal'ın Romalılarla asla dost olmama yemininin neredeyse aynısıydı (Livy 22.53.10-13).⁶⁴ Henüz yirmi yaşında bile değildi. 213 yılında, *curule aedile* rütbesine seçildi, hem de yaşı bu konum için küçük olmasına rağmen. Roma'da, Hannibal ile savaşlarda birçok yetişkin adam öldüğü için, vaktinden önce asker yetiştirme gibi sıra dışı durumlara izin veriliyordu.⁶⁵

Hannibal efsanesi aynı zamanda Scipio efsanesinin yaratılmasını da sağladı. Roma kaynakları Scipio'nun hayatını büyük ölçüde Hannibal'ın büyük zaferlerinden ilham almış şekilde anlatırlar. Babasıyla amcasının intikamını almaya gönderilmiş kayıp çocuk olarak ünlenmiştir. Sonunda, Romalıların gözünde, ünü Hannibal'ı aşan (en azından onunla eşit) bir kahramanları olmuştur. Scipio efsanesi Polybius'tan Livy'ye geçmiş ve Orta Çağa, neredeyse modern dünyaya kadar gelmiştir. Milton *Paradise Lost*'u (Kayıp Cennet) kaleme aldığı zaman, Scipio yarı ölümsüzler arasında sayılırdı: "Scipio Olympias'la birlikte, Roma'nın doruklarında".⁶⁶ Romalıların gözünde Scipio, cumhuriyetin en büyük askerî kahramanıydı ve bir efsane olarak saygı görüyordu.

Scipio'nun ebeveynlerine ilişkin Roma hikâyelerinde, onlara kut-sallık izafe edilir: bunlar “belki kasıtlı olarak belki de kendiliğinden oluşan”, gerçek babasının Zeus olduğu, bir yılan kılığında sık sık annesinin odasına gittiği şeklinde Büyük İskender hakkında dolaşan söylentileri geri getirmeyi amaçlayan anlatılardır (Livy 26.19.5-9).⁶⁷ Romalılar Hannibal'dan efsane oluşturmayı öğrendiler ve Scipio'nun üzerine mükemmel bir Roma liderinin tüm erdemlerini yüklediler. Hannibal'a eşit görülen Scipio “bütün zamanların en ünlü adamı” oldu. Pragmatik Polybius, bu abartılardan hoşlanmamış ve “insanlar yanlış yola sapmaktan kaçınmaz, bu adam hakkında yazılanlar gerçeklerden çok uzak” demiştir (10.2.1-3).⁶⁸

Scipio'nun ailesi Roma'nın en güçlü ailelerindendi. Bağlantıları çok güçlüydü, Aemilius Paullus'un, Cannae'de ölen konsülün kızıyla evliydi. Genç Scipio, kaynaklarda anlatıldığına göre, askerî yönden başarılı, politik olarak keskin zekâlı biri olarak biliniyordu. Aynı zamanda halk gözündeki imajı konusunda oldukça dikkatliydi ve ilk önce tapınağı ziyaret etmeden, meditasyon yapmadan, kurban vermeden ve bunların görülmesini sağlamadan asla halk içine karışmazdı (Livy 26.19.5-9).⁶⁹ Polybius'un Scipio'nun ailesiyle yakın ilişkisi içeriden bir görüş sağlamaktadır. Polybius ikinci yüzyılda aile ile bağlantılı olduğu için, Hannibal Savaşı ile ilgili yazdıkları genellikle Yunanca yazılmış erken Kartaca tarihine karşı çıkar niteliktedir.⁷⁰ Scipio, Polybius'un tarif ettiği üzere, becerikli bir general ve kurnaz bir politikacıydı, başarısı askerlerinde güven oluşturma ve komuta etme yeteneğinde yatıyordu. İlahi destek iddialarına gelince, gerçekçi Polybius bunları takipçilerinin ona inanması için başvuru bir yol, Hannibal'ın da takip ettiği Helenistik lidere duyulan güven için bir gereklilik olarak açıklamaktadır.⁷¹ Yine de Scipio'nun çok dindar olduğuna ve tanrılardan iyilik istediğine şüphe yoktur.

Livy'nin İkinci Pön Savaşı anlatımı, Roma'nın en büyük generali Scipio'ya karşı Roma'nın en büyük düşmanı Hannibal üzerinden yazılmıştır. Hikâye Scipio'nun erdemliliği ile Hannibal'ın inançsızlığını vurgular.⁷² Sonuç olarak kanıtlarımızın odak noktası, Livy'nin anlatımında Hannibal'dan Scipio'ya kayar; genç Roma generali, Livy'nin Hannibal Savaşı hakkındaki sonraki kitaplarında ana kahraman hâline gelir. Savaşın son yıllarındaki yazılarda kenarda kaldığı için, olayları Hannibal açısından görmek giderek zorlaşmaktadır.

MÖ 210 yılında, Scipio yirmi beş yaşındaydı, neredeyse Hannibal'ın on bir yıl önce İberya yarımadasında Kartaca ordusunun başına geçtiği yaşıydı (Livy 26.18.7).⁷³ Scipio, şimdi otuzlu yaşlarında olan ve yıllara dayanan Hannibal ile savaşan yeni nesil Romalıları temsil ediyordu. Bu genç Romalı komutanlar Helenistik savaş yollarında eğitilmiş ve gelişmiştir. Onların inisiyatifleri, Romalıların savaş paradigmasını değiştirdi ve Hannibal'ın taktikleri tekrar kendisine döndürdü. MÖ 210 yılında Scipio, Roma'yı hepsi beş kürekli olan otuz gemi ile terk etti. Yolu onu Tiber burnuna, Etrüsk denizinin etrafından Alplere ve Galya körfezine götürdü, daha sonra Pireneler'in etrafından dolaştı. Scipio ilk olarak Roma dostu Emporium (Empurias) limanında karaya çıktı, burası aslında insanları Phocaea'dan gelen bir Yunan şehriydi (Livy 26.19.11) (Harita 2).⁷⁴ Burada ona Massalia'dan bir birlik katıldı ve Roma müttefikleri onun etrafında toplandı. Kartaca düşmanlarından oluşan bir koalisyon Scipio'yu savaşlara komuta edecek birleştirici bir figür olarak gördü.

Hannibal'ı hocası olarak düşünen Scipio, İberya'ya gidişini başından sonuna kadar cesurca planladı. İlk kışını Ebro nehrinin kuzeyinde Tarraco'da geçirdi (modern Tarragona), bilgi topladı, müttefikleri kendine çekti ve araziye kavradı. En başından beri stratejisi Romalıların önceki yıllarda yaptıklarından farklıydı.

Scipio Yeni Kartaca'yı ele geçirmeyi amaçladı ve Kartaca ordularına giden erzakları ve destekleri engelledi. Bu oldukça cesur bir hareketti, çünkü Yeni Kartaca iyi bir limanı ve Afrika'ya iyi erişimi olan güçlü bir şehirdi. Uzun süreli bir kuşatma zor olurdu, ancak Scipio'nun muhbirlerinin ona haber verdiği iyi bir fırsat çıktı. İberya'daki üç Kartaca ordusu iç bölgelere dağılmıştı ve en azından şehirden on günlük mesafede savaşıyorlardı, bu yüzden Yeni Kartaca görece savunmasızdı (Polyb. 10.7.5).⁷⁵ Daha önceki Scipio kardeşlere karşı zaferleri, genç Barsid kardeşleri ve arkadaşları Hasdrubal Gisgo'yu rehavete sevk etmiş görünüyordu. Polybius "İberya'daki durumun güvence altında olduğunu" ve Romalıların buraya geri döneceğini düşünmediklerini belirtmektedir (10.36.3). Kartacalılar, sayıca Romalılardan daha az olmalarının yanı sıra, topraklarının geniş bir kısmını savunmasız bırakmışlardı. Bu çok büyük ve şaşırtıcı bir hataydı.⁷⁶

Scipio hızlı, dramatik bir zafer diyebileceğimiz gelişmenin psikolojik etkisini kullanıyordu. Yeni Kartaca'ya yapılan bir saldırı düşmanı şaşırttı, müttefikleri böldü ve en derinde yatan güvenlerini sarstı. Hazine ve ordu erzakları Kartaca'nın başkentindeydi ancak şehirdeki garnizon sadece bin kişiden oluşuyordu. Scipio, Pön kültürün ve mal varlığının merkezini işgal ederek ve bölgedeki varlıklarını tehdit ederek Kartacalıların İberya'daki desteklerini baltalayabileceğini anlamıştı (Polyb. 10.8.1-9).

O ana kadar Hannibal'ın stratejisi olan şaşırtıcılık, 209 yılı baharının başlarında Scipio tarafından kullanılmıştı.⁷⁷ Dikkatle hazırlanmış planlarını güvendiği yardımcısı, sağ kolu ve donanma kumandanı Gaius Laelius hariç herkesten gizli tutmuştu.⁷⁸ Bu gizlilik Scipio'nun müttefiklerinin güvenilmez olabileceğini ve aralarına düşman casuslarının sızabileceğini düşündüğünü göstermiştir, babasının ve amcasının kaderi düşünüldüğünde bu anlaşılabilir bir durumdur. Laelius Yeni Kartaca'ya doğru deniz-

den yola çıkarken, Scipio ordusuyla ilerlemiştir (Polyb. 10.9.4-7). Romalılar hızla ilerledi, ancak Polybius Ebro'dan Yeni Kartaca'ya ulaşmanın yedi gün sürdüğünü söyler, bunun anlamı haftada 500 kilometre yol almaktır, zor görünse de imkânsız değildir.⁷⁹

Scipio Yeni Kartaca'ya 25.000 askerlik bir ordu ile geldi ve kampını kuzeye kurdu, bu esnada Laelius ve donanması limana doğru yola çıktı, denizi şehirden abluka altına aldı.⁸⁰ Bir filonun ve ordunun aniden ve eşzamanlı olarak belirmesi şehrin şaşırtılması için planlanmıştı. Scipio, hisardaki garnizonun dışında, şehirdekilerin çoğunun sanatçılar, tüccarlar ve denizciler olduğunu biliyordu, bu insanların iyi eğitilmiş, savaşta bilenmiş Roma askerlerini yenilgiye uğratması beklenemezdi (Polyb.10.8.4-5). Yirmi yıl önceki kuruluşundan bu yana uzun savaş yıllarına rağmen burada gerçek bir tehdidin var olmaması Yeni Kartaca'da bir güvende olma hissi yaratmış olmalıdır.

Yeni Kartaca iyi tahkim edilmiş bir şehirdi ve zor bir bölgede bulunuyordu. Eshmun tapınağının ve Barsid sarayı denen yerin üzerinde bulunduğu iki tepenin yüksek noktaları da bu bölgedeydi.⁸¹ Kartacalı garnizon kumandanı kuvvetlerini Romalılarla karşılaşmak için şehrin kuzeyine gönderdi; bu taktik sıklıkla saldırganları şehir duvarlarından uzak tutmak ve merdivenlerin yerleştirilmesini engellemek için kullanılıyordu.⁸² Bu birlikler şehir duvarlarına doğru itildi ve Romalılarla şehir kapılarında çarpıştılar. Kartacalılar cesurca savaştılar, ancak nihayetinde sayıca üstün olan Romalılarla baş edemediler. Bin kişilik garnizonun ve şehri savunmak için alelacele askere alınan iki bin vatandaşın şansı çok azdı.⁸³ Sular alçaldığında, limanın batısını çevreleyen göl yürüyerek geçilebilir hâle gelirdi, Scipio adamlarına buradan geçip şehir duvarlarını ölçmelerini emretti. Romalılar göl tarafını savunmasız buldular ve şehrin duvarlarının batı kısmından "hiç zorlanmadan" geçtiler (Polyb. 10.14.1-15).⁸⁴

Yeni Kartaca bir günde alındı. İçeri girdiklerinde, Scipio “askerlerinin büyük kısmını şehir sakinlerinin üzerine saldı; Roma geleneklerine göre, aldıkları emir karşısına çıkan herkesi öldürmekti, kimseyi es geçmeyeceklerdi, ancak emir verilene kadar yağmaya başlamayacaklardı” (Polyb. 10.15.4-5). Şehrin içindeki kalabalık nüfus “katliamın özellikle korkunç olacağı” anlamına geliyordu. Kartaca kumandanı katliamı izleyerek hisarında kaldı. Kaleyi teslim etti ve şehrin kaybedildiğini kabul etti. Yağma başladı ve gece boyu sürdü, Livy Roma kuvvetlerinin 10.000 erkek vatandaş ve çok fazla ganimet elde ettiklerini söyler (26.47.1-2). Yeni Kartaca, Pön İberya’nın başkenti, Romalıların eline geçmişti.⁸⁵

YENİDEN ALPLERDE

Artık Kartaca'ya sevinçli haberler götüremem:
umudum tükendi ve bitti
kardeşim Hasdrubal imha edildiğinden beri
tüm ailemin şansı sona erdi.

(Horace, *Odes* 4.4)

Hannibal'ın Yeni Kartaca'nın kaybedilmesine nasıl bir tepki verdiği kayıtlarda bulunmamaktadır, ancak şehri savunmasız bırakan kardeşlerine duyduğu öfke çok keskin olmalıdır. Şehri korumak ve saldırıları engellemek için bir strateji yoktu. Malları, mülkleri ve daha önemlisi Yeni Kartaca'da tutulan esirleri artık Romalıların ellerindeydi. Bu esirler Kartaca birliklerinde hizmet veren İberya liderlerinin aile fertleriydi ve İberya'nın sadakati için bir takas güvencesi olarak tutuluyorlardı. "Mülklerin" içinde kadınlar, çocuklar ve Kartacalılarla birlikte savaşan askerlerin eşyaları vardı. Hasdrubal ve Mago'nun (Hatta Hannibal'ın bile) Yeni Kartaca'da eş ve çocuklarının olması mümkündür, ancak kaynaklarda bundan bahsedilmiyor.

Bu nedenle Scipio Yeni Kartaca'yı alarak, Kartacalıların 600 talente varan servetini, önemli İberyalı müttefiklerin akrabalarını ve Kartaca ordusunun ailelerini ele geçirmiş oldu. Şehirde Karta-

ca hükümetinden üyeler de vardı, “bunların ikisi ... yaşlılar heyetinden, on beş tanesi ise senato üyesiydi” (Polyb. 10.18.1-4). Scipio artık İberya’daki savaşın kontrolünü eline almıştı ve Kartacalı kumandanlar savunma hattına yerleştirilmişti. Hannibal’ın hem Trasimeno hem de Cannae’den sonra Romalı müttefiklere muamelesi Scipio’yu etkilemişti. Şehir düştükten sonra İberyalı esirleri ailelerine teslim etti ve böylece Kartacalıların müttefikleriyle kurdukları ilişkiyi baltaladı. İberyalıların ittifakını kazanmak ve savaş alanında galip gelmek Romalıların İberya’daki başarısının anahtarıydı. Scipio burada Kartacalı hocası Hannibal’dan öğrendiği taktikleri uygulamıştı (Livy 26. 49-50; Polyb. 10.16.1-20.7).

Yeni Kartaca’nın kaybedilmesi, Romalıların İtalya’da Tarentum üzerine daha fazla baskı uygularken gerçekleşti. Hannibal yanlısı kuvvetler MÖ 209 yılının bahar aylarında direnmeye devam ettiler, ancak bu dönemde Roma askerlerinden ve Roma yanlısı Tarentumlulardan oluşan garnizon, hisar içindeki tehlikeli durumunu korudu. Kartaca-Tarentum ittifakının Romalı askerleri püskürtecekmiş gibi görüldüğü zamanlar oldu. MÖ 210 yılında, erzakların kesilmesi ve garnizonun aç kalmasından sonra, erzak yüklü bir filo şehrin açıklarındaki acımasız bir çarpışmada Tarentum gemileri tarafından batırıldı (Livy 26.39.1-19). Kartaca ve Tarentum kuvvetlerinin devam eden baskısına rağmen, kuşatma altındakiler kaleyi tutmayı başardılar. Syracuse ve daha sonra Capua Romalıların eline geçtiğinde, Hannibal’ın kuvvetlerinin sayısı bu şehirlerden gelenlerden çok daha azdı. Bu yüzden, Tarentum etrafındaki ağ giderek sıklaştırıldı. MÖ 209 yılında yeniden konsül olan Fabius Maximus son savaş seferinde Tarentum’un hemen doğusundaki Manduria’yı ele geçirerek, şehri kuşatmayı başardı (Livy 27.15.4).¹

Üstün Roma insan gücü nihayetinde Tarentum’un kaderine karar verdi. İki Roma ordusu Hannibal’ın dikkatini dağıtmak

için gönderildi, böylece Tarentum'dan 300 km uzaktaki Bruttium'daki müttefik bir şehir olan Caulonia üzerindeki kuşatmayı kaldırmaya zorlanacaktı. Fabius Maximus daha sonra cesur bir hareketle "kampını Tarentum'da hemen liman girişine kurdu" (Livy 27.15.4-5). Bu manevranın kolaylığı, bu noktada Kartaca garnizonunun ne kadar etkisiz kaldığını göstermektedir. Artık şehrin dışında Romalılara karşı koyacak bir güç yoktu. Limanda duran Kartaca gemileri, Aetolian Birliği'ne bir saldırı yapmaya çalışan Makedonyalı V. Philip'e yardım etmek için Corcyra'ya (Corfu) gitmişlerdi. Denizden gelecek misilleme olmadan, Fabius Maximus'un şehri ele geçireceği açıktı.

Tarentum sonunda içeriden fethedildi ve bu fetihle bir bedbaht âşıklar hikâyesi de yer aldı. O dönemde Tarentum'u tutan Kartaca garnizonu kısmen Bruttium askerini içeriyordu. Kumandanları, kardeşi Fabius'un Roma ordusunda görev yapan Tarentumlu bir kadına âşıktı. Fabius Maximus'un izniyle, kadının kardeşi taraf değiştirmiş rolü yaparak Tarentum'a girdi, burada kız kardeşi onu sevgilisiyle tanıştırdı. Âşık kumandan Bruttiumlu iki kardeş tarafından şehre ihanet etmeye ikna edildi ve bir plan yapıldı. Fabius Maximus'un askerleri Bruttiumlu kumandan ve bölüğünün nöbette olduğu sırada şehir duvarlarına tırmandılar. Planı yapanlar Roma askerlerinin şehre girmesini sağladılar. Büyük bir çatışma çıktı ancak sayıca az olan Tarentumlular Roma kuvvetleriyle başa çıkamadılar. Romantizmi bir kenara bırakırsak, bu Tarentum ihaneti öyküsü, iki karşıt güç arasında kalan Güney İtalya'daki insanların hayatının gerçekliğini yansıtmaktadır (Livy 27.15.9ff.).²

Şehir için yapılan savaşta hem Tarentum hem Kartaca kumandanları öldürüldü, bunların içinde Hannibal'ın yardımcılarından biri olan Kartalo da vardı. Livy, Kartalo'nun silahlarını indirmiş olarak "konsülle (Fabius Maximus) babaları arasındaki dostluk bağını hatırlatmaya giderken öldürüldüğünü" anlatır (27.16.5).

Livy Kartaca kumandanı ile Roma senatör ailesi arasında sıkı bağlar olduğundan bahseder. Seçkin Kartaca aileleri ve Roma senatör sınıfı arasındaki bu bağlantılar savaş masallarındandır, ancak bunlar düşündüğümüzden daha yaygın olabilirler.³ Tarentum'un düşüşünden sonra geniş çaplı bir katliam yaşandı ve Romalılar İtalya'nın güneyinde başka bir Yunan şehrini ele geçirdiler. Ganimetlerin içinde 30.000 köle, çok miktarda gümüş, 3.080 pound altın, Syracuse sanatına neredeyse denk sayılabilecek heykeller ve tablolar vardı (Livy 27.16.7-8).⁴

Tarentum'un saldırı altında olduğu haberi Hannibal'a ulaştığında, Caulonia'dan hızla buraya yöneldi. Livy, Tarentum'un düştüğü haberini aldığı anda şehirden sadece birkaç kilometre uzakta olduğunu söyler (27.16.9-10). Şimdi, elinde sınırlı seçenekler kalan Hannibal geri dönmek, Metapontum'a doğru batıya geri çekilmek zorundaydı. MÖ 209 yılının sonunda Hannibal'ın karizması giderek azalmıştı. Hem Capua hem Tarentum'u kaybetmiş, Apulia'daki müttefik şehirler ve Lucania'daki birçok şehir elinden alınmıştı. Sicilya'daki başkaldırı devam ediyordu, ancak 210 yılında Agrigentum'un istilasından ve düşüşünden sonra efsane sona ermek üzereydi.

Syracuse'nin alınması, asi Capua'nın düşmesi ve varlıklı Tarentum limanının yıkılması İtalya'da Roma'nın nihai zaferini perçinledi. Bu yılların kahramanlık hikâyelerinin içinde büyük karakterler ve başarılar vardı. Büyük mühendislik becerileri, ihanetler, suikast, muhbirlik ve veba bu dönemin belirleyicileri oldu. İtalya'daki büyük şehirler zenginlikleriyle birlikte bir bir düşerken, hikâyeleri de Hannibal Savaşı hakkındaki Roma efsanelerine konu oldu. Zenginliğin Romalıların ellerinde toplanması, insan gücü kaynaklarının da zenginleşmesini sağladı ve nihayetinde Hannibal'ı bitkin düşürüp köşeye sıkıştırdılar. Hannibal'ın İtalya'ya taşıdığı savaş Romalıların güç ve fetih konusunda güç-

lenmesini sağlamıştı. Zor durumdaki Roma ekonomisi, para sisteminin yeniden düzenlenmesiyle kendisini topladı (MÖ 211). Denarius'a dayalı yeni gümüş paralar basıldı, kıymetli metallerin birikmesi hızlandı ve bu Roma devletinin hazinesinin yenilenmesinin bir simgesiydi.⁵

MÖ 209 yılından sonra Hannibal'ın İtalya'daki seçenekleri daha da azalmıştı, ancak savaşıma devam etti. Savaşta hâlâ yenilme-mişti ve düşmanlarını savaşa çekme şansı bulduğunda elinden geleni yaptı. Birtakım zaferler kaydedildi, ancak müttefikler ve destek açısından kendini, Batı Magna Graecia'nın Bruttium ve Yunan topraklarına büyük ölçüde sıkışmış hâlde buldu.⁶ Hemen hemen modern Calabria bölgesine denk gelen Bruttium'da Hannibal'ın harekâtını yürütebileceği Cosentia (Cosenza) dahil birçok şehir vardı. Kıyıda hâlâ Locri ve Crotona liman şehirlerinden destek alıyordu. Şartları giderek kötüleşse de Hannibal Kartaca'ya geri çekilmedi, altı yıl daha İtalya'da savaşıma devam etti.

Bu noktada Hannibal'ın İtalya'daki Roma egemenliğini tehdit etme yeteneği konusunda gerçekçi beklentileri var mıydı, yoksa İtalya'da devam eden varlığı daha büyük bir Kartaca stratejisinin parçası mıydı? İtalya'da kalarak, Hannibal en azından ona müttefik kalan bölgeler oldukça Roma kuvvetlerinin bazılarının savunmada kalmasını sağlıyordu. Ordusundakiler, müttefikleri ve onunla kalmayı seçen şehirler için büyük sorumluluk hissetmiş olmalıydı. Umudunu kaybetmedi, Hannibal için savaş henüz bitmemişti. Belki artık hedefi on yıl önce olduğundan daha dardı, ancak hâlâ Romalılara baskı uygulayabiliyordu. Böylelikle, bütün Roma ordusunun İberya'daki veya Kuzey Afrika'da Kartaca'daki kardeşlerinin üzerine akın etmesini önlüyordu.

İberya yarımadasında, Hannibal'ın kardeşleri mücadele içindeydi. Livy'nin anlattığına göre, Yeni Kartaca'nın kaybıyla ilgili

endişeleri yersiz değildi. Yapmak istedikleri ilk şey başkentlerinin düştüğü ile ilgili dedikoduları bastırmaktı. Belki de şehir hızla geri kazanıp müttefiklerinin mağduriyetini önleyeceklerini düşünmüşlerdi. Livy, “içlerini karartmadılar, ama yüreklerinde Yeni Kartaca’nın kaybının her açıdan nasıl bir güç kaybı olduğunu biliyorlardı” demiştir (26.51.1). Hasdrubal Barka, Kartaca toprağını Romalılardan neredeyse on yıl boyunca inatla korudu ve başkent kaybedilmesi kendisi ve İberya’daki ordusu için kişisel bir felaket olmuştu. Yeni Kartaca’nın kaybedilmesi haberi Syracuse ve Capua’dan hemen sonra geldi ve arkasından aynı yaz Tarentum’un kaybedildiği haberi geldiğinde, Barsid ailesi talihlerinin ve hatta iktidarlarının ellerinden kaydığını hissetmiş olmalı. Savaşın kaderi Romalıların elindeydi ve bunu değiştirmek için Hannibal’ın her zamankinden daha cesur girişimlere ve hızlı başarılarla ihtiyacı vardı.

Kaynaklarımız bize Yeni Kartaca’nın düşüşünden hemen sonra Hasdrubal Barka’nın planlarını veya Hannibal’ın ne düşündüğünü anlatmaz. İberya’daki Kartaca müttefikleri Romalıların tarafına geçiyorlardı. İberyalıların Kartacalıların elinden zulüm gördüklerine dair iddiaları Scipio’nun bu destek kaybından çok iyi faydalanmasını sağlamıştı. Kartaca generalleri arasında uyumsuzluk vardı, Hasdrubal Barka, Kardeşi Mago ve Hasdrubal Gisgo nasıl hareket edecekleri konusunda fikir birliğine varamıyorlardı. Üç adamın yeniden canlanmış Roma kuvvetlerinin savaşın karakterini değiştirmesine izin verdikleri için birbirlerini suçladıklarını düşünebiliriz (Polyb. 10.37.2).

Sonraki yıl sefer mevsiminin başlangıcında (MÖ 208) Hasdrubal Barka, Baecula şehrinin yakınlarında Scipio ile savaşmayı seçti. Turruneles şehri yakınlarında çalışan İspanyol arkeologlar son zamanlarda bu savaş alanını bulduklarını iddia etmektedirler. Baetis ırmağının hemen güneyinde kalan bu yer Yüksek Guadal-

quivir olarak bilinen bir alandır, Castulo ve İllurgia'daki Kartaca bölgelerinin doğusunda bulunmaktadır (Harita 2).⁷ Numidyalıların ayırt edilen farklı mızrak uçları, kurşundan sivri cisimler ve döneme ait Kartaca sikkelerinin bulunması savaş alanında kazı yapanların bölgeyi Baecula olarak tanımlamasını sağlamıştır.⁸ Burada Hasdrubal kuvvetleri iyi bir konumda olup, Scipio güneyden yaklaştı, Kartacalılarla savaşmaya istekliydi ve açık alanda “güçlerini denemek” istiyordu. Scipio seçeneklerini değerlendirirken Hasdrubal yerinde kaldı. Kaynaklar Hasdrubal'ın üstün pozisyonunun yanı sıra diğer Kartaca birliklerinin gelişle tuzağa düşmek istemeyen Scipio için çarpışmayı zorlaştırdığını söylemektedir (Polyb. 10.38.7-10). Kendisinin ve ordusunun yeteneklerine güvenen Scipio savaş düzeni aldı ve ilk önce hafif silahlı askerlerini savaşa sokup arkasından ağır silahlı piyadelerini sürerek Hasdrubal'ın sayıca üstün ordusuna saldırdı.⁹ Hasdrubal'ın birlikleri konumlarının dışında yakalanıp geri çekilmeye zorlandı. Bu avantajlı durum yeterli değildi ve Hasdrubal kuvvetlerinin Romalılar tarafından dağıtıldığını gördüğünde nehrin karşısına geçerek kuzeye doğru geri çekildi (Polyb. 10.39.1-9).¹⁰

Hasdrubal askerlerinin üçte ikisiyle birlikte geri dönmeyi başardı, hazinesi ve filleri de elinde kaldı.¹¹ Amacı Pireneler'i geçmek, Galya'ya ulaşmak ve nihayetinde İtalya'ya gidip Hannibal ile buluşmaktı.¹² Bu dağlara aceleyle yapılan bir yolculuk değildi: Kartacalılar bunu önceden planlamış olmalıdır. Polybius ve Livy Kartacalıların stratejisi hakkında bir şey söylememektedirler, ancak bunun önceden planlanmış bir sefer olması mantıklıdır. Bunu anlamamızı sağlayan şey Kartaca'dan Hasdrubal'ın yerine geçmek için General Hanno komutasında bir ordunun gönderilmiş olmasıdır. Hasdrubal Barka bütün ordusunu savaşa sokmayı göze almadı, ama savaşın yönü değişir değişmez geri çekildi. Yolu Baetis ırmağının karşısına, buradan kuzeye ve belki de Atlantik kıyısından Pireneler'e doğru idi. Scipio Hasdrubal ve ordusunun

gitmesine izin verdi, belki de bir tuzağın ve diğer Kartaca ordularının arkadan baskın verme ihtimalinin farkındaydı (Polyb. 10. 39.8-9). Scipio'nun bu ihtiyatlı yaklaşımı, Roma'da Fabius Maximus'un (bütün insanların "geciktiricisi") eleştirisine maruz kalmıştı. Bu Scipio'nun sonraki savaşlarda tekrar edeceği bir taktik değildi (Livy 28.42.14-15).

Hasdrubal İberya yarımadasından ayrıldığında, Hannibal açısından İtalya'daki durum umutsuzdu. Manevra kabiliyeti büyük ölçüde azalmıştı ve Kartaca kontrolünde sadece Güney Magna Graecia şehri ve Bruttium bölgesi kalmıştı. Harekât yapabileceği alan giderek küçülüyordu ancak yine de Roma güçlerinden paçasını kurtarabilmişti ve karşı karşıya kaldığı birçok farklı orduyu yenebilmişti. Hasdrubal'ın ilerleyişi Hannibal'a bir umut ışığı oldu. Birleştirilmiş Kartaca ordularının Romalılar üzerinde İtalya'daki durumu değiştirebilecek bir etkisi olabileceğini düşünmüştü. Bu kardeşinin de niyeti olmalıydı.¹³

İtalya'daki her şey Romalıların lehine işlemiyordu, bölgedeki kargaşa ve kendisine olan destek Hannibal'ın hırsını destekliyordu. MÖ 209 yılında, Roma koalisyonunun güçlülerinden olan Latin müttefikler, kaynaklarına sürekli el konulmasından dolayı mutsuzlardı. Roma konsülüne, otuz Latin müttefikten on ikisinin, artık kota çerçevesinde asker desteği sağlamak istemediklerini bildirdiği şeklinde, bu sıkıntıya ilişkin detayları yazan kaynaklar bulunmaktadır. Latin şehirleri askerlik hizmetinin uzunluğundan ve maliyetinden şikâyetçiydiler: "Romalılar tarafından askere alınan biri, Kartacalıların yakaladıklarından daha çok kayıp oluyor" diyorlardı (Livy 27.9.1-6). Etrüskler arasında ve Etruria'da sıkıntılar vardı, Varro (Cannae'de hayatta kalan konsül), Aretium (modern Arezzo) yakınlarındaki başkaldırı ve rahatsızlıklarla ilgilenmek için bölgeye gönderildi.¹⁴ Bu iç sorunlara rağmen, 208 yılının yazında Roma generali, yapılacak son bir saldırının

Hannibal'ın ve savaşın sonunu getireceğine inanıyordu.¹⁵ Fabius Maximus'un Tarentum'da ve Marcellus'un Syracuse'de kazandıkları şöhret ve onur, şöhret sahibi olmak isteyen generalleri kıskırtıyordu.

Marcellus MÖ 208 yılında bir kez daha konsül seçildi ve meslektaşısı Titus Quinctius Crispinus idi. Crispinus ordusuyla Bruttium'a doğru yola çıktı, burada Locri kentine saldırdı. Hannibal, Locri'ye ordusuyla yaklaştığında Crispinus kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı (Livy 27.25.10-12). Marcellus lejyonlarını Apulia'da Venusia'ya yerleştirdi ve Crispinus onunla buluşmak üzere kuzeye gitti. Hannibal için şimdi bir askerî kriz bitmeden diğeri başlıyordu. İki Roma konsülü kuvvetlerini birleştirerek Hannibal'a ezici bir yenilgi tattırma kararı verdiler. Hannibal'ın kuvvetleri sayıca çok az, çoğunlukla savunmada ve hareketleri giderek daralan bir alana hapsedilmiş olsa da hâlâ tehlikeliydi. Roma orduları bütün yolları kapatmıştı ve sürekli Hannibal'ın kalan müttefiklerini tacziz ediyorlardı. Konsüller kamplarını Venusia ile Bantia arasında, Apulia ve Lucania sınırında birbirlerine yakın bir alanda kurdular. Hannibal hâlâ risk üstlenebiliyordu ve alanda her orduyu yenebileceğine güveniyordu. Güneyden yola çıkarak aynı bölgeye geldi, onlarla çarpışmak istedi. Roma kumandanları da çarpışmaya istekliydiler, askerlerini Hannibal ile savaşmak için neredeyse her gün düzene koyuyorlardı (27.25.13-14).

Çarpışma hedefi Roma ve Kartaca kampları arasındaki bir tepeydi, Hannibal burada Numidyalı süvarileri pusuya yerleştirmişti. Romalı kumandanlar küçük bir süvari grubu (iki bölük) ve hafif piyadelerle (yaklaşık otuz *velite*) birlikte at sırtında tepeyi keşfe gittiler. Tepeye tırmandıklarında Numidyalılar yer değiştirerek kampa dönüşlerini engellemeye yöneldiler. İki mızrakla

¹⁵ Roma Cumhuriyetinin erken dönemlerinde lejyonlarda görev yapmış olan bir piyade sınıfı. çev.

yaralanan Crispinus atının yönünü çevirip kaçtı, Marcellus büyük bir mızrakla yara alana kadar şiddetli bir çatışma yaşandı (Plut. *Marc.* 29.8).¹⁶ Romalıların kendilerine güvenleri oldukça yüksekti, ancak iki deneyimli konsülün Hannibal ile önceki karşılaşmalardan hiçbir tecrübe edinmeyip tuzağa düşmeleri hem şaşırtıcı hem de anlamlıydı. Polybius bu olayı, Marcellus'un "bir general değil bir aptal gibi davranarak sonunu kendisinin getirdiği" şeklinde yorumlar (10.32.7).

Roma kampından gelenler kendileri daha yetişmeden biten çatışmayı korku içinde izlediler. Hannibal'a göre bu oldukça kolay görünen sonuç olmalı. Marcus Marcellus, saygıdeğer Roma generali, birçok kez konsül olmuş bir kişi, Nola'nın savunucusu, Syracuse'nin fatihi ve Hannibal'ın ünlü düşmanı MÖ 208 yılında o tepede öldü. Hem Romalılar hem de Kartacalılar arasında çok büyük bir üne sahipti ve Virgil tarafından ölümsüzleştirilmiş biriydi:

Şiddetle vurdular, baba Anchises duraksayınca,
Sonra sürdürdüler: "Bak, Marcellus bize doğru geliyor,
Öldürdüğü bir komutandan büyük ganimet almış,
her şeyin ötesinde zafer kazanmış."

(Aeneid 6.852–856¹⁷)

Öldüğünde altmış yaşın üzerinde olan Marcellus'un sonu beklenmedik bir şekilde geldi, yeterince ihtiyatlı davranmadan tuzağın içine çekildi ve ordusunu riske attı (Livy 27.26–28, Polybius 10.32.1–12). Cesurdu, başkalarının cesaret edemediği zamanlarda bile Hannibal ile savaşmaya istekliydі. Hannibal'ın, Fabius'tan bir öğretmen, Marcellus'tan da bir düşman olarak korktuğunu itiraf ettiği söylenir ((Plutarch, *Marc.* 9.4). Kendi düşmanına büyük saygı duyuyordu. Plutarch, Marcellus'un ölümünü duyduğunda Hannibal'ın hemen tepeye koştuğunu söyler. Bu noktada

Hannibal uzun zamandır düşmanı olan adamın yüzüne baktı ve “cesedinin temizlenip uygun biçimde muamele edilmesini emretti” (Plutarch, *Marc.* 30.1).¹⁸

Konsülün cesedi yakılmadan önce, Hannibal konsül yüzüğünü çıkardı, muhtemelen işe yarayabileceğini düşünmüştü. Marcellus’un ölümünden sonra Hannibal’ın ilk adımı bu zaferin sağladığı avantajı kullanarak yakınlardaki Salapia şehrini yeniden ele geçirmektir. Stratejisi bir kandırmacaydı, ölü konsülün yüzüğünü kullanarak şehir muhafızlarına kapıyı açtırdı. Ancak halk Hannibal’a hiçbir destek vermedi, hilesi açığa çıkınca da adamlarının bazıları tuzağa düşürülüp öldürüldü. Bu öykü MÖ 208 yazı itibarıyla Hannibal’ın İtalya’daki durumunun ne kadar kötüye gittiğini göstermektedir. Müttefiklerini koruyamayacağı ortaya çıkmıştı, izole edilmiş durumdaydı ve Güneydeki şehirler arasında hoş karşılanmamaya başlanmıştı.¹⁹ Tarihte ilk defa bir savaşta (veya savaşın sonucunda) iki Roma konsülü birden öldürülmesine rağmen, bu durum Hannibal ve ordusu için biraz zaman kazanmaktan başka bir anlama gelmiyordu. Romalılar hiçbir adımı kaçırmadılar ve Crispinus birkaç gün sonra ölmüş olmasına rağmen, yılın geri kalanı için T. Manlius Torquatus’u diktatör tayin edecek kadar yaşamıştı (Livy 27.33.7).

Salapia’daki başarısızlığından sonra Hannibal Locri üzerindeki başka bir kuşatmayı kaldırmak için güneye doğru yola çıktı. Bu kuşatma Roma birlikleri Sicilya’dan geldiğinde başlamıştı. Bir konsülü öldürmüş, diğerini ölümcül biçimde yaralamıştı, ancak Romalılar bütün güçleriyle geri döndüler. Hannibal’ın her mevsim nerede olduğunu araştırmaları, onun sürekli hareket halinde olduğunu göstermektedir. Roma ordularının biri yenildiğinde bir başkası ortaya çıkıyordu. Hannibal ne kadar başarılı olursa olsun, sürekli daha fazla adamla geri gelen Romalılar için, çok

başlı Hydra* benzetmesinden daha uygun bir benzetme olamazdı (Livy 27.28.1-17).

MÖ 208/207 kışında Hannibal Bruttium'dayken, kardeşi Galya'dan geçiyor ve onun geçişi bir hareketlenme yaratıyordu. Yeni bir ordu kurmak için Hasdrubal'ın kendisiyle birlikte çok miktarda altın taşıdığına dair Roma'ya haberler gelmişti. Kardeşi Hasdrubal'ın İberyayı terk edip Pireneler'i geçtikten sonra kışı Galya'da geçirdiği haberi Hannibal'a ulaşmış olmalıydı. MÖ 207 yılının ilkbaharının başlarında, Hasdrubal ordusuyla Alpleri geçti, bunu kardeşinin on yıl kadar önce yaptığından çok daha kolay başardı (Livy 27.39.7; Polyb. 11.1.1).²⁰ Hasdrubal'ın dağları Alp geçitlerinin en güneyinden, Durance vadisine giden ana yoldan geçmiş olması muhtemeldir.²¹ Hızla Po vadisine ilerledi ve yolda asker topladı, Piacenza adındaki Roma kolonisini kuşattı. Hem Hannibal hem de Romalılar Hasdrubal'ın dağları geçiş hızına şaşırmışlardı ve "bu yolculuğun bu kadar hızlı olmasını" beklemiyorlardı (Livy 27.39.13-14). Hannibal bu nedenle kış konağını kardeşiyle buluşmak için gerekenden geç terk etti.

Roma kenti, bir başka Barsid kardeşin Alpleri geçtiği ve ordusunun şimdi İtalya'da olduğu haberlerinin paniği ile çalkalanıyordu. Kaos oluşma ihtimali büyüktü, "şimdi ülkede iki Pön savaşı yapıyordu, iki büyük ordu ve resmen iki Hannibal vardı" (Livy 27.44.5). Ancak gerçekte durum çok farklıydı. Kartacalıların tehdidi MÖ 207 yılı itibariyle oldukça azalmıştı ve Hasdrubal'ın gelişinin bu kadar korku yaratması Hannibal'ın ünü sayesindeydi (Livy 27.39.1). Livy, Roma vatandaşlarının tanrılara yakarma yarışına girdiklerini söyler ve görülen bazı işaretler panik durumunu daha da kötü hâle getirmişti. Capua muhafızlarının kurtlar tarafından yaralanması ve Minturnae kapılarından kan

* Mitolojide geçen, başlarından biri kesildiğinde yerine hemen yenisinin bittiği çok başlı ejderhanın adı. çev.

akması yüzünden, dokuz gün süren dini törenler, dualar ve kurbanlarla halk yatıştırılmaya çalışıldı (Livy 27.37.1-4). Frusino'da dört yaşındaki bir çocuğun büyüklüğünde cinsiyetsiz bir bebeğin doğması, Etrüsklü kâhinlere başvurulmasına sebep oldu. Çocuğun Roma topraklarından çıkarılmasını, canlı olarak bir kutuya koyulup denize atılmasını emrettiler. Önceki on yılda yaşanan yenilgiler, batıl inançlara sahip Romalıları bu türden korkular bırakmıştı ve tanrıların tatmin edilmesi gerekirdi.

MÖ 207 yılı için seçilen konsüller Gaius Claudius Nero ve Marcus Livius (Salinator), İtalya'yı ikiye böldü. Nero güneye Hannibal ile karşılaşmaya giderken, Salinator kuzeye, yani Hasdrubal ordusuna doğru gitti. Bunlar iki kardeşi ve ordularını birbirinden uzak tutmaya kararlı iki deneyimli Roma komutanıydı. Romalılar bu yeni Kartaca tehdidini İtalya'da ellerinde olan çok sayıda askerle karşıladılar. O yıl aktif yirmi üç lejyon vardı ve bunların on beş tanesi İtalya'daydı. Bu rakam, Hannibal'ın MÖ 218 yılında İtalya'da karşılaştığı sayının dört katıydı.²² Konsül ordularının en başında, Etruria'daki ve modern zamanlardaki adıyla Rimini bölgesindeki ordular vardı, bunlar Hasdrubal'ın Apeninler üzerinden geçebileceği her yolu kapatmaya kararlıydı (Livy 27.36.10-13, 40.1).²³

Hannibal, güneye doğru giden konsül Claudius Nero ile karşılaşmak üzere Grumentum'a gitti. Her zamankinden daha dikkatli olmak zorundaydı çünkü Romalılar artık kendilerine daha çok güveniyorlardı ve daha deneyimli kumandanları tuzağa düşürmek (genelde) daha zor oluyordu²⁴. Hannibal yeni konsülün ordusuyla, Bruttium'da Q. Fulvius Flaccus komutasındaki iki lejyonla, Tarentum yakınlarındaki iki orduyla ve Capua'daki bir orduyla baş etmek zorundaydı.²⁵ Bu dönemde Hannibal'ın imkânları her zamankinden daha azdı ve bu daha fazla Roma askeri karşısında tek bir yerde duramayacağı anlamına geliyordu.

Grumentum ve Venusia'da şiddetli çatışmalar yaşandı. Livy Kartaca askerlerinin yaşadığı can kayıplarıyla morallerinin bozulduğunu bildirmiştir (27.42.10-13).²⁶

Hannibal güneye Matapontum'a döndü ve askerleriyle kuzeye Canusium'a (Canosa) ilerledi. Burada kardeşinden haber bekledi. Konsül Claudius Nero kampını yakınlar kurdu, Hannibal'ın hareketlerini izledi. Hannibal'ın Apulia ve Lucania'ya giden yolu kafa karıştırıcıydı ve hareketlerinin sebeplerini anlamak da zordu.²⁷ Roma orduları üstüne geldiği için geri çekiliyor olabilirdi veya Grumentum ve Venusia'da yaşadığı kayıplardan sonra adam toplaması gerekiyor olabilirdi (Livy 27.42.1-17).²⁸

Bu esnada Hasdrubal Placentia kentine kuşatma yaptığı Po vadisindeyken, "dört Galyalı atlı ve iki Numidyalı" ile kardeşine bir mektup gönderdi. Ulaklar İtalya'nın büyük kısmında düşman topraklarından geçtiler ve Metapontum'a ulaştılar, ancak Hannibal'ın buradan ayrıldığını öğrendiler. Ulaklar onu takip etmek için yola çıktılar ancak yakalandılar ve Roma Praetoru Quintus Claudius'a Tarentum yakınlarında teslim edildiler (Livy 27.43.1-4). Praetor ulakları sorguladı ve işkence tehdidi altındaki ulaklar görevlerini açık ettiler. Quintus Claudius Kartacalı kardeşlerin planlarını içeren mektubu doğrudan konsüle gönderdi. Romalılar Hannibal'ın kuzeye yöneldiğini ve Umbria'da Hasdrubal ile buluşacağını artık biliyorlardı.²⁹ Hasdrubal planlarının açığa çıktığından habersizdi ve Hannibal'ın bunu bilip bilmediği belli değildi. Barsid kardeşler arasında iletişim kopukluğu vardı. Bu Hannibal'ın üstün istihbaratının artık işe yaramadığını göstermektedir.

Artık yazın ortası gelmişti ve Hannibal Canusium'da boşu boşuna kardeşinden haber bekliyordu.³⁰ Hasdrubal önce doğuya, daha sonra güneye Via Aemilia boyunca giderek Po vadisi üzerinden Adriyatik kıyısına ulaştı (Livy 27.46.4). Raporlarda

Kartaca kampı denizde Sena (modern Senigallia) şehri yakınlarındadır.³¹ Konsül Marcus Livius Salinator Hasdrubal'ı izlemiş ve kampını yakınlarına kurmuştur. İki taraf savaşa hazırlanmıştır. Bu esnada Claudius Nero Apulia'daki kampını gizlilik içinde terk etti. Hannibal'ın geçmişte kullandığı bir hileye başvurarak, kuvvetlerinin bir kısmını yerinde bırakıp gecenin karanlığında kalanlarıyla gizlice yola koyuldu. Hızlı bir yürüyüşle 8.000 adam (1.000 süvari dahil) Hasdrubal yakınlarındaki kampta birden belirerek diğer konsülü bile şaşırttı (Livy 27.43.8).³² Genç Barsid generali, kardeşini beklerken ondan haber almadığı için kafası karışmış olmalıydı. İki taraf savaş düzeni alırken Hasdrubal karşılarındaki Roma güçlerinde tanımadığı kalkanlar olduğunu fark etti. Kapsamlı bir keşiften sonra hafif piyadeler Roma kampında iki trampet sesi duyulduğunu belirtti, bu her iki konsülün de orada olduğu anlamına geliyordu. Hasdrubal artık her iki konsülün ordusuyla karşı karşıya kaldığını, Claudius Nero'nun diğer konsüle yettiğini anladı ve kardeşinden bir iz yoktu (Livy 27.47.1-5; Polyb. 11.1.2).³³

Hasdrubal ikilemde kalmıştı, "konsüllerden birinin Hannibal'dan nasıl kaçtığı sorusu aklını kurcalıyordu" (Livy 27.47.5). Hannibal'ın bir savaşta yenildiğini ve kendisinin çok geç kaldığını düşünmüş olabilir. Sayıca azdı ve şimdi bilmediği topraklarda iki tecrübeli general ile karşı karşıyaydı. Hasdrubal hızlı bir karar vererek gece vakti kampından ayrıldı ve Via Flaminia'ya yöneldi, burada Apeninleri geçerek Umbria'ya varmayı amaçlıyordu. Yolu Hasdrubal'ı Sena'nın kuzeyine götürdü, buradan Metaurus'a geçti, muhtemelen ordusu, filleri ile birlikte Apeninleri geçebileceği en erişilebilir yolu izliyordu. Hasdrubal'ın ordusu Kartacalılardan, Numidyalılardan, İspanyol ve Kelt birliklerden, süvarilerden, askere alınmış acemi erlerden ve fillerden oluşuyordu, 30.000'e 35.000 gibi bir sayısal fazlalık olabilirdi.³⁴ Gece geri çekilmeye çalıştıklarında, rehberleri onları terk etti ve

Metaurus ırmağının kavisli yataklarında dolaşıp durdular.³⁵ Bu gece kaybolmaları Romalıların onları yakalayabileceği kadar zaman sağladı. Metaurus kenarında Hasdrubal ırmağı geçmek için bir yer ararken savaşa zorlandı.³⁶

Hasdrubal, Metaurus'da sayıları 40.000 kadar olan Roma konsüllerinin güçleriyle yüz yüze geldi. Romalılar Kartaca ordusuna ulaşır ulaşmaz savaş başlattılar, Hasdrubal'a kendisini toparlama şansı vermek istemiyorlardı. Hannibal'ın kardeşinin savaşmaktan başka şansı yoktu, ancak bütün gece yürümüşlerdi ve adamları savaşa hazır değildi. Polybius'un anlattığına göre, "durum hiçbir şekilde Hasdrubal'ın lehine değildi, ama şartlar gecikmeyi kabul etmiyordu... İberyalı ve Galyalıları savaşa sokmak zorunda kaldı" (11.1.2). Hasdrubal on filini sıranın önüne koydu. Fillerin arkasında dar bir şekilde düzenlenmiş ordusuyla bekledi. Adamları düşmana hücum etti, "bu savaşta ya kazanacak ya öleceklerdi" (Polyb. 11.1.3). Çarpışma bir süre devam etti, ancak nihayetinde genç Marcellus (maktül konsülün oğlu) Roma kampını dolaşıp Kartacalılara kanatlardan saldırdı. Metaurus'da çoğunlukla Hannibal tarafından başarıyla kullanılan bu taktik, Roma kumandanlarının yeni kuşağı tarafından şimdi onun kardeşine karşı kullanılıyordu. İki ordu arasında kalan filler sağa sola saçıldılar ve böylece "iki tarafa da eşit etki" yaptılar. Fillerden altı tanesi binicileri ile birlikte öldürüldü, iki tanesi yakalandı. Genç Marcellus İberya birliklerini kanatlardan kesti ve acımasız savaş Romalıların lehine sonuçlandı. Ölüm bilançosu ağırdı, ancak sayıları tam olarak bilmek imkânsızdır. Hasdrubal'ın askerlerinin birçoğu öldü ve birçoğu da yakalandı (Livy 27.49.5-9; Polyb. 11.3.2-3). Romalılar da ağır kayıplar verdiler, ancak Kartacalılar için sonuçlar yıkıcı olmuştu. Livy bunun "Cannae'nin intikamı" olduğunu söyler (27.49.5).³⁷

Polybius, Hasdrubal'ı "cesur bir adam" olarak adlandırıyor, özel-

likle de “savaşın yoğunlaştığı son saatinde meydana atıldığını” söylüyor ve Augustan şairi Ovid’den “kendi kılıcıyla” öldü dizesini ekliyor (Polyb. 11.2.1; Ovid, *Fasti* 6.770).³⁸ Ondan daha iyi olabilecek tek kişi ağabeyi idi, ancak Hasdrubal asla Hannibal’ın efsanevi ününe erişemedi. Claudius Nero ailesini öven bir şiir yazan şair Horace, Hasdrubal’ın bu yenilgisini Roma tarihinin en büyük anlarından biri olarak addeder (*Ode* 4.4). Bu önceki yenilgilerin bir intikamıydı ve İtalya’da Hannibal için bir dönüm noktasıydı. Roma’da zafer haberleri caddelerde kutlandı ve tapınaklar hediyelerle doldu. Senato “üç günlük şükran bayramı” ilân etti, çünkü Romalılar “tanrıların yeniden kendi taraflarında olduğuna inandılar” ve barış zamanındaki gibi işlerine devam ettiler (Livy 27.51.8).

Roma konsülü Claudius Nero, Hasdrubal Barka’nın kafasını gövdesinden ayırdı ve bunu zaferinin bir kanıtı olarak yanına aldı. Hannibal’ın, Claudius Nero’nun bölgeden ayrıldığını bilip bilmediği belli değildir (ama bildiğine inanmak kolay değildir). Konsül Canusium yakınındaki kampına döndüğünde Hasdrubal’ın kafasının Kartaca ordusunun ön saflarındaki muhafızları önüne mancınikle fırlatılması emrini verdi. Bu kesik baş kampındaki Hannibal’a götürüldü.³⁹ Claudius Nero Afrikalı esirlerden ikisini Hannibal’a gidip neler olduğuna dair birinci elden bilgi vermeleri için serbest bıraktı. Bu dramatik bir hareketti ve belki de Hannibal’ı teslim olmaya zorlamak için yapılmıştı. Kardeşinin öldüğünü ve ordusunun ona yardıma gelirken yok edildiğini öğrendiğinde Hannibal iliklerine kadar titredi. Livy, Hannibal’ın artık “Kartaca’nın kaderini açık seçik görebildiğini” söyler (27.51.12).

Venedikli on sekizinci yüzyıl sanatçısı Tiepolo’nun bir dizi resmi, Metaurus’un sonuna dair güçlü imajlar veriyor. Süslü kuş tüyleri içindeki Hannibal, on bir yıl önce İberya’yı terk ettiğinden bu

yana görmediği genç erkek kardeşinin çürüyen başının olduğu yerde korku içinde sendeler (bk. şekil 7). Bu Hannibal'ın İtalya'daki hedeflerinin son kalıntısı ve iki taraf arasındaki büyük savaşın son seferiydi.⁴⁰ Metaurus'dan sonra Hannibal kampında kaldı ve Bruttium'a giderek savaşa son verdi. Bundan sonra yeni yerlere saldırmaktan ziyade Roma ordularına karşı savunma yaptı. Livy bir sonraki yılda (MÖ 206) "Hannibal ile hiçbir karşılaşma olmadığını" belirtir. Hem ülkesinin hem de kendisinin başına gelen talihsiz olaylardan sonra savaşmak istemedi, pasif kaldı ve Romalılar da onu kışkırtmadı (Livy 28.12.1).

İtalya için yapılan savaş Hasdrubal'ın ölümüyle sona ermişti, ancak Kartacalılar savaşmayı sürdürdü ve henüz Hannibal yenilmemişti. İberya'da savaş devam ediyordu ve "savaş tanrısının Romalıların yüzüne güldüğü tek yer İtalya değildi" (Silius Italicus 16.23). Mago Barka komutasındaki Kartaca güçleri savaşa devam etti. Livy'nin "Barsidlerden sonra en büyük ve en meşhur Kartacalı lider" dediği üç kardeşin en küçüğü, İberya'da Hasdrubal Gisgo ile birlikte savaştı. (28.12.13). Kartaca generalleri daha fazla toprak kaybettiler, ancak Keltiberyalılar, Romalılar, Numidyalılar ve Kartacalılar arasındaki yoğun mücadele devam etti. Bu durum Scipio için güçlenme ve zafer dönemi değildi. Scipio'nun bu dönemde teşviklerle ve gayretle Keltiberyalı kabile reislerini ve Numidyalıları yanına çekerek askerî kazanımlarının yanına politik başarılar da ekledi. Zira Kartacalıların (özellikle Barsid) başarısı için çok önemli olan ittifaklar bozulmuş oldu.

İberya yarımadası için yapılan belirleyici savaş MÖ 206 yılının ilkbahar aylarında İlipa şehri yakınında gerçekleşti (Silpia in Livy 28.12-15; Polyb. 11.20-24), (bk. Harita 2).⁴¹ İlipa modern Seville'nin kuzeyinde, stratejik Baetis nehrinin kenarındaydı. Kaynaklar açısından zengin olan bölge hem Kartaca'nın hem de Roma'nın ilgisini çekmişti. Hasdrubal Gisgo ve Mago, Bateis

nehirnin vadi bölgesinden ve Lusitanya'dan (modern Portekiz) asker topladılar ve ordu oluşturdular.⁴² Bir araya getirmeyi başardıkları insan sayısı 70.000'i bulmuş olabilir (Polyb. 11.20.2) ancak 50.000 gibi daha ufak bir rakam da telaffuz edilmektedir (Livy 28.12.13). Süvarilerin sayısının ise, 4.000 kadar olduğu düşünülmektedir.

Roma kaynakları Scipio'nun ordusunun sayıca daha az, kuvvetlerinin toplam sayısının 45.000 olduğunu belirtmektedir. Kartacalılar bu stratejik noktada Roma ordusunu ilk ve son defa alt etmek umuduyla toplandılar. Hasdrubal'ın Metaurus'daki ölüm haberi onlara ulaşmış olmalıydı ve belki de savaşı kazanmak veya kaybetmek için İberya'yı riske atmak istiyorlardı. Scipio'nun, Hannibal'ı engelleyici rolü, İlipa çevresindeki savaşla ilgili bilgilerde açıkça görülmektedir. Scipio askerlerini savaşa çok dikkatli hazırladı. Planı Kartacalıların kamplarına ani saldırılar düzenleyerek onları hazırlıksız yakalamaktı. Kendi askerlerinin kahvaltı yaptığından ve saldırı için organize olduklarından emin oldu. (Polyb. 22.11.4-8). Bu, MÖ 218 yılında Trebia'da gerçekleşen savaşta olayların tam tersiydi, Trebia'da Hannibal Romalıları hazırlıksız şekilde savaşa itmişti, Scipio da bunun peşindeydi. Kartacalıları sabah erkenden kamplarında basarak, onların toplanmasını engellemeyi başardı. Hasdrubal Gisgo ordusunu aceleyle savaşa soktuğunda, Scipio çok daha büyük bir Kartaca kuvvetini bir dizi karmaşık manevrayla saf dışı bırakmıştı.⁴³ Bu manevralardan biri ordunun bütün bölümlerini adım adım köşelere çekerek Kartaca ordusuna kanatlardan saldırmaktı.⁴⁴ Savaş Scipio'nun taktiksel becerileri sayesinde kazanıldı ve Hasdrubal Gisgo'nun yeni kurulmuş ordusunun yok edilmesiyle sonuçlandı.⁴⁵ Hannibal'ın kardeşi Mago'nun da İlipa savaşında bulunması gerekiyordu, ama onun nerede olduğuna dair elimizde bilgi bulunmamaktadır.

Kartaca ordusundan hayatta kalanlar İlipa'dan düzensizce geri çekildiler, Romalı süvariler tarafından sürekli taciz altındaydılar. Livy, Hasdrubal Gisgo'nun en sonunda "ordusunu terk ettiğini ve gece vakti Gades'e kaçtığını" söyler (28.16.8).⁴⁶ Hasdrubal ordusuyla direnmekte olan Mago için botlar gönderdi ve bu yardımıyla Kartaca kuvvetleri güvenliğe eriştiler. Bundan kısa süre sonra Hasdrubal Afrika'ya dönmek için İberya'dan geçti ve Siga'da konakladı. Burası Kartacalıları sürekli desteklemeye çalışan Numidya kralı Syphax'ın başkentiydi.⁴⁷

İberya'da Scipio yeni bir Roma şehri kurdu, Baetis'teki savaştan hayatta kalanlarla kurduğu bu koloniye İtalica adını verdi.⁴⁸ Ancak İberya'daki savaş, İlipa ile son bulmamıştı ve İberya yarımadasının geri kalanı Romalılar tarafından büyük yerel direnişlere rağmen "silip süpürüldü" (Polyb. 11.24.10-11; Livy 28.19.1-23.5).⁴⁹ Livy, kısa ve öz bir şekilde "intikam zamanı gelmiş gibi görünüyordu" demiştir (28.19.7-8) ve Roma birlikleri savaşın önceki yıllarında kendilerine karşı çıkan veya ihanet eden herkesin hakkından gelmeye kararlıydı. "Hain şehirler" denen Castulo ve Ilurgia'ya saldırdılar (Appian *Ib.* 32).⁵⁰ Ilurgia'da "kimse esir almayı düşünmedi ... bu bir katliamdı, silahlılar silahsızlardan ayrı tutulmadı, kadınlar erkeklerden ayrı tutulmadı, işgalcilerin dinmek bilmez öfkesi bebeklere dahi yöneldi" (Livy 28.20.6-7). Castulo'da, Hannibal'ın eşi tarafından yakından bağlı olduğu şehir Kartaca taraftarlarını teslim ederek Roma intikamının etkisini azaltmayı başardılar. Astapa (modern Osuna yakınlarında) halkı uzun zamandır Kartacalıları ile müttefikti, Ilurgia'da olanları duymuşlardı ve Roma komutanının eline geçmektense kitlesel intiharı tercih ettiler.⁵¹ Temizlik operasyonları ilerlerken Scipio ağır bir şekilde hastalandı ve bu bir ayaklanmaya cesaret verdi. Bu da durumun dengesizliğini ve İberya'daki savaş için komutanların kişiliğinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir (Polyb. 11.25-33). Nihayetinde bütün Kartacalıları altın olarak

nitelendirilen diyarlarından sürüldü ve İspanyol topraklarını terk ettiler (Silius Italica 16.24-25).⁵²

İberya'da Barsid yönetiminin kalıntıları, Kartaca ordularının gidişinden sonra devam etti. Önceki yıllarda Barsid gazilerinin bulunduğu yerleşim yerleri kurulmuştu ve Afrika'daki Kartaca şehirlerinden buraya göç oluyordu (Appian *Ib.* 56).⁵³ Bu, büyük ihtimalle süregelen huzursuzluğun, başkaldırının ve birinci yüzyılda İberya yarımadasındaki kargaşaların devam etmesine katkı sağladı. Tehdit artık Kartaca'nın kendisinden gelmiyordu ve Romalılar ulaşım ve maden varlıkları için stratejik merkezlerin kendi kontrollerinde olmasını sağladılar. Gades yarımadası da Kartacalıların son kalesiydi. Burası Hamilkar Barka'nın otuz iki yıl önce karaya çıktığı yerd: İberya'daki Kartaca macerası tam bir daire çizmişti. Mago Barka Kartaca ordusundan kalanlarla Gades'de köşesine çekilirken, Hasdrubal Gisgo Afrika'ya döndü. Kartaca'dan gelen emirler Mago'nun İberya'yı terk etmesi ve kuvvetleri ile İtalya'ya dönmesi üzerineydi. Gades'ten İtalya'ya yola çıktığında Mago, Yeni Kartaca'ya umutsuzca saldırdı, belki de eski başkentlerini tekrar alabilmeyi ummuştu. Başkente yaptığı saldırı püskürtüldüğünde, Mago ve donanması batıya çekilmeye zorlandı ve o tekrar Gades'e sığınmak istedi. Bu noktada, uzun zamandır müttefik olan son Kartaca yanlısı şehir, Kartacalıların girişini reddetti (Livy 28.37.10). Gidecek hiçbir yeri kalmayan Mago, MÖ 205 yılında Ligurya'daki Genua'ya (Genoa) yelken açıp şehri almadan önce Minorca adasına çekildi.

Hannibal ile yeniden bağlantı kurup Romalıların Afrika'yı işgal etmesini engellemek Mago'nun umudu veya belki de Kartaca'nın hayali olabilir miydi?⁵⁴ Mago, Ligurya'ya Kartaca için ihtiyaç duyulan askerleri toplamak için de gönderilmiş olabilir. Kartaca'nın asker tedariki yapabilen müttefikleri neredeyse bitmişti, İberyalılar artık çoğunlukla Roma ile ittifak halindeydiler. İtalya'da yine

iki Barsid kardeş vardı, Mago kuzey uçta, Hannibal ise güneydeydi. Bu stratejinin ne ölçüde Kartaca'dan yönetildiği, bir tartışma meselesi... Hannibal İtalya'da yeniden büyük başarı elde etmeyi umuyor; Mago'nun da Ligurya'ya saldırırken barış sağlama stratejisi güdüyor olabilir, ancak bunlar çok da inanılır görünmemektedir.⁵⁵ Kartaca'daki politik durum ve Kartaca devletinin siyaseti, İberya'daki Barsid güç üsleri Roma'nın eline geçtikçe ve Hannibal'ın askerî başarıları sona erince, Barsid sahnenin gerisinde kalıyordu. Hannibal'ın Kartaca'daki muhalifleri artıyordu ve Kartaca artık Roma saldırılarına karşı çok savunmasızdı. Bu iki unsur Hannibal'ın kaderini belirlemiş olmalıydı.

Hannibal İtalya'nın güneyinde, Kartaca'dan (Livy'ye göre) destek geleceğine inanmaya devam etmiş olabilir, belki de Makedonya kralı V. Philip'den destek bekliyordu. Ancak, bu onun pragmatik yanıyla uyuşmuyordu. Hannibal'ın, İtalya'da varlık sürdürmesinin nedeni, Romalıların Afrika'yı işgal etmesini engellemenin bir yolu olduğuna inanması olmalıydı. Bu varsayım en azından daha gerçekçidir. Hannibal bir ayağını İtalya'nın güney kıyılarında tutmaya kararlıydı. Gücü azalsa da henüz yenilmemişti.⁵⁶ MÖ 206 yılının konsülleri birliklerini Cosentia (modern Cosenza) bölgesine sürüp bölgeyi yağmalamaya başladıklarında dar bir geçitte pusuya düştüler. Livy bunu bir savaştan ziyade arbede olarak tanımlar, ancak Roma konsülleri Bruttium'dan geri çekildiler ve Lucania'daki topraklarını güçlendirmeye odaklandılar.⁵⁷ "Hannibal'ın güçleri öyle ki", Romalılar hâlâ onu kıskırtmaya çalışıyorlardı ve Bruttium'daki hareketlerini en az dört lejyonla izliyorlardı (Livy 28.11.11, 12.1).⁵⁸

İtalya'daki bu dönemde ordusunun sadakati, Hannibal'ın olağanüstü liderliğinin ve kişiliğinin en çarpıcı yönlerinden birini gösteriyordu. Çoğu zaman ödeyecek parasının olmamasına ve erzakları yetersiz olmasına rağmen, ordusu onu terk etmedi, ona

başkaldırmadı. Livy, “ordusunda asla kargaşa olmamasını” şaşırtıcı bulur ve bunu adamların kumandanlarına duydukları sadakat ve inancın göstergesi olarak belirtir (28.12.1-6).⁵⁹ Hannibal’ın ordusunun çarpıcı yanı onun heterodoks özelliğidir; “kendi milletinden ibaret değildir ve bütün milletlerden askerlerin bir karışımıdır ... görünüşleri ve kılıkları farklıdır, silahları, dinleri ve ibadetleri farklıdır, hatta neredeyse tanrıları bile farklıdır”. Bu adamları bir araya getirip bir kuvvet yapan ve “her şey yok olurken” kumandanlarına sadık kalmalarını sağlayan Hannibal idi.⁶⁰ Hannibal’ın askerlerine karşı olan şahsi inancı ve sadakati de İtalya’yı terk etmemesinin bir başka sebebiydi. O artık Kartaca için değil, ordusu ve kalan müttefikleri için savaşıyordu.⁶¹

Bu tecrit ve zorluk yılları boyunca, Hannibal’ın zamanının ve enerjisinin çoğu, harap bir kırsal alanda, ordusunu korumak ve beslemekle geçiyordu. Sarp ve dağlık Bruttium bölgesinde yeterince ekilebilir alan yoktu ve “gençlerin çoğu savaş yüzünden ziraattan koptuğu için” elde olanlar da ekilemiyordu (Livy 28.12.7). Hannibal MÖ 205 yılının büyük bir kısmını güzel Crotona şehrinde ve etrafında geçirdi. O yaz, ünlü Juno Lacinia tapınağında, tanrıçaya bir sunak tahsis etti. Anıta, Hannibal’ın kaydedilmeye layık görüldüğü başarıları hem Pön hem de Yunan dillerinde yazılmıştı. Metnin içeriğinin gerçekten doğru olarak mı yazıldığını (Livy’nin söylediği üzere) bilmiyoruz, ancak Hannibal’ın kendisi ile ilgili değerlendirmelerini içeriyor olmalıdır. Yazının iki dilde yazılmış olması, Hannibal’ın büyük hırslarını ve aynı zamanda hatırlanmak istediğini göstermektedir (Polybius 3.33, 56; Livy 28.46.16).⁶²

Hannibal’ın İtalya’daki zamanına ait diğer kanıtlar, askerlere ödeme yapmak için bastırdığı sikkelerdir. İtalya’da darp edilen Hannibal sikkelerinin büyük çoğunluğu, Bruttium’daki muhafaza yerlerinde bulunmaktadır.⁶³ Kartaca şekeli standardındaki sikkelerin üzerinde Kartaca tipinin özellikleri tanınabilir hâlde

korunmuştur, bir yüzünde tanrıça, bu durumda muhtemelen Tannit (ya da eşiti Juno), ve bir at veya at ile palmiye ağacı bulunmaktadır. Sikke buluntusu Bruttium'un o yıllarda neredeyse bir "Kartaca şehri" haline geldiğini gösterir.⁶⁴ Burası Hannibal'ın ordusunun son sadık askerlerinin yönetiminde olan yerdi.

Bu tecrit yıllarında Hannibal'ın başında olduğu ordunun büyüklüğü bilinmemektedir. Romalıları gözetlemesi için çok sayıda asker tahsis etmişti.⁶⁵ Yine de Kartacalıların savaş çabaları azalıyordu ve Hannibal'ın İtalya'daki konumuna verilen destek yok oluyordu. V. Philip ve Makedonyalılar Roma müttefiki olan Aetolian Birliği ile Yunanistan'da 206 yılında barış yaptılar.⁶⁶ Bu 205 yılında Makedonya kralı ve Romalılar arasında yapılan Phoenice Barışı'nın yolunu açtı (Livy 29.12.1-6).⁶⁷ Hannibal artık bu merkezden yardım bekleyemezdi. İtalya'da devam eden varlığının Romalılar için Kartaca'daki askerî güçlerine tamamen odaklanmayı imkânsız hâle getirmesini bekleyebilirdi, ancak Afrika'da meydana gelecek olaylar kaderini belirleyecekti. Livy'nin yirmi sekizinci kitabının sonundaki anlatı, Hannibal'ın İtalyan yarımadasının ucunda sıkışıp İtalya'ya tutunmaya çalıştığını söylemektedir. Hannibal umutsuzdu, Scipio güçlüydü ve devran dönmüştü.⁶⁸

HANNİBAL DÖNÜYOR

Hannibal'ın değerini ve eylemlerinin büyüklüğünü düşündükleri zaman, Roma ile barış için uğraşacak kadar küçülmeleri onları utandırdı, çünkü kendi davalarını savunacak cesur kahramanları hayattaydı.

(Sir Walter Raleigh)¹

Hannibal, “müthiş savaşı Roma’ya” getirdiğinde “İtalya’nın titredigi” bir dönem olmuştu, ama giderek Afrika’yı işgal etmek için hazırlıkların yapıldığı, odağı güneyde Sicilya’ya kaymış olan bir çatışmada bir yan gösteri hâline geldi. (Justin, 32.4). Hannibal, savaşın son yıllarında bir seyirci olarak kalırken, bu hareket Kartaca ve en önemli müttefikleri olan Numidyalıların sahne aldığı Afrika’ya taşındı. Hannibal’ın zaferlerinde yıkıcı bir etkiye sahip olan Numidyalı süvariler, Roma kaynakları tarafından en çok atıfta bulunulan Kartaca müttefikleridir.² Liderleri, Barsid generallere ve diğer seçkin Kartacalı ailelere sadakat ve evlilik bağlarıyla bağlıydı.³ Numidyalıların ittifak konusunda savaş boyunca nasıl taraf değiştiğini gördük, Romalılar da zaten müttefikleri Kartaca’dan uzaklaştırmaya çalışıyorlardı. Scipio ve Romalıların Afrika’daki yaklaşımı, Hannibal’ın İtalya’daki yaklaşımından farklı değildi. Kartaca komşularından koparılmış olsaydı, savaşmaya devam edecek kaynaklara sahip olamazdı.⁴ Agathocles’in

ilk istilaları, Regulus'un Birinci Pön Savaşı ve Paralı Asker Savaşı, Kartaca'nın Afrika isyanı karşısında ne derece savunmasız olduğunu kanıtladı.

Afrika'daki savaşın son aşamalarının arka planı, kilit müttefikler arasındaki hanedan mücadeleleri ve krallıklar arası rekabetler ile yakından bağlantılıdır. Masaesyli kralı Syphax ile Massyli kralı Masinissa, birbirleriyle yarışan iki büyük güçtür ve Numidya kralları, bu iki güçle sahip olduğu ittifaklar sayesinde bu dönemde kendi hâkimiyetlerini kurar. Pozisyonlarını Roma ile Kartaca arasında sık sık değiştirerek birbirlerine karşı üstünlük sağlama çabasına girdiler.⁵ İberya'daki İlipa Savaşı'ndan sonra Masinissa, Romalılar ile Kartaca ittifakını terk etmeyi müzakere etmeye başlamıştı (Livy 28.16.11).⁶ Genç Scipio idaresindeki ordunun itibarı, şahsi prestiji ve zaferleri, Masinissa'yı taraf değiştirmeye götürebilirdi, ancak ülke içindeki siyasetteki pratik durumlar taraf seçimini belirlemiş olmalıdır.⁷ Masinissa gizlice Scipio'nun vekillerinden biriyle (belki de Scipio'nun kendisi ile) buluştu. Roma ile bir ittifak anlaşması yaptı ve Romalıları Afrika'yı istila etmeye teşvik etti. Romalılar komutan olarak (Livy 28.35.11) Scipio'yu başlarında tutarlarsa, Kartaca'nın uzun süre dayanamayacağını belirtti.⁸ Daha sonra babasının ve amcasının ölümünün kargaşa içinde bıraktığı Massylian krallığına Afrika'ya gitti.⁹

Masinissa ve Romalılar arasındaki ittifak, savaşın sonucu açısından büyük önem taşıyordu. Bununla birlikte MÖ 205 yılında Masinissa'nın durumu daha karmaşıktı. Babasının krallığı, şimdi Kartaca ve Kral Syphax ile görüşen, uzak bir akrabası tarafından yönetiliyordu.¹⁰ Bu noktada Scipio, Roma'nın Masinissa'ya ihtiyaç duyduğu kadar, Masinissa'nın da Romalıları ihtiyacı olduğunu fark etmiş olmalıdır.

Hannibal ve Kartacalılar, Scipio'nun MÖ 205 yılının konsül seçimi için, on gemi ile İbery'a'dan Roma'ya geri döndüğünü biliyorlardı. Scipio'nun planı, mümkün olan en kısa sürede savaşı Afrika'ya taşımaktı (Livy 28.38.1). Roma'ya, "tutsak, para, silah ve her türlü ganimetle doldurulmuş bir filo ile gelişi" büyük bir heyecan yarattı (Appian, *İb.* 38). Scipio'nun İber yarımadasındaki nihai zaferi onu siyasi başarı için doğal bir konuma getirdi. O dönemin yıldızıydı. Bununla birlikte, Roma'daki önemli bir ailenin başı olarak, kazanımlarından ve sağladığı şöhretten endişe duyan diğer senatörlerin muhalefetiyle karşı karşıya kalması da söz konusuydu. Yine de meslektaş P. Licinius Crassus'la dayanışmaya girerek 205 yılı konsüllüğünü oldukça kolay kazandı. Scipio, planını, İbery'a'daki başarısının doğal bir devamı olarak Afrika'yı işgal olarak belirledi. Senatodaki meslektaşlarının hepsi aynı fikirde değillerdi ve önerilen istila planı şiddetli muhalefetle karşı karşıya kaldı. Scipio'nun planlarına Hannibal'la savaşlarda başarılı olmuş eski konsüller direndiler, Fabius Maximus ve Fulvius Flaccus ile uzun tartışmalar yaşandı. Daha yaşlı kuşaklar Hannibal'ın hâlâ Bruttium'da iken savaşın odağının İtalya'da kalması gerektiğini savunuyordu (Livy 28.40-45).¹¹ Anlaşmazlığın daha geniş bağlamı, muhafazakâr Fabius Maximus ve maceraperest Scipio kuşağında somutlaşan iki tarafın Roma askerî taktiklerinin uzun vadeli stratejisi üzerinden karşı karşıya gelmesiydi. Sonunda Scipio'ya geniş yetkiler verildi ve Sicilya vilayetinin sorumluluğunu üstlendi. Ayrıca, Roma'nın çıkarına olduğunu düşünecek olursa "Afrika'ya geçmesi için izin verildi" (Livy 28.45.9).¹²

İbery'a'daki savaşın getirdiği servet şehirde halka açık oyunlar ve eğlence için para sağladı ve Romalılar Delphi'deki tanrı Apollo'ya adak sunmak için iki vatandaş gönderdi.¹³ Bu adamlar 90 kilo ağırlığında bir altın taç ve 1.000 gümüş sikkeden oluşan ganimetlerin taklitlerini üretti. Hasdrubal'ın yağmalanmasından elde edilen bu hediyeler (Livy 28.45.12), birbiri ardına şehirler düştüğü

için, Roma'da birikmiş olan muazzam zenginliklerin bir göstergesiydi.¹⁴ Roma halkı fetih zenginliklerinin gelmesine alıştıkları için, Scipio'nun bir sonraki macerasına hazırlanmaya başlaması konusunda hevesliydi. Afrika istilasını, esasen daha düşmanlıklar ortaya çıkmadan MÖ 218'de Roma planlamıştı. Ama bu planı on dört yıl sonra gerçekleştirecekti. Scipio, Roma'da o kadar popülerdi ki, senato tarafından askerlik ödeneği verilmemesine rağmen, kendisiyle savaşmak ve daha fazla zafer görmek isteyen 7.000 gönüllüyü kabul etti. (Livy 28.45.14-46.1).¹⁵

MÖ 205 yılı boyunca Scipio titizlikle Afrika'nın topyekûn istilası için hazırlandı, planları için kilit öneme sahip olan malzemenin temini ve birliklerin eğitimi üzerine eğildi. Bununla birlikte, ertesi yıla kadar kuvvetlerini kullanmaya başlamayacaktı.¹⁶ Bunun yerine teğmeni Laelius'u 60 gemiyle Afrika kıyılarını keşfetmek, Kartaca'nın zengin tarım merkezini yıkmak ve yağmalamak için sefere gönderdi.¹⁷ Kartacalılar için, Laelius'un gelişi, kentte korku yaydı ve yaklaşan istila söylentileri ile bu korku derinleşti; "ilk dehşet ve panik yüreklerini kavradı ve sonra kasvetli bir hisse kapıldılar" (Livy 29.3.9). Afrika'daki Kartacalılar, savaş dönemi boyunca kıyı bölgelerine saldıran Roma gemilerine alışmış olmalıydılar. Roma yağmacıları esirler almışlar ve kırsal alanları yaygın olarak talan etmişlerdi, ancak tam bir istila başka bir şeydi.¹⁸

Kartacalılar harekete geçti, Laelius'un gelişinin korkunç bir Scipio istilası değil, yalnızca baskın olduğunu fark ettiler ve kaçınılmaz olana hazırlanmaya başladılar. İtalya'daki Hannibal ve Mago'ya, onları mümkün olabildiğince gayretlendirmek ve cesaretlendirmek üzere elçiler gönderildi, Scipio'nun dikkatini planlanan istiladan geri çevirmek için. Ligurya'daki Mago'ya destek olarak savaş gemileri gitti, ama Bruttium'daki Hannibal'a destek göndermek daha zordu, konsül ve ordusu şimdi Lilybaeum'da idi.¹⁹ Mago ordularını daha da güneye taşımaya teşvik edildi, ancak Mago ile

Hannibal arasında kalan on Roma lejyonu aşılmaz bir engeldi. Kartacalılar, V. Philip'e askerî yardım teklif eden elçilikler gönderdiler ve Sicilya ya da İtalya'yı istila ederse 200 talent ödemeye söz verdiler. Aynı yıl Romalılar V. Philip ile bir barış antlaşması imzalamışlardı ve bu yüzden Kartaca'ya Makedonlardan hiçbir yardım gelmeyecekti. Kartaca şehrinde tahkimatlar sağlamlaştırıldı ve savunma için daha fazla adam askere alındı (Livy 29.4.1-3).²⁰

Yakında yapılacak işgalden haberdar olan Kartaca, Kral Syphax'ı ittifakla yanlarına çekmeye çalıştı. Syphax, kendisini iki taraf arasında bir kolaylaştırıcı olarak görmeyi severdi ve hem Scipio hem de Kartacalı lider Hasdrubal Gisco ile iyi ilişkilerini sürdürmeye çalışıyordu. Sonunda, Hasdrubal Gisco'nun güzel kızı Sophonisba ile evlilikle mühürlenene bir ittifakla, Syphax, Kartaca'ya dönmek için ikna edildi.²¹ Bu evlilik, Kartaca halkının ve kralın "aynı dost ve düşmana sahip olmasını" sağlayacaktı. Yeni genç eşi tarafından ikna edilen Syphax'ın, şimdi Kartacalılarla olan resmi paktını Scipio'ya bildiren elçiler göndermesini sağladılar. Syphax, Scipio'ya Roma istilasına karşı "Afrika için savaşmakla yükümlü olacağını" söyledi (Livy 29.23.1-5). Livy, Sophonisba'nın kocasını bu önemli zamanda aldığı kararlar konusunda çok fazla etkilediğini söylemektedir. Bunun ne kadarının kralın marifeti olduğu, kralın kişiliğini ne kadar yansıttığını bilmek güçtür. Roma ve Kartaca'da yıkıcı sonuçlara yol açan pek çok kadın vardır, ama böylesine uzun savaş ve fetih hikâyesinde ismi geçen birkaç kadından biridir Sophonisba.²²

Bu arada Kartacalılar, Masinissa'nın uzaktaki bir akrabası tarafından gasp edilen babası Gaia'nın krallığını geri almak için mücadele edişini korkuyla izlemişlerdi.²³ Masinissa, İberya'daki Scipio ile ittifakını mühürledikten sonra Mauri'nin krallığına (Modern Fas) geçti ve küçük bir ordu oluşturdu (Livy 29.30.1). Masinissa destekçiler kazandı ve gaspçıları mağlup ettikçe gücü

arttı. Livy'nin sözleriyle, "yeni birleşen bir krallık oluşturmaya" başladı (29.31.6). Şimdi Syphax Kartaca ile ve Masinissa Roma ile ittifak halindeydi, iki kral daha güçlü müttefikler ile Afrika'daki savaşı vekilleri vasıtasıyla yürütmeye hazırlanıyorlardı. Hasdrubal Gisgo'nun çağrısı üzerine Syphax, hemen yanındaki yeni krala saldırmak için harekete geçti.²⁴ Masinissa'nın önlenmesi, Kartacalılar için büyük bir stratejik değere sahip olacaktı, çünkü destek olmaksızın, Scipio'nun yaklaşan işgaline karşı koyabilmek çok daha zorlu bir işti. İlk karşılaşmada Masinissa yenildi ve "birkaç atlıyla birlikte" zengin ve verimli Kartaca arazilerinin yakınındaki Bellus dağına (modern Tabarka yakınında olabilir) kaçtı.²⁵ Masinissa'nın Massyli'si geniş çapta talan edildi, bu talan yağma ve öldürmelere dönüştü.

Kartacalılar, Syphax'ı genç kralın işini bitirmeye zorladı. Livy'nin oldukça hafif olduğunu iddia ettiği "şiddetli savaş", Cirta (Syphax'ın başkenti, modern Konstantin) ile Hippo (Hippo Regius, modern Annaba) arasında "bazı tepelerde" iki kralın orduları arasında gerçekleşti. Syphax sonunda zaferi kazandı ancak Masinissa, Syphax oğlu Vermina tarafından kırsal alanda takip edilmesine rağmen, "altmış süvari" ile kaçtı. Yaralı ve at sırtında Bagradas nehrine girerek takipten kurtulan Masinissa, sürgündeki kral Küçük Syrtis'in (savaş alanının yaklaşık 200 mil güney doğusunda) bölgesine ulaştı. (Livy 29.30-33).

Afrika'nın istilasına ilişkin hazırlıklarda Hannibal'ı her iki taraf da unutmadı. Scipio, Sicilya'da planlarını yaparken Romalılar dört lejyonla Bruttium'a yöneltiler.²⁶ Laelius Afrika'daki baskın harekâtından Sicilya'ya döndükten sonra Scipio, "Locri şehrinin ele geçirilmesinin" çıkarına olacağına karar verdi (Livy 29.6.1). MÖ 215'den beri Kartacalılar'ın elinde olan Locri, Hannibal'ın en sağlam destekçisiydi. Romalılar Hannibal'ın çevresinde dolaşırken kentteki pek çok kişi durumlarını değerlendirmek zorunda

kaldı. Bruttium'daki çıkmazın kalıcı hâle gelmesine bağlı olarak Locri ve çevresinde yaşayan nüfus dayanamaz hâle gelmiş olmalıydı. Numidyalılar, Bruttiumlular ve Romalılar, yağma için düşman çiftliklerine sürekli baskınlar yapmaktaydılar (Livy 29.6.1-9). Roma müttefiki askerler tarafından baskında yakalanan Locrili tüccarlar, kentteki kalelerden birinin tutsaklarına ihanet etmek üzere komploya alet edildiler. Bu adamlar Syracuse'deki Scipio ile görüşmek üzere gönderildi ve ona bir plan sundular.

Rhegium'dan gelen Roma kuvvetleri, kenti gizlice ele geçirmek için Locrili sürgünlerle birlikte yola çıktılar. Plan kısmen başarılıydı ve kentteki iki kaleden bir tanesi aynı gece Roma kuvvetlerinin eline geçti. Locri'deki Kartacalı birliklere Hamilkar tarafından komut verildi. Hamilkar, haberci göndererek Hannibal'a saldırıya uğradığını bildirdi. Hannibal yakındaydı ve aldığı bilgiler üzerine garnizonun yardımına gitti. Kartacalılar şimdi Locri'de bir kalede idi, diğerinde Romalılar vardı, halk ortada kaldı. Hannibal Locri'ye kara yoluyla yaklaşırken, Scipio kuvvetlerinin tehlikede olduğunu duyunca, Sicilya'daki Messana'dan on gemi ile (Livy 29.7.1) yola çıktı. Hannibal, birlikleri ile şehir sürpriz bir giriş planlarken kasabadaki Roma güçlerine saldırıya karar verdi. Scipio, Hannibal saldırısı devam ederken Locri limanına ulaştı. Sonraki gün Hannibal duvarlara tırmanmaya hazırlanırken, Scipio kuvvetlerini şehrin ana kapısından geçirdi ve "Kartacalıları şaşırttı". Hannibal çıkan çatışmada iki yüz kadar askerini kaybetti.

Livy, Hannibal'ın Scipio'nun orada olduğunu fark ettiğinde geri çekilme emri verdiğini ve kalede kalan adamlarına kendilerine dikkat etmelerini söylediğini bildiriyor (29.7.8-10). Hannibal'ın tarafına ilk geçen şehirlerden biri sadık Locri düşmüştü. Locri civarındaki olayların Hannibal'ın Kartaca'dan Scipio'yu uzak tutma emirleriyle ne ölçüde ilgili olduğu belirlenememektedir. Roma

komutanını buraya dikkatini dağıtmak için çekmiş olabilirdi ve bu yüzden Livy, Scipio'yu dikkatini Afrika'dan uzaklaştırmakla eleştirmiştir. “Bu büyük plan küçük bir kişi tarafından engellenmiştir” (29.6.1). Hannibal, Locri'yi kaybetse bile, askerlerinin çoğunun hayatta kalmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, savaşın olabildiğince kent dışında gerçekleştirilmesi de bir başarı olarak görebilir.²⁷

Böylece dönemin en ünlü iki generali arasındaki savaşın ilk karşılaşması Scipio'nun lehine oldu. Scipio'nun Locri'yi ele geçirmesinin ardından görevli komutanı Pleminius tarafından yapılan acımazlıklar sahneyi devraldı. Livy, Pleminius'un Locri'de yaşayanlar için, hayatı bir ıstırap hâline getirdiğini, bu konuda Kartacalıları aratmadığını ve şehirdeki insanları istismar ettiğini söyler. Appian'a göre Pleminius, “Persephone tapınağını bile soymuştur” (*Hann.* 55) ve savaşın bu evresinde işlenen cinayet ve zulümler, Scipio'nun itibarına zarar verecek şekildeydi. Hannibal ile olan savaşın bitmesinden sonra bile, Bruttium'daki katliamlarla yıllarca gururlandılar.²⁸

Locri'nin MÖ 205 yılında Romalıların eline düşmesinden, 203'de İtalya'yı terk edişine kadar, Hannibal'ın elindeki topraklar giderek küçüldü.²⁹ Cosentia (Cosenza) ve Bruttium'daki Hannibal'dan bağımsız diğer altı kasaba, Crassus'un prokonsül olmasıyla MÖ 204'de kaybedildi ve daha sonra da Thurii elden çıktı (Appian *Hann.* 57). Polybius, Hannibal için bu son yılları İtalya'da (Lacinian burnunda) “neredeyse kuşatılmış” olarak geçirdiği şeklinde tanımlıyor (15.1.11-12). Hannibal artık Scipio'nun istilasını engellemek için herhangi bir şey yapamayacak kadar güçsüzdü.

MÖ 204 yılındaki sefer mevsiminin başında, Scipio Lilybaeum'daki gemilerini ve adamlarını topladı ve hücumla geçti. Roma konsülü, o gün Utica'nın kuzeyinde Cap Farina olarak bilinen

güzel bölgede “Afrika’nın topraklarında” işgali başlattı (Livy 29.27-29, Polyb. 21.21, Harita 3) Scipio karaya çıktığında, kuzeye doğru yola çıkan Masinissa’ya, yalnızca birkaç atlı eşlik ediyordu.³⁰ Artık krallığı olmayan bir kral olan Masinissa, Roma işgalini desteklemeye her zamankinden daha hevesliydi.

Kartaca topraklarına Scipio’nun gelişi, şehirlerin ve kırsal kesimin halkında “dehşetli korku” oluşturdu. Kadınların ve çocukların kalabalıkları yolları tikiyor, köylüler hayvanlarını sürüyorlardı. Livy, Kartaca halkının, elli yılı aşkın bir süre boyunca hiç Roma ordusu görmediğini, dolayısıyla “heyecan ve paniğin arttığını” belirtir. Şehrin kapıları kapandı, duvarlara askerler yerleştirildi, nöbetçiler ve karakollar bir saldırının yakın olduğuna inandıkları için hazır dılar. Kartaca savaşa hazırlanırken halk, kazanacaklarına inanmıyordu. Romalılara karşı “yeterince güçlü bir komutan ya da güçlü bir ordu” yoktu. Livy’nin belirttiği gibi, Hasdrubal Gisco, bir zamanlar Kartacalıların hâkim olduğu İberya kıyılarına Scipio’nun çıktığına dair kötü haberi duymuştu (Livy 29.28.1-8).

Hanno adında genç bir Kartacalı soylu, Romalıları taciz etmek ve yerlerini belirlemek için gönderildi. Romalı süvariler çatışmaya girdi ve komutanı da dahil olmak üzere çok sayıda Kartaca süvari takımını öldürmeyi başardı (Livy 29.29.1). Daha sonra Kartaca yöneticileri, Hasdrubal Gisco ve Syphax, “Kartaca’yı ve tüm Afrika’yı savunmak için” bir araya geldiler. Ancak bunu diğer bir süvari karşılaşmasının felaketi takip etti, diğer genç Hanno ile, 200 Kartacalı soylu dahil olmak üzere 2.000 atlı kaybedildi (Livy 29.34.1-6). Bu ilk felaketler, gelecek için kötü sonuçlar doğurdu.³¹

Yaz mevsiminde Scipio, Kartaca’nın müttefiki Utica şehrini kuşatmaya çalışırken, Hasdrubal Gisco bir ordu teşkil etti ve Syphax kuvvetlerini topladı. MÖ 204’ün sonbaharında Kartaca ordusu 30.000 piyade asker ve 3.000 atlıya sahipti. Syphax’ın sü-

vari sayısı yaklaşık 10.000 idi ve diğer 50.000 asker ile birleşince, Romalıları sayıca aştılar (Livy 29.35.9-12; Polyb. 14.1.14).³² Büyük bir ordunun kendisine yönelttiği tehdit Scipio'yu Utica kuşatmasından vazgeçirdi.³³ Medjerda nehrinin deltasındaki bir çıkıntı üzerinde donanma ve orduyu "tek bir merkezde toplayacağı" bir kamp inşa etti ve burada kışladı (Livy 29.35. 13-15). Kış kampı için yapılan savunmalar, Scipio'nun kendisini o kadar güvende hissetmediğini ortaya koyuyordu.

Ordusunun asker sayısı konusunda, kaynaklardaki belirsizlikler ve Scipio'nun başarılarını abartmaya dönük niyetleri yansıtıyor. Scipio'nun Sicilya'dan yanında getirdiği askerlerin sayısı ile ilgili tahminler bazı kaynaklarda 35.000, diğer bazı kaynaklarda ise 17.000 olarak belirtilmektedir ve bu konuda iki sayıyı da destekler argümanlar vardır. Saldırı gücü için gerekli askerlerin sayısı muhtemelen iki rakamın ortasında bir yerdedir. Toplamda yaklaşık 28.000 asker olup, 10.500 Roma birliği ve yaklaşık 17.500 müttefik askerlerinden oluşmaktadır.³⁴ Birleştirilmiş Kartaca güçleri, Scipio güçlerinden daha fazla olmalıydı, ancak Livy'nin iddia ettiği gibi sayıca aşırı üstün olmaları ihtimal dâhilinde değildir. Rakamlar abartıldığı kadar Kartacalıların lehine olsaydı, Scipio'nun kışa doğru saldırıya uğramaksızın kampına çekilmesi mümkün olmayabilirdi.³⁵ Scipio'nun şöhreti ve askerî ünü, Hannibal'ın gibi, Kartacalıları açık bir saldırıya karşı ihtiyatlı kılmış olabilir.

MÖ Mart 203'de Bruttium'daki Hannibal ve Ligurya'daki kardeşi Mago Barka ile mücadele edecek yeni konsüller seçildi ve Etruria'da beklenmedik bir ayaklanma çıktı. Bu noktada Kartaca'dan tutarlı bir strateji görülmedi. Kartaca yönetimi Hannibal'ın İtalya'da varlığını sürdürmesini istemiş olabilirdi, ancak bunun Roma'nın Afrika'daki seferi üzerinde herhangi bir etkisi olamazdı. Hannibal'ın Kartaca'ya dönmesini engellemek, Roma stratejisinin bir parçası olmalıydı ve onu sürekli izole

ederek, harekât yapmasını engelleyici küçük bir alana, İtalya'nın kenarına sıkıştırmışlardı. İlkbahar ayrıca, Roma'dan Scipio'nun komutasının yenilenmesini de beraberinde getirdi.³⁶ Afrika istilasında Scipio, Syphax'ı Roma'yla müttefik haline getirmeye çalışırken Syphax, iki taraf arasında barış müzakeresine daha çok ilgi duydu. Syphax'ın barış önerisi, kesinlikle Kartaca'nın onayı ile olup, Hannibal'ın İtalya'dan geri çağrılmasını ve Scipio'nun Afrika'dan ayrılmasını sağlamaya dönüktü. Scipio bu öneri karşısında net bir tavır koymayarak, sürüncemede bırakmayı tercih etti. Bu yolla düşman gücünü pasifize ediyordu. Ayrıca, Syphax ve Hasdrubal Gisgo'nun birleşik güçlerine karşı gelmek konusunda isteksizdi ve Syphax'ı Roma'ya çekmeye çalışmadı. Yaşlı kralın Kartacalı karısı Sophonisba onu kendisine sadık kılmişti ve Livy, bu durumu Roma lehine yorumlamak için barbar olarak nitelediği Syphax'ın dolandırıcılığı ve hırsızlığı hakkında bol miktarda imada bulunur. Romalılar için Numidyalıların kültürel basmakalıp tipleri, Syphax'ın eylemlerinin arkasındaki politik etkileri (örneğin Livy 30.3.4-5) gizlemek için kullanılır.

Scipio, Syphax'ın barış planı konusunda tereddüt ediyordu. Daha sonra kendi birliklerinin çoğunu riske atmazken Kartaca güçlerine sert bir darbe indirme fırsatı bulmuştu. Bu, Hannibal'ın gurur duyacağı taktiklerin klasik bir örneği olacaktı. Livy, "Kartaca'nın kış konağının", "arazide rastgele bir araya getirilen malzemelerden inşa edildiğini, bu nedenle yapıların neredeyse tamamen ahşap olduğunu" söyler. Yakınlardaki Numidya kampı büyük ölçüde sazlık ve saman damlardan oluşuyordu. Scipio, kış konağından Utica'ya doğru yola çıkarak askerlerin dikkatini başka yöne çekti ve ardından Laelius ve Masinissa'yı "birliklerinin bir kısmıyla" kuşatarak, askerlerine ateş topları atarak kamplara saldırmalarını emretti. Kartacalılar ve Numidyalılar tamamen gafil avlandılar ve kamplar yanarak yerle bir oldu. Syphax ve Hasdrubal kaçarken de askerlerinin birçoğu alevler içinde kaldı veya kamplardan

kaçmaya çalıştıkları için Roma askerleri tarafından öldürüldüler. Livy'nin yanarak ölen 40.000 asker tahmini yine aşırı yüksek gözüküyor, ancak Kartacalılar'da felaket denecek kadar asker, fil, silah ve malzeme kaybı olduğuna hiç şüphe yoktur (30.3-6).³⁷

Scipio daha sonra Utica kuşatmasıyla uğraşırken, Hasdrubal ve Syphax daha fazla birlik oluşturmak ve ordularını yeniden birleştirmek için çalıştılar. Livy'ye göre günler sonra (muhtemelen ilkbaharın sonlarında) Kartaca komutası Romalılara karşı başka bir ordu kurmayı başardı. Bu sefer daha küçük rakamlar bahis konusudur, yaklaşık 30.000 kişi aceleyle askere alındı; yetersiz eğitilmiş, kırsal kesimden veya Kartacalıların hizmetinde çalışabilecek her kesimden köylüler. Ordular, Utica'dan beş günlük yürüyüşe çıkarak Bagradas nehrinin vadisinde olduğu düşünülen Büyük Ovalar adlı bir yerde toplandılar. Masinissa'nın süvarilerinin önemli bir rol oynadığı Scipio'nun ordusu, aceleyle toplanan Hasdrubal Gisgo ve Syphax kuvvetlerine, ayrıca İberyad'dan askere alınan dört bin Keltiberyalıya karşı hazırlandı. Romalılar ve müttefikleri bu defa da kolayca kazandılar, Hasdrubal ve Syphax yine çekildi, bu sefer alevlere maruz kalmadılar, savaşta yenildiler. Bu art arda iki felaket üzerine Kartaca şehri karışıklık içindeydi ve doğrudan bir saldırı bekleniyordu. İnsanlar surların içine malzeme toplayarak uzun süreli bir kuşatma için hazırlandılar. Ne yapılması gerektiği hakkında tartışmalar giderek yükseliyordu. Nüfusun-bir kısmı İtalya'daki Hannibal ve onun kuvvetlerinden medet ummuş olmalıydı. Gerçek şu ki, en ünlü ve başarılı komutan, kentin acısını hafifletecek bir konumda değildi, çünkü esasen tuzağa düşmüştü. Scipio, Kartaca'nın hemen güneyindeki Tunes'i (bugünkü Tunus) almak için yola çıktı, böylece kenti çevresinden koparacaktı (Livy 30.9.7-12).

Kartaca'nın Afrika'daki tek müttefiki şimdi yenilmişti ve Büyük Ovalar savaşından sonra Masinissa ve Laelius Syphax'ı takip et-

mek ve Massylia topraklarını Masinissa'nın krallığı olarak geri almak için gönderildi. Ovid'in Fasti'si, 23 Haziran'da Masinissa'nın iki kral arasındaki süvari birliği içinde olan Syphax'ı yakaladığını bildirdi (6.769). Masaesyaly kral Romalılara teslim edildi, ancak önce Masinissa onu doğrudan Cirta'nın güçlü kalesine götürdü. Syphax burada şehrin duvarları önünde zincire vuruldu ve Masinissa'nın daha önce söylediği gibi, insanlar krallarını zincire vurulmuş ve yenilmiş halde gördüklerinde şehrin kapılarını fatihlerine açtılar (Livy 30.12.1-10).³⁸

Masinissa, Syphax'ın şehrini ele geçirdi ve karısı Kartacalı Sophonisba'yı da aldı. Hasdrubal Gisgo'nun kızı, Scipio'nun işgali sırasında Syphax'ı Kartaca'ya sadık tutmakta etkili oldu. Masinissa'ya kendisini Roma'daki zincirlere vurulmuş görmek yerine canını alması için yalvardı.³⁹ Sophonisba "muhteşem güzellikte ve asil bir kadındı" ve Livy bize asaleti ve cesareti ile Numidyalı kralın kalbini çaldığını söylüyor (30.12.17). Masinissa, Romalılara teslim etmek yerine, Sophonisba ile evlenmeye karar verdi. O ülkesi fethedilen kralın karısı olduğu için, Numidya geleneğinde bu alışılır bir durumdu. Söylemeye gerek yok, bu, Scipio'yu ilgilendiren bir gelenek değildi. Masinissa, Sophonisba ile evlenerek, onu Roma'nın esaretinden ve Scipio'nun tasallutundan kaçırmak istedi.⁴⁰

Fakat Scipio, Sophonisba'yı savaş esiri olarak teslim etmesi konusunda ısrar etti. Kartaca soylularından ve yenilmiş bir kralın karısı olan Sophonisba, değerli bir mal olacaktı. Efsanede söylendiği gibi, onu Scipio'ya teslim etmektense, Masinissa, kraliçesine götürülmek üzere bir hizmetçiye gizlice bir tas zehir verdi. Sophonisba, kölelik yerine ölümü seçti ve "bu düğün hediyesini kabul ediyorum ... o istenmeyen değildir, benim kocam eğer imkânı olsaydı eşine daha büyük bir şey verirdi" sözleriyle zehir tasını aldı. Dramatik bir şekilde zehri içti ve öldü. Roma kaynaklarına

göre Sophonisba'nın hikâyesi yüzyıllar boyu yankı buldu. Güzelliği ve ikna edici özelliği sayesinde "dilediğine boyun eğdirdi" (Appian *Lib.* 27). Kartaca kraliçesinin aşkı ve soyluluğu, savaşın acımasız yüzünü gösteren insanlarla dolu bir hikâye içinde, Petrararch ve Boccaccio'dan Voltaire'e kadar şiir, oyun, resim ve opera eserlerine konu oldu. Romalıların gözünde Sophonisba'nın cesareti, Scipio'nun savaş ganimeti olmayı reddetmesinden kaynaklanır ve Syphax, senatoya büyük ödül olarak sunulmak üzere, tek başına zincirli halde Roma'ya gönderilir (Livy 30.13.1-15.8).⁴¹

Kartaca Senatosunda şehrin yöneticilerinin, Büyük Ovalar yenilgisi ve şimdi Syphax'ın ele geçirilmesinden sonra, üzerinde duracakları çok az seçenek vardı.⁴² Nihai sonuç kaçınılmaz görüldüğünden, barış sağlamaya dönük görüşmelere karar verildi. Scipio, Kartaca'yı kuşatma niyetindeydi ve bu kaderden kaçınmak için, Kartaca Senatosundan otuz "önde gelen yaşlıdan" oluşan bir heyet, Tunes'teki kampında görüşmek üzere Scipio'ya gitti. (Livy 30.16.2-5).⁴³ Yaklaşımları gelenekseldi, yalnızca tanrıları selamlamadılar, yere çöküp konsey üyelerinin ayaklarını öperek kendilerini küçük düşürdüler (Polyb. 15.1.6-7).⁴⁴ Kartaca elçileri, bu jestleriyle ve Romalıların alışık olmadığı övgülerle af istediler ve savaşın sorumluluğunu da Hannibal ve taraftarlarına yüklediler (Livy 30.16.4).⁴⁵ Barsidler ve destekçileri artık Kartaca lehine hiçbir şey yapamazlardı ve hâlâ İtalya'da bulunan Hannibal, devam etmekte olan müzakereleri sadece uzaktan güçsüz şekilde izleyebiliyordu.

Scipio, barış şartlarını sunmak için gelen Kartaca konseyini huzuruna aldı. Konseye dayatılan şartlar ağırdı: "Kartacalılar savaş esirlerini, taraf değiştirenleri ve kaçak köleleri teslim edeceklerdi. Ordularını İtalya ve Galya'dan çıkaracaklardı ... İberya'dan uzak duracaklardı ... İtalya ile Afrika arasında kalan bütün adaları terk edeceklerdi, yirmisi hariç bütün savaş gemilerini teslim edecekler ve beş yüz bin ölçü buğday ve üç yüz bin ölçü arpa vereceklerdi"

ve önemli bir malî tazminat ödeyeceklerdi (Livy 30.16.10-13).⁴⁶ Kartaca Senatosuna şartları değerlendirmek için üç gün süre verildi. Livy, önemli ölçüde Hannibal'ın hikâyesinde bu görüşmelerin bir dalavere olduğuna ve Kartaca'nın "Hannibal'ın İtalya'dan dönmesine izin vermek" için yalnızca "zaman kazandığına" ısrar eder. Kartaca'daki senato, ne kadar ağır olursa olsun, bu noktada herhangi bir şartı reddetmemeyi düşünüyordu. Bu yolla zaman kazanacaklardı.

Nihayetinde her iki tarafın elçileri antlaşmanın onaylanması için Roma'ya gitti. Kartaca Senatosundan yaşlılar, bir izleyici kitlesinin de takip ettiği ve müzakerelerin devam ettiği Bellona Tapınağı'ndaki Roma Senatosu huzuruna çıktılar. Hannibal'ın, Roma'nın, Kartaca'nın hikâyelerinde ve savaşın son hamlesine hazırlanma aşamasında yaşanan bu kritik zamanda, iki ana kaynak olayların iki değişik versiyonunu ortaya koyuyor ve bu versiyonlar arasındaki farkı çözmenin hiçbir yolu yok. Bunlardan biri yanlış olmalı.⁴⁷ Konu, Scipio tarafından belirlenen şartların Romalılar ve Kartacalılar tarafından kabul edilip edilmediği... Livy'de gördüğümüz gibi, Kartacalıların barışa yönelik çabaları zaman kazanmaya yönelik bir taktikti ve Romalılar, Hannibal ve Mago'nun ordularıyla birlikte döndükleri zaman savaşı başlatacaklarını düşünüyorlardı. Livy müzakereleri, savaşa hazırlanan Hannibal'a zaman kazandırıcı bir taktik olarak görüyordu. Polybius ise, barış düşünülmediğine dair ortada ciddi herhangi bir işaret olmadığını ve antlaşmanın Roma Senatosu tarafından resmen kabul edildiğini ısrarla belirtti (Livy 30.23.8; Polyb. 15.1.3-4).

Bu müzakereleri takiben, Hannibal'a Kartaca Senatosundan elçiler geldi ve ona İtalya'dan ayrılıp evine dönmesini emrettiler (Livy 30.9.19-20). İtalya'nın kuzeyindeki Mago, Afrika'ya dönerken muhtemelen asker almak için gittiği Insubrian Galya'da (Cenova'nın kuzeyinde) Roma ordusuyla yapılan bir savaşta ağır

yaralandı. Mago, Romalıların da çok fazla kayıp verdiği savaş alanından uzaklaştırıldı. Livy, komutanlarından biri yenildiğinde Kartacalıların “hükmen mağlup” düştüğünü iddia ediyor. Mago, denizden güneye doğru taşındı ve burada Kartaca’dan bir delegasyon onu Cenovra’nın yakınında bekledi. Hannibal’ın en küçük erkek kardeşi, evine, Kartaca’ya dönmek için emir aldı ve bekleyen bir gemiye binmesine yardım edildi. Mago’nun yaraları o kadar şiddetliydi ki, Sardunya’yı bile geçemedi öldü (Livy 30.19.1-6).⁴⁸

Savaşın sonrasında bu olaylara Livy’nin yorumu, Kartaca askerlerinin zaman kazandığına dair iddialarına inanmamız için dayak oluşturur. Livy, Kartaca’nın Hannibal ve Mago’ya umut bağlamaya devam ettiğini söylüyor. Bu yüzden barış görüşmeleri bir aldatmacaydı. Polybius farklı düşünerek, Kartaca’nın Romalılar ile yapılan anlaşma şartlarına Hannibal ve Mago’yu dahil ettiğini ima ediyor. Barış şartlarına uygun olarak, Kartacalılar, ordu ve komutanlarını İtalya ve Ligurya’dan çekmek zorunda kaldılar. Cassius Dio’ya göre, Mago ve Hannibal hâlâ İtalya topraklarında iken Roma, Kartaca ile barışı asla kabul etmedi bu yüzden anlaşmanın onaylanması, onlar ayrılıncaya kadar ertelendi. (Cassius Dio 17.74).⁴⁹

Hannibal, on beş yılını kollarında geçirdiği İtalya’dan ayrılmaya hazırdı. Bu, neredeyse hayatının üçte birine denk geliyordu ve Kartaca’da yaşadığı zamandan daha uzundu. Bruttium’da gidecek daha fazla izole edilmişti ve Scipio’nun Afrika’daki zaferlerinin yayılmasına bağlı olarak, Hannibal’ın kalan müttefikleri de “ayaklandı ... ve çoğu garnizonlarını terk ettiler” (Appian *Hann.* 57). Bu şartlar altında, Livy’nin Hannibal’ın ayrılmaya gönülsüz olduğu iddiasına inanmak zordur: “Hannibal, elçilerin sözlerini dinlerken sürekli dişlerini gıcırdatıyor, inliyor ve gözyaşlarını tutamıyordu” (30.20.1). Gerçekte Hannibal, Kartaca, Scipio’ya karşı savaşı kaybettiği için, Bruttium’un ufak bir bölümünde

sıkışıp kalmıştı.⁵⁰ Roma orduları tarafından kuşatıldığı için, Hannibal'ın Afrika'ya dönme emrine karşı istekli olması muhtemel, ama kesinlikle pişmanlık duyduğu anlaşılıyor. Kartaca tarafından bir filo gönderildi. Hannibal bunu, kendi taşımacılarını ilave ederek takviye etti ve Kartacalı elçiler onu çağırmaya geldiğinde o hazırды.⁵¹ Güvencesiz durumu göz önüne alındığında, Hannibal'ın dönüşünün, Kartacalılar tarafından Roma'ya karşı büyük bir hamle değil, müzakere edilmiş bir anlaşmanın bir parçası, tahliye süreci, olması daha muhtemel gözüküyor.⁵²

“Hannibal'ın İtalya işgali sona ermişti” ve tüm bu yıllar boyunca kendisine sadık kalan insanlar için akıtılan gözyaşları gerçektir (App. *Hann.* 61). Roma, Bruttium'a karşı nazik olmayacak intikam alacaktı ve Hannibal, Livy'nin “işe yaramaz” dediği askerlerle hâlâ kendisine sadık olan birkaç kasabaya yeniden garnizon yerleştirdi. Sürü hayvanlarını ve binlerce atı öldürdü, çünkü bunları taşımak zor olacaktı.⁵³ Livy, kendisiyle birlikte “ordunun gerçek gücünü” götürdüğünü söylüyor, ancak kaç asker olduğunu tahmin etmek zor. Kartaca tarafından gönderilen gemileri takviye ederek, 12.000 ile 20.000 arası askerden oluşan iyi bir ordu taşıyarak herkesi şaşırttı.⁵⁴ Bu adamlar, cenkleri boyunca komutanlarına sadık olan, Kartaca ve İtalya'daki mücadelelere katılan savaşçılardı. İtalyan askerlerden bazılarının Afrika'ya geçmek istemediği ve Hannibal'ın, sığınaklarının bulunduğu Juno Lacinia tapınağında direnenleri öldürdüğü yönünde rivayet olsa da bu rivayet daha sonraki kaynakların uydurması gibi görünüyor. Zira bu, tapınağa ganimet ihsan eden bir adam için, kutsala karşı saygısızlık olurdu (Livy 30.20.6).⁵⁵

Hannibal ve ordusu Bruttium'dan ayrıldığında Kartaca'ya doğru yola çıkmadı. Hedef, Kartaca'nın doğu kıyısındaki Sahel bölgesi idi. Burası Hadrumentum'un yakınında bulunuyordu (modern Sousse) (Livy 30.25.11). Belki Hannibal şehirden bilerek kaçın-

dı, çünkü Scipio'nun filosu Utica yakınlarındaki limanda tüm körfeze hâkimdi ve burası ordu için daha güvenliydi. Muhtemelen Hannibal, ailesinin mülk sahibi olduğu bölgede ordusunu karaya çıkarmıştı. Yerel destekle birliklerini ayakta tutma şansı, onu Kartaca'da bekleyenden çok daha iyiydi. Karaya çıkınca, askerleri için bir kamp kurdu.

Hannibal'ın eylemlerinde, Kartaca yönetimine karşı düşmanlığı okumak kolaydır.⁵⁶ Hannibal, özgür bir temsilci olarak görev yaptığı için, Kartaca'dan kaçmış olabilir; o kişisel olarak oluşturduğu ve kendisine sadık bir orduya sahip bağımsız bir komutandı. Devletin generalinden çok, bir savaş lordu hâline gelmişti. Kartaca'nın barış planı hakkında kendisine danışıldığına ya da devam eden müzakerelerde rol aldığına dair bir işaret yoktur. Ordusunun ihtiyacı için Kartaca'dan hiçbir para yardımı almamıştı ve askerleri komutanlarına sadıktı. Hannibal'ın, savaşın İtalya'da yürütülmesi nedeniyle devlet tarafından suçlanma ihtimali de vardı. Bütün bunlar kararlarında rol oynamış olmalı. Durumunun, Kartaca hükümeti ile Kartaca'daki destekçileri arasında tartışmalara ve belki de daha geniş diplomatik çabalara konu olacağı kesin gibi görünüyordu.⁵⁷ Hannibal'a Kartaca yönetimi, İtalya'daki çabalarında destek verici davranmadığı için, şimdi o, Kartaca'nın çağrısına itibar etmiyordu. Livy'nin görüşüne göre, "Hannibal birçok katliam yapan Romalılar tarafından değil, kiskanç Kartaca senatörleri tarafından yenilmişti" (30.20.1-7).⁵⁸

Hannibal, MÖ 203/202 kışını kendi topraklarında kuvvetlerini inşa ederek geçirdi ve bir sonraki adımı görmek için bekliyordu. İki taraf da bir bekleme halinde iken barış görüşmeleri sürdü. Mago'nun ordusunun bir kısmı Afrika'ya döndü ve Hannibal'ın güçlerine katıldı.⁵⁹ Kış, Kartaca şehrinde bir ambargoyla geçti. Romalılar güneyde Tunes'i ve Scipio'nun Utica yakınlarındaki filo ile kuzeyi tutuyorlardı. Kartaca'da 202 ilkbaharının başların-

da olayların odağı barıştan yine savaşa kaydı.⁶⁰ Büyük bir belirsizlik dönemi idi ve bir çeşit ateşkes söz konusuydu. Şehir ahalisi ve bölgedeki generallerin, bazen aylar boyunca müzakerelere cevap vermeden yelken sezonu için bekleyişleri, antik dünyadaki savaş ve barış gerçekliğini yansıtır.

Livy, Sicilya'dan "iki yüz nakliye aracı ve otuz savaş gemisi" ile Roma ordusuna malzeme taşıyan bir filonun nasıl battığını ve karadan çok uzakta dağılışını ayrıntılarıyla anlatır (30.24.5-12). Malzemenin birçoğu Kartaca'nın kuzeyindeki körfezin ağzındaki Aegimurus adasında ve diğer adıyla Aquae Calidae'ye kadar olan körfezin hemen karşısındaydı (Korbous, bk. Harita 1).⁶¹ Kartaca halkı Roma erzak filosunun battığını gördü ve "insanlar şehrin her yanından gelerek agorada toplandılar". Kartaca Senatosu toplandı. Batırılan Roma nakliye gemilerinin şehre çekilmelerine karar verildi. Öbür yandan, Kartacalılar açlık çekiyordu ve aylardır oldukça kapsamlı bir abluka altındaydılar. Ayrıca, Scipio'nun birliklerine arpa ve tahıl tedarik ediyorlardı, bu nedenle açlık şehirde yaygındı. Dolayısıyla yeni malzemelerin bulunduğu Roma nakliye gemileri, çok büyük bir cazibe oldu ve filonun kalıntılarını toplamak için elli savaş gemisi gönderildi.⁶²

Scipio'nun hem çok gerekli malzemelerin kaybedilmesinden hem de ateşkesin bozulmasından ötürü öfkeli olduğu bildirilir. Roma'daki konumu, tepkisinin ilk nedenleri arasında olabilirdi; zira başarısız bir barış Afrika'daki yerel güçlerin rolünü zayıflatırdı. Kartacalılar, şehrin kuzeyinde Scipio'nun kampından deniz yoluyla gelen üç elçi kabul etti. Elçiler, malzemelerin taşınmasını görüşmek üzere oradaydılar ve Kartaca Senatosunun önüne çıkarıldılar. Ardından Kartaca halkına takdim edildiler. Scipio'nun elçileri Kartacalılarla hakaretamiz bir şekilde konuştular ve barış şartlarını kabul ettikten sonra erzak gemilerine saldırarak sözlerinden döndüklerini söylediler. Kartaca halkı onları dinleyecek

durumda değildi, elçilerin söyledikleri ve tavırları onları çok sinirlendirdi ve elçilere saldırdılar (Livy 30.24.5-25.8). Bunun üzerine Polybius (15.2.1), elçilerin şehri terk ettiğini ve senato temsilcileri tarafından onlara refakat edildiğini iddia etmektedir.

Herhangi bir barış şartı şiddetle reddedildi. Mütareke bozulurken Hannibal ve ordusu arka planda kaldı, ancak olayların canlanmasıyla birlikte her iki tarafın da aklına gelmiş olmalı. Elçiler, beş kürekli gemileriyle Kartaca'dan ayrıldılar ve kuzeyden Scipio'nun kampına giden Bagradas nehri deltasının ağzını geçtiklerinde, Kartaca gemileri tarafından bırakıldılar. O sırada, Utica yakınlarındaki bir Kartaca filosundan üç kürekli bir gemi, Roma elçilerinin gemisine saldırdı ve kamplarına ulaşmadan gemilerini karaya oturttu.⁶³ Gemide bulunan adamlar öldürüldü, ancak elçiler kurtuldu (Polyb. 15.2. 12).⁶⁴

Kartaca filosunun provokasyonu, buna cevaben kızgın Scipio'nun kuvvetlerini alarak Kartaca topraklarındaki şehirleri bir bir yağmalaması, savaşın kangrene dönüştüğünü gösteriyordu. Yağmaladığı şehirlerin insanlarını köle olarak sattı ve karşılaştığı her şeye zarar verdi. Scipio, ya Kartaca'yı teslim olmaya zorluyordu, ya da yeni bir savaşa kışkırtıyordu. Kartacalılara bir kez daha dövüşmelerini söylerken Hannibal'ı düşünmüş olmalıydı. Bütün bu olaylar boyunca bildiğimiz kadarıyla Hannibal, belki de Kartaca ve Scipio'ya karşı dikkatli olan ordusu ile birlikte Hadrumentum'da sahilde kaldı.⁶⁵

Kartacalılar Hannibal'a "gecikmemesi için yalvaran" mesajlar gönderdiğinde, Scipio kırsal kesimdeydi. Hannibal, ordudaki süvari yetersizliği (İtalya'da geride binlerce at bırakmıştı) ve Afrika'da önemli müttefikinin olmaması nedeniyle Romalı general ile yüz yüze gelmeye hevesli görünmüyordu. Scipio'nun provokasyonlarına tepki vermek için büyük baskı altındaydı.

Masinissa ile daha önceki savaşların bir parçası olan Numidya asillerinin bir kısmını bir araya getiren Hannibal, kuvvetlerine iki bin at ekledi. Yeni müttefiki, şimdiye kadar bilinmeyen ve Syphax'la ilişkili olan Tychaeus adında bir kraldı (Polyb. 15.3.5-7).⁶⁶ Hannibal birkaç gün bekledi ve daha sonra kampını Hadrumentum'dan Zama'ya, körfezin batısına birkaç gün süren yolculukla çaresizce kaydırdı.⁶⁷ Daha sonra Roma mevkilerini ve birliklerini yerinde görmek üzere gözcüler gönderdi. Üç gözcü yakalandı ve Scipio'ya getirildi. Scipio onlara iyi davrandı, onları kampın çevresinde gezdirip, sonra da Hannibal'a geri gönderdi.

Scipio besbelli kendini güvende hissediyordu ve kontrol ondaymış gibi görülmek istiyordu. İki stratejist belki de birbirlerinin aklını okumaya çalışıyorlardı. Yakalanan gözlemcileri serbest bırakarak Scipio, Hannibal ve daha da önemlisi Hannibal'ın müttefikleri ile akıl oyunları oynuyor olabilirdi. Çünkü Scipio, Numidyalı müttefiklerince Afrika'da bilinen biriydi, oysa Hannibal pek bilinmiyordu. Yalnızca şu anda faaliyet gösterdiği kırsal alanda çok kısa bir süre bulunmuştu, aynı zamanda henüz buralarda savaşmamıştı. Scipio, gözlemcileri serbest bırakmakla Hannibal'ın ilgisini çekmişti. Hannibal, Scipio ile şahsen karşılaşmak ve "onunla sohbet etmek" için güçlü bir arzu duyuyordu (Polyb. 15.5.8). Romalı düşmanına bir elçi gönderdi ve gelinen durumu tartışabilecekleri bir toplantı istedi. Scipio, görüşme için "yer ve zamanı belirleyeceğini" söyleyerek olumlu yanıt verdi.

Scipio, Kartaca çevresindeki şehirleri yağmalamış, yerle bir etmişken, Masinissa'yı en kısa sürede Romalılara katılmaya çağıran sürekli mesajlar "gönderiyordu".⁶⁸ Masinissa, atalarından kalan krallığın sınırlarında yeni fethedilen Masaeslyli topraklarını on Roma süvari ve piyade birliğinin yardımıyla kendi topraklarına katmakla meşguldü (Polyb. 15.4.3-4). Sonunda Masinissa, "6.000 yaya ve 4.000 atlı" (Polyb. 15.5.12-13) kuvvetiyle Scipio'nun kam-

pına geldi. Ancak Polybius, Scipio'nun ordusunu Hannibal'ın kampına doğru taşıdığını ve Naragara adlı bir kasabaya ulaştığını, burada kamp kurup Hannibal'a bir mesaj gönderdiğini ve kendisi ile buluşmaya hazır olduğunu bildirdiğini söyler.⁶⁹

Hannibal, Scipio'nun elçisini karşıladı ve ordusunu batıya doğru karşılıklı otuzar dakikalık mesafeye (5 kilometre kadar) Roma kampına doğru çekti. Kampını "sudan çok uzakta" ama ihtiyaçları için "uygun" bir tepeye getirdi (Polyb. 15.6.1-2). Scipio, güçlü konumunu korudu. Hannibal'ın planı, Scipio güneybatıya Bagradas vadisine doğru ilerlerse yolunu kesmekti. Eğer Hannibal, Masinissa ile görüşmeden önce Scipio'yu, ya da Scipio ile görüşmeden önce Masinissa'yı yakalayabilseydi, bölme ve fethe şansına sahip olabilirdi. Yakalanan keşif heyeti kendisine Numidyalılar'ın henüz Roma kampında olmadığını bildirdi.⁷⁰ Polybius, Masinissa'nın gelişinden sonra Scipio'nun Hannibal'la görüşmeyi kabul etmek konusunda kendisini rahat hissettiğini açıkça ortaya koyuyor.⁷¹

İki taraf daha sonra kendi şehirlerinin durumunu çözebilecek bir savaşa hazırlandı. Polybius'un belirttiği gibi, "sonuçta yalnızca İtalya ve Afrika'nın sakinleri değil, Sicilya, Sardunya sakinleri de beklemede kaldı. Herkes sonucun ne olacağını merak ediyordu (15.3.4). Hannibal ve Scipio, her iki adam da ordularının avantajlı konumda olduğunu hissettiklerinde beklenen görüşmeyi yaptılar. Her biri birkaç atlı eşliğinde yerlerinden çıktılar. Sonunda "adamlarını geride bıraktılar ve birbirleri ile yalnız bir araya geldiler" ve dönemlerindeki en büyük iki general yüz yüze, birbirlerinin gözlerine baktılar.

Bu iki adamın görüşmesi Zama savaşından bir önceki gün gerçekleşti. Hannibal ve Scipio, her ikisi de akıcı bir şekilde Yunanca konuştukları için ortak bir dilde kolayca tartışabilecekleri hâlde,

görüşmeye birer tercüman getirdiler.⁷² Tercüman bulundurma-
nın amacı, sembolik güç gösterisiydi. Scipio, Roma Cumhuri-
yetinin dili olan Latince ile görüşmede ısrar etti.⁷³ Aynı şekilde
Hannibal, tercümeyi daha az statü taşıyan birine bırakarak Pön
dili ile konuşmakta ısrar etti. Her ikisi de diğerinden önce ödün
vermeyi istemiyordu, ancak Hannibal önce konuştu ve Scipio'yu
yaşlı, daha bilgece, daha deneyimli bir adam olarak selamladı.

Kaydedilenlere inanırsak, Hannibal iki taraf arasındaki savaşları
lanetledi. Scipio'nun gururunu bırakması ve hem Kartaca hem de
Roma'nın egemenliklerini koruyabilmesi ve adil bir barış imkânı
tanınması için ısrar etti. Hannibal, "Bugün siz Trasimeno'da ve
Cannae'de olduğum kişisiniz," dedi Scipio'ya (Livy 30.30.11).
Hannibal Kartaca, Sicilya, İberya, Sardunya ve bütün adalar üs-
tündeki tüm çıkarlardan vazgeçti, ancak onurlu bir barış istedi.
Scipio ise reddetti. Kartacalıları hem savaşlardan hem de top-
raklarında halka yansıyan tüm sıkıntıdan sorumlu tuttu. Hatta
Afrika'yı işgal ettiğini iddia etti ve şimdi bütün toprakları üzerin-
de egemenlik kurduğunu ve böyle bir anlaşmayı kabul etmesinin
pek mümkün olmadığını söyledi. Scipio, Kartacalıların "kendile-
rini ve ülkelerini Roma'nın merhametine teslim etmelerini ya da
savaşmalarını ve fethetmelerini" istedi (Polyb. 15.6.4-15.8.14).⁷⁴

Ertesi sabah erken saatte iki taraf ordularını çıkardı. Roma kay-
naklarında Hannibal'ın bu savaş için çok hevesli olduğunu oku-
yabiliriz. Muhtemelen Ekim ayı, MÖ 202 yılının sonbaharıydı.⁷⁵
Hannibal 40.000 askere sahip olmuş olabilir, ancak her zaman
olduğu gibi bu sayıyı, özellikle Livy'nin Zama'da bile rakam-
lar vermediğini düşünürsek, kanıtlamak çok zor. Polybius bize
Hannibal'ın askerlerinden ölenlerin sayısını verir ve Scipio'nun
kuvvetlerinin toplamını söylemez. Tahminler Hannibal'ın asker
sayısının belki biraz daha az, yaklaşık 38.000'e yakın olduğudur.
Hannibal'ın daha fazla piyadesi vardı, süvari sayısı yetersizdi.

Masinissa birlikleri katıldığında Romalıların Hannibal'ın ordusuna karşı kendilerini hâlâ savunmasız hissettiklerine dair çok az kanıt vardır. Üstün savaş gücüne sahip oldukları gibi, sayıca çok az oldukları da gerçekleri yansıtmıyordu.⁷⁶

Hannibal ordusunu üç çizgiye çekti. İlk sırada Mago'nun ordusundan kalanlar, Cisapline Galya'dan Afrika'ya gelen paralı askerler vardı. Bunlar Liguryalılar, Keltler ve Balearlılardı. Savaşçılar seksen fil ile birlikte bu çizginin önüne yerleştirildi. Çok sayıda filler, İtalya'daki ilk büyük savaştan bu yana Hannibal'ın savaş taktiklerinde rol oynamamıştı. İkinci sırada Libyalılar ve Kartacalılar vardı ve üçüncü sırada Hannibal'ın İtalya'dan getirdiği birlikler duruyordu. Bunlar sadık ve en deneyimli askerleri idi. Süvariler, sol ve sağda, sırasıyla Numidyalılar ve Kartacalılar şeklinde kanatlara yerleştirildi (Polyb. 15.11.1-4). Hannibal, anahtar piyade birliklerini ana çizgiden biraz geride bıraktı ve yıllar boyunca savaştığı Romalı ordularına karşılık gelecek şekilde, taktiklerini ayarladı. Daha önceki büyük zaferlerinde üstün süvarilerine güvenmişti, oysa Zama'da atlıların sayısı ve kalitesi bakımından dezavantajlıydı.⁷⁷

Scipio'nun birlikleri de üç çizgi haline yerleşmişti, ancak piyade birliklerini birbirlerinin ardında bırakarak arada boşluk bıraktı. Kanatlardaki süvarilerin solunda Laelius, sağda Masinissa vardı. Piyadeler arasındaki boşluklar Hannibal ordusunda bulunan çok sayıda fille başa çıkmak için düzenlemişti (Polyb. 15.9.6-10). Scipio'nun ordusu, Kartaca'nın güçlü yanlarını bloke etmek ve kendi üstün süvari birliğinin avantajını tam kullanmak üzere düzen aldı. Scipio birliklerine yaptığı konuşmasını şu şekilde bitirdi: "Sadece düşmanlarınızı yenmek için değil, yalnızca Afrika için değil, dünyanın geri kalanının tartışmasız komutanlığı ve egemenliği için, kendiniz ve ülkeniz için kazanın" (Polyb. 15.10. 2).

Hannibal, alışılmadık bir biçimde, farklı etnik güçlerin komutanlarının her birini birliklerine hitap ettirdi. Onlara zafer vadedti ve kendilerini desteklemek için “kendi varlığına ve geri getirdiği güçlerin birliğine güvenebileceklerini” söyledi. Kartaca birliklerine, komutanları, başarısız olacak olurlarsa eşlerinin ve çocuklarının başlarına gelebilecekleri anlattı. Sonra kendi sadık güçlerine büyük maceralarını, İtalya, Trasimeno ve Cannae’yi hatırlattı. Onlara, “on yedi yıllık yoldaşlığımızı unutmayın” dedi (Polyb. 15.10-11). Hannibal, bildiğimize göre, bu savaştan önce hiçbir zaman ordusunun bölümlerine ayrı ayrı hitap etmemişti. Polybius, böyle söylemekle ya Hannibal’ın ordusunun kopuk doğası hakkında retorik bir noktaya geliyor, ya da Hannibal’ın, Zama’da komuta ettiği orduyu tam olarak kendisine bağlı görmediğini anlatıyor.⁷⁸ Bununla birlikte Hannibal, kazanma ihtimallerini pek bilmedikleri bir savaşta girecek askerleri için, varlığıyla cesaret ve güven kaynağıdır.⁷⁹

Ordular savaş düzeni almıştı ve komutanlar hazırды artık. Birkaç saat sonra Numidyalı süvariler kanatlardan saldırdılar. Savaşa başlamak için istekliydiler. Hannibal, önce fil sürücülerine hareket emri verdi. Fillerden bazıları, trompet ve borazan gürültüsünden şaşkına döndü, bu da onların geri dönmelerine, Masinissa’nın aynı anda atağa geçmesine ve Kartaca’nın sol kanadının açığa çıkmasına neden oldu. Filler büyük oranda etkisizdi. Scipio’nun saf düzeninde bıraktığı boşluklar, fillerin büyük zarar vermeden hattan geçmelerine izin verdi. Laelius, Romalı süvariler ile birlikte Kartaca atlılarına saldırdı ve onları dağıttı. Sonra iki ana birlik gürültüyle birbirine daldı: “savaş çılgınlıkları, kalkan ve mızrak gürültüleri” birbirine karıştı, Romalılar düşmanlarının üstüne çullandı ve çok dilli bağırışlar kargaşaya eklendi (Polyb. 15.12.9).

Savaş, “göğüs göğüse” vahşi bir mücadele hâlinde devam etti. Hannibal’ın askerleri ilk başta Romalılardan daha iyiydi. Fakat

Roma askerleri, kendi düzenini koruyarak ilerlemeye devam etti. Bu kritik noktada Polybius, paralı askerlerin ardında bulunan Kartacalı askerlerin, ön hatta yardıma gelmediğini ve sonunda Roma baskısı altında geri döndüklerini iddia ediyor. Bunun üzerine paralı askerler de Kartacalı güçlerin arkasına geri döndüler ve kendi kendilerine ve Romalılar'la savaşmaya başladılar. Durum kötüydü ve Roma birlikleri onları biçmişti. Hannibal, hattı tutmak için çekirdek güçlerine kumanda etti ve geri çekilen savaşçıların onlara katılmasına izin vermedi. Yanlara doğru zorlanmışlardı ve kanla ıslanmış yer “kaygan cesetlerle kaplıydı ... ceset yığınları”. Scipio ordusunu yeniden gruplandırdı ve Hannibal'ın dağınık birliklerine doğru ölümlerin üzerinden ilerledi; burada “ruh ve cesaretin sayıları neredeyse birbirine eşitti”. Bu şiddetli mücadele, ancak düşman süvarilerini takipten geri dönen Masinissa ve Laelius'un, Hannibal birliklerine arkadan saldırıp etrafını sarıp ve onları öldürdüklerinde sona erdi. Bu bir bozgundu ve Polybius, Hannibal ordusundan 20.000 kişinin öldürüldüğünü ve birçoğunun ele geçirildiğini iddia eder (Polyb. 15.13-14).

Hannibal ve yenilgiye uğramış ordusundan kalan herkes Hadrumentum'a geri çekildi (Polyb. 15.15.3). Hannibal için Zama'da zafer, nitelik bakımından daha kötü bir orduyla savaştığı için zaten mümkün değildi.⁸⁰ Scipio'nun üstün gücü savaşta eğitildi ve zaferlerin getirdiği özgüveni kazandı. Hannibal, süvari ve müttefikleri, filleri ve daha fazla piyadesi olmasına rağmen, komutasında tutarlı ve birleşik bir kuvvete sahip değildi. Gerçekten, askerleri birbirlerine düşman kadar yıkıcı davrandılar. Scipio yenilmez bir askerî stratejistti ve Hannibal, “çok büyük beceri” göstermişti, ancak Zama'da savaş kazanmak için beceriden çok daha fazlasına ihtiyacı vardı.⁸¹ Scipio için, Zama diğer bütün zaferlerinden daha önemliydi, çünkü Hannibal'ı savaş alanında mağlup edebilen ilk Romalı olmuştu.⁸²

HANNİBAL SÜRGÜNDE

Güzel bir görüntü olmalıydı
Karikatürlere uygun bir özne, tek gözlü kumandan
Şan için canavarlaştı korkunç, yazık çok yazık!
Sonu ne oldu; yenilgi, alçakça
Sürgüne giderken toplandı herkes görmek için
Bir zamanların güçlü Hannibal'ı artık hiçbir şeydi
Oturuyor kapısının dışında küçük Doğulu bir despotun
(Juvenal, *Satire* 10, 158-164)

Hannibal ilk defa yenildi, Scipio ise Zama'dan sonra da "yenilmez" olarak kaldı.¹ Zama'nın eski anlatıcılarından pek azı son savaşta Hannibal'ın komutasını hatalı bulmakta, pek çoğu cesaretini ve yeteneğini övmektedir. Bir atasözüne göre, "Bazen talih yiğit insanların planlarını bozar" ve Polybius'un dediğine göre "Her cesur adamdan daha cesuru vardır" (15.16.6). Livy'ye göre, "Scipio ve tüm askerî uzmanlar, Hannibal'ın o günkü savaş düzenini inanılmaz derecede becerikli bir şekilde konuşturduğunu itiraf etmektedir" (30.35.5-6). Artık yenilmez olmasa da yenilgilerinde bile Hannibal efsanevi bir askerî taktikçi ve kahramanca savaşan lider olma vasfını korudu.

Hannibal, Masinissa peşinde olduğu halde at sırtında savaş ala-

nundan birkaç adamıyla Hadrumentum'a doğru hızla uzaklaştı.² Kartaca'da başarısız olan bir generalin kaderini bilen Hannibal, burada, sahip olduğu her desteği pekiştirme fırsatı yakalamış olabilir. Hadrumentum'dan Kartaca'ya çağrıldı ve otuz altı yıl sonra kırk beş yaşındayken doğduğu şehre tekrar ayak bastı.³ On dört yıl önce Capualılar için olduğu gibi, Hannibal, Kartaca halkı için de merak kaynağı hâline gelmiş olmalı. Kartaca'daki senato önünde Hannibal yenilgiyi kabul etti ve Kartacalılara şu anda tek gayesinin barış için uğraşmak olduğunu söyledi. Kartaca'da hâlâ direnmek isteyen bazı insanlar vardı, ancak Hannibal, "barış istemiyorlar, ama savaş-tan da acizler," diyerek bunlara şiddetle karşı çıktı (Livy 30.35-37).⁴

Scipio, yendiği ulusun adıyla onurlandırılan ilk Roma komutanı oldu ve Zama'nın ardından Afrikalı olarak anıldı (Livy 30.45.6). Barış şartlarını dikte etti ve İkinci Pön Savaşı'nı sona erdirmeye antlaşması MÖ 201 yılında onaylandı. Koşullar, şaşırtıcı değil, savaşın yoğunluğu ve uzunluğu göz önüne alındığında cezalandırıcıydı. Rehinelere iadesi ve gemilerin onarımına ek olarak, Kartaca elli yılı aşkın süre boyunca taksitle Roma'ya maddi tazminat olarak 10.000 talent ödemek zorunda kaldı.⁵ Bunun üzerine, Scipio on dört ila otuz yaş arası gençlerden yüz rehin seçti. Bunlar, antlaşmanın garantörleri olarak Roma'ya götürülecekti. Kartaca'daki savaş fillerinin tamamı teslim alındı ve Kartaca'nın tüm filosu kentin kıyısındaki körfezde yakıldı.⁶ Kartacalıların toprakları kısıtlanmış olmasına rağmen büyük ölçüde korundu ve Afrika'nın dışında savaş yapmaları yasaklanmış, Afrika'da komşularına karşı askerî harekete geçebilmeleri için de Roma'dan izin alma zorunluluğu getirilmişti (Polyb. 15.31.2; Livy 30.37.2).⁷ Masinissa'nın da olumlu karşıladığı, aşağılayıcı bir barış oldu. Masinissa atalarının krallığını elinde tuttu ve rakibi Syphax'ın toprağını kendi topraklarına kattı (Livy 30.44.12).⁸ Böylelikle, Kuzey Afrika'nın en güçlü adamı ve Romalıların sağlam bir müttefiki hâline geldi.

Hannibal'ın Kartaca Senatosundaki barış tartışmalarının hemen sonrasında nerede olduğu belli değildir ve altı yıl kadar kendisinden bahis yoktur. Hikâyesini anlatan Roma kaynakları için, artık odak noktası değildi. Onların dikkatleri diğer düşmanlara yöneldi. Biyografi yazarı Cornelius Nepos, Hannibal'ın Kartaca ordusunun başında kaldığını iddia ediyor, ancak Nepos'un Hannibal'ın hayat hikâyesindeki olaylara dair verdiği bilgiler önemli hatalar içeriyor (*Hann.* 7.1-4).⁹ Bir başka hikâye Hannibal'ın askerlerini kamu projelerinde görevlendirdiğini ve Zama döneminden sonra çok sayıda zeytin ağacı diktirdiğini iddia ediyor.¹⁰ Daha sonraki dönemin Roma tarihçisi Cassius Dio'nun günümüze kadar gelen bir anlatısı, Hannibal'ın yenilgi sonrasına bir başka bakış açısı sunuyordu. Dio'ya göre, "Hannibal, kendi halkı tarafından, yapabileceği halde Roma'yı ele geçirmeyi reddetmekle ve İtalya'dan topladığı ganimetleri kendine mal etmekle suçlandı" (Cassius Dio 17, frag. 86; Zonaras 14-15). Kendisinden önceki diğer Kartacalı generaller gibi, Hannibal da Kartaca'da İtalya'daki savaş yönetiminden dolayı yargılandı. Bir başka iddia da Hannibal'ın Roma'yı ele geçirme stratejisi konusundaki uzun süredir devam eden tartışmalara katılmamayı seçtiği şeklinde idi. Trasimeno ya da Cannae'den sonra Hannibal'ın Roma'ya saldırabileceği ya da saldırması gerektiği fikri İkinci Pön Savaşı ve eski zaman tarih tartışmalarının popüler anlatımının bir parçasıydı.¹¹ Hannibal'a karşı yapılan suçlamalar arasında, savaşın mali desteği için Hannibal ile Kartaca arasında sürüp giden bir anlaşmazlık da vardı. Hannibal, bildiğimiz kadarıyla, Kartaca'dan İtalya'da savaştığı süre boyunca neredeyse hiç destek ve takviye almadı.¹² Askerlerinin erzak ve ücret gibi gerekli ihtiyaçlarının dışında hiçbir yağma yapmamıştı. Dio, Hannibal'ın bu suçlardan ötürü "yargılanmadığını" ve eylemlerini en iyi şekilde savunduğunu belirtir. Büyük generalin Kartaca'da hâlâ çok fazla destekçisi vardı.¹³

Hannibal'ın, Cannae'den sonra Güney İtalya'da yapılan küçük

çatışmalardan kaçınabileceği hususu tartışmaya değer. Belki de kontrol ettiği üç ana kentten birini, özellikle de Syracuse ya da Tarentum limanını tutmayı başarsaydı, yeniden erzak toplayıp Romalılara saldıracak bir imkân bulabilirdi. Denizlerde devam eden Roma hâkimiyeti, zor bir sorun olarak kaldı. Daha sonra sürgünde iken, istilasına geri dönüp bakan Hannibal, stratejisinin doğru olduğuna bir kez daha ikna oldu. Seleukos Kralı III. Antiokhos'u İtalya'yı istila etmesi için teşvik etti, çünkü "silah ve askerî birlikleri bir dış düşman sağlayacaktı, ama hiçbir şey yapılmadı ve Roma halkının Roma güçleri ile birlikte İtalya dışında savaşa girmesine izin verildi, bu durumda ne kral ne de herhangi bir ulus Roma'nın eşiti olabilirdi" (Livy 34.60.3).¹⁴ Eğer Livy'ye inanacak olursak, yenilgiye uğramış olsa bile, stratejisi hâlâ denemeye değerdi.

Hannibal'ın Güney İtalya'da bu kadar uzun süre kendi başına ayakta kalabilmesi, yeteneğin etkileyici bir ifadesidir. İtalya'daki Roma kuvvetleri Kartaca ordusunun sayısından oldukça fazlaydı. Roma lejyonlarının gücünün sürekli yenilenmesi, Hannibal'ın İtalya'da ne kadar zorlu bir gücü olduğunu gösteriyor. Livy'nin anlatımı, Roma'nın savaşının Cannae'dan sonraki kahramanlık niteliğine odaklanır, ancak bu anlatım aynı derecedeki Kartaca savaş çabalarını ve Hannibal'ın becerilerini gölgeler. Oysa Hannibal'ın sürekli tehlike altında durumlara intibakı, liderlik gücü ve yaratıcılığı olağanüstüydü. Hannibal'ı yalnızca Campania'dan çıkarmak Romalıların dört yılını almıştı, üstelik Hannibal Kartaca veya İberya'dan destek almıyordu, sonunda yenilmiş olsa bile stratejik kabiliyetleri ile kendini savunuyordu.¹⁵

Kartaca'da Roma'yla barışın ardından atmosfer bozuktuk ve farklı hiziplerden birçok kişi Hannibal'ı şehrin sıkıntılarından dolayı suçladı ve Hannibal gördüğü muameleden ötürü güceniyordu. Şehir yönetiminden dışlandı, geri planda kaldı. Zama'dan altı yıl sonra MÖ 196 yılında Hannibal kamusal alanda tekrar ortaya

çıktı. Cassius Dio bize, yargılanması sona erdiğinde Hannibal'ın "Kartaca'daki en yüksek makamla görevlendirildiğini" ve o yılki iki *sufetden* biri olduğunu söyler (Cassius Dio 17, frag. 86). Hannibal'ın Kartaca'daki sivil yönetim için ilk ve tek girişimi buydu. İtalya'daki savaş boyunca ordusunu muhafaza ettiği göz önüne alındığında, birçok becerisini mükemmel bir şekilde kullandı. Ancak, Hannibal'ın *sufet* olarak atanması, kendisine karşı çıkan ve şimdi Kartaca Senatosunda egemen olan aileleri harekete geçirdi. Kartaca'nın seçkin aileleri arasındaki rekabet, Roma'da olduğu gibi yoğun ve gerçek idi. Hannibal'ın Kartaca'da siyasi lider olarak yeniden dirilmesi, Barsid düşmanları arasında kargaşa yarattı. Kartaca'da Barsid güçlerinin canlanmasına karşı olanlar, son ve en meşhur üyelerini düşürmek için Romalılar ile iş birliği etmeye istekli idiler.¹⁶

Hannibal, hükümette askerî konulardaki titizliği ile hareket etti (Nepos *Hann.* 7.5). Kartaca anayasası bağlamında yönetici seçkinlerin gücünü zayıflatacak reformları başlattı.¹⁷ Roma'ya ödenen savaş tazminatı için devlet maliyesini yeniden düzenlemeye karar verdi. Şaşırtıcı biçimde, savaşın bitiminden hemen sonraki dönemde Kartaca'nın, olağan dışı bir şekilde müreffeh olduğu görülmektedir. Kent merkezindeki büyüme, yeni ve özenle inşa edilen limanlar, kent planındaki değişimi görünür kılıyordu. Kartaca, kayıplarına ve Roma'ya yapılan tazminat ödemelerine rağmen, savaştan sonraki on yıllar boyunca da canlı ve gelişen bir pazar olma özelliğini korudu. Bu refah için yapılan övgünün tamamı Hannibal'a ait alaması da, o, *sufetliği* sırasında gerçekleştirdiği çok gerekli reformlarla savaş sonrası yıllarda Kartaca ekonomisine olumlu katkılarda bulunmuştur.¹⁸ Kartaca'nın büyüyen refahı kadar aynı derecede önemli olan, Numidyalı Masinissa krallığının yeni kazanılmış prestiji ve gelişen kimliği idi. Masinissa'nın hâkimiyet alanı geliştikçe, Akdeniz üzerinden ticareti yapılan emtia ve lüks ürün talebi arttı ve bu durum

Kartaca'nın ekonomik kalkınmasına katkıda bulundu.¹⁹ Kartaca büyüyen Akdeniz ticaretinden yararlanmak için ideal bir biçimde konum aldı. Bölgede ikinci yüzyılda büyüyen ticaret Kartaca'ya büyük getiri sağladı. Dolayısıyla Masinissa'nın Numidian krallığı, Kartaca'nın yıkımı konusunda önemli bir rol oynamasına rağmen, kısa vadede artan serveti ile Kartaca'nın refahına katkıda bulunmuştur. Romalılar mağlup olan düşmanlarının direncine ve bu yeni konumda büyümesine karşı biraz paniklemişlerdi. Kartaca'nın tüm savaş tazminatını ödemek için MÖ 191 yılında sunduğu teklif, onları daha da kızdırdı (Livy 36.4.8).²⁰

Hannibal *sufet* olarak, Kartaca Senatosunun önde gelen bazı üyelerini, kamu mallarını zimmetlerine geçirmekle suçladı (Livy 33.46.3).²¹ Kartaca'daki yöneticiler için bölücü bir figür görünümündeydi. Birçoğu, varlığını istemezken, diğerleri Hannibal'ı güçlü kılan sisteme yakından bağlıydı. Livy, "bu hareketin halk arasında kazandırdığı popülerlik ne olursa olsun, Hannibal'ın önde gelen insanların çoğunun öfkesini tahrik ettiğini ve eşleştirildiğini" belirtir. Dolandırıcı meslektaşlarının bazılarının, meclise seslenerek ona olan düşmanlığı kışkırttığı şeklinde yorum yapar (33.46.7). Görev süresi bittikten sonra, Kartaca hükümetinde hâlâ aktif olan uzun süreli düşmanları, Hannibal'dan tamamen kurtulmak için bir plan yaparlar.

Bu dönemde Roma, Doğu Akdeniz'de Seleukos Kralı III. Antiochus'a karşı savaşa hazırlanıyordu. Roma Senatosuna, Hannibal'ın onlara karşı komplo kurduğunu ve Seleukos hükümdarı ile gizli temas içinde olduğunu iddia eden mektuplar gönderildi. Bu suçlamalar üzerine Scipio Africanus, Roma Senatosunda eski düşmanı lehine konuştu, ancak boşunaydı (Livy 33.47.4). Roma Senatosu, Kartaca'ya Hannibal'ın Antiochos ile "savaş planlamak" suçundan yargılanmasını istemek üzere bir elçi gönderdi. Hannibal, Roma ile anlaşmayı bozmakla suçlan-

dı ve Kartaca'da bir devlet düşmanı olarak ilân edildi. Hannibal Kartaca'dan sürgün edildi ve evi rakip gruplar tarafından yıkıldı (Livy 33. 47-49; Nepos *Hann.* 7; Justin Epitome, 31, 1-2).

Hannibal kendi kentinde zayıf düşmüştü ve düşmanlarının üstünlük kazanmasına engel olamamıştı. Büyük bir seçimle karşı karşıya kalmıştı; ya Roma'nın başlattığı kovuşturmada kendini savunacak, ya da kaçıp canını kurtaracaktı. MÖ 195 yılında o kaçmayı ve Kartaca topraklarını terk etmeyi seçti. Önce (belki de) Hadrumentum kenti yakınlarındaki evine ve daha sonra da modern Sfax kenti yakınlarındaki sahilden Kerkina'nın kumlu adasına gitti. Tüccarların pazarlarında ticaret yapmak için toplandığı Kerkina'da, kendisini Tyre'ye götürecek bir Fenike ticaret gemisine bindi (Livy 33.48.3).

Hannibal'ın *sufet* olduğu dönemde, Romalıları karşı, Akdeniz'den gelen birçok temsilci ile temasa geçmiş olduğu düşünülmelidir. Bu görevde iken Roma gücünün genişlemesine bir son vermeyi umut etmiş, Helenistik doğudan gelenleri dinlemiş ve teşvik etmiş olabilir.²² Her şeye rağmen, Hannibal'a karşı suçlamaların politik olarak ortaya atıldığı ve uydurulduğu düşüncesi de yabana atılmamalıdır. Hannibal'ın asıl niyeti ne olursa olsun, politikaya girerek Roma'nın büyük düşmanı olmanın psikolojik etkisinden kurtulmasına izin verileceğini düşünmek saflık olabilir. Kartacalı kimi yöneticiler ve Romalı düşmanları, ailesinin bir kez daha Kartaca'da nüfuz sahibi bir konuma gelmesine izin veremezlerdi. Hannibal'ın stratejisi her zaman Kartaca'nın Roma hegemonyasından uzak tutulması ve varlığını bağımsız bir devlet olarak sürdürmesi temeline dayanıyordu.²³ Bu fikir onu Roma'nın artan fetih iştahıyla doğrudan çatışmaya itecekti.

Kartaca topraklarından ayrılırken Hannibal, bir "redd-i miras" haline geldi ve Helenistik siyasetin karanlık dünyasına gir-

di (Plutarch *Flam.* 20.2). Yolculuğu onu, Akdeniz'in doğusuna doğru giden bir Tyre gemisi ile Kerkina'nın kumlu adasından kopardı. Barsid ailesi kökenlerini izleyerek ilk kolonyalistlerin Tyre'sine döndü ve "Tyre'in sürgündeki oğlu" olarak Hannibal şehre ulaştı.²⁴ Tyre, o zamanlar Seleukos krallığının bir parçasıydı ve Hannibal'ın doğal sığınma evi oldu. Makedonların Roma yenilgisi karşısında Kral Antiochus'un gücü artmıştı. İkinci Roma-Makedon savaşı (MÖ 200-197), Hannibal'ın eski müttefiki Philip'in Cynoscephalae'deki yenilgisiyle sona ermişti. Antiochus, Mısır'daki Ptolemeler krallığı ile barış yapmaya karar verdi ve bu Roma'nın büyüyen kudretine karşı koymak için en güçlü seçenek gibi görünüyordu.²⁵ Romalılar Antiochus'u ve Seleukosları nüfuz ve kontrollerinin genişletilmesinin önünde en büyük engel olarak görüyorlardı.

Hannibal şimdi ellili yaşlarında idi. Ünü Akdeniz'in geneline yayılmış ve Roma'nın gücü arttıkça Hannibal, Roma karşıtı olmanın odak noktasını oluşturmuş görünüyordu. Seleukos kralının hizmetine girmesi hoş karşılandı ve Roma'nın büyük düşmanı olarak ünlendi. Romalılar ile çatışma yaklaştı ve Antiochus, Hannibal'ın Roma iktidarının nasıl yenileceğini bildiğini umuyor olabilirdi. Fakat Hannibal'ın Antiochos nezdindeki gerçek rolü açıkça tanımlanmamıştı. Belli bir şekilde krala rehberlik etmiş ve yön vermiş olduğu söylenir, çünkü esasında yabancı bir bölgede Helenistik bir savaş lorduydu. Antiochos'un hayatı ise kıskançlıklar, entrika, gasp ve ihanet tehditleriyle doluydu ve bu Hannibal'ın alışacağı bir durum değildi. Ömrünü savaş alanlarında geçiren bir komutan için zor olmalıydı. Cicero, ismi Efes'te "tüm erkekler arasında büyük bir saygıyla anılan" Phormio diye çağrılan "genel ve tüm askerlik sanatı üzerine" ahkam kesen bir filozofu dinlemeye davet etti ve ünlü bir Hannibal tasviri yaptı. Hannibal düşüncesini, filozof Yunanca'da çok iyi değil ama hissetmede iyi diye açıkladı. Çok üzücü bir ifadeyle, "çok sayıda

yaşlı adamı gördüm, ama bunaklıkta Phormio'dan daha ileri hiç kimseyi görmedim" dedi. Mahkeme hayatının küçük ayrıntılarına boğulmuş dünya yorgunu komutan izlenimi, Cicero'nun anekdotları sayesinde parladı (*De oratore* 2.75-76).

Romalılar, Hannibal'ın Antiochus'la kurduğu ilişkiye sinirlendiler. Attalos krallarının Hannibal'ın Antiochus'la olan ilişkisini baltalamaya çalıştıklarına, Roma ve müttefikleri nezdinde elçilik yaptıklarına dair kayıtlara rastlıyoruz. Scipio Africanus bölgeyi ziyaret ederek Hannibal ile kral arasında bir gerilim yaratmaya çalışır. Antiochus'un Hannibal'ın şöhretini kışkandığını ve herkesin umutlarını kendisine bağlamasından hoşlanmadığını öne sürer (Cassius Dio frag. 19).²⁶ Hannibal, Roma'nın asla bir müttefiki olmadığını, suçlamalara karşı tepkisini dokuz yaşındayken babasına verdiği yeminle açıklar. Yeminin en eski versiyonu (muhtemelen) Polybius tarafından yazılmıştır ve sıklıkla tekrarlandığı için Hannibal'ın hikâyesinin önemli bir parçası olmuştur. Antiochus'u, sadakatine ve Romalıları sonsuz düşmanlığına ikna etmek zorunda bırakılması, Hannibal için biraz hakaretamiz bulunabilir (Polyb. 3.11; Livy 35.19). Çünkü Helenistik bölgedeki güvensizlik atmosferi, Roma'nın en büyük düşmanına, düşmanlığını ispatlamak durumunda bırakmıştır.²⁷

Kartaca'dan ayrıldıktan birkaç yıl sonra MÖ 193 yılında Hannibal'ın, Afrika'ya geri döndüğüne ve Cyrene bölgesine beş gemi ile vasil olduğuna dair söylentiler çıkmıştır. Haberin Kartacalılara ulaştığı, Kartaca'dan temsilciler geldiği ve orada temsilcilerle Hannibal'ın görüştüğü, bu arada belki de Antiochus'un Romalıları karşı başlatacağı savaşa destek arayışında olduğu belirtilmiştir. Ancak bu ziyarete dair bilgiler sağlıklı değildir (Cornelius Nepos Hann. 8.1-2).²⁸ Bununla birlikte, Hannibal'ın Kartaca'da hâlâ kendisiyle Roma'ya karşı savaşmaya istekli birçok destekçisi vardı. Livy, Hannibal'ın "Kartacalıları Roma'ya karşı isyana teşvik

edilebileceğine hep inancının olduğunu” belirtir (Livy 34.60.5). Hannibal, Efes’te Ariston adında Tyreli bir adamla tanışmış, onu bir ajan olarak eğitmişti. Hannibal, adamı Barsid destekçileriyle iletişim kurmak üzere “bir gizli işaretler kodu” yüklediği hediye ile Kartaca’ya göndermiştir (Livy 34.61.2-3). Livy’nin dile getirdiği, özel tokalaşma yöntemi olan, Kartaca’da Barsid kışkırtıcısı olarak çalışan ajan Ariston öyküleri vardır. Ariston, Hannibal’ın destekçileriyle gizli toplantılar yapar, ancak düşmanları tarafından da çabucak öğrenilir. Dolayısıyla Ariston, hareketlerini açıklamak üzere Kartaca Senatosuna çağılır. Kartaca’da savaşı teşvik etmek için yapılan çabalardan sonuç çıkmamış gibi görünüyor ve Ariston bir gemi ile Tyre’ye kaçmıştır (Livy 34.61.14). Hannibal’i, Kartaca’da müttefikleri ve halk desteği azalmış gibi gözükmesine rağmen, hâlâ Roma’ya karşı kışkırtıcı rolünü icra ederken görüyoruz.²⁹

Antiochus, kendi danışmanları arasına Hannibal’i asla kabul etmedi ve Kartaca’nın, Roma ile devam eden mücadelesinde dolaylı bir rol oynamasından yanaydı. Hannibal, savaşla ilgili olarak konsülde yapılan birçok oturumdan sadece birkaçına davet edildi ve kral ile Hannibal’ın destekçisinin görüşmesini kralın danışmanları kabul etmedi (Justin 31.5.1-9). MÖ 190 yılında Magnesia savaşında Romalılar, müttefikleri Attalos kralları ile birlikte, Antiochus’u yendi. Apamea’da MÖ 188 yılında imzalanan ve varlıklarını sağlayan barış antlaşması, Seleukosların gücünü büyük ölçüde kısıtladı ve onları Küçük Asya’daki toprak hâkimiyetinden mahrum etti. Antiochus, “Toros dağlarının batısındaki hâkimiyetini bırakmayı kabul etti ... ve buna ek olarak Kartacalı Hannibal’i da teslim edecekti ...” (Polyb. 21.17.3-7; Livy 37.45.3). Hannibal, savaşta kilit bir rol oynamadı, sadece Rodos donanması tarafından yenilen Ege’deki filonun küçük bir bölümüne komuta etti.³⁰ Şimdi elli yedi yaşındaydı kendini bir kez daha kaybeden tarafta buldu. Antiochus artık ona bir sığınma yeri sunamadı ve Seleukos bölgesinden ayrılmak zorunda kaldı.

Apamea Barışı'ndan sonra, Roma'nın müttefiki Bergama'nın Attalos kralları, doğuda Helenistik krallıklar arasında kısa bir süre hâkimiyet kazanmıştır. Hannibal'ın seçenekleri, bölgede Attalos nüfuzunun artmasıyla daha da daraldı. Magnesia savaşıdan sonraki beş yıl içinde Hannibal'ın izini bulmak zorlaşıyor. Seyahatlerinin hikâyeleri, talihsiz yerliler üzerinde gerçekleştirilen oyun ve kurnazlıklar ve yanında taşıdığı büyük servete dair efsaneler ile süslenmiştir. Armenia'ya sığınmadan önce Girit'te Gortyn'i ziyaret ettiği ve daha sonra Prusias kralının Attalos Kralı II. Eumenes³¹ ile savaşta olduğu Küçük Asya'da bağımsız bir krallık olan Bithynia'ya yerleştiği yönünde bir söylenti söz konusudur. Hannibal, Kral Prusias'ın Roma ile savaşına destek vermeye devam etti. Bithynia filosuna komuta ederken en etkileyici hilesini yaptı. Hannibal komutasındaki gemilere, düşman gemilerinin güvertelerine zehirli yılanlarla dolu çömlek koydurttu.³² Attalos gemilerindeki askerler önce bu duruma güldüler, ancak gemileri yılanlarla dolmaya başlayınca, kahkahalar paniğe dönüştü ve zafere kabul etmek durumunda kaldılar (Justin 32.4.6-8).

Ancak sonunda Prusias, Eumenes ile olan savaşı kaybetti ve yapılan barış antlaşması uyarınca Hannibal'ın Romalılara verilmesi gerekiyordu. Hannibal, Roma'nın en çok ele geçirmek istediği düşmanı hâline geldi. Daha sonra olanların pek çok versiyonu var. Çoğu, Hannibal'ın seçeneğinin kalmadığını ve Roma'nın ellerine düşmek yerine intihar etmeyi seçtiğini ima etse de hiçbiri kesin değildir. Bir başka efsaneye göre Libyssa kasabasında (modern Türkiye'deki İstanbul ile İzmit arasında) deniz kenarında bir evde yaşayan "zayıf bir yaşlı adam" idi. Roma'nın büyük düşmanının nihayet sessiz bir hayat yaşadığına dair rivayetler vardır. Hannibal'ın gerçek bir tehdit oluşturmamasına rağmen, Romalı düşmanları onu tehlike olarak görmekten vazgeçilmesinden memnun değillerdi. Bu zamana kadar Hannibal'ın şansı tek başına Roma'ya muhalefet etmek için yeterliydi ve Romalılar'ın hiç şansı olmayacaktı.³³

Ölümünün ayrıntıları her zaman taktığı bir yüzük ile ilişkilendirilir. Yüzüğünde zehir vardı, bu yüzden onu ele geçirmek isteyen bir Roma planına asla kurban olmayacaktı. Romalılar, büyük düşmanlarını zincirli olarak Roma sokaklarından geçirmekten başka bir şey istemezlerdi. Livy'ye göre, Hannibal bir bardak zehir içer. İçmeden hemen önce de "yaşlı bir adamın ölümünü beklemenin zor bir iş olduğunu düşünen Romalıların büyük endişesine son verelim" der (Livy 39.51.9). Hannibal, düşmanı Scipio Africanus'un ölümünün de gerçekleştiği MÖ 183/182 yılında altmış beş yaşında öldü.³⁴

Roma ordularına o döneme kadarki en yıkıcı yenilgilerden bazılarını parlak zırhı ile yaşatan general ve stratejist Hannibal, belki de yaşlılık dönemine kadar yaşamış olmasına şaşkındı. Roma'nın büyüyen gücüne karşı olan inatçı muhalefeti, onu kırk yılı aşkın emperyal hırslara direnişin odağı haline getirdi. Hayatının çoğunu Kartaca'dan uzakta bir yabancı olarak geçirdi ve gurbette öldü. Fakat Kartaca'nın kaderiyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır ve en ünlü Kartacalı olarak hatırlanmaktadır. Hannibal'ın son paradoksu budur. Kariyerinin harika maceraları ve çarpıcı askerî zaferleri onu fetih çağında seçkin Helenistik komutanlar liginde tuttu. Tüm zamanların en büyük askerî stratejistlerinden biri olarak kabul edildi. Hikâyesinde önemli olan bir husus da ölümünden sadece otuz altı yıl sonra Kartaca şehrinden ölümcül intikam alınması ve intikam dolu bir savaşta Romalılar tarafından yerle bir edilmesi idi. Hannibal, Roma gücünü yenmeye yaklaştı, ama sonuçta başarısız oldu. Kartaca'yı Roma egemenliğinden kurtarma çabaları şehrin nihai yıkımına katkıda bulunmuş olabilir. Ancak başarısızlığında bile Romalılar Hannibal'ı takdir ettiler ve ondan korktular. Ölümünden sonra da tüm düşmanlarının zihninde bir tür kahramanca şöhreti muhafaza etti. (Diodorus Sic. 29.19).

HANNİBAL SONRASI

Savaşlarının öyküleri, özellikle destansı savaş anıları savaştan sonra da yüzyıllar boyunca anlatıldı.¹ Milattan önce ikinci yüzyılın başında Batı Akdeniz'de Hannibal Savaşları ile ilgili bir öyküsü, anısı, ailesinden bir kaybı olmayan tek bir aile yoktu. Savaşları Roma hafızasında müteakip büyük savaşların modeli hâline geldi. Hannibal, Romalıların ve onun neslinin olağanüstü generalinin en ünlü düşmanı oldu. Kartacalıların Hannibal'ı nasıl hatırladıklarını ve Hannibal'ın Kuzey Afrika'daki Pön halkının belleğine nasıl yerleştiğini bilmiyoruz. Barışı görüşmek üzere Roma'ya gelen Kartacalı senato üyelerinin tüm savaşlar için Hannibal'ı suçladığını ve sorumluluk üstlenmediklerini biliyoruz. Hannibal'ın babası tarafından kendisine aktarılan Romalıları duyduğu bir nefretle tahrik olduğu ve savaşın tek nedeninin bu nefret olduğu yönündeki düşünce, her iki tarafın da kabul etmeye istekli olduğu bir açıklama gibi görünüyordu.² Kartaca'daki destekçileri arasında Hannibal, Roma zalimlerine karşı koyan en büyük Kartaca generali olarak hatırlanıyor. Az sayıda Kartacalı komutan nihai savaşın önceki on yıllarında Romalıları zarar verebildi; Hannibal ve kardeşleri çok seçkin bir duruşu temsil ediyorlardı. Kartacalıların anıları bizim için kayıp olsa da fatihlerin anıları gelecek nesiller için korunmuştur. Hannibal'ın şöhet ve yetenekleri, düşmanları tarafından Kartaca dalaverelerinin paradoksuyla birlikte kutlandı. Bunlar, Hannibal'ın kahramanlık dest-

nının çağlar boyunca büyüttüğü ve geliştirdiği tohumlarıdır.

Hannibal efsanesi, başlangıçta Saguntum yıkılırken Roma'nın gücü ile yüz yüze geldiği İberya'da şekillenmişti. Livy'de ilk bahis konusu olduğunda, kayınbiraderi Hasdrubal'a yardımcı olarak hizmet eden cesur bir yüzbaşıydı. "Yaşlı askerler, genç Hamilkar'ın kendilerine geri getirildiğini düşünüyorlardı; gözlerinde aynı gücü, aynı yüz ifadesini ve aynı özellikleri gördüler..." Livy'nin tasvirinde Hannibal'ın görünümü babasını çağrıştırmaktaydı ve askerlerinin sadakati de bu yüzdendi. Livy, "Hasdrubal'ın cesaret gerektiren bir atılım söz konusu olduğunda komutaya çağırılmayı tercih ettiği başka bir komutanı yoktu" der (Livy 21.4.2-5). Livy, Hannibal'ın hayatını yazdığı zaman, zaten onun efsanesi oluşmuştu ve gerçeği efsaneden ayırmak zordu.

Livy'nin tasviri özünde Helenistik bir lider gibi okunuyor. Hannibal'ın kişiliği, Livy'nin tasvir ettiği gibi, Plutarch'ın Pirus hakkındaki açıklamasından farklı değildir: "Görünüşü ile hareketlerini, hızı ve enerjisini Büyük İskender'inkiyle kıyasladılar ve içlerinde ondan bir görüntü, bir yansıma gördüklerini hissettiler." (Pyrr. 8). Hannibal, Pirus gibi, kişilik olarak askerlerine ilham verebilecek genç ve kahraman bir komutandı. Adamlarına daha önce gelmiş büyük generalleri hatırlatırdı. Hannibal Pirus gibi tarif edildi ve Pirus ile, Büyük İskender ile karşılaştırıldı.

Polybius, Hannibal'ın zamanına yakın yaşadı ve Kartacalıların bir zamanlar müttefiki olan Masinissa (9.25.4) dahil olmak üzere onu tanıyan bazı kişilere başvurdu. Araştırmalarından Hannibal'ın tarihin büyük adamlarından biri olduğunu ve onu "insanlığın çabası içinde herhangi bir projeyi" yapabilen "doğanın olağanüstü bir ürünü" olarak nitelendirdi (9.22.6; 11.19.1-7). Daha da ileri giderek "Hannibal'ın bölgedeki generalliği, cesareti ve gücü için hiç kimsenin hayranlık duymadan geçemeyeceğini" söyler (11.19.1). Poly-

bius, savaş başlangıcında Hannibal'ı yalnızca bir askerî deha olarak değil, aynı zamanda tüm üstün vasıflara sahip bir insan olarak tasvir etti. Hannibal'ı tartışmak için kullandığı terimler, Roma'nın Syracuse kuşatması sırasında Yunan bilim adamı Arşimed'i yazarken kullandığı terimlerin benzeriydi (8.5-7).³ Askerlerinin arasında Hannibal'a sadakat, onun dehasının bir ürünü olan şahsiyeti ve zafer ganimetlerini tüm askerleriyle paylaşma konusundaki cömert yaklaşımı sayesindeydi. Hannibal'ın ordusunun içinde sergilediği kapsayıcılık kutlanırdı, –onun yanında bütün askerlerinin değerli bir yeri vardı. Ennius'a göre o, şu meşhur sözün sahibiydi: “Düşmanı kim vurursa, benim gözümde daima Kartacalıdır, kim olursa olsun. Nereden olursa olsun ...”.⁴ Hannibal'ın davasına katılmak yeterliydi ve hayatı boyunca askerleri arasında güçlü bir dayanışma hissi uyandırdı. İnsanları yönetmek, örgütlemek, pazarlık yapmak ve bağlılık yaratmak konusunda inanılmaz bir yeteneğe sahipti ve bir askerî stratejist de olması bu yeteneğini arttırdı. On altı yılın en kötü dönemlerinde ordusunu besledi, giydirdi ve en önemlisi onları elinin altında ve en zor koşullarda kendisine sadık kılmayı başardı.

Bununla birlikte, dehanın yanı sıra kendisiyle ilgili zulüm ve hırsızlık suçlamaları yapıldı, Polybius'un kabul etmeye hazır olduğu her iki kusuru gerçek doğasından ziyade içinde bulunduğu şartların dayatmasının bir sonucu olarak görebiliriz (9.24.1-3, 25-26). Aslında, Hannibal aleyhindeki iddialar, galiplerin düşmanları hakkındaki sözleriydi: Antlaşmaların bozulması, sakinlerin başka kasabalara sürülmesi, yağma, zalimlik yapmak, mala el koymak⁵ ... Polybius'un yaptığı tamahkârlık suçlamaları Hannibal'ın ihtiyaçları ışığında düşünülmeliydi. Ordusu ve müttefikleri ona bağlıydı ve büyük bir zenginlik güvencesi altında olması gerekiyordu.⁶ Bununla beraber, Hannibal'ın askerlerine olan cömertliği ile açgözlülüğüne dair paradoksu terk etmek gerekir, zira her iki durum da ölümünden sonraki hikâyelerden kaynaklanır.

Hannibal, Batı Akdeniz'deki iktidar paradigmasını değiştirmeye çalıştı ve başardı, ancak istediği şekilde değil. Roma'nın gücünü kısıtlamak yerine, savaşın sona ermesiyle Kartaca politikalarını yönlendiren Romalılar ortaya çıktı.⁷ Sonuçta meydana gelen güç aktarımı, Kartaca ve Roma kaynaklarının ve becerilerinin birleşimi, Romalılara bölünmüş Doğu Akdeniz'i Batı'nın bütün gücüyle ele geçirmesine izin verdi. Pön Savaşları, Romalıların savaş becerilerini geliştirmişti. Onların donanması şimdi yenilmezdi ve Roma generalleri Hannibal ile karşılaşmanın tecrübesine sahiptilerdi. Kelt ve İber topraklarından gelen yeni müttefik birlikleri, Numidyaların yetkin olduğu süvari birlikleri ile birleşince, ardı ardına fetihler gerçekleştiren bir askerî makine yaratılmış oldu. Hannibal'ın mirası, Batı Akdeniz'in başlıca güçlerinden biri olan Roma'nın, daha sonra tüm Akdeniz'in tek gücü olmasını sağladı.⁸

Böylece, Roma gücünün yaratılmasında, derinlerde bir yerde Hannibal'ın hafızası yatar. Hannibal efsanesinin ölümünden çok önce doğduğunu, kökeninin kahraman Helenist liderlik geleneğinde ve kendi propagandasında olduğunu görmüştük. Bu tasvir hem Kartaca'da hem de Roma'da yandaşlarının ve düşmanlarının kalbinde yatıyordu. Macerasına manevi bir boyut katmada, tanrı Melqart/Herakles'in de önemli bir yeri vardı ve Hannibal, ilâhî himayeye mazhar olduğu efsanesini MÖ 218'den önce İtalya'ya ulaştırmıştı.⁹ Hikâyeler hem ordusunun bağlılığını teşvik etmek hem de rotası boyunca nüfus kazanmak için yayıldı. Hannibal, *res gestae*'sini Crotona yakınlarındaki Juno Lacinia tapınağında bronz bir levha üzerine yazdığında, belgelerini daha geniş Helenistik Akdeniz'e yerleştirmeye çalışıyordu.¹⁰

Ancak Hannibal'ın sözleri, Romalılar bilinen dünyayı fethetmeye ve otoritelerine ciddi bir meydan okuma olmaksızın bir imparatorluk kurmaya başlayınca neredeyse tamamen silindi. Akdeniz'in tamamı sonraki 500 yıl boyunca Roma toprağı olarak kaldı. Hannibal Savaşı

bu nedenle hem bir halk olarak hem de bir güç olarak Romalıların kendilerini tanımlamalarında kritik bir dönemdir.¹¹ Romalıların Kartaca ile savaşları başlangıcından beri destansı bir forma layık görüldü. Birinci Pön Savaşı, üçüncü yüzyıl Latin şairi Naevius'un *Bellum Poenica*'sında yüceltili. Ennius'un Hannibal Savaşı (ikinci yüzyıl) anlatısı, Roma perspektifinden çağdaş bir görüş açısı sağladı. Roma'nun Hannibal'la olan savaştaki kahramanlıkları, kökleri Batı Akdeniz'e, Truva'ya kadar uzanan epik şiirlerde övgüyle aktarıldı. Pön Savaşlarının hikâyeleri, iki şehir arasındaki çatışmanın ilk döneminde birbirine bağlanmış olan talihsiz âşıklar Dido ve Aeneas'ın mit ve efsaneleri ile bağlantılıdır.¹² Böylece Kartaca ve Roma'nun hikâyeleri ile kahramanlık savaşları ve meşhur başarıların Yunan gelenekleri, iç içe geçmiştir. Bu gelenekler, Hannibal Savaşı boyunca süregelen anlatıma dayalı hikâyeleri birleştirmiştir.

Roma bir imparatorluk inşa etmeye devam ederken, sürecin önemli bir parçası geçmişin kahramanlarının kutlanmasıydı. Scipio Africanus'un askeri bir deha sayılması için, Hannibal'ın fetihler yapan bir düşman olarak görülmesi gerekiyordu. Roma kahramanının başarısı, birliklerini Hannibal'ın tarzına adapte edebilme yeteneğidir. Hannibal'ın savaşı, Helenistik bir orduya karşı nasıl başarılı olunabileceğini bir nesil Romalılara öğretti. Bu nedenle Hannibal ile olan karşılaşmasıyla sadece Scipio değil, aynı zamanda Roma generalleri Fabius Maximus, Marcellus ve onların oğulları da şöhret kazandı.¹³ Roma'nın büyük olabilmesi için Hannibal'ın da büyük olması gerekiyordu. Roma dünyasında ve ötesinde Hannibal'ın Romalı düşmanları arasında bile onun itibar ve şöhretinin büyüleyici olması ilginçtir.

Roma kentinde Hannibal Savaşı anıtı ve anma ritüelleri, onlarca yıldır manzaraya hâkim oldu. Savaş sırasında inşa edilen zafer anıtları ve tapınaklar, şehrin mimarisi ve hafızasının bir parçası oldu. Pön Savaşları döneminde Roma'da kurulan yapıların lis-

tesinde, muzaffer generallerin yüzlerce tapınak ve sunağı vardı. Bunlar Hannibal ile yapılan savaşların görsel anıtlarıdır ve şehrin merkezinden başlayarak her yerde bulunurlar.¹⁴ Savaş sırasında fethedilen şehirlerden gelen ganimetler –Syracuse, Capua, Tarentum ve en sonunda Kartaca– Roma'yı süsledi. Yüzyıllar sonra da kentin meydanları Hannibal'ın anısını canlı tuttu. Plutarch "... Circus Maximus anıtının karşısına Kartaca'dan getirilen büyük Apollo'nun yakınında" (*Flam.*1) diye yazdığı zaman, Hannibal ve Kartaca'yı Roma zihninde yaşatan destansı bir manzara ortaya koyar.¹⁵ Valerius Maximus, Roma anıtlarıyla ilgili bilgilerimizi genişletir. Kartacalı Apollo'nun altın paltosu veya elleri olmadan Roma'da durduğunu belirtiyor. Bunlar, Kartaca'nın yağmalanması sırasında, kutsala karşı saygısı olmayan askerler tarafından kesilmişti (1.1.18). Heykel Roma'da, Kartaca'nın fethinin ve şehrin büyük düşmanının son tahribat sembolü olarak karşımıza çıkıyor.

Böylelikle Hannibal'ın Roma ordularına tattırdığı yenilgiler savaşın görsel belleğine eşit olarak kazanılmıştı. Cannae'deki yenilgiden sonra insanların kurban edildiği nokta, yüzyıllar sonra hâlâ işaretlidir. Savaş sırasında her senatör tarafından ant içilen tapınaklar, şehrin merkezinde durmaktadır. Dahası, Hasdrubal Barka'nın portresi bulunan yaklaşık 62 kilo* ağırlığındaki altın kalkan, Roma'daki büyük Jüpiter Capitolinus tapınağına asılmıştır.¹⁶ Pön Savaşlarının görsel anlatımı, Roma kentinin fiziksel çevresinin ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Pön Savaşları dönemi, geniş Akdeniz'de büyük bir sosyal değişim zamanıydı. Roma dünyası hızla genişledikçe ve Cumhuriyet bütün Akdeniz'i ele geçirdikçe, bu zamanların kayıtları onları yaratanların muhafazakâr belleğini yansıtıyordu. Fethi takip eden karışıklık ve toplumsal değişim, siyasi şiddet ve iç savaşlar, sonuçta yaban-

* Kitabın orijinal metninde 137 pound olarak geçmektedir. çev.

cı lüksler, yabancı tanrıların etkisi ve geleneksel Roma ahlakının kaybı üzerine eski yorumcular tarafından dönemin fatihleri sorumlu tutuldu. Toplumsal değişimin bu döneminin merkezinde Roma'nın Kartaca ile yaptığı savaşlar, özellikle de Hannibal Savaşı vardı. Bazı Geç Cumhuriyet Romalılarının zihninde –fethetmek için kimse kalmadı ve Roma'nın generalleri birbirleriyle çatışmaya girdi– tarihçiler Hannibal Savaşı'na biraz nostaljiyle bakabilirlerdi.

Çağdaş bir teori, ölümlü bir düşmanın korkusunun Roma devleti üzerinde bir kısıtlayıcı faktör olduğunu ileri sürmüştür. Bu düşünce, Afrika'da yeniden savaşan Hannibal'ın savaşının sona ermesinin ardından, bir asırdan daha az bir sürede gelişti. O zamanlar Roma egemenliğine meydan okuyan, Masinissa'nın torunu olan Numidyan kralı Jugurtha idi.¹⁷ Bu ölümlü düşman fikri, yaşlı imparatorluğun ve Afrikalı Jugurtha savaşlarının tarihçisi Sallust'un kaleminde gelişti. MÖ ikinci yüzyılda, Sallust'a göre, Hannibal tarafından temsil edilen Kartaca korkusu ortadan kalktı ve onun temsil ettiği meydan okuma Roma devletine geçti. Sallust, bu korkunun devlet üzerinde bir tür siyasi kısıtlama getirdiğini ve Roma Cumhuriyeti'nin en iyi şekilde gelişmesi için büyük bir düşman disipline ihtiyaç duyduğuna inanıyordu. Bugün, sadece, Soğuk Savaş veya İkinci Dünya Savaşı yıllarının sosyal bütünlüğünü, insanların bakış açısını anlayabilmek için bile geri dönmek durumundayız.¹⁸ Korku, bugün belki Romalılar için olduğundan daha az bir gerçeklik olabilir, ama bir devletin politik birlikteliği için her zaman önemli bir faktör olmuştur.

Geç Roma Cumhuriyetinin kaotik yılları boyunca bu duygu, Romalıları birbirlerine düşürerek ve iç savaşla toplumu parçalayarak, daha da büyüdü. Kartaca Savaşlarının ve Hannibal'ın en kalıcı versiyonları, Cumhuriyet'in son dönemlerinde ve Augustus yönetiminde geliştirildi. Retorik ve şiir, Hannibal Savaşları ve Kartaca ile birlikte, Roma halkının gerçek erdemlerini tasvir

etmek için bir zemin olarak kullandı. Bu yıllarda Cicero, Livy ve şairler Virgil, Horace, Ovid, Propertius geleneksel olarak Hannibal ile savaşıyan Romalıların yapıp ettiklerini yazdılar.¹⁹

Hannibal'ın kimliğinin ve mirasının değerlendirilmesi, savaştan sonra Kartaca'nın yıkılmasından Roma İmparatorluğu'nun sonuna kadar farklılaştı. Hannibal'ın neye tekabül ettiği, Romalıların kendi geçmişini hatırlama biçimine göre değişiklik gösterdi.²⁰ Cicero'nun iç savaşların son yıllarında yazdığı gibi, Hannibal'ın Kartaca ihanetini kınadı ve bazen onu Romalılara almaları gereken bir model olarak sundu.²¹ Livy'ye (MÖ ikinci yüzyıl) göre Hannibal, Roma'nın şimdiye kadar karşılaştığı en tehlikeli düşmandı ve Roma'daki yenilgisi en iyisiydi. Silius Italicus'a (MS birinci yüzyıl) göre, döneminde gücünü kaybeden, ancak Roma hegemonyasına yönelik en büyük tehdidi teşkil eden bir "İskender taklitçisi" idi.²² Roma'nın gücü geliştikçe kaliteli düşman bulması da zorlaştı ve Hannibal'ın temsil ettiği meydan okuma da efsaneleşti. Hannibal gibi bir düşman daha yoktu. Pliny the Elder (MS birinci yüzyıl) bize, döneminde Roma kentinde Hannibal'ın en az üç heykelinin bulunabileceğini bildirdi (*NH* 34.32). Bu görkemli düşmanın anısı, Roma'nın kendi gücünü ve kudretini yüceltmesi için şarttı.

Silius Italicus'un Pön Savaşlarına dair epik şiirinde idealize ettiği kahramanlar, İmparatorluk Romalılarına ahlak ve fazilet örnekleri olarak gösterilen Cumhuriyet adamlarıydı. Bunlar Hannibal'a karşı savaşıyan ve onu yenen adamlardı. Roma zaferinin hikâyeleri ve şanlı ataların ahlaki örnekleri, İmparatorluktaki genç Romalı erkeklerin eğitiminde önemli bir yer tutmuştur. Korkunç ve büyük bir düşman, antik Romalıların siyasi düşüncesinde bir fikirdi ve bu fikir devletlerin yükseliş ve düşüşüne ilişkin geleneksel görüşlere uygundu.²³ Scipio Africanus'un torunu Scipio Aemilianus'un, Kartaca'nın yıkılmasından sonra ağladığı söylenir (MÖ 146), çünkü o, Roma'nın düşmana ihtiyacı olduğunu görmüştü (Appian,

*Lib.*132). İmparator Tiberius döneminde yazan Valerius Maximus, Roma zaferinin anısını, imparatorluğun nihai yükselme dönemine doğru uzanan bir ilerleme olarak uyarladı.²⁴ Valerius Maximus (7.2.3), Hannibal Savaşı'nın sonunda senatonun tartışmasını aktarırken, büyük düşmanın gücünü hatırlatır. Prokonsül Metellus, barışın devlete iyi mi yoksa kötü mü olacağı sorulduğunda, Hannibal'ın varlığının Romalıları uyardığını ve her şeye hazır tuttuğunu ima eder.²⁵ İmparatorluk Romalıları, dış tehditle karşı karşıya kaldığında Roma Cumhuriyet mekanizmalarının en iyi şekilde çalıştığına inanıyorlardı. Hannibal'ın Roma'nın büyüklüğünün oluşumundaki rolü, onun karakterine dair gerçekleri bulanıklaştırır. O bütün zamanlar için bir düşmandı.

Hannibal'ın hikâyesi, birçok farklı Roma retorik ve tarihi geleceğine bağlanır. Hicivci Juvenal, Hannibal'ın başarılarını birkaç şiir dizesine indirgedi:

Hannibal'ı teraziye koyun: kaç kilo gelecek emsalsiz
General bugün tartılır mı? Bir adam için Afrika
Çok küçük bir kıta, dalgaların dövdüğü bir kıyısı olsa bile
Fas'ın okyanus kıyılarından doğuya buharlı Nil'e,
Etiyopyalı kabilelere –ve yeni fillerin doğal ortamlarına
Şimdi İspanya şişirir onun imparatorluğunu, şimdi aşiyor
Pireneleri. Doğa onun yoluna atar
Yüksek Alpleri, kar fırtınalarını: ama o geçer
Dağları parçalar –sirke ile, kayaları taşır.
Şimdi İtalya onundur, ancak o hâlâ zorlar.

(Satires 10.147-159)

Juvenal şiirini yazdığı sırada, Hannibal korkusu ve onun oluşturduğu tehdidin üzerinden iki buçuk asır geçmiştir. Juvenal, iki farklı hicivde, Hannibal'ın Cannae'dan sonra Roma'ya yürüyüp yürümemesi gerektiğini tartışan öğrencilerden bahseder. Hannibal çok derin bir

şekilde Roma kültürüne yansdı ve okuldaki her çocuk için retorik bir egzersiz oldu. Rolü, “öğrencileri eğlendirmek ve fikir yürütmele-
rini sağlamak” idi.²⁶ Roma iktidarı yüzyıllar boyu hüküm sürmüştü
ama Hannibal efsanesi hâlâ aktıftı. Juvenal için, Hannibal’la korku-
suzca alay edilebilirdi, güç gitmişti ama itibarı devam ediyordu, o
“tek gözlü generaldi ... insanlığı sıkıntılara sokmuş biriydi.”

Scipio’nun efsanesi, iki eski düşmanın MÖ 190’larda yüz yüze
gelişlerinin gösterildiği (ya da hayal edildiği), Efes’teki III. An-
tiochus sarayındaki meşhur sahnede, Hannibal’ınki ile eşit ya da
onu aşmıştı. Sahne, Seleukos kralının mahkemesinde Roma el-
çisi Scipio’nun Hannibal’a yaklaştığı alanda cereyan ediyor. Sci-
pio, Hannibal’a generallerin en büyüğü olarak kimi gördüğünü
sorar. Hannibal’ın cevabı Makedonyalı İskender olur. “Sonra
Scipio, Hannibal’a İskender’in ardından ikinci olarak kim geldi-
ğini sorar.” Hannibal, “Epiros’un Pirus’u” olarak yanıtlar. Çünkü
Hannibal, cesareti ilk nitelik olarak göz önüne alır. Hannibal,
bunlardan daha cesur iki general bulmanın mümkün olmadığını
düşünüyordu. Scipio incindi, ancak yine de Hannibal’a üçüncü
sıraya kimin gelebileceğini sordu; çünkü, “en azından üçüncü ki-
şinin kendisi olmasını bekliyordu”. Hannibal, bu soruyu da şöyle
cevapladı: “Üçüncü sırayı kendime veriyorum; çünkü genç bir
adam iken İberya’yı fethettim ve Herkül’ü takiben Alpleri bir
orduyla geçtim. İtalya’yı işgal edip hepinizi dehşete düşürdüm,
kasabalarınızın 400’ünü boşa çıkardım ve sık sık Roma’yı aşırı
tehlikeye attım, üstelik Kartaca’dan para ve takviye almadım.”

Scipio, bu cevaba güldü ve Hannibal’a “Eğer benim tarafımdan
yenilmemiş olsaydın kendini nereye koyardın?” diye sordu. Kıs-
kançlığı algılayan Hannibal, “Bu durumda kendimi İskender’in
önüne koymalıydım” diyerek yanıtladı. Böylece Hannibal,
Scipio’yu, İskender’den (Appian, *Syr.* 910) daha üstün olduğu-
nu ima ederek, zarif bir şekilde över. Bu güzel hikâye, Scipio ve

Hannibal'ın şimdiye kadar yaşamış en dikkat çekici askerî komutanlar arasında yer aldıklarını, sonraki nesillere yansıtır. Livy onları yalnızca “kendi zamanlarının değil, tarihin tamamının en büyük generalleri” olarak tanımlar (30.30.1).

Antik çağın “en büyük generalinin kim” olduğuna dair ebedi sorusuyla ilgili tek tartışma Appian'ınki değildir. Samosatalı Lucian'ın *Ölü Diyalogları*'nın (380–398) komik teması, Büyük İskender ve Hannibal arasındaki fantezi karşılaştırmayı sunar. Hikâye, dünyadaki en büyük askerî komutan olma iddiasında bulunan her insanın iddiasının nihai kararını açıklayacak olan Ruhlar Diyarı'ndaki ölülerin yargıçlardan biri olan Minos'dan önce belirlenir. İki adam kimin birinci olması gerektiğini tartışır. “Ben senden önce duyulmalıyım,” dedi Libyalı; “ben daha büyük adamım,” iddiasında bulundu Alexander. Minos'tan önce, “her iki ünlü adam” etkileyici cevaplar ortaya koymaktadır. Hannibal'ın sözlerinde, Roma Cumhuriyetinin orta dönem askerlerinin şan için rekabet etmesine ve Perslerin aşağılanması yer verilir: “Rakiplerim, dünyadaki en iyi askerlere komuta eden, dünyanın en büyük generalleriydi; Medler veya çarpışmadan kaçacak Asurlularla savaşmadım, onların ülkesini almaya kalkışan zafer kazandı.”²⁷ Scipio ortaya çıkar ve Hannibal'ın, üçünün sonuncusu olduğuna karar verilir.²⁸

Lucian döneminde Roma İmparatorluğu, kuzeyde Alman ve Kelt diyarı, güneyde Arap yarımadası ve Sahra'ya kadar geniş bir yelpaze yayılmış çeşitli kültürler ve diller dünyasını kapsıyordu. İmparatorluk boyunca Hannibal'ın şöhreti sürdü ve onun ününü sürdüren belki de Roma'nın hâkim gücüne karşı olan rolü olmuştur. Hannibal antik çağın ünlü generallerinden biri olarak görülmüş, aynı zamanda Helenistik doğudaki sürgün zamanını hatırlatarak burası Roma gücüne karşı çıkanların bir toplanma noktası olarak gösterilmiştir.²⁹ İkinci yüzyılın sonlarında Severuslar Hanedanı iktidara geldi ve Septimius Severus (MS 193–205), Lepcis Mag-

na şehrinde (şimdi modern Libya'da) Pön kökleri olan bir Afrika imparatoru oldu. Severus'un ya da muhtemelen oğlu Caracalla'nın hükümdarlığında, Hannibal için yeni bir mezar yaptırılarak anıldığı söylenir. Hannibal'ın öldüğü Bithynia bölgesindeki küçük şehir Libysa'daki defin yeri, ölümünden yaklaşık dört yüz yıl sonra biliniyor ve ziyaret ediliyordu ama artık terk edilmişliğe bürünmüştü.³⁰ Severuslar İmparatoru'nun, Hannibal için mermerden bir mezar yaptırdığını biliyoruz, geç dönem bir Bizans yazarına göre de Hannibal, "zaten ırk olarak Libyalı idi".³¹

Afrikalı bir dostu anmak için kurulan bu Severuslar Anıtı, imparatorluk döneminde Roma'nın nihai düşmanına karşı karmaşık tutumunu ortaya koyuyor. Hannibal efsanesinin önemli bir özelliği, düşmandan daha bağımsız bir şeye dönüşmesiydi. Hannibal'ın mezarının antik dünyada bir hac yeri olduğunu ve insanların Büyük İskender ve Achilles'in mezarlarına çıkarken bu mezara da geldiğini öğrendik. Belki de Roma'nın ilk Afrika kökenli hanedanı, ünlü bir Pön generalini onurlandırmada bir sakınca görmedi. Aslında, parlak bir askerî adam olarak Hannibal'ın şöhretine yaslanmaya daha fazla ilgi duymuş olabilirler. Paylaşılan kültürel miras, Severuslar hanedanı için de avantajlı görülebilirdi. Severuslar yabancıydı ve aile miraslarını efsanevi Romalı atalarına bağlayamadılar, ancak Pön dünyanın ünlü generalini anımsatıyorlardı. Severuslar imparatorları, Hannibal gibi, Herakles'in imajını da propagandalarında kullandılar.³² Hannibal'a olan ilgileri güçlü bir yabancı olarak gelecek nesiller için oynadığı rolü tanımlamaya yardımcı olabilir, bu Hannibal'ın hayatının muhtemelen ölümünden beri var olan bir yönüydü. İkinci ve üçüncü yüzyıl Roma İmparatorluğu nüfusu büyük oranda Roma kökenliydi ve bir dizi asker kökenli imparator tarafından idare edildi. Hannibal askerî hünerleri ve Roma gücüne karşı koyması nedeniyle seviliyordu. Bu şöhret devam etti ve Hannibal'ın mezarı, en azından on birinci yüzyıla kadar biliniyordu.³³

Cumhuriyet Romalılarının öyküleri genel olarak Livy tarafından yazılmış olup, Boccaccio şiirleri ve Petrarch şiiri ve biyografileri aracılığıyla Ortaçağ ve Rönesans hayal gücüne ulaşmıştır. Böylece Hannibal'ın öyküsü, Avrupa çapında klasik eğitimin temel bir dayanağı haline geldi.³⁴ On yedinci yüzyılda, Avrupa'da ulus devletler ortaya çıkmaya başlayınca, Roma ile Hannibal arasındaki savaş hikâyesi hayal gücünü geliştirdi ve yazarlar, şairler tarafından siyasi görüşleri ifade etmek için kullanıldı. Avrupa'daki tüm eğitimin klasikleri içerdiği bir dönemde Livy, kapsamlı bir yönelim aldı. Erken dönem modern dünyayı eğitmek için Hannibal ve Kartacalılar tanınabilir bir ahlâkî öykü hâline geldi.³⁵

On yedinci yüzyıl başlarındaki İngiltere, bu durumun en çok belirgin olduğu bir yerdir. Sir Walter Raleigh, I. James (İskoçya'nın VI.) aleyhinde bir komploda yer almakla suçlandığında, Londra Kulesine hapsedildi. Stuart Kral I. James'in kuralı, "Yeni Sezar" kuralı olarak ilân edildi. Stuart Kral, İngiltere'nin askeri kahramanlarından biri olan Raleigh'i vatana ihanetle suçladı. Kulede mahpus olan Raleigh, Hannibal'ın da dahil olduğu bir dünya tarihi yazdı. Hannibal'ın karakteri, olağanüstü stratejik zaferleri nedeniyle, her zaman askeri insanların hayranlığını ortaya çıkarmıştır. Buna ek olarak Raleigh, Katolik İspanya'nın İngiltere için en büyük tehlike olduğuna inanan sağlam bir Protestan idi ve yazdığı tarihte Kartacalıların bakış açısından Pön Savaşları ve Hannibal'ın hikâyesine yer verdi. Kendilerini Romalıların rolüyle tanımlayan Stuartlarla birlikte Raleigh, bu kadar çok ihanet etmiş olan Kartacalılarla ilgiliydi. Onun tarihi, Hannibal'ın soyluları karşısında algılanan Roma ihanetlerine odaklandı.³⁶ Raleigh'in tarihi, Hannibal'ın çağlar boyunca hatırlanması için, süreklilik arz eden bir temayı temsil etmektedir. Daha büyük ve daha emperyal bir güçle karşı karşıya gelen grup ve kişiler, genellikle kendilerini Hannibal figürüne bağlarlar.

Livy'nin Avrupalı askerleri büyüleyen hikâyelerinden bir diğeri de Hannibal'ın ve Capua'daki ordusunun aşırı lükse nasıl kapıldığıydı. Bunun popüler bir uyarı masalı olduğu kanıtlandı. Livy'nin canlı anlatımı, Hannibal'ın Capua'da lüks içinde geçirdiği o kışın (216/215) nasıl yıkıcı bir etki yaptığını gösteriyordu: “En yoğun sefaletin üstesinden gelen adamlar, artık aşırı rahat ve sınırsız zevk yüzünden mahvolmuşlardı, çünkü tecrübesizlerdi ve giderek daha çok sefahate kapılıyorlardı, alışkanlık olarak her gün daha tatlılaşan uyku, içki, akşam yemeği partileri, fahişeler, hamamlar ve hareketsizlik –tüm bunlar fiziksel ve ahlaki güçlerini boşa çıkarmıştı” (23.18.10–13).³⁷

Capua'nın öyküsü, on yedinci yüzyıl İrlandalı yazarların çoğunda görüldü; askerlerin çok lükse alıştırılmamaları konusunda uyarak, onlara kendilerini Hannibal ordusunun kaderinin beklediğini düşündürüyorlardı.³⁸ Askerî disiplin üzerine 1634'te yazdığı bir yazısında İrlandalı asker Gerrat Barry, Hannibal'ın yaptığı gibi dinlenmek için çok fazla zaman verildiğinde, savaştaki bir ordu için neler olabileceğine dair bir uyarı olarak, Capua'daki kış mevsiminin hikâyesine atıfta bulunur. Barry, Capua'da Hannibal ve askerler tembelleşti “ve sanki hiç savaşmamış gibi, tüm askerî yeteneklerini unuttular. Tüm ordunun harap olmasının ve zedelenmesinin nedeni buydu ...”³⁹ “İrlandalı paralı askerler, günümüzde Avrupa savaşlarında savaşıyorlar; özel olarak Avrupa kentlerinin lüksleri, bazı baş belası askerleri kendi saflarına çekmiş olabilir. Livy, Capua'daki kış aylarından sonra Hannibal'ın birçok adamının farklı ilişkiler kurduğunu ve görevlerini bıraktığını, “kaçanların saklanma yerinin her zaman Capua olduğunu” (23.18.16) söyler. Henry Burnell'in trajikomedisi *Landgartha*'da özetlediği gibi, “bu krallık onlar için Capua'nın Hannibal'a olduğundan daha ölümcül oldu” (Sahne I).⁴⁰

Modern Avrupa'nın erken dönemlerinde Hannibal'ın yaptıkları, büyük savaşları trajedi ve operada kullanılmaya devam etti.

Hannibal hatıralarının yayılması sadece eğitimli kişiler arasında değildi. On dokuzuncu yüzyılda şair Lord Byron şunu yazdı: “İtalya’nın her kasabasının bir kahramanı var. Kuzeyde bazı ressamlar mekânın olağan dehasıdır ... Güneyde Roma isimleri duyarız. Yakın Thrasimene [Trasimeno] geleneği hâlâ bir düşmanın adına sadıktır ve Kartacalı Hannibal, Perugian gölünün kıyılarında hatırlanan tek antik isimdir.”⁴¹ Hannibal zaferinin hafızalarda yer ettiğini İtalya kırsalındaki folklor ögelerinde de görürüz.

Hannibal ve Kartacalıların on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başlarındaki Avrupa ahlakındaki somutlaşan rolü, tarihin hangi versiyonunun anlatıldığına bağlı olarak devam ediyor ve değişebiliyordu. Devrimci Fransa’da Roma Cumhuriyeti önemli bir rol oynamıştı, 1805’te ressam David, Napolyon’u Alpleri geçerken çizdiğinde Hannibal’ı tekrar canlandırdı. 1914-1918 yılları arasındaki İngiliz gazetelerine bakıldığında, Roma ve Kartaca ile sık sık karşılaşılır. Romalılar İngiltere ve Kartacalılar Almanya’yı simgeler ya da hangi tarafın ifade edildiğine bağlı olarak tersi ortaya çıkar.⁴² Roma’ya karşı Kartaca, bir savaş alegorisi idi, sömürgeci karşısında sömürge mücadelesi... Frank McGuinness’in 1988’deki *Kartacalılar* oyununda bir karakter; “Ben Kartacalıyım, yeryüzü benim, İngiltere’nin değil, Roma’nın değil” diye konuşur (satır 17).⁴³

Severusların bin yıl önce hac yaptıkları mezarın yerine, Atatürk tarafından anıtı diktilirmek suretiyle, yirminci yüzyılda yeni bağımsız bir devlet olan Türkiye, Hannibal’ı kucakladı. Hâlihazırda bu Hannibal anıtı, modern Türkiye’nin Gebze’indeki Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu arazisinde duruyor (bk. Resim 8).⁴⁴ Bununla birlikte, orijinal Hannibal mezarının kesin yeri belirsizdir. Sadece biliyoruz ki, “İstanbul Boğazı’nı geçip, Chalcedon’dan (Kadıköy, çev.) Libyssa’ya (Gebze, çev.) ilerleyerek, Kartacalı Hannibal’ın gömütüne ulaşıldığı” MS dördüncü yüzyılda Ammianus Marcellinus tarafından not edildi (22.9).

Hannibal'ın adı, aynı zamanda, Roma ile savaşıyan bir kahraman olarak, Avrupa sömürge güçleri ile mücadelede somutlaşarak, kolonyalizm sonrası Kuzey Afrika'da yankılandı. Eski Libya diktatörü Muammer Kaddafi, en küçük oğluna Hannibal adını verdi ve Arap Baharı sonrası Hannibal'ın anısı Kuzey Afrika kültürel mirasında kesinlikle başka bir anlam üstlenecektir.

Askerî dehası nedeniyle Hannibal belki de en sık Napolyon ile karşılaştırılmıştır. Zekâsının parlaklığı, çılgınca cesareti ve Alpleri fillerle geçişi, onun kökenlerinden ve onu yaratan kültürden çok daha fazla bilinir. Hannibal'ın adı, modern tarih boyunca, yarı süper kahraman ve yarı büyük düşman olarak dolaştı. Herkes onun adını bilir, ancak gerçek hikâyesinin büyük bir kısmı, Roma tarafından yaratılan hafızayla örtülerek kaybolmuştur. Günümüze kadar gelen Hannibal, bir düşman, büyük bir savaşçı, bir stratejist ya da bir anti-kahraman olarak her kalıba dökülebilen bir bukaletmendir. Thomas Harris, *Kuzuların Sessizliği*'nde (Silence of the Lambs) düşmanlarının aklını okuyabilen, aşırı zeki kahramanına Hannibal adını verdiğinde, kesinlikle aklında bu büyük Kartacalı vardı. Hatta daha uç bir örnek olarak, günümüzde Hannibal'ın stratejisini inceleyen ve uygulayan işletme yönetimi uzmanları vardır.⁴⁵ Hannibal, popüler kültürde bugüne dek, düşmanı Scipio'dan çok daha fazla yüceltilmiştir.⁴⁶

Hannibal'ın canlı yaşamı, çoğu tarihsel figürden daha fazla karışık bir gerçekliğe, kayıp bir kültüre, Roma yapımına dayanır ve hikâyesi kimin kucakladığına bağlı olarak değişir.⁴⁷ Arthur Miller, Al Capone'a "en büyük Kartacalı" dediğinde, Yeni Dünya'dan yirminci yüzyılda antik Sicilya ve Hannibal'a kadar olan bağlantıyı bir anda gerçekleştirivermiştir⁴⁸. Hannibal'a olan bu kalıcı ilgi hem hayalimizde hem de onunla ilgili az sayıdaki olağanüstü ayrıntılarda kök salmıştır. Helenistik çağın parlak ve cesur generalitydi, Roma iktidarına meydan okudu, onu mağlup ettiler, ancak o, anlaşılması zor ve esrarengiz bir Kartacalı olarak yine de yaşamaya devam ediyor.

Giriş: Sıra Dışı Düşman

1. Livy 22.49.15'den alınan rakamlar muhtemelen abartılmıştır, ancak kesinlikle on binlere ulaşılmıştır. Aksi belirtilmedikçe tüm tarihler MÖ'dir.
2. Kitaptaki bütün Livy referansları *Ab urbe condita*'dan alınmıştır ve tercüme Yardley and Hoyos 2006 basımına dayanır.
3. Hannibal Savaşı'nın sonu genellikle bir değişim olarak anlatılır, Roma'nın gücü MÖ 2. yüzyıldan beri sürekli genişlemiş ve bütün Akdeniz'i kapsamıştır.
4. "Böylece Romalılar Afrika'nın Kartaca kısmını kazanmışlar, Kartaca'yı yok etmişler ve yıkılışından sonra 102 yılında buraya tekrar yerleşmişlerdir" Appian, *Lib.* 136. Appian aynı zamanda G. Sempronius Gracchus tarafından MÖ 122'de yapılan bir denemeden daha bahseder. Kartaca bölgesindeki bu koloni Gracchus'un suikastından ve arkasından gelen Roma kaosundan dolayı büyüyememiştir, ancak yer mülkiyetini alıp yerleşenler olmuştur. Bkz Plutarch *C. Gracchus* 11, Livy *Periochae*, 60, a *Lex Agraria* MÖ 111, bkz Bruns (ed.), 1909, vol. 1. 102–21.
5. Claire Stocks'un yeni yayınlanan kitabı *The Roman Hannibal* özellikle bir Roma kahramanı/kahraman karşıtı olarak Silius İtalicus'da Hannibal'ın yaratılışına ve genelde Roma literatürüne odaklanır. Tüm detaylarının bu kitaba alınması için geç yayınlanmıştır, Romalıların Hannibal'ı kullanma ve düşmanı yaratma süreçleri hakkında önemli detaylar içerir.
6. Aksi belirtilmedikçe bütün Polybius referansları, *The Histories* Loeb Klasik Kütüphanesi üzerinden yapılmıştır. Pön Savaşlarının kaynakları için Polybius, Livy ve Walbank'ın 1-3 sayılı nüshaları muazzam bir bibliyografya içerir;

- Champion, 2011; Eckstein, 2012, 2010 ve 1989; bkz Levene, 2010; Jaeger, 2010 ve 2006 and Feldherr, 2010, Gruen, 1978, Moore, 2010, Ridley, 2000 Livy. Cornell (ed.), 2013, Cato ve Fabius Pictor gibi parçalı Roma tarihçilerini kapsar; Mineo, 2011 Polybius dışındaki kaynaklar; Krings, 2005 Polybius'daki Sosylus; Hoyos 2007, 2005 ve 1998'de, parçalanmış Karaca'nın ayrıntılarını kapsayan bölümler bulunmaktadır; Lancel, 1999, Lazenby, 1998, ve Miles, 2010 kaynak materyallerin açık bir özetini sunar.
7. Livy'nin Hannibal portresindeki negatif tasvir, sıkça belirtildiği gibi, Salust Cataline (*Bellum Cat.* 5.3-5) üzerine kurulmuş olabilir: bk. Rossi, 2004, 376 ve not 40.
 8. Antik Fenikeliler kendilerine *Kn'nm* derlerdi. İngilizcesi, İbranice İncil'den aşına olan, Kenanlılardır. Daha sonra Roma İmparatorluğunda "Kenanlı" teriminin Pön/Kartaca halkı için kullanımı, St Augustine zamanına kadar gelir bkz Aubet, 2001, 9-13. Üzerinde çok tartışılan bir delil olarak MÖ 6-5. yüzyıllara dayanan Etrusca dilinde *Puinel* ismiyle bilinen Kartaca'da bulunan *tessera hospitalis* için bk. Palmer, 1997, 49 n. 95; Prag, 2006, 8; ve Fentress, 2013, 162-164.
 9. Pön terimi orta/batı Akdeniz'de dilsel olarak birbirine bağlı bir dizi kültür için kullanılır, daha ayrıntılı bir açıklama için bk. Prag, 2006 ve Erskine, 2013; Gruen, 2011, 115-140 ve Palmer, 1997, 48-50.
 10. Bkz Gruen, 2011, 115-140 "stereotip" değerlendirmesi, Miles, 2010, 241-246 ve 2011 Hannibal ve propaganda, Brizzi, 2006 efsane. Barceló, 1994 Hannibal öncesi Yunan kaynaklarında Kartacalıları araştırmıştır.
 11. Burada Hannibal Savaşı ve İkinci Pön Savaşı'nın terimleri birbirinin yerine kullanılabilir biçimde verilmiştir ve diğer başlıklar daha uygun olsa da, özellikle Roma-Kartaca Savaşları (Toynbee, 1965, 1-2) veya "İkinci Pön savaşı" çok daha az kullanılmıştır. Prag'da Pön etiketine bkz, 2006; ve Erskine'de Kartaca'ya Roma tepkisi, 2013; bk. Franko, 1994, *Poenus* ve *Carthaginensis* 1994 kullanımında. Fenikeliler ve mor renkle olan bağlantıları için, bk. Longo makaleleri (ed.), 1998 özellikle Acquaro: 99-110. Bunnens, 1983, eski kaynaklarda Fenikeli ve Pön ayrımı; Krahmalkov, 2000, 11 Pön ve Fenikeli isimleri; ayrıca bk. Hoyos, 2010, 1.
 12. Bu görüş evrensel değildir ve Kartaca'nın yıkımına Roma'dan oybirliğiyle

- destek gelmedi. Bk. Gruen, 2011, 130-131. İkinci Pön Savaşı'nın sebepleri hakkında detaylı bilgi için bk. Rich, 1996, ve Hoyos, 1998 ve Pön stereotipinin gelişimi üzerine detaylı bir inceleme için bk. Gruen, 2011, 115-140. Kartaca'nın yıkımı ile ilgili bir değerlendirme ve bibliyografik referanslar için bk. Le Bohec, 2011.
13. Hannibal savaşı'nın tarihçileri için kaynaklarda bk. Walbank vol. 1, 28-29, Lazenby, 1998, 258-264 liste ve değerlendirme. Ayrıca bk. Krings, 2005; Mineo, 2011; Schepens, 1989.
 14. Walbank, cilt 1, 28-29 Silenus ve Polybius'un kullanmış olabileceği diğer bilinmeyen Kartaca yanlısı kaynaklar üzerine. Cornelius Nepos'a yapılan bütün göndermeler *Hamilkar* ve *Hannibal* biyografileri ile ilgilidir (kitaplar 22 ve 23) biyografiler *On Great Generals of Foreign Nations* çalışmalarıdır.
 15. "En büyük düşman" Hannibal için sıkça kullanılan bir etikettir: bk. Lancel, 1995, 1, ve Hoyos'un başlığı, 2008, ve birçok diğerleri. İberya ve İberya Yarımadası'nı, burada genellikle İspanya'yı ifade edecek şekilde kullandım, ancak bazı tercümelerde İspanya ifadesi tercih edilir.
 16. Yale'de editör olan Rachael Lonsdale'in notlarından alınmış bir yorum.
 17. Hannibal'ın hayatı ve Pön Savaşı hakkında çok geniş bibliyografya bulunmaktadır ve şu kitaplar geçtiğimiz yüz elli yıl için Hannibal çalışmalarına referans olmaktadır: Walbank'in Polybius hakkındaki yorumları Hannibal konusunda kilit kaynaklar sağlar; Toynbee, 1965, detaylı bir bibliyografya sağlar ve İtalya üzerindeki etkisine değinir ve bu Fronda, 2010, tarafından son zamanlarda tartışılmıştır. Brizzi, 1984, Hannibal çalışması; Seibert, 1993a ve 1993b, araştırmalar ve tarih üzerine; Barceló, 2004a; Hoyos, 2005 Barsid ailesi üzerine; bk. Miles, 2010, Kartaca üzerine güncel bir bibliyografya; bk. Stocks, 2014, Roma kaynakları ve Hannibal'ın yaratılması.
 18. Fenikeliler kabaca bugün Lübnan olarak bilinen bölgeden gelmişlerdir, bk. Aubet, 2001, 13-17 haritada işaretlenen bölgeler.
 19. Bonnet değerlendirmesi, 2005, Kartaca'nın hem eski hem de modern tarihte "Öteki" olarak tanımlanmasına odaklanır.

Bölüm1: Hannibal ve Kartaca

1. Buradaki çeviri John Dryden'den alınmıştır.
2. *Hnb'l* Pön dilinde. Benz, 1972, 133-137 ve 339, Krahmalkov, 2000, 270; Kartaca isimleri ve anlamlarının kapsamlı bir liste için bk. Halff, 1963-4, Benz, 1972 ve Krahlmakov, 2000.
3. Orta Akdeniz'i, sosyal/politik anlamdan daha çok coğrafi anlamda kullandım. Helenistik tarihte doğu ve batı üzerine bir değerlendirme için, bk. Purcell, 2013.
4. Fenike kolonileri için bk. Aubet, 2001, Moscati (ed.) 2001, Lancel, 1995, Niemeyer, 1995, Lipinski, 2004, Neville, 2007.
5. Fenikelilerin denizci ve Akdeniz kâşifi olarak gelişimleri için bk. Millard, 2000 ve 9. yüzyılda alfabenin Yunanlar tarafından kabul edilmesi için bk. Millard, 1976. Yeniden dağıtım ağları ve daha genel olarak kabotaj hakkında bk. Horden ve Purcell, 2000, 134. Antik yazarlar Diodorus Siculus bize "eski zamanlardan beri sürekli ticaret amacıyla yolculuklar yapan Fenikeliler'in Libya'da ve Avrupa'nın batı kesimlerinde çok sayıda koloni kurduklarını" söyler. (5.20.1).
6. Kıymetli metallere olan talep, Fenike keşiflerini, Fenik Denizi araştırmalarını ve ardından Fenike kentleri üzerindeki siyasi ve nüfus baskısını da beraberinde getirdi. Bk. Doğu pazarında Fenike lüks malları üzerine, Aubet, 2001, 79, Fenike kolonilerinin ekonomisi üzerine, Aubet Semmler, 2002: 79-112, Fenikeli kolonizasyon ekonomisi üzerine, Aubet, 2001, 79, Aubet-Semmler, 2002, 79-112.
7. Gades burada kullanılmıştır. Diğer yazılar (1 Krallar, 10: 23 – Tharshish; 2 Günlükler, 9: 21 - Tarshish) altının, gümüşün, fildişinin, maymun ve tavus kuşlarının getirildiği uzak bölgelerden bahseder. Bk. çeşitli kaynaklarda Tarshish'in farklı anlamları üzerine bir analiz. Lipinski, 2004, 225-265 Ayrıca bk. edebiyat kanıtları Bunnens, 1979 ve ayrıca bk. Tarshish-Tartessos tercümelerinin anlamlarının son dönemdeki keşifleri hakkında López-Ruiz, 2009.
8. Bk. Güney İspanya'da Fenike yerleşkelerinin ekonomisi hakkında. Aubet, 2001, 257-291, Aubet Semmler, 2002 ve Neville, 2007.
9. Latin yazar Velleius Paterculus, İberya'daki Cadiz'in MÖ 1110'da (1.2.3)

- kurulduğunu iddia eder. Kartaca'nın hemen kuzeyinde bir Fenike kolonisi olan Utica, Cadiz'den kısa süre sonra (Pliny, *NH* 19.63), Utica'dan tam 287 yıl sonra da Kartaca kuruldu (*Pseudo-Aristoteles*, 134). Bk. Aubet, 2001, 194-211, 214-231, ve Neville, 2007, 11, İberyaya yarımadasında, şimdiye kadar, MÖ 9. yüzyılın sonlarından 8. yüzyılın başlarına kadar yerleşim olduğuna dair arkeolojik bir kanıt bulunmadığını belirtirler.
10. Kartaca'nın edebi, mitolojik ve fiili kuruluşu ile ilgili kapsamlı bir değerlendirme için bk. Lancel, 1995, 1-34; ayrıca bk. Aubet, 2001, 214-218. Hayvan kemiği örnekleri analizinden elde edilen kanıtlar MÖ 835-800 tarihlerini işaret etmektedir, bk. Docter, vd., 2005. Bechtold ve Docter, 2010. Kartaca'nın ilk yüzyıllarından amfora incelemesi. Kartaca'nın erken dönemdeki hızlı büyümesine ilişkin kanıt için Docter, 2003-3. Şehrin gelişimine ilişkin 2013 Ameling'e de bakınız.
 11. Efsanenin bu versiyonu Justin, *Epitome* 18.4-5'de bulunur ve Niemeyer, 2002: 44-45; Bonnet, 2011, 377 tarafından ele alınmıştır. Tyre kralları listesi için bk. Aubet, 2001, 56. Pygmalion ve Mettenos Fenike dilinde *Pumai* ve *Mattan*'dır. Justin'e göre, Elissa ve gemileri Kıbrıs'ta Kition'da durmuş ve adamlarının karıları olabilmeleri için Astarte/Afrodit tapınağından 80 bakire getirmişlerdir.
 12. Lancel, 1995, 25. Bk. Bonnet, 1989, 289-90; 2006, 370-371. Bu öykü İbranicce İncil'de bulunan ve Lipinski, 2004, 478-481 tarafından anlatılan toprak edinimini konu alan yasal gelenekleri yansıtmaktadır. *Byrsa* Yunan etimolojisinde "deri" demektir. Öykünün tamamının incelenmesi ve *Byrsa* kelimesinin anlamı için bk. Lipinski, 2004, 477-492, Scheid ve Svenbro, 1985.
 13. Bk. Bonnet, 2011, 377; yakın tarihte George R.R. Martin tarafından *Qarth* şehri olarak kullanılmıştır, *The Game of Thrones* açıkça Kartaca efsanelerine dayalıdır.
 14. İngilizce'de *Aeneid*'in Kartacalı kısımlarının ilk tercümeleri 14. yüzyılda Chaucer'in *The Legend of Good Women* ve 16. yüzyıl sonlarında Marlowe'un *Dido'su Queen of Carthage* ile başlar. Virgil 17. yüzyılda oldukça popülerdi ve Dryden'in tercümesi hâlâ klasik metinlerden biridir. Bk. Gransden'de *Virgil in English* tam liste (ed.), 1996.
 15. Marlowe'un *Dido'su*, İngiltere Kraliçesi 1. Elizabeth, bekâret ve politik

güç için bk. Williams 2006. Ben Jonson'un Cary-Morison ağıtı, 1640 yılında basılmıştır, halkın hayal gücünde Hannibal'ın işlerini eşit derecede göstermiştir (daha fazlası için bölüm 4). 1761'de Amiral Sir John Lindsay gayrimeşru kızına Afrikalı köle Dido'nun adını verdi, bu da efsanenin halkın hayal gücündeki yerini doğrulamaktadır, bk. King, 2004.

16. Ayrıca bk. Aubet, 2001, 214-218.
17. Aeneas ve Dido'nun öyküsü, Pön Savaşı üzerine MÖ 3. yüzyılın sonunda yazılmış olan Gn. Naevius'in epik şiiri *Bellum Poenicum* kadar erken görünebilir. (Aeneas'in olmadığı versiyon Tauromeniumlu Timaeus Frag. 23, Justin, Epitome 18.4-6'da bulunur). Bk. Gruen, 1990, 11-13, ayrıca Erskine, 2001, 198-205 Truva bağlantıları.
18. Niemeyer, 2002, 44-45.
19. Pön dünyası: "güneyanakara, Batı Sicilya, Güney İberya yarımadası, İbiza ve Kuzey Afrika Akdeniz kıyısını içeren Atlantik'e kadar uzanan beş özel bölge ile Batı Akdeniz havzası adalarının çoğu". Sonra Van Dommelen ve Gomez Ballard, 2008, 3, Pön kültürünün MÖ 1. yüzyıl boyunca varlığını sürdürdüğüne dikkat çektiler. Lancel, 1995, 49-93 şehir ve şehrin doğumu, 2010, 58-81 her ikisi de bu döneme mükemmel bir bakış sunuyor.
20. Asur ve Babil kuvvetlerinin (7. ve 6. yüzyıllar boyunca) Tyre üzerindeki sürekli baskısının bir etkisi olmuş olabilir. Neville'in, 2007, 163-164, iddiasına göre Babil'in Tyre'yi ele geçirmesi (MÖ 575), koloniler için bir kopma noktasıydı, ancak ele geçirmenin amacı Tyre ticaretine katılmak ve kâr elde etmek olduğu için düşünüldüğü kadar yıkıcı olmamış olabilir.
21. Kral Malchus ve Sardunya'ya yaptığı keşif gezileri, belki kısmen "kral" anlamına gelen adı *malk*dan dolayı Kartaca tarihinde bu döneme karşılık gelir. Malchus ve iki oğlu Dido'dan sonra Kartaca'daki yönetici aile ile ilgili olarak Dido'dan sonra duyduğumuz ilk isimlerdir, bk. Justin, *Epitome*, 19.1.1, 18.7.19.
22. Pers istilacılar tarafından Küçük Asya dışına itilen İyonya Yunanlıları bu bölgeye yerleşiyorlardı. Bu oldukça basitleştirilmiş bir açıklamadır ve Massalia'nın kuruluşu bu savaşta kilit öneme sahiptir.
23. Bk. Krings, 1998, 93-160 Alalia. Bir Cadmean zaferi olan Alalia zaferinden Herodotus bahsetmiştir. Thucydides (1. 13, 6) Kartacalılar ile Massaliler

- arasında başka bir savaştan da bahseder (ayrıca bir Fenike yerleşkesidir). Bu iki savaş kaynaklarda birleştirilmiş olabilir. Bk. Rawlings, 2010, 253-257 Pön Thalassocracy.
24. Detaylı açıklamalar için bk. Seratti, 2006.
 25. Bazı bilim adamları Herodot'ta Kartaca'nın MÖ 6. yüzyılın ortalarından 5. yüzyılın başlarına kadar olan görünümünü, Kartaca iktidarının genişlemesini ve Batı Akdeniz'de Tyrelilerin yerini almasına bağlamaktadır. Krings, 1998, 104-106, bununla ilgili detaylı bir bibliyografya sağlamıştır.
 26. Bu fikir Eckstein, 2006, 160-180 ve Rawlings'de, 2010, 2582 açıkça ortaya konmuştur.
 27. Herodotus (7.158 ve 166), Himera Savaşı'nı Perslerin Yunanistan'ı işgaline bağlamıştır, bu uzun zamandır olayların birleştirilmesi olarak görülmekte dir. Bk. Prag, 2010, 55-57 Delphi'de zaferi onurlandırmak için yapılan ant. Kartaca emperyalizmi üzerine iki detaylı fikir için bk. Whittaker, 1978 ve Eckstein, 2006, 160-163. Krings, 1998, 261-326 kaynak malzeme ve araştırma üzerine bir analiz sağlar. Ayrıca bk. Prag, 2010, Yunan tiranların kendi güçlerini dayatmak için algılanan Kartaca tehdidini kullanması ve Kartacalıların kötü görülmesini sağlaması; ayrıca bk. Ameling, 2011; Dench, 2005; Wilson, 2013; Zambon, 2006 ve 2008.
 28. Parker, 1992 çizimleri MÖ 3. yüzyılda gemi enkazlarından atlamaları gösterir. Çizim Horden ve Purcell analiziyle yeniden üretilmiştir, 2000, 371.
 29. Diodorus Siculus 5 ve 4. yüzyıllarda Sicilya'da yapılan Kartacalılar ve Yunanlar arasındaki savaşlar konusunda detaylı bilgiler verir, bk. 13.79.8-13.114; 14.40-14.96; 15.15-17. 15.15. 24. 16.66-83. Ayrıca bk. Diodorus 20.8.4 Kartaca elitlerinin yoğun sulama ve ziraat faaliyetleri.
 30. Denizci rehberine Yunancada periplus denir, bk. Lipinski, 2004, 433-434, MÖ 4. yüzyılda Pseudo-Scylax kanıtları. Batıdaki müttefik yerleşimler Fas'ın Atlantik kıyısında Lixus ve ötesine kadar uzanmış olabilir. Doğuda, *Ars Philenorum* efsanesi (Atlarlar ve Philaeni Sallust'ta anılmıştır, *Bellum Jugurthum*, 79) geleneksel olarak kıyı boyunca Kartaca ve Yunan müttefik toprakların sınırını belirler (harita 2).
 31. Benzer sistemlere dayalı paylaşılan yasal haklar, kültürel değerler ve mevkiler olabilir. Kartaca bölgesinde yaşayan çeşitli insanların kimlikleri belir-

- gin etnik farkları etkilemiştir. Bk. Bonnet, 2011, 373 ayrıca Quinn, 2011, 398, "openness of Carthaginian culture in the Hellenistic period".
32. Hoyos, 2010, 39-42; ve Eckstein, 2006, 160. Kartaca imparatorluğu üzerine görüşler için bk. Whittaker, 1978 ayrıca Lancel, 1995, 78-109 imparatorluğun kurulması ve genişlemesi, Hoyos'da Hannibal döneminde Kartaca gücü, 200. Serrati, 2006 Kartaca anlaşmalarını inceler ve Eckstein, 2006 *Mediterranean Anarchy*'nde daha geniş bir resim çizer; Miles, 2010, 58-159, outlines the development of Carthaginian power and includes an excellent bibliography Kartaca gücünün gelişimini değerlendirir ve kapsamlı bir bibliyografya içerir.
33. Kartaca'da konut tiplerinin MÖ 7 ve 6. yüzyıllarda daha Levantin bir stile bürünmesi Asur/Babil baskısı altında doğudaki şehirlerden gelen insanların ve Perslerin bölgeyi ele geçirmesinin bir etkisi olabilir. Değişiklikler için bk. Docter, vd., 2007, 92-94. MÖ 333 yılında İskender Tyre'yi aldığı başka etkiler de görülmüş olabilir.
34. 'Memleketlerinde tapılan Herakles'in (Melqart) kendilerine çok kızgın olduğunu düşünüyorlardı, Tyre'ye çok miktarda para ve en pahalı mallarını gönderdiler. Barsidlerin ve aslında çoğu Kartacalının isimleri tanrı isimlerini kapsardı; Hannibal'ın kardeşinin ve kayınbiraderinin adı Hasdrubal (Zrb'l) idi, anlamı 'Baal yardımcısı' idi. Hamilkar Kartaca'nın Pön-Fenike lehçesinde *Bdmqlrt* olarak yazılırdı. Mago, bir diğer Barsid kardeş, Magon olarak yazılırdı, Pön dilinde *Mgn* idi, anlamı ise "sunu", "adak" kelimelelerinden türemişti. Benz, 1972, 133-137 ve 339; Krahmalkov, 2000, 270; Kartaca isimleri ve anlamlarının listesi için bk. Halff, 1963-4.
35. *Sons of Tyre*, Miles, 2010, 61, Kartaca yazıtlarından.
36. Hanno'nun *periplus*'u Afrika'nın batı kıyısında Nijer deltasında elli adet elli kürekli gemi ile yapılan Kartaca keşif gezilerini anlatır, bk. Lancel, 1995, 102-109 ve yakın zamanda González Ponce, 2010, belgenin doğruluğunu tartışmıştır.
37. Mezarlar eski dönemde Kartaca varlığını, ritüellerini ve ticaretini gösterir. Çok miktarda değerli metal vardır ve değerli metallerdeki zenginlik ve sembolizmi, Kartaca'da bir araya gelen etkilerin bir karışımını ortaya çıkarmaktadır. Mezarlarla ilgili bk. Lancel, 1995, 215-228.

38. Horden ve Purcell, 2000, Bresson, 2005, tarafından Akdeniz'deki bölgeler, birlik ve bağlantı üzerine tartışmalara bakın. Yunanlılar, Fenikeliler ve Kartacalılar için 95-104, bk. Millard, 2000, denizde Fenikeliler ve Zimmerman Munn, 2003, Klasik Dönem Korint ve Kartaca ticareti, Fentress, 2013, Etrüskler üzerine. Roma'da Palmer'ı, Barışta da Kartaca'ya bakın, Moscati'de makaleler (ed.), 2001 Kartaca ve Batı Fenikelilerinin maddi kültürünün mükemmel bir örneğini sağlar; ve daha doğrudan Hannibal'ın zamanıyla ilgili, bk. Peters (ed.), 2004. 3. yüzyıldan kalma Kartaca'nın kalıntıları.
39. Bk. Lancel, 1995, 111, Hoyos'un son çalışmaları, 2010; Miles, 2010 ve Fenikeliler üzerindeki müze sergileri ve katalogları, Arodaky (ed.) 2007 ve Kartacalılar ve Hannibal için bk. Peters (ed.), 2004; Birçok resim için Moscati (ed.), 2001'e bakınız.
40. Cicero, *Leg. Agr.* 2.87. Cristofori, 2001, 6-11, bu düşüncenin köklerini Plato'ya kadar uzatır; çünkü deniz, 'insanların ruhlarını büsbütün ve zor yöntemlerle ıslah eder' (Plato *Leges* 4.705a); Bu düşünce, Thucydides'te, 6.34.2'de bulunur: 'savaş ve her şeyin hızlandırıldığı altın ve gümüş bollukları demektir'. Ayrıca bk. Rawlings, 2010, 254-256; Rich, 1993; ve Eckstein, 2006, 164-167. Polybius, Roma savunma emperyalizmi kavramını güçlendirir; Harris 1985, 163-210, çok tartışılan alternatif görüş sunar.
41. "Roma ve Kartaca'nın karanlık doğasında" bk. Eckstein, 2006, 177-178. Bağdat nehri vadisi boyunca Kartacalı kalabalıklarının zengin ve verimli topraklarındaki tarımsal önemi, çoğunlukla gözden kaçırıldığı gibi, dünyanın en önde gelen yazarlarından biri olan Mago, Roman yazarlarının alıntılarında günümüze ulaşan bir Kartacalıdır; Örneğin. Columella (3.12.5, 3.15.4, 5.5.4) Mago'nun bağcılıkla ilgili talimatlarını kaydeder. Kartaca tarımının edebi kanıtları, Kartacalıların servetinin Roma iddialarının ideolojik arka planını inceleyen Krings, 2008 tarafından yakın zamanda incelenmiştir.
42. Gruen (ed.), 2011, 125, 'şiddetli düşmanlar' arasında kinli bir 'karşılıklı saygı' olduğunu savunuyor. Yunanca kaynaklı Kartaca yazılarının tasvirleri için bk. Barceló, 1994 ve son olarak Prag, 2010'da Kartaca'nın tehdidinin Sicilya'daki ardışık Yunan desteğiyle kullanılması tartışması.
43. Çeviri burada Leigh, 2004, 45-46'dan kullanılmıştır. *Poeni*, Pön halkı,

Fenike mirasından dolayı alınmıştı. Fenike etiketi Yunan feniklerinden değişik kökenlere sahiptir -bu, antik dönemde Fenikeliler tarafından murex kabuklarından çıkarılan değerli mor boyadan dolayı 'mor/kırmızı' renk anlamına gelebilir. Ya da feniks, Antik Yunancada "palmiye" "palmiye ağacında" gibi anlamlara da gelebilir; bu sembol, Kartaca sikkelerinde ve adak dikitlerinde sıkça bulunan bir simgedir. Palmiye ağacının önemi üzerine bir tartışma için bk. Prag, 2006, 26-28.

44. Gruen (ed.), 2011, Kartaca yazarlarının kimliğine dair olumlu ve olumsuz tanımlamalara ayrıntılı bir bakış sağlar. Prag, 2006 Pön fikri üzerine. 1983'ten beri yayınlanan Fenike Çalışmaları serisi mükemmel bir kaynaktır. İngilizcede Kartacalılar hakkında son yayınlar arasında Hoyos, 2010 ve Miles, 2010 yer alıyor. Quinn'de Kartaca, 2011 ve Bonnet, 2011'in kimlik tartışmaları; Prag ve Quinn (eds), Helenistik Batı'da 2013 makaleleri daha fazla ilgi ve anlayış sağlamaya devam ediyor. Lancel, 1995, artık güncelliğini yitirmesine rağmen, yine de önemli bir genel bakış sağlayabilir.
45. MÖ 190'da yazılmış olduğu düşünülmektedir. Modern bir karşılaştırma, 20. yüzyıl Almanya'sının kültürünü bir İngiliz komedisinden yorumlamaya çalışıyor olabilir ve bununla ilgili sorunlar tamamen kabul görüyor. Palutre, 1997, 31-52, Kartaca'nın Roma'daki kargolarıyla ilgili olarak, Plautus'un bir analizinden elde edilen ilginç detaylarla dolu. Ayrıca bk. Lancel, 1995 405-406; Gruen (ed.), 2011, 126-129; Erskine, 2013, Franko, 1996 ve Leigh, 2004, 24-56.
46. Kullanılan terim *puer cauponius*, cinsel istismarı ima ediyor.
47. Palmer, 1997, 34 not 15, böyle bir giysinin belki Motya bölgesinde bulunan bir genç heykeli üzerinde görülebileceğini söylemektedir. Heykelin görüntüsü için bk. Lancel, 1995 323-324, şek. 193 veya Fentre, 2013 (aşağıdaki 48. nota) bakınız; Kartacalı erkeklerin giymiyle ilgili Maes, 1989'a da bk. parçalı Polybius 12.26a.3-4'ün iç çamaşırı yorumu, Kartacalıları "bütün hayatları boyunca ellerini gömleklerinde boşa harcamakla" suçlayan Timoleon'un attığı çamuru tekrarlar. Her şeyden önce gömlek ve iç çamaşırlarıyla savaşta öldürüldüklerinde bile düşmanlarının görüşüne maruz kalmamalar. Bu giysi, farklı görüşler olmakla birlikte, Mısır erkek elbiselerinde görülebilen kilt veya sargı türü olabilir. Bk. Maes, 1989, 19.

48. 4. yüzyılda Tarquinia'da bulunan Larth Partunu'nun lahitinde küpelerin bulunması, bir Etrüsk aristokratın Kartacalı sever tutumu, bir kulağının delinmiş tasviri ve Kartacalı elbisesini benimsenmesiyle teyit edilir. Bk. bugünlerde Fentress, 2013, 162.
49. Bu tarihte Hanno'nun Pön'ü saçmalıklarla ters çevrildi, böylece Afrika fareleri, bu tarihte bile düzenli olarak ithal edilen Afrika'daki yabancı hayvanlara aşinalık gösteren oyunlarda kullanılmak üzere ithal edilir (Plautus, Poenulus 1010-13). Kartaca'ya Romalıların tepkileri için bk. Lancel, 1995, 405-406; Erskine 2013.
50. Tekrar bk. Palmer, 1997, 37-44. Bronz usturalar üzerindeki bazı Kartaca tören tasvirlerinde domuz resmedilmiştir. Picard bunları efsanevi olayları temsil eden yaban domuzları olarak yorumlamasına rağmen, bunlar özellikle domuzcuklar gibi görünüyor. Picard, C. 1967, plaka 25, ustura n. 30, plaka 26, ustura n. 31.
51. *Tyriosque bilingues*, diğer referanslar Gruen, 2011, 126-129'de.
52. Plaitus Pön, argo taklidi veya lehçe olabilir, ancak Pön'ün çeviri ve anlamı üzerinde birtakım anlaşmazlıklar söz konusudur, bk. Palmer, 1997, 33-36.
53. Leigh, 2004, 24-56'da belirtildiği üzere, bu, Plautus ve Hannibal'ın özenli bir tartışmasıdır.
54. Palmer, 1997 ve aynı zamanda Lancel, 1995, 405-406; Franko, 1996, 425 ve 429, burada kullanılan çeviri için.
55. Bk. Gruen, 2011, 113-140.
56. Hanno'nun Franko, 1996 ve Palmer, 1997, 30-35'de Hanno'nun *pieta*larındaki sempatik veya nitelendirmeyle ilgili tartışmasına dikkat edin; Leigh, 2004 (yukarıdaki not 45 gibi); Bazı Kartaca ve Roma aileleri arasındaki dostluk ve himaye bağları Brizzi, 2009 tarafından tartışılıyor.
57. Çapa ve geminin görüntüsü, Rawlings, 2010, 255'te anlatılmış ve Picard, 1958, 168 tarafından kullanılmıştır. Cicero'da, limanlar için birden fazla yer belirten çoğul "limanlar" kullanımına dikkat edin. Bu, mevcut görünür limanların MÖ 3. yüzyılın sonu 2. yüzyılın başlarından beri neye benzediğini açıklamakta faydalı olacaktır. Cicero zamanında, Kartaca resmi olarak yeniden inşa edilmedi; görüntü Pön şehrinden olmalıdır.
58. Deniz duvarları ve yeniden yapılanma için bk. Lancel, 1995 135-137, şek.

- Alman Arkeoloji Enstitüsü, Roma tarafından yapılan 70 kazı sonrasında.
59. Eshmun, “adaletin oğlu” ve sivil tanrı rolünde, Lipinski, 2004, 488-492. Eshmun, “Sidon’un Ba’al’ı (Lord)” olarak Clifford, 1990, 57. Kartacalıların tanrısı Eshmun çok yönlü idi ve bazen Yunan Apollo’yla (bk. Aşağıdaki not 60’a) ve Asclepius’lu Byrsa tepesinde Lipinski, 2004, 484-492’de tartışılan kenti taçlandıran tanrıya kanunen verenin rolü. Asclepius tapınağı için bk. Appian, *Libyca* 130, Strabo, *Geography* 17.3, 14, Livy 41.22 ve 42.24. Palmyra’daki ünlü Bel tapınağı, stil için iyi bir paralellik sağlayabilir.
 60. Scipio’nun işgal kuvvetinin bulunduğu Kartaca’nın kuzeyinde Eshmun Burnu, Güzel Bir’in Promontory ya da Apollon’un Promontory adını aldı (Polybius 3.2.5, 23.1.4, 24.2.4). Livy (30.10.9) adı “Rusucmona” olarak kaydeder (*rus usmun*, Lipinski, 2004, 484).
 61. Byrsa konut detaylı planları için Lancel, 1995 156-172.
 62. Tamamen kuramsal bir varsayım ancak Pön döneminde denize yakın daha büyük sütunlu evler vardı, bk. Lancel, 1995, 153-154, ancak Juno tepesine yerleşen büyük Roma elitlerinin varlığı en azından bir önceki kullanımını mümkün kılan bir olasılık. Duvarlar ile çevrili ve tarım arazisi olarak zengin Megara bölgesi, seçkin evlerin bulunduğu yerdeydi ve hâlen varlığını korumaktadır. Arkaik mezarlıklar Byrsa’yı çevreleyen tepelerde evler için sorun teşkil ediyordu ancak yakın tarihli kazılar, Kartaca, 2007 ve 2002-3 gibi, gösterdi ki, Kartaca halkı büyümek gerektiğinde mezarlığını çeşitli zamanlarda taşımışlardır.
 63. Byrsa üzerindeki konut ayrıntıları, Appian’ın Kartaca’nın yıkımıyla ilgili açıklamasından geliyor. Reşef tanrısının bir versiyonuna agora da ibadet edildi ve Apollo ile eşit görüldü. Kartaca kuşatmasından sonra Roma’da bu tapınaktan büyük bir heykel kalmıştı (Kartaca’dan gelen, Circus’un karşısındaki büyük Apollo için bk. Plutarch, *Flam.* 1). Mekânın tanımlanmasına atıf için bk. Miles, 2010, prolog, not 7.
 64. 2. yüzyılın başlarındaki limanlarının yeri hâlâ tartışılıyor, tartışma için bk. Lancel, 1997, 172-192; Ayrıca Hurst, 1994 ve Hurst ve Stager, 1978.
 65. Hurst, 1994; Hurst ve Stager, 1978’de liman ve tarihi kazı üzerine. Kartaca’nın etkileyici limanlarının tanımı 2. yüzyılın ortalarına kadar uzanıyor ve arkeolojik bulgular, günümüzde Kartaca’da görülen limanların en

erken yapımını Hannibal Savaşı'ndan sonraki döneme yerleştiriyor. Bk. Hoyos, 2010, 92. Blackman vd., 2013'te gönderilen gemilere ilişkin son zamanlarda yapılan detaylı inceleme, Kartaca da dahil olmak üzere antik dünyanın büyük donanmalarına ait kanıtlardan gemi boyutları, sayısı ve tip tahminlerini tartışmaktadır.

66. MÖ 2. yüzyılda Polybius tarafından anlatıldığına göre Kartaca, bir kör-fezin en yakın noktasında, neredeyse tamamen bir taraftan denizle ve bir tarafından gölle kuşatılmış bir toprak parçasının çıkıntı yaptığı yerde bulunur (1.73 0,3-6). Diğer Fenike kuruluşları gibi (örneğin Cadiz ve Mot-ya) Kartaca da bir liman için coğrafi olarak mükemmel bir konumdaydı ve bu stratejik durum için oraya yerleşildi: bk. Hunt, 2009: 138.
67. Polybius anlatısından alınan Appian'ın tarifi, 3. yüzyılın ortalarına kadar tamamen doğru olmasa da, yıkılmadan önceki Kartaca hakkında bir fikir vermektedir. Yeni Kartaca'dakilere benzemeyen Helenistik istikam duvar-larının malzemeleri daha iyidir ve daha güçlüdürler. Bunlar "casemates" olarak biliniyordu.
68. Hükümetin çalışmasının tam boyutu belirsizliğini koruyor. "Milletler Topluluğu" terimi için bk. Bondi, 1995, 278; Ayrıca 'Pön politikası ve 5. yüzyıldan 4. yüzyıla hükümette değişim' için bk. Sanders, 1988. Bk. Ho-yos, 2010, 20-38 ve Miles, 2010, 112-138. Barsid ailesinin siyasi yönleri hakkında bk. 2006 Fariselli.
69. Polybius'daki "insanlar", büyük olasılıkla "vatandaşlar meclisi"ni kastet-mektedir.
70. Bu, Roma'daki siyasi geçişleri Kartaca'ya yansıtabilecek olan Polybius ola-bilir. Halk meclisi, Pön dilinde *ham* (ḥm) olarak adlandırılır.
71. Meclis ve karar alma gücü için bk. Aristoteles, *Politics* 2.8.3: 'krallar (*su-fetes*) mecliste iken halkın sadece hükümdar tarafından alınan kararları dinlemesine izin verilmez, ancak halk egemenlik kararı alır ve isteyen herkes yapılan tekliflere karşı konuşabilir, diğer anayasalarda var olmayan bir haktır bu. Aynı pasajda Aristo, aksi belirtilmediği takdirde, kim çok önemli konularda kontrol yapacağı hususunda "beş kişilik bir kuruldan" bahsetmektedir. Hoyos, 2010, 31-32 bir hipotez sağlar.
72. Sufet terimi kelimenin tam anlamıyla hâkim anlamına geliyordu, ancak rol

- olarak İngilizce terimin ima ettiğinden çok daha geniş anlamları vardı. Bu hâkimler, konsüller gibi Pön Kartaca'nın tahrip edilmesinden sonra yaşadılar ve *sufetleri* kanıtlayan yazıtlar, MÖ 1. yüzyılda doğu Lepcis Magna'da ve Kuzey Afrika'nın batısındaki Volubilis'de bulundu. Bunlar antik dönem boyunca Kuzey Afrika'da Pön kültürünün kapsamlı etkisini gösteriyordu. Kuzey Afrika, 146'da Kartaca'nın çöküşünden ve onun yıkımını takip etmesi gereken diasporadan sonra hiç bu kadar Pön değildi: Lancel, 1995, 358.
73. Aristoteles, *Politics* 2.8.2: 'Ephorlara karşılık gelen yüz dört krallık (*Ephorlar* her sınıftan olabilirdi ancak Kartacalılar bu kralı üstünlük noktası olarak liyakatle seçtiler)'. Hoyos, 2010, 20-38 devlet ve hükümet hakkında bir değerlendirme yapar; Ayrıca Hamilkar dönemindeki devlet için 2005, 21-33'e bakınız. Hannibal zamanındaki politik gruplar hakkında Brizzi, 2009'a bakın.
74. Rawlings, 2011, 257 Ameling, 1993, 155-180'de not edildiği gibi Aristok-rasi ve Kartaca savaşı üzerine; Kartaca'nın dış görünümündeki değişiklik için bk. Eckstein, 2006, 158-180.
75. Roma'dan Kartaca'ya doğru iz sürmek tehlikeli olmakla beraber, süreçleri anlamada yardımcı olabilir.
76. Eckstein, 2006, 158-168 MÖ 6 ve 3. yüzyıllar arasındaki dönem Kartaca politikasını inceler.
77. *Rb mhnnt*, Yunanca'da *strategos*'a karşılık gelir, bk. Hoyos, 2010, 33-34. Hannibal'ın kardeşlerinin yaşlarını kesin olarak hesaplamak zordur. Aralarında yaş farkı belki de 2-3 yıldır; bk. Hoyos, 2005, 66 (not 15).
78. Hannibal önce general, daha sonra *sufet* oldu; Scipio da konsül olmadan önce prokonsüldü; komuta açısından olağanüstü bir dönemdi. Kartaca hükümetinin bilinen işleyişi için bk. Hoyos, 2010, 20-38; 2005, 21-33; Ameling, 1993, 83-117.
79. Hoyos, 2005, 29-33; 47-97 detaylı bibliyografyasıyla İspanya'da Barsid egemenliğini inceler.
80. Isokrates (MÖ 4. yüzyıl) şu yorumu yapar; "... Her şeyden en iyi yönetilen Kartacalılar ve Lacedaemonianlar yurttaki oligarşi, savaşta krallar tarafından idare edilir" (Isocrates'den ref, *FGrH*'de *Nikokles* 24), bir general sahasında mutlak güce sahiptir.

81. Eckstein, 1987, xii.
82. Hamilkar ve Hannibal, sırasıyla Birinci ve İkinci Pön savaşlarının sonunda kovuşturmayaya tabi tutuldu (Appian, *Iberica* 4 ve Cassius Dio 17'ye göre (Zonaras, 14-15, bölüm 86). Messana'daki komutan Birinci Pön Savaşı'nın başında çarmıha gerildi, Polybius'a göre, Mylae Savaşı'ndan sonra Sardunya'da Hannibal diye biri vardı (Polybius 1.11.5 ve 1.24.6).
83. Antik şehirlerin nüfusunu tahmin etmek çok zordur. 149'da yetmiş binden fazla insan vardı, Strabo'ya göre (17.3.15) yaklaşık 700.000. Antik yazarlardaki nüfus tahminlerinin çoğunun yalnızca erkek vatandaşları kapsayacağını düşününce, bu sayı çok yüksek gibi görünüyor. Bu görüşler Hoyos, 2005, 225-226 tarafından incelenmiştir. Syracuse'a göre büyüklük ve nüfus bakımından karşılaştırılınca, ancak modern İskenderiye kadar bir şehirdi.
84. Krings 2008'de not ettiği gibi, Kartaca zenginliği tanımlamasının ardındaki edebi yapı, arazinin verimliliği ve antik topoğrafik kaynaklardır.
85. Mükemmel sahil şeridinden çok aileli meskenlere kadar olan konut çeşitliliği, Lancel, 1995 134-192'de tartışılmıştır.
86. Bu kütüphanelerin var olup olmadığı konusunda bazı sorular söz konusu. Legend, kentin imhasından sonra Romalılar'ın kütüphaneleri komşu Numidyalılara verdiğini iddia eder, ancak buna dair hiçbir iz mevcut değildir. Bk. Lancel, 1995, 152; Devillers ve Krings tarafından 1996'da ve en son Krings tarafından 2008'de tartışılan ve devlet hakkında güncel bir görüş sunan tarım uzmanı Mago'nun "Antik kaynaklarda Pön tarımı" adlı makalesi.
87. "Kültürlerin çatışması" fikri, Pön Savaşları tarihinin yazımında (yani De Sanctis) ve hatta daha öncesinde, Romalılar'ın 'Batılı' değerleri ve Kartacalıların "Doğulu" ya da Semitik değerleri temsil ettiği şeklinde ortaya çıktı -Sömürgeci ve Antisemitik imaları nedeniyle bu görüş uzun süre önce bırakıldı. MÖ 3. yüzyılda hem Roma hem de Kartaca, Yunan kültür ve sanatına dair eserlerin ve fikirlerin önemini vurgulamıştır. Ancak kökenleri, dili, dini ve kültürleri, savaş hâlindeki tutumları farklıydı. Kentin Hellenleşme derecesi çok tartışılmıştır ve bu ilginç tartışmalar Bonnet, 2006'da ve Prag ve Quinn (eds), 2013'de bulunabilir.
88. Tanit/Tinnit, "face of Ba'al" için bk. Lancel, 1995, 199-204, bazen Astarte ile bir tutulur. Ba'al Hammon için bk. Lancel, 1995, 194-199. Fenikeli ve

- Pön tanrı ve tanrıçaları ve Clifford, 1990 panteonunun ayrıntılı bir çalışması için bk. Lipinski, 1995.
89. Bk. Kartaca'daki Melqart için Bonnet, 1986; Batı Akdeniz'deki Melqart için, Miles, 2010, 96-111. Tam referanslar için bk. bölüm 4, not 18.
90. Bonnet, 2011, Tophet'in işlevini ve Kartaca'daki nüfusun çok katmanlı kimliği içindeki rolünü özetlemektedir. Sitenin çocuk kurban edilmesi konusundaki etkileyici sorunu, bu girişin çok ötesinde, Bonnet'in makalesi ve aynı ciltte Quinn tarafından 2011'de yapılan işlerle ilgili çok güncel düşünce ve bibliyografya sunuyor. *Tophet* terimi burada kolaylık sağlamak için kullanılmaktadır, ancak Kartacalılar, bölgede bulunan mezar taşlarındaki yazıtlarda bir 'tapınak' veya 'kutsal alanı' refere etmektedirler.
91. Quinn, 2011, 389.
92. İthaf edilen yazıtlarda genellikle iki veya üç kuşak öncesinde aile bağlarına referanslar bulunur, Quinn, 2011, 399. Bir yazıtın kanıtı bulunduğunda, bunların bazılarında basmakalıp "yemin etti ... çünkü sesini duymuştu" ifadesi bulunur. Yazıtlar için bk. Xella (ed.), 2013.
93. Justin, 6.6-12 Dido'nun kendini kurban etmesini anlatır. Bk. Bonnet, 1986 Kartaca'daki Melqart ayini. Ayrıca bk. Miles, 2010, MÖ 480 yılında Hime-ra'daki lider Hamilkar'ın ateşle ölüm ritüelleri bulunan öyküsü için.
94. Tartışmalar kısa bir süre önce manşetlere geri döndü, örneğin bir *Daily Mail* başlığı (23 Ocak 2014) şöyledir: "Araştırmaya göre Kartaca'daki çocuk kurban etme ayini GERÇEK!" Analiz, yakılan bebek kalıntılarının tahmini yaşı üzerine kurulmuştur. Tartışmanın iki tarafı, en son P. Smith ve diğerleri, 2013; Schwarz vd., 2012; Ve Xella ve diğerleri, 2013. Tophet'in ayrıntılı incelenmesi ve çalışma alanlarındaki en yeni düşünce için Xella (ed.), 2013 ve yukarıdaki Quinn, 2011 ve Bonnet, 2011 makalelerine bakın.
95. Hannibal'ın V. Philip ile yaptığı antlaşmadaki deliller (bk. Aşağıda Bölüm 8), Kartaca'nın yasal dilini Yakın Doğu'nun geleneklerine sıkı sıkıya bağlar.
96. Bonnet, 2006, 373-376, Demeter ve Corod'un Diodorus Siculus 14, 77, 4-5 tarafından anlatıldığı şekilde kentin tanıtımını aktarıyor ve Helen'in kavramlarının ve fikirlerinin Sicilya'dan Kartaca'ya doğrudan aktarılmasını hatırlatıyor. Ayrıca, bir Kartacalı generalin Sicilya'daki Demeter ve Kore kutsal alanın kazısından sonra kültün tanrıları yatıştırmak için kuruldu-

ğuna dikkat çekiyor.

97. Kartaca'da bulunan lahit kapaklardan daha fazlası, özellikleri Yunan Helen tarzında yapılmış ve büyüyen Helenleşmeyi işaret ettiği düşünülen bir erkeği ve kadını göstermektedir. Bu lahitlerin 2. yüzyıla ait olduğu düşünülmekte ve Bonnet tarafından 2006'da da ileri sürüldüğü gibi kanıtlanması zor bir kavramdır. Bk. Lancel, 1995, şek. 194-196; Tarquinia'dan gelen benzer erkek resmi son zamanlarda Fentress, 2013, 162-163 tarafından tartışılmıştır.
98. Malkin, 2011, 18-20'de Syracuse'ların kimliğiyle ilgili tartışmalar, Kartacaların çok katmanlı kimliğine ilginç bir yaklaşım getiriyor. Quinn, 2011 ve Bonnet, 2011, Tophet ile ilişkili ritüelleri kullanarak Kartaca ve Feni ke diasporasının kültürel kimliğini keşfederler. Ayrıca bk. Palmer, 1997, Roma ve Kartaca'da barış.
99. Arthur Miller'in hafif adaptasyonu *A View from the Bridge* (1955), Act I, sahne i.

Bölüm 2: Helenistik Dünyada Büyük Bir Adam: İskender'den Hamilkar'a

1. Hannibal hakkında çok fazla şey yazıldığından İkinci Pön Savaşı bağlamında ikincil bibliyografya çok büyük. Cornell ve diğerleri, 1996 ve daha yakın tarihli Eckstein, Helenistik Çağ'daki eyaletler arası ilişkiler hakkındaki 79-117 ve geniş Akdeniz'deki Pön Savaşları için detaylı bağlam sağlayan makalelere bakınız; Hoyos (ed.), 2011'de Pön Savaşları ile ilgili makaleler burada kapsanan konular için mükemmel bir geçmiş oluşturuyor. Kartacalılar ve onların yükseliş ve düşüşlerine ilişkin Miles, 2010 ve Hannibal'ı bu bağlamda inceleyin. Barceló, 2004, 55-69, Hannibal'ın bu yıllardaki Kartaca'daki travmatik çocukluğunu not ediyor. Aksi belirtilmedikçe tüm tarihler MÖ'dür.
2. Bu, çok karmaşık bir tarih döneminin kısa bir özetidir; İngilizcede daha fazla okumak için bk. Gruen, 1986, Green, 1990, Shipley, 2000 ve ERSKINE, 2006'daki makaleler. Romalıların tarihine İskender'in etkisi için bk. Spencer, 2002.
3. 6/5. yüzyıldan itibaren Batı ve Orta Akdeniz'in büyük kentleri ile doğu-

- daki mücadeleler (yani, Syracuse ve Peloponnes Savaşları ve Kartaca ile Syracuse arasındaki yıkıcı savaşlar, Diodorus tarafından açıklandığı gibi) arasındaki bağlantı giderek artmaktadır. MÖ 3. yüzyıl çatışma iklimine ilişkin bk. Eckstein, 2006, 79-180. Krings, 1998, Kartaca ve Yunan dünyası arasındaki ilişkiyi 480'e kadar detaylı bir bağlamda sunar ve Barceló, 1994, Yunan kaynaklarının bu süre boyunca Kartaca algılarına bakar.
4. *Mediterranean Anarchy* (Akdeniz Anarşisi), Eckstein, 2006'nun başlığıdır.
 5. O, Frontinus'da Rhodian'dır. Strat, 1.2.3. Ayrıca bk. Orosius 4.6.21; Arrian 7.15.4. Xenophon ve on bin gibi diğer büyük keşifler ve maceraların da etkisi vardı. Bu Hamilkar'ın, Birinci Pön Savaşı'ndan çıkan Rhodianlı Hannibal'la mı ilgili olduğu bilinmiyor, ancak Kartaca soyadlarının nesilden nesile aktarılacağı olasılığını gündeme getiriyor: Rhodianlı Hannibal'ın keşifleri için Polybius 1.44-47'ye bakın.
 6. İki güç arasındaki sınır (Helenistik Mısır ve Kartaca müttefik ülkesi) Ars Philaeni olmuştu ve Ptolemaios Cyrenaica üzerinde kontrolü ele geçirmişti: bk. Harita 2.
 7. Diodorus Sic. İskender'in mızrakla kazandığı topraklar üzerine 17.17.1-2. Bu fikir, Helenistik bir yönetici olarak bir Roma generalinin anonim bir portresinde zekice tarif edilir: Bu tanınmış bronz Romalı heykeli bazılarınca Roma generali, bazılarınca da Helenistik olmayan bir Helenistik, orijinalin bir kopyası olarak tanımlanır; Roma Ulusal Müzesi, Palazzo Massimo Terme, Roma, Zorner, 1998, 4'de yeniden dağıtılan resim, taçlı olmayan kafanın bir Helenistik kralını temsil etmesi muhtemel değildir. İskender için Stewart, 1993, 158-190 ve bu kavramla ilişkili görüntüler ve Eckstein 2006, 85, fethinin hakkını ana hatlarıyla çiziyor.
 8. Bir tür edebi topoğrafi olan bu tanımlamalar için bk. Krings, 2008.
 9. Diodorus Sic. 20.14.4-7, bu korkunç durumun Kartacalıları tanrıları tarafından terk edildiğine inanmaya ittiğini ve çocukların kitlesel bir şekilde kurban edildiğini iddia ediyor. Cronos'un (Ba'al) bronz bir görüntüsünün eğimli kollarına yerleştirilen ve ateşe yuvarlanan çocukların basit açıklaması, (*Salammbô*'da bulunan Gustave Flaubert de dahil olmak üzere) birçok kişi tarafından benimsendi; tophet. Çatışma zamanlarında Kartaca tanrılarına yöneldi; Cannae'den sonra Romalılar gibi kurbanlar aşırı olabi-

- lır, ancak burada sayıları tuhaf ve mümkün görünmemektedir (Cannae'deki yenilgiye verilen Romalı tepki için aşağıdaki 7. Bölüme bakınız).
10. Ophellas, I. Ptolemy ile ilgili olarak, teknik olarak Kartaca ile sınırlanan bir müşteri devlet olan Cyrene prokonsülü idi. Pön Savaşlarında Ptolemaik katılım için bk. Appian, Sic. 1: "O [Ptolemy] hem Romalılar hem de Kartacalılarla dostluk kurmaya" başlamıştı. Hölbl, 2001, bu dönemde Mısır krallığının açık bir geçmişini sunar. Bk. Gruen, 1986, 675-678; Ayrıca bk. Adams, 2008, 98-99'da Ptolemy'nin sözde tarafsızlığı üzerine.
 11. Agathocles'in olağanüstü hayatının kısaltılmış versiyonu Diodorus kitap 20'de bulunur ve zorluklarla doludur. Orta Akdeniz'de Helenist hegemonun yükselişi, Zambon, 2006'da Agathocles'tan Hiero II'ye kadar olan Syracuse liderlerine atıfta bulunularak tartışılıyor; bk. Prag, 2010, Sicilya'daki Yunan tiranları ve Kartaca tehdidinin kullanımı. Olaylar, Helenistik monarşilerin savaşlarıyla ve İskenderiye güç iktidarının yaygın etkisiyle yakından ilişkilidir.
 12. Zambon, 2006, 79-80, Agathocles'in Sicilya'da Helenistik bir krallık biçimiyle Afrika'daki kampanyasını bağlar. Prag ve Quinn (eds), 2013 tarihli Helenistik dünyanın Batı Akdeniz üzerindeki etkileri hakkındaki makalelere bakınız.
 13. Bk. Stewart, 1993, 266-269, ve Agathocles'in altın bir sikke için fil kafa derisi ve Ammon'un boynuzlu ön yüzü ile, bk., Şek. 87. Resim, Ptolemaik standartlardan benimsenmiştir. Bakınız Dench, 2005, 301; Helenistik çağda İtalya ve Sicilya'yı da kapsıyor. Sikkenin ve Herakles imajının ilginç bir vaka incelemesi için Yarrow, 2013'e bakın. "Kahraman liderlik" terimi için bk. Keegan, 1987, 13.
 14. Hannibal'ın eğitimiyle ilgili daha fazla bilgi için 4. bölüme bakın. Agathocles'in Batı Akdeniz'in ilk lideri olarak İskender'in imajını sikkede aktif olarak kullanmasının etkisi önemlidir. İspanya'da kullanılan Barsid sikkesi bu modellerden gelebilir ve belki de liderlerin stilleri ve imgelerinin Yunan tiranlarını nasıl geçtiğini ve Kartaca liderleri tarafından benimsediklerini görebiliriz.
 15. 3. yüzyıla ait bulunan gemi batıklarının sayısı artmış ve bu artış 2. yüzyıla ait gemilerde de gerçekleşmiştir. Parker, 1992'de haritalara bk. ve Hor-

den ile Purcell, 2000, 368-371'de yeniden üretilmiştir.

16. Helenistik dönemde "donanma silahları yarış" için bk. Casson, 1995, 137-140.
17. Eckstein, 2006, 116 tarafından açıklandığı gibi. "Şehirlerin Kuşatıcısı" olarak bilinen Poliorcetes unvanı, Diadochoi'den I. Antigonos'un oğlu olan Makedonya'nın I. Demetrius'una (MÖ 336-283) verildi. Plutarch'ın *Demetrius*'unun John Dryden tarafından çevirisi.
18. Bu gemilerin işleyişi hakkında önemli bir tartışma yapılmıştır. Çok iyi bir tartışma Casson, 1969'da bulunabilir; Ayrıca bk. Casson 1995, bölüm 6. Morrison (1995), 55, eski kaynaklar tarafından sunulan çeşitli görüşleri ayrıntılı bir şekilde tartışıyor.
19. Diodorus Sic. 14.41.1 ve 42.2 Sicilyalı Dionysius'a beşli buluşuyla gönderme yapar. Bu gemilerin gelişimi için bk. Murray, 2012, 13-30 ve Ekler A ve B; Makedon sikkelerinde tasvir edilen örnekler için de geçerlidir. Roma'daki gelişmeler için bk. Morrison, 1996, 270-271 ve Steinby, 2007; Ve Kartaca için bk. Medas, 2000 ve Rawlings, 2010.
20. Beşliler için iki farklı tasarım olabilir: Morrison, 1996, 270. Quinquereme'nin nasıl işleyeceği üzerine birçok tartışmanın ardından genel kabul gören senaryo, iki kürek sırasının üst üste bindirildiğini, kürekte iki kürekçi olan bir sıranın olduğunu ve kürekte üç kürekli bir diğerrinin var olduğunu anlatır; Ayrıca bk. Morrison, 1996, 255-277. Roma donanmasına gönderme yaparak güncel bibliyografya ile savaş gemilerinin gelişimi hakkında mükemmel bir genel bakış, Steinby, 2007: 23-29'da bulunabilir.
21. Murray, 2012, 23-30 beşli yılların gelişimine dikkatle bakıyor. Ayrıca bk. Medas, 2000, Kartaca donanması; Steinby, 2007'de Roma donanması üzerine; Rawlings 2010, Karadeniz donanmasında; Rankov, 1996 ve 2011; Birinci Pön Savaşı'nın Polybius kaydı, deniz savaşlarını vurgular ve muhtemelen ilgili sayıları ve muhtemelen gemi türlerini abartır. Sonuçlar, bu savaşları retorik amaçları için bir teşvik olarak görmektedir.
22. Kartaca servetinin tasvirinin ve deniz ticareti meselesinin antik yazında bazı açılardan geleneksel bir tema olduğunu, fakat Kartaca'nın gücünün esasen denizlerdeki kahramanlıklarında olduğunu belirtmek gerekir. Kartaca donanmasının her yönü için bk. Medas, 2000 ve Rawlings 2010. Rawlings, ibid., 270-271, 3. yüzyılda kullanılan deniz gücünün ve

gemilerin sayılarının yalnızca vatandaşlardan daha fazla olacağı anlamına geldiğini göstermektedir Donanma gayretleri; paralı askerler, müttefikler, köleler savaşılar karşı savaşmak için ihtiyaç duyulan gemileri doldurmak üzere hazırlanmış olabilir.

23. Bu, İskender'e göreve giden Hamilkar Rhodinus'un torunu mu? Kartacılıların soyadlarına ilişkin yukarıya (not 5) bakınız. Karşılaştırma, kendi tayfaları savaş gemileri olan elitlerin sahibi olduğu Rodos ile yapılır. Bonus kültürü fikri Atina'daki karşılaştırmalı bir uygulamadan türetildi, Rawlings, 2010, 269-271.
24. Pirus'un yakın zamandaki bir biyografisi için bkz Champion, 2009 ve Pirus'un arketip bir Helenistik kral olarak gösterilmesi için bkz Schettino, 2009.
25. Hannibal'ın Pirus'un Roma savaşları üzerine çalıştığı bilinmektedir, Hannibal'ın Pirus ile ilgili bilgisi konusunda bk. Livy 35.14.5-12.
26. Crawford, 1992, 45; Plutarch'ın Pirus'un hayatı; bkz Dench, 2005 Pyrrhic savaşı zamanında Helenistik İtalya.
27. Önceki çarpışmaların çoğu Tarentum ile Magna Graecia'nın diğer şehirleri arasında olmuştur; örneğin Metapontum, Sybaris ve Locri gibi.
28. Gruen, 1986, 319, 'Helenistik işgalcinin mütevaziliği' üzerine.
29. Lilybaeum, Motya şehri MÖ 397'de, Syracus tiran Dionysus tarafından tahrip edildikten sonra inşa edilmiştir (Diodorus Sic., 14, 47-53). Solunto şehri de önemliydi (bk. Harita 1).
30. Sicilya'da Pirus için bk. Zambon, 2008, 97-175 ve Schettino, 2009.
31. Pirus'un Sicilya'daki krallığının doğası için bk. Zambon, 2008, 118-121 ve 2006, 86.
32. Diodorus 22.8.10-13; Plutarch, Pyrrh. 22-24; Justin 18.2.11-12, 23.3.
33. Birinci Pön Savaşı da benzer bir sonuçla sonuçlanacaktı, ancak Romalılar için Pirus'dan daha uzun sürdü. Kartacılılar ikinci kez hazır mıydı, yoksa Romalılar Pirus'dan daha az yetenekli ama daha fazla kalıcı güce mi sahipti?
34. Diodorus Sic. 22.7.5 ve Polybius 3.25 terimleri kapsar; Justin, Epitome 18.2, Mago adında bir generalin Roma'ya gidip Romalılara yardım teklif ettiğini söyler, ancak daha sonra Kartaca ile ikili anlaşmalar ve Mago'nun "Punico ingenio" ile devam ettiğini iddia eder. Roma ile Kar-

- taca tekrar anlaşma imzalar: Serrati, 2006, MÖ 509-226 yılları arasında Polybius 3.21.9-3.26'da kaydedilmiş Roma ve Kartaca anlaşmalarının listesini çıkarır. 279/8 yılında yapılan bu antlaşmanın veya tarihçi Philinus tarafından bahsedilen anlaşmanın Romalıları Sicilya'dan ve Kartacalıları İtalya'dan men edip etmediği, Philinus'a göre (Polyb. 3.26.1-6) akademik tartışma konusudur – en son Eckstein, 2010, bunun üzerinde durmuş, konu hakkında geçtiğimiz yüzyıl boyunca akademik fikirler konusunda kapsamlı bir çalışma yapmıştır. (406-407, n. 3). Ayrıca bk. Lazenby, 1996a, 32-34, Hoyos, 1984, ve 1998, 9-16, Palmer, 1997, 15-17.
35. Polyb. 1.6.8: “Beklenenin aksine, Keltler haricindeki İtalya halklarını alt etmeyi başardılar ve Rhegium'un kentini kuşattılar.”
36. Bk. Serrati, 2006, Roma ve Kartaca arasındaki anlaşmalar ve Polybius 3.22-27 bilinen anlaşmalar üzerine. Ayrıca bk. Roma ile Kartaca Barışı üzerine etkileyici bir çalışması için Palmer, 1997 ve “Kartaca'nın 264'te yükselişi” bölümü için Ameling, 2011. Yine bk. sözde ‘Philinus antlaşmasının’ varlığına karşı söylemler için Eckstein, 2010.
37. Birinci Pön Savaşı'nın tarih yazımında Pirus'un rolü, Berrendonner, 2009, 249-266'da tartışılmıştır.
38. Bu, Birinci Pön Savaşı'nın kapsamlı bir tartışması değildir; aşağıda kilit olayların genel bir özeti yer almaktadır. Bu savaflara 3. yüzyıl Romalıları tarafından Pön Savaşları, 3. yüzyıl Roma şairi Naevius tarafından şimdi parçalanmış epik unvanı olan *Bellum Poenicum*'dan türeyen *Bella Punica* deniyordu.
39. Bk. Hoyos, 1998: 5-93, savaşın çıkışı hakkında detaylı bir çalışma. Roma ve Kartaca arasındaki antlaşmalar ve “Philinus” antlaşmasının varlığı, antlaşmanın varlığını reddeden ve konuyla ilgili tam ve güncel bir bibliyografya veren Eckstein, 2010 tarafından son zamanlarda tartışılıyor. Karşıt görüş için bk. Steinby, 2007: 78-84. Serrati, 2006'nın tüm antlaşmalarına genel bir bakış açısı vardır ve ayrıca Hoyos, 1984'e de bakınız. Lazenby, 1996a, Birinci Pön Savaşı'nın geniş bir geçmişini sunar; Hoyos (ed.), 2011'deki makalelere de bakınız.
40. Birinci Pön Savaşı'nın en eski antik anlatımı Polybius 1.10-65'te verilmiştir. Polybius izleyicilerinin savaşın muazzamlığı karşısında etkilendiklerini

belirtir: "Dünya tarihinde hiçbir zaman denizlerde birbirine karşı bu kadar büyük iki güç olmadı." (1.63.8, çev. Ian Scott- Kilvert). Birçok bilim insanı, Polybius'un, belirli pasajlarla ilişkili olarak savaşları, gemi sayısını ve savaşçı sayısını abartarak bu noktaya getirdiğini düşünür.

41. Polybius'un rakamlarına inanıp inanmamak konusunda bk. Hoyos, 1998, 7; Lazenby 1996a, 43-55.
42. Arka planda bu şekilde görünüyordu, ancak Kartaca, muhtemelen MÖ 260'ların ortalarında ilk çarpışmada Roma kadar güçlü bir varlığa sahip değildi. Kartaca, Pirus tarafından ciddi bir yenilgiye uğratıldı ve Kartaca zenginliği ve refahı Roma dostu kaynaklarda abartılı görünüyordu. Modern zamanların bilim adamları arasında, iki varlığın göreceli gücü konusunda bir anlaşmazlık vardır: Bk. Barceló, 2004b, 22 ve 2004a. Lazenby 1996a, 11-30, iki ülkenin (müttefik halklar dahil) nüfusunu benzer şekilde değerlendirirken, Kartaca tarafında biraz daha büyük, ancak ittifakların ve bölgelerin doğası gereği Roma tarafında daha fazla insan gücüne erişim izni verir. Orta Cumhuriyet'teki Roma insan gücü kaynakları daha bilinir: Ayrıca ayrıntılı kaynakça için bk. de Ligt, 2012 ve Rosenstein, 2002.
43. Oscan İtalya dillerinden biriydi. Orta Apeninlerde ve güneyde Romalıların İtalya fetihleri döneminde konuşulmaktaydı, daha sonra ortak dil Latince oldu. Tarihi bilinen son Oscan yazıtları MÖ 1. yüzyıla aittir, İtalya'nın Latince olmayan yazıtları için bk. Crawford ed. 2011.
44. Tam kronoloji bilinmemektedir: Romalılar Tarentum'u MÖ 272 yılında aldılar ve Paestum ve Cosa'da koloniler kurdular (c. 273). Romalıların Rhegium'u alması (Zon. 8.6) Güney İtalya fetihlerinin son adımıydı, Pirus'un 276/5'teki ayrılışından hemen sonra burası düştü.
45. Bu olay 265 yılı gibi geç bir tarihte olmuş olabilir, ancak ben kronolojisi, kaynaklardaki tutarsızlığı daha iyi açıklayan Zambon, 2008, 200'ü takip ettim. Ayrıca bkz Hoyos, 1998, 33-46 kronolojik zorlukların bir anlatımı; Lazenby, 1996a, 34-42 da kronolojiyi detaylı olarak vermektedir.
46. Polybius'un on yıla yakın bir sürede gerçekleşen olaylar zincirini çok daha kısa bir süreye sığdırıyor olması mümkündür. Savaşın başlangıcı ile ilgili yaklaşık bir kronoloji üzerine tartışmalar için bk. Zambon, 2008, 200-207, ve ayrıca bk. Lazenby, 1996a, 36. Olaylar kronolojik olarak karışmıştır ve

Lazenby, Hiero'nun kurallarının 270 yılı gibi, erken başlamış olabileceğini söyler.

47. Yine, Zambon'un (2008, 200-207) olaylarla ilgili yorumlaması oldukça uygun görünmektedir ve Hoyos, 1998, 33-1152'de olaylar ve argümanlar konusunda kapsamlı bir tartışma var.
48. Savaşın başlangıcı ile ilgili kanıtlar için kapsamlı bir değerlendirme Lazenby, 2004, 229-230'de bulunabilir.
49. Philinus'un tartışmalı antlaşmasıyla veya onunla birlikte, Kartacalı etkinin geleneksel alanı bu davada ihlal edilmiş gibi görünmektedir. Kartacalılar ilk önce Romalılar tarafından kuşatma altındayken Tarentum'da (Zonaras 8.6) ortaya çıkarak antlaşmayı bozmuş olsalardı, belki de geleneksel etki alanının ötesine geçmiş olurlardı. Her iki şekli de kanıtlamak zordur, ancak Eckstein, 2010, 406-407'de öne sürdüğü gibi, Roma ve Kartacalı emperyalizmi bizim anlamamız için önemli dallara sahiptir.
50. Tutarsızlık, memleketlerine, paralı askerleri Rhegium'dan devir aldıklarında, Mamertinelerin yardım etmesinde yatıyordu.
51. Farklı görüşler, Birinci Pön Savaşı'nın tartışmalarında özetlendi; Bk. Özellikle Hoyos, 1998, 1-115; Goldsworthy, 2003, 65-75; Ayrıca bk. Harris, 1985, 63-64, 108, 113-114, 182-190; Ve Miles, 2010, 165-167, Harris'ten daha pragmatik bir yaklaşım benimser; Ayrıca bk. Lazenby, 1996a, 31-42 ve 2004, 229-230.
52. Goldsworthy, 2003, 70, önceden yapılmış anlaşmalarına göre her tarafın etki alanının belli olduğunu söyler ve Serrati, 2006, anlaşmaların detaylarını verir. Ayrıca bkz Lancel, 1995, 362-364. Eckstein, 2006, 165-66 Polybius'u savunur, anlaşmanın varlığını reddeder.
53. Polybius 1.10.9-1.11.3, Roma'da bu adımın atılıp atılmayacağı konusundaki tartışmalar üzerine.
54. Burada listelenen müttefikler Tarentinler, Locrianlar, Elealılar ve yeni fetih edilip çok da istikrarlı müttefikler olmayan Neapolis halkıdır. Ayrıca bk. Walbank, cilt 1, 75, popüler bir Yunan topografisi olarak Roma uyumluluğunun tartışılması ve bu olasılığın yanlış olması ya da belki de savaşın başlangıcında Roma donanma yeteneklerinin az olması olasılığı. Steinby, 2007, 29-30, ayrıca, Polybius'un Romalıları deniz acemisi olarak göster-

diği versiyonu sorgular.

55. Steinby, 2007, 77; ve daha kapsamlı bilgi için Steinby, 2007, 29-84 Birinci Pön Savaşı'nın başında Roma donanma gücünün güncel değerlendirilmesi için; ayrıca bk. Murray, 2012; ve her zaman faydalı bir kaynak olan Casson, 1995.
56. Donanmanın yapımı için, ayrıca bk. Halicarnassuslu Dionysus 20.15; ve Harris, 1985, 183-184 gemilere ahşap sağlayacak Sila Ormanının ele geçirilmesi için. Beş kürekli gemilerin nasıl çalıştığı hâlâ tartışma konusudur. Her tarafta beş kürekçi bulunan iki veya üç kürek sıraları vardı. Beş kürekli gemiler için iki farklı tasarım olabilir (bk. not. 20) ve Morrison, 1996, 255-277. Roma donanması ile bağlantılı güncel bibliyografya ile savaş gemilerinin gelişimi hakkında bir değerlendirme Steinby'da bulunabilir, 2007: 23-29; bk. Frost, 1974 Marsala Pön gemisinin keşfedilmesi ve gemilerin kitlesel üretimi ile ilgili sunduğu kanıtlar için.
57. Birinci Pön Savaşı'nın kısa değerlendirmesi savaşta kilit anları Hannibal'ın doğumu ile birbirine bağlar. Kapsamlı ve detaylı bir açıklama Lazenby, 1996a, Goldsworthy, 2003, 65-133 ve diğer tarihçilerde bulunabilir. Rankov, 2011, 149-166 tarafından açıklanan savaş detayları da faydalıdır.
58. Bk. Walbank, cilt 1, 67-68, Polybius'da bahsedilen olayların detaylı açıklamaları için. Roma ordusu Fields, 2007; Potter, 2004 tarafından detaylıca tanımlanmıştır.
59. Bunlar kesinlikle Walbank'ın görüşünde Roma yanlısı Fabius Pictor'un yazılarından alınmış versiyonlardır cilt 1, 67-69.
60. Polybius 1.20.1-32'den yorumlar.
61. Thucydides 6.4.4'e göre, aslen Rodos ve Girit kökenli olan Gela şehrinin insanları tarafından MÖ 580 yılında kurulmuştur. Sicilya'daki erken Yunan yerleşiminin bir özeti için bk. Holloway, 2000, 43-96. Agrigentum 3. yüzyılın ilk çeyreğinden beri Kartaca'nın elindeydi.
62. Polybius'un bize anlattığına göre Romalılar asker sayılarını dört lejyondan iki lejyona düşürmüşlerdi ve destek için Syracuse kuvvetlerine güveniyorlardı. Pön Savaşlarındaki Kartaca ordusu için bkz Daly, 2002, 81-112 Hannibal dönemi için; donanma için bk. Rawlings, 2010.
63. Chaniotis, 2005, 78-101, profesyonel askerler ve Helenistik savaş; Hoyos,

- 2007, 6-12, Kartaca'daki paralı askerlerinin Birinci Pön Savaşı'ndan hemen sonraki düzeniyle ilgili. Kural dışında istisna olarak Roma vatandaş ordusu vardı. Hannibal döneminde iki savaş kuvvetinin mükemmel bir analizi için bk. Daly, 2002, 48-112.
64. Kartaca ordusunun paralı unsurları retorik amaçlı olarak Roma yanlısı kay- naklarda gereğinden fazla vurgulanmış olabilir. Bk. Daly, 2002, 81-84, Polybius'un Kartaca kuvvetleri konusundaki önyargılarını ve bilgi eksikliğini vurgular.
65. Polybius'un Agrigentum kuşatması hakkındaki bilgisi ve verdiği detaylar, kendisi de Agrigentumlu olan ve 'Kartaca yanlısı' bir kaynak olarak görülen Philinus'un kayıp tarihinden gelmektedir, bk. Walbank, cilt. 1, 70.
66. Savaşın erken aşamalarının ve ana oyuncuların motivasyonlarının ayrıntılı bir açıklaması için bk. Hoyos, 1998, 82-115. Hoyos, 2011, 131-147 (Hoyos, ed., 2011) "Savaşın Çıkış" nedenleri konusunda genel bir bakış sunmaktadır. Lazenby 1996a, 43-60, savaşın başlangıcını ayrıntılı bir şekilde analiz etmektedir. Agrigentum'daki zafer, Polybius'un iddia ettiği gibi Roma politikasının yönünü değiştirdi mi yoksa Sicilya'nın fethi baştan beri planlanıyordu? Romalılar sadece Kartaca manevralarına ve Syracuse politikalarına mı tepki gösterdi? Her iki tarafın da avantajı elde etmek için mücadeleleri ve Romalıların bir önceki genişleme yüzyılındaki başarısı sayesinde, sürekli savaşın iştah ve ekonomisi politik ve sosyal sistemlerine belki de bilinçli bir seçimle yapılamayacak kadar entegre edildi. Eckstein, 2006, 181-243 ve değerli Harris, 1985, 182-190'da bu konu üzerinde durdu.
67. Polybius 1.22.1-11 bu yeniliğin detaylı bir tanımını verir. Bk. Steinby, 2007, 87-104 bir donanma yeniliği olarak köprü kurmak ve Polybius'un Romalılara avantaj kazandıranın *corvus* olduğu yönündeki değerlendirmesi ile ilgili sorular. Ayrıca bk. De Souza, 2007: 434-460 *Corvus*'un işleyişi hakkında teknik açıklama ve donanma savaşlarında kullanılan taktikler. Rawlings, 2010, 279, Köprü kurma taktiğinden ziyade Kartaca donanmasının düşmanlarına hareket üstünlüğü sağlama kabiliyetine dayalı becerilerini gözlemler. Bk. Murray, 2012, 31-68 önden sıkıştırma ve 225 *corvus/corax* üzerine.
68. Filo, Agrigentum'da kumandan olan Hannibal emrindedir. Kara ve deniz

ordularına aynı kişiler komuta ederdi. Polybius'un 241 yılındaki Aegate Adaları Savaşı için sunduğu kanıtları son zamanlarda keşfedilen arkeolojik kanıtlarla karşılaştırdığımızda, gemilerin sayılarına ve özellikle boyutlarına şüpheyile yaklaşmak önemlidir, bunların çoğu gerçekten beş kürekli miydi? Bk. Tusa ve Royal, 2012 ve 3. yüzyıl Batı Akdeniz'inde donanma savaşı ile ilgili önemli bilgiler sağlayan savaş alanındaki devam eden araştırma.

69. Lipinski, 2004, 444, kayıtlı gemilerin sayısını belirten kaynaklardaki tutarlı bilgilere göre paralı ya da askeri bir donanmanın standardının 60 gemi olduğunu öne sürmüştür. Yani 30 geminin kaybedilmesi donanmanın yarısının kaybedilmesi demektir.
70. Steinby, 2007, 92-93.
71. Rawlings, 2010, Kartaca donanması üzerine.
72. Walbank, cilt. 1, 82-85 bu sayıları detaylı biçimde ele alır ve bunların birçok sebepten dolayı aşağı çekilmesi gerektiğini söyler. Polybius'un hassas detaylarının kaynağının olayların görgü tanığı -belki de Philinus- olabileceğini söyler. Gemilerin sayısı ve bunları çalıştırmak için gerekli olan kürekçiler, denizciler vb. için bk. Rawlings, 2010, 270.
73. Goldsworthy, 2003, 96-127 taktik ve savaş düzeni alma konusunda Ecnomus'da deniz savaşının kapsamlı bir değerlendirmesini sunar.
74. Bk. Rawlings, 2010; de Souza, 2007, 434-441; Ayrıca Steinby, 2007, 94-95
75. Polybius, *coraks/corvus*'un iki taraf arasında farklı olduğunu iddia eder ve "eğer Kartacalılar kuzgunlardan korkmamışlarsa ve basitçe onları koruyup topraklara yakın tuttularsa, hepsi (Romalılar) ... kaybedecektir" (1.28.11).
76. Diodorus 19.106.3 bu ritüeli daha önceki bir yenilgiye bağlı olarak ele alır ve burada uygulamanın devam ettiğini düşünüyorum. Bk. Rawlings, 2010, 270 Kartaca donanmasındaki vatandaşların sayısı.
77. Valerius Maximus 6.6.2 ve Cassius Dio 11, frag. 43.21, her ikisi de Hamilkar adlı bir Kartaca liderinin Hanno'yu şu anda bir barış önerisi ile Romalılara gönderdiğini iddia ediyor.
78. Onlar, Syracuse generali Agathocles'in yarım asır önce kullandığı yol ve taktikleri izlediler. Diodorus Sic., 20.8.3-4. Regulus'un istilas için bk. Lazenby, 1996a, 97-110.

79. Manzara hakkında ve Agathocles ile Regulus arasındaki hesapların karşılaştırılması için bk. Krings, 2008. Bu ayrıntıları sağlayan daha sonraki kaynaklar askeri müdahaleyle bağlantılı bir refah manzarası oluşturuyor olabilir.
80. Belki de Kartaca'dan çok fazla savaş beklemediklerini ima ediyorlardı.
81. Site, 6. yüzyıldan 3. yüzyıla kadar işgal altındaydı. İmha edilmesi, tam olarak Regulus'un istilasına tarihlenemez; ancak Fantar, 1987, 209 tarafından kabaca 3. yüzyılın ortasında olduğu belirtilmektedir. Bunlardan bazıları, hatırlatıcı siteyi ziyaret ettikten sonra hayal gücüne dayanmaktadır. Lancel, 1995, 280-288'de kısaca anlatılmıştır. Miles, 2010, 78-81 şaşırtıcı sayıda küvete dikkat çekerek ritüel banyo fikrini önermektedir. Kazara bulunmuş olan sitede yapılan kazılar 1950-1970 yılları arasında gerçekleşti: bk. Fantar, 1987.
82. Agathocles, aynı taktikleri Kartaca'ya karşı ve 241-238 savaşındaki paralı askerler gibi Tunes'da da kullanmıştı. Üçüncü Pön Savaşı'nda Scipio Aemilianus ve 7. yüzyılda Arap güçleri aynı taktikleri kullandı. Kartaca'nın karadan savunmasız olduğu anlaşıldı.
83. Yapıp yapmadığı konusunda hiçbir fikrimiz yok. Yaşı, o zamanda askeri operasyonlarda aktif olacağını ve Hamilkar'ın Spartalı'ndan öğrenmiş olabileceğini düşündürüyor. Hannibal'ın öğretmen olarak Spartalı bir tarihçi (Sosylus, Cornelius Nepos, Hann. 13.3) istihdam ettiğini biliyoruz, bu yüzden Spartalılarla bir bağlantı vardı. Appian, Lib. 4, Kartacalıların Xanthippus'un ve Spartalı yoldaşların, Kartaca'daki zulümün bir parçası olabilecekleri Yunanistan'a geri döndürdüklerini iddia ediyor. Xanthippus'un boğulmasına Polybius (1.36.2-4) tarafından değinilmiyor, ancak Kartaca'da Spartalı generale karşı başarısının getirdiği alkışlar için güceniyor. Xanthippus'un boğulması, Valerius Maximus 9.6'da tekrarlanır. Ek.1 ve Zonaras 8.13.
84. Bk. Lazenby, 1996a, 97-110, Goldsworthy, 2003, 84-92.
85. Regulus'un kaderi için bk. not 88.
86. Polybius'un rakamları (1.37.2), 364 gemiden 80'inin kurtulduğunu, Diodorus gibi diğer kaynaklar 340 geminin kaybedildiğini (23.18.1), daha sonra Orosius (4.9.8) gibi derleyiciler bize 300 geminin kurtulduğunu

ve Eutropius ise sadece 80 kişinin hayatta kaldığını iddia ediyor, ancak toplam rakam 464'tür. Rakamlar farklı ve belirsiz olmasına rağmen Romalıların denizde büyük kayıplara maruz kaldığına itiraz edilmiyor. Bazı tarihçiler düşman gemilerine binmek için çok kullanışlı olan "corvus"un Roma gemilerini dengesiz kıldığını ve özellikle kötü hava koşullarına karşı savunmasız bıraktığını düşünüyor; bk. bu görüşü savunan Thiel, 1954, 274 (n.1) ve Steinby, 2007, 96, ayrıca bk. görüşünü ilk kez tartışan Goldsworthy, 2003, 115-116.

87. Thucydides 6.2.6'ya göre, Fenikeliler Motya, Panormus (Palermo) ve Solonte'ye MÖ 8. yüzyılda, Palermo'daki arkeolojik bulgular şimdiki kadar yalnızca MÖ 7. yüzyıl sonlarına 6. yüzyıl başlarına doğru, buradaki nekropole ait kazılardan gelmektedir.
88. Regulus hakkında görüşmek üzere bir savaş esirinin gönderilmesinin Kartacalılar için normal bir uygulama olmayacağını kaydeden Lazenby, 1996a, 22'ye bk. Tipps, 2003, seferi ve etkileri özetlemektedir. MÖ 249 yıllarından sonra Kartacalıların başarısızlığa uğramaları üzerine, Lazenby, 1996a, 143 ve Goldsworthy, 2003, 119-122. Walbank cilt. 1, 93-94 ve Lancel, 1995, 369, Appian'ın yazdıklarına itiraz edenler arasında yer alıyor ve işkence olursa Polybius'un kesinlikle bahsedeceğini belirtir. Bk. Horace Odes 3.5; Appian, Lib. 4 ve Sic. 2.1; Kariyer ve kaynaklar için bk. Broughton, 1951, 209-210.

Bölüm 3: Babasının Oğlu

1. Freud (1931, 194-196), Hannibal'ı okuldaki sınıf arkadaşlarının antisemitik duygularına karşı mükemmel bir panzehir olarak gördü. Ondan öncekiler de Sir Walter Raleigh'den İrlandalı paralı askerlere kadar Hannibal'a ilgi duydular. Daha fazla bilgi için bk. bölüm 12.
2. Freud, 1931, 195-196; bk. Reff, 1963, Cézanne'ın şiiri ve "Hannibal'ın rüyası"; Livy, 21.1.5-2.2, Cornelius Nepos, *Ham.* 1.4, 4.2 tarafından savaşın nedeni olarak "Hamilkar'ın öfkesi" üzerine Polybius (3.9.6), Valerius Maximus 9.3.2: "Hamilkar'ın Roma halkından nefreti ne kadar tutkulu". Babanın planlarını izleyen oğul büyük olasılıkla bir kopyasıdır, örneğin savaş sebebini tartışırken Polybius, İskender'in eylemleri ile Philip'in (3.6.1-14)

planları arasında bağ kurar.

3. Cornelius Nepos, *Ham.* 1.1, Hamilkar'ı genç bir adam olarak nitelendiriyor. Hoyos, 2005, 21, 30 yaş gibi kaba bir yaş veriyor ancak 40 yaşındaki Cicero'nun kendisinden "genç" olarak bahsettiğini belirtiyor, bu nedenle burada oldukça fazla bir boşluk var.
4. Romalı seçkin aileler, soylarını Roma'nın kurucularına bağlarlardı ve Kartaca seçkinlerinin de aynı şeyi yaptığını varsaymak normaldir. Barsid klanının mülklerine ait kanıtlar, Hannibal'ın Kartaca'nın güneyinde Thapsus ve Hadrumentum (modern Sousse) bölgelerinde olduğuna inanılan mülkleri yıllar sonra ortaya çıkartılıyor: Livy 33.48.1; Hadrumentum için bk. Pliny NH 15.5.3. Kazanılan isim veya aile soyadını bilmek zordur; İsimler hakkında daha fazla bilgi için Lancel, 1999, 6-7; Miles, 2010, 193, "şimşek" anlamına gelen bir takma ad olarak çevirir -Helenistik kral Ptolemy'nin "Keraunos" unvanı da aynı anlamı taşır.
5. Kendisi hakkında çok az şey bildiğimiz biraz zor bir karakter, fakat Hamilkar hakkında bildiklerimiz en iyi Hoyos, 2005, 21-22 ve Lancel, 1999, 1-24 ve Seibert, 1993a 25-39'da belgelenmiş ve açıklanmıştır, Polybius veya onun kullandığı kaynaklar becerilerini parlak bir şekilde anlamış ve aşırıya kaçmış olabilir.
6. Polybius 1.56.2, Hamilkar savaşın on sekizinci yılında Sicilya'daki çatışmalara katıldığını anlatır.
7. Lazenby, 1996a, 143-159 savaşın bu bölümünü ayrıntılı olarak açıklar; bk. Miles, 2010, 193-199; Hamilkar'ın yeteneklerinin parlatılmış anlatımını sorgular Seibert, 1993b, 83-94.
8. Bk. Hoyos, 2005, 7-20, Heircte ve Eryx'in tepelerinde Hamilkar. Heircte'nin, Lazenby, 1996a, 147'yi takiben, Panormus'un kuzeyinde Monte Castellaccio olduğu düşünülür. Eryx'te, Fenike-Pön Astarte geleneksel olarak burada tapılan Elymialı bir tanrı ile bir tutulmuştu. Tanrıça Afrodit, Venüs'ün Graeco-Roma versiyonları ile Venüs Erycina da bir tutuldu. Bu, her iki taraf için de önemli olan güçlü ve kutsal çok kültürlü bir tapınaktı. Kartacalılar için Kartaca, Sicca Veneria ve Sardunya'da ibadet edilen Astarte'nin (Eryx'ten) bu versiyonunun kanıtı var: bk. Bonnet, 1996, 115-120. Romalılar Truva kökenleri ve Venüs ile bağlantı yoluyla

büyük önem taşıyorlardı. Truva köklerinin Roma için önemi hakkında Erskine, 2001, 198-205'e bakınız; ve Myles, 2010, 274-276, Venüs Erycina ve Roma'daki tapınağı.

9. Kartaca'nın Sicilya'daki savunma savaşı için bk. Lazenby, 1996a, 111-122
10. Birinci Pön Savaşı sırasında Kartaca sikkesi için bk. Visona, 1998; Alexandropoulos, 2000; ve parçalanmış sikke için Crawford, 1985, 136.
11. Appian, *Sic.* 1 Roma ve Kartaca ekonomileri için. Appian, Ptolemylerin savaşta tarafsız kaldığını, belki de kimin galip olacağını görmeyi beklediğini iddia ediyor. Pön Savaşları sırasında Ptolemaic Mısır için Gruen, 1986, 676 ve ayrıca Ptolemaic tarafsızlık hakkında 2008 Adams'a bk. Rawlings, 2010, 265-272, vatandaş sayısı dikkate alındığında, asker olarak dışarıdan adam istihdam etmenin, Kartaca'da alışılmış bir uygulama olacağını belirtti.
12. Tusa ve Royal, 2012, savaş alanının son keşfi ve 241 yılında orada batan gemilerden bronz koçlar.
13. Polybius, herhangi bir Roma gemisinin kaybolduğunu söylemiyor, Diodorus Siculus 24.11.2, "Kartaca 117 gemiyi, 20 tanesi gemideki tüm askerlerle birlikte, Romalılar ise 30'u tamamen, 50'si kısmen 80 gemiyi kaybetti", iddiasıyla farklı sayılar veriyor. Tusa ve Royal, 2012, savaş yeri ve batık olan gemilerin kanıtlarını tartışır.
14. "Kartacalılar ... zaten para, gemi ve insan açısından yetersizdi, Lutatius'tan (Roma konsülü) ateşkes istediler" (Appian *Sic.* 2.1).
15. Sicilya'nın bir eyalet haline gelmesinin kesin tarihi tartışmalıdır, ancak 241 yılından itibaren ada, esasen Syracuse ile bir bağımlı krallık olarak Roma kontrolü altındaydı: bk. Serrati, 2000b, 109-111.
16. Lancel'e (1999, 1) göre, savaş ve sonraki Hannibal istilası, Hamilkar ve Hannibal'ın Roma ile savaşa yönelik niyetleri birbirine bağlı olmasına rağmen, antik bir görüş olarak değil, uzun bir "İkinci Pön Savaşı" olarak görülmelidir; 241 - 218 aralığını takiben "barış" dönemini ilân etti. Lutatius'un savaşı sona erdirmeye antlaşması metniyle ilgili olarak Polybius 1.62-63'e bk. Polybius, anlaşmanın sert şartlar getirmesi ve daha kısa bir ödeme süresi için Roma'daki halklar tarafından düzenlendiğini bize bildirmeye devam ediyor. Üstün Roma insan gücü ve kaynağı Polybius'da

sıkça kullanılan bir klişedir.

17. Seibert, 1993a, 11.
18. Paralı Savaş ya da *Trucelles savaşı*, Polybius tarafından 1.65.6'da anılmıştır; Bu yılların olaylarının detaylı çalışmaları için Hoyos, 2007 ve Loreto, 1995'e bk.
19. Barceló, 2004a, 55-69, Hannibal'ın "travmatik çocuklukluğunu" tasvir eder. Polyb. 1.65-88, Kuzey Afrika'da 241'den 237'ye kadar olan olayları detaylı olarak (Paralı Savaş veya Trucelles savaşı) kapsar. Ayrıca kısaca, Appian, İber 6.1.4; Sic. 1-2; ve Diodorus Siculus, 25.2. Hoyos, 2007, savaşı ve mükemmel bir güncellenmiş bibliyografya bağlamını yakından incelemektedir ve Loreto, 1995 ayrıca Paralı Savaş'ın siyasi ve askerî etkilerine bakmaktadır; ayrıca bk. Seibert, 1993a, 11-24 ve 1993b, 95-107. Goldsworthy, 2003, 133-136, ana olayların kısa bir özetini sunar.
20. Rawlings, 1996'da İkinci Pön Savaşı'ndaki askerlerle ilgili. Daly, 2002, 81-112, etnik grupları ve bunların Hannibal'ın ordusunda işlevlerini inceliyor ve Daly'in savaşa katılan Balearlı askerlerin müttefik askerlerden ziyade paralı askerler olduğunu belirtiyor (107-108). Diodorus Sic. 5.16, 7. yüzyılda Kartaca'nın ilk kolonisini Ibiza'da kurduğunu iddia ediyor; bu nedenle, kent ile Balearlı sapancılar arasındaki ilişki, Whittaker, 1978, 59'da belirtildiği gibi yüzyıllar boyunca birbirine bağlı olabilir. Ameling, 1993, 212-215; Brizzi, 1995, 303-315; ve Hoyos, 2007, 6-12; Kartaca'nın paralı asker ordusu için ayrıca Goldsworthy, 2003, 30-36.
21. Bu, Gisgo'nun düşüncelerini yansıtabilir ve bir Kartacalı yanlısı kaynaktan türetilir, ama aynı zamanda Polybian bir bakış açısı gibi görünür. Polybius, paralı ordulara derinden düşmandı.
22. Bölüm 1'de belirtildiği gibi, Kartaca'da sivil yöneticiler ile askerî komuta, Roma Cumhuriyeti'nde olduğu kadar yakından ilişkili görünmüyordu.
23. Flaubert, Salammbô, 18.
24. Kartaca sikkeleri için bk. Jenkins ve Lewis, 1963 ve Birinci Pön Savaşı'nın sonunda ortaya çıkan değeri düşük sikke için bk. Carradice ve La Niece, 1988, 48; ayrıca Acquaro ve diğerleri, 1991. Crawford, 1985, 136, bunların Libyalılar için üretildiğini ileri sürmektedir. Hoyos, 2007, şek. 7.3-7.4'de açıkça bir örnek üretilmiştir. Sikkenin değerinin hesabı için a.g.e., 39.

25. Sicca, Kartaca'nın etkisi altındaki bir Libyafenikeli şehri olan, Kartaca'nın 170 km güneybatısındaki modern Le Kef'tir; Bununla birlikte, doğrudan kontrolünün altında olmayabilir: bk. Lancel, 1995 257-259. Sicca'nın durumu hakkındaki farklı görüşler Hoyos, 2007, 16-19 tarafından açıkça ortaya konmuştur. Bilindiği gibi Sicca Veneria da Eryx'ten Astarte/Venus kültürünün önemli bir versiyonunu da barındırıyordu, ki bu da askerlerin gideceği yeri açıklıyor.
26. Hamilkar'ın bu dönemde nerede olduğu bilinmiyor: bk. aşağıda n. 28, 29.
27. Polybius'un isyan açıklaması, Kartaca kaynaklarıyla ilgilidir, ya da medeniyet karşıtı barbar retoriğinde Kartaca yanlısıdır. Polybius, Kartacalılar etnik açıdan karışık asker tercih ettikleri için, saldırganlığı en aza indirme eğiliminde olduklarını iddia ediyor. (1.67.4). Hannibal'ın Kartaca ordusundaki komuta yapısı, Daly, 2002, 83 tarafından araştırıldı, en yüksek rütbeli subayların Kartacalı olarak tanımlanmasına karşın farklı etnik grupların komutanları da olduğu anlaşıldı. Hoyos, 2007, 25-29'un Sicilya'da önerdiği yaklaşık asker sayısı 20.000 olabilir mi?
28. Hoyos, 2005, 35; 2007, 20-21, n. 11, Appian'ın bu kovuşturmanın kronolojisini karıştırdığını savunuyor. Appian, Paralı Asker savaşından sonra Hamilkar'ın kovuşturmasını yaparken (237) Hoyos, soruşturmanın Sicilya'nın kaybından hemen sonra gerçekleştiğini savunuyor ve bu da daha mantıklı geliyor. Seibert, 1993, 13-14, isyanın patlak vermesinin hemen ardından duruşmayı yerleştirir. Hamilton'un bu dönemdeki hareketleri hakkında Goldsworthy, 2003, 133-134'e bk.
29. Diodorus Siculus, "bu konudaki temel neden, Kartacalıların cezalandırılmadaki ciddiyetiydi" diye devam ediyor. Diodorus'un askeri davalar konusundaki tartışması, Agathocles döneminde (MÖ 310) Pön Savaşlarından yetmiş yıl önceki olaylarla ilgilidir. Miles, 2010, 145-149, Agathocles ile bağlantılı olarak, barış sağlandıktan sonra bu karışıklığın bir kısmının insanlar tarafından ve yönetici seçkinler tarafından seçilen generaller arasında bir çatışmanın var olabileceğini ortaya koyan, bu konuda ilginç bir öneri sunmaktadır.
30. Doğrudan Kartaca kontrolünün en uzak noktası olan Tebessa'da, modern Cezayir'de (Roma Theveste ve Yunan Hecatompylus) kaydedilmiştir. Bk.

- Lazienby, 1996a, 144 ve Ameling, 2011, 48, Polybius 1.73.1 ve Appian, *İb* 4.
31. Walbank, cilt. 1, 131 terimin kullanımını ve Polybius'un bu dört yıllık olayları tanımlamak için çok fazla enerji harcamasının nedenlerini analiz eder. Hoyos, 2007, savaş çalışmasının başlığını kullanır ve Loreto, 1995, bunu Libya isyanı olarak tanımlar.
 32. Bu çok basitleştirilmiştir: Libyafenikeli ya da Libyalı nüfusun hiçbiri isyana elverişli olmazdı ve Libya ile Kartaca toplulukları arasında çok karışık bir sadakat, evlilik ve kültürel kaynaşma sistemi vardı. Bk. Hoyos, 2007: 83-84.
 33. Walbank'a göre, birliklerin sayısı açıkça abartılıyor. 1, 139. Cornelius Nepos, *Ham*. 2.2 sayıyı 100.000 olarak belirledi. Hoyos, 2007, 77-86, karşıtların sayısının şişirildiğini kabul eder. Loreto, 1995, 97-89 ve 119-121
 34. . Paralı Savaş için Polybius'un kaynakları bilinmiyor. Bu, Walbank, cilt 1, 130-131 ve Hoyos, 2007, 261-274'de tartışılmıştır.
 35. Brett ve Fentress, 1996, 25; Fentress, 2006, 6-22, Kuzey Afrika kırsalına Roma öncesi genel bir bakış.
 36. Hoyos, 2005 ek 5'e göre, bu Naravas, Hannibal ve İkinci Pön Savaşı'nın kaderinde önemli bir rol oynayacak olan Numidya kralı Masinissa ile (belki de bir amca) ilişkide bulunabilir. Eğer Hamilkar gerçekten kızını Naravas'la evlendirdiyse, Barsidler ile Masinissa arasındaki bağlantı çok daha yakındır (Masinissa ve ailesi Hannibal ile ilgili daha fazla bilgi için bk. Bölüm 11, Not 4). Naravas için Hoyos, 2007, 146-150 bk. Kartaca'nın orduya nasıl adam aldığı konusunda ilginç sorular ortaya çıkıyor. Hamilkar şahsen kendisi için savaşmak üzere asker mi alıyor, yoksa Kartaca ordusu- nu mu oluşturuyor? Bir ordunun kişisel istihdamı meselesi, son yüzyılda Roma Cumhuriyeti'nde yıkıma neden olacak ve Kartaca'nın da aynı sorun- lardan bazıları ile karşı karşıya gelip gelmediğini düşünmek ilginç olacaktır.
 37. İki büyük kız zaten evli olduğu için Naravas'ın Hamilkar'ın üçüncü kızı ile evli olması muhtemel görünüyor: bu Flaubert'in isimsiz kahramanı Salammbô'dur. Evlilik için bk. Hoyos, 2005, 37-38. Hamilkar'ın askeri liderlik tipi, Roma'nın son Cumhuriyet ordularına hükmedecek ve aynı zamanda Helenistik komutanların kişisel anahtarı olacaktır.
 38. Abartılı, Walbank'a göre, cilt. 1, 143-144; Loreto, 1995, 156 ve Hoyos, 2007, 150-151 tarafından tartışılmıştır.

39. Askerler arasında önemli bir Yunan varlığı olduğunu gösteren Yunanca 'ΛΙΒΥΩΝ' yazısı, ancak sikkelerin çoğunda da Pön metni var. Libyalıların sikkeleri için bk. Yarrow, 2013, 359-364; Zimmermann, 2001; Acquaro, 1989; Carradice ve La Niece, 1988. Crawford, 1985, 135, Kartaca'da basılma ihtimalinin gözardı edilmemesi gerektiğini düşünür, bu da konuya tamamen farklı bir anlam katar.
40. Ayaklanma kronolojisi, Polybius'ta açıkça ortaya konmamıştır. Walbank, Sardunyalı garnizonların Hamilkar ve Spendius arasındaki ikinci savaştan sonra ya da aynı anda ayaklanmalarını iddia ediyor. Walbank'a bakın, vol. 1, 144; Hoyos, 2007, 154-159. Sardunya için bk. Van Dommelen, 1998 ve van Dommelen ve Gómez Bellard, 2008; Bernardini, 2004, Fenike ve Pön yerleşim birimleri.
41. Kartaca, 6. yüzyılın sonlarından itibaren Sardunya ile yakından bağlantılıydı. Polybius (3.22.3), Kartaca'nın Roma'ya girişini tanımlayarak Sardunya ve Libya'yı birbirine bağlayan Roma ve Kartaca arasındaki iki erken antlaşmayı listeler. Anlaşmalar için bk. Serrati, 2006. Sardunya'daki Pön Bölgesi'nin kapsamı için van Dommelen, 1998'deki tartışmaya bk.
42. 238'in sonu veya 237'nin başında savaşın sona ermesi kabul edilir. Bu bölümde tartışılan önemli olayların yaklaşık bir taslağı için bk. Hoyos, 2007, 275-276.
43. Önceki yüzyıllarda İtalya ve Yunanistan boyunca yolları yağmalayan Galyalıların vahşeti, Polybius'un kaynağını yansıtan, Roma (ve Yunan) edebi geleneğinde bir anlatı türüydü.
44. Hamilkar'ın tepkisi ve izleyicilerinin ona ulaşmasını engellemek için isyancıların yaptıkları girişimler için bk. Hoyos, 2007, 173-177.
45. Livy, 21.3, 21.10, 23.12, 30.20 ve Appian *Lib.* 24'e göre Hanno olgunlaşmış bir yaştaydı ve Kartaca Senatosunda Barsid ailesine muhalefetin öncüsüydü.
46. Hanno'nun Barsid'e muhalefeti, Livy'nin *Hannibalic War* anlatımında bir temadır; Bk. Fariselli, 2006 ve Brizzi, 2009, Barsid'in siyasi amaçları ve Kartaca'daki Pön Savaşları sırasında hizipçilik politikaları.
47. Polybius'un atıfta bulunabileceği iki alan vardı: Muhtemelen modern Tunus'un doğu kıyısındaki, Sahel olarak anılan Hadrumentum (Sousse)

ya da -Gabes körfezi boyunca daha güneyde- antik Tacape gibi şehirler. Emporia, "ticaret" anlamına gelen Yunanca kelime, piyasa merkezlerini ve etraflarında büyüyen şehirleri tanımlamak için kullanılmaya başlandı. Emporia terimi, modern Libya'nın kıyılarında, Oea, Lepcis Magna ve Sabratha denilen doğu şehirlerine atıfta bulunmak için (örneğin Herodotos'da) kullanılır. Bunlar Kartaca ile ittifak eden Libyafenike şehirleriydi ve Kartaca savaş çabalarını destekliyor olabilirler. Sardunya'nın desteğini kaybettiği göz önüne alındığında, bu şehirler Kartaca birlikleri için daha da önemliydi. Farklı görüşler için bk. Walbank, cilt 1, 145, Tacape Körfezi bölgesi (modern Gabes) karşılaştırmalı kaynak materyalini sunar. ve Hoyos, 2005, 43-47. Ayrıca bu şehirlerin kökeni ve Kartaca'nın Afrika'ya yayılması ve bu bağların kökenleri hakkında bk. Lancel, 1995, 87, 291-302.

48. Bk. Eutropius 2.27 ve Valerius Maximus 5.1.1.
49. Bu, arazinin tırtıklı bir sırta benzediğini ifade eder; $\pi\rho\iota\upsilon\alpha$ sözcüğü ayrıca İspanya'daki Sierra Nevada dağlarını tanımlamak için kullanılır (bk. Walbank, cilt 1, 147).
50. Hoyos, 2007, 197-218, olayların tam bir yeniden yapılandırılmasını sağlar.
51. Spendius'un bedeninin çevresindeki bölgede 30 yüksek rütbeli Kartacalı öldürdü. Polybius, Hannibal'ın sadece çarımha gerilmesi ile Spendius'un çarımha gerilmesi arasında ayırım yapar.
52. Polybius üç yıl dört ay (1.88.7); Livy iddia beş yıl (21.2.1); ve Diodorus (25.5.6) dört yıl dört ay olarak belirtir. Burada ortalama olarak dört yıl kullandım. Bk. Walbank, cilt. 1, 148-149, uyumsuzlukların olası sebepleri.
53. Eckstein, 2006, 168, Romalıların 238/237'de Kartaca'ya yönelik taktikleri değiştirdiğini, barışın "çok hafif" hissedildiğini iddia eder.
54. Romalılar 238'de Sardunya'yı işgal etti; Burası (Korsika ile birlikte) 227 yılında eyalet yapıldı: bk. van Dommelen, 1998, 25. Bk. antlaşmanın uzatılmış şartları için Polybius 3.27.7-9.
55. Bk. Polybius kaynakları hakkında Hoyos, 2007, 263-274, ve ayrıntılı değerlendirme için Walbank, cilt. 1, 130-150.
56. MÖ 2. yüzyılda, Roma'nın Afrika'da ilk kez bir eyalet kurduğu sırada paralı asker savaşını yazan Polybius anlatımını, Romalılara, yeni eyaletin nüfusu ve yönetimi konusunda bir uyarı olarak görebiliriz.

57. Modern terim Berberiler'dir, ancak Yunan ve Roma kaynakları Kuzey Afrikalıları Libyalılar, Libya fenikeliler ve Numidyalılar olarak adlandırmaktadır. Polybius'a göre, Libyalılar, Bagradas nehirinin verimli vadisine uzanan bölgede yaşıyorlardı ve Kartaca'dan güneye ve batıya modern Cezaire ve Atlas'ın yüksek platosuna ulaştılar. Kuzey Afrika'daki Antik Çağ dönemindeki Libya fenikeli kültürünün hayatta kalması, Antik dönemin sonlarına doğru derinlemesine kök salmış olan Pön etkisi ve nüfusların katmanlı ve nüanslı bir şekilde karıştırılmasından söz eder. Pön ve Berberi Kuzey Afrika'ya genel bir bakış için bk. Brett ve Fentress, 1996, 24-25.
58. Karma bir ittifaklar dizisi, kentsel yapılanmalar ve etnik karışımlar, Kartaca tarafından iç bölgenin konsolide edilmesini izledi, bk. Ameling, 2011, 48-51; Lazenby, 1996a, 23, 3. yüzyılda doğrudan Kartaca kontrolü altında olan farklı şehirleri özetlemektedir; Lancel, 1995, 257-302, Kartaca'nın Afrika'ya yayılımının maddi kanıtlarını özetlemektedir; 2008 yılında van Dommelen ve Gómez Ballard'daki makaleler Pön kültürünün tarımsal etkisini izlemektedir.
59. Kartaca gücüne, içe doğru ilerledikçe, Kartaca'nın doğrudan kontrolünün ötesinde yaşayan insanlar, krallıklar paralel bir şekilde eklenir. Kartaca toprakları, Polybius 1.73.1 ve Diodorus Siculus 24.10.2'ye göre en uzak noktası olan Tebessa'ya (Hekatompylos) kadar genişledi.
60. Syracuse ve Sicilyalı Yunan tiranlarına karşı yerel Sicilyalılarla çeşitli şekilde ittifak kuran Sicilya'daki Kartaca Savaşları'nın önceki yüzyılları, Roma'nın getirdiği tehlike ve onun Kartaca bölgesine olan yeni ilgisiyle karşılaştırıldığında oldukça basit görünüyordu.

Bölüm 4: Gades'ten Saguntum'a Barsid İberya

1. Burada bahsedilen Jüpiter, Kartacalı Ba'al Hammon'ın Romalılaştırılmış versiyonu. Modern İspanya bölgesi, antik dönemde İberya ve Latin Hispania olarak biliniyordu. İberya kelimesini, özellikle Roma'nın fethinden önce kıyılarda Fenike ve Yunan yerleşim bölgelerinde ve ötesinde yaşayan insanlar hakkında tartışırken kullanmayı tercih ettim. İspanya'yı modern İspanya'dan ve Latince Hispanyanın kullanıldığı bazı çevirilere atıfta bulunurken kullandım.

2. Bildiğimiz kadarıyla bu arada Hannibal, imkânı olmasına rağmen, Kartaca'ya geri dönmedi ve İberya ile Kartaca arasındaki iletişimin sıklığını kesin olarak bilmek zor. İberya'da yıllar geçtikçe kayınbiraderi Hasdrubal Kartaca'ya sık sık geldi. Livy'nin, Hoyos, 2006, 631, n.3'de belirtildiği üzere, Hannibal'ın, Hasdrubal'ın ölümünden sonra 221'de Kartaca'dan İberya'ya gönderildiği iddiasının, kendisi (21.3.2, 4.2, ve 30.37.9) ile çeliştiği için, hatalı olduğu düşünülmektedir.
3. Pön dünyasındaki ayin uygulamaları konusunda kanıtlar sınırlıdır. Kartaca bir ayin uygulaması olarak Louvre'daki bir sunak üzerindeki inek kafası resmini görün: Kartaca'dan beyaz kitabeli dikili taş (AO 5081, Collection & Louvre Palace). Ribichini, 2001'de yapılan tartışmasında açık bir tanım yapmıştır. Picard, C., 1975'deki kanıtların tartışılması ve görüntü Brouillet, 1994, 54'te (katalog 39) açıkça tekrar edildi.
4. Polybius, Yunan Zeus'u tekrar Ba'al Hammon'a göndermede bulunmak için kullandı.
5. Livy 21.1.4; Nepos, Hann. 2.4; Valerius Maximus, 9.3; Appian Hann. 3; Martial, 9.43.9: "Onun tarafından [Herakles] genç Hannibal bir Libya sunağında yemin etti". Kaynakların tam bir listesi için bk. Walbank, cilt. 1, 314-315. Daha fazla bilgi için Bölüm 12'ye bk.
6. Bk. Walbank, cilt. 1, 314, antik kaynaklardaki yeminlere tam referanslar ve Rich, 1996, 7 hikâyenin kökeninin bir analizi için. Stocks, 2014, 87-88 ve 90-91, Silius Italicus'un Kartaca'daki Dido Tapınağı'na yerleştirdiği Hannibal'ın yeminini Virgil'in Dido'nun laneti ve Hamilkar'ın etkisi ile nasıl ördüğüne bakar.
7. Bu fikirler, Gowing tarafından keşfedildi, 2005: 28-66, özellikle Tiberius'un idaresi döneminin daha genel olarak, Kartaca açısından Miles tarafından yayımlanması, 2010, 352-373. Aşağıda Bölüm 12'de daha fazla bilgi bulabilirsiniz.
8. Hamilkar'ın nefreti üzerine, bk. Polybius 3.9.6; Hannibal'ın yeminine bk. Seibert, 1993a, 26-28; Lancel, 1999, 30 ve 197.
9. İberya'daki Barsidler için bk. Barceló, 1988, Goldsworthy, 2003, 136-138; Hoyos, 2005, Hamilkar ve Hasdrubal için 55-86; Lancel, 1999, 28-45; Seibert, 1993a, 25-51; İspanya'daki Fenike ve Pön limanları hakkında bilgi

- için Wagner, 1989 ve Barsidler'den önce için; Arteaga, 2004. İspanya'daki Fenikeliler, Yunanlılar, Kartacalılar ve Romalıları kısa bir giriş için bk. Collins, 1998, 8-14.
10. Hoyos, 1984, Lancel 1995, 34-35, Hoyos, 2005, ancak daha büyük bir özerklik ile düşünülmektedir.
 11. Bu elçiliğe başka herhangi bir kaynakta değinilmiyor, ancak bölümün tarihselliğini destekleyen Eckstein, 1984, 56-57 ile aynı fikirdeyim. Bk. Hoyos, 1998, 147-149, Birinci Pön Savaşı'nın bitiminden on yıl sonra, özgünlüğüne inandırmak ya da inkâr etmek için verilen nedenleri özetler ve zamanlamadan bahseder.
 12. Alandaki Roma konsüllerinin özerkliği konusu Eckstein tarafından incelenmiştir ve bunu 241'de Birinci Pön Savaşı'nın sonunda Kartaca generallerine (1987, 132-133) uygular. Hannibal Savaşı'nın bitiminde Livy (30.42.12), Kartacalı müzakerecilerin savaş sorumluluğunun tamamını Hannibal'ın omuzlarına yüklediğini bildirdi.
 13. Seibert, 1993a, 105, temsilciler ve generaller arasındaki ilişkiyi tartışır ve Hoyos, 2007, 13-24, bu dönemde politikacıların ve Kartaca'daki generallerin açık bir şekilde tartışılmasını sağlar. En son Kartaca içinde elitlerin egemenlik alanları ve akademik görüşler dizisi olarak bk. Brizzi 2009.
 14. Savaş dönemi ve İkinci Pön Savaşı'nın nedenleri hakkında geniş bir kaynakça bulunmaktadır. Bir dizi görüş için Cornell ve diğerlerinin (eds), 1996'daki makalelerine bk. Rich; ayrıca bkz Hoyos, 1998; Eckstein, 2006, 158-180 ve 1984; ve Erdkamp, 2009'da Polybius'un anlatım amacına özel olarak. Barsidlerin rolü ve İberya'daki siyasal özerklik dereceleri hakkındaki tartışmalarda bk. Picard, G- C., 1983-84; Seibert, 1993b, 117-151; Hoyos, 2005, 47-54 ve 1994, Miles, 2010, 218-234 bir dizi görüş için.
 15. Antik çağda Gadiara/Gades/Gadir olarak bilinir. Yolculuğun çelişkili versiyonları var. Polybius, Kartaca ordusunun Kuzey Afrika'ya batı yönünde ilerlediğini, Diodorus Siculus'un yolculuğun deniz yoluyla yapıldığını söyler. Paralı Asker Savaşı'nın bitiminde yer alan kazanımları göz önüne alındığında, Polybius anlatımı kulağa doğru gelir ve 237'de bütün orduyu taşıyabilen bir filo mevcut olmayabilir. Diodorus'un anlatımı, kullanılan gemi (ve ordu), asla olmadıysa Sardunya'ya açılmak için hazırlanmadıysa

- doğru olabilir. Bk. Polyb. 2.1.5-6; Diodorus Sic. 25.10.1; Cornelius Nepos, Ham. 3. Her iki görüş de modern çalışmalarda açıkça ifade edilmiştir, örn. Hoyos, 2005 55: "Diodorus'un hatalı olması çok muhtemel değildir"; Lancel, 1999 30, Diodorus yerine Polybius'a inanmayı tercih ediyor. Miles, 2010, 219 ayrıca Polybius'un versiyonunu daha doğru olarak alıyor ve gemilerin var olmaması için bir kanıt oluşturuyor.
16. Sado ırmağından (Lizbon'un hemen güneyindeki) Fenike kökenli kıyı yerleşimleri, Segura ırmağına (İspanya'nın Alicante eyaletinde) kadar uzanıyor. Cadiz üzerinde Neville, 2007, 83-104 bk. ve yukarıdaki Fenike yerleşimlerinde 1. bölüme bk. Lowe, 2009, 8-53, ilk kuruluşlarından Roma dönemine kadar sahil boyunca yerleşimlerin gelişimini göstermektedir.
 17. Gades'de bulunan Kartaca stilinde sikkeler 237'den önce var olabilir ve Visona, 1995, 179 gibi güçlü ticari bir bağlantının kanıtını sağlayabilir. Barceló, 1988, İberya ve Kartaca arasındaki 7. yüzyıldaki ilk sömürge arasındaki ilişkiyi inceliyor. Lancel, 1995, 35 Polybius'un "keşif" terimini kullandığını belirtirken, Barsid'in fethinden önce kurulmuş bir bağlantı olduğunu belirtti. Baetis/Guadalquivir boyunca ticari trafik için seramik kanıtları, Ferrer Albelda ve diğerleri, 2010 tarafından incelenmiştir. Barsid'den önceki şehirler arasındaki ilişkiye dair mevcut kanıtlara genel bir bakış Ferrer Albelda ve Pliego Vázquez, 2011'de mevcuttur.
 18. Hannibal Gades'te için bk. bölüm 5. Melqart için bk. Bonnet, 1986; ve Rawlings, 2005, Hannibal, Herakles ve Melqart; Melqart ve Barsid ailesi için Miles, 2010 ve 2011; Malkin, 2011, 119-141, sömürgeci batının kahramanları olan dinamik ikili üzerine; Campus, 2005, Herakles, Hannibal ve İskender arasındaki bağlantılar; Aubet 2001, 259-279, Cádiz, MÖ birinci binyılın başlarında yer, kuruluş ve işlev. Fear, 2005 tapınağı antik çağda hac yeri olarak gösteriyor. Mierse, 2000 Arap kaynaklarındaki tapınağı bakar.
 19. Daha geniş politik motivasyonlar ve eski Fenike kolonileriyle yakın ilişkiler mümkün görünmektedir, ancak mevcut bir kanıt yoktur. Sardunya'nın kaybı, Cassius Dio'da katalizör olarak verilir (bk. not 28). Tarshish ve Tartessos için bk. bölüm 1, not 7.
 20. İberya'nın iç kesimlerinin nüfusu, Kartaca fethi döneminde, 230'larda tarihsel olarak, ilk kez ifade edilmiştir. Bu nedenle, 3. yüzyılda manzaranın

tam bir resmi yoktur; ancak son arkeolojik araştırmalar, yerleşim ve iletişim konusundaki perspektifimizi genişletmiş olsa da, bk. Neville, 2007; İşpanya'da Fenikeliler için Bierling, 2002 makaleleri; Batı ve uzak batıdaki koloniler için bk. Aubet, 2001, 257-346. Pön döneminde Ferrer Albelda (ed.), 2010 ve Morillo, vd. (Eds) 2003, Roma fethinin erken dönemi.

21. Hamilkar'ın ordusunda asker sayısı için bk. Hoyos, 2005, 55. Diodorus Siculus sonraki on yıl için 25.12; Lancel, 1995, 35 'yeniden fetih' üzerine.
22. Hamilkar muhtemelen küçük oğullarını, evli olan kızları hariç aile fertlerini birlikte götürüyordu. Babasından savaş sanatını öğrenme konusuna bk. Zonaras, 8.21. Hoyos, 2005, 54 ve 66-67'de Hannibal'ın babasından öğrendikleri ve ona ne kadar yakın olduğunu not ediyor. En küçük oğlu Mago'nun yaşını bilmiyoruz, fakat MÖ 243'de doğdu ise muhtemelen 6 ya da 7 yaşından ata binmeyi öğreniyorlardı.
23. Cornelius Nepos, *Hann.* 13.3; Sosylus ve Silenus, her ikisi de tarihi Hannibal'ın seferlerinde olandan daha uzun yazdılar.
24. İber yarımadasında bu dönemde, halkların ve liderlerin coğrafyası, en iyi ihtimalle belirsizdir ve özellikle Livy tarafından, bazen karıştırılır. Burada sözü edilen liderler Guadalquivir nehri'nin kuzey ve güneyindeki bölgeleri işgal eden Tartessi ve Turdetani'nin liderleri olabilir. Bk. Harita 2.
25. Bk. İberia'daki Kartaca yönetiminin Helenistik yönü için Miles, 2010: 222-225; ayrıca Lancel, 1999, 34-43; ve Hannibal'ın kayınbiraderi ve babasından edindiği Helenistik tarzdaki gücü üzerine G-C. Picard, 1983-84.
26. Yerleşim konusunda karşıt iddialar için Hoyos, 2005, 64. Lancel, 1995, 36, "Beyaz Burun" olarak adlandırıyor ve kuruluş da 235 ya da 231 olarak tarihlendiriliyor. Delil eksikliği, Hamilkar'ın İbery'a'daki zamanını bir araya getirmeyi zorlaştırıyor. Barceló, 2004a, 70-82, iç bölgelerde bir yer olduğunu savunuyor. İşpanya'nın bu bölgesindeki Pön ve İber sitelerinin tanımlanmasının ardındaki değişen fikirlere açık bir bakış sağlayan Sala Sellés, 2010'a bk.
27. Roma ve İli'ya'nın geçmişi için Bk. Gruen, 1986, 359ff.'da "Roma, Makedon ve İli'ya".
28. Eckstein 1984, 56-57, Hoyos'a, 2005, 61'e karşıt olarak Cassius Dio'nun ilave kronolojisine inanmayı sağlayan iyi bir iddiada bulunur; ayrıca bk. Rich, 1996,

- 19, iddiaların tarihselliğini analiz eder -tartışmanın analizini sağlar.
29. Miles, 2010, 222. Bu, çok zayıf belgelenmiş bir olay dizisinde olası bir senaryodur, ancak makul bir rekonstrüksiyon gibi görünmektedir.
30. Strabon tarafından bahsedilen, onun Coğrafyası'nda (3.1.6, 3.3.2, 3.4.2), Oretani ile tanımlanan bir Orissi kralı: bk. Harita 2.
31. Lancel, 1999 37, Diodorus'u Hamilkar'ın ölümü ile ilgili ana kaynağı olarak görüyor; Ayrıca bk. Hoyos, 2005, 71; ve Barceló 2004a, 79-80. Vetoneler için bk. Strabo, 3.1.6, 3.3.1-3, 3.4.12, 3.4.16. Yalnızca Appian, Hamilkar'ın tuzağa düşüp birliklerinin kafasını karıştıracak şekilde ölmesinden nispeten gösterişsiz bir son verir.
32. Hamilkar'ın yaşı için kanıtlar Hoyos, 2005, 239n tarafından yakından incelenmiştir. 2. Hoyos, "genç" in antik ve modern dünyada çok geniş bir yaş aralığı anlamına gelebileceğini tartışmaktadır. Hamilkar 45 yaşından genç ifade edilse de, 60'lı yaşların sonuna doğru öldüğüne göre, gerçekte 50'lerin ilk yarısında olduğu anlaşıyor.
33. Bu sikkeler, Fenike şekeli standardında basılan, Melqart imajını taşıyan ve daha geniş Helenistik dünyanın ve Fenike kentlerinin süslemesini yansıtıyordu. Bunlar Barsid güçlerinin önemi ve etkileri açısından çok tartışılmıştır, bu dönemde adı Kartaca İberiyası idi. Miles, 2010, 222'de bir "protectorate". Sikkeler için Jenkins, 1987 ve Visona, 1998'e bakınız. Kartaca'daki madeni paranın gelişimi her zaman askeri ücrete bağlandı, sadece görünümünün önemi ve temsilin niteliği göz önüne alındı. Bunların Miles, 2010, 220-222'de belirtildiği gibi, özenle düzenlenmiş olması muhtemeldir.
34. Hannibal'ın "çıraklık eğitimi", 229/8'den 221'e kadar olan dönem için Seibert, 1993a, 40'da kullanılan bir terimdir; ancak bu terim, Hamilkar'ın ölümünden önceki dönemi de içerecek şekilde genişletilebilir.
35. Hasdrubal'ın görev süresi için Barceló, 2004a, 70-82, Hoyos, 2005, 73-86 ve Lancel, 1999, 37-43. Yukarıda tartışıldığı gibi (3. bölüm), Appian'ın anlatımı, soruşturmanın Paralı Savaş sonrasında gerçekleştiğini iddia etmektedir. Bununla birlikte, Hamilkar'ın savaşın ilk birkaç ayı boyunca kaybolduğu göz önüne alındığında, bu biraz olası görünmüyor.
36. Bk. Barsid soy ağacı. Hamilkar, askeri olduğu kadar politik açıdan da zeki idi.
37. Livy, "halkın" onu seçtiğini vurgular; bu da, Livy'nin deneyiminde bir

araya gelen popüler meclis, popülist siyaset ve gevşek ahlaka bir işarettir. Cinsel tercihlere yönelik Roma tutumları hakkında daha fazla bilgi için bk. Williams, 1995.

38. Hasdrubal'ın rolü ve unvanları ve anlamları için bk. Hoyos, 2005, 74-75. Hoyos, "hegemon"un League of Corinth ligi tarafından Büyük İskender'e verilmiş bir unvan olduğunu da belirtmektedir. Diodorus, Hasdrubal'ın unvanının "İber halkının tamamı tarafından" verildiğini iddia ediyor. Bu, muhtemelen bu noktada pek olası görünmüyor ve muhtemelen tüm İberyalıları Kartaca kontrolü altında ima ediyor. Bununla birlikte, birleşme hissi var. Bk. Picard, G.-C. 1983-84'te Hasdrubal'ın Helenistik rolü ve Miles, 2010, 222-224'de, Syracusalı unvanı üzerinde kafa yordu. Dönemin Helenistik hükümdarları genellikle çok eşliydi ve Hasdrubal'ın da birden fazla karısı olması mümkündür, ancak bu bir Kartaca geleneği değildir: Helenistik çok eşlilik üzerine bk. Carney, 2000, 228-233
39. Erdkamp, 2009, Polybius'un motivasyonlarına ilgi çekici bir bakış açısı getiriyor. Halk meclisinin Kartaca'da siyasi hizipçilikte kullanılması, eski yazarların ima ettiği gibi, Roma'da geç Cumhuriyet döneminde yaşananların bir yansımasıdır ve bu paralellikleri ihtimal olarak kabul ederken dikkatli olmalıyız, bunlar kesin değildir.
40. Hasdrubal'ın halihazırda Hannibal'ın kız kardeşiyle evli olması Doğu'daki krallar arasında Helenistik bir uygulama olan çokeşliliğe ilginç bir soru getiriyor. Bu tamamen spekülâtif.
41. Silius Italicus, *Punica* 3.97 ve 4.775, Hannibal için eş adı veren tek kaynaktır ve onun ismini şiirselleştirmiş olabilir. Evliliklerin İberya'da Kartaca iktidarının politik temelini mühürlemek için kullanıldığı kesin ve Hannibal'ın bu ittifaklarda bir araç olarak kullanıldığına inanmamak için hiçbir neden yok. Ancak kadınların Hannibal'ın hikâyesinde çok az yeri vardır.
42. İberia'da Hasdrubal: bk. Diodorus Siculus 25.11.1, 12; Appian Hisp. 6; Zonaras 8.19. Castulo'nun bulunduğu yer için Strabo'nun Coğrafyası 3.2.3, 3.2.10, 3.2.11, 3.3.2'ye bakın.
43. Fenike dilinde Kartaca "Yeni Şehir" anlamına gelir, anlamı Yeni Tyre'dir. Bu nedenle Yeni Kartaca "Yeni Yeni Şehir" anlamına gelir. Polybius bu şehirleri hem Kartaca hem de Yeni Şehir olarak adlandırır örneğin 10.9.3'te

- Kartaca kuşatmasıdır (καρχηδουσσ), ancak 3.15.3'te Hannibal kışı Yeni Şehirde geçirir (καινην πολιν) Strabo'daki şehir ve tamamlanmış eski referanslar ve açıklamaya gelince, baskıda giriş bölümüne bakın, Coğrafya di Iberia, ve yararlı bir sözlük, 347-350.
44. Polybius 10.9.8-10.10.13; Livy'deki Yeni Kartaca'nın tanımı, 26.43-48. Ramallo Asensio, 2003, 327'de mükemmel bir topoğrafik harita bulunmaktadır.
 45. Yeni Kartaca'daki Pön siper duvarları, Ramallo Asensio, 2003, 331-338'e bk. ve son arkeolojik araştırmalardan ilgi çeken noktalar için, ilgili arkeolojik raporlar ve haritalar için bir bibliyografya içeren Keay, 2013, 311-312'ye bk. Yirmi iskele, orijinal duvarların boyutlarına nispeten daha iyi uyuyor.
 46. Yeni Kartaca'daki bu tapınak, Kartaca'nın Byrsa tepesindeki tapınağı yansıtan Roma dönemi Asclepius tapınağına da dönüştü.
 47. Genç Scipio kenti 209'da ele geçirdiğinde yaklaşık 10.000 kişi (Polyb. 10.17.6) hapsedildi. Birinci Pön Savaşı'ndaki Agrigentum'un düşüşünde alınan esir sayısı ve Kartaca'nın kendisinin de 146'da aldıklarıyla (her ikisi yaklaşık 50.000) karşılaştırıldığında, karşılaştırma onu oldukça küçük bir merkez haline getirecekti. Güzel yuvarlak rakamlar onları şüpheli hâle getirse de, devam etmeleri gereken tek şey bunlar. Göreceli büyüklük Lazebny, 1998, 125 tarafından kaydedilmiştir.
 48. Bk. Miles, 2010, 218-226; G-C. Picard, 1983-84; Hoyos, 1994 ve 2005, 73-86; Lancel, 1995, 40; Seibert, 1993a, 40-50. Hasdrubal'ın kuruluşu Kartaca pratiğiyle uyumluydu ve eğer kendisini Helenistik bir hükümdar gibi görseydi, Yeni Kartaca yerine İskenderiye, Antakya veya Selevkoslar gibi, şehre kendi adını verme ihtimali çok yüksek olurdu.
 49. Modern bilim adamları arasındaki anlaşmazlık, bir antlaşmayı imzalama motivasyonundan ziyade, bu noktada Galya tarafından ortaya çıkarılan tehdit derecesi ile ilgilidir; bk. en son, Eckstein, 2012; Erdkamp'daki tartışmalar, 2009; Lancel, 1995, 41-42; Hoyos, 1998, 150-173 ve 2005, 81-83; Rich, 1996, 14-24; Eckstein, 1984. Bu tartışılan konuyla ilgili tam kapsamlı bir bibliyografya, Eckstein, 2012'de bulunabilir. Antlaşmanın kesin tarihini bilmediğimiz gerçeği, yıldan yıla Roma'daki duruma bağlı olarak, oluşum konusunda çeşitli potansiyel nedenlere izin veriyor.

50. Ayrıca bkz, bölgenin Yunan şehirlerini, Massalia Empurias'ı vb. Tartışan Lancel, 1999, 42-43 ve bunların Kartacalılarla olan Roma diplomasisi üzerindeki potansiyel etkileri.
51. Bk. Barceló, 2004a, 22; ve "çıraklık", Seibert, 1993a, 40'da kullanılan terimdir.
52. Hannibal, iktidara gelinceye kadar evlenmemiş olabilir (bk. Hoyos, 2005, 74-75), ancak Hamilkar'ın kızlarının evliliğinin ittifaklarını perçinlemek için kullanıldığı ve oğullarının da Hasdrubal'ın gözetiminde olduğu göz önüne alındığında; belki de sonradan daha geç bir tarihte evlenmiş olabilir. Silius Italicus, *Punica* 3. 97'de İmilce'ye atıfta bulunmaktadır; bu bir Pön adı, ancak, Silius'un inandığı gibi Yunanca değil; Livy, sadece Castulo'dan geldiğini belirtiyor. Silius Italicus'daki olay, Hannibal'ın liderliğindeki Kartaca temsilcilerini, Hannibal'ın Barsid'in rakibi olan Hannibal'ın temsilcilerini Hannibal'ın "ilk doğan oğlu"nu tanrılara sunmak için kullanmaya karar verdiklerini hayal ediyor. Hannibal için, Silius Italicus ve oğlu için bk. Stocks, 2014, 96-102.
53. Walbank, cilt 1, 317-319 şehri Salamanca olarak adlandırır. (Helmantica olarak da bilinir.)
54. Rawlings, 1996, Hannibal'ın ordusunda bulunan İber, Galyalı, Numidyan ve Libya birliklerini özetlemektedir.
55. Hannibal ve filler için bk. bölüme 5, s. 91-94, Rhône geçişinde.
56. İber yarımadasının iç kısmı kolay bir fetih değildi ve MÖ 1. yüzyılın sonlarına kadar Romalıları baskı altına alacaktı. Hannibal'ın fethinin bu dönemi, Sezar'ın ve sonra Romalıların MÖ 50'li ve 40'lı yıllardaki Galya ve Britanya'yı fethi sırasındaki bazı savaşlar gibi bir rezonansa sahiptir. Kartacalılara ve daha sonra Romalılara karşı savaşan İberler ve Keltiberyalılar (etnik olarak karışık Keltler ve İberler) derinden bölündüler ve bu daha sofistike askerî güçlerin üstün ordularıyla savaşmak için yalnızca fetihten kurtulmak için tek umutları olsa da, ara sıra bir araya geldiler. Polybius'un sayıları kesinlikle abartılıdır. Bk. Lancel, 1999 45-46, Walbank, cilt. 1, 317-319; Hoyos, 2005, 90-92; ve Seibert, 1993a, 51-62, "genç general" hakkında.
57. İkinci Pön Savaşı'nın başlangıcı üzerine olan ilgiyi ve tartışmayı yansıtan büyük bir kaynakça vardır. O tarihteki önemli makalelerin seçici bir listesi

- için bk. Rich, 1996, 1, not 1. Bu tartışmaya şunlar da katkıda bulunmuştur: Lazenby, 1998, 22-28; Hoyos, 1998, 174-195 ve 2005, 87-102; Barceló, Hannibal'ın yönetimi ve savaşın kökenleri hakkında, 2004a, 96-118; Si-bert, 1993a, 51-74; Eckstein, 2012; Miles, 2010, 228-229; Beck, 2011.
58. Livy'nin bu büyükelçilik üzerine pasajı kronolojik olarak kusurludur ve Saguntum'daki kuşatma sırasında yerleştirilmiştir, zira kuşatma öncesi herhangi bir etki yaratması gerekirdi. Bk. Lancel, 1995, 46-51; Rich, 1996; Hoyos, 1998, 196-218 ve büyükelçilerin önemli kişiliğinin de kaydedildiği 2005, 92-93.
59. İberyaya ile daha önce ilişkileri vardı, öyle görünüyor. Baebius'un Yeni Kartaca ile savaş sonrası ilişkileri için bk. Palmer, 1997, 132-139.
60. Bu olduğunda, bazı varsayımlar söz konusudur. Hannibal'ın tepkisini açıklayabilecek olan Hoyos'a (2005, 92-93) göre sadece birkaç hafta önce olmuş olabilir ya da Eckstein, 1984, 62-63'ü takip edersek birkaç yıl önce-sine kadar olabilir. Polybius tarafından belirtilmemiştir.
61. Eckstein, 1989, bu pasajın, Polybius'un daha geniş anlatımına nasıl uydu-ğunu ve nasıl ele aldığını tartışır.
62. Kronolojiyle tutarsızlıklar ve problemler hakkında tam tartışma Rich, 1996, 26-33; ve Seibert, 1993a, 63-74'te. Livy elçilik heyetinden bir yıl sonra, Saguntum'un saldırıya uğradığı sırada geldi, ancak bu genellikle yanlış kabul edilir.
63. Polybius'un bu olaylarla ilgili açıklaması çok önemlidir; eğer onları anla-mak istiyorsak ve Hannibal'ın Romalılara duygusal ve öfkeli tepkisinin değerlendirmesinin kritik bir hata olduğu düşünülürse. Öfke, Polybius'un anlatımında kötü kararlara yol açtı ve kritik bir soruna duygusal tepkiyle en kötü kararı verdi. Bu yüzden Hannibal, "savaşa olan tutkuyla dolu genç bir adam gibi davrandı ve Romalılara olan nefreti ile savaşa hız verdi" (3.15.6).
64. Eğer c. 226'dan önce ilişki kurulmuş olsaydı, şehir Ebro Antlaşması'na ve Lutatius Barışına (241) dahil olurdu, bk. Polybius (3.30.3). Antlaşma-nın imzalanmasından sonra dostluk kurulduysa, bunun anlamı, Marsilya gibi üçüncü bir tarafın orijinal dostluğu kurdukça ve daha sonra Roma'yı Marsilya müttefiki olarak kurmadıkça, Romalıların antlaşmanın şartlarını

Saguntum ile dostluk kurarak ihlal ettiği anlamına gelir.

65. Livy, 21.6.1'de Turdetani olduğunu iddia ediyor, ancak Turdetani, Gades bölgesinden insanları olduğu için büyük olasılıkla bir hatadır ve Livy'nin Saguntum meselesi etrafındaki karışıklığına birçok örnekten biridir. Doğru isim Torboleta olabilir: bakınız Eckstein, 1984, n. 43 Walbank. 1, 323.
66. Müteakiben Rich, 1996, 25'te, bu tarih için iyi bir argüman ortaya koyar; Eckstein, 1984, Roma ve Saguntum arasındaki dostluğun, Hamilkar'ın İberia'daki yönetim döneminde bile var olabileceğini savunur c. 231.
67. Kaynakları ve *amicitia* konusu ile ilgili mükemmel tartışmalar Ridley, 2000 ve Rich, 1996, Hoyos, 1998, 174-195; Seibert, 1993a, 63-74; ve Roma'nın Saguntum'la uzun süredir devam eden *amicitia*'yı savunan Eckstein, 1984. Eckstein, 2006, 170-173, durumun iyi bir genel görünümünü ortaya koyar ve bunun, doğal olduğunu, iki tarafın da büyük müttefikler aradığını belirtir.
68. Bkz Rich, 1996, 28-33.
69. Appian *Ib.* 43 senatoda bazıları, "onların [Saguntum] antlaşmaya göre müttefik olmadığını ..." belirtir. Bu bildirilen hareketsizlik aynı zamanda kaynaklarımızda çok kafa karıştırıcı bir kronoloji olduğunu ve suçlama anlatımına uymak için bazı "uydurmalar" olduğunu gösteriyor. Olaylar dizindeki boşluklar, bu noktada İberya yarımadasına yönelik Roma niyetlerini anlamayı zorlaştırmaktadır, bk. Hoyos, 1998, 219-232.
70. Polybius, 3.17.1-11'deki kuşatmayı kısaca anlatıyor; Livy, 21.7.16'da daha ayrıntılı bilgi sağlıyor ve Lancel, 1999, 49-50 Livy'nin kaynağının Coelius Antipater olabileceğine inanıyor. Silius Italicus, iki kitabı, *Punica* 1-2, Livy'ye dayanan hikâyeyi anlatıyor (bk. aşağıda n. 73).
71. Maharbal, Cannae'deki süvari lideri olarak tekrar görünecektir.
72. "Ölümsüz anılara ve o asil olan dostluğa, Sir Lucius Cary ve Sir H Morison'a" c. 1640 (ilk basım).
73. Bk. *Punica*'daki Saguntum kuşatması için Dominik, 2003. Bu, Troia kuşatması ve Platea'ya karşı, Peloponese savaşına paraleldir. Dominik, 2003, 472'nin belirttiği gibi, Saguntum'un hikâyesi, *Punica*'nın iki kitabını da kapsıyor, ki bu Hannibal savaşının hikâyesi açısından bir bölümüne aşırı müdahale edilmiş gibi görünüyor. Silius Italicus'da Hannibal Saguntum'da

tasviri için Stocks, 2014, 103–114.

74. Ben Jonson, bu şiiri arkadaşı Morison'a (1629'da 21 yaşında öldü) ve Cary'ye ("süvarilerin en cesuru", Jonson'un ölümünden sonra İngiliz İç Savaşı'nda öldürülür) adamıştır. Şiir, Saguntum kuşatılmasında doğan, korku içinde yaşamaktansa rahime geri dönmeyi seçen bir bebekle başlar. Jonson ve çevresi, kraliyetçiydiler (eleştirmedikleri için) Stuart İngiltere'de ve özellikle I. James (İskoçya'da VI. James) tarafından destekleniyorlardı. I. James, Sir Walter Raleigh'den farklı bir bakış açısı, Hannibal'ın bakış açısıyla "Yeni Sezar" olarak kısıktıldı: Bk. s. 343.
75. Rich, 1996, 30'u takiben, mantıklı bir argüman, Roma sisteminde o yıl askerî bir sefere yönelik hazırlıkların yeni konsüllerin görevlendirildiği Mart ayında yürürlüğe gireceği yönündedir. Romalılar, Saguntum'un 219 yazında kuşatma altına girdiğini bilmelerine rağmen, ertesi yıla kadar resmi olarak savaş ilân etmedi ve yeni konsüller Mart 218'de göreve geldiler.
76. Tarihleme konusundaki karışıklık için bk. Lancel, 1995, 49-50; Hoyos, 1998, 202-204; Rich, 1996, 12-14. Livy kuşatma devam ederken Roma'dan bir elçinin geldiğini iddia ediyor (21.6.8), ancak Polybius bu ikinci elçiye atıf yapmıyor ve Livy'nin elçiliğinin aslında 220 sonbaharından itibaren Yeni Kartaca'da olan Büyükelçilik olduğunu varsayıyor.
77. Rich, 1996: 30-31'den çevirisi, ancak Hoyos, 2005, 99, bunun muhtemelen Hannibal'a karşı savaşa hazırlanan aynı Q. Fabius Maximus olmadığını iddia ediyor.
78. Bir gemi denize açıldığında -Mart/Nisan, karşıt olarak Walbank cilt. 1, 333-334, Hannibal Ebro'dan geçtikten sonra elçiliği daha sonra buraya kurdu (Haziran?). Hoyos, 1998, 233-255 olasılıkları araştırıyor. Roma Cumhuriyeti'nde savaş ilân etmenin formaliteleri hakkında bk. Wiedemann, 1986. Rich, 1996, kaynaklar hakkında detaylı bir değerlendirme yapar ve Ridley, 2000, Livy'nin kanıtlarına bakar.
79. Bk. Brizzi, 2009'da Pön Savaşları sırasında Kartaca'daki farklı fraksiyonları ve Fabii ile Kartaca'daki Hanno'un hizip olduğu fikrini inceler.
80. Hanno'nun konuşmasının bir Livy uydurması olduğu düşünülmektedir.
81. Detaylar Polybius'un tarihinde korunur ve 509'a kadar uzanan Roma ve Kartaca antlaşmalarının tarihini anlatan büyüleyici bir delil (3.22-29) sağlar.

82. Harris, 1985, 205.
83. Miles, 2010, 231'de belirtildiği gibi.
84. Polybian görüşü ile ilgili ilginç bir tartışma Eckstein, 1989'da bulunabilir.
85. Bu görüş Walbank tarafından ifade edilmiştir. Cilt 1, 319. Barsid niyetlerine ilişkin bk. Ridley, 2000, 18-23 ve Rich 1996, 14-18'deki tartışmalar.
86. Burada dile getirilen Hannibal savaş suçlaması büyük oranda Eckstein, 2006'da dile getirilen fikirlere dayanıyor. Eckstein'in tek tek Roma komutanları ve özellikle sahadaki komutanın "geçici" diplomasisi hakkında yaptığı araştırmalarla (1987) ilgilidir.
87. 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile ilgili süregelen tartışmalar, geçmiş savaşlardaki suçlamaların ve savaş suçu fikirlerinin ortaya çıkarılması sorunu örnekleriyle bugün de devam ediyor. Yüz yıl önce gerçekleşen savaşlar konusunda anlaşıyoruz da iki bin yıl önceki savaşlarınkinden daha mı az anlaşıyoruz? Birinci Dünya Savaşı'nın kökeni konusundaki tartışmalar, M. McMillian, 2014, *The War to End All Peace*, M. Hastings, 2014, *Catastrophe* ve C. Clark, 2012 *The Sleepwalkers* gibi yayınlarda bulunabilir. Siyasetçiler savaşa girdiler: "Michael Gove patlamaları" Blackadder efsaneleri "Birinci Dünya Savaşı'yla ilgili televizyon sitcom'ları ve sol kanat akademisyenler tarafından yayılıyor", 22:31, 2 Ocak 2014 | Güncellenme tarihi: 08: 20, 3 Ocak 2014, *Daily Mail* çevrimiçi. Ya da Tristram Hunt tarafından *The Observer*'da çürüten: "Michael Gove, using history for politicking is tawdry", | 4 Ocak 2014 Cumartesi 21.05 GMT.

Bölüm 5: Efsane: Hannibal İtalya'ya Gidiyor

1. Bbz. Palmer, 1997, 31-52, "Carthaginian cargoes at Rome".
2. Yunan tüccar/casuslar hakkında Woolmer tarafından 2008'de yapılan çalışma, burada kesinlikle Roma-Kartaca bağlantılarını kapsayacak şekilde genişletilebilir.
3. Örneğin Caesar, BG, 1.47.6 ve daha sonra Ammianus Marcellinus 26.6.4-6'da bahsedilen *Speculatores*. Roma döneminde taktik istihbarat yöntemlerine mükemmel bir bakış için bk. Austin ve Rankov, 1995, 39-86.
4. Sheldon, 1986, Kartaca istihbarat ağları hakkında faydalı bir tartışma sağlar, ancak Roma'nın basit yaklaşımını, basit köylü benzetmesini, kurnaz ve

- sağlam Kartacalı imajıyla bozar. Düşmanın kampına yerleştirilmiş casuslar için bk. Polyaeus, *Strategems*, 7. alıntı.
5. “Denizde İkinci Pön Savaşı” başlıklı Rankov, 1996, 53’e bk., bunun “yanlı bir bakış açısı” olduğunu kabul eder.
 6. Polybius daha sonra bu konuda ‘Lacinium’daki sütunun üzerindeki bir yazıtı’ (3.56.4) referans yapar ve Livy bunu 28.46.16’da belirtir.
 7. Kronoloji yine kafa karıştırıcı: Eğer Roma elçiliği Nisan ayında Kartaca’dan döndüyse, konsüller Mart ayında seçilmiş ve savaş hazırlık kararları konsüller tarafından savaş öncesi resmen ilân edilmiş olmalı.
 8. Provincia terimi, bir Roma konsülünün genel olarak fetih için tam yetkili olduğu bölgeyi ifade eder; yetki alanıdır.
 9. Savaşın haberleri muhtemelen Nisan/Mayıs aylarında Roma’ya ve Yeni Kartaca’ya ulaşmıştır.
 10. Lancel, 1999, 59-64. İki ordunun güzel bir özeti var: bk. Goldsworthy, 2003: 25-62 ve Daly, 2002, 81-112.
 11. Hannibal ordusunun en yakın tarihli hesabı Daly, 2002, 81-112’de bulunabilir ve ayrıca bk. Lazenby, 1998, 1-28, Kartaca ve Roma kuvvetleri.
 12. Bagnall, 1990, 10-11’de belirtildiği gibi. İlginçtir, askeri yükümlülüğün, Hannibal’ın Capua ve Tarentum gibi İtalya şehirleriyle yaptığı anlaşmaların bir parçası olmadığı açıkça görülüyor; ilaveten bk. bölüm 8 ve 9.
 13. Ya da Polybius (3.35.8, 8.1.1-8, 15.14.6, 15.15.6-7, 18.28.9-10) iddia edildiği gibi.
 14. Antik çağda bir generalin ders kitabının açıklaması için bk. Polyaeus, *Stratagems* Alıntılar 1-3’de Hannibal figürleri bir örnek olarak ele alınıyor.
 15. İskender’in henüz bir çocukken bile kendine hâkim olması ve inatçı karakteri için ayrıca bk. Plutarch *Alex.* 7.1.
 16. Xenophon’un ideal komutanının analizi için bk. Hutchinson, 2000, 180-223; Bunun içinde Hannibal hakkında bildiklerimizin çoğu var. Hutchinson, Xenophon’un eserlerinden ikisinin, *Kyropaideia* ve *Hipparchicus* (Süvari Komutanı) ideal komutan için liderlik el kitapları gibi anlaşıldığını yazıyor.
 17. Due, 1993, 55’e göre, İskender’in Xenophon’dan ideal bir liderlik konu-

- sunda etkilendiğini iddia etmektedir. Xenophon'da İskender, Pirus ve belki de Hannibal'ı da etkileyen bir liderlik ve komutanlık felsefesi vardı.
18. Xenophon'da bir kumandanın süvarilere verdiği önem Hutchinson, 2000, 183-187 ve 240-241 tarafından incelendi.
 19. Rawlings, 1996, 81-82, askerler ve savaşçılar arasında ayrım yapar.
 20. Hannibal ordusunda komuta bk. Daly, 2002, 123-128. Orduda erzak için bk. Goldsworthy, 2003, 154-155.
 21. Ayrıca bk. Apollodorus 2.5.10; Herodotus 4.8; ve Herakles mitleri ve Batı Akdeniz'e olan bağlantısı için Halikarnas'ın Dionysius *Roman Antiquities* 1.41. Cadiz Körfezi'nin antik çağda nasıl görüldüğü ile ilgili olarak, haritalar dahil olmak üzere bk. Aubet, 2001, 262-273.
 22. Bk. Bonnet, 1988, Melqart'a ve MÖ bin yılların başlarında iki geleneğin eşzamanlılığı; bk. Seibert, 1993a, 75-76; Rawlings, 2005; Campus 2005; Miles, 2010, 235-255. Cadiz için tapınak, kökeni ve ibadeti bk. Aubet, 2001, 259-291.
 23. Seibert, 1993a, 75 ve Lancel, 1999, 55 her ikisi de hac olarak bahsetmiştir; ayrıca bk. Huss, 1986, Hannibal'ın dinsizliğine ilişkin Livy'nin iddiaları (223-238).
 24. Bk. Hannibal'ın dini konusunda Huss, 1986 ve Hannibal'ın dinsizliği için Livy 21.4. Kartaca'daki Tophet yazıtlarında bulunan yeminler, "çünkü o sesleri iştendir" ifadesini içermektedir, Xella, vd., 2013, 1204. Dua, ilk bin yılın başlarında Melqart ibadetinin bir parçasıydı: bk. Halep'teki Bar Haddad dikili taşı için Aubet 2001, 50.
 25. Her ne kadar bu kronolojiye göre, Hannibal'ın yeniden doğuş ayını biraz geciktirmiş olsa da, onun önce Gades'e gittiği, sonra geri döndüğü ve planlar yaptığı, vb. anlaşılmaktadır. Melqart'ın yeniden diriliş ayını (egersis) için bk. Bonnet, 1988, 221-225, 1986, 214 ve Aubet, 2001, 275-277. Miles, 2010, 33-34 Tyre'deki ayını anlatır. Silius Italicus'un versiyonu Hannibal'ın Gades'e yaptığı ziyaretten kısa bir süreyi kapsar ve Gibson, 2005, 178'de tartışıldığı gibi diğer edebi ve tarihsel geleneklerle birleştirir. İskender Tyre'de için bk. Plutarch, Alex. 24-25.
 26. Romalı kaynaklar bu temayı topluyor ve geliştiriyor, bk. Gibson, 2005, 181. Plutarch Alex., 27.4: "İskender, tanrılara muhteşem bir adak adadı ve

rahibelerine para verdi".

27. Seibert, 1993a, 76; Miles, 2010, 241-255; Rawlings, 2005, her biri Hannibal'ın yolculuğundaki Herakles ve efsanesinin rolünü tartışıyor; Hannibal'ın efsanesinin propagandasında, Romalıların iddialarını kahramana indirgemek için kullandığı yol için bk. Miles, 2011.
28. Beacham, 2005, 152, Octavian, Antony ve Sextus Pompey'e atıfta bulunarak "efsane yönetimi" ifadesini kullanır, ancak aynı şekilde burada da uygulanabilir.
29. Rawlings, 2005, 169-170, Herakles efsanesini, Halikarnas'ın Dionysius'un 1.41.1f sürümünden ele alarak tartışıyor.
30. R. Miles, 2011, 268-269 ve 2010, 235-255, Roma iddiasının yıkılması üzerine; ve Rawlings, 2005, Hannibal ve Herakles ve İtalya'ya giden rota.
31. Miles, 2011, 268, kahramanın himayesi için savaşa işaret eder ve "Herakles mirası"na karşı Romalıların arka planını sağlar ve aynı zamanda "evocatio" taktiklerinin onlara karşı kullanıldığını belirtir.
32. Bu, Rhone'a vardığında Hannibal ile birlikte olan fil sayısıydı (İspanya'dan kaç kişiyle ayrıldığından emin değiliz). Birlik sayıları ve Appian Hann. için bk. Polybius 3.35.1. Fil sayısı için 1,4; Fillerle ilgili bazı şüpheler için bk. Lazenby, 1998, 33.
33. Mayıs sonu yola çıkış, Seibert, 1993a, 96, Hoyos, 2005, 102. 8 Haziran tarihli bir gidiş için bk. Lazenby, 1998, Ek III (275-277), yürüyüş ve yürüyüş mesafelerinin detaylı bir günlüğünü içerir, olayların kronolojisi genellikle burada izlenir, belki olayları bir hafta kadar ileri götürebiliriz.
34. Muhtemelen modern Pensicola, Seibert, 1993a, 96.
35. Rüya için: Cicero, de div 1.49, tekrarı Valerius Maximus 1.7.1, Silius Italicus, Pun. 3. 163-214, ve Zonaras 8.22.9; ayrıca bk. Devilliers ve Krings, 2006, 337, Miles, 2010, 250-255, Valerius Maximus, 1.7 (de somnis), Cyrus'tan Croesus'a İskender'den Hannibal'a, Roma İmparatoru Augustus'a kadar Antik Çağ'daki büyük generallerin rüyalarının uzun bir listesini kaydediyor.
36. Silenus için bkz Cornelius Nepos, Hann, 13.3.
37. Devilliers ve Krings, 2006, 338-339, öykünün varsayımını sorgular ve rüyanın anlatıya kötü yerleştirildiğini söyler; Cadiz'te tanrı huzurunda ya

da Alplerde ya da Romalılarla olan ilk savaştan hemen önce rüya görmek daha iyi olabilirdi. Miles, 2010, 252-255 oyunda Hannibal propagandası hakkında yorum yapıyor.

38. Miles, 2010, 250–252; Rawlings, 2005, 170.
39. Hannibal liderliği ve Hannibal ordusunda ilâhî yaptırımların yönleri hakkında bk. Miles, 2010, 251 ve Daly, 2002, 135. Xenophon'da rüyaların önemine ilişkin bk. Hutchinson, 2000, 46-47.
40. Hannibal'ın, savaşta cesurca ölen adamlarının kısa bir süre sonra hayata döndüğüne inandırması hakkında bk. Polyænus, *Stratagemis* 3.38.2.
41. Hoyos, 2005, 104–105.
42. Asker sayısı artmaz, Hannibal Yeni Kartaca'dan 90.000 kişiyle ayrılmış ise, evine gönderilen, Hanno ile konuşlandırılan ve kayıp olmak üzere 20.000 asker eksilir. Ebro'dan sonraki savaşlarda eksilme olmuştur ("büyük bir kayıpla" Polyb. 3.35.4) ya da daha az bir ihtimalle başta rakamlar yanlışır. Bk. Seibert, 1993a, 97 n.122. Hoyos, 2005, 106-108, asıl sayının sorun olduğuna ve 50.000'in kalkış için doğru rakam olduğuna inanıyor. Seibert, 1993a, 97, her biri ayrı geçitten olmak üzere Pirenelerin üç sıra halinde geçildiğini ve diğer tarafta yeniden toplanıldığını öne sürer. Bununla birlikte, Pireneler üzerindeki geçitlerin hangisinin olduğu konusunda gerçek bir ipucu olmadığını itiraf eder.
43. Hoyos, 2005, 103–104, Hannibal'ın bölgede bir süre oyalandığını, Romalıların ne yapacağını görmeyi beklediğini ve onlara tepki verme seçeneği verdiğini iddia etmektedir.
44. Daha fazlası için bk. Sheldon, 1986.
45. Scullard, 1974, Kartaca'nın istihdam etmeden önce filleri on ya da yirmi defa eğittiğini iddia ediyor.
46. Bir filin görüntüsü, Kartaca Barsid egemenliği sırasında İberya'da basılan Kartacalı sikkeleri süslemiştir. Bu ünlü sikkeler üzerinde binici olan fil görünür; İtalya'da basıldığı anlaşılan Hannibal sikkelerinde ise son zamanlarda Charles ve Rhodan, 2007, 364'te belirtildiği gibi, sadece bir fil sembolü görülmektedir.
47. a.g.e.
48. Hint filleri büyük olasılıkla Kartacalılar tarafından kullanılmıyordu, ancak

savaş fillerinin eğitim ve uyarılma bilgisi altında Hindistan'dan geliyordu: bk. Scullard, 1974, 146-177. a.g.e. fillerin Kartacalılar tarafından ilk kullanımı 3. yüzyılın başlarıdır. Polybius (1.40.15) Romalıları "filler ve onların Hintli sürücülerinin" yakalamasını ve Charles ve Rhodan, 2007, 364 (ve diğerleri) tarafından açıklanmaktadır.

49. Hint fili için bk. Charles ve Rhodan, 2007, 366, Scullard, 1974, 174-177; ayrıca Polybius'un bir parçasının ilginç bir yorumu için bk. Rance, 2009. Livy 28.14.4 fillerin üzerindeki küçük kabini kastediyor olabilir, ancak Hint fillerinde olmayabilir.
50. Ya da belki de kaynaklarımız fillerin yeteneğine dair Hannibal'dan daha az bilgiye sahipti. Scullard, 1974 158, karşıya yüzmeyen filler hakkında açıklama sağlar. Edwards, 2001'de fil konusu üzerine ilginç bir tartışma var.
51. Scullard, 1974 156 Polybius'un fil geçişi metodunu ve O'Bryhim, 1991, 121-14'a inanmamız gerektiğini düşünür, sürünün içgüdüsel olarak dişileri izlediğini, fillerin iyi yüzücüler olduğunu ve Polybius ve Livy'deki fillerin hesabına meydan okuduğunu, fillerin nehre sürüldüğünü ve Livy, 21.28'de reddedilen bir açıklamayı izleyerek, nehri yüzerek geçmelerinin daha büyük bir ihtimal olduğunu savundu.
52. En kolay rota Durance (Rhône'un bir kolu) boyunca olurdu (bk. Harita 2), ancak Hannibal bunu kıyıya ve oradaki Roma ordusuna çok yakın olarak değerlendirmiş olabilir.
53. Lancel, 1999, 69; Seibert, 1993a, 99-100, 105; Miles, 2010, 263; Lazenby, 1998, 51 ve diğerleri tarafından yapılan bir nokta.
54. Lazenby, 1998, 35-36, Arles ve Avignon arasındaki geçişi koyardı; Durance'in kuzeyinde yapılan tartışmalar için Lancel, 1999, 67-70 (çeşitli seçenekleri araştıran harita dahil) ve bk. Seibert, 1993, 100-105. Durance boyunca "Heraklean Yolu", Miles, 2010, 263, Lazenby, 1998, 37'de tartışıldı. Harita 2'de özetlenen yol, sadece bilmediğimiz belirli bir geçiş seçeneği olmaktan ziyade genel bir bakıştır.
55. Bk. Hoyte, 1960.
56. BBC4 2010 dizi, *On Hannibal's Trail* (Temmuz-Ağustos yayını).
57. Mahaney'i çürüten Kühle ve Kühle, 2012'yi reddeden 2013 Mahaney'deki en son anlaşmazlığı takip edin; üç olası rotayı gösteren harita için Maha-

ney, 2010, 157'ye bk.; ayrıca resimli makalesi ayrıntılı bir coğrafya sağlayan Leveau ve Mercalli, 2011'e; bir genel harita ile birçok seçeneğin ve literatürün araştırmasını gösteren Dalaine, 2011; Prevas, 1998; ve Seibert, 1993b, 199-200'e bk. bunlar çeşitli seçenekler için ilgili yayınların kapsamlı bir listesini sunar.

58. Zorluklar ve değişimler, Loeb Klasik Kütüphanesi Polybius metninde İsère olarak, ancak Livy'de olduğu gibi Skaras ya da Skoras olarak verilen orijinal elyazması olarak yazılan nehrin adından kaynaklanmaktadır. Tartışmalar uzun, fakat Walbank, 1985 ve Lazenby, 1998, 37-38; J. Yardley'nin Livy'nin çevirisinde Ek 2'ye bk. (Hoyos, 2006). Alpler sorusunu ele alan spesifik çalışmalar da çoktur (bk. Hippo, 2005, 227-228, ekte ve üstünde iyi bir özet vermektedir, not 54). Seibert, 1993a, 106-113, 1993b, 195-200 ve Lancel, 1999, 70-80'deki tartışmalara da bakın. İsère en olası güzergâhlardan biri olarak kabul edilmekle birlikte emin olmak mümkün değildir.
59. Bk. Lancel, 1999, 74-80; Hoyos, 2005, 110-11; Lazenby, 1998, 37-48. Lancel, 1999, 74'de Livy "pusulası şaşmış bir gezgin gibi" olur.
60. Walbank cilt. 1, 382-387, Livy ve Polybius'un ayrıntılı bir analizini ve karşılaştırmasını sağlar.
61. Seibert, 1993b, 197-200, seçenekleri inceler ve aynı büyük grubun düşman ve dostça üyeleri olduklarını ileri sürer. Yürüyüşün kronolojisi için bk. Lazenby, 1998, Ek 3.
62. Bu yorum, Mayıs 2012'de Michael Crawford tarafından önerilmiş ve Fabius Pictor'ı kaynak olarak gösterilmiş. Walbank, cilt. 1, 390 seçenekleri ve Col de Traversette'nin görüşünü sunacağına inanan Mahaney 2010'da incelendi.
63. Hoyos, 2006, 634-635, n. 35; bk. Walbank, cilt. 1, 390, kötü hava koşullarına işaret etmek için bu terimin daha genel bir şekilde kullanıldığını ve gerçek tarihin bir ay önce olabileceğini iddia ediyor, Eylül ayının sonu veya Ekim başında.
64. Bütün seçenekler 2.000 metrenin üzerindedir; bk. Seibert, 1993b, 199-200.
65. Sirke kullanımı ve tarihi için bk. Mazza ve Murooka, 2009, 19-21, "Çağlar boyunca Sirke"; Ayrıca bk. Hoyos, 2006, 635 n. 37, Vitruvius 8.3.19'u ve ayrıca Seibert, 1993a, 109-110 (ve 173 numaralı) adlı metodu kullanan

metodolojiye atıfta bulunmaktadır. Appian, Hann. 4, sirkeye de değiniyor ve yola “Hannibal geçidi” adı verilir. Juvenal, Satire 10.54-155 de bu teknolojiyi takdir ediyor: “Doğa, Alplerden geçişi kar ile engelliyor; kayalar/sirke ve ateşle ayrılır, dağlar patlatılır”.

66. Lazenby, 1998, Ek 3.
67. Bu düşük bir tahmindir, ancak Polybius’un sayıların Hannibal’ın Lacinium’daki kitabesinden alındığını iddia ettiği için ihtilaf etmek zordur. Livy (21.38.1-5), sağladığı kaynakların 80.000’e kadar çıktığı bir dizi rakam verir. Polybius 3.60.5, Rhône’dan onunla birlikte 46.000 (38.000 piyade ve 8,000 süvari) ordusu olduğunu belirtir. Daly, 2002, 29–31 (diğerlerinin ardından), Trebi savaşında ortaya çıkan bazı güçlerin Polybius’un toplamından yoksun olduğunu not eder. Walbank, cilt. 1, 366 (35.1) iyi bir seçenek yelpazesi sunar ve kayıpların bir abartı olduğunu düşünür.
68. Bir intihar görevi, Seibert, 1993b, 200’e göre, ve kayıp sayısının büyük bir kısmını firarların oluşturması muhtemel olsa da, büyük miktarda zayıt kesindir.
69. MÖ 5. yüzyılda Gothic istilası. Daha da ötesi, Galya’nın Roma’yı yaklaşık 172 yıl önce (MÖ 390) kuşattığını düşünürsek, istilacı bir ordu değil, çarpıcı bir güç olduğunu ve Pirus’un Tarentum’dan gelen davet üzerine hareket ettiğini görürüz.
70. Burada Miles, 2011’de Hannibal’ın, engellerin her birinde Herakles İşgücü fikrini ve kaynaklarımızda bıraktığı ayna imajını aktif kullanımı. Polybius’un hangi kaynaklarından bahsediyor? İlahi rehber atıfta bulunduğu yer, Cicero kayıtlarının Coelius Antipater’den geldiğini düşündüren rüyaya atıfta bulunabilir (Cicero, de div. 1.49). Tüm olasılıkların listesi Walbank, cilt. 1, 381.
71. Livy, 21.38.5 Taurini bu insanlara yarı Galyalı diyor.
72. Walbank, cilt. 1, 395, bu sayıları “güvenilmez” buluyor.
73. Plon ve Dumaine eds., cilt 29, 88f.
74. Englund’dan, *Napoleon, A Political Life*, 174.
75. Plon ve Dumaine’den (eds) alınan alıntılar, cilt. 29, 88f. ve cilt. 32, 307.
76. Plon ve Dumaine eds, cilt 32 s. 307. Burada kullanılan çeviri, Marie-Luce Constant’tır.

77. 19. yüzyılda ideal hale getirilmiş bir zafer takı gravüründe: bk. örneğin British Museum'un online koleksiyonu (numara 1875.0710.5866), 17. yüzyılda, Hannibal ile birlikte Achilles kahramanların eylemlerini tasvir eden ve Jason'ın kampanyasında bir Flaman takı.

Bölüm 6: Trebia'dan Trasimeno'ya Fatih Hannibal

1. *The Complete Works of Lord Byron*, Paris, 1831.
2. Romalılar kaynaklarımızın belirttiğinden daha iyi hazırlanmış; Hannibal'ın çoğu yetenekleri hakkında anlattıkları, bunların hikâye edilmesi, ona insanüstülük özelliği kazandırmış olabilir.
3. Burada Sempronius Longus olarak anılacaktır. Bk. Lazenby, 1998, 54-55 ve Seibert, 1993a, 121-126.
4. 264'e kadar olan bu karmaşık süreç için bk. Cornell, 1995, 369-402.
5. İkinci Pön Savaşı sırasında Roma müttefikleri ve müttefik vatandaşların durumu hakkında bk. Lomas, 2011. Hannibal'ın stratejisi hakkında bk. Miles, 2011, 262-263.
6. Tam konumu için bk. Lazenby, 1998, 52-53.
7. Miles, 2010, 256-276.
8. Walbank, c.1, 375-377, Roma birliklerinin sayılarını araştırıyor; Lazenby, 1998, 52; Ayrıca, Publius Scipio'nun İtalya'nın kuzeyindeki yolculuğu için bk. Seibert, 1993a, 114.
9. Tam yer ve çeşitli seçenekler için bk. Walbank, cilt. 1, 399. Ayrıca bk. Daly, 2002, 12-14; Seibert, 1993a, 116-118; Goldsworthy, 2003, 169-173; Lazenby, 1998, 52-54.
10. Livy, Publius Scipio'nun oğlu tarafından kurtarıldığını iddia ediyor (savaşın Polybius versiyonunda bahsedilmeyen ama daha sonra Polybius'un genç Scipio'yla ilgili tartışmasında belirtilen bir gelenek, 10.3.6-7); Coelius Antipater, konsülü kurtaran bir Liguryan köleye sahiptir (Livy 21.46.9-10). Seibert, 1993a, 118.
11. Seibert, 1993a, 120; Lazenby, 1998, 55.
12. Lazenby, 1998, 53 Kartaca süvarilerinin üstünlüğü üzerine.
13. Ariminum, MÖ 268'den beri Latin kolonisi olmuştu.
14. Livy 21.51.1-7; Polybius 3.68.12. Roma ordusunun hangi yoldan kuzeye

geldiği önemli mi? Her ne kadar Livy, daha detaylı bir açıklama yapsa da, Polybius'a inanmak eğilimindeydi çünkü zaten deniz yolculuğu tehlikeli olan Ekim sonu veya Kasım başlarında geçti. Livy'nin açıklaması bir bütün olarak daha ikna edicidir. Belki de ordunun bir kısmı, Kuzey İtalya'ya daha hızlı veya daha kestirmeden ulaşmak için deniz yolculuğu riskini üstlendi ya da bu olaylar mevsimin başında gerçekleşti. Lazenby 1998, 54-55 kesintiyle ilgilenir ve Polybius'un açıklamasını tercih eder ve Hoyos, 2006, s. 636 (n. 51). Seibert, 1993a, 123, n. 247 konuyu analiz eder. Bu yıllarda Roma takvimi ile ilgili sorunlara ilişkin bk. Derow, 1976.

15. Polybius'un patronu Scipio ailesi olduğundan ve seçkin atalarından biri tartışıldığından, tüm suçlamanın anlatısında Sempronius Longus'a yer verilmesi gerçeğini sorgulamak zorlaşır. Sonra tekrar, Publius Scipio Hannibal ile daha gerçekçi bir sahip olurken, Sempronius Longus'un Sicilya deneyimleri onu daha da güvende hissettirdi. Ama Walbank, cilt.1, 404, Sempronius'u "hırslı, sahte güvenle dolu, meslektaş ve başarısını kıskanan biri olarak" tasvir etmenin, Scipio yanlısı geleneğin parçası olarak gözden kaçırıldığını belirtiyor.
16. Ayrıca bk. Seibert, 1993a, 126-131; Lancel, 1999, 85-88; Lazenby, 1998, 56-59; Goldsworthy, 2000, 173-181 (artı açık harita); Daly, 2002, 14-15.
17. Bk. s. 286. Polyb. 11.22.4-8. Bu, İspanya'daki İlipa savaşından önce Scipio'nun adamlarının hazırlanması ile ilgili olan ters senaryondur; ayrıca bk. Livy 28.14.7.
18. Seibert, 1993a, 126-127; farklı sayıların analizi için Lazenby, 1998, 56-57; ayrıca sayıların bir analizi ile ilgili bk. Walbank, cilt. 1, 404-408.
19. Lazenby, 1998, 58. Helenistik bir general için ders kitabı materyalleri, Xenophon'da (*Oecon.* 21.4-8 ve *Mem.* 3.1.6) askeri strateji ve adamlara sadakatin öğretilmesi. Bk. Hutchinson, 2000, 52-53.
20. Hannibal'ın kış kampının tam yeri hiçbir yerde netleşmiyor. Livy 21.59.10, kış mevsiminde Ligurya'ya çekildiğini iddia ediyor. Polybius'un, İskender'den Helenistik generallere "bağımsızlık gündemi" retorik kullanımı üzerine bk. Erskine, 1993. Hannibal'ın stratejisinin İtalyan müttefikleri kazanmak olduğuna inanmamak için hiçbir neden yok, ancak burada kullanılan söylem Polybius'un yaratımı olabilir.

21. Zonaras 8.24.8'de olduğu gibi; Pön iki dilliliği için güvensizlik kaynağı olarak bk. s. 49, 357n. 51. Bir kimse, Xenophon'un gizlilik ve aldatma hakkındaki görüşlerini okurken Hannibal'ın çalışmalarını tekrar düşünür; Hutchinson, 2000, 67-73.
22. Askerleri çağıran, Yunan askerleri arasındaki Poseidon, vazo resminde popüler bir temaydı, tıpkı Homeros'un *İlyada*'sında olduğu gibi 13.42-59. Walbank, cilt1, 410 bunu 'değersiz bir anekdot' olarak görüyor. Ayrıca bk. Seibert, 1993a, 139-140.
23. Miles, 2010, 270-276 ve 2011, 274-279, Trasimeno ve Cannae döneminde Hannibal'ın propagandasının ve Roma'nın tepkisinin etkisini tartışıyor.
24. Livy'nin Apeninlerden daha erken ayrılma ve Sempronius'la bir başka savaş için daha fazla bilgi için bk. 21.58-59. Bu, hayali olarak büyük oranda reddedildi, ancak Hoyos, 2006, 637 tarafından önerilen Kartacalılar tarafından yapılan bazı ileri keşifleri yansıtabilir. Bk. Seibert, 1993a, 140.
25. Bu, Roma konsüllerinin görevlerini üstlenmeleri ve birliklerini ve kamplarını düzenlemeleri için yeterli zamanı sağlamıştır. Kesin tarih için yaptığı çeşitli hesaplamalar, Ovid'in 21 Haziran'da (*Fasti*, 6. 767-8) olduğunu belirttiği Trasimeno savaşının tarihine dayanıyor, bir mayıs ayrılışı için bk. Walbank, cilt.1, 413.
26. Seibert, 1993b, 218-219 ve Walbank, cilt.1, 413: "en muhtemel geçiş Bologna-Porretta-Pistoya yoluyla"; Bk. Hoyos, 2005, 114-115; Lazenby, 1998, 60-61; Seibert, 1993b, 218, Polybius'taki bataklığın hiçbir coğrafi referansa sahip olmadığını ve Livy'deki Arno vadisi olduğunu belirtmektedir. Goldsworthy, 2003 184, "Hannibal'ın hızlı ve beklenmedik yönde hareket ettiğini" belirtmektedir.
27. Seibert, 1993b, 218; Lazenby, 1998, 60-61.
28. Seibert, 1993a, 148-150 ve Cornelius Nepos *Hann.* 4.3'de: "daha sonradan sağ gözünü aynı derecede iyi kullanmadığını" belirtirken; Polybius 3.79.12'de: "iltihabın şiddetli bir gözün kaybına yol açtı" şeklinde ifade etti.
29. Modern tarihte tek gözlü generallerin geleneği Lord Nelson, Rus Kutuzov ve Moshe Dayan'ı içerir. "the one eyed man against Rome" başlıklı makale için bk. Africa, 1970.
30. Birinci Pön Savaşı'ndaki Hiero II, yaklaşık 90 yıl yaşadı.

31. Polybius 3.75.5 ile çelişkili olarak: “konsüllük yetkilileri müttefikleri birleştirmek ve kendi mevcut lejyonlarını kaydetmemek” yerine yeni lejyonlar kurmakla meşgul olduklarını ileri sürdü. İkisinin birleşmesi mümkün görünüyor.
32. Lejyonların ve Romalıların kamplarının yeri hakkında bir kafa karışıklığı var: Livy (21.63.1), Flaminius’un Placentia’da kışlayan lejyonların Ariminum’da buluşmasını sağlamak için yazılı talimatlar gönderdiğini belirtirken, Polybius’un (3.77.1-2) Etruria’dan ilerlediğini ve Arretium’den önce kamp yaparak Servilius’un Ariminum’a kadar ilerlediğini iddia ediyor. Appian, *Hann*, 8’e başvuran Lazenby, 1998, 61’de, Servilius’un Publius Scipio’nun eski lejyonlarına sahip olduğunu belirtirken, Flaminius’un ise Sempronius’un askerlerine (Livy. 21.63.1) sahip olduğunu söylüyor.
33. Burada, Lazenby, 1998, 65; Hoyos, 2005, 115; ve Daly, 2002, 32, “bu rakamların Cannae açısından kesin olmadığının ve Kartacalılar için verilen birlik sayılarının tamamen onaylanmamış olduğunun her zaman için akılda tutulması önemlidir”. Bu savaşların hiçbirinde verilen sayılardan emin olamıyoruz.
34. Bk. Derow, 1976, 275, bu olayları mayıs ayında Roma takviminin bitiş derecesine göre yerleştirir. Bu olayların mayıs veya haziranda gerçekleşip gerçekleşmediğine dair bir tartışma var; Burada, takvimin bir aydan daha kısa süre alabileceği anlayışıyla, savaş için Ovid’in vermiş olduğu 21 Haziran tarihini kullanıyoruz.
35. Walbank, cilt. 1, 414, Hannibal sol ve sağda aynı anda Cortona ve Trasimeno’ya sahip olamazdı, ancak önce Cortona’yı soldan, sonra Trasimeno’yu sağdan geçti.
36. Lazenby, 1998, 65.
37. Konum hâlâ belirsizdir. Lancel, 1999, 93, Passignano’nun batısındaki De Sanctis’in (1917, cilt 3, 2, 109-115) daha önceki bir yeniden yapılanmasını izliyor; Lazenby, 1998, 63 ve Walbank, c.1, 415-418, Kromayer ve Veith (1912, 150-193) tarafından yapılan daha önceki yeniden yapılanmaları takip ederken, savaşı Torricella’ya daha yakın hâle getirmiştir, bu da daha olası görünmektedir. Bk. savaş için Seibert, 1993a, 152-156 ve yerdeki güncel düşünmenin bir özeti için Hoyos, 2006, 640.
38. Yine burada Lazenby, 1998, 65 tarafından önerilen.
39. Antik dünyada savaş sesi için bk. Daly, 2002, 168-170.

40. Bu, Brizzi, 1984, 40-41 tarafından önerilmiş ve Lancel, 1999, 96 tarafından belirtilmiştir.
41. Cannae'deki Libya birlikleri hakkında Daly, 2002, 89-90; ve "askerlerin savaşında bir cengaver" hakkında Rawlings, 1996.
42. Livy, bir Roma kolonisi olan Spoletum'a (modern Spoleto'ya) saldırdığını ve daha sonra Picenum bölgesine 22.9.1-3 yürüdüğünü iddia eder. Livy'de bu açıklamayı çürütme eğilimi var.
43. Hannibal'ın bu noktada Roma'ya neden yürüyemediği ayrıntılı olarak tartışıldı. Lazenby, 1996b, güncydeki müttefikleri kazanma olasılığının ana motivasyon olduğunu önermektedir; Lancel, 1999, 96-97, Roma'yı kuşatmak için ordusunu aylarca bağlayacağını ve kuvvetlerinin hareketliliğinin Hannibal'ın planlarının önemli bir parçası olduğunu ekleyerek, Polybius'u makul görüyor. Ayrıca bk. Hoyos, 2005, 118-121.
44. Hoyos, 2005, 213, bunun Roma'ya saldırma niyetiyle kombine bir operasyonun parçası olduğunu, ancak Hannibal'ın Trasimeno'dan sonra planları değiştirdiğini öne sürüyor.
45. Polybius bu olayı, Trasimeno'dan sonraya koyar. Roma denizinin kontrolünün Hannibal'ı nasıl izole ettiği konusunda bk. Rankof, 1996, 49.
46. Roth, 1999, 62, atları sağlıklı tutmak için gerekli yem miktarına ilişkin ilginç gözlemler sunmaktadır; böylece erzak zincirinin Hannibal'ın stratejisine ne kadar hâkim olacağının altını çizmektedir.
47. Bk. Walbank, cilt.1, 414'te tartışma; Seibert, 1993b, 220-221; ve son zamanlarda Güney İtalya'nın her şehrini ve bölgesini detaylı olarak inceleyen Fronda, 2010'da. İtalya'nın Latin Roma halkının fethinden önce İtalyan yarımadasının etnik yapısı, Lomas, 2004 ve 2011'de açıkça ortaya konmuştur.
48. Bonfante, 1990, 50: *hanipalus*le Etrüskçe "Hannibal'ınkilerle" anlamına gelir.
49. Roma tepkisi üzerine bkz Seibert, 1993a, 158-164.
50. Lazenby, 1998, 67-69, Livy'de (22.8.5, 22.31.9) yapılan yorumları takiben bu noktada, konsül Roma'ya gelmeden bir diktatörün atanabileceğini ve Fabius Maximus'un kendi seçimini yapması önerisini getirdiğini belirtti. Muhalifleri bu nedenle komutasındaki ikinci kişinin siyasi bir rakip olmasını sağladı. Her iki adamın da kariyeri için bk. Broughton, 1951.

51. Kehanet kitapları, Roma'daki Jüpiter Optimus Maximus tapınağında tutulan kutsal yazıtlardı ve Romalılar tarafından tanrıların iradesine bir tür rehber kitap olarak kullanıldı. Decemvirler, kitapların istişaresi ile görevli on kişiydi ve senatoryal sınıflardan alındı. MÖ 367'den sonra rolleri ve Kehanet kitapları ve bunların kullanım alanları için bk. Orlin, 1997, 76-97.
52. Tanrıların heykellerinin önünde sedirlerde halka açık ziyafetler sunulan ve kendilerine tekliflerde bulunulan bir *lectisternium* (oturum) düzenlendi. İlahi bir şölen yapıldı.
53. Yeni bir tartışma için bk. Malkin, 2011, 119-141; Ayrıca Bonnet, 1996, 115-120 ve 1986, 215-216'da, Astarte'nin kocası olarak Melqart'ın bağlantıya dair epigrafik kanıtlarını not etti. Ayrıca bk. s. 88 ve 376n. 8. Eryx, başlangıçta Fenike/Kartacalı Astarte ile eşit bir Elymni tanrıçası olarak kutsaldır.
54. Bk. Miles, 2010, 274-275; Romalıların Truva geçmişi ve Sicilya ile Venüs Erycina arasındaki bağlantıları üzerine ayrıca bk. Erskine, 2001, 198-205; ayrıca Palmer, 1997, 66-67. İki tanrıça Astarte ve Afrodit'in (ve uzantı olarak Venüs) eşit oluşu üzerine bk. Bonnet ve Pirenne-Delforge, 1999.
55. Plutarch, *Fab.* 4,1-5'e göre Fabius'un eylemlerinin dini olmaktan çok kamu algısı oluşturmaya yönelik ve pragmatik olduğu Miles, 2010, 275 tarafından kaydedildi.
56. Erskine, 2001, 201, Fabius Maximus'un büyükbabasının, 295'te Samnitler'e karşı zafer kazandığında, Jüpiter Victor'a bir tapınak sözü verdiğine de işaret ediyor.
57. Bir tapınağın kurulmasının Romalıları geçmişin meşhur zaferlerine götürdüğü konusundaki tartışmalar için bk. Erskine, 2001, 200-201. Cumhuriyet döneminde Roma'da siyaset ve tapınak vakıfları üzerine yapılan bir tartışma için bk. Orlin, 1997. Özellikle yeni tapınakların inşası konusunda bk. Kehanet kitapları 97-113.
58. Mens'in ibadeti için bk. Orlin, 1997, 102; Fabius Maximus bağlamında bk. Miles, 2010, 435 n.66.
59. Seibert, 1993a, 131-134; Lazenby, 1998, 125-127; ve İberia'da 218 ila 217 sonbahar arasındaki dönem için Goldsworthy, 200-3, 246-249.
60. Lazenby, 1998, 125.

61. Walbank, cilt.1, 409, yakınlardaki diğer bazı seçenekleri tartışarak Tarraco'nun yanına koydu.
62. Dolayısıyla, Appian'ın yorumları -"kardeşi Publius [Scipio] İspanya'ya geri dönünceye kadar Gnaeus [Scipio] tarafından orada sözü edilmeye değer hiçbir şey yapmadı"- biraz haksızlık gibi görünüyor. Appian *Hisp.* 15.
63. Strateji, Edwell, 2011, 321-322'de ele alınmıştır.
64. Walbank, cilt 1, 410 Polybius'dan 6.37.11
65. Sosylus'un (176F1) bir parçası, Ebro ağzındaki bu savaşa atıfta bulunabilir veya bulunmayabilir.
66. Balear askerleri için bk. Daly, 2002, 107-108 ve yukarıda bölüm 1.
67. Livy (22.20.4-10) tarafından tanımlanan General Scipio'nun başka maceralarının Lazenby, 1998, 127 tarafından tarafsızlığı olduğu düşünülmekte ve herhangi bir anlam ifade etmesi için olayların kronolojisi karmaşık hâle getirilmektedir.
68. Bk. Polyb. 3.95-96 ve Livy 22.19-20, Briscoe, 1989, 57 tarafından özetlenmiştir; Edwell, 2011, 321-322.

Bölüm 7: Zirve: Cannae ve İtalya'da Savaş

1. Livy, Capuanların geldiğini iddia ediyor, ancak gerçekte araştırma yapmakta onlara katılan başkaları vardı.
2. Ayrıca bk. Livy 22.12.3-4. Hannibal'ın güneye yürüyüş stratejisi için bk. Fronda, 2011, 256; ve özellikle, en iyi müttefikleri tahrik edebileceği yere gitmek için bk. Lazenby, 1998, 68-69. Ayrıca Fabius Maximus'un Roma stratejisi için bk. Seibert, 1993a, 167-170.
3. Sıklıkla yapılan bir gözlem -örneğin son zamanlarda Hill, 2010, 87'de.
4. Bk. Lazenby, 1998, 68; Seibert, 1993a, 167-170; Lancel, 1999, 99, yeni strateji ve toprak yakma politikası hakkında. Goldsworthy, 2003 192-194, Fabius'un Hannibal'a yakın bir ordu tutma, ancak savaşmama konusundaki büyük becerileri üzerine yorum yapıyor. Ayrıca bk. Zimmermann, 2011, 284-286, Roma stratejisi ve MÖ 218-216 dönemini açıklamaktadır.
5. Polybius'ta burada belirtilen kasabaların tam durumu için bk. Walbank, cilt.1, 425-426.
6. Hannibal'ın kırsal bölgedeki yürüyüşü ile onu yanlış yere götüren bir reh-

- bere ilişkin bk. Livy 22.12-13, muhtemelen Hannibal'ın onu çarmıha ger-
mesindeki zulmünü açığa vurmak için, Hoyos, 2006, 641 n.13'de kaydetti.
7. Walbank, cilt.1, 426, Polybius'un abartısını not ediyor.
 8. Lazenby, 1998, 69-70, Fabius'un birliklerinin "via Appia ve via Latina"yı kapsayacak bir konumda olabileceğini belirtiyor.
 9. Livy bunu "kurnaz bir düzen" olarak adlandırıyor. Bununla birlikte, Han-
nibal, Roma'daki olaylar ve durum hakkında çok iyi bilgilendirilmiş gibi
görünmekte ve bu da karmaşık bir casus ağına sahip olduğu varsayımına
yol açıyor. Bk. Sheldon, 1986. Kırsal alandaki bilgi eksikliği onu muhbir-
lere, gözcü ve casuslara çok bağımlı kıldı: bk. s. 265, n. 3 ve 4.
 10. Livy (22.13.2-3), Hannibal'ın Capua'nın Romalı müttefikleri tarafından
Campania'ya girmek için teşvik edildiğini belirtiyor ve bazı özellikler daha
da net görünmese de, isyan için olgunlaştığına inanıyordu (bk. yukarıda n.
6). Hannibal'a katılmak için akın eden birçok kişi olduğu ve kılavuzlarla ve
yerel uzmanlarla nereden ve nasıl girileceği ve hangi şehirlerin Roma'ya sadık
kalabileceği konusunda sürekli görüşmelerde bulunuyordu. Hannibal'ın ma-
nevraları için yerel rehberlere bağımlılığı onu savunmasız duruma düşürdü.
 11. Hannibal'ın Campania'ya giden yolu için bk. Walbank, c.1, 427-428. Ay-
rıca Bk. Seibert, 1993b, 224; Lazenby, 1998, 70-71; Goldsworthy, 2003,
194-195.
 12. Lancel, 1999, 100.
 13. Walbank, cilt.1, 427-430'da iki olası yol gösteren bir harita; bk. Seibert,
1993b, 224-225; Lancel, 1999, 100; Lazenby, 1998, 70-71.
 14. Hasdrubal'dan başka yerlerde Polybius 3.66.6, 3.114.7, 3.116.6 ve Livy
22.46.7 tarafından bahsedilmektedir.
 15. Hutchinson, 2000, 241'de belirtildiği gibi bu, dikkate değer bir tesadüf
olurdu.
 16. Bk. Seibert, 1993a, 170-171, Walbank, cilt 1, 429 ve ayrıca Plutarch *Fab.*
6, 3-7, 2.
 17. Livy, Hannibal'ın kasabayı alıp yaktığını ve tahıl deposu olarak birkaç bina
bıraktığını iddia ederek kendisiyle çelişir (22.23.9). *Geronium/Gerunyum*
üzerine bk. Walbank, cilt.1, 432; Seibert, 1993b, 225-226. Polybius'a göre
(3.100.3) o, Lucera'da 36 km uzaktı.

18. Fabius'un Roma ziyareti zamanlaması üzerine (Polybius 3.94.9; Livy, 22.18.8) ayrıca bk. Walbank, cilt1, 430 ve 433 ve Lazenby, 1998, 71. Fabius'un ziyaret etmiş olması daha mantıklıdır. Kuzey Campania'dan gelen Roma, Hannibal'ı Apulia'ya kadar takip etmiş ve daha sonra, Polybius'un versiyonu olan Roma için yola koyulmuştur. Ayrıca Fabius'un Roma'ya yaptığı yolculuk için bk. Seibert 1993a, 173-175. Her ne kadar *paedagogus* bir hakaret değilse de, burada kullanıldığı ima edilmiştir.
19. Livy'nin yazdıkları 22.24.1-14; ayrıca bk. Lazenby, 1998, 71-72; Lancel, 1999, 100; Daly, 2002, 16; Seibert, 1993a, 175-177; Goldsworthy, 2003, 195.
20. Minucius'un zaferi hakkında Roma'daki abartılmış rapor için bk. Livy 22.24.14.
21. Livy'nin açıklaması için bk. 22.25.1-25.11; Metellius'un kimliği ve Minucius'un anayasal konumu tartışması için bk. Lazenby, 1998, 72; Seibert, 1993a, 174-175. Aslında iki konsülün yaptığı gibi davranıyorlardı.
22. Latince "*unus homo nobis cunctando restituit rem*" yazıyor. Burada Cicero *de off.* 1.84'dan alınmış ama aynı zamanda bk. Livy 30.26.9'da; Elliot, 2013, 165 ve ayrıca Lancel, 1999, 101.
23. Briscoe, 1989, 51.
24. Livy'nin bu seçimlerin açıklamasını detaylı bir şekilde değerlendirmek ve genel olarak, güvenilir olup olmadığını görmek için Gruen, 1978, 62'ye bakın. Bunlar, Roma sistemi ve Pön Savaşları döneminde nasıl değiştiği üzerine etkileri ile ilgili olarak akademisyenler tarafından büyük ölçüde tartışılan seçimlerdir.
25. Gruen, 1978, 70'e göre, strateji ve kişisel motivasyon üzerine tartışmalar bu karmaşanın kalbinde idi; ayrıca bk. farklı görevlendirmeler ve gruplar hakkında net bir değerlendirme yapan Lazenby, 1998, 73-74.
26. "Hannibal'ın Roma halkı üzerindeki propagandasının zararlı etkisi" için bk. Miles, 2010, 276.
27. Hannibal'ın İtalya'da bastığı sikke için bk. Alexandropoulos, 2000, 104-108 ve Jenkins, 1987, Hannibal'ın İtalya'daki zamanın kanıtları olan bu sikkelerin, Bruttium bölgesinde basıldığı ihtimaline işaret ettiği söylenmelidir.
28. Muhtemelen yönetim başarısı üzerine *Hannibal and Me* adında Andreas Kluth tarafından 2011 yılında yeni bir kitap yayınlandı.

29. Haziran başında, Walbank, cilt.1, 441'e göre ve Roma takvimine ilişkin tartışmalar ve buradaki tarihlerin ileri sürülmesi gerekip gerekmeyeceğini görmek için bk. Derow, 1976. Bu olayların kesin tarihi genel hikâyeyi etkilemez.
30. 216 yılı konsül seçimleri için bk. Gruen, 1978 ve Orta-Cumhuriyet döneminde konsül olarak seçilmiş adamlar arasında askeri deneyim eksikliği için bk. Rosenstein, 1993. Daly, 2002, 16-17 ve seçimler ile konsüllerin gelişleri, ayrıca ilave kaynakça konusunda Lazenby, 1998, 73-76.
31. Rosenstein, 1993, 324, n. 34'de belirtildiği gibi, Varro'nun, İliiryalı savaşlarından birinde, muhtemelen 219'da, hizmet ettiği bildirildi. Takibeden referans Servius, *Ad Aen.* 11.743'de.
32. Cannae'nin bulunduğu yerde, haritayı Daly, 2002, 17'de ve geniş kapsamlı bibliyografyada görebilirsiniz, ayrıca Goldsworthy, 2007, 78-79; Walbank, cilt.1, 441. Seibert, 1993b, 227-228, 1993'e kadar Cannae hakkında ayrıntılı bir kaynakça sunar.
33. Cannae hakkında burada listelenemeyecek kadar çok insan çalışmalar yapmıştır. Daly, 2002 gibi, kapsamlı savaş kaynaklarının yanı sıra tüm savaşın, geçmişin ve sonuçların detaylı değerlendirmesini sağlayan mükemmel yeni çalışmalar bulunmaktadır. Burada esas olarak Daly, 2002'ye danıştım; Goldsworthy, 2007; Lazenby, 1998; Seibert, 1993a; Walbank, cilt.1, 435-449; Briscoe, 1989; Lancel, 1999 ve artı Hoyos, ed., 2011'in kullanışlı makaleleri vardır. Daly, 2002 ve Goldsworthy 2007'de mükemmel haritalar var.
34. Bkz Walbank, cilt 1, 442.
35. Burada verilen sayılar genellikle Daly, 2002, 29-32'e aittir; tüm seçeneklerin tam bir dağılımı için bk. Walbank, cilt.1, 439-441; Seibert, 1993b, 228-229; Romalı asker sayısı ve Kartaca kuvvetleri için Lazenby, 1998, 75 ve 81.
36. Yine burada, çeşitli iddiaların ayrıntılı bir dökümü için Daly, 2002, 25-29.
37. Daly, 2002, 29; Walbank, cilt 1, 439-441; Seibert, 1993b, 227-232; Lazenby, 1998, 75-76.
38. Daly, 2002, 29-30.
39. Cannae Savaşı için verilen geleneksel tarih 2 Ağustos, burada takvimle ilgili olası sorunları ve bir ay önce gerçekleşmiş olabileceğini kabul ediyor-

- rum: Bk. Derow, 1976; Lazenby, 1998, 77; Daly, 2002, 17; Lancel, 1999, 105. Polybius, 3.107.1, Hannibal'ın kamptan çıkıp Cannae'yi işgal etmesinin bir ay daha erken, yaz aylarında gerçekleştiğine inanıyordu.
40. Güney ya da güneybatıdan gelen (yaz mevsimindeki Voltumnus adı verilen) hâkim yaz rüzgârı tozu yükseltirdi. Livy, rüzgârın Romalılar için savaşta gözlerine girerek sorunlara yol açtığını iddia ediyor (22.43.10).
41. Polybius'u takiben, savaş günündeki komuta sorusu gündeme getirildi: Bk. Daly, 2002, 120-123. Aemilius Paullus (Polybius'un patronu Aemilius Paullus'un torunu idi) ile bağlantılı olduğu göz önüne alındığında, Polybius, Aemilius Paullus'u affeden ve Varro'yu kınayan komuta yapısının çarpıtılmış bir versiyonunu kaydediyor olabilir.
42. Bu muhtemelen Polybius'un gerçek sözlerinden ziyade hayal ettiğini düşündüğü şeydir, ancak Polybius'un burada hangi kaynağı kullandığını bilmediğimizden, Hannibal'ın sözlerinin bu etkiye sahip olması muhtemeldir. Polyænus, *Stratagems* 6.38.2, Hannibal'ın cesur askerlerin renkarnasyonu hakkındaki iddiasını tartışıyor. Ölmekte olan ve yükselen tanrı Melqart'ın teolojisi, Hannibal'ın 1986'da Huss tarafından sunulan fikirleriyle ilginç bir şekilde bağlantılıdır.
43. Kesin yerler için çeşitli hipotezler, konumların farklı görünümlerini ortaya koyan bir harita ile, Daly, 2002, 33-35'te incelenmiştir. Ayrıca bk. Goldsworthy, 2007, 86-94. Bu hesap, Polybius'un Walbank, cilt. 1 tartışmasını izler. Ayrıca bk. Goldsworthy, 2007, 86-94. Bu açıklama, Walbank, cilt 1'de tartışılan ve ayrıca bk. Lazenby, 1998, 77 "Polybius'un görüşünün oldukça açık bir şekilde ifade edildiğini ve ona şüphe etmenin iyi bir nedeni olmadığını" kaydeder.
44. O günkü argümanlar, Paullus komutasındaki savaş günlüğü, Daly, 2002, 120-121'de sunmuştur.
45. Paullus'un ilk kez savaşmayı reddettiğinin öne sürülmesi için bk. Daly, 2002, 36. Savaşın başlangıcı için de bk. Lazenby, 1998, 75-78.
46. Daly, 2002, 120-121'de Paullus'un komutasına dair kanıtlar sunar, Appian *Hann.* 19, savaş gününde Paullus'un komutada olduğuna işaret eder.
47. Çok tartışılan Roma taktikleriyle ilgili çeşitli görüşler için bk. Daly, 2002, 36-37. Maniples, "Roma piyadelerinin taktik alt birimleriydi".

48. "Komutanlar savaşı" için bk. Daly, 2002, 145-155.
49. Daly'nin özeti, 2002, 38-41, savaşın bu çok basitleştirilmiş hâli, çeşitli aşamalarını gösteren mükemmel diyagramları sağlar. Her iki taraf için de savaş stratejisi ve planları için bk. Lazenby, 1998, 78-86; Goldsworthy, 2007; Seibert, 1993a, 191-198; Lancel, 1999, 105-109.
50. Lazenby, 1998, 84 ve Goldsworthy, 2007, 191.
51. Daly, 2002, 202 Hannibal'ın kayıpları ve Goldsworthy, 2007, 193-195 (ek 2).
52. Daly, 2002 ve Goldsworthy 2007'nin Cannae üzerinde odaklandığı gibi, bk. ayrıca Lancel, 1999, 107.
53. Birçok modern bilim adamı bu hikâyenin doğruluğunu sorgulamış ve bazıları, Roma'ya giden yolun açık olduğunu ve şehrin daha yakın olduğunu ve bunun Trasimeno'dan sonra olduğunu belgelemektedir. Bk. Hoyos, 2006, 646-647; Lazenby, 1998, 85-86 ve 1996b'deki tartışmalar; Lancel, 1999, 109; Seibert, 1993a, 198-204.
54. Bk. Trasimeno'dan sonra konuşulan bu varlık hakkında Hoyos, 2000; Hoyos, 2005, 119-120; "Was Maharbal Right" konusunda Lazenby, 1996b; ayrıca bk. Goldsworthy, 2003, 216 ve Seibert, 1993a, 198-204.
55. Bk. Hannibal'ın stratejisiyle ilgili makale özeti, Fronda, 2010, 34 n. 84.
56. Goldsworthy 2003, 156'da gösterildiği gibi; ayrıca bk. 146'da Romalılar Korint'i de imha etti, Hoyos, 2005, 125.
57. Plutarch, Fab. 18.2: "Tanrılar için en çok zevk veren şanslılardan aldıkları onurdur".
58. Livy 1.56 ve 5.15-16, Delphi kâhinine Romalılar tarafından danışıldığı diğer örnekleri kaydediyor.
59. Várhelyi, 2007, 278, not.2, kapsamlı bir referans listesi sunar. Eckstein, 1982 kurbanların doğrudan Vestallerin saygısızlığına bağlı olduğunu savunuyor.
60. Eckstein, 1982'de tartışıldığı gibi.
61. Savaş çabasının yenilenmesi için bk. Eckstein, 1982, 75. Bu uygulama, MÖ 228'de ve de 114/113'de onaylanmıştır; Konuya yeni bir yaklaşım için bk. Várhelyi, 2007.
62. Antik dünyanın ordularında kölelerin kullanımı, Cumhuriyet'in son döneminde daha sık görülmesine rağmen, İmparatorluk döneminde nadirdir. Gracchus, kölelerini iki yıl hizmetten sonra Calor nehri Savaşı'ndan

önce serbest bıraktı (Livy 24.14.3-10).

63. Lancel, 1999, 111.
64. Livy, “kesinlikle başka hiçbir millet bu kadar büyük bir felaketle ezilmemiştir” diye yazar (22.54.10). Roma’nın savaş kararlılığı, Polybius’un dünyaya hükmedeceğine olan inançlarıyla aynı şeydi. “Bu, kendi adamlarına ya fetihlerde ya da tarlada ölmeleri gerektiği yönünde bir dersti” (Polyb. 6.58.11). Buradaki çeviri, Polybius’daki bu özel pasaj ve Roma iktidarını tanımlamadaki rolü üzerine yazan Eckstein, 1995, 66-67’den alınmıştır.
65. Hoyos, 2006, 649 notlar 10,11.
66. Seibert, 1993a, 215-216.
67. Buradaki çeviri, el yazmasının bu pasajının bozulmuş olduğunu, dolayısıyla ne gümüş miktarının ne de Mago ile İspanya’ya gönderilenlerin açık olmadığını belirtmektedir: bkz Hoyos, 2006, 650 n. 23.13.
68. Bu takviyelerin bir kısmı sonunda İtalya’ya geldi, ancak bir kısmı Romalılara karşı savaşın sıkıntıya girdiği İspanya’ya yönlendirilmiş olmalı.

Bölüm 8: Cannae’den Sonra

1. Goldsworthy, 2003, 30-36, “tipik” bir Kartaca ordusunu tanımlamanın ne kadar zor olduğunu belirtir; Kartaca zırhın iki “zayıf” noktası, toprak tabanı homojen bir üs yeri bulunmaması ve paralı ordusu olmaması hakkında bk. Lancel, 1995, 361-362.
2. Savaşın detayı için Daly, 2002, 156-202; Lazenby, 1998, 77-86.
3. Fronda, 2010, 34-52’de Hannibal’in stratejisi hakkında iyi sentezlenmiş bir tartışma var; Ayrıca bk. Fronda, 2011. Özgürlük gündemi tartışıldı yukarıda, s. 405n. 20.
4. Konuşma ayrıca Kartacalıları yamyamlıkla suçluyor ve aşağı insan gibi gösteriyor. Varro’nun konuşması ve Roma’nın Hannibal propagandası için bk. Lazenby, 1998, 88, bu aynı zamanda Fabius’un Livy 24.47.5’te “yabancılar ve barbarlara” değindiğini de kaydeder.
5. Livy 22.61’deki liste, Cannae’den hemen sonra 216’dan 212’ye kadar olan dönemlerde taraf değiştiren kasaba ve bölgeleri içerir.
6. Bk. Fronda, 2010, her şehrin özel şartlarını ve ayrışmasını analiz eder, bazılarının neden Hannibal’a gitmediğine ilişkin ayrıntılı bir tartışma sunar.

7. Bunun, Livy'nin kendi gündemini ne kadar yansıttığını ve her bir durumun gerçekliğinin ne olduğunu veya Roma'daki son dönem cumhuriyetçi rekabetinin bir yansıması olduğunu düşünmek gerekir.
8. Bk. Fronda, 2010, 32-33 ve 64-65, Compsa için n.45.
9. Arpi ve Apulia için bk. Fronda, 2010, 53-99, hem Livy'nin hem de Polybius'un kesin kronoloji ile ilgilenmediklerine işaret ettiğinden, herhangi bir belirli zamanlama ancak genel olarak kabul edilebilir, örneğin Livy, 216'dan 212 olan olayları Cannae hemen sonrasında olanlar yerine listeler.
10. Lazenby, 1998, 89.
11. Bir batı kıyı limanı, Kartaca ile olan iletişime ve erzaklara erişmek için Sicilya'yı (Roma donanmasının bulunduğu yerden) dolaşma ihtiyacını hafifletebilirdi; daha doğrudan bir rota daha sonra mevcut olacaktı (Harita 1). Sadık kalan Campania şehirleri için bk. Fronda, 2010, 130-146 ve Lazenby, 1998, 87-114.
12. Etrüsk kökenleri için bk. Livy 4.37.1-2. Yunan sömürgelerinin kuruluşu MÖ 8. yüzyıla dayanır.
13. Terim, "oy kullanmayan vatandaşlık" anlamına gelir: Crawford, 1992, 37; 1978 yılında Humbert'de Roma vatandaşlığına ilişkin detaylı bir inceleme. Diğer müttefikler açısından durumun etkileri üzerine bir tartışma için bk. Fronda, 2010, 117-119.
14. Campania şövalyelerinin 4. yüzyılda tam Roma vatandaşlığına kavuşması ihtimali üzerine bk. Humbert, 1978, 167-170 ve 173. Ayrıca Fronda, 2010, 117 n. 77-118'de, bölgede *civitas sine suffragio* geçerli olacağı düşünülen diğer şehirlerin taraf değiştirmediklerini ve statünün hafifletici bir faktör olmasının mümkün olmadığını belirtti. Başkaldırı ve etkileri üzerine bk. Fronda, 2007.
15. Fronda, 2010, 124 tarafından belirtildiği gibi, Capualılar, Hannibal ile yaptıkları ittifaklardan sonra kendi gündemlerini takip ettiler.
16. Roma-Capua ilişkilerinin arka planı için bk. Fronda, 2007.
17. Livy'nin savaş anlatımındaki Capua için bk. Levene, 2010, 354-375 ve Capua'nın önceki savaşlarda Romalılara karşı savaşması, Fronda, 2010, 126-130; Evlilik için bk. Hoyos, 2005, 122 ve esir değişimi hakkında Lancel, 1999, 114-115; Ayrıca Goldsworthy, 2003, 224; Seibert, 1993b,

216-220; Lazenby, 1998, 89-90.

18. Cassius Dio'daki (fragman 57.30) Nuceria hakkındaki benzer bir hikâyeye dikkat ediniz, bu olayın ayrıntılarıyla ilgili bazı karışıklıkları gösterebilir, bk. Hoyos, 2006, 649, n.7. 3. yüzyıldan beri Capua'da hamamlar vardı ve Campania'daki bu şehirlerin kendilerini çağdaş Roma'dan daha "uygar" olarak görmeleri önem taşıyor.
19. Eylül sonu veya Ekim başı, 216.
20. Fronda, 2010, 105, n. 26'da da belirttiğimiz gibi, tarihsel açıdan doğru bir tasviridir, Hannibal'ın *adventus* olması tamamen mümkündür.
21. Kartacalıların adı Decius Magius olan başka önemli bir rakibinin olduğunu biliyoruz. Capua'daki Pön garnizonunu öldürmeyi ve kenti Roma'ya bağlılığına geri döndürmeyi savundu. Livy, Magius'un Hannibal tarafından yakalandığını, tutuklandığını ve bir gemi üzerinde Kartaca'ya gönderildiğini (gemiye nerede bindiğinin ayrıntıları olmadan) anlatır. Gemi rotadan ayrıldı ve Magius, Mısır kralı IV. Ptolemy'den sığınma talebinde bulundu.
22. Nola, Napoli, Cumae ittifakı üzerine bk. Fronda, 2010, 139-143.
23. Savaş sırasında her kentin konumunun ayrıntılı bir değerlendirmesi için bk. yine Fronda, 2010, 100-147.
24. Hannibal, 216 ile 214/213 arasında dört deneme yapar.
25. Capua ve Hannibal'ın lüks edebi betimlemeleri için bk. Epilogue, s. 236-237.
26. Lazenby, 1998, 92-93 buna işaret ediyor.
27. Miles, 2010, 286 ve Fronda, 2010, 146-147'de belirtildiği gibi.
28. Fronda'nın 2010, 50-52, 101, 146-147; 2007 84'de yazdığı gibi, Capua'daki başarı Hannibal'ın Campania'daki başarısızlığına yol açmıştır.
29. Birçoğu tarafından belirtildiği gibi; Goldsworthy, 2003, 224, Fronda, 2010, 41, Hoyos, 2005, 122-133, Lazenby, 1998, 87-88.
30. Fronda, 2007, 83 ve İspanya, Sicilya, Apulia vb orduları dahil değildir.
31. Cannae'den sonraki insan gücü ve ordu: Bk. Polybius rakamları hakkında De Ligt, 2012, 72-77. Polybius, Hannibal zamanından hemen önce tüm müttefiklerinden yeni askerler dahil olmak üzere Romalılar için mevcut olan toplam insan gücünün 700.000'den fazla olduğunu tahmin ediyordu. Bk. Rosenstein, 2002, Lazenby, 1998, 90-124, Lancel, 1999, 127-30,

- Frona, 2010 100-103. Asker alımı için niteliklerde yapılan değişikliklerle ilgili bk. Rosenstein, 2002.
32. Augustus'un emrindeki ordu için bk. Eck, 2007, 114-122.
 33. Rakamlar fazlasıyla abartılmış olabilir, ancak başka herhangi bir tahminin yokluğunda bunları kullanmak durumundayız. De Ligt, 2012, 77, "Polybius rakamlarını yok saymak için daha iyi bir veri yok" diyor. Ayrıca bk. Frona, 2010, 51. Lazenby, 1996b, 43-45, Hannibal'ın başarılı olabilmesi için "Roma'nın belirttiği kaynaklar" ile savaşmış olması gerektiğini belirtti.
 34. Bu seçimler çok tartışıldı: bk. aşağıya n. 35 ve Rosenstein, 1993.
 35. Savaşın her yılı için çok yararlı bir konsül listesi Lazenby, 1998, 278-283'te mevcuttur ve Roma'daki siyaset hakkında mükemmel bir tartışma Briscoe, 1989, 67-74'te bulunabilir. Broughton, 1951 burada tartışılan dönemde hâkimlerin her birinin kariyerini kapsar. Roma seçkinleri arasındaki rekabet için bk. Rosenstein, 1993 ve Gruen, 1978.
 36. Sardunya'daki komutan aynı durumu anlattı.
 37. Lazenby, 1998, 93-95, Zonaras'ı (8.26.14) takip eder ve para değerinin düşmesini 217 yılı olarak verir, ayrıca Lancel, 1999, 122, devalüasyonun tarihini 217 diye belirtir. Crawford, 1974, cilt.1, 30 ve cilt. 2, 604, Roma'da İtalya'nın kontrolü kaybetmesinin, komutanlar için kendi ödeme düzenlemelerini yapmaları ve Roma'dan standardizasyonun bozulması anlamına geldiğini belirtiyor.
 38. Livy 24.11.9 ve 24.18.1-15'de açıklandığı gibi.
 39. Crawford, 1985, 60-62.
 40. Rawlings, 2005, 157-161 ve 2011, 306'da belirtildiği gibi.
 41. Hannibal derecelendirmesinde Pirus'un stratejik ve askerî yetenekleri için bk. Livy'yi 35.14.5-12.
 42. İnsan gücü kıyaslaması için bk. Goldsworthy, 2003, 225-227.
 43. Takip eden rakamları hesaplayan Erdkamp, 1998, 168-169.
 44. Polybius'a göre "dünya hâkimiyetine" talip oldu. Philip'in gerçekten o kadar hırslı olup olmadığı hakkında bir tartışma için bk. Walbank, 2002, 127-136. Walbank, Philip'in bu çizgide düşünme eğiliminde olan bir ailenin soyundan geldiğini belirtiyor. "Olimpos duvarlarını daha da yükseltin, Zeus/Philip her şeye tırmanabilir", Antigonos kralının hırsından bahse-

den Messine'in sözlüğünden Alcaeus'tan bir satırdır (*Anth. Pal.* 9.518, Walbank, 2002, 128'den çeviri).

45. Buradaki görüş, Helenistik bir Hannibal'ı inşa eden Livy ve Plutarch'in fikridir, ancak Helenistik muhakemede Hannibal'ın çağdaş bir izleniminin görülmesi daha zordur. Philip ile Hannibal arasındaki sonraki ittifak, dünyanın izlediğini ima eder. Bu dönemde Yunanistan'la olan Roma ilişkisi hakkında net bir tartışma için, Errington, 1989; Ayrıca bk. Gruen, 1986, 359-382.
46. Errington, 1989, 94-97.
47. Romalılar için, İtalya'yı İlirya'dan ayıran dar Otranto Boğazı, Adriyatik'teki korsanlığı kontrol etmek için yakın bir korumaya ihtiyaç duyuyordu.
48. Yeni inşa edilen Makedon filosofun gerçek etkisi, aslında önemsizdi. 216 yılında Adriyatik'te konuşlandırıldığında, Roma gemileri ile karşılaşınca hızlı bir şekilde kayboldu (Polyb, 5.110.8-11).
49. Polybius, belgeyi okuduğunu ve kendi kitabında (7.9) bir kopyasını sağladığını iddia etti; oysa drama arka planı sadece Livy'den gelmektedir.
50. Anlaşmanın Livy versiyonu Hannibal ve Philip'in dünya egemenliğine ve Roma'nın tahrip edilmesine karşı olduklarını iddia etmekteydi, ancak bu, Polybius (7.9)'ta yer alan metne açıkça karşıdır.
51. Bickerman, 1952, 5; ayrıca bkz Barré, 1983, ve Lancel, 1999, 117-118.
52. Bk. Bickerman, 1944, ve 1952.
53. Bu, Hannibal'ın başına buyruk bir general olarak hareket ettiği şeklindeki savaş sonrası iddiaların aksine, savaşta Kartaca devleti adına davrandığının bir başka kanıtıdır.
54. Bickermann, 1944'a göre.
55. Bu antlaşma şartlarından ve adı geçen tanrılardan Kartaca statüsünü öğrenebilir miyiz? Yemin, Pön tanrıları Ba'al Hammon, Tanit ve Reşef'in Yunanca versiyonlarını içeriyor. Devam ediyor: "Kartaca tanrısı, Herakles ve Iolaus'un huzurunda; Ares, Triton ve Poseidon'un huzurunda", -Kartacalıların antlaşmalarına dahil olan standart bir tanrı listesi olabilir. Bazı akademisyenler, antlaşmada adı geçen tanrıların Hannibal için daha kişisel olduğunu savunuyor ancak diğerleri, Kartaca devletinin bu ittifakın kilit oyuncusu olduğuna ve tanrı listesinin Kartaca'nın resmi panteonunu

- yansıtacağına dikkat çekiyor. Ayrıntılı bir çalışma, Yakın Doğu antlaşmaları ışığında tanrı listesine bakan Barré, 1983'te bulunabilir. Ayrıca bk. Miles, 2010, 289-290, Lancel, 1999, 118.
56. Değerlendirme için bkz Rankov, 1996.
57. 211 yılında Roma Cumhuriyeti, Yunanistan'da Philip'in düşmanları ile, Aetolialılar ile Roma askerî birliklerinin sağlanması da dahil olmak üzere bir anlaşma sağladı ve Aetolialılardan derhal Philip'i kara savaşına dahil etmeleri bekleniyordu; bu şekilde Romalılar İtalyan işlerine müdahale etmeyeceklerinden emin olabilirlerdi. Philip, güvenilir bir deniz kuvvetinin bulunmaması nedeniyle yakalandı ve Kartaca'yı kendisine destek vermeye çağırdı ancak Kartaca, herhangi bir kaynağı savaşta kendi menfaatlerinden uzaklaştıramazdı. Amiral Bomilkar, 209/8'de filosunu Tarentum'dan Philip'e götürdü. Sonuç Kartaca için şehrin kaybı idi. 206'ya gelindiğinde, Aetolialılar, Philip ile Roma antlaşması hükümlerine karşı barış yapmışlardı ve ertesi yıl Philip ve Romalılar bir antlaşma yaptılar. O zamana kadar Kartaca'ya karşı olan savaş Romalıların lehine idi ve Philip'in müdahalesiyle daha az ilgilendiler. Ana olayların bir özeti için bk. Edwell, 2011, 324-326; Bk. Errington, 1989, özellikle 94-106.
58. Gruen, 1992, 94, Hannibal Savaşı'nda bunu büyük bir dönüm noktası olarak nitelendiriyor.
59. Hiero, önce zorba, sonra kral, hatta "bağımlı kral" idi; kesin tarihleri belirsizdir -270 ya da 265 gibi erken bir tarihte yönetimde olabilir, belirsizlikle ilgili olarak bk. Lazenby, 1996a, 36; ayrıca kaynakların ve tarihlerin bir tartışması için bk. Walbank cilt. 1, 54-55. Hiero'nun hegemonyası ve krallığının doğası hakkındaki ayrıntılar için ayrıca bk. Zambon, 2006, 88-90.
60. Polyb. 7.7.7, Gelo'nun Hiero ile uyumlu olduğunu belirtir. Ben burada Gelon ve Hiero'nun aksine, Gelo ve Hiero'yu tercih ederim, ama her ikisi de kullanılabilir.
61. Syracuse'deki güç mücadelesi ve Hannibal'ın hikâyesindeki önemi, Yunan batısındaki uzun bölgesel hegemonyasını yansıtmaktadır. Olanlar, geniş bir kitleye olan ilginin artmasıydı. Livy'nin açıklaması Polybius'un ayrıntılı açıklamasından türetilmiş olmasına rağmen, yalnızca olayların Polybian sürümünün fragmanları (7.2-7.8, 8.2-8.7) var. Livy'nin Syracuse'si ve me-

- tinlerarasılığı üzerindeki diğer etkiler için bk. Jaeger, 2010.
62. Anneleri Kartacalıydı ve dedeleri Syracuse'dan sürgün olmuştu (Livy, 24.6.1-2, Polybius 7.2.4); Bu adamların kim oldukları ve Kartaca vatandaşları olup olmadıkları hakkında daha fazla bilgi için bk. Walbank cilt. 2, 32, numaralı madde. Polybius, Syracuseli dedelerinin "kendi ülkesi olarak Kartaca'yı benimsediğini" söylüyor.
 63. Aslında Livy, Kartacalıları 24.6.4 versiyonundan çıkarır, belki de Roma'ya olan hakareti azaltmak için, Walbank, cilt. 2, 33'de önerildiği gibi.
 64. Burada açıklanan devletlerarası antlaşmanın formülasyonu, V. Philip ile yapılan antlaşmadan farklı bir süreci yansıtabilir, kanıtların eksik olması doğru bir karşılaştırmayı engelliyor.
 65. Lazenby, 1998, 103-105, Roma'nın Syracuse'u kuşatmasına yol açan yoğun olaylardan bazılarını ortaya koyuyor. Polybius'un kronolojisinin hesaplaması için bk. Walbank, cilt. 2, 2-3, 69 ve Marcellus'un 214 yılının sonunda gelişinden önceki olaylarda Appius Claudius Pulcher'in rolü hakkında bk. Ericstein, 1987, 136-144.
 66. Polybius'un (8.3.1) kara kuvvetlerini Appius Claudius'a ve filoyu Marcellus'a atfetmesinde hata olduğunu savunan Walbank'a göre lejyonların ve donanmanın komutasında Marcellus vardı bkz Walbank, cilt. 2, 70.
 67. Bk. Walbank, vol. 2, 77-78 ve Livy 24.27.5, 36.4.
 68. Strabo, 7.2.4 *Epipolae*'yi dahil ederken, Diodorus Siculus, 26.19, Syracuse'u *Epipolae*'yi terk eden bir *tetrapolis* olarak nitelendirdi.
 69. Strabo'da 180 *stadia*. Syracuse çevre duvarlarının uzunluğu için bk. Lawrence, 1946, 9; bk. Seibert, 1993a, harita 9a.
 70. 8.4.3-11'de Polybius tarafından ayrıntılı olarak anlatılan bir çeşit köprü görevi gördü. Plutarch, Marc. 14.3, makinenin sekiz gemide birlikte kullanıldığını ima etti; bk. Walbank, cilt. 2, 72.
 71. Benzer şekilde Polybius 8.3.3.
 72. Arşimet'in biyografisi için Bizans kaynaklı Tzetzes'e güveniyoruz, *Chil.* 2.35.105. Kısa bir biyografik taslak için bk. Chondros, 2007, 1-2 ve daha fazlası için Jaeger, 2008.
 73. Arşimet'in Syracus istihkam duvarlarına katkısına dair somut kanıtlar güvenilir değildir. Tiran Dionysos aslen 5. yüzyılda duvarları inşa etti. Bu

varsayım, modernizasyon çalışmalarının Hiero'nun yönetimi sırasında yapıldığı ve Arşimet'in şehrin savunmasının planlanmasının bir parçası olduğu yönündedir. Roma kuşatmasının başarısızlığı, duvarların, Roma ordusuna ve donanmasına dayanmak için güncellenmiş olması gerektiği anlamına gelir. bk. Lawrence, 1946 ve Chondros, 2007.

74. "Syracuse'un Savunması" üzerine bk. Jaeger, 2008, 101-122, ayrıca Polybius'un kuşatma açıklaması hakkında bk. Walbank, cilt. 2, 69-78, Sicilya tahkimatı üzerine Karlsson, 1989, 89 ve Euryalus kalesinin tasarımı üzerine Lawrence, 1946.
75. Bk. Arşimet'in ölümü ve efsanenin tamamı için, Jaeger 2008 ve Livy'deki pasajlar için Jaeger, 2006 ve 2010.
76. Walbank, cilt. 2, 77, Polybius'un, 213 kuşatmasının başlangıcından 212 baharına kadar olan dönemde, Appius Claudius'un Roma'daki konsüllüğe girmesi için bıraktığı sekiz aydan bahsettiğini söylemektedir. Şehir 212 sonbaharına kadar düşmedi.
77. Livy 24.37.1.
78. Enna, Hades gelenekleri tarafından kaçırılan Tanrıça Persephone için kutsal bir türbe yerleşimi idi.
79. Livy, Marcellus'un adamlarının önümüzdeki gece operasyonu için "iyi vakit geçirmelerini ve rahatlamalarını" sağladığına dikkat çekti; Bu, Polybius'un Hannibal'a Trebia ve Trasimeno'ya (Livy, 25.23.) kadar eşlik eden adamları hakkındaki endişeleriyle ilgili raporlarına benzer ve "iyi" Helenistik generalin eylemlerini yansıtır.
80. Savaşta Syracuse bölümünün Livy'nin hikâyeleri hakkındaki Cicero'nun Verrine konuşmalarının etkileri -Livy'nin Marcellus'unun metinlerarasılığı için bk. Jaeger, 2006 ve 2010.
81. Ağlayan generaller için bk. Hoyos, 2006, 662-663, n. 24.
82. Livy, onun elinde otuz beş adet kalıp kalmadığını söylemiyor, ancak varsayım olarak evet -Bu yüzden Kartacalılar kısa sürede 65 gemi daha tedarik ettiler.
83. Roma'da 211 yılındaki vebanın ardından 10 yılında yiyecek kıtlığı başladı, bunun sebebi savaştı, özellikle Sicilya'daki buğday ürünü bu tarihte bile Roma için çok önemliydi Romalılar Mısır kralı Ptolemy'ye mısır talebin-

de bulundular, elçilik için başvurdular: bk. Polybius, 9.11a.1-4. Bk. Walbank, cilt.2, 137-138.78.

84. Marcellus'un zaferi, Livy (26.21) tarafından, görkemli zafer yürüyüşü ve kutlama etrafındaki tartışma olarak tanımlanır, bir "alkış yağmuru" olarak adlandırılır. Polybius'un onaylamaması için bk. 9.10.

Bölüm 9: Hannibal'ın İkilemi, 212-209

1. Polybius 7.14b, 8.3a.3-7, 37, 9.10, Livy 24.21-39, 25.23-31.11, 26.21.1-13; ayrıca bk. Plutarch Marc. 13-21. Lazenby, 1998, 119. Agrigentum 210'da düşer.
2. Welch, 2006, 112 ve McDonnell, 2006, 71-72.
3. McDonnell, 2006, 78, bk. ayrıca Gruen, 1992, 94-108, Romalılar Helen dünyasının zengin kentleriyle temasa girdiklerinde tekrar tekrar ortaya çıkan bu "edebi kinayeyi" anlatıyor. Wallace-Hadrill, 2008, 346, Pliny'nin büyüyen zenginlik ve lüksün "devamlı bir süreçte ardışık dalgalara" baktığına inandığına işaret ediyor. Mükemmel bir tartışma için bk. Wallace-Hadrill, 2008, 316-355, Roma'da "Lüks ve Tüketici Devrimi" ve lükslerin devletin çöküşündeki etkisi hakkındaki Helenistik örneklerle ilgili özel tartışma, 338-345.
4. Jaeger, 2008, 77-100, "Arşimet'i kim öldürdü?" konusunda Plutarch, Marcellus'ta 19.4-6'da üç farklı versiyon sunuyor, bk. Lazenby, 1998, 119.
5. Fabius'un Tarentum'u almasını aşağıda karşılaştıran -McDonnell, 2006, 77-81 tarafından araştırılan ilginç bir motivasyon; bk. ayrıca Eckstein, 1987, 169-171. Livy 26.21.1-5, Marcellus'un dönüşünde Bellona tapınağında senato toplantısında yapılan görüşmeler.
6. Fronda, 2010, 246-247, Romalıların Hannibal'ın yokluğunda taraf değiştiren şehirleri yeniden ele geçirmesinin birçok örneğini belirtti. Hannibal, çalışma politikası için tüm stratejik ortaklarının büyük bir birlikteliğine ihtiyaç duyacaktı, ancak bunu yaratamamıştı.
7. Livy'nin açıklaması Polybius'tan çok uzak değil.
8. Walbank tarafından Tarentum materyali için kullanılan Polybius kaynağının Hannibal yanlısı olması için Walbank, cilt. 2, 100-101. Tarentum ve savaş sırasında Güneydoğu Magna Graecia bölgesi için, bk. Fronda, 2010,

- 188-233 ve özellikle de “Taras’ın zayıf sadakati” konusunda arka plan için, 189-211.
9. Venusia, Samnium ve Apulia arasındaki sınırdaydı ve MÖ 291’de bir Latin koloni haline geldi; başlangıçta Messapic olan Brundisium, MÖ 246’dan kalma bir Latin koloni idi ve Doğu’ya gitmek için en önemli limandı.
 10. Taras’ın 216’dan 214’e sadık kaldığı özel koşullar hakkında bk. Fronda, 2010, 190 n. 9 ve 208-211’de Taras’ı 216’dan 214.
 11. Bk. Fronda, 2010, 191; İberya’daki Kartacalılar, bağluluklarını sağlamak için müttefiklerinden rehineleri (veya misafirlerini) Yeni Kartaca’da tuttu.
 12. Livy’nin Hannibal’ın “genç erkeklerle” cazip geldiğini söylemesi bir iltifat değildir, bunlar genellikle kaba, sabırsız, dengesiz tipler olarak bilinirlerdi ve Livy anlatımlarında bilgelik genellikle yaşlılarda olurdu.
 13. V.Philip ile yapılan antlaşmayla Tarentum bağlantısı Fronda, 2010, 211-212’de tartışılmıştır.
 14. Casilinum, Hannibal’ın Campania’daki problemlerini belirledi. Via Appia üzerindeki Volturnus nehri geçişinde stratejik bir konumda olan 215’de ele geçirilen şehir, kaynaklarını buraya akıtan Romalılar tarafından ertesi yıl geri alındı.
 15. Eski Salapia şehri, MÖ 1. yüzyılda sosyal savaşta yıkılan Pliny’nin zamanında terk edildi (Appian, BC. 1.51). Nüfus orijinal yerinden 6 km uzağa taşındı ve bir Roma *municipium* ve kolonisi haline geldi.
 16. Appian, Apulia’daki Salapia’nın hikâyesini ve burada Campania’daki Capua’nın lüksünü anlatıyor. Salapia’daki elit kavgalarının ayrıntılarının ortaya çıktığı bir pasajda tekrarlanıyor.
 17. Lancel, 1999, 129.
 18. Fronda, 2010, 213; Lancel, 1999, 127-130 ve Lazenby, 1998, 110 tarihlendirme ile ilgili konular için; ayrıca şehrin düşüş hikâyesi için bk. Appian, *Hann.* 32-33.
 19. Bkz Fronda, 2010, 210, 214-217.
 20. Fronda, 2010, 211-217’de belirtildiği gibi, Hannibal’ın müttefik şehirlerine yük bindirmek istememesi uzun vadede zararlı oldu.
 21. Polybius (8.28.6), Tarentum’daki duvar içi mezar geleneğini ana kenti Sparta’ya ve eski bir kehanetine bağlar. Sparta duvar içi mezar için bk.

- Plutarch, *Lycurgus* 27.1. Sparta geleneğın kökenleri için bk. Malkin, 1994, 131-132 ve Sourvinou-Inwood, 1995, 437.
22. Her olayın ayrıntılı bir değerdendirmesi için Fronda, 2010, 221-228'deki tartışmalara bk.
 23. 212 yılında Konsüller, Appius Claudius Pulcher ve Quintus Fulvius Flaccus'du.
 24. Livy'de, Hannibal tarafından kaybedilen toplam adam sayısı hesaplınsaydı, bu noktada azalma olmayacaktı. Belirtildiğı gibi, Livy'nin sayıları büyük ölçüde abartılıdır, Hannibal müttefik kuvvetin sayısını çok tutmuş ve ordusuna sürekli olarak asker alarak ordusunu sürdürülebilir sayılarda tutmuştur.
 25. İnsanlar bu noktada şehre girip çıkmakta serbest görünüyörlar.
 26. Bir kez daha Livy, kaynaklarının farklı yönelimini yansıtan ölüm ve mezarlığın farklı versiyonlarını sunar; olay da Lucania'daki farklı yerlere konulur (25.16.23-17.3). Farklı geleneklerin Romalılar için daha büyük bir yenilgiyi engelleyebileceğini öngören Lazenby, 1998, 113'e bk.
 27. Fronda, 2010, 250-251.
 28. Lazenby, 1998, 113-114.
 29. Herdonea'daki ilk savaşın tarihselliğı ile ilgili sorular, bazı bilim adamları tarafından ortaya atıldı ve 210'da Herdonea'nın ikinci savaşın tasvirinin benzerliğı ve Romalıların isimleri arasındaki benzerlikler nedeniyle biraz karışıklık olabilir (Livy 27.1.3-15). Bk. Lazenby, 1998, 114; Lancel, 1999, 130; ve Fronda, 2010, 258 n. 93, iddialara ve karşı iddialara bir özet sağlar. Beneventum ile Brundisium arasındaki rota Herdonea'nın stratejik konumu göz önünde bulundurulduğunda tarihsel olarak alınmıştır: Burada iki savaş olmuş olabilir. Her ikisini de Hannibal kazandı.
 30. Lazenby, 1998, 119; Goldsworthy, 2003, 265; Seibert, 1993a, 296-299.
 31. Lazenby, 1998, 121-123, Goldsworthy, 2003, 234-235, Fronda, 2010, Lancel, 1999, 130-132, Miles, 2010.
 32. Bu olayın ayrıntıları Livy ve Polybius arasında oldukça farklıdır ve Appian, *Hann.* 38-42'de tamamen farklı bir senaryo vardır. Bakınız Seibert, 1993a, 304-311; Lazenby, 1998, 119-124. Salmon 1957, sunulan versiyonların farklılıklarını ayrıntılarıyla anlatıyor.
 33. Kaynaklar (yukarıdaki, n. 32), Hannibal ve Flaccus'un Campania'ya

Roma'ya giden yolları ve orada yola çıkma zamanını kabul etmiyor.

34. Livy, prokonsülün şehre girerek, kendisine gücünü geçerli kılmak için konsül yetkisi verilmesinden bahsediyor (26.9.10). Fulvius'un varlığı, Lazenby, 1998, 123 tarafından sorgulanmaktadır.
35. Miles, 2010, 294-296.
36. Kaçakların casusluk için kullanılması yukarıda belirtilmiştir ve bu yöntem başvurulma sayısı Livy'ye göre ya yüksek bir kaçış oranını ya da Numidyalıların geri dönüşlerinin kolay olduğu algılanmasını göstermektedir. Kaçakçıların kullanımı için bk. Austin ve Rankov, 1995, 69-91.
37. İberyadaki olaylar için bk. Lazenby, 1998. İberyadaki savaşın İngilizce'deki en iyi özeti hâlen Briscoe, 1989 olabilir; Seibert, 1993a tarafından ortaya konan yıllık analiz, mevcut bilgilerin ve kaynak materyalin ve Livy'de kaydedilen olayların etrafındaki karışıklığın net bir resmini sunar.
38. Hannibal'ın İtalya'yı istila ederken niyeti, fethetmemeleri ve yönetime gelmemeleri için Roma hegemonyasını yenmek, buna karşın İspanya toprakları, 237'den bu yana Kartaca ekonomisinin can damarıydı. İtalyan müttefiklerine muamele etme biçimi kesinlikle bunu gösteriyordu.
39. Hannibal'ın büyük stratejisinin bir parçası, belki de başarılı olsaydı, 216 olayları ve Cannae'deki zafer düşünüldüğünde, Roma üzerinde barışı zorlamak için yeterli olabilirdi.
40. Livy, Kartacalıların uzun süredir müttefikleri olan Tartesi'de ayaklanma olduğunu söyledi ancak Livy'nin İspanyol coğrafyası hakkında şüpheli bir bilgiye sahip olduğu düşünüldüğünde (orijinali Scullard, 1930, 47) bu reddedildi ve Turetani'nin isyan ettiği ihtimali daha yüksekti (Lazenby, 1998, 128; Lancel, 1999, 134'de belirtildiği gibi). Seibert, 1993b, 220-223 n. 201, Tartesi ile birlikte Ascu'a'yı ana şehir olarak görüyor (Osqua ile eşit).
41. Livy 23.13.7-8 aynı rakamları içeriyor ve iki kaynağın birleştiği görülüyor; bk. Hoyos, 2006, 650, n. 13 ve 652, n. 32.
42. Sardunya'daki önde gelen kabilelerin elçileri Kartaca'ya geldiğinde Kartaca halkı adanın geri alınmasını umdu (Livy 23.32.11-12), Sardunya'yı Roma kontrolünden almak için bir başka ordu kuruldu ve bu kaynakların daha çok dağılmasına sebep oldu. Sardunya planı kısa süre sonra orada bir Kartaca filosunun kaybedilmesiyle sonuçlanırken, Hannibal kendisini

İtalya'da savunmak zorunda kaldı.

43. Syphax hakkında bk. Brett ve Fentress, 1996, 25-27. Hediyeler bir Roma hükümet yetkisinin simgeleri idi. Roma'nın Numidian krallarıyla olan temasının, Roma'nın Kartaca'nın düşmanlarını beslediği düşünüldüğünde, Paralı Asker Savaşı sırasında başlamış olması mümkündür (bk. bölüm 3). Syphax ve Romalılar arasında erken karşılaşma konusunda bk. Storm, 2001, 30-32.
44. Lancel, 1999, 134; Lazenby, 1998, 129; Goldsworthy, 2003, 246-253.
45. Bk. Briscoe, 1989, 57. Appian *İb.* 16, Hasdrubal'ın Kuzey Afrika'ya çekildiğini ve Kartaca'nın "Syphax'la barış yapması" sonucunda geri döndüğünü ima eder. Bu tartışmalıdır. İberya'daki yaşlı Scipio kardeşler için bk. Appian *İb.* 3.15-17.
46. Lazenby, 1998, 129 burada tartışılan süre içinde Livy tarafından yapılan iddiaları ayrıntılarıyla anlatıyor; ayrıca bk. Lancel, 1999, 134; ve Seibert, 1993a, 266-267, 299 ve 318-322 yılları arasındaki olayları sıralar.
47. Livy, Roma'nın başarısını 214'de Saguntum'a koyar ancak 219'da Hannibal şehri aldığı için bu tarih 212 olur: "önemli şehir Castulo'nun 214'de Romalılara düşmesi" ve daha sonra Saguntum "yedi yıl düşman ellerinde" kaldıktan sonra Scipio kardeşler tarafından geri alındı (Livy 24.42.9). Bu Livy'nin, İspanyol anlatımında ve kullandığı kaynaklardaki karışıklığı yansıtıyor Bk. Hoyos, 2006, 658 n.42; Lazenby, 1998, 129; Lancel, 1999, 134; Seibert, 1993a, 266-267.
48. Kartaca, Afrika'da Syphax'la barış yapmıştı, Appian, *İb.* 15.
49. Lazenby, 1998, 130-131 tarafından önerildiği gibi, bu olayların 211'de olduğu ikna edicidir ve Livy, iki mevsim olaylarını bir mevsime sıkıştırılmıştır.
50. Hoyos, 2006, 663 n.32, Appian'a göre, Romalılar bu seferde bir noktada Castulo'ya dayanıyor olabilirler (*İb.* 16), ancak Kartaca yanlısı olan güçlü bu kasaba kesinlikle Scipio tarafından düşman olarak kabul edildi. Zaferinden sonra 206 yılında düşmanlarını yok etmişti, bu yüzden muhtemelen mümkün olmadı ve coğrafi referanslarla olan karışıklığı yansıttığı görülüyor. Amtorgis başka türlü bilinmiyor ve konumunun üst Baetis bölgesinde olduğu kabul ediliyor, ancak bu kesin değil. Hamilkar'ın Birinci Pön Savaşı'nda Sicilya'daki teğmeni olan ve Paralılar tarafından öldürülen

Gisgo oğlu Hasdrubal mıydı? (bk. Bölüm 3)

51. Lazenby, 1998, 130, Romalıların karşısındaki sayı üstünlüğünü bildediklerini öne sürmektedir. Bu, İberia'da görev süreleri ve Roma donanmasının hâkimiyeti göz önüne alındığında, pek mümkün görünmüyor.
52. Masinissa hakkında daha fazla bilgi için Storm, 2001; ayrıca bk. Brett ve Fentress, 1996, 25-27; Walsh 1965, 150 Masinissa'nın ilk kariyerini özetliyor.
53. Appian *Lib.* 10, Masinissa'nın Hasdrubal Gisgo ile İberya'ya gitmeden önce Sophonisba ile nişanlandığını ve Kartacalı seçkinler ittifaklar kurmak için sıklıkla evlilik yaptıkları için imkânsız bir senaryo olmadığını belirtir. Sophonisba hakkında daha fazlası için bk.s. 297-306 ve Storm, 2001, 30-34.
54. Livy, Masinissa'nın yaşını 17 olarak veriyor ancak bu, Polybius (36.16.11) tarafından kaydedildiği gibi, ölüm yaşıyla uyumlu değildir. Masinissa'nın MÖ 240 yılında doğduğu sanılmaktadır, bu onu yaklaşık 27 yaşında yapar ve MÖ 149/8 yılında 90 yaşlarında öldü, 86 yaşında bir çocuğu oldu. Masinissa'nın yaşına ilişkin bk. Hoyos, 2006, 659n. 49.
55. Walbank, cilt. 2, 114-115, Hannibal'ın Roma'ya doğru yola çıkmasından hemen önceki anlatı parçasını Polybius (8.38)'ten alır.
56. İberya'da Roma ordularının yok edilmesi ve komutanların 211 yılındaki ölümleri Roma'nın dikkatini buraya çekmeye zorladı. Yenilgiden sonra kalan birliklerin sayısı yaklaşık 8000 (1.000'i süvari) idi ve hayatta kalan iki teğmen tarafından yönetiliyordu. Hesaplamalar için bk. Lazenby, 1998, 131.
57. Lazenby, 1998, 133'den sonra, bk. Goldsworthy, 2003, 270. Fabius Maximus ve Scipio arasındaki tartışma, savaşın son safhaları için stratejiyi gözden geçirdi. Afrika'nın işgali; bu erken dönemde senatodaki benzer görüşleri yansıtabilir (Livy 28.40.1-45.9).
58. Scipio, 213'te *curule aedile* olmuştu (Livy, 25.2.6-8); Walbank, cilt. 2, 199-200, buradaki bazı hataları işaret ediyor. Scipio'nun durumu ve yetkisi hakkında, bk. Lazenby, 1998, 132-133; Seibert, 1993a, 327; Scipio'nun kariyeri hakkında bk. Acimovic, 2007, 6-12 ve Eckstein, 1987, 209-228 İberya'daki Scipio zamanının mükemmel bir özetini sunar. Scipio ailesinin kariyerleri için bk. Broughton, 1951.
59. Lazenby, 1998, 133, Livy'nin genç Scipio'nun atanmasına ilişkin

hikâyesinin inanılmaz olduğunu ve Romalıların “böyle şeyler yapmadığını” ve muhtemelen Senatör tavsiyesi üzerine *comitia centuriata* tarafından atandığını belirtir.

60. İkinci Pön Savaşı'nda İber askerler için bk. Rawlings, 1996 ve Daly, 2002, 95-101.
61. Risk, Hoyos, 2013, 698 tarafından not edilmiştir.
62. Seibert, 1993a, 326-330, Roma'da 210 yılındaki olayları tartışıyor; ayrıca bk. Lazenby, 1998, 133.
63. Livy onun Ticinus'da 18 yaşında olduğunu iddia ediyor, bk. Polyb. 10.3.3-7 ve Livy 21.46.7-10; diğerleri yaşlı Scipio'yu kurtaran bir köle olduğunu iddia ediyor: bk. Bölüm 6n.10.
64. Rossi, 2004, 363.
65. Geleneksel olarak, bir *curule aedile* için asgari yaş 27'dir. Bu Scipio, Walbank, ciltte tartışıldığı gibi, aedillik (Polyb. 10.4.1-5) adaylığı için annesinin iznini almak zorundaydı (babası uzakta, İberya'da idi). Walbank cilt 2, 199-200'de 21/22'de annesinin müdahalesini ihtimal dışı bırakıyor.
66. *Paradise Lost*, 9.510, referans Ennius'un orijinalinde Scipio'daki şüirden geliyor. İskender'in annesine ve yarı kutsal statüsüne bir referans için bk. Spencer, 2002, 178-180.
67. “Roma İskender Kompleksi” tartışması için yine bk. Spencer, 2002, 178-180.
68. “Scipio'nun karakteri” için bk. Polybius 10.2.1-10.5.9. Walbank, Polybius'daki ağtın, Scipio'nun ölümünden çok kısa süre sonra, Scipio'nun yarı tanrısallık efsanelerinin var olduğunun kanıtı olarak yararlı olduğunu belirtiyor (cilt 2., 196-197).
69. Hikâye, Valerius Maximus 1.2.2 ve Aulus Gellius 6.1'de tekrarlanır.
70. Örneğin Sosylus, Silenus ve bilinmeyen Charaeus. Scipio Africanus'un oğullarından biri olan Publius Scipio'nun evlatlık oğlu olan Scipio Aemilianus'la olan Polybius ilişkisi MÖ 168'de başladı. Teknik olarak Roma'da esir olmasına rağmen, Scipio Aemilianus'a rehberlik etmiş ve İberya'da görev yaptığı gezide ve Masinissa ile karşılaştığı Afrika'da (150/49) ona eşlik etmiştir. Scullard, 1970, 11-14 bağlantıyı özetler ve Polybius'un yaşamı üzerine bk. Walbank, cilt. 1, 1-6.
71. Scipio, Polybius, 10.2.12'da.

72. Livy'de paralel yaşamların inşasına ilişkin bk. Rossi, 2004. Livy'de Hannibal'ın özellikle savaşın sonunda nispeten asil tasvir edilmesinin nedenleri, Moore, 2010 tarafından araştırılmıştır.
73. Livy, yılı 211, yaşını 24 olarak verir, ancak yıl 210 olmalıdır: bk. Scullard, 1930, 36 n.1, ayrıca Walbank, cilt. 2, 14-15 ve 191-192.
74. Katalonya'da modern Empurias.
75. Polybius ve Livy, Kartaca ordularının yerini biraz farklı hesaplar, tercih edilen kaynak olan Polybius (10.7.5), Mago'nun Gades yakınlarında, Hasdrubal'ın Carpetani bölgesinde ve Gisgo oğlu Hadrubal'ın Tagus nehri'nin ağzının yakınında olduğunu iddia ediyor (Lusitanya'da, Portekiz'in modern Atlantik kıyısında). Livy'nin bulunduğu yer hakkındaki hikâyesi (26.20.6), Hasdrubal'ı Saguntum bölgesine yerleştirir.
76. Bu, bildirildiği gibi mantıklı değil. Kartaca ordularının başka yerlerde isyanla veya Afrika'ya çağırılmasıyla meşgul edilmiş olup olmadığı merak konusudur? Barsid kardeşler Romalılarla neredeyse on yıl savaştıktan sonra, tamamen yenilgiye uğratılmayacaklarını ve başka bir ordunun prokonsüllerinin ölümünün intikamını almak için geri döneceğini bilmeleri gerekir; ya düşmanın büyük çaplı bir şekilde yanlış değerlendirilmesi ya da bir şey kaynaklarımızdan burada eksik. Olayların dizisi ve kesin zamanlara birçok soruyu cevapsız bırakıyor.
77. Bk. Livy 27.7.5-6, bu olaylarla ilgili kendi tarihlemesi sorulduğunda 210 yılını cevap olarak verir. Yeni Kartaca'nın düşüşü 209'da gerçekleşmiş olsa da, Scipio ve Kartaca generallerinin seferin geri kalanında ne yaptıkları gibi bazı anormallikler var olmaktadır. Sefer dönemi için Hoyos, 2006, 675 n.27.7. Ayrıca bk. Lazenby, 1998, 140.
78. Polybius tarihi yazarken Laelius hâlâ hayatta idi ve Polybius (10.3.2), muhtemelen yaklaşık MÖ 160 civarında bu olaylara tanık olarak kendisine danıştı: bk. Walbank, cilt. 2, 198.
79. Lazenby, 1998, 135; Hoyos, 2006, 672 (Livy 26.42'de not); Polybius 10.9.7.
80. Scipio'nun kuvvetleri, Polybius 10.6.7, 10.9.6'ya göre, toplam 28.000 artı 3.000 süvari idi, ancak bazıları malzemelerini vb. korumak için bırakılmış olmalıdır. Ayrıca bk. Livy 26.42.1-2.
81. Polybius'daki kentin tanımı paha biçilemezdir, çünkü bizim tek görgü ta-

- nıklığımız budur (ayrıca bk. Polyb 10.9.8-10.10.13).
82. Goldsworthy, 2003, 273-275.
 83. Scipio sadece bu noktada Romalı askerleri kullandı. Belki de babasını ve amcasını terk eden müttefiklerine güvenmiyor. İspanyol müttefiklerini arkalarını korumaları için bırakmış olabilir: şehrin kuşatılması ve alınması için bk. Polybius 10.6.1-10.17.16. Scipio İberyâ'da konusunda genel bir bakış için Eckstein, 1987, 209-228.
 84. Livy 26.45.7-8 ayrıca suyun boşaltılmasından söz eder. Bu merak uyandırıcı gelgit hareketi için, Seibert, 1993a, 355-356; Walbank, cilt. 2, Kralolgu olduğunu söylüyor. Şehrin bu tarafının neden olduğu gibi bırakıldığı sorusunu gündeme getiriyor. Bu anlaşılmasız bir geçiş ve hâlâ tam olarak açıklanmamıştır.
 85. Garnizon'un, Tarentum'daki Roma garnizonu gibi, Scipio için işi daha zorlaştırarak dayanıp dayanamayacağı merak konusudur, ancak Kartacalılar bir kez daha o kadar kararlı olmadıklarını kanıtladılar ve donanmaları kaybolmuş gibi görünüyor. Bu açıklamada birçok sorunun cevaplanmadığı söylenebilir.

Bölüm 10: Yeniden Alplerde

1. Polybius'un Tarentum anlatımı üzerine bk. Walbank, cilt. 2, 189-191. Yine Livy'nin Yeni Kartaca'nın düşüşüne ilişkin kronolojisi yanlıştır: bk. Hoyos 2006, 664 (n.25.36) ve 675 (n.27.7).
2. Goldsworthy, 2003, 235-236.
3. Bk. Hoyos, 2006, n. 16, s. 677; Brizzi, 2009'da araştırıldı ve arka plan için bk. Palmer, 1997, 115-130.
4. Fabius Maximus, Tarentum'u alışındaki "karakterinin gücü" nedeniyle, tanrıların muazzam heykelleri gibi "ganimetle" geldiği için övüldü. Marracisco'nun Syracuse'daki davranışındaki bu geçiş, Senato tarafından yapılan Fabius'un resmi zaferinin Roma'daki kutlamasıyla daha da büyüdü. Fabius Maximus, Livy tarafından dindarlığı için övüldü: "Tarentum halkı kızgın tanrılarına terk edildi" (27.16.8). Marcellus'un başkaldırısı karşısında Fabius Maximus'un zaferi için Eckstein, 1987, 169-171. Metaurus'tan sonra Claudius Nero ve Salinator'a verilen savaşın zaferi için (bir şehrin alınmasına karşılık olarak) ilk başarı kutlaması için bk. Lazenby, 1998, 191.
5. Crawford, 1985, 60.

6. Livy'nin anlatımlarında Roma yenilgilerini gizleme şüphesi var: Goldsworthy, 2003, 236.
7. Kazı ve araştırmalar için bk. Bellón ve diğerleri, 2009, 259, yerinin Cerro de las Albahacas olduğunu iddia ediyor. Önceki araştırmalar savaş yerini Castulo'nun batısındaki modern Balien'de olarak belirledi.
8. Arkeolojik materyal, Livy'nin metnindeki İbery ile savaştaki kilit döneme ilişkin çelişkiyi, edebi kaynaklardaki, özellikle coğrafyadaki karışık anlatıyı çözmeye yardımcı olabilir.
9. Scipio'nun üstün birliklerinin Hasdrubal'ın daha büyük sayılarıyla aynı şekilde tanımlaması Hannibal'ın Romalılar üzerindeki zaferlerinin tersi durumudur. Günün gerçeklerinden ziyade stratejik zaferin edebi yapısı merak konusudur. Bk. İlipa, bölüm 1.
10. Sahadaki kesin yer ve son kazılar için bk. Bellón ve diğerleri, 2009. Yoğun bir araştırma, yakın zamanda bildirildiği üzere, her iki ordudan bir dizi zırh, kıyafet ve madeni parayı ortaya çıkarmak için 20 hektarlık bir alana odaklandı *El Pais/de* (http://cultura.elpais.com/cultura/2013/03/09/actualidad/1362850068_856601.html) 30 Mart 2013.
11. Lazenby, 1998, 142.
12. Kaçış rotası, Bellón ve diğerleri, 2009, 254'da verilen mükemmel haritasında belirtildiği gibi.
13. Kardeşlerin başka ne olacağına inandığını hayal etmek zor. Hannibal'ın Trasimeno ve Cannae'deki zaferleri Roma'dan bir barış teklifi getirmedi; 208/7'deki herhangi bir yenilgi, farklı bir tepki ile karşılanacaktı, belki de daha elverişli bir barış için umutluydu ve o zaman bile Afrika'nın işgalinin muhtemel olduğunu fark ettiler.
14. Etruria'daki sorun yıllar boyunca devam edecektir.
15. Bazıları tarafından tercih edilmesine rağmen, o zamanın önde gelen askeri komutanlar tarafından kabul edilen bir politika değildi.
16. Saldırıda Marcellus'un oğlu da yaralandı. Burada yine bazı bilgiler eksiktir: Konsül ve konsülün oğlunun yakalanması özellikle savaşın bu aşamasında olağanüstüdür. Bu şekilde yakalanmasına izin veren konsüllerin tedbirsizliği, Polybius 10.32.7 tarafından belirtilir ve onu takip eden Livy 27.27.11. Bk. Lazenby, 1998, 179 ve Marcellus'un tam kariyeri için bk.

- Broughton, 1951, 289-290.
17. Buradaki Virgil çevirisi, Fagels tarafından yapılmıştır, 6.985ff.
 18. Ayrıca bkz Livy 27.28. 1-2.
 19. . Yüzük ile yapılan hile, Livy 27.28.1-13. Şehirde bir Roma garnizonunun kalmış olup olmadığı sorusu da ortaya çıkıyor, ancak Livy kendisi ile çeliştiği için değerlendirmek zor. Güven eksikliğini not eden ve garnizon kanıtlarının değerlendirmesini yapan Fronda, 2010, 258-260'a bk.
 20. Ya da Lazenby, 1998, 182'nin önerdiği gibi, muhtemelen satırın anlamı "beklenenden daha hızlı".
 21. Livy, Hasdrubal'ın Hannibal'la (Hasdrubal'ın geçişi için 27.39.1-9) aynı yolu kullandığını iddia etse de, gerekenden daha zor bir yol seçmesi muhtemel görünmemektedir.
 22. Lazenby, 1998, 181'de hesaplanan sayılar.
 23. Sırayla Terentius Varro ve Porcius Licinus tarafından komuta edildi, Lazenby, 1998, 181-182.
 24. Marcellus ve Crispinus'un ölümelerini bir yıl önceye çekiyor.
 25. Tarentum'daki lejyonların komutanlığı, 208 yılının praetoru olan Q. Claudius Flamen ve Capua'da C. Hostilius Tubulus adlı bir başka propriator tarafından yapıldı (Livy 27.36.10-13), Lazenby, 1998, 181-182.
 26. Livy kayıpları abartıyor olabilir: bk. Walbank, cilt. 2, 267, Lazenby, 1998, 185.
 27. Lazenby, 1998, 184-185, Livy'nin Hannibal'ın hareketleri hakkındaki açıklamalarının "neredeyse anlamsız" olduğunu ve 208 olaylarını 207 ile karıştırdığını iddia ediyor.
 28. Hoyos, 2006, 680, Hannibal'ın İtalya'nın güneyinde yaptığı "zikzakları", adam kaybının ve dolayısıyla daha fazla asker toplama ihtiyacının kanıtı olarak görüyor.
 29. Etruria, Barsidler'i memnuniyetle karşıladı ve Livy (28.10.4-5) Barsid kardeşlerin tarafına geçmeyi planlayan Etruria'daki toplulukları araştıran Romalılardan söz eder. Hannibal ve Hasdrubal, bunu Aretium (Arezzo) halkı da dahil olmak üzere yerlilerle koordine ettiler. Etrüsk isyanının dedikoduları Livy, 27.21.6-8; 27.24.1-9; 28.10.4-5; bk. Fronda, 2010, 239 not 17, 289-290. 106 yıl yaşayan Larth Felsnas'ın, Tarquinia'da bulunan ve üzerinde "Hannibal'ın Capua'daki insanlarıyla birlikte savaştı" yazan

mezar taşı için bk. Pfiffig, 1967, 663.

30. Ovid'den (*Fasti*, 6.770) alınan tarih 22 Haziran'dır, ancak bk. Derow, 1976, 281, bir ay kadar erkene alır ve takvimdeki dengesizliği gidermek için yaptığı hesaplamalarla birlikte 19 Mayıs olarak açıklar. Bk. daha geniş tartışmalar için Walbank, cilt 2, 270-271. Lazenby, 1998, 182-190, Alplerden Metaurus'a kadar geçen sürenin tamamını kapsar.
31. Hasdrubal'ın Sena'daki konumu ve daha kuzeyde değil Fanum'daki tartışmalar için bk. Walbank, cilt. 2, 267-269; Lazenby, 1998, 183-189; Goldsworthy, 2003, 238-243; Seibert, 1993a, 382-393.
32. Nero, habercileri önden gönderdi, ama hızla hareket etti.
33. Polybius'un açıklaması eksik; Hasdrubal'ın bir şey hakkında hoşnutsuzluğu söz konusudur ve savaşa başlar: bk. Walbank, cilt. 2, 267-274.
34. Tahminler değişir. Livy (27.49.6)'nin sayısı 56.000'dir, Appian (*Hann.* 52) da aynı sayıyı verir ancak Walbank (cilt 2, 273), bu rakamın şişirilmiş olduğuna işaret eder; özellikle Hasdrubal, Livius ve Porcius'la savaşma arzusu içinde olmasına ve Claudius Nero'nun 7.000 kişilik seçilmiş ordusu oluşmasına rağmen, iki konsolun ordularına karşı savaşmaktan çekiniyor.
35. Burada hangi ırmağın sığ olduğuyla ilgili ayrıntıları kaçırmayın: Eğer Hasdrubal Metaurus'a ulaşırsa, o ve ordusu oraya varmadan Misa nehri veya Cesano'yu geçmek zorunda kalacaktı (eğer kampı gerçekten de Sena'da olsaydı), Hoyos, 2006, 681'de belirtildiği gibi.
36. Lazenby, 1998, 183'de Hasdrubal'ın manevraları iyi bulunur.
37. Livy'nin 57.000 düşman öldüğü iddiası güvenilir olamaz ve rakam çok yüksek; Polybius'un 10.000 Kartaca ve Kelt askerinin öldürüldüğü iddiası gerçeğe daha yakın görünüyor. Yakalanan asker sayısı da önemlidir -10.000 esir karşılığı 300 talentten fazla fidye ödendi: hesaplamalara referanslar için bk. Walbank, cilt. 2, 273-274.
38. Ovid, *Fasti* 6.770, "Hasdrubal kendi kılıcıyla öldü" ifadesi, Polybius'daki tasvir ile çelişmez; savaş kaybedildi, Hasdrubal, kardeşinin de yenildiği varsayılırsa, zafer dışında bir çıkış yolu görmedi; Romalılar tarafından yakalanması onun için bir seçenek değildi. Polybius'un tartışması yenilmiş bir general için onurlu bir yol olarak intiharı kullandığını destekliyor (11.2.1-11).

39. Geçen süre çok uzun olamazdı zira kafa çürümüş hâlde olurdu.
40. Briscoe, 1989, 55'te işaret edildiği gibi.
41. Walbank, cilt. 2, 296'de de belirtildiği gibi, Appian *Ib.* 25-27'de, Polybius ve Livy güvenilir ve uzlaşmaz olarak kabul edilir. Polybius'daki İlinga, Livy'deki Silpia ve Appian'daki Karbone; adının büyük bir çoğunluğu üzerinde anlaşmaya varılan Seville yakınlarındaki konumuyla karıştırılıyor. Bk. Lazenby, 1998, 145; Lancel, 1999, 150; Goldsworthy, 2003, 279-284; Seibert, 1993a, 393-396.
42. Belki de Galiçya'nın kuzeyinde yer alan bölge, Livy 28.12.13 tarafından Roma eyaletinin ismi Hispania Ulterior olarak belirtilmiştir.
43. Kartacalı kuvvetlerin üstün sayılarına gelince, Polybius'da (20.2) 70.000 asker, 4.000 süvari ve 32 fil, Livy'de (28.12.13) 50.000 asker, 4.500 süvari olarak verilen abartılı sayılardır, Appian (*Ib.* 25) da askerler konusunda Polybius'u izler ancak süvari sayısını 5.000 olarak belirler, Scipio'nun ordusu 45.000 asker ve 3.000 süvariden oluşuyordu. Walbank cilt. 2, 297'ye göre ise Kartacalılar "küçük, çok önemli olmayan bir sayısal avantaja" sahiptilerdi; Lazenby, 1998, 145, Polybius'un sayılarını Scipio'nun kullandığı karmaşık strateji için bir açıklama olarak kabul etmeye meyillidir.
44. Üç manevranın çok özel ayrıntıları Lazenby, 1998, 147-149 ve müteakiben Polybius 11.22.8-11.24.11; ayrıca bk. Walbank, cilt. 2, 269-304 diyagramları. Açık bir plan için ayrıca bk. Goldsworthy, 2003, 280.
45. İlipa, Sevilla'nın 14 km kuzeyinde, Guadalquivir nehri üzerindedir; bk. Walbank, cilt. 2, 296-304 ve Scipio'nun karmaşık hareketlerinin detaylı dökümü ve savaş aşamaları diyagramı için bk. Scullard, 1930, 135.
46. Hoyos, 2006, 685 n. 28.16, bu çekilişin haftalar alabileceğini ve Livy'nin olayları birkaç gün boyunca görmesini engellediğini belirtiyor.
47. Hasdrubal Gisgo, Numidya kralıyla görüşmek için Syphax'ın başkenti Siga'ya gitti ve aynı anda Scipio limana geldi. Bu önceden düzenlenmiş bir toplantı mı, bir çeşit zirve miydi? Livy 28.17.10-16'da Syphax'ın toplantısını ve önemini anlatıyor.
48. Scipio'nun yeni kuruluşları için bk. Appian, *Ib.* 38, gelecekteki İmparatorlar Trajan ve Hadrian'ın evi.
49. Briscoe, 1989, 60; ve Livy'nin notlar 28.12.12'de belirttiği gibi, İberya'da

tamamen yerleşmiş bir Roma şehri (Hispania eyaletleri) Augustus dönemine kadar olmayacaktır.

50. Silius Italicus, Hannibal'a Castulo'dan İmilce adlı bir eş verir (bk. Bölüm 4). Livy'nin 28.19.16'dan cümlesi, Scipio'nun İllurgia'nın duvarlarına yaklaşmasıyla kendini tehlikeye atması, Saguntum (21.7.10) duvarlarına tırmanırken bacağına muzrak darbesi alan Hannibal'ı hatırlatır. Hannibal'ın yaralanması adamlarının geri çekilmesini sağlarken, Scipio'nun duvarları daha fazla zorlamasına neden oldu.
51. L. Marcius Septimus. Konum için bk. Walbank, cilt. 2, 305. Appian *Ib* 33, Livy 28.23.4 ve Polybius 11.24.10-11.
52. Burada özetlenen olaylar 207 ile 205 arasındaki süreyi kapsıyor: İlipa Savaşı ve Andobales'teki Keltiberyalıların ayaklanmaları, Scipio'nun hastalığı ve Ebro'nun güneyinde İberya'daki son savaşı içeren ayrıntılı açıklamalar için bk. Livy, 28.12.12-28.38.1 ve Polybius 11.20-11.33.
53. Appian, bu yerleşimcileri Blastofenikeli olarak gösteriyor. Bk. Lowe, 2009, 52 ve Appian'ın, ismin ilk Fenikeli yerleşimciler ile Hannibal'dan kaynaklanmış olabileceğini belirten Appian'ın İberya kitaplar üzerine Richardson, 2000, 151 tarafından yapılan çeviri ve yorum.
54. Scipio'nun Syphax'ı ziyaret etmesi (Bk. yukarıda n.47) ve müteakip ittifak yeterli bir göstergedydi.
55. Kartacalılar İtalya'daki generallerine ikmal göndermeyi denedi mi? Kaynakları çeliştiği için, yakalanan 80 Kartaca kargo gemisinin misyonunu konusu Livy'nin kafasını karıştırır: Coelius Antipater, bu gemilerin Hannibal'a yeniden erzak sağlama amacıyla olduklarını iddia ederken Valerius, Mago'nun sorun yarattığı kuzeyden ganimet getirdiklerini iddia etti. Bk. Hoyos (2006, 691), Livy/Coelius'a inanır. Mago'nun son yılları ve İtalya'daki Kartaca stratejisi için bk. Seibert, 1993a 418-419; Lazenby, 1998, 196; Lancel, 1999, 158. Buradaki referanslar Livy (28.11 - 12)'den.
56. Lancel, 1999, 153-154.
57. İtalya'nın güneyindeki Romalılar tarafından yapılan katliamlar ve yerleşimler, Fronda'nın (2010, 307) belirttiği gibi, İtalya'nın tam fethinde son aşamalardır. Her şehir ve bölge yeniden ele alındığında, özel koşullar Hannibal'ı desteklemedeki rollerini ve yerel elitlerin Roma ile olan iliş-

- kilerini yansıtacaktır, ancak genel olarak toplumların cezalandırıldığı ve ağır cezaların verildiği söylenebilir. "Rome and the Italians" üzerine bk. Fronda, 2010, 234-279 ve 307-329; ayrıca bk. Toynbee, 1965.
58. Bk. 205'de alandaki lejyonlar Lazenby 1998, 195; Seibert, 1993a, 413-423.
59. Burada Livy, Hannibal'ın karakteri üzerine Polybius 11.19'u tekrar ediyor: "Hiçkimse Hannibal'ın bölgedeki generalliği, cesareti ve gücü karşısında hayranlık duymadan edemez ..."
60. Ayrıca bk. Polybius 11.19 ve "Hannibal Cape Lacinium'da" için Lancel, 1999 151-157.
61. Kartaca'dan gelen desteğin artması ve azalması, Hannibal'ın İtalya'da olduğu dönemlerin çoğunda kendisi için savaştığı anlamına geliyordu. Livy'deki Hannibal birliklerine olan bağlılık ilginç bir şekilde Scipio'nun birliklerinin isyanı üzerine bir pasajla dengelenmiştir.
62. Lancel, 1999 157; Jaeger, 2006; ve Brizzi, 1983. Crotona'daki Juno tapınağında Bruttium'daki Hannibal anlatımı, Livy'nin epik anlatımının Hannibal imajımızı nasıl oluşturduğuna dair mükemmel bir örnektir. Metnin doğası ve Hannibal'ın gerçekliğiyle ilgili bir anı olarak mı, gerçek bir *res gestae* olarak mı çalıştığı konusunda çok fazla tartışma var: Helenistik otobiyografi üzerine ilginç bir tartışma için bk. Meister, 1990.
63. Bu Kartaca tarzı sikkeler tanımlanabilir olanlar olabilir ve Hannibal Yunan tarzı da sikkeler basmış olabilir, bu da onları daha az ayırt edilebilir kılar. Bk. Robinson, 1964; Jenkins, 1987; Alexandropoulos, 2000, 104-108.
64. İkinci Pön Savaşı hakkında bk. Crawford, 1985, bölüm 4 ve 62-69'da Hannibal ve kullanılan sikkeler.
65. Kaynaklarda, Afrika'ya kendisi ile birlikte götürdüğü ordunun dışında hiçbir sayı verilmiyor olmasına karşın Livy, "büyük" bir güç olduğunu ve Roma'nın Hannibal'a verdiği tepkilerin, onları tam katılımını önleyecek kadar önemli olduğunu öne sürüyor.
66. Livy, Romalıların üzüntü verici olduğunda ısrar eder.
67. Böylece MÖ 212/211'den itibaren dönemin arka planında devam eden Birinci Makedonya Savaşı'nı da sona erdirdi: arka plan için bk. Gruen, 1986, 373-381. Livy (27.30.10), barış antlaşmalarına götüren diplomatik görüşmelerde (208'de) niyetin savaşı sona erdirmek olduğunu belirtti

ve “böylece ne Romalılar’ın ne de Attalus’un Yunanistan’a girme nedeni kalmadı” dedi. Akdeniz dünyası Roma’nın büyüyen gücünü ve Kartaca tehdidinin azalışını hissetti.

68. Jaeger, 2006, 390’da belirtildiği gibi.

Bölüm 11: Hannibal Dönüyor

1. *The History of the World* kitap 5, kısım 21, bölüm 3.
2. Kunze, 2011, 397. Masinissa’da Polybius’un çıkarlarını ve Scipio Aemilianus’la olan bağlantısını yansıttığı şüphesiz.
3. Aile bağları, Polybius (1.78.1-9)’ta Hamilkar’ın kızıyla evli olan Numidian prensi Naravas’ı ve Hannibal’ın yeğeni (Livy 29.29’da kız kardeşinin kızı) ile evli olan Masinissa’nın amcasını, belki Naravas’ın kızını ve kız kardeşini de kapsar (aşağıya bakınız). Barsid ailesi ve Numidyalı bağlar için bk. Hoyos, 2005, 25-26 ve Kunze, 2011, 399 n.8.
4. Scipio bu noktaya, Afrika’nın işgali üzerine Senatoda yapılan tartışmalar sırasında yaptığı konuşmada değindi Livy’de (28.44.4-5; Livy’nin “inançsızlık” iftirası, vb. ile birlikte).
5. Eckstein, 1987, 233 sayfadaki tartışma. Masinissa hakkında ayrıntılı bir çalışma için, bk. Storm, 2001 (özellikle burada tartışılan dönem için s. 35-60) ve Walsh, 1965’te ilginç bir tartışma. Numidyan krallıklarının oluşumu üzerine bk. Camps, 1960 ve ideolojik gelişmeler üzerine Quinn, 2013.
6. İlerleyen yıllarda Masinissa Afrika ve İberya arasında gidip gelmiş, 210/209’da Kartaca’da 5 bin süvari birliği ile savaşmış ve 208-207’de İberya’ya savaşmak için geri dönmüştü (Livy 27.5.11). Hasdrubal Barka, Baecula savaşını kaybetti ve İtalya’ya gitti. Masinissa’ya düşmana saldırmak ve müttefiklerine yardım etmek için 3.000 süvari kuvveti verildi (Livy 27.20); buna rağmen Lazenby, Livy’nin sonrasını anlatan açıklamaları ile ilgili bazı ilginç sorular ortaya attı (1998, 143).
7. Gisgo oğlu Kartacalı general Hasdrubal kuvvetlerini terk edip Gades’e kaçtıktan sonra (Livy 28.16.11-12) Silanus, Scipio’nun yardımcısı ve Masinissa arasında görüşmeler yapıldı. Masinissa’nın babası Gaia, yakın zamanda öldü ve Numidya’da taht mücadelesi başladı. Masinissa’nın amcası Hannibal’ın yeğeniyle (belki kızkardeşi ve Naravas’ın kızı ya da başka bir

- kız kardeşin kızı) evlenmişti. Bk. Walsh, 1965, 150-151.
8. Masinissa'nın duyguları gerçek olabilir, belki de şahsen Polybius'a bildirilmiş ve sonra Livy tarafından kullanılmış olabilir. Livy'nin Masinissa'yı tasvir etmesi neredeyse sadece "Scipio'nun buluşmalarına" dayandırılıyor.
 9. Livy'nin, Masinissa'nın Kartaca'ya 206'nın sonunda geldiği ve Gades'teki Mago Barka'yla birlikte olduğu sırada, Scipio'nun Roma'ya dönmesi için İberya'yı terk etmesinden hemen önce iki adamın yüz yüze görüştüğü iddiası imkânsız görünüyor. Livy'deki (28.16.11 ve 28.35.1-13) toplantıların çelişkili açıklamaları doğru olmayacak gibi görünüyor ve Livy'nin Scipio ile toplantıyı uydurmuş olması belirgin bir olasılıktır: Walsh, 1965, 150, Lazenby, 1998, 151-156.
 10. Masinissa'nın hanedan rakipleri ve ailesel durumu Livy 29.29.6-13 tarafından özetlendi.
 11. Scipio'nun 205'te konsül olarak seçilmesi için bk. Scullard, 1930, 160-162, Lazenby, 1998, 193, Hoyos, 2005, 158-159. Magna Mater'in Küçük Asya'dan çağrılması da dahil olmak üzere burada olaylar hakkında daha geniş Roma görüşleri için bk. Gruen, 1990, 47-48 ve Burton, 1996. Hem "yerleşik" konuşmaların hem de retorik özelliklerinin dökümü ve daha geniş tarih yazımı bağlamları için bk. Laird, 2009, 204-208. Scipio, Livy'nin kanısına göre (24.48.1), babası ve amcası tarafından takip edilebilecek bir İberya politikasını savunuyordu ve bu uzun bir tartışmadır, 218'e geri dönmüştür.
 12. Ayrıca bk. Livy 28.38.12; 28.38.40-45; Plutarch *Fab* 25; Appian *Hann.* 55 ve *Lib.* 7; Silius Italicus 16. 692-700. Scipio, Roma'ya geri çağrılmayacağından ve ordusuna bir başka kumandanın vermeyeceğinden asla emin olamazdı. Scipio'nun müttefikleri, Roma'daki halk meclisinin desteğiyle Scipio'nun komutasını sürekli destekledi ve savaşın sonuna kadar Afrika'dan geri çağrılmamasını sağlamak için çalıştılar (Livy 30.27.2-4, 43.1-3). Scipio'nun 205'deki komutanlığı ve Afrika'daki savaşın kovuşturulması hakkında bk. Eckstein, 1987, 233ff. Bk. Briscoe, 1989, 73-74. Livy 30.27, daha sonraki yıllarda Afrika seferinden Scipio'yu uzaklaştırmak için yapılan girişimlerini anlatıyor; fakat halk meclisi, onu komutaya getirmeye devam ediyor.
 13. Scipio tarafından bir önceki yıldaki isyan sırasında yemin edildi: Livy 28.24-29, 28.45. Scipio'nun birliklerinin isyanı ve hastalıkları üzerine

- Polyb. 11.25-30 ve Walbank cilt. 2, 310-11; Lazenby, 1998, 152-153; ayrıca Goldsworthy, 2003, 269-285; Eckstein, 1987, 224-26.
14. Yardley'in 2006 çevirisi "Hannibal'ın yağma hediyelerini" (Livy, *Hannibal's War*, 511) kullanıyor, ancak Oxford ve Loeb Latin metinleri Hasdrubal'a değiniyor, bu yüzden burada kullandım.
 15. Sicilya zaten iyi tayfaları olduğu için bir asker vergisi reddedildi mi ya da gereksiz miydi? Scipio'nun emrinde 7.000 gönüllü ile en az dört lejyon vardı ve Latin müttefiklerinin bazılarının askerlik şartını reddetmesi, Lazenby, 1998, 195'e göre, askere almayı zorlaştırmış olabilirdi. Scipio, Livy 28.45.13'e göre, kendi taşınması için inşa edilen gemilerin yapımını müttefiklerin desteğiyle finanse etti.
 16. Goldsworthy, böyle bir sefer için gerekli hazırlıkları mükemmel bir şekilde sağlar; örneğin, nakliye gemileri inşa etmek, savaş için gerekli standartlarda asker yetiştirmek. Scipio'nun seferi, Afrika'da olduğu müddetçe Sicilya'dan desteklendi (2003, 288-289).
 17. Livy 29.3, Laelius'un Hippo Regius'a (Annaba Cezayir'de) indiğini iddia ediyor ancak Hoyos, 2006, 692 n.3, bunun bir hata olması gerektiğine dikkat çekiyor: Hippo Regius Massyli topraklarındaydı ve Kartaca'dan yüzlerce kilometre uzaktaydı, yani Kartaca'nın yaklaşık 60 km kuzeydoğusunda ve müttefik bir şehir olan Hippo Diarrhytus'a (modern Bizer-te) inmiş olması daha muhtemeldir. Lazenby, 1998, 197, tersine, Hippo Regius'u varış yeri olarak kabul eder.
 18. 217 yılından itibaren, Gnaeus Servilius Geminus tarafından, Meninx (Djerba) ve daha kuzeyde Kerkina dahil olmak üzere, Tripolitania kıyılarındaki adalara saldıran 120 gemi ile büyük bir baskın da dahil olmak üzere, saldırı ve yağma yapıldı. Bir baskın ekibi karaya çıktı ama pusuya düştü (Livy, 22.1.6-9; 22.31.1-7). 214 ile 211 yılları arasındaki kayıtlarda bir boşluk söz konusu, Sicilya'daki filonun toplanmasının Kartaca topraklarına ertelenmesi anlamına gelebilir; Livy'deki tüm referanslar için bk. Lazenby, 1998, 196-197 ve aynı zamanda bk. Rankov, 1996. Kartaca, aynı şekilde İtalyan sahillerini ve adalarını yağmaladı, ancak daha az başarılı oldu.
 19. Barsid kardeşlere İtalya'da erzak sağlamak için sarf edilen Kartaca çabaları hakkında çok az bilgi var. Mago gemilerinin yarısını Scipio'nun is-

tilasından korumak için Afrika'ya gönderdi (Livy 28.46.10) ve Kartaca, 27 savaş gemisi eşliğinde 6.000 piyade, 800 süvari ve 7 fili Mago'ya geri gönderdi. Lazenby'nin (1998, 196) belirttiği gibi, savaşta Kartaca donanmasının başarı oranı göz önüne alındığında, bunların Mago'ya ulaşması şaşırtıcıdır; ayrıca bk. Rawlings, 2010. Livy'nin kaynakları, Hannibal için gönderildiğini söylese de, 205'de Sardunya'da yakalanan 80 ticari gemiyle ilgili Livy'deki (28.46.14) bir raporla ilgili bazı karışıklıklar var; bunlar Mago'ya doğru ilerliyor olabilir.

20. Bkz Hoyos, 2006, 693n. 4.
21. Adı Saphonbal, Pön SPNB'L'de "Saphon Ba'al tarafından korunur", Half, 1963-64 anlamına geliyor. Ba'al Saphon'un Tyre'de karşılığı tanrı için bk. Bordreuil, 1986, 84-86.
22. Appian (*Lib.* 10) daha önce Masinissa ile nişanlı olduğunu iddia etmektedir.
23. Numidya krallıklarındaki saltanat biçiminde, krallık varis olarak oğula değil, yaşayan kardeşe geçiyordu. Livy, Masinissa'nın babası Gala'yı çağırıyor (24.48.13) fakat adı Gaia olarak yazıtlarda kaydediliyor: bk. Hoyos, 2006, n. 29.29, s. 696 ve aile bağlantıları için bk. Hoyos, 2005, 153-154. Karmaşık senaryo, Lazenby, 1998, 198 tarafından açıkça ortaya kondu ve Livy, 29.29-29.33'te Scipio'nun istilasıyla karşılaşmadan önce Masinissa'nın maceralarını anlatıyor. Masinissa'nın Laelius'u 205'te ziyaret etmesi ve Scipio'nun istilasına teşvik etmesi için bk. 29.4-29.5.
24. Masinissa ve Syphax daha önce savaşta birbirleriyle karşılaşmışlardır. Syphax'ın Mauri halkına batı yönünde kaçmasına neden olan 213/212 Massinissa ve bir Kartaca ordusunun (muhtemelen İberya'dan dönmüş olan Hannibal'ın kardeşi Hasdrubal'ın önderliğindeki) Syphax'a karşı savaşıydı (Livy, büyük bir savaş olduğunu söyler). Massinissa Syphax'ı takip etti ve "Kartacalılardan hiçbir yardım almadan kendini şöhrete kavuşturdu" (Livy 24.49.4-6).
25. Hoyos, 2006, 697n. 29.31.
26. Bruttium'daki durumun 203'e kadar detaylı bir değerlendirmesi için bk. Fronda, 2010, 269-279; Locri'yi çevreleyen olaylar ve Scipio ve Hannibal arasındaki karşılaşma üzerine Lazenby, 1998, 195-203, Goldsworthy, 2003, 289-290, Seibert, 1993a, 413-423 Lancel, 1999, 151-157.

27. Lazenby, 1998, 199'un belirttiği gibi, bunu Hannibal için bir başarı olarak görebiliriz. Zafer, Scipio'nundu, Hannibal'ın kasabayı geri almaya niyetli olmasa bile.
28. Livy 2. yüzyılda Bruttium'da konuşlanmış lejyonları rapor eder ve Pleminius'un Scipio'nun ünü üzerindeki etkileri için Lazenby, 1998, 199-202'ye bakın; Livy, olayın büyümesinin sonunu ve siyasi sonuçlarını 29.8-9, 29.16, 17, 19'da ayrıntılarıyla açıkladı.
29. Livy 29.38.1 ve 30.19.10, "diğer önemsiz şehirler" ile birlikte kaybedilen şehirleri listeliyor.
30. Eckstein, 1987, 240-241, son dakikaya kadar Scipio'nun Syphax'ı ittifaka geri dönmeye ikna etmeye çalışmakta olduğunu ve bunun sonucunda Masinissa'nın umutlarını boşa çıkardığını savunuyor. Bununla birlikte, Syphax Kartaca'ya sadık kaldı ve Masinissa'nın gücünden yararlandı. Livy'ye (29.27) göre, Scipio hem Agathocles hem de Regulus'un istilacı ordularını Cap Bon üzerinden Kelibia'ya indirmek istemişti, ancak rüzgâr nedeniyle filoyu batıdan Farina'ya gönderdiler. Livy'nin kaynakları, 200 ya da 2.000 atlı (29.29, 29.33.8) olduğunu söylüyor ve Polybius 21.21'de 60 at olduğunu iddia ediyor.
31. Kartacalı isimlerin tekrarlayan doğasını açıkça göstermektedir. Gnaeus Servilius ve Gaius Servilius görünüşte ilgisiz (Livy 30.1.1) olmalarına rağmen, 204 yılı konsüllerinin döneminde Romalılar bazı benzer sorunlara sahipti; ayrıca bk. Lancel, 1999 165.
32. Bu muazzam sayıların fantastik olduğu düşünülür, ancak devam edecek çok az şey vardır.
33. Hoyos, 2006, 698n. 29.35, Lancel, 1999, 158-169 Hannibal'ın geri çağırılmasına kadar olan istila için; Lazenby, 1998, 202-213; Goldsworthy, 2003, 286-298; Scipio'nun Zama'ya kadar olan eylemleri hakkında Eckstein, 1987, 233-246; Seibert, 1993a, 429-442.
34. Sayılar değişir. Lazenby'nin (1998, 203) tahmini ve ayak takımının süvarilere bölünmesi iyi gerekçelendirilmiş ve listelenmiş ancak yine de Goldsworthy, 2003 287-88'de Scipio'nun birlikleri ve 292-293 Kartaca ve Syphax sayıları mevcuttur.
35. Goldsworthy, 2000, 292-233 ve Hoyos, 2006, 698 n. 29,35'de belirtildi-

- ği gibi. Scipio'nun kış kampının yeri olan modern bir Galaat el-Andless köyü için bk. Lancel, 1999, 165.
36. Livy 30.1.1, konsülleri Gn olarak adlandırıyor, Servilius ile G. Servilius'un ilişkisi yoktur. Etrüskler, birkaç yıl (208, Hasdrubal Barka'nın İtalya'yı istila etmesi) boyunca propaganda yapmışlardı.
 37. Scipio'nun hilesi ve kampların yıkılması için bk. Goldsworthy, 2000, 293-294; Lazenby, 1998, 207-208; Siebert, 1993a, 437-442.
 38. Cirta, iç bölgenin başkenti ve Numidyalılar'ın kalesi idi; Pön Savaşları boyunca el değiştirmişti ve şimdi Syphax tarafından elde tutuluyordu. Ayrıca bk. Lancel, 1999, 168-169; Kitouni-Daho, 2003, 95-96.
 39. Appian'daki bir hikâye (yukarıdaki not 10), Masinissa'nın Kartaca'da genç bir adam olarak Sophonisba'ya bağlandığını iddia etmekle birlikte, bu başka hiçbir yerde tekrar edilmemiştir. Syphax'ın karısı olarak Krallığa Masinissa'nın gücüyle girmesi ve onunla evlenmenin Syphax'ın seçimi olması daha muhtemeldir.
 40. Masinissa'nın krallığı üzerine Storm, 2001 35-45; Poirel, 2003, 154-159.
 41. Antik kaynaklar Diodorus Sic 27.7'yi içerir. Appian *Lib.* 27-28; Cassius Dio (Zonaras 9.11). Polybius'un tek bahsettiği Hasdrubal'ın kızı ve Syphax'ın karısıdır (14.7.6). Boccaccio *De mulieribus claris*, 1374'de; Petrarch *Afrika*, c. 1396; Voltaire, Sophonisbe, 1774'de ilk kez Jean Mairet tarafından sunuldu, ancak Voltaire tarafından revize edildi. Poirel, 2003, 154-159 reproduksiyonlarla mükemmel bir değerlendirme sağlar. Sophonisba trajedisine olan Avrupalı hayranlığı, 14. yüzyıldan günümüze kadar İngilizce, Fransızca, Almanca, İspanyolca ve İtalyanca eserlere ve şürlere ilham kaynağı oldu.
 42. Zama'ya gidiş için bk. Hoyos, 2005, 164-176, Lazenby, 1998, 213-221.
 43. Polyb. 15.1.6-8. Kartaca Senatosunun iç konseyi, Lancel, 1995, 116; Hoyos, 2010, 30-31. Scipio'nun amaçları ve "geçici" diplomasi üzerine Eckstein, 1987, 246-255.
 44. Polybius'un anlatıları, bu görüşmelerin gerçekleşmesinden hemen sonra yeniden başlıyor.
 45. Polybius, Hannibal'ı suçlayan bu ayrıntıyı atlıyor ancak Livy bunu dahil ediyor. Livy, "secde etmenin" "onların menşe ülkelerinden geldiğini" ve Polybius Kartacalıların Fenike kökenlerini ve onların kültürel değişimini

yansıtarak, “diğer adamların” geleneği olduğunu söylüyor.

46. Livy'nin kaynakları istenen miktarlarda çelişiyor, 5.000 talent, 5.000 gümüş para veya Scipio'nun adamlarının ödeyeceğinin iki katı (30.16). Hoyos (2006, 704n.16), yalnızca yaklaşık 60 talente karşılık gelen 5.000 gümüş paranın muhtemel olmadığını söylüyor ve Polyb. 15.8, 5,000 talentten bahseder. Appian (*Lib.*32), Masinissa'ya kendi krallığının ve Syphax'ın bölgesinin ve ayrıca Kartaca topraklarında bir sınırın verildiği pasajlar içeriyor; ancak bu, Zama'nın ardından yapılan yerleşim ile karıştırılabilir.
47. Lazenby'nin de belirttiği gibi, 1998, 214.
48. Appian; *Lib.* 49 Hannibal 202'de Zama'da yenildikten sonra, Mago'yu hâlâ kuzey İtalya'da tutuyor; Cornelius Nepos, onun 190'lar boyunca orada yaşadığı inancında *Hann.*7.3-4.
49. Cassius Dio, Barsid kardeşler İtalya'yı terkedene kadar hiçbir Kartaca elçisinin Roma Senatosu tarafından kabul edilmediğini ve orduların ayrılmasından sonra bu koşulların tartışıldığını iddia etmektedir.
50. Lazenby, 1998, 215 söyleyebildiğimiz kadarıyla son iki yılın temel olaylarını anlatır; Livy 29.36.4-9, 29.38.1.
51. Livy 30.20, Appian *Hann.* 58-59. Romalıların arkalarına yaslanıp, Hannibal ve ordusunu İtalya'da tutmak için emir almış halde bir nakliye filosu inşa ettiklerini izlemekle yetinmeleri olanaksız görünüyor; ulaşımın çoğunun aslında Kartaca'dan geldiği önerisi mantıklıdır, Hoyos, 2005, 170-171.
52. Hoyos, 2005, 166-170.
53. Appian, Hannibal'ın 4.000 atı öldürdüğünü ve ayrıca hayvanlarını topladığını ve ayrılmadan önce onunla birlikte geçmeye isteksiz olan askerlerinin bir kısmını işkence yaparak katlettiğini iddia eder. Bu durum, onun askerlerine verdiği önem ve ihtimama uymadığı ve genelde iftira olarak nitelendirildiği halde, çaresizlik düşünüldüğünde gerçekleşmiş de olabilir. Appian, *Hann.* 57-59, Diodorus Sic. 27. Livy 30.20.5-6 ayrıca kendisine eşlik etmeyecek olan askerleri öldürdüğünden bahseder.
54. Lancel, 1999, 171 daha yüksek bir tahminde bulunurken, Lazenby, 1998, 215, Hannibal'ın Zama'daki ordusundan geriye 12.000 kaldığını tahmin eder.
55. Özellikle Livy (42.3), Crotona'daki Juno tapınağının Hannibal tarafından “tahrip edilmediğini” açıkça ortaya koymaktadır. Onun sözleri: “Bu

- bölgede Pirus'un ya da Hannibal'ın tahrip etmediği en kutsal tapınak" bu ifadeye uyuyor gibi görünüyor. Fulvius Flaccus'un bölgeyi yağmalaması MÖ 173, Miles, 2008, 76-82 tarafından tartışılmıştır.
56. Livy'nin abartmasına rağmen, o sırada Kartaca'da iktidar olanlar ve Bar-sidler arasındaki temel düşmanlığı ortaya koyuyor. Bk. Lancel, 1999, 171-172 ve ayrıca Hoyos, 2005, 172, kendisini özerk olarak nitelendiriyor.
 57. Cassius Dio'ya göre Zama Savaşı'ndan sonra kovuşturma geçirdi ve aklandı: Bk. s. 321-323.
 58. Bu, gerçek durumdan daha ziyade bir Roma anlatısına dönüşmüş olabilir ve Livy, Roma Senatosunun Scipio'nun Hannibal'a karşı başarısına olan muhalefetine deneyimlerini yansıtabilir.
 59. Livy 28.37.9 ve Polyb. 15.11.1 Balear ve Liguryan askerlerinden bahseder. Mago ikisini de yanında götürdü ve Mago'nun ölümünden sonra ordusu Kartaca'ya geri dönmüş olmalıydı. Zamanlama, Hoyos, 2005, 170-171'i izlemektedir.
 60. Hoyos, sonraki olayların 203 sonbaharında (2006, 707, n. 24) meydana gelmiş olabileceğini belirtiyor. Burada olayların kronolojisi tamamen net değil; Livy, Hannibal'ın gelme zamanı konusunda kendisi ile çelişiyor ve bu olayların sonrası sadece Polybius'da korunmuş olduğundan, adım adım açıklamalar yapmak zordur. Burada Lazenby, 1998, 215-216'daki kronolojiyi takip ediyorum.
 61. Kartaca'nın (Aquae Calidae) karşısındaki modern Korbous'a ve Zembra adasına (Aegimurus) denk gelir. Zembra'daki gemileri kuzeyde olduğu gibi görmek zordur, ancak Korbous bugünün daha az temiz havasına rağmen Tunus koyu boyunca Kartaca tarafından açıkça görülebilir (Hoyos, 2006, 707, n.24). Gemiler Scipio'nun kampına, Utica yakınlarındaki Castra Cornelia'ya ve Kartaca'nın güneyinde Tunes'a gidiyor olabilir; bu yüzden bazıları Zembra'ya ve diğerleri Korbous'a çıktı.
 62. Lazenby, 1998, 216-217; Hoyos, 2005, 170-174; Goldsworthy, 2003 298-300.
 63. Kendiliğinden bir saldırı mı yoksa önceden planlanmış bir sefer miydi? Livy 30.25.5-12 ve Polybius 15.2.1-15 sürümlerinde farklılıklar vardır. Dört ve beş kürekli gemiler için Livy'ye bakın. Hannibal, elçilerin Roma'dan dönmelerinden önce İtalya'ya döndü.
 64. Appian, *Lib.* 34 bazı büyükelçilerin öldürüldüğünü iddia ediyor.

65. Hadrumentum'da, ancak Livy'ye (30.25.12) göre Hannibal Leptiminus'a inmişti. Hadrumentum yakınlarında kamp kurmuş ve doğrudan Zama'ya gitmiş, muhtemel bir senaryo değildir. Hoyos, 2006, 709, n.29'da dikkatli bir şekilde açıklar.
66. Syphax oğlu Vermina bekleniyordu, savaşa geç geldi ve Kartaca'ya bir süre sonra (Saturnalia'nın ilk gününde -17 Aralık) yaklaştı. Livy'ye göre, savaşın Ekim ayında gerçekleşmesi halinde birkaç ay sonra bunu yapacaktı. Aşağıda bölüm 11, not 75'e bakınız. Eğer Roma takvimi gerçekten bir ay kapanmış olsaydı, tarihler arasında yaklaşık bir ay olurdu. Vermina ve ordusu yola çıktı ancak prens kaçtı. Savaş olmuş olabilir, ancak ayrıntılar kabatasaktır, bk. Hoyos, 2005, 175 (Livy 30.36). Eckstein, 1987, Hannibal'ı savaş zamanında Masinissa süvarilerine eşit bir güç kazanmış olarak görüyor.
67. Konunun pek çok farklı versiyonu var: *apud Zama* (Cornelius Nepos, *Hann.* 6.3) Hannibal'ın kamp yeri, fakat savaş buradan biraz uzaktaydı. Modern Tunus'ta bu ünlü yer olduğunu iddia eden birkaç kasaba var, kaba konum için Harita 1'e bk. Yer hakkında bir araştırma Hoyos, 2005, 172-178; Lancel, 1999, 172-176; bibliyografya özeti ve yerin analizi için Seibert, 1993a, 446-447 ve Harita 7 ve 1993b, 311-318; Lazenby, 1998, harita 20.
68. Laelius, Scipio'ya, senatör meslektaşlarından bazılarını, Afrika'daki kuvvetler komutasındaki yerini alması için gönderdi, bu Scipio için iyi değildi. Son bir savaşa teşvik konusundaki ısrarı da Roma eleştirilerinden kaynaklanıyor olabilir. Romalıları Kartacalıların uyusukluk ve gecikmeleri yüzünden rahatsız (ve Scipio, 203'teki kampları yok etmek için sadece bu taktikleri kullanmış olsa da) ve yenik düştükleri zaman vazgeçmeyi reddettiklerini görmek ilginçtir.
69. Bk. Harita 2. savaşın yapıldığı yer hakkında Polybius, Margaron'a yakın bir yer olduğunu açıkça belirtiyor; Livy (30.29.9) Naraggara'yı refere eder. Bu, Sidi Youssef'in yakınlarında veya Sidi Youssef-el Kef yolunun bir yerinde olabilir. Walbank'daki çeşitli olasılıklara bakın, cilt. 2, 447-448, Lazenby, 1998, 218. Scullard, 1970, 144'deki harita, kampların ve savaşın net bir resmini vermektedir.
70. Lazenby, 1998, 218-219.
71. İki generalin karşılaşma öncesi konumları için Lazenby, 1998, 218-221.

72. Polybius (15.6.3) onlarla bir çevirmenin olduğunu iddia ediyor ve Livy (30.30.1) her birinin birer çevirmeni bulunduğunu belirtiyor.
73. Gruen, 1992, 237, Latince'nin daha geniş bir bağlamda kullanılmasının ardındaki kültürel zorunluluğu tartışıyor ve Scipio'nun asla Yunanca yüksek düzeyde tartışmalar yapmayacağını belirtiyor ve biz, Hannibal'ın çevirmenlerin kullanımı için ısrar ettiğini varsayabiliriz; çevirmenlerin kullanımı her iki taraf da konuşmacı statüsünün ipucudur. Cornelius Nepos, *Hann.* 13.3, Livy 29.19.11-13.
74. Konuşmalar muhtemelen uydurmadır; elbette Livy'nin evrimsel versiyonu retorik güzellmelerle doludur. Polybius'un kayıtları, Corneli'den gelen iki adam arasındaki konuşma, muhtemelen Roma hafızasını koruyor. Salust *Bellum Catiline* ve Livy'nin konuşmalarının yankıları için bk. Rossi, 2004 ve Feldherr, 2010.
75. Tarih bilinmiyor, ancak daha sonraki kaynaklar savaşı Ekim 202'de görülen bir kuyruklu yıldızla ilişkilendiriyor: bk. Hoyos, 2006, 709, n. 29 ve Walbank, cilt. 2, 449-450, tam referanslar sunuyor.
76. Bunlar Lazenby, 1998, 220-221'deki tahminler; ayrıca bk. Goldsworthy, 2003, 302-303; Walbank, cilt. 2, 449-450.
77. Goldsworthy, 2003, 303-304, Hannibal'ın Roma merkezli boyunca ilerlemeyi amaçladığı iddiasını ortaya koymaktadır.
78. Konuşmalar muhtemelen Polybius'un bir uydurmasıdır; en azından Hannibal'ın konuşması ve eylemleri; sanki bütünlükten uzaklaşmış gibi ve savaşın sorumluluğunu üstlenmek istemiyor gibi. Kaybedeceğini biliyordu.
79. Psikolojik etki ve Hannibal'ın birliklerine ilham verme becerisi Siebert, 1993a, 483'de belirtilmiştir.
80. Polybius 15.15.3-8 kabul ediyor; o daha kötü bir orduya sahipti.
81. Bagnall, 1990: 290-291, bir saha generali gözüyle Pön Savaşları üzerine yazdığı kitapta, Hannibal'ın bu noktada stresli olup olmadığını soruyor ve savaş yıllarından beri yıpranmış olduğu için artık elinden geleni yapamıyordu. Ordusunu İtalya'da tutmak için mücadele etmekten yorulmuştu. Savaş için istekli değildi, savaştığı şeylere belki de inanmıyordu. Lazenby, 1996b, 40, "ustanın kurnazlığını hiç kaybetmediğini" ve daha kötü durumda olan kuvvetlerini düşmanı rahatsız etmeye çalışmak için kullandığını belirtti.

82. Eckstein, 1987, 255'te belirtildiği gibi.

Bölüm 12: Hannibal Sürgünde

1. Ennius' Scipio *invicte*, Hannibal Savaşı'nın Romalı kahramanı için övgü, bk. Gruen, 1990; Roma'nın politik manzarasında Ennius tartışması.
2. Appian *Lib.* 47'ye göre Masinissa tarafından izlendi. Hannibal yaralandı ve kaçtı.
3. Walbank, cilt. 2, 471'e göre, doğum tarihi 247 ortalarındır, 202'de 45 yaşındadır.
4. Polybius 15.19.3-9, Romalıların "hoşgörüsüz şartlarını" Kartaca'nın kabul etmesine olan Hannibal'ın ateşli itirazını kaydediyor: bk. Walbank, cilt. 2, 471. İfade ilginçtir, zira Polybius'un şahit olduğu Üçüncü Pön Savaşı'nda Kartaca'nın yıkımdan sonra geriye dönük olarak değerlendirildiğinde koşulların sadece hoşgörüsüz olmasıydı. Livy (30.37.7-8) belki de Hasdrubal Gisgo'nun oğlu olan Gisgo adında bir adamı direnişin devamını savunan senatör olarak kaydetmektedir.
5. Bir talent yaklaşık olarak 26 kg gümüş ile eşdeğerdi (241'de Birinci Pön Savaşı'nın sonunda talep edilen 2.000 talentle karşılaştırın); Lancel, 1999, 177'den alınan rakamlar. Hoyos, 2005, 180, yıllık toplamın Birinci Pön Savaşı tazminatının yıllık miktarından daha düşük olduğunu, ancak daha uzun bir süre boyunca sürdüğünü belirtiyor. Büyük olasılıkla bu yıllık olarak kabul edilen miktar. Kartaca bütün tutarı 191'de ödemeyi teklif etse de, Romalılar, MÖ 151'de ödeme süresinin dolmasından çok sonra, 149'da çatışma başlatarak, Üçüncü Pön Savaşı'nı provoke etmek için 146'da şehri yıktılar.
6. Livy'ye (30.43.11) göre 500 gemi yakıldı, 10 adet altı kürekli gemi kaldı.
7. Appian'ın tam anlamı "Fenike Siperleri" (*Lib.* 54) dışındaki tüm toprakların ve kentlerin verimliliği Walbank c. 2, 466-467'de tartışıldı; bk. Lancel, 1999, 178; Eckstein, 1987, 258-259; ve (diğerlerinin yanı sıra) Hoyos, 2005, 180. Livy ve Polybius, topraklarının "bozulmamış" olarak kaldığını açıkça belli ediyor. Bu, geleneksel Kartaca toprak hegemonyası olarak düşünülen şeylerin bir şartı olabilir ya da belki de Afrika'daki ilk Roma eyaleti ile Numidya bölgesi arasındaki daha sonraki *fossa regia* ile karıştırılmaktadır. Eckstein, Appian'dan veya tüm savaş fillerinin teslim

olduğu iddiasından şüphelenmek için bir neden görmüyor.

8. Livy 30.37, 43-44, barış şartlarını veriyor. Savaştan hemen sonraki dönem için Seibert, 1993a, 496-505; bk. Lancel, 1999, 176-180, barış için, Hoyos, 2005, 179-181.
9. Örneğin Nepos, Livy'ye göre Mago Ligurya'dan Afrika'ya giderken (30.19.1-5) yolda 203 yılında öldüğü halde, kardeşi Mago'nun yanında olduğunu iddia ediyor. Ancak, Appian *Lib.* 49, 54 Mago'nun İtalya'da 203 yılında kaldığını iddia ederken, Cassius Dio (18), Insubrian Galya arasında kalanın Hamilkar adlı bir Kartacalı olduğunu söylüyor.
10. Hannibal'ı örnek olarak kullanan Aurelius Victor *De Caesaribus*, 37.2-3, ordunun başı olarak, kamu altyapı işlerinde askerleri kullandığını göstermektedir. Hannibal'ın Sahel'deki ev bölgesinin daha sonra büyük ölçekli zeytinyağı üretimi için kullanıldığı biliniyor (ve hâlen) ama bu pek de kanıtlanmış değildir.
11. Bkz Lazenby 1996b; Juvenal Satires 7 ve 10; Livy 22.51.2-4.
12. Yukarıda belirtilen Livy'de bahsedilen bir örnek 215 yılındaydı.
13. Hannibal'a barış koşullarıyla Scipio tarafından kovuşturmaya karşı bir miktar koruma sağlanmış olsa bile, kaynaklar bu konuda karmaşık ve çelişkilidir ve Lancel, 1999, 181'de belirtildiği üzere, olayların kesin seyrini belirlemek zordur. Dönem Seibert, 1993a, 476-495; Miles, 2010, 317-319; Hoyos, 2005, 179-189; Lancel, 1999, 176-182 tarafından araştırılmıştır.
14. Bk. Hannibal'ın stratejisiyle ilgili araştırmaların iyi bir özeti için Fron-da, 2010, 34 n. 84, Hannibal'ın Magna Graecia'da bir merkezden gidişatı nasıl değiştirebildiğinin ilginç bir tartışması için 231-233. Ayrıca savaşın Hannibal aleyhine döndüğü bu dönem için bk. Barceló, 2004a, 168-178. Livy, İtalya'yı dünya hâkimiyeti için istila etmek isteyen tüm yabancı düşmanları değerlendirmeyi seviyor ve bu onun Hannibal üzerine kurulu düşman kavramında retorik bir yaklaşım haline geliyor.
15. Bildiğimiz kadarıyla, Kartaca'dan gelen tek önemli destek, Locri'nin Brut-tium limanına Bomilkar'ın (Livy 23.41.11) emrinde 215'te gelmişti; bk. Lancel, 1999, 113-116.
16. Livy (30.42.12), barış müzakerelerinde, Roma'ya giden elçilerin arasında her zaman barışın destekçisi olan, Barka hizipine karşı çıkan, savaşın sorumluluğu "bir avuç açgözlü adama verildi" sözünün sahibi Çocuk

(*Haedus*) lakaplı Hasdrubal'ın da olduğunu söyler. Savaş sonrası dönemin başlangıcından beri Hamilkar'ın ve Hannibal'ın omuzlarına haksız bir şekilde sorumluluk yüklenmiştir. Tarihi kayıtlarda yer almayan Barsid soyundan gelen diğer isimler de vardı

17. Bu reformların Roma Cumhuriyeti'nde devam edenlere ait yankılarını duyabiliyoruz.
18. Geç dönem Pön refahı hakkında bk. Lancel, 1999, 185; 1995, 404-409; Seibert, 1993a, Miles, 2010, 324-329; Hurst, 1983 ve özellikle limanlar üzerine Stager, 1978.
19. Numidya kraliyet iktidarının büyümesi ve son zamanlardaki temsili ile ilgili olarak, Quinn, 2013, Kuttner, 2013; ve genel bir bakış için Brett ve Fentress, 1996, 24-32.
20. Miles, 2010, 324-329, bu fenomeni, 'kaybedenlerin intikamı' olarak tanımlar. Doğu Akdeniz'deki savaşlarda Roma, sıkışır, Kartaca büyür. Livy'ye göre (36.4.8) "Romalılar, vadesi gelmeden hiçbir para almazlar".
21. Roma'ya savaş tazminatının gümüş miktarı azalan bir para ile ödenmesi de dahil olmak üzere mali usulsüzlükler devam ediyordu (Livy 32.2.1-2). *Sufetate* reformları hakkında Hoyos, 2005, 194-196.
22. Hoyos, 2005, 189 bunu kaydeder ve suçlamaların doğru olabileceğine işaret eder. Sürgün dönemi ve Hannibal'ın Roma'ya karşı provokasyonu hakkında bir tartışma için bk. Gunther, 1989.
23. Peters, 2004, 22-23.
24. Kartaca'daki Tyre bağlantısı hakkında bk. bölüm 1, n. 36. Miles, 2010, 60-62
25. Romalılar 194'te Yunanlıların "özgürlüğünü" ilân edeceklerdi. Antiochos'un yükselen gücü için Ma, 2002, 82-89.
26. Antiochus "her ne pahasına olursa olsun onu külfetli buldu, çünkü herkes her planı onun üzerine yüklemişti": Cassius Dio, *frag.* 19.
27. Gunther, 1989 Hannibal'ın düşmanlığın Roma'ya odaklanmasında ne kadar büyük bir rol oynadığını soruyor.
28. Cyrenaica'yı çevreleyen bölge, 201 Barış'ından sonra artık Kartaca bölgesi değildi, bu yüzden bu pasaja inanmak zor. Bu, Cornelius Nepos'un uzun zaman önce ölen Mago'yu Hannibal'ın onu İtalya'ya geri gönderdiğini iddia ederek çerçeveye yerleştirdiği gerçeğinden de kaynaklanıyor.

29. Livy 34.61 hikâyeyi, Justin 31.1-3'de olduğu gibi aktarıyor. Ayrıca bk. Gunther, 1989 ve Hoyos, 2005, 204.
30. Livy 38.38.9-18; Appian, Syr. 22.108-109; Justin 31.6.6-10.
31. Hannibal, Ermenistan'dan önce Girit'i ziyaret etmiş olabilir; burası servetinin peşindeki yerli halkı kandırır, Cornelius Nepos, *Hann.* 9.1, Justin 32.4.3-5; Bk. Hoyos, 2005, 205-206.
32. Bu, Frontinus, *Strat.* 4.7.10-11'dan fantastik bir hikâye gibi görünüyor, ama MÖ 4. yüzyıldan itibaren, gemilere monte edilen ve kuşatma için kullanılan mancınıklar için bk. de Souza, 2007, 441-444.
33. Hannibal'ın ölümünün çeşitli versiyonları, Appian, Syr 11 tarafından, Flamininus'un emiri üzerine Hannibal'ın tutuklu bulunduğu Prusias tarafından Bithynia kıyısındaki Libysa'da zehirlendiği iddiası kaydedilmiştir. Justin 32.4, Roma elçileri tarafından yakalanmamak için kendisini zehirlediğini iddia eder. Juvenal Satire 10. 166 "küçük zehirli bir yüzükten" bahsediyor; ayrıca bk. Plutarch, *Flam.* 20, Livy, 39.51. Libysa'nın yeri için, Sonsöz'de daha fazla bilgi bulabilirsiniz, n. 30 ve 31.
34. Livy'nin Plutarch *Flam.* 20 tarafından tekrarlanan hikâyesi, Hannibal'ın ölümünden çok Roma ahlak standartlarının çöküşü ile ilgili bir örnek teşkil etmektedir. İki adamı karşılaştıran Polyb. 23.12-14'de belirtildiği gibi, Hannibal, tanınmış Achaean komutanı Philopoemen ile aynı yılda öldü; Diodorus Siculus 29.18ff.; Livy 39.50.10.

Sonsöz: Hannibal Sonrası

1. Hannibal'ın mirası aşağıda belirtilen birçok farklı açıklamada bulunabilir. Büyük bibliyografya, Toynbee 1965'den, Garland'ın öbür dünyaya ve istenmeyen mirasına ilişkin ilginç tartışmalara kadar uzanıyor (2010, 128-153). Hannibal mirası için ayrıca bk. Lancel, 1999, 211-224; Barceló, 2004a, 246-258 ve 2008 dahil Hoyos'un birçok eseri ve Hoyos (ed.), 2011 tarihli makaleler. *Hannibal ab Portas* (Peters, ed., 2004) isimli mükemmel sergi kataloğu, zamanın görsel sunumunu sağlar.
2. Tarih yazıcılığının bu kısmı, Hamilkar'ın nefreti ve Hannibal'ın öfkesi, 4. bölümde referans not 8 ile yukarıda tartışılmıştır.
3. Burada, Champion, 2011, 107 tarafından ifade edildiği gibi, olayları yön-

lendiren bir adamın dehası anlamındadır. Görgü tanıklarıyla konuşma iddiası için Polybius 3.48.2'ye de bk.

4. Cicero, *Pro Balbo* 50-51, Ennius, *Annales* 234-235, Elliott, 2013, 166.
5. Brizzi, 2011, 483-487 savaş sırasında Hannibal hakkında yapılan suçlamalar hakkında.
6. Polybius bunu "Romalıların dürüstlüğü" bağlamında söylüyor (18.35). Vurguladığı nokta, generallerinin para hırsına kapılmadıkları zaman büyük başarılar elde etmeleriydi. Bu, Hannibal'ın kusurlarının doğru biçimde tasvir edilmesinden ziyade, Polybiusvari Yunan karşıtı bir Roma tavrına uygun olabilir.
7. Fronda, 2010, 330.
8. Uyum yeteneği, öğrenme isteği ve düşmanların taktiklerini benimseme Romalıların başarısının anahtarıdır (Polybius'dan devam). Bunun birçok örneği Pön Savaşlarında bulunabilir, örneğin Birinci Pön Savaşı'nda Pön gemileri, parlak Barsid generallerinin süvarileri ve taktikleri, atlılar tarafından benimsenen Keltiberya taktikleri, benzer şekilde Romalılar, tarafından gelecekteki fetihlerinde, Pön Savaşlarında geliştirilerek kullanılır. Hannibal'ın Silius Italicus ve Roma edebiyatı tarafından nasıl hatırlandığı ve şekillendiği konusunda Stocks, 2014.
9. Hem Livy hem de Polybius, Myles, 2010, 235-255'de tartışıldığı üzere, her şeye gücü yetme hikâyelerinin Hannibal'dan önce geldiğini açıkça ortaya koyuyor; Rawlings, 2005; Silius Italicus, tanrıların onun yaptığı işlerden dolayı "heyecanlandığını" belirtiyor.
10. Polybius anıtı görmüştür, ancak Livy'nin bizzat mı gördüğünü ya da başkalarından mı öğrendiğini bilmiyoruz. Anıttaki Livy'nin kaynakları için bk. Jaeger, 2006, 393. Hannibal mirasını yaratmaya çalışıyordu ve yazıt şekli euhemerist formda (Brizzi, 1983) ya da başarılarını kayıt altına alan bir Yakın Doğu geleceği olarak (Meister, 1990, 87) yorumlanmıştır. Ayrıca bk. Miles 2008, 79-80.
11. Burada, Polybius'un mantığının yanı sıra, bir kimlik yaratma konusundaki daha modern teorileri ve 3. yüzyılın sonlarında gelişmekte olan bir edebiyatın yaratılması da söz konusu. Kartaca'yla olan savaşlar, Romalıların kendi hikâyelerini yazmayı öğrenme dönemlerini kapsıyor. Bk. Gruen, 1990, 79-123, Livius Andronicus, Naevius ve Ennius ve de Cornell'deki Roma politikaları ile yorum ve metinler (ed.), 2013, cilt 1-3.

12. Bilinen en eski referans Naevius'un *Bellum Poenicum*'unda olabilir ancak parçalıdır; Ayrıca Tauromenium'un Timeaus'unda da olabilir. Her ikisi de MÖ 3. yüzyıl.
13. Birçokları arasında, örn. Claudius Nero vd. Metaurus'da. 14. Tam liste için bk. Pietilä- Castrén, 1987.
14. Tam liste için bk. Pietilä-Castrén, 1987.
15. Bu Apollo muhtemelen MÖ 146'da Kartaca kuşatmasından sonra Roma'ya getirilen Fenike-Pön tanrısı Reşef (ya da belki de Eschmun) idi: bk. Lipinski, 2004, 486-488; Miles, 2010, 3, n. 7 ve 289.
16. Tapınak MÖ 83'te yandı; Pliny, *NH.* 35.14 ve Livy 25.39.12-15; Hasdrubal'ın kalkanının neye benzeyebileceğine ilişkin bk. Acquaro, 1999.
17. Jugurtha, Masinissa'nın saltanat dışındaki torunlarından biriydi. Çok fazla vardı; Masinissa'nın uzun ömrü boyunca yaklaşık 50 çocuğunun olduğu bildirildi: Bk. Camps, 1987 ve 1960 ve Storm 2001. Sallust, *Bellum Jugurthinum*, hayatının ana kaynağıdır.
18. Kapust, 2011, 29-32.
19. Roma İmparatorluk tarihinin pek çok yönü için geçerli olmakla birlikte, özellikle Hannibal ve Kartaca için geçerlidir. Cicero elbette Augustus'un yönetiminden önce öldü, ancak bu olayların rasyonel versiyonunun merkezinde yer aldı. Augustuscu söylemler çağdaş düşmanların temsilcileri konusunda çok dikkatli idi: Bk. örneğin August, Roma'daki Parthların tasvirini üzerine Rose, 2005. Bk. MÖ 1. yüzyıl edebiyatında Kartaca için, Syed, 2005, 150-151.
20. Bk. Savaş sonrası dönemde Hannibal ve Kartacalıların tasvirleri hakkında Brizzi, 2011 ve Gruen, 2011.
21. Elliott, 2013, 166'ya göre, Cicero'nun *Pro Balbo*'su 50-51'de "onurlu bir Ennian Hannibal" ı örnek olarak gösteriyor.
22. Bk. Rawlings, 2005, 172; ve son zamanlarda Stocks, 2014.
23. Jacobs, 2010, "korkutucu düşman" fikri üzerine.
24. Gowing, 2005, 49-66, Valerius Maximus ve Roma belleği üzerine.
25. Bu temayı Sallust'un çalışmalarına geri götüren Jacobs, 2010, 124'e bakın ve ayrıca Kartaca korkusu üzerine Kapust, 2011, 30-32'ye de bakın.
26. Juvenal, Hannibal'ı Satire 10, 167 ve Satire 7, 161'de retorik bir örnek

- olarak hatırlatıyor, bk. Starks, 1999.
27. Lucian'ın tarihleri, 2. yüzyılda, Roma'nın büyük düşmanı doğudaki Parth İmparatorluğu iken, Medler ve Asurlular'daki bu cephelemleri özellikle verimli kılar. Hannibal, rakiplerinin kalitesi arttıkça, daha da büyük olarak karşımıza çıkıyor.
 28. Lucian'dan çıkan bu hikâye, Avrupa Rönesansında çok popülerdi ve Almanya'da yapılan on 6. yüzyılın yaldızlı bronz dairesel rozetinin bu sahneyi gösterdiği düşünülmüyordu. Kahraman generaller, yeraltı dünyası tanrısı tarafından en iyi generalin kim olduğuna karar verilmesi için bekliyorlar (British Museum çevrimiçi koleksiyon numarasında görülen görüntü: 1915, 1216.130).
 29. Hannibal'dan MÖ 1. yüzyılda papirüs üzerine Atinalılara yazılan sahte bir mektup büyüleyici bir belgedir. Mektup yazar, şiirsel "Pathos"un Hannibal'ın savaş eylemleriyle dolu yüksek sayıdaki eserde yer aldığını bildirdi ve Atinalıları Hannibal ve Kartaca'nın savaşa uygun yetenekleri üzerine bir rekabet düzenlemeye teşvik etti. Mektubun, Roma karşıtı bir geçmişe dayanan retorik ve tarihsel bir uygulama parçası olduğu izlenimi veriliyor. Belgenin bir analizini için bk. Peters (ed.), 2004, 25, şek. 3 ve Brizzi, 1984, 87-102.
 30. Severus veya Caracalla mıydı? Her ikisi de mezarı ziyaret etme imkânına sahipti, ancak Caracalla'nın kişiliği bu harekete uyuyor gibi görünüyor: Bu tartışma, 1990 yılında Moscovich'te incelendi ve Caracalla'nın İskender, Achilles ve Sulla türbelerinde tapındığını belirtti. Herodian 4.8.5, Caracalla'nın Romalı General Sulla'ya ve Libya'daki Hannibal'a ve generallerin çoğuna hayran olduğunu, heykel ve resimlerini takdir ettiğini iddia etti. Ayrıca bk. Birley, 1999, 142, Severus için savunma, Miles, 2010, 372; ve Caracalla olduğunu iddia eden Barnes, 1967, 97.
 31. Biz sadece çok geç bir Bizans kaynağından Libyssa anıtını biliyoruz, Johannes Tzetzes, c. 1110-1180 CE ve referansın Cassius Dio'dan alındığı düşünülmektedir (Tzetzes, *Chiliades* 1.798ff.; Zonaras 9.21).
 32. Özellikle Lepcis Magna forumunda; yakın zamanda yapılan bir inceleme için bk. Wilson, 2007.
 33. Moscovich, 1990, referansların tam listesini sunar.
 34. Bk. Livy, Plutarch, Sallust ve Polybius ve de Rönesans'taki klasik yazarların keşfi ve kullanımı için bk. Weiss, 1969.
 35. İngiliz Shakespeare ve Marlowe'da ve Sophonisba hakkında yapılan dra-

- malarda (bk. Bölüm 11), Thomas Nabbes'in *Scipio and Hannibal*'ı vardı; bunların hepsi antik dünyadaki popüler ve eğitilmiş görüşlerle meşguldü.
36. Bk. Raleigh, *The History of the World*, cilt. 6, bk. 5, bölüm 3.
 37. Roma geleneğinde gelişen bu kavram, kuşın Capua'daki savaşı Hannibal'ın gerçekten kaybetmiş olduğuna dairdir ve hatta Cicero, "Capua'nın kendisinin Hannibal'ı bozguna uğrattığını" iddia ettiğini (Cicero, *de agr.*1.7) savundu.
 38. Rankin, 2005, bu dönemde en yaygın referansların Hannibal ve askerlerinin Capua'da geçirdiği zamana dikkat çektiğini belirtti: "Hem yurttan hem de yurtdışında, savaşın başlamasından önceki on yıl içinde Üç Krallık'a yayılmasından önce, İrlandalı yazarlar ahlaki ve askeri kararlarını güçlendirme çabalarında, Kuzey Afrika'nın koloni direniş liderinin olumsuz örneği olarak Hannibal'ı gösterdiler..." (2005: 151). Hannibal'ın imparatorluk gücüne karşı bir direniş savaşçısı olarak ortaya çıkışı burada başlıyor ve Capua'daki kayıpları uyarıcı bir masal olarak kullanılıyor.
 39. Barry, 1978 [1634], 39. Orijinalin dilini biraz modernleştirdim. Hannibal'a "dünyanın en ünlü liderlerinden biri" denir.
 40. *Landgartha* ilk olarak Dublin'de 1640'da St Patrick Günü'nde oynanmıştır; bk. Rankin (ed.), 2013.
 41. Byron, 1831, 121.
 42. 1914'te yayımlanan *Savaş Tanrıları* adlı bir şiiri okur: "Epik gökyüzünün altında yüzeriz:/Roma ve Kartaca savaşı bir kez daha;" A.E. "Savaş Tanrıları" *The Times* [Londra, İngiltere] 30 Eylül 1914: 9. The Times Dijital Arşivi. Çarşamba 20 Ağustos 2014. Başka bir örnek, Alman gazetesi *Frankfurter Zeitung*'dan *The Times* gazetesinde yayınlanan "The New Rome and New Carthage" adlı bir makaleden geliyor; Almanya, Roma ve İngiltere Kartaca'yı temsil ediyor. "Alman Gözüyle" *Times* [Londra, İngiltere] 17 Eylül 1914: 4. The Times Dijital Arşivi. Çarşamba. 20 Ağustos 2014.
 43. Bu oyunun tartışması ve Kartaca'nın çağdaş İrlanda yazınındaki rolü için bk. Cullingford, 1996.
 44. Atatürk'ten ilhamla yapılan Hannibal anıtı, modern Gebze'dedir. İstanbul-İzmit arasında bulunan Libyssa, Tavşancıl Deresi kıyısında bir yer olarak tespit edilmiştir, bk. Strobel, 2006. Kesin yer tartışmalıdır.

Eve MacDonald

45. *Hannibal and Me*, Andreas Kluth, 2011.
46. Kurgu, film, online oyunlar ve hatta tişörtler. Online satışta üzerinde “Babam Hannibal’la Alpleri geçti ve bana sadece bu berbat tişört kaldı” yazan da dahil olmak üzere çeşitli Hannibal tişörtleri var. Bk. <http://www.zazzle.co.uk/dad+crossed+the+alps+gifts>.
47. Birçok bakımdan Hannibal’ın hayatı, Romalılardan günümüze popüler kültürde çok sevilen ve canlandırılan Kleopatra’ya benziyor.
48. “Sık sık, şüpheli küçük kafa sallamalarının arkasında üç bin yıllık güvensizlik bulunduğunu düşünüyorum. Sicilya’da babalarının geldiği yerde bir avukat kanun anlamına gelir ve Yunanlılar yenildiğinden beri yasalar dostça bir fikir olmadı. Belki de İtalya’da doğduğum için bu kalıntıları fark etmeye meyilliyim ... Ben sadece yirmi beş yaşına geldiğimde buraya geldim. O tarihlerde en büyük Kartacalı olan Al Capone, bu kaldırımlarda iş öğreniyordu.” Arthur Miller, *A View from the Bridge*, 1955, Act I, sahne i.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

- Ammianus Marcellinus, *The Later Roman Empire*, trans. W. Hamilton, Penguin, London, 1986.
- Apollodorus, *The Library*, 2 vols, trans. Sir James George Frazer, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1921.
- Appian, *Roman History*, 4 vols (referenced in the text by section: vol. 1, *Sicelica, Iberica, Hannibalica, Libyca (Punica)*; vol. 2, *Illyrica, Syriaica*, vol. 3, *Bellum Civile*, trans. Horace White, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1955-1964.
- Appian, *Wars of the Romans in Iberia (Iberike)*, Intro., trans. and commentary J.S. Richardson, Aris and Phillips, Warminster, 2000.
- Aristophanes, *Birds. Lysistrata. Women at Thesmophoria*, trans. J. Henderson, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 2000.
- Aristoteles, *Politics*, trans. H. Rackham, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1959.
- Arrian, *Anabasis*, Vol. 2, trans. P.A. Brunt, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1983.
- Aulus Gellius, *Attic Nights*, vol. 2, trans. J.C. Rolfe, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1927.
- Aurelius Victor, *De Caesaribus* (Livres de Césars), Texte établi et traduit par P. Dufraigne, Budé edn, Paris, 1975.
- Caesar, *The Gallic War (Bellum Gallicum)*, trans. H.J. Edwards, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1917.
- Cassius Dio, *Roman History*, trans. E. Cary, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1914-1927.
- Cicero, *De Divinatione* (De div.), trans. W.A. Falconer, Loeb Classical Library, Har-

- vard, Cambridge MA, 1959.
- Cicero, *De Finibus (De fin.)*, trans. H. Rackham, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1968.
- Cicero, *De Lege Agrarian Contra Rullum (De agr.)*, trans. John Henry Freese, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1945.
- Cicero, *De Officiis (De off.)*, trans. Walter Miller, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1951.
- Cicero, *De Oratore*, vol. 1, trans. E.W. Sutton, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1968.
- Cicero, *Orationes*, vol VI, trans. J.H. Freese, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1930.
- Cicero, *Pro Balbo*, trans. R. Gardner, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1958.
- Cicero, *Pro Sestio*, trans. R. Gardner, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1958.
- Cicero, *The Verrine Orations (Verr.)*, trans. L.H. G. Greenwood, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1948.
- Cornelius Nepos, *On the Great Generals of Foreign Nations*, trans. J.C. Rolfe, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 2005 [1984].
- Diodorus Siculus, *Library of History*, trans. F.R. Walton (et al.), vols 1-13, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1956-1957.
- Dionysius of Halicarnassus, *Roman Antiquities*, trans. E. Cary, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1937-1950.
- Ennius, *Annales*, fragments (ed.) E.M. Steuart, Cambridge, 1925.
- FGrH = F. Jacoby et. al. (eds), *Die Fragmente der griechischen Historiker*. Leiden/Berlin, 1923-58.
- Frontinus, *Strategemata*, trans. C.E. Bennet, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1925.
- Herodian, *History*, vol. 1, trans. C.R. Whittaker, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1969.
- Herodotus, *The Histories*, trans. A.D. Godley, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1946.
- Herodotus, *The Histories*, trans. T. Holland. Introduction P. Cartledge, Penguin,

London, 2013.

Hesiod, *Theogony. Works and Days. Testimonia*, trans. G.W. Most. Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 2007.

Horace, *Odes and Epodes*, trans. C.E. Bennett, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1914.

Justin, *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*, trans. J. Yardley, Atlanta, 1994.

Juvenal, *The Sixteen Satires*, trans. and intro, P. Green, Penguin, London, 1974.

Livy, *Ab urbe condita*, Oxford Classical Texts, vols 3-5, Books XXI-XXXV, 1950-1965.

Livy, *Hannibal's War* (Books 21-30 of *Ab urbe condita*) trans. John Yardley and Dexter Hoyos, Oxford World Classics, Oxford, 2006.

Livy, *Rome and the Mediterranean* (Books 31-45 of *Ab urbe condita*) trans. Henry Bettenson, Penguin Books, Harmondsworth, 1976.

Livy, *Summaries, Fragments and Obsequens (Periochae)*, vol. XIV, trans. A. Schlegel, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1959.

Lucian, *Dialogues of the Dead*, trans. M.D. MacLeod, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1969.

Martial, *Epigrams*, ed. and trans. D. R. Shackleton Bailey, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1993.

Naevius Cn., *Bellum Poenicum*, trans. and ed. Enrico Flores, Liguori Editore, Naples, 2011.

Ovid, *Fasti*, trans. Sir J.G. Frazer, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1989.

Plato, *Laws*, transl. R. Bury, Loeb Classical Library vols 1 and 2, Harvard, Cambridge MA, 1926-1931.

Plautus, *Poenulus*, [The Little Carthaginian], trans. P. Nixon, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1951.

Pliny, *Natural History*, vols 1-10, trans. H. Rackham, W.H.S. Jones and D.E. Eichholz, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1947-1962.

Plutarch, *Demetrius*, in *The Age of Alexander*, trans. Ian Scott-Kilvert and Tim Duff, Penguin, London, 1973-2012.

Plutarch, *Life of Alexander*, trans. Bernadotte Perrin, Loeb Classical Library, Har-

vard, Cambridge MA, 1949.

Plutarch, *Life of Fabius Maximus*, trans. Bernadotte Perrin, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1951.

Plutarch, *Life of C. Gracchus*, trans. Bernadotte Perrin, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1921.

Plutarch, *Life of Lycurgus*, trans. Bernadotte Perrin, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1914.

Plutarch, *Life of Marcellus*, trans. Bernadotte Perrin, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1955.

Plutarch, *Life of Pirus*, trans. Bernadotte Perrin, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1920.

Plutarch, *Life of Sertorius*, trans. Bernadotte Perrin, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1919.

Plutarch, *Life of Titus Flamininus*, trans. Bernadotte Perrin, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1921.

Polyaenus, *Stratagems of War*, Books 1-8, ed. and trans. P. Krentz and E. Wheeler, vols 1 and 2, Chicago, 1994.

Polybius, *The Histories* vols 1-6, trans. W.R. Paton, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1922.

Polybius, *The Rise of the Roman Empire*, trans. Ian Scott-Kilvert; Introduction F. Walbank, Penguin Classics, London, 1979.

Propertius, *Elegies*, trans. H.E. Butler, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1967.

Sallust, *Bellum Catilinae and Bellum Jugurthum*, trans. J.C. Rolfe; rev. John Ramsey, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1913.

Servius, *Commentary on Book Four of Virgil's Aeneid*, eds and trans. C. McDonough, R. Prior and M. Stansbury, Wauconda, IL, 2004.

Silius Italicus, *Punica*, vols 1 and 2, trans. J.D. Duff, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1949-1950.

Sosylus, *Sosylos (176)*, trans. D.W. Roller, in *Brill's New Jacoby*. Editor in Chief: Ian Worthington (University of Missouri). Brill, 2012. Brill Online. University of Edinburgh. 15 March 2012. <http://www.brillonline.nl/subscriber/entry?entry=bnj_a176>

- Strabo, *Geography*, Book III, trans. Horace Jones, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1969.
- Strabo [Estrabón], *Geografía di Iberia*, trans. J. Gómez Espelosín; commentary G. Cruz Andreotti, M. V. García Quintela and J. Gómez Espelosín, Madrid, 2007.
- Suetonius, *Lives of the Caesars*, vol. 1. (for Tiberius), trans. J.C. Rolf, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1914.
- Timeaus of Tauromenium, trans. C. Champion, *Brill's New Jacoby*. Ed. Ian Worthington. Brill Online, 2014. Ref. 15/4/2014 <http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-jacoby/timaios-566-a566>.
- Tzetses, Johannes, *Chiliades*, ed. P.A.M. Leone, Instituto editorial Cisalpino-La go-liordica, Naples, 1968.
- Valerius Maximus, *Memorable Doings and Sayings*, vols 1 and 2, ed. and trans. D. R. Shackleton Bailey, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 2000.
- Velleius Paterculus, *History of Rome*, trans. F.W. Shipley, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1924.
- Virgil, *Aeneid*, trans. R. Fagles, Penguin, London, 2006.
- Virgil, *Aeneid*, trans. John Dryden, Sir John Lubbock's Hundred Books, London, 1891.
- Xenophon, *Cyropaedia: The Education of Cyrus*, translated and annotated by W. Ambler, Cornell University Press, London, 2001.
- Xenophon, *Hipparchus (Cavalry Commander)*, in *Xenophon: Scripta Minora*, vol 7, trans. E. Marchant, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1925.
- Xenophon, *Memorabilia and Oeconomicus*, trans. E. Marchant, Loeb Classical Library Scripta Minora, vol 7, trans. E. Marchant, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 2013.
- Zonaras, *Epitome of Histories*, sections referenced here taken from Cassius Dio, Roman History, transl. E. Cary, Loeb Classical Library, Harvard, Cambridge MA, 1914-1927.

İkincil Kaynaklar

- Acimovic, A., 2007, *Scipio Africanus*, Universe, New York.
- Acquaro, E., 1983-84, 'Su i "ritratti barcidi" delle monete puniche', *Rivista Storica dell'Antichità*, vol. 13-14: 83-86.

- Acquaro, E., 1989, 'Les Emissions du "soulèvement Libyen": types, ethnies et rôles politiques', in H. Devijver and E. Lipinski (eds), *Studia Phoenicia X: Punic Wars, Orientalia Lovaniensia Analecta* 33, Leuven 137-144.
- Acquaro, E., 1999, 'The Shield of Hasdrubal', in G. Pisano (ed.), *Phoenicians and Carthaginians in the Western Mediterranean*, Rome: 31-34.
- Acquaro, E., Mandredi, L. and Tusa Cutroni, A., 1991, *Le monete Puniche in Italia*, Libreria dello Stato, Istituto poligrafico e Zecca dello Stato, Rome.
- Adams, G., 2008, 'The Unbalanced Relationship between Ptolemy II and Pirus of Epirus', in Paul McKechnie and Philippe Guillaume (eds), *Ptolemy II Philadelphus and his World*, Mnemosyne supplements, vol. 300, Brill, Leiden, 91-102.
- Africa, T., 1970, 'The One-Eyed Man against Rome: An Exercise in Euhemerism', *Historia*, 19.5, 528-538.
- Alexandropoulos, J., 2000, *Les Monnaies de l'Afrique antique, 400 av. J-C - 40 ap. J-C*, Presses universitaires du Mirail, Toulouse.
- Alfaro Asins, C., 1994, *Sylloge Nummorum Graecorum Espana, Vol. I Hispania, Ciudades Fen- Punicas, part 1: Gadir y Ebusus*, Museo Arqueológico Nacional, Ministerio de Cultural Madrid.
- Ameling, W., 1993, *Karthago: Studien zu Militär, Staat und Gesellschaft*, C.H. Beck, Munich.
- Ameling, W., 2011, 'The Rise of Carthage to 264', in D. Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Blackwell, Oxford, 39-57.
- Ameling, W., 2013, 'Carthage', in P. Bang and W. Scheidel (eds), *The Oxford Handbook of the State in the Ancient Near East and Mediterranean*, Oxford University Press, Oxford, 361-382.
- Arteaga, O., 2004, 'Die phönizisch-punischen Häfen im Westen', in S. Peters (ed.), *Hannibal ad Portas: Macht und Reichtum Karthago*, Theiss, Stuttgart, 118-125.
- Aubet, M.E., 2001, *The Phoenicians and the West*, 2nd edn, Cambridge University Press, Cambridge.
- Aubet-Semmler, M.E., 2002, 'Notes on the Economy of the Phoenician settlements in Southern Spain' and 'Phoenician Trade in the West: Balance and Perspectives' in M. Bierling (ed.) *The Phoenicians in Spain: An Archaeological Review of the eighth-Sixth Centuries BCE: A Collection of Articles translated from Spanish*, trans. and ed. Marilyn R. Bierling, Eisenbrauns, Winona Lake, IN, 79-112.

- Austin, M., 2006, *The Hellenistic World from Alexander to the Roman Conquest*, 2nd edn, Cambridge University Press, Cambridge.
- Austin, N. and Rankov, B., 1995, *Exploration: Military and Political Intelligence in the Roman World from the Second Punic War to the Battle of Adrianople*, Routledge, London.
- Bagnall, N., 1990, *The Punic Wars: Rome, Carthage and the Struggle for the Mediterranean*, Pimlico, London.
- Baldus, H.R., 2004, 'Karthagische Münzen', in S. Peters (ed.), *Hannibal ad Portas: Macht und Reichtum Karthago*, Theiss, Stuttgart, 294-313.
- Balmuth, M., Gilman, A. and Prados-Torreira, L. (eds), 1997, *Encounters and Transformations: The Archaeology of Iberia in Transition*. Monographs in Mediterranean Archaeology 7, Sheffield.
- Barceló, P., 1988, *Karthago und die Iberische Halbinsel vor den Barkiden*, R. Habelt, Bonn.
- Barceló, P., 1994, 'The Perception of Carthage in Classical Greek Historiography', *Acta Classica* 37, 1-14.
- Barceló, P., 2004a, *Hannibal: Stratege und Staatsmann*, Klett-Cotta, Stuttgart.
- Barceló, P., 2004b, 'Ideologische Kriegsführung gegen Rom', in S. Peters, ed., *Hannibal ad Portas: Macht und Reichtum Karthago*, Theiss, Stuttgart, 18-25.
- Barnes, T.D., 1967, 'The Family and Career of Septimius Severus', *Historia* 16.1, 87-107.
- Barré, Michael, 1983, *The God-List in the Treaty between Hannibal and V. Philip of Macedonia: A Study in Light of the Ancient Near Eastern Treaty Tradition*, John Hopkins University Press, London.
- Barry, Gerrat, 1978 [1634], 'A Discourse of Military Discipline' in D. M. Rogers (ed.), *English Recusant Literature 1558-1640*, vol. 389, Scholar Press, London.
- Beacham, R., 2005, 'The Emperor as Impresario: Producing the Pageantry of Power', in Karl Galinsky (ed.), *The Cambridge Companion to the Age of Augustus*, Cambridge University Press, Cambridge, 151-174.
- Bechtold, B. and Docter, R., 2010, 'Transport Amphora from Punic Carthage: An Overview', in *Motya and the Phoenician Ceramic Repertoire between the Levant and the West 9th-6th century BCE*, Proceedings of the International Conference held in Rome, 26 February 2010, Rome, 85-116.

- Beck, H., 2011, 'The Reasons for the War', in D. Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Blackwell, Oxford, 225-241.
- Bellón, J., Cabeza, F., Ruiz A., Molinos M., et al., 2009, 'Baecula, An Archaeological Analysis of the Location of a Battle of the Second Punic War', *Gladius*, Appendix 13, 253-265.
- Bénichou-Safar, H., 2007, 'Les Rituel Funéraires des Puniques' in E. Fontan and H. Le Meaux (eds), *La Méditerranée des Phéniciens de Tyr à Carthage*, Somogy: Institut du monde arabe, Paris, 246-255.
- Bénichou-Safar, H., 2004, *Le Tophet de Salammbô à Carthage: Essai de Reconstitution*, Collection de L'École Française de Rome, 342.
- Benz, F., 1972, *Personal Names in the Phoenician and Punic Inscriptions*, Biblical Institute Press, Rome.
- Bernardini, P., 2004, 'Das phönizische und punische Sardinien', in S. Peters (ed.), *Hannibal ad portas: Macht und Reichtum Karthago*, Theiss, Stuttgart, 142-183.
- Bernardini, P. and Zucca, R. (eds), 2005, *Il Mediterraneo di Herakles*, Carocci, Rome.
- Berrendonner, C., 2009, 'Les Raisons du plus fort: La reconstruction par l'historiographie antique des liens entre la guerre de Pyrrhus et la première guerre punique', in *Pyrrhus en Occident*, *Pallas* 79, 249-266.
- Bickerman, E., 1944, 'An Oath of Hannibal', *Transactions of the American Philological Association*, 87-102.
- Bickerman, E., 1952, 'Hannibal's Covenant', *American Journal of Philology*, 71, 1-23.
- Bierling, M. (ed.), 2002, *The Phoenicians in Spain: An Archaeological Review of the Eighth-Sixth Centuries BCE: A Collection of Articles translated from Spanish*, trans. and ed. Marilyn R. Bierling, Eisenbrauns, Winona Lake, IN.
- Birley, A., 1999, *Septimius Severus: The African Emperor*, Routledge, London.
- Blackman, D. et al., 2013, *Shipsbeds of the Ancient Mediterranean*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Bondi, S., 1990, 'I Fenici in Erodoto', in O. Reverdin and B. Grange (eds), *Hérodote et les peuples non grecs*, Entretiens sur L'Antiquité Classique, 35, Geneva.
- Bondi, S., 1995, 'Les institutions, l'organisation politique et administrative' in V. Krings (ed.), *La Civilisation phénicienne et punique: manuel de recherche*, Brill, Leiden, 290-302.
- Bonfante, L., 1990, *Etruscans*, British Museum Press, London.

- Bonnet, C., 1986, 'Le Culte de Melqart à Carthage: un cas de conservatism religieux', in C. Bonnet, E. Lipinski and P. Marchetti (eds), *Studia Phoenicia IV Religio Phoenicia*, Brussels, 209-222.
- Bonnet, C., 1988, *Melqart. Cultes et mythes de l'Héraclès Tyrien en Méditerranée*, Studia Phoenicia VIII: Peeters, Presses universitaires de Namur, Louvain.
- Bonnet, C., 1989, 'Les Connotations sacrée de la destruction de Carthage', in H. Devijer and
- E. Lipinski (eds), *Punic Wars, Studia Phoenicia X*, Orientalia Lovaniensia Analecta, 33, Leuven, 289-305.
- Bonnet, C., 1996, *Astarté: Dossier documentaire et perspectives historiques*, Collezione di Studi Fenici, 37, Rome.
- Bonnet, C. 2005, 'Carthage, "autre nation" dans l'historiographie ancienne et moderne', *Anabases*, 1, 139-160 (online at <http://anabases.revues.org/1437> last accessed 13 January 2014).
- Bonnet, C., 2006, 'Identité et altérité religieuses. À propos de l'hellénisation de Carthage', *Pallas*, 70, 365-379.
- Bonnet, C., 2011, 'On Gods and Earth: The Tophet and the Construction of a New Identity in Punic Carthage', in E. Gruen (ed.), *Cultural Identity in the Ancient Mediterranean*, Getty Research Institute, Los Angeles, 373-387.
- Bonnet, C. and Pirenne-Delforge, V., 1999, 'Deux déesses en interaction: Astarté et Aphrodite dans le monde égéen', in C. Bonnet and André Motte (eds), *Les Synchrétismes religieux dans le monde méditerranéen antique*, Institut Historique Belge de Rome, Rome, 249-273.
- Bordreuil, P., 1986, 'Attestations inédites de Melqart, Baal Hamon et Baal Saphon à Tyr', *Studia Phoenicia*, 4, 77-86.
- Bresson, A., 2005, 'Ecology and Beyond: The Mediterranean Paradigm', in W.V. Harris (ed.), *Rethinking the Mediterranean*, Oxford, 94-114.
- Brett, M. and Fentress, E., 1996, *The Berbers*, Blackwell, Oxford and Cambridge Mass.
- Briquel, D., 2003, 'Hannibal sur les pas d'Héraklès: le voyage mythologique et son utilisation dans l'histoire', in H. Duchene (ed.), *Voyageurs et antiquité classique*, EUD, Dijon, 51-60.
- Briscoe, 1989, 'The Punic Wars', in the *Cambridge Ancient History*, 2nd edn, vol.

VIII, 44-79.

- Brizzi, G., 1983, 'Ancora su Annibale e l'ellenismo. La fondazione di Artaxata e l'iscrizione di Era Lacinia', in *Atti del i Convegno internazionale di studi fenici e punici*, vol. I, Rome CNR, 243-259.
- Brizzi, G. 1984, *Studi di Storia Annibalica*, Fratelli Lega, Faenza.
- Brizzi, G., 1995, 'L'armée et la guerre' in V. Krings (ed.), *La Civilisation phénicienne et punique: manuel de recherché*, Brill, Leiden, 303-315.
- Brizzi, G., 2006, 'Hannibal, sa religiosité. sa legend: pour une mise au point du problème', in A. Vigourt, et al. (eds), *Pouvoir et religion dans le monde romain*, Presses de l'Université Paris- Sorbonne, Paris, 17-27.
- Brizzi, G., 2009, 'Gli schieramenti politici a Cartagine nell'età delle guerre puniche', in G. Zecchini (ed.), *'Partiti' e fazioni nell'esperienza politica romana*, V&P, Milan, 49-74.
- Brizzi, G., 2011, 'Carthage and Hannibal in Roman and Greek Memory', in D. Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Blackwell, Oxford, 483-498.
- Broughton, T.R.S., 1951, *The Magistrates of the Roman Republic*, vol. I, American Philological Association publication 15.1, Atlanta, GA.
- Brouiljet, M., 1994, *From Hannibal to St Augustine: Ancient Art of North Africa from the Musée du Louvre*, Catalogue of the exhibition, Atlanta, GA.
- Bruns, C.G. (ed.), 1909, *Fontes Iuris Romani Antiqui*, vol. 1, Tubingen.
- Buckland, W.W., 1908, *The Roman Law of Slavery*, Cambridge.
- Bunnens, G., 1979, *L'Expansion phénicienne en Méditerranée, Essai d'interprétation fondé sur une analyse des traditions littéraires*, Institut historique belge de Rome, Brussels and Rome.
- Bunnens, G., 1983, 'La Distinction entre phéniciens et puniques chez les auteurs classiques', in *Atti del i Convegno internazionale di Studi Fenici e Punici*, vol. I, Rome CNR, 233-238.
- Burnell, H., 1641, *Landgartha*, Dublin.
- Burton, P., 1996, 'The Summoning of the Magna Mater to Rome', *Historia*, 45. 1, 36-63.
- Byron, 1831, *The Complete Works of Lord Byron including His Lordship's Suppressed Poems in one volume*, published by A. and W. Galignani, Paris.
- Camps, G., 1960, 'Massinissa ou Les Débuts de l'histoire', *Libyca* 8.1, Bulletin du

- Service des Antiquités Archéologie-Epigraphie, Algiers, 1-320.
- Camps, G., 1987, *Les Berberes: Mémoire et identité*, Errance, Paris.
- Camps, G., 1992, *L'Afrique du Nord au féminin*, Perrin, Paris.
- Campus, A., 2005, 'Herakles, Alessandro, Annibale', in P. Bernardini and R. Zucca (eds), 2005, *Il Mediterraneo di Herakles*, Carocci, Rome, 201-221.
- Caratelli, G.P. (ed.), 1996, *The Western Greeks*, Thames and Hudson, London.
- Carey, B. T., 2007, *Hannibal's Last Battle*, Pen and Sword, Barnsley.
- Carney, E., 2000, *Women and Monarchy in Macedonia*, University of Oklahoma Press, Norman.
- Carradice, I. and La Niece, S., 1988, 'The Libyan War and Coinage: A New Hoard and the Evidence of Metal Analysis', *Numismatic Chronicle*, 148, 33-52.
- Casson, L., 1969, 'The Super-Galleys of the Hellenistic Age', *Mariner's Mirror*, 55.2, 185-193.
- Casson, L., 1991 [1959], *The Ancient Mariners*, Princeton University Press, Princeton, NJ.
- Casson, L., 1995, *Ships and Seamanship in the Ancient World*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, MD.
- Champion, C., 2000, 'Romans as *Barbaroi*: Three Polybian Speeches and the Politics of Cultural Indeterminacy', *Classical Philology*, 95, 425-444.
- Champion, J., 2009, *Pyrrhus of Epirus*, Pen & Sword Military, Barnsley.
- Champion, C., 2011, 'Polybius and the Punic Wars', in D. Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Blackwell, Oxford, 95-110.
- Chaniotis, A., 2005, *War in the Hellenistic World*, Blackwell Oxford.
- Charles, M. and Rhodan, P., 2007, 'Magister Elephantorum: A Reappraisal of Hannibal's Use of Elephants', *Classical World*, 100.4, 363-389.
- Chondros, T., 2007, 'Archimedes (287-212)', in M. Ceccarelli (ed.), *Distinguished Figures in Mechanism and Machine Science*, Springer, London, 1-30.
- Clifford, R., 1990, 'Phoenician Religion', *Bulletin of the American School of Oriental Research*, 279 (Aug.), 55-64.
- Collins, R., 1998, *Spain: An Oxford Archaeological Guide*, Oxford.
- Cornell, T., 1995, *The Beginnings of Rome*, Routledge, London.
- Cornell, T., 2013 (ed.), *The Fragments of Roman Historians*, vol. 2 (Texts), Oxford University Press, Oxford.

- Cornell, T., Rankov, B. and Sabin, P. (eds), 1996, *The Second Punic War: A Reappraisal*, University of London, Institute of Classical Studies, London.
- Crawford, M., 1974, *Roman Republican Coinage*, vols 1 and 2, Cambridge University Press, Cambridge.
- Crawford, M., 1985, *Coinage and Money under the Roman Republic*, Methuen, London.
- Crawford, M., 1992, *The Roman Republic*, 2nd edn, Fontana, London.
- Crawford, M., (ed.), 2011, *Imagines Italiae: A Corpus of Italic Inscriptions*, 3 vols, The Institute of Classical Studies, University of London, London.
- Cristofori, A., 2001, 'The Maritime City in Graeco-Roman Perception. Carthage and Alexandria: Two Emblematic Examples', in L. François and A. Isaacs (eds), *The Sea in European History*, Edizioni PLUS, Pisa, 1-24.
- Cullingford, E., 1996, 'British Romans and Irish Carthaginians: Anti-colonial metaphor in Heaney, Friel and McGuinness', *Paper of the Modern Language Association (PMLA)*, 111.2, 222-239.
- D'Agostino, B. and Ridgway, D. (eds), 1994, 'ΑΠΟΙΚΙΑ: i più antichi insediamenti Greci in Occidente: funzione e modi dell'organizzazione politica e sociale.' Scritte in Onore di Giorgio Buchner, Naples.
- Dalaine, L., 2011, 'Par quel col Hannibal est-il passé? Une littérature sans fin...' in J-P. Jospin and L. Dalaine (eds), *Hannibal et les Alpes: une traversée, un mythe*, Infolio Editions, Gallion, 126-137.
- Daly, G., 2002, *Cannae: The Experience of Battle in the Second Punic War*, Routledge, London.
- Davis, E., 1959, 'Hannibal's Roman Campaign of 211 BC', *Phoenix*, 13.3: 113-120.
- Dean, R., 1945, 'Nicholas Trevet's Commentary on Livy', reprinted from *Medievalia et Humanistica*, 3, 86-98.
- De Ligt, L., 2007, 'Roman Manpower and Recruitment during the Middle Republic', in P. Erdkamp (ed.), *A Companion to the Roman Army*, Blackwell, Oxford, 114-131.
- De Ligt, L., 2012, *Peasants, Citizens and Soldiers: Studies in the Demographic History of Roman Italy 225 BC-AD 100*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Dench, E., 2005, 'Beyond Greeks and Barbarians: Italy and Sicily in the Hellenistic Age', in A. Erskine ed., *A Companion to the Hellenistic World*, Blackwell, Oxford,

294-310.

- Derow, P., 1976, 'The Roman Calendar, 218-191 BC', *Phoenix*, 30.3, 265-281.
- De Sanctis, G., 1904-1967, *Storia dei Romani*, 4 vols, Nuova Italia, Turin.
- De Souza, P., 2007, 'Naval Forces' and 'Naval Battles and Sieges', in P. Sabin, H. van Wees and M. Whitby (eds), *Cambridge History of Greek and Roman Warfare*, vol. 1, Cambridge, 357-367 and 434-460.
- De Souza, P., 2013, 'War at Sea', in *The Oxford Handbook of Warfare in the Classical World*, Oxford University Press, Oxford, 369-394.
- Devijver, H. and Lipinski, E. (eds), 1989, *Studia Phoenicia X: Punic Wars*, Orientalia Lovaniensia Analecta 33, Leuven.
- Devillers, O. and Krings, V., 1996, 'Autour de l'agronome Magon', in *L'Africa Romana* 11.1, Atti dell' XI convegno di studio Cartagine, 15-18 Dicembre, Carthage, 489-516.
- Devillers, O. and Krings, V., 2006, 'Le Songe d'Hannibal. Quelques réflexions sur la tradition littéraire', *Pallas* 70, 337-346.
- Dietler, M. and López-Ruiz, C. (eds) 2009, *Colonial Encounters in Ancient Iberia: Phoenician, Greek and Indigenous Relations*, University of Chicago Press, Chicago.
- Docter, R., 2002-2003, 'The Topography of Archaic Carthage', *Talanta*, 34-5, 113-133.
- Docter, R. et al., 2005, 'Radiocarbon Dates of Animal Bones in the Earliest Levels of Carthage', in G. Bartolin and F. Delpino (eds), *Oriente e Occidente: Metodi e Discipline a Contrasto: Riflessioni sulla Cronologia dell'Età del Ferro in Italia. Atti dell' Incontro di Studi, Roma, 30-31 Ottobre, 2003*, in *Mediterranea*, vol. 1, 2004 Pisa and Rome, 557-575.
- Docter, R. et al., 2007, 'Punic Carthage: Two Decades of Archaeological Investigations', in José Luis López Castro (ed.), *Las ciudades fenicio-púnicas en el Mediterráneo occidental*, Centro de Estudios Fenicios y Púnicos, Almería, 85-104.
- Dodge, T., 1994, [1891], *Hannibal*, Da Capo Oxford Publicity Partnership Cambridge MA.
- Dominik, William, 2003, 'Hannibal and the Gates: Programmatising Rome and Romanitas in Silius Italicus' *Punica* 1 and 2.' in A. Boyle and W. Dominik (eds), *Flavian Rome: Culture, Image and Text*, Brill, Leiden, 469-498.
- Dubuisson, M., 1983, 'L'Image du carthaginois dans la littérature latine', *Studia*

Phoenicia I-II (OLA 15), Leuven, 159-167.

Due, B., 1993, 'Alexander's Inspiration and Ideas', in J. Carlsen et al. (eds), *Alexander the Great: Reality and Myth*, Analecta Romana Instituti Danici, Suppl. 20, Rome, 53-60.

Eck, W., 2007, *The Age of Augustus*, 2nd edn, Blackwell, Oxford.

Eckstein, A., 1982, 'Human Sacrifice and Fear of Military Disaster in Republican Rome', *American Journal of Ancient History*, 7.1, 69-95.

Eckstein, A., 1984, 'Rome, Saguntum and the Ebro Treaty', *Emerita* 52.1, 51-68.

Eckstein, A., 1987, *Senate and General: Individual Decision Making and Roman Foreign Relations*, 264-194, University of California Press, Berkeley.

Eckstein, A., 1989, 'Hannibal at New Carthage: Polybius 3.15 and the Power of Irrationality', *Classical Philology*, 84.1, 1-15.

Eckstein, A., 1995, *Moral Vision in the Histories of Polybius*, Berkeley.

Eckstein, A., 1997, 'Physis and Nomos: Polybius, the Romans, and Cato the Elder', in P. Cartledge, P. Garnsey and E. Gruen (eds), *Hellenistic Constructs: Essays in Culture, History and Historiography*, University of California Press, Berkeley, 175-198.

Eckstein, A., 2006, *Mediterranean Anarchy, Interstate War and the Rise of Rome*, University of California Press, Berkeley.

Eckstein, A., 2010, 'Polybius, the "Treaty of Philinus" and Roman Accusations against Carthage', *Classical Quarterly*, 60.2, 406-426.

Eckstein, A., 2012, 'Polybius, the Gallic Crisis, and the Ebro Treaty', *Classical Philology*, 107. 3, 206-229.

Edwards, C. (ed.), 1999, *Roman Presences: Receptions of Rome in European Culture, 1789-1945*, Cambridge.

Edwards, J., 2001, 'The Irony of Hannibal's Elephants', *Latomus* 60, 900-905.

Edwell, P., 2011, 'War Abroad: Spain, Sicily, Macedon, Africa', in D. Hoyos, (ed.), *Companion to the Punic Wars*, Blackwell, Blackwell, Oxford, 320-338.

Elliott, J., 2013, *Ennius and the Architecture of the Annales*, Cambridge University Press, Cambridge.

Englund, S., 2005, *Napoleon, A Political Life*, Harvard University Press, Cambridge MA.

Erdkamp, P., 1998, *Hunger and the Sword: Warfare and Food Supply in the Roman*

- Republican Wars (264–30 BC)*, Gieben, Amsterdam.
- Erdkamp, P., 2009, 'Polybius, the Ebro Treaty and the Gallic Invasion of 225 BCE', *Classical Philology*, 104.4, 495–510.
- Errington, R., 1989, 'Rome and Greece to 205 BC', in *Cambridge Ancient History* (2nd edn), vol. 8, 81–106.
- Erskine, A., 1993, 'Hannibal and the Freedom of the Italians', *Hermes*, 121, 58–62.
- Erskine, A., 2001, *Troy between Greece and Rome*, Oxford University Press Oxford.
- Erskine, A., 2006 (ed.), *A Companion to the Hellenistic World*, Blackwell, Oxford.
- Erskine, A., 2013, 'Encountering Carthage: Mid Republican Rome and Mediterranean Culture', in A. Gardner, E. Herring and K. Lomas (eds), *Creating Ethnicities and Identities in the Roman World*, Institute of Classical Studies, School of Advanced Study, University of London, 113–129.
- Fantar, M., 1987, *Kerkouane: une cité punique au Cap-Bon*, Maison tunisienne de l'édition: Institut national d'archéologie et d'art, Tunis.
- Fantar, M., 1993, *Carthage: Approche d'une civilisation*, vols 1 and 2., Alif: Éditions de la Méditerranée, Tunis.
- Fantar, M., 2001, 'Propos sur les divinités féminines dans l'univers libyco-punique', in K. Geus and K. Zimmermann (eds), *Studia Phoenicia XVI: Punica, Libyca, Ptolemaica*, Louvain, 221–233.
- Fariselli, A.-C., 2006, 'Il progetto politico dei Barcidi', *Pallas*, 70, 105–122.
- Fear, A. 2005, 'A Journey to the End of the World', in J. Elsner and I. Rutherford (eds), *Pilgrimage in Greco-Roman and Early Christian Antiquity: Seeing the Gods*, Oxford, 319–331.
- Feldherr, A., 2010, 'Hannibalic Laughter: Sallust's Archaeology and the End of Livy's Third Decade', in W. Polleichtner (ed.), *Livy and Intertextuality*, Bochumer Altertumswissenschaftliches Colloquium, Band 84, Trier, 203–232.
- Feldherr, A. (ed.), 2009, *The Cambridge Companion to the Roman Historians*, Cambridge.
- Fentress, E., 2006, 'Romanizing the Berbers', *Past and Present* 190, 3–33.
- Fentress, E., 2013, 'Strangers in the City: Elite Communication', in J. Prag and J.C. Quinn (eds), *The Hellenistic West: Rethinking the Ancient Mediterranean*, Cambridge University Press, Cambridge, 157–178.
- Ferrer Albelda, E. (ed.), 2010, *Los Púnicos de Iberia: Proyectos, Revisiones, Síntesis*.

- Mainake 32. vols 1 and 2, Servicio de Publicaciones, Centro de Ediciones de la Diputación de Málaga, Malaga.
- Ferrer Albelda, E. and Pliego Vázquez, R., 2011, 'Carthaginian Garrisons in Turdetania: The Monetary Evidence', in A. Dowler and E. Galvin (eds) *Money, Trade and Trade Routes in Pre-Islamic North Africa*, British Museum Research Publication no. 176, London, 33-41.
- Ferrer Albelda, E., García Fernández, F. and Escacena Carrasco, J., 2010, 'El tráfico comercial de productos púnicos en el antiguo estuario del Guadalquivir', in Ferrer Albelda (ed.), 2010, vol. 1, 61-85. British Museum Research Publication no. 176, London, 33-41.
- Fields, N., 2007, *The Roman Army of the Punic Wars, 264-146 BC*, Osprey, Oxford.
- Fields, N., 2010, *Hannibal: Leadership, Strategy, Conflict*, Osprey, Oxford.
- Flacelière, R., 1937, *Les Aitoliens à Delphes: contribution à l'histoire de la Grèce centrale au iiie siècle*, E. de Boccard, Paris.
- Flaubert, G., *Salammbô*, trans. A.J. Karilsheimer, Penguin, London, 1977.
- Flower, H. (ed.), 2004, *The Cambridge Companion to the Roman Republic*, Cambridge.
- Fontan, E. and Le Meaux, H. (eds), 2007, *La Méditerranée des Phéniciens de Tyr à Carthage*, Somogy: Institut du Monde Arabe, Paris.
- Fowler, D., 1996, 'Even Better Than the Real Thing: A Tale of Two Cities', in Jas Elsner (ed.), *Art and Text in Roman Culture*, Cambridge, 57-74.
- Franko, G., 1994, 'The Use of *Poenus* and *Carthaginiensis* in Early Latin Literature', *Classical Philology* 89.2, 153-158.
- Franko, G., 1996, 'The Characterization of Hanno in Plautus' *Poenulus*', *American Journal of Philology*, 117.3, 425-452.
- Freud, S., 1954 [1931], *Interpretation of Dreams*, trans. and ed., James Strachey, Allen and Unwin, London.
- Fronza, M., 2007, 'Hegemony and Rivalry: The Revolt of Capua Revisited', *Phoenix*, 61.1, 83-108.
- Fronza, M., 2010 *Between Hannibal and Rome: Southern Italy during the Second Punic War*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Fronza, M., 2011, 'Hannibal: Tactics, Strategy, and Geostrategy', in D. Hoyos ed., *A Companion to the Punic Wars*, Blackwell, Oxford, 242-259.
- Frost H., 1974. 'The Punic Wreck in Sicily, Second Season of Excavation', *Interna-*

- tional Journal of Nautical Archaeology*, 3.1, 35-54.
- Gardiner, R. (ed.), 1995, *The Age of the Galley: Mediterranean Oared Vessels Since Pre-Classical Times*, Conway Maritime Press, London.
- Garland, R., 2010, *Hannibal*, Bristol Classical, London.
- Geus K. and Zimmermann, K. (eds), 2001, *Studia Phoenicia XVI: Punica-Libya-Ptolemaica*, Orientalia Lovaniensia Analecta 104. Leuven.
- Gibson, B., 2005, 'Hannibal at the Gates, Silius Italicus 3.1-60', in F. Cairns (ed.), *Papers of the Langford Latin Seminar*, 12, 177-195.
- Goldsworthy, A., 2003 [2000], *The Fall of Carthage*, Cassell Military Paperback, London.
- Goldsworthy, A., 2007 [2001], *Cannae*, Phoenix, London.
- González Ponce, F., 2010, 'Veracidad Documental y Deuda Literaria en el *Periplo de Hanón*', 1-8, in Ferrer Albelda (ed.), *Los Púnicos de Iberia: Proyectos, Revisiones, Síntesis*. Mainake 32. vol. 2, 761-780.
- Gowing, A., 2005, *Empire and Memory: The Representation of the Roman Republic in Imperial Culture*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Gransden, K., (ed.), 1996, *Virgil in English*, Penguin, London.
- Green, P., 1990, *Alexander to Actium: The Historical Evolution of the Hellenistic Age*, University of California Press, Berkeley.
- Gruen, E., 1978, 'The Consular Elections for 216 and the Veracity of Livy', *California Studies in Classical Antiquity*, 11, 61-74.
- Gruen, E., 1986 [1984], *The Hellenistic World and the Coming of Rome*, University of California Press, Berkeley.
- Gruen, E., 1990, *Studies in Greek Culture and Roman Policy*, University of California Press, Berkeley.
- Gruen, E., 1992, *Culture and Identity in Republican Rome*, Cornell University Press, Ithaca, NY.
- Gruen, E., 2011, 'Punica Fides' in *Rethinking the Other in Antiquity*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 115-140.
- Gruen, E. (ed.), 2011, *Cultural Identity in the Ancient Mediterranean*, Getty Research Institute, Los Angeles.
- Gunther, L.M., 1989, 'Hannibal im Exil: seine antirömische Agitation und die römische Gegnerwahrnehmung', in H. Devijver and E. Lipinski (eds), *Studia*

- Phoenicia X: Punic Wars*, *Orientalia Lovaniensia Analecta* 33, Leuven 241-250.
- Half, G., 1963-1964, 'L'Onomastique punique de Carthage', *Karthago* 12, 62-145.
- Harris, W., 1985 [1979], *War and Imperialism in Republican Rome 327-70 BC*, Clarendon Press, Oxford.
- Hill, C., 2010, 'Fighting Stories' in A. Wiest and M. Doidge (eds), *Triumph Revisited: Historians Battle for the Vietnam War*, Routledge, New York, 79-89.
- Hölbl, G., 2001, *A History of the Ptolemaic Empire*, Routledge, London.
- Hollis, M and Smith, S., 2003 [1990], *Explaining and Understanding International Relations*, Clarendon Press, Oxford.
- Holloway, R. R., 2000 [1991], *The Archaeology of Ancient Sicily*, Routledge, London and New York.
- Horden P. and Purcell N., 2000, *The Corrupting Sea: A Study of Mediterranean History*, Blackwell, Oxford.
- Hoyos, D., 1984, 'The Roman-Punic pact of 279 BC: its Problems and its Purpose', *Historia*, 33, 402-439.
- Hoyos, D., 1992, 'Sluice-Gates or Neptune at New Carthage, 209 BC?' *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Vol. 41.1, 124-128.
- Hoyos, D., 1994, 'Barcid "Proconsuls" and Punic Politics 237-218 BC', *Rheinisches Museum für Philologie*, 137, 246-274.
- Hoyos, D., 1998, *Unplanned Wars: The Origins of the First and Second Punic Wars*, Walter de Gruyter, Berlin.
- Hoyos, D., 2000, 'Maharbal's *bon mot*: authenticity and survival' *Classical Quarterly* 50, 610-614.
- Hoyos, D., 2005 [2003], *Hannibal's Dynasty: Power and Politics in the Western Mediterranean 247-183BC*, Routledge, Oxford.
- Hoyos, D., 2006, *Livy: Hannibal's War, books 21-30, Introduction, Notes etc.*, Oxford World Classics, Oxford University Press, Oxford.
- Hoyos, D., 2007, *Truceless War: Carthage's Fight for Survival, 241-237 BC*, Brill, Leiden.
- Hoyos, D., 2008, *Hannibal, Rome's Greatest Enemy*, Bristol Phoenix, Exeter.
- Hoyos, D., 2010, *The Carthaginians*, Routledge, Abingdon.
- Hoyos, D., 2013, 'The Second Punic War', in B. Campbell and L. Tritle (eds), *The Oxford Handbook of Warfare in the Classical World*, Oxford, 688-707.

- Hoyos, D. (ed.), 2011, *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell, Malden.
- Hoyte, J., 1960, *A Trunk Road For Hannibal: with an Elephant over the Alps*, Geoffrey Bles, London.
- Humbert, M., 1978, *Municipium et Civitas Sine Suffragio: L'organisation de la conquête jusqu'à la guerre sociale*, Collection de L'École Française de Rome, 36, Rome and Paris.
- Hunt, P., 2009. 'The Locus of Carthage, Compounding Geographical Logic', *African Archaeological Review*, 26, 137-154.
- Hurst, H., 1983. 'The War Harbour at Carthage', in *Atti i Congresso Internazionale di Studi Fenici e Punici*, 603-610, vol. 2, Rome.
- Hurst, H., 1994. *Excavations at Carthage, The British Mission, vol. 2.1: The Circular Harbour, North Side: The Site and Finds Other than Pottery*, Oxford University Press, Oxford.
- Hurst, H. and Stager, L., 1978. 'A Metropolitan Landscape: The Late Punic Ports of Carthage', *World Archaeology*, 9, 334-346.
- Huss, W., 1986. 'Hannibal und die Religion', in C. Bonnet, E. Lipinski and P. Marchetti (eds), *Studia Phoenicia IV Religio Phoenicia*, Brussels, 223-238.
- Hutchinson, G., 2000. *Xenophon and the Art of Command*, Greenhill Books, London.
- Jacobs, J., 2010. 'From Sallust to Silius Italicus: *Metus Hostilis* and the Fall of Rome in the *Punica*', in J. Miller and A. Woodman (eds), *Latin Historiography and Poetry in the Early Empire*, Brill, Brill, Leiden, 123-139.
- Jaeger, M., 2006. 'Livy, Hannibal's Monument, and the Temple of Juno at Croton', *Transactions of the American Philological Association* 136.2, 389-414.
- Jaeger, M., 2008. *Archimedes and the Roman Imagination*, University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Jaeger, M., 2010. 'Once More to Syracuse: Livy's Perspective on the Verrines', in W. Polleichtner (ed.), *Livy and Intertextuality*, Bochumer Altertumswissenschaftliches Colloquium, Band 84, Trier, 15-45.
- Jenkins, G., 1987, 'Some Coins of Hannibal's Time', in *Studi per Laura Breglia. Parte I Generalia - Numismatica Greca*, *Bolletino Numismatica* 4, 215-234.
- Jenkins, G. and Lewis, R., 1963, *Carthaginian Gold and Electrum Coins*, Royal Numismatic Society, London.
- Jospin, J.P. and L. Dalaine (eds), 2011, *Hannibal et les Alpes: une traversée, un mythe*,

Infolio Editions, Gallion.

- Kapust, D, 2011, *Republicanism, Rhetoric, and Roman Political Thought: Sallust, Livy and Tacitus*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Karlsson, L., 1989, 'Some Notes of the Fortifications of Greek Sicily', *Opuscula Romana*, 17, 77-89.
- Keay, S., 2013, 'Were the Iberians Hellenised?' in J. Prag and J. C. Quinn (eds), *The Hellenistic West: Rethinking the Ancient Mediterranean*, Cambridge University Press, Cambridge, 300-319.
- Keegan, J., 1987, *The Mask of Command*, Penguin, New York.
- King, R., 2004, 'Belle, Dido Elizabeth (1761?-1804)', *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford University Press, 2004; online edn, Oct. 2007 [[http:// www.oxforddnb.com/view/ article/73352](http://www.oxforddnb.com/view/article/73352), accessed 8 June 2014].
- Kitouni-Daho, K., 2003, in G. Sennequier and C. Colonna (eds), *L'Algérie au temps des royaumes numides: Ve siècle avant J.-C.-1er siècle après J.-C.*, Somogy, Rouen, 95-96.
- Krahmalkov, C., 2000, *Phoenician-Punic Dictionary*, *Studia Phoenicia XV*, Orientalia Lovaniensia Analecta, 90, Leuven.
- Krings, V., 1995, *La Civilisation phénicienne et punique: manuel de recherche*, Brill, Leiden. Krings, V., 1998, *Carthage et les Grecs, 580-480 av. J.C.*, Brill, Leiden.
- Krings, V., 2005, 'La Critique de Sosylos chez Polybe III 20', in G. Schepens and J. Bollansée (eds), *The Shadow of Polybius: Intertextuality as a Research Tool in Greek Historiography*, *Studia Hellenistica*, 42, Leuven, 223-236.
- Krings, V., 2008, 'Rereading Punic Agriculture, Representation, Analogy and Ideology in the Classical Sources', in P. van Dommelen and G. Gómez Bellard (eds), *Rural Landscapes of the Punic World: Studies in Mediterranean Archaeology* 11, Equinox, London, 22-43.
- Krings, V. (ed.), 1995, *La Civilisation phénicienne et punique: manuel de recherche*, Brill, Leiden.
- Kromayer, J. and Veith, G., 1912, *Antike Schlachtfelder: in Italien und Afrika*, (vol.3), Weidmann, Berlin.
- Kuhle, M. and Kuhle, S., 2012, 'Hannibal Gone Astray? A Critical Comment on W. C. Mahaney et al.', *Archaeometry*, 54.3, 591-601.
- Kunze, C., 2011, *Carthage and Numidia*, in D. Hoyos ed., *A Companion to the Punic*

- Wars*, Wiley-Blackwell, Malden, MA, 395-411.
- Kuttner, A., 2013, 'Representing Hellenistic Numidia, in Africa and at Rome', in J. Crawley Quinn and J. Prag (eds), *The Hellenistic West: Rethinking the Ancient Mediterranean*, Cambridge University Press, Cambridge, 216-272.
- Lancel, S., 1995, *Carthage: A History*, trans. Antonia Nevill, Blackwell, Oxford.
- Lancel, S., 1999 [1998], *Hannibal*, trans. Antonia Nevill, Blackwell, Oxford.
- Lawrence, A.W., 1946, 'Archimedes and the Design of Euryalus Fort', *Journal of Hellenic Studies*, 66, 99-107.
- Lawrence, A.W., 1979, *Greek Aims in Fortifications*, Clarendon Press, Oxford.
- Lazenby, J., 1996a, *The First Punic War*, UCL Press, London.
- Lazenby, J., 1996b, 'Was Maharbal Right?' in Cornell et al. (eds), *The Second Punic War: A Reappraisal*, University of London, Institute of Classical Studies, London, 39-48.
- Lazenby, J., 1998 (paperback edn of 1978), *Hannibal's War. A Military History of the Second Punic War*, University of Oklahoma, Norman.
- Lazenby, J., 2004, 'Rome and Carthage', in H. Flower (ed.), *The Cambridge Companion to the Roman Republic*, Cambridge University Press, Cambridge, 225-241.
- Le Bohec, Y., 2011, 'The "Third Punic War": The Siege of Carthage (149-146 BC)', in D. Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell, Malden, MA, 430-445.
- Leigh, M., 2004, *Comedy and the Rise of Rome*, Oxford University Press, Oxford.
- Leveau, P. and Mercalli, L., 2011, 'Hannibal et les Alpes: l'identification du col franchi et son context environnemental', in J-P. Jospin and L. Dalaine (eds), *Hannibal et les Alpes: une traversée, un mythe*, Infolio Editions, Gallion, 94-106.
- Levene, D., 2010, *Livy on the Hannibalic War*, Oxford University Press, Oxford.
- Lipinski, E., 1995, *Dieux et Déeses de l'Univers Phénicien et Punique*, Orientalia Lovaniensia Analecta 64, Peeters, Leuven.
- Lipinski, E., 2004, *Itineraria Phoenicia*, Studia Phoenicia, 18, Orientalia Lovaniensia Analecta, 127, Peeters, Louvain.
- Lo Cascio, 2001, 'Recruitment and the Size of the Roman Population from the Third to the First Century BCE', in W. Scheidel (ed.), *Debating Roman Demography*, Brill, Leiden, 111-137.
- Lomas, K., 1993, *Rome and the Western Greeks 350 BC-AD 200*, Routledge, London.

- Lomas, K., 2004, 'Italy During the Roman Republic: 338-31 B.C.', in H. Flower (ed.), *The Cambridge Companion to the Roman Republic*, Cambridge University Press, Cambridge, 199-224.
- Lomas, K., 2011, 'Rome, Latins, and Italians in the Second Punic War', in D. Hoyos, ed., *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell, Malden, MA, 339-356.
- Longo, O. (ed.), 1998, *La Porpora: realtà e immaginario di un colore simbolico*, Atti del convegno di Studio Venezia, 24-25 Ottobre 1996, Venice.
- López-Ruiz, C., 2009, 'Tarshish and Tartessos Revisited: Textual Problems and Historical Implications', in M. Dietler and C. López-Ruiz (eds), 2009, *Colonial Encounters in Ancient Iberia: Phoenician, Greek and Indigenous Relations*, University of Chicago Press, Chicago, 255-280.
- Loreto, L., 1995, *La grande insurrezione Libica contra Cartagine del 241-237 a.C.: una storia politica e militare*, Collection de l'École Française de Rome, 211, Rome.
- Lowe, B., 2009, *Roman Iberia: Economy Society and Culture*, Duckworth, London.
- Ma, J., 2002, *Antiochus III and the Cities of Western Asia Minor*, Oxford University Press, Oxford.
- Mackinnon, M., 2007, 'Peopling the Mortuary Landscape of North Africa: An Overview of the Human Osteological Evidence', in L. Stirling and D. Stone (eds), *Mortuary Landscapes of North Africa*, University of Toronto Press, Toronto.
- Maes, A., 1989, 'L'Habilleme nt masculin à Carthage à l'époque des guerres punique', in H. Devijver and E. Lipinski (eds), *Studia Phoenicia X: The Punic Wars*, Louvain, 15-24.
- Mahaney, W., 2009, *Hannibal's Odyssey: Environmental Background to the Alpine Invasion of Italia*, Gorgias Press, Piscataway, NJ.
- Mahaney, W., 2013, 'Comments on M. Kuhle and S. Kuhle (2012): "Hannibal Gone Astray? A Critical Comment on W. C. Mahaney et al., The Traversette (Italia) Rockfall: Geomorphological Indicator of the Hannibalic Invasion Route" (*Archaeometry*, 52, 1 [2010] 156-72)', *Archaeometry*, 55.6, 1196-1204.
- Mahaney, W. et al., 2010, 'The Traversette (Italia) Rockfall: Geomorphological Indicator of the Hannibalic Invasion Route', *Archaeometry* 52.1, 156-172.
- Malkin, I., 2003 [1994], *Myth and Territory in the Spartan Mediterranean*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Malkin, I., 2011, *A Small Greek World*, Oxford University Press, Oxford.

- Malkin, I. (ed.), 2005, *Mediterranean Paradigms and Classical Antiquity*, Routledge, London.
- Markoe, G., 2000, *The Phoenicians*, The Folio Society, London.
- Mazza, S., and Murooka, Y., 2009, 'Vinegars Through the Ages', in L. Solieri and P. Giudici (eds), *Vinegars of the World*, Springer-Verlag, Milan, 17–39.
- McDonnell, M., 2006, 'Rome Aesthetics and the Spoils of Syracuse', in K. Welch (ed.), *Representations of War in Ancient Rome*, Cambridge University Press, Cambridge, 68–90.
- Medas, S., 2000, *La Marineria Cartaginese: le navi, gli uomini, la navigazione*, C. Delfino, Sassari.
- Meister, K., 1990, 'Autobiographische Literatur und Memoiren (Hypomnemata) (FGrHist 227–238)', in H. Verdin, G. Schepens, and E. De Keyser, eds, *Purposes of History: Studies in Greek Historiography from the 4th to the 2nd centuries BC*, *Studia Hellenistica* 30, Leuven, 83–89.
- Mierse, W., 2000, 'The Sanctuary of Hercules-Melqart at Gades and the Arabic Sources', in R. Ross Holloway (ed.), *Miscellanea Mediterranea*, Center for Old World Archaeology and Art, Brown University, Providence, R.I. 1–10.
- Miles, M., 2008, *Art as Plunder*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Miles, R., 2010, *Carthage Must Be Destroyed*, Allen Lane, London.
- Miles, R., 2011, 'Hannibal and Propaganda', in D. Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell, Malden MA, 260–279.
- Millard, A., 1976, 'The Canaanite Linear Alphabet and its Passage to the Greeks', *Kadmos*, 15, 130–144.
- Millard, A., 2000, 'The Phoenicians at Sea', in G. Oliver, R. Brock, T. Cornell and S. Hodkinson (eds), *The Sea in Antiquity*, BAR International Series 899, Oxford, 75–79.
- Mineo, B., 2011, 'Principal Literary Sources for the Punic Wars (apart from Polybius)', in D. Hoyos ed., *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell, Malden, MA, 111–127.
- Moore, T. J., 2010, 'Livy's Hannibal and the Roman Tradition', in W. Polleichtner (ed.), *Livy and Intertextuality*, Bochumer Altertumswissenschaftliches Colloquium, Band 84, Trier, 135–167.
- Morillo, A., Cadiou, F. and Hourcade, D. (eds), 2003, *Defensa y territorio en Hispania*

- de Los Escipiones a Augusto*, Universidad de León: Casa de Velázquez, León.
- Morrison, John 1995, 'The Trireme', in R. Gardiner (ed.), *The Age of the Galley: Mediterranean Oared Vessels Since Pre-Classical Times*, Conway Maritime Press, London, 49-65.
- Morrison, John, 1996, *Greek and Roman Oared Warships*, Oxbow, Oxford.
- Moscatti, S., 1988, 'Fenicio o punico o Cartaginese', *Rivista di Studi Fenici*, 16, 3-13.
- Moscatti, S. (ed.), 2001 [1997] *The Phoenicians*, I.B. Tauris, London.
- Moscovich, M.J., 1990, 'Septimius Severus and the Tomb of Hannibal', *Ancient History Bulletin*, 4.5, 108-112.
- Murray, W., 2012, *The Age of Titans: The Rise and Fall of the Great Hellenistic Navies*, Oxford University Press, Oxford.
- Neville, A., 2007, *Mountains of Silver and Rivers of Gold, The Phoenicians in Iberia*, Oxbow, Oxford.
- Niemeyer, H., 1995, 'Expansion et colonisation', in V. Krings (ed.), *La Civilization phénicienne et punique: manuel de recherche*, Brill, Leiden, 247-267.
- Niemeyer, H., 2002, 'The Phoenician Settlement at Toscanos', in M. Bierling (ed.), *The Phoenicians in Spain, an Archaeological Review of the Eighth-Sixth Centuries BCE*, trans. and ed. Marilyn R. Bierling, Eisenbrauns, Winona Lake, Indiana, 31-48.
- Niemeyer, H., Docter, R., et al., 1993, 'Die Grabung unter dem Decuman Maximus von Karthago. Vorbericht über die Kampagnen 1986-1991', *MDAIR (Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Römische Abteilung)* 100, 210-244.
- Niemeyer, H., Docter, R., Schmidt, K. and Bechtold, B., 2007, *Karthago: Die Ergebnisse der Hamburger Grabung unter dem Decumanus Maximus*, Philipp von Zabern, Mainz.
- O'Bryhim, S., 1991, 'Hannibal's Elephants and the Crossing of the Rhône', *Classical Quarterly*, New Series, 41.1, 121-125.
- Orlin, E., 1997, *Temples, Religion and Politics in the Roman Republic*, Brill, Leiden and New York.
- Palmer, R., 1997, *Rome and Carthage at Peace*, F. Steiner, Stuttgart.
- Parker, A.J., 1992, *Ancient Shipwrecks of the Mediterranean and the Roman Provinces*, BAR International Series, 580.

- Peters, S. (ed.), 2004, *Hannibal ad portas: Macht und Reichtum Karthago*, Theiss, Stuttgart. Pfffig, A.J., 1967, 'Eine Nennung Hannibals in einer Inschrift des 2. Jahrhunderts v. Ch. aus Tarquinia', *Studi Etruschi*, 35, 659-663.
- Picard, G-C., 1963-1964, 'Le Problème du portrait d'Hannibal' *Karthago* 12, 29-42.
- Picard, C., 1967a, *Sacra Punica: Études sur les masques et rasoirs de Carthage*, *Karthago*, 13, Paris. Picard, C., 1967b, *Hannibal*, Paris.
- Picard, G-C., 1970, *Vie et mort à Carthage*, Hachette, Paris.
- Picard, C., 1975, 'Les Représentations du sacrifice molk sur les exoto de Carthage', *Karthago*, 17, 67-138.
- Picard, G-C., 1983, 'Est-il possible d'écrire une histoire de Carthage?', *Atti i Congresso Internazionale di Studi Fenici e Punici*, 279-83, vol. 1, Rome.
- Picard, G-C., 1983-1984, 'Hannibal hégémon hellénistique', *Rivista Storica dell'Antichità*, 13-14, 75-81.
- Picard, G-C., and Picard C., 1958, *La vie quotidienne à Carthage au temps d'Hannibal*, Hachette, Paris.
- Pietilä-Castrén, Leena, 1987, *Magnificentia publica: The Victory Monuments of the Roman Generals in the Era of the Punic Wars*, *Commentationes Humanarum Litterarum* 84, Helsinki.
- Pisano, G., (ed.), 1999, *Phoenicians and Carthaginians in the Western Mediterranean*, *Studia Punica* 12, Rome.
- Plon, H. and Dumaine, J., (eds), 1870, *Correspondance de Napoléon Ier publiée par ordre de L'empereur Napoléon III*, Henri Plon, Paris.
- Poirel, E., 2003, 'Sophonisbe, Reine de Numidie', in G. Sennequier and C. Co-lonna (eds), *L'Algérie au temps des royaumes numides: Ve siècle avant J.-C.-1er siècle après J.-C.*, Somogy, Rouen, 154-159.
- Potter, D., 2004, 'The Roman Army and Navy', in H. Flower (ed.), *The Cambridge Companion to the Roman Republic*, Cambridge University Press, 66-88.
- Prag, J., 2006, 'Peonus plane est – But Who Were the "Punickes"?', *Papers of the British School at Rome*, 74, 1-37.
- Prag, J., 2010, 'Tyrannizing Sicily: The Despots Who Cried "Carthage"! in A. Turner et al. (eds), *Private and Public Lies: The Discourse of Despotism and Deceit in the Graeco-Roman World*, Brill, Leiden, 51-71.
- Prag, J. and Quinn, J.C. (eds), 2013, *The Hellenistic West: Rethinking the Ancient Med-*

- iterranean*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Prevas, J., 1998, *Hannibal Crosses the Alps*, Spellmount, Staplehurst.
- Purcell, N., 2013, 'On the Significance of East and West in Today's "Hellenistic" History: Reflections on Symmetrical Worlds, Reflecting through World Symmetries', in J. Prag and J.C. Quinn (eds), *The Hellenistic West: Rethinking the Ancient Mediterranean*, Cambridge University Press, Cambridge, 367-390.
- Quinn, J.C., 2011, 'The Cultures of the Tophet: Identification and Identity in the Phoenician Diaspora', in E. Gruen ed., *Cultural Identity in the Ancient Mediterranean*, Getty Research Institute, Los Angeles, 388-413.
- Quinn, J.C., 2013, 'Monumental Power: "Numidian Royal Architecture" in Context', in J. Crawley Quinn and J. Prag (eds), *The Hellenistic West: Rethinking the Ancient Mediterranean*, Cambridge University Press, Cambridge, 179-215.
- Raleigh, Sir Walter, 1829, *The Works of Sir Walter Raleigh volume VI, The History of the World*, book V chapters 1-3, Oxford.
- Ramallo Asensio, S., 2003, 'Carthago Nova. Arqueología y epigrafía de la muralla urbana', in A. Morillo, F. Cadiou and D. Hourcade (eds), *Defensa y territorio en Hispania de Los Escipiones a Augusto*, Universidad de León, Casa de Velázquez, León, 325-362.
- Rance, P., 2009, 'Hannibal, Elephants and Turrets in Suda 438 (Polybius Fr. 162^B -an unident- tified fragment of Diodorus', *Classical Quarterly* 59.1, 91-111.
- Rankin, D., 2005, *Between Spenser and Swift: English Writing in Seventeenth Century Ireland*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Rankin, D. (ed.), 2013, *Landgartha: a tragi-comedy by Henry Burnell*, Four Courts Press, Ireland.
- Rankov, B., 1996, 'The Second Punic War at Sea', in T. Cornell et al. (eds), *The Second Punic War: A Reappraisal*, University of London, Institute of Classical Studies, London, 49-57.
- Rankov, B., 2011, 'A War of Phases: Strategies and Stalemates 264-241 BC', in D. Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell, Malden, MA, 149-166.
- Rawlings, L., 1996, 'Celts, Spaniards, and Samnites: Warriors in a Soldiers' War', in T. Cornell et al. (eds), *The Second Punic War: A Reappraisal*, University of London, Institute of Classical Studies, London, 81-95.

- Rawlings, L., 2005, 'Hannibal and Hercules', in L. Rawlings and H. Bowden (eds), *Herakles and Hercules Exploring Graeco-Roman Divinity*, The Classical Press of Wales, Swansea, 153-184.
- Rawlings, L., 2010, 'The Carthaginian Navy: Questions and Assumptions', in G. Fagan and M. Trundle (eds), *New Perspectives on Ancient Warfare*, Brill, Leiden and Boston, 253-287.
- Rawlings, L., 2011, 'The War in Italy, 218-203', in D. Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell, Malden, MA, 299-319.
- Reff, T., 1963, 'Cézanne's Dream of Hannibal', *Art Bulletin*, 45.2, 148-152.
- Ribichini, S., 2001, 'Beliefs and Religious Life', in S. Moscati (ed.), *The Phoenicians*, I.B. Tauris, London and New York, 120-152.
- Rich, J., 1993, 'Fear, Greed and Glory: The Causes of Roman War-making in the Republic', in J. Rich and G. Shipley (eds), *War and Society in the Roman World*, Routledge, London, 38-68.
- Rich, J., 1996, 'The Origins of the Second Punic War', in T. Cornell, et al. (eds), *The Second Punic War: A Reappraisal*, University of London, Institute of Classical Studies, London, 1-37.
- Richardson, J.S., 1975, 'The Triumph, the Praetors and the Senate in the Early Second Century BC', *Journal of Roman Studies*, 65, 50-63.
- Ridley, R., 2000, 'Livy and the Hannibalic War', in C. Bruun ed., *The Roman Middle Republic: Politics, Religion and Historiography c. 400-133BC*, Acta Instituti Romani Finlandiae vol. 23, Rome, 13-40.
- Rives, J., 1995, 'Human Sacrifice among Pagans and Christians', *Journal of Roman Studies*, 85: 65-85.
- Robinson, E., 1956, 'Punic Coins of Spain and Their Bearing on the Roman Republican Series', in *Essays in Roman Coinage presented to H. Mattingly*, Oxford University Press, London, 34-62.
- Robinson, E., 1964, 'Carthaginian and Other South Italian Coinages of the Second Punic War', *Numismatic Chronicle*, 37, 37-64.
- Rose, C., 2005, 'The Parthians in Augustan Rome' in *American Journal of Archaeology*, 109.1, 21-75.
- Rosenstein, N., 1993, 'Competition and Crisis in Mid-Republican Rome' *Phoenix*, 47.4, 313-338.

- Rosenstein, N., 2002, 'Marriage and Manpower in the Hannibalic War: "Assidui", "Proletarii" and Livy 24.18.7-8', *Historia* 51.2, 163-191.
- Rossi, A., 2004, 'Parallel Lives: Hannibal and Scipio in Livy's Third Decade', *Transactions of the American Philological Association*, 134, 359-381.
- Roth, J., 1999, *The Logistics of the Roman Army at War 264 BC to AD 235*, Brill, Leiden.
- Rundin, J.S., 2004, 'Pozo moro, Child Sacrifice and the Greek Legendary Tradition', *Journal of Biblical Literature*, 123.3, 425-447.
- Sabin, P., 1996, 'The Mechanics of Battle in the Second Punic War', in T. Cornell et al. (eds), *The Second Punic War: A Reappraisal*, University of London, Institute of Classical Studies, London, 59-79.
- Sabin P., van Wees H., and Whitby, M. (eds), 2007, *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare*, 2 vols, Cambridge University Press, Cambridge.
- Sala Sellés, F., 2010, 'Nuevas perspectivas sobre las relaciones púnicas con la costa ibérica del sureste peninsular', in *Los púnicos de Iberia: proyectos, revisiones, síntesis*, Mainake vol. 32.2, 933-950.
- Salmon, E.T., 1957, 'Hannibal's March on Rome', *Phoenix*, 11.4, 153-163.
- Sanders, L., 1988, 'Punic Politics in the Fifth Century BC', *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 37.1, 72-89.
- Scheid, J. and Svenbro, J., 1985, 'Byrsa. La ruse d'Elissa et la foundation de Carthage', *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 40e Année, no. 2, 328-342.
- Schepens, G., 1989, 'Polybius on the Punic Wars. The Problem of Objectivity in History', in H. Devijver and E. Lipinski (eds), *Studia Phoenicia X: Punic Wars, Orientalia Lovaniensia Analecta* 33, Leuven, 317-328.
- Schettino, M., 2009, 'Pyrrhos en Italie: la construction de l'image du premier ennemi venu de l'Orient grec', *Pyrrhus en Occident, Pallas*, 79, 173-184.
- Schwartz, J., et al., 2012, 'Bones, Teeth and Estimation of Age of Perinates: Carthaginian Infant Sacrifice Revisited', *Antiquity*, 86, 738-745.
- Scullard, H., 1930, *Scipio Africanus in the Second Punic War*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Scullard, H., 1970, *Scipio Africanus: Soldier and Politician*, Thames and Hudson, London.
- Scullard, H., 1974, *The Elephant in the Greek and Roman World*, Thames and Hudson,

London.

- Seibert, Jakob, 1989, 'Zur Logistic des Hannibal-Feldzuges: Nachschub über die Alpen?' in H. Devijver and E. Lipinski (eds), *Studia Phoenicia X: Punic Wars*, Orientalia Lovaniensia Analecta 33, Leuven, 213-221.
- Seibert, Jakob, 1993a, *Hannibal*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.
- Seibert, Jakob, 1993b, *Forschungen zu Hannibal*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.
- Serrati, J., 2000a, 'Sicily from Pre-Greek Times to the Fourth Century', in Smith and J. Serrati, *Sicily from Aeneas to Augustus*, University of Edinburgh Press, Edinburgh, 9-14.
- Serrati, J., 2000b, 'The Coming of the Romans: Sicily from the fourth to the first century BC' and 'Garrisons and Grain, Sicily between the Punic Wars', in Smith and Serrati, *Sicily from Aeneas to Augustus*, University of Edinburgh Press, Edinburgh, 109-133.
- Serrati, J., 2006, 'Neptune's Altars: The Treaties between Rome and Carthage (509-226 BC)', *Classical Quarterly* 56.1, 113-134.
- Sheldon, R., 1986, 'Hannibal's Spies', *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, 1.3, 51-70.
- Shipley, G., 2000, *The Greek World after Alexander*, Routledge, London.
- Smith, C. and Serrati, J., 2000, *Sicily from Aeneas to Augustus*, University of Edinburgh Press, Edinburgh.
- Smith, P. et al., 2013, 'Age Estimations Attest to Infant Sacrifice at the Carthage Tophet', *Antiquity*, 87, 1197-1207.
- Sourvinou-Inwood, C., 1995, *'Reading' Greek Death to the End of the Classical Period*, Clarendon Press, Oxford.
- Spencer, D., 2002, *The Roman Alexander*, University of Exeter Press, Exeter.
- Starks, J.H. (Jr.), 1999, 'Fides Aeneia: The Transference of Punic Stereotypes in the *Aeneid*', *The Classical Journal*, 94.3, 255-283.
- Steinby, C., 2007, *The Roman Republican Navy, from the Sixth Century to 167 BC*, Commentationes Humanarum Litterarum, 123, Helsinki.
- Stewart, A., 1993, *Faces of Power: Alexander's Image and Hellenistic Politics*, University of California Press, Berkeley.
- Stocks, C., 2014, *The Roman Hannibal: Remembering the Enemy in Silius Italicus' Pu-*

- nica, University of Liverpool Press, Liverpool.
- Storm, E., 2001, *Massinissa: Numidien im Aufbruch*, Steiner, Stuttgart.
- Strobel, Karl, 2006, 'Libyssa', *Brill's New Pauly*, Antiquity volumes edited by: H. Cancik and H. Schneider. Brill Online, 2014. Reference. The University of Reading. 22 August 2014 <<http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/libyssa-c704070>>.
- Syed, Y., 2005, *Vergil's Aeneid and the Roman Self*, University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Szynycer, 1978, 'Carthage et la civilisation punique', in C. Nicolet (ed.), *Rome et la conquête du monde méditerranéen* vol.2, Presses Universitaires de France, Paris, 545-593.
- Thiel, J., 1954, *A History of Roman Sea-Power before the Second Punic War*, North-Holland, Amsterdam.
- Tipping, B., 2007, 'Haec tum Roman fuit: Past, Present and Closure in Silius Italicus' Punica', in S. Heyworth, P. Fowler and S. Harrison (eds), *Classical Constructions: Papers in Memory of Don Fowler, Classicist and Epicurean*, Oxford University Press, Oxford, 221-241.
- Tipping, B., 2010, *Exemplary Epic: Silius Italicus' Punica*, Oxford University Press, Oxford.
- Tipps, G., 2003, 'The defeat of Regulus', *The Classical World*, 96.4, 375-385.
- Toynbee, A.J., 1965, *Hannibal's Legacy: The Hannibalic War's Effect on Roman Life*, vols 1 and 2, Oxford University Press, Oxford.
- Turf, J.M., 1977, 'Evidence for Etruscan-Punic Relations', *American Journal of Archaeology*, 81.3, 368-374.
- Tusa, S. and Royal, J. 2012, 'The Landscape of the Naval Battle at the Egadi Islands (241 BC)', *Journal of Roman Archaeology* 25, 7-48.
- van Dommelen, P., 1998, 'Punic Persistence: Colonialism and Cultural Identities in Roman Sardinia', in R. Laurence and J. Berry (eds), *Cultural Identity in the Roman Empire*, Routledge, London, 25-48.
- van Dommelen, P., and Gómez Bellard, C., 2008, 'Defining the Punic World and its Rural Contexts', in P. van Dommelen and G. Gómez Bellard, *Rural Landscapes of the Punic World, Studies in Mediterranean Archaeology* 11, London, 1-21.
- Várhelyi, Z., 2007, 'The Spectres of Roman Imperialism: The Live Burials of Gauls

- and Greeks at Rome', *Classical Antiquity*, 26.2, 277-304.
- Visona, P., 1995, 'La Numismatique partim occident' in V. Krings (ed.), *La Civilisation phénicienne et punique: manuel de recherche*, Brill, Leiden, 166-181.
- Visona, P., 1998, 'Carthaginian Coinage in Perspective', *American Journal of Numismatics*, 10, 1-27.
- von Mohr, Deborah, 2006, *Das Bild Hannibals im 19. und 20. Jahrhundert: eine Analyse der deutschen Schulgeschichtsbücher und der historischen Jugendliteratur*, Tectum, Marburg.
- Wagner, C.G., 1989, 'The Carthaginians in Ancient Spain: From Administrative Trade to Territorial Annexation', in H. Devijver and E. Lipinski (eds), *Studia Phoenicia X: Punic Wars*, Orientalia Lovaniensia Analecta 33, Leuven, 145-156.
- Walbank, F.W. (1957, 1967, 1979), *A Historical Commentary on Polybius*, 3 vols, Clarendon Press, Oxford (cited as vol. 1, 2, or 3).
- Walbank, F.W., 1985, 'Some Reflections on Hannibal's Pass' in *Selected Papers: Studies in Greek and Roman History and Historiography*, Cambridge University Press, Cambridge, 107-119.
- Walbank, F.W., 2002, *Polybius, Rome and the Hellenistic World*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Wallace-Hadrill, A., 2008, *Rome's Cultural Revolution*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Walsh, P.G., 1965, 'Massinissa', *Journal of Roman Studies*, 55.1, 149-160.
- Weiss, R., 1969, *The Renaissance Discovery of Classical Antiquity*, Blackwell, Oxford and New York.
- Welch, K., 2006, 'Domi Militaeque', in K. Welch (ed.), *Representations of War in Ancient Rome*, Cambridge University Press, Cambridge, 91-161.
- Whittaker, C., 1978, 'Carthaginian Imperialism in the Fifth and Fourth Centuries', in P. Garnsey and C. Whittaker (eds), *Imperialism in the Ancient World*, Cambridge University Press, Cambridge, 59-90.
- Wiedemann, T., 1986, 'The Fetiales: A Reconsideration', *The Classical Quarterly*, New Series, 36.2, 478-490.
- Williams, C., 1995, 'Greek Love at Rome', *The Classical Quarterly*, New Series, 45.2, 517-539.
- Williams, D., 2006, 'Dido Queen of England', *English Literary History*, 73.1, 31-59.

- Wilson, R., 2013, 'Hellenistic Sicily, c.270-100 BC', in J. Prag and J.C. Quinn (eds), *The Hellenistic West*, Cambridge University Press, Cambridge, 79-119.
- Wilson, S., 2007, 'Urban Development in the Severan Empire', in S. Swain, S. Harrison and J. Elsner (eds), *Severan Culture*, Cambridge University Press, Cambridge, 290-326.
- Woolf, G., 2013, *Rome: An Empire's Story*, Oxford University Press, Oxford.
- Woolmer, M., 2008. 'Tinker, Trader, Sailor Spy? The Role of the Mercantile Community in Greek Intelligence Gathering', in E. Bragg, L. Hau and E. Macaulay-Lewis (eds), *Beyond the Battlefields. New Perspectives on Warfare and Society in the Greco-Roman World*, Cambridge University Press, Cambridge, 67-83.
- Worthington, Ian, 2008, *II. Philip of Macedonia*, Yale University Press, New Haven and London.
- Xella, P. (ed.), 2013, *The Tophet in the Phoenician Mediterranean*, Studi Epigraphici e Linguistici, vol. 30, Verona.
- Xella, P., et al., 2013, 'Phoenician Bones of Contention', *Antiquity*, 87, 1199-1207.
- Yarrow, L., 2013, 'Heracles, Coinage, and the West: Three Hellenistic Case-Studies', in J. Prag and J. C. Quinn (eds), *The Hellenistic West*, Cambridge University Press, Cambridge, 348-366.
- Zambon, Efreem, 2006, 'From Agathocles to Hieron II: the birth and development of basileia in Hellenistic Sicily' in S. Lewis (ed), *Ancient Tyranny*, University of Edinburgh Press, Edinburgh, 77-92.
- Zambon, Efreem, 2008, *Tradition and Innovation: Sicily between Hellenism and Rome*, Franz Steiner Verlag Stuttgart.
- Zanker, P., 1988, *The Power of Images in the Age of Augustus*, trans. A. Shapiro, University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Zimmermann, K., 2011, 'Roman Strategy and Aims in the Second Punic War', in D. Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell, Malden MA, 280-298.
- Zimmermann, L., 2001, 'Zur Münzprägung "der Libyer" während des Söldnerkrieges', in K. Geus and K. Zimmermann (eds), *Studia Phoenicia XVI: Punica-Libya-Ptolemaica*, Orientalia Lovaniensia Analecta 104. Leuven, 235-252.
- Zimmerman Munn, M.L., 2003, 'Corinthian Trade with the Punic West in the Classical Period', *Corinth, The Centenary: 1896-1996*, Corinth, vol. 20, 195-217.

HANNİBAL

HELENİSTİK BİR HAYAT

Eve MacDonald

"Eve MacDonald, sağduyulu olarak kaleme aldığı Hannibal hikâyesinde hakiki mânada sürükleyici bir kitaba hayat vermiştir. Birinci ve İkinci Pön Savaşları dramını tahlil etmede harikulade bir başarı göstermiş, okuyucuya salt Helenistik savaş manzarasını değil, aynı zamanda Batı Akdeniz'de hegemonya savaşı verdiklerinde hem Kartaca hem de Roma için mevrubahis olan tehlikeyi resmetmede derin bir algı boyutu kazandırmıştır.

Bu hakiki manada aydınlatıcı bir okuma deneyimidir."

—Antony Spawforth, *Oxford Klasik Sözlüğü* ortak yazarlarından

"Hannibal kimdi? Roma'ya karşı verdiği destansı savaşı motive eden ne idi? Ve tarih onu nasıl yad etti? Eve MacDonald'ın kitabı yalnızca Hannibal'ın hikâyesini nakletmekle kalmıyor; onun büyüleyici yaşamını ve zamanlarını belgeleyen kanıtın güçlü bir analizini ortaya koyuyor."

—Kathryn Tempest, *Cicero: Eski Roma'da Politika ve İnandırıcılık* eserinin yazarı

"Eve MacDonald Hannibal'ın en iyi biyografilerinden birini yazmıştır. O bu muammalı şahsiyeti, MÖ 3. yüzyılda Batı Akdeniz'i oluşturan, topyekûn Helenistik doğunun heybetli krallıklarının gölgesinde yaşamış, birbiriyle boy ölçüşen kültürlerin karmaşık melez tabiatı içre resmediyor."

—Andrew Erskine, *Roma Emperyalizmi* eserinin yazarı

Kapak Görseli:

Pön Şekeli (MÖ 237-209) İberya'da basılmıştır.

hece@hece.com.tr

heceyayinlari

